

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 23

Sayı / Issue : 3

ISSN : 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Yıl/Year: 01 Temmuz – 30 Eylül 2021 / 01 July – 30 September 2021

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 23

Sayı / Issue : 3

ISSN : 1302 - 3284

E-ISSN: 1308-0911

Yıl/Year: 01 Temmuz – 30 Eylül 2021 / 01 July – 30 September 2021

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt: 23 Sayı: 3 Yıl: 2021

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Derginin Sahibi : Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına Prof. Dr. Asuman ALTAY

Sorumlu Müdür : Prof. Dr. Asuman ALTAY

Editörler : Prof. Dr. Asuman ALTAY
Dr. Öğr. Üyesi Serdar NART

Yönetim Yeri : T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca, İZMİR

Yayının Türü : Yılda En Az Dört Kez Yayınlanan Akademik Hakemli Dergidir.

Ulakbim (Dergi Park) Online Yayın Tarihi : 30.09.2021

Yönetim ve Yazışma Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR
Tel: (232) 301 87 60
Faks: (232) 453 02 66
E-posta: sbdergi@deu.edu.tr
Erişim Sitesi: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/dergi.htm

WEB Editörü : Arş. Gör. Özgün Nil DÜMEN

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.
Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY PUBLICATIONS

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 23 Issue: 3 Year: 2021

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Journal Owner : Prof. Dr. Asuman ALTAY, The owner on behalf of Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences

Director : Prof. Dr. Asuman ALTAY

Editors : Prof. Dr. Asuman ALTAY
Asst. Prof. Dr. Serdar NART

Place of Management : Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR/TURKEY

Publication Type and

Period : Journal is a peer-reviewed and published at least four times a year.

Ulakbim Online Date of Issue : 30.09.2021

Management and Correspondence Address : Dokuz Eylül University, Graduate School of Social
Sciences, Tınaztepe Campus 35390 Buca/İZMİR/TURKEY

Tel: +90 (232) 301 87 60

Fax: +90 (232) 453 02 66

E-mail: sbedergi@deu.edu.tr

WEB: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/JOURNAL.htm

WEB Editor : Research Assistant Özgün Nil DÜMEN

The academic and content responsibility of the articles published in our journal exclusively belongs to the authors.

The articles published in our journal cannot be used without giving reference to the relevant article.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Hakemli Dergi

Cilt: 23 Sayı: 3 Yıl: 2021

Dergi Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Asuman ALTAY – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DEVECİ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Cem ŞAHİN- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. PINAR SÜRAL ÖZER - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serdar NART - Dokuz Eylül Üniversitesi
Arş. Gör. Özgün Nil DÜMEN - Dokuz Eylül Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abbas TÜRNÜKLÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Birsen KARACA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih TOKTAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. İlseyar ZAKİROVA	Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, Tataristan, Rusya
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Karl REICHL	Bonn Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa SEVER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nadim MACİT	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Nafize Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nikolay YEGOROV	Çuvaş Devlet Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çuvaşistan, Rusya
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Olcobay KARATAYEV	Kırgızistan Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Ömür N. T. ÖZMEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgay UZUN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf KILDİŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Z. Nilüfer KARACASULU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki ERDUT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi

ALAN EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Erkan GÖKSU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Murat AYDOĞDU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat KAYA	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz SANCAKDAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Avni EGELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mübeccel Banu DURUKAN SALI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı UYAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Erdem ÖZGÜR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Vahap TECİM	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Burçak Müge VURAL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Nilfen GÖKÇEN ULUK	Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gülay DİRİK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ODAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Çağnur BALSARI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi YAĞCI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Reşat Levent AYSEVER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş Ali DEVECİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Berna KIRKULAK ULUDAĞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gülizar KURT GÜMÜŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burak KÖSEOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi

Dizgi: Arş. Gör. Özgün Nil DÜMEN

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Refereed Journal

Vol: 23 Issue: 3 Year: 2021

Publishing Commission of Journal

Prof. Dr. Asuman ALTAY – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DEVECİ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Cem ŞAHİN- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. PINAR SÜRAL ÖZER - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serdar NART - Dokuz Eylül Üniversitesi
Arş. Gör. Özgün Nil DÜMEN - Dokuz Eylül Üniversitesi

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abbas TÜRNÜKLÜ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	Yeditepe University
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Birsen KARACA	Ankara University
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Fatih TOKTAŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN	Ege University
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege University
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray University
Prof. Dr. İlseyar ZAKİROVA	Institute of Galimcan İbrahimov Language, Literature and Art, Tatarstan / Russian Federation
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Karl REICHL	University of Bonn, Germany
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Marmara University
Prof. Dr. Mustafa DAŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege University
Prof. Dr. Mustafa SEVER	Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Nadim MACİT	Ege University
Prof. Dr. Nafize Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nikolay YEGOROV	Chuvash State Social Science Institute, Chuvashia / Russian Federation
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Pamukkale University
Prof. Dr. Olcubay KARATAYEV	Kyrgyz-Turkish University of Manas, Kyrgyz Republic
Prof. Dr. Ömür N. T. ÖZMEN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe University
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	L.N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Hacettepe University
Prof. Dr. Turgay UZUN	Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Yusuf KILDİŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Z. Nilüfer KARACASULU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeki ERDUT	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege University
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül University

FIELD EDITORS

Prof. Dr. Erkan GÖKSU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Murat AYDOĞDU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nevzat KAYA	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Oğuz SANCAKDAR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Hüseyin Avni EGELİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mübeccel Banu DURUKAN SALI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Hakkı UYAR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mustafa Erdem ÖZGÜR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Vahap TECİM	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Burçak Müge VURAL	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Nilfen GÖKÇEN ULUK	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Gülay DİRİK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Serkan ODAMAN	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Çağnur BALSARI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Remzi YAĞCI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Reşat Levent AYSEVER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Durmuş Ali DEVECİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Berna KIRKULAK ULUDAĞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Gülizar KURT GÜMÜŞ	Dokuz Eylül University
Dr. Öğr. Üyesi Burak KÖSEOĞLU	Dokuz Eylül University

Typesetting: Research Assistant Özgün Nil DÜMEN

DERGİ HAKKINDA

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az dört defa yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergi alanında disiplinlerarası ulusal ve uluslararası çalışmaları yayımlar. Derginin yayım dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce yazılan makaleler de yayımlanır. Dergi, içeriği tüm kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi uluslararası bir dergi olup aşağıdaki veri tabanlarında yer almaktadır.

ABOUT JOURNAL

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is a peer-reviewed and international journal published at least four times a year. The journal publishes multidisciplinary national and international articles. The language of the journal is Turkish, but, articles in English may also be published. This is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full text of the articles in this journal without asking prior permission from the Publisher or the author.

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is an international journal and indexed by these databases;

İÇİNDEKİLER/CONTENT

SAYFA/PAGE

ATATÜRK İLKELERİ VE CUMHURİYET TARİHİ

- Araştırma Makalesi/Research Article*
Türkiye’de 1923-1945 Döneminde Uygulanan Ormancılık Politikaları
Forest Policy Implemented in Turkey in the Period of 1923-1945
Mehmed Gökhan POLATOĞLU 971

DİLBİLİMİ

- Araştırma Makalesi/Research Article*
Gazete Köşe Yazısı Söylemi Kapsamında Yeni Baro Düzenlemesi: Söylem-Tarihsel Yaklaşım
Çerçevesinde Bir Çözümleme
*Regulation of the New Bar Association in Op-Ed Articles: An Analysis Within the Framework of
Discourse-Historical Approach*
Pınar DANIŞ 1001

ESKİÇAĞ TARİHİ

- Araştırma Makalesi/Research Article*
Antik Roma’da Bir Statü Göstergesi Olarak Eğitim
Education as a Status Indicator in Ancient Times
Derya ÇİĞİR DİKYOL 1025

FELSEFE

- Araştırma Makalesi/Research Article*
Kişilerin Yaşamı Anlamlandırma Biçimleri ve Mutluluğa Bakış Açıları Arasındaki İlişki
The Relation Between the Types of Meaning Ascription to Life and Approaches to Happiness
Dilek ARLI ÇİL, Muhammed Furkan SOLTEKİN 1053

HALKLA İLİŞKİLER

- Araştırma Makalesi/Research Article*
Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim (eWOM), Web Sitesi İtibarı ve Güvenilirliğinin, Otel Rezervasyon
Sitelerinden Rezervasyon Yapma Niyeti Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi
*The Impact of Electronic Word of Mouth (eWOM), Web Site Reputation and Credibility on Booking
Intention via Hotel Booking Websites*
Vehbi GÖRGÜLÜ, Merve KOSOVA 1071

İLETİŞİM ÇALIŞMALARI

- Araştırma Makalesi/Research Article*
Evli Çiftlerin Çatışma Çözüm Stili Tercihlerinde Köken Ailelerinin Rolü
The Role of Original Families in the Conflict Solution Style Preferences of Married Couples
Ömer ERDOĞAN 1099

MADEN MÜHENDİSLİĞİ

- Araştırma Makalesi/Research Article*
Bringing Mining Rights as Capitals to the Trading Companies from the Perspective of Valuations of
Licenses
*Ruhsatların Değerlemesi Bakış Açısından Maden Haklarının Ticaret Şirketlerine Sermaye Olarak
Konulması*
Taşkın Deniz YILDIZ, Mustafa TOPALOĞLU 1123

MİKRO İKTİSAT

Araştırma Makalesi/Research Article

Economic Impact of Syrian Refugees on Turkish Economy
Suriye Mülteci Göçünün Türkiye'ye Ekonomik Etkileri
Oya KAYA, Üzeyir AYDIN

1151

Araştırma Makalesi/Research Article

İllerin Patent Sayısını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama
An Application on Factors Affecting the Patent Number of Provinces
Zeynep KARACA

1179

PAZARLAMA

Araştırma Makalesi/Research Article

Vejetaryen Olmak ya da Olmamak: Netnografik Perspektiften Vegan-Vejetaryen Sanal Toplulukları
To be Vegetarian or Not to be: Vegan-Vegetarian Virtual Communities from Netnographic Perspective
Gözde YETİM, İrem BURAN, Metin Argan, Alper ÖZER

1193

REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK

Araştırma Makalesi/Research Article

Eş Seçiminde Aranılan Özelliklerden Güven, Fiziksel Çekicilik ve Sosyal Statünün Yordayıcısı
Olarak Evlilik İnançları
Marital Beliefs as Predictors of Trust, Physical Attractiveness and Social Status in Mate Selection
Gökay KELDAL, Cemal KARADAŞ

1219

Araştırma Makalesi/Research Article

Beliren ve Orta Yetişkinlik Dönemindeki Bireylerin Minnettarlık İle İlgili Görüşleri
The Opinions of Individuals in Their Emerging and Middle Adulthood Periods About Thankfulness
Kıvanç UZUN, Zeynep KARATAŞ

1235

SİYASET BİLİMİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Eylem ve Hakikat
Action and Truth
Adem YILMAZ

1271

Araştırma Makalesi/Research Article

Foucault'da İktidar ve İktidar Teknolojilerinin Dönüşümü
The Transformation of Power and Power Technology in Foucault
Safiye ATEŞ BURÇ

1287

SOSYAL PSİKOLOJİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Motosiklet Kullanımında Risk Alma Davranışları Ölçeği: Türkçeye Uyarlama Çalışması
The Scale of Acts of Risk-Taking While Driving a Motorcycle: Turkish Adaptation Study
Mehmet ERTAŞ, Burçin KIRLAR CAN

1311

ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA

Araştırma Makalesi/Research Article

Anaokullarının Fiziksel ve Sosyal Erişilebilirlik Ölçümü: Konak Mahalleleri (İzmir) Örneği
Physical and Social Accessibility Measurement of Preschools: Case Study of Konak's
Neighborhoods (İzmir)
Zeynep Melike SAYIN, Gamze ALTINDAŞ, Fatma ŞENOL

1329

UYGULAMALI PSİKOLOJİ

Derleme Makale/Review Article

Aile Destekleyicisi İş Ortamının İş Tatmini ve İşten Ayrılma Eğilimi Üzerindeki Etkisi: İş-Yaşam Dengesinin Aracı Rolü

The Impact of Family Supportive Work Environment on Job Satisfaction and Intention to Leave the Work: The Mediating Role of Work-Life Balance

Fatma ÇAM KAHRAMAN, Gönen İlkar DüNDAR

1357

ÜRETİM VE OPERASYON YÖNETİMİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Ar-Ge / Tasarım Merkezi Nedir? Türkiye’de Ar-Ge ve Tasarım Merkezi Kurulum Sürecine İlişkin Bir Araştırma

What is the R&D / Design Center? A Research on the R&D and Design Center Installation Process in Turkey

Güzide KARAKUŞ

1381

Yayın Geliş Tarihi: 21.07.2020
Yayına Kabul Tarihi: 22.08.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.772699

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 971-999
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DE 1923-1945 DÖNEMİNDE UYGULANAN ORMANCILIK POLİTİKALARI

*Mehmed Gökhan POLATOĞLU**

Öz

Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadele yıllarından itibaren Türkiye'nin her alanda ilerlemesi için etkin bir faaliyet içerisinde bulundu. Bu kapsamda, yer üstü servetleri olarak nitelediği ormanlara ayrı bir önem verdi. Ülkede ormana dair bir bilincin ve kültürün oluşturulması için bizzat gayret sarfetti. Hükümete verdiği talimatlar neticesinde henüz Millî Mücadele devam ederken 1920-1921 sürecinde çeşitli orman yasaları yayımlandı. 1923-1937 dönemindeki çalışmalar ile yabancı uzmanların kontrolünde bir orman planlaması ve teşkilatlanması gerçekleştirildi. Yasa tasarıları ve raporlar hazırlandı. Mevcut ormanların korunması ve yeni ormanlık alanların oluşturulması için bilimsel çalışmalar yapıldı. Teknik elaman ve personelin yetiştirilmesi amacıyla okullar açıldı.

Türkiye'de ormancılık üzerine özellikle 1937'den itibaren kapsamlı çalışmalar gerçekleştirildi. Şehirlerde, Orman Müdürlükleri ve ormanlık alanlarda Orman Bölge Şeflikleri kuruldu. Orman işleri ve işletmeleri, Orman Genel Müdürlüğü'nün kontrolünde faaliyetlerini sürdürmeye başladı. Devlete ait olmayan ormanlar, Orman İdaresi'nin kontrolüne alındı. Ağaçlandırma faaliyetleri kapsamında fidanlık kurulu. 1939'da Orman İşletme Yönetmeliği yayımlandı. Böylece, Devlet Orman İşletmelerinin kurulmasının önü açıldı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında (1939-1945) orman ürünlerine olan iç talebin armasına bağlı olarak, orman işletmeciliğinin geliştirilmesi sağlandı. Birçok yerde orman revirleri açıldı. Orman varlığının artırılması, geliştirilmesi ve korunması amacıyla 1945'te bazı istisnalar dışında tüm ormanlar devletleştirildi.

Bu makale ile Türkiye'de planlı ve modern ormancılığa geçiş sürecinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, ormancılık faaliyetlerindeki kırılma noktaları esas alınarak dönemselsel bir araştırma yöntemi uygulanmıştır. Bu sistematik temelinde yasal ve kurumsal düzenlemeler ile birlikte devletin ormancılık alanında etkisini arttırmasının sonuçları ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Türkiye, Orman, Devlet Orman İşletmeleri, Orman Genel Müdürlüğü, Ağaçlandırma.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Polatoğlu, M. G. (2021). Türkiye'de 1923-1945 döneminde uygulanan ormancılık politikaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 971-999.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-3310-408X, gokhanpolatoglu@hotmail.com.

FOREST POLICY IMPLEMENTED IN TURKEY IN THE PERIOD OF 1923-1945

Abstract

Mustafa Kemal Atatürk was in an effective activity so that Turkey could progress in every year from the years of National Struggle. In this respect, he gave a special importance to the forests which he qualified as above ground richness. In order to create a consciousness and culture about forests, he made a special effort personally. He issued various forest laws during 1920-1921 while the National Struggle was still going on with the directions he offered to government. By means of the studies during 1923-1927, he realized a forest planning and organization under the control of foreign experts. Law drafts and reports were prepared. Scientific researches were carried out in order to preserve existing forests and create new forestland. Schools were established to train technical staff and personnel.

Comprehensive studies were carried out on forestry in Turkey beginning from 1937. Forestry Directorates in cities and Forestry Sub-District Directorates were established in forest regions. Forestry Affairs and Enterprises started to carry out their activities under the control of General Directorate of Forestry. Non-governmental forests were taken under the control of Forestry Administration. Tree nurseries were founded within the scope of afforestation activities. Forest Management Regulation was issued in 1939. Thus, it paved the way of establishing State Forest Enterprises. During the Second World War (1939-1945), due to the domestic demand for forest products, the development of forest management was realized. Forest infirmaries were opened in many places. All the forests, with some exceptions, were nationalized in 1945 in order to increase the existent, of development and preservation of forests. By means of this research, the activities realized of forestry during the republic period were handled and evaluated under scientific method and data.

With this article, it is aimed to examine the transition process to planned and modern forestry in Turkey. In the study, a periodic research method was applied based on the breaking points in forestry activities. On the basis of this systematic, the results of increasing the influence of the state in the field of forestry, together with legal and institutional arrangements, have been revealed.

Keywords: Turkey, Forest, State Forestry Enterprises, General Directorate of Forestry, Afforestation.

GİRİŞ

Ormanlar, yaşamsal döngünün ve ekolojik dengenin temel unsurları arasında yer almakta olup birçok yönden fayda sağlamaktadır. Bunlar arasında ekolojik olarak, su kaynaklarını, bitki ve hayvan varlığını muhafaza etmekte, toprakları taşkın ve erozyondan korumaktadır. Çevre sağlığı açısından, suyun ve havanın temizlenmesini sağlamakta ve oksijen miktarını arttırmaktadır. Sosyo-ekonomik bakımdan, uygun yöntem ve tekniklerle işletildiği takdirde çok amaçlı olarak değerlendirilebilecek sonsuz bir doğal kaynaktır. Rekreasyon yönünden ise insanın doğa ile bağına güçlendirmekte, bedensel ve ruhsal zindelik vermektedir (Pamay, 1975, ss.12-24). Bu denli geniş kapsamlı faydalar sunan ormanların Türkiye

coğrafyasındaki varlığı; tarih boyunca yaşanan savaşlar, yangınlar, doğal afetler, barınma, ısınma ve bir takım eşya malzemesi ihtiyacını karşılamak için yapılan kesimler nedeniyle zamanla azalmıştır (Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi, IV, 1974, s.1156).

Ormanların çeşitli nedenler ile tahrip olması karşısında Avrupa’da XVII. yüzyıldan itibaren planlı ormancılık uygulamaları başlatılarak, buralardan faydalanmayı ve tahribi önlemeyi amaçlayan çalışmalarda bulunulmuştur (Eler, 2008, s.90). Osmanlı Devleti’nde ise Tanzimat Dönemi’ne kadar ormanlar, uzun bir süre “*cibâl-i mübâha*”¹ adıyla ifade edilmekteydi. Buralar, bazı koruma tedbirlerinin dışında tabii kaynak sahaları olarak görüldüğünden, herkes tarafından serbest bir şekilde kullanılabilmekteydi (Saatçioğlu, 1974, s.24). Tanzimat Dönemi (1839-1876) ile her sahada yeni bir sürece geçildi. Bu doğrultuda, orman ve madenlerin millî amaçlar bakımından değerlendirilmesi amacıyla Avrupa’daki yenilikler takip edilmeye başladı (Ardıç, 1986, s.100). Ormancılık hususunda da bir takım düzenlemelerde bulunulacaktı. Bu maksatla, Ticaret Nezareti’ne bağlı olarak 1840’da bir “*Orman İdaresi*”² kuruldu. 1841’de yayımlanan genelge ile taşralara orman müdürleri tayin edildi (Bilgin ve Çağlar, 2019, s.210). Aynı yıl, kesilecek ormanlardan vergi alınması kabul edildi. 1851’de ise bir orman koruma birliği oluşturuldu (Cin, 1978, s.314).

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı (1853-1856) sonrası imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Avrupalı bir devlet statüsü kazanmıştı. Artık her sahada Avrupa ile işbirliğinde bulunulacaktı. Bu bağlamda Türkiye’de bir “*Conseil des Travaux Publics*” idaresi kuruldu³. Burada, Türk memurlar ile Avrupalı uzmanlar birlikte çalışacaktı (Bernhard, 1935, s.109). Ormancılık faaliyetleri kapsamında, Fransa’dan uzmanlar davet edildi. Bunun üzerine, Türkiye’deki orman varlığının incelenmesi ve amenajman çalışmalarının yapılması ile bir yüksek orman okulunun kurulması

¹ Cibâl-i mübâha, kimsenin mülkiyeti altında olmayan dağlara denilmekteydi (Devellioğlu, 2003, s.140).

² Ticaret Nezareti’ne bağlı Orman İdaresi, 1867’de Maliye Nezareti’ne devredildi. Ardından 1872’de Maadin İdaresi ile birleştirilerek, Genel Müdürlük olarak teşkilatlandırıldı. 1879’dan önce Ticaret ve Ziraat, 1886’da Maliye Nezareti’ne bağlandı. 1895’te Orman ve Maadin Nezareti’ne dönüştürüldü. 1911’de Ticaret ve Nafia Nezareti adıyla faaliyetlerine devam etti (Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, 1973, s.6).

³ Bu dönemde ormancılık üzerine Sultan I. Abdülmecid’in ve Sadrazam Mustafa Reşid Paşa’nın himayelerinde ve Ticaret Nazırı İsmail Paşa, Meclis-i Valâyı Ahkâmı Adliye Reisi Ahmet Cevdet Paşa, azalardan Mehmet Rüştü, Ahmet Celâl, Şevket, Mustafa Muzaffer, Abdurrahman Sami, Ali Galip, Mehmet beylerin nezaretlerinde Fransız uzmanlar ile çalışmalarda bulunuldu (Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, 1973, s.5).

amacıyla 1857’de Fransa’dan Louis Tassy⁴ ve Alexandre Stheme⁵ adında iki uzman geldi. Louis Tassy, öncelikle ormancılık esaslarının belirlenmesi ve uzman personel yetiştirilmesi için çalışmalarında bulundu. Bu kapsamda 1857’de İstanbul’da bir “Orman Mektebi”⁶ açıldı (Eraslan, 1973, ss.1-2). Okula yeterli derecede Fransızca bilen Harp Okulu ve Mühendishane öğrencileri kaydoldu. Okuldan 1861’de ilk kez altısı Türk ve üçü Ermeni olmak üzere toplam dokuz kişi mezun oldu (Ardıç, 1986, s.101).

Fransız uzmanlar ilk olarak “Devlete Ait Miri Ormanlar Hakkında Altmış Sekiz Maddelik Nizamname ve Ağaç Kesimine İzinli Olanların Muameleatı Hakkında Şartname” hazırladı. Bu belgeler, Türk ormancılığının ilk mevzuatı olma özelliğini taşımaktaydı. Şartnamede; Orman İdaresi’nde özel bir teşkilat kuruluncaya kadar çalışmaların Ticaret Nezareti tarafından yürütülmesi, orman işlerinde görev alacak memur ve müstahdemlerin vazifeleri, ağaç kesim koşulları ve uygulanacak cezai müeyyideler hakkında bilgiler bulunmaktaydı (Ardıç, 1986, s.101). Tüm bunların dışında Fransız uzmanlar tarafından 1870’da “Orman Nizamnamesi” hazırlandı (Eraslan ve Şad, 1993, s.287). Nizamnameye göre ormanlar; devlete, vakıflara, hususi şahıslara, kasaba ve köylere ait olarak sınıflandırıldı (Duru vd., 1982, s.52; Sevimay, 1995, s.102).

Orman Nizamnamesi’nin hükümleri yalnızca devlet ormanlarında geçerli olacaktı. Buna göre nizamname ile devlet ormanlarından her çeşit mahsulü kaldırmak yasaklandı. Ağaç kesimde, zaman ve damga uygulamasına geçildi. Orman

⁴ Louis Tassy 26 Şubat 1816’da Fransa’da doğdu. Nancy Orman Okulu’ndan mezun oldu. 1848-1852 döneminde Versailles’deki Ulusal Tarım Enstitüsü’nde Silvikültür Profesörü olarak görevde bulundu. Fransız Hükümeti tarafından, 1856’da Alexandre Sthems ile Türkiye’de çalışmak için görevlendirildi. Uzmanlar, 1857’nin Mart-Mayıs aylarında İstanbul ve çevresindeki, Temmuz-Ekim aylarında ise Sinop ve civarındaki ormanların keşiflerini yaptılar ve raporlar hazırladılar. Tassy’nin çabaları sonucu 17 Kasım 1857’de İstanbul’da bir orman okulu açıldı. Louis Tassy, bu okulun müdürlüğü ile başlıca derslerini vermek üzere görevlendirildi. 1862’de ülkesine döndü. 1865’te ikinci kez İstanbul’a geldi. Meclis-i Maabir’in başkan vekilliği görevine atandı. 1868’de Türkiye’den ayrıldı. 1875’te emekli oldu. 1 Aralık 1895’te öldü (Özdönmez ve Ekizoğlu, 1993, ss.58-59).

⁵ Alexandre Stheme 3 Eylül 1814’te Bitche’de doğdu. Nancy Orman Okulu’ndan mezun oldu. Fransız ormancılık örgütünde çeşitli görevlerde bulundu. Fontainebleau Orman Amenajman Heyeti Şefi iken, 1856’da Louis Tassy ile İstanbul’a geldi. Çeşitli araştırma ve inceleme çalışmalarında bulundu. Ardından 1862’de Fransa’ya döndü. Fransız ormancılık örgütündeki görevine devam etti. 1874’te emekli oldu. 22 Haziran 1887’de öldü (Özdönmez ve Ekizoğlu, 1993, ss.59-60).

⁶ Bu okul; 1857-1880 döneminde Orman Mektebi, 1880-1893 sürecinde Orman ve Maadin Mektebi, 1893-1903 döneminde Halkalı Ziraat Mektebi, 1903-1910 sürecinde Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mektebi Âlisi, 1910-1917 döneminde Orman Mektebi Âlisi ve 1917-1934 sürecinde Orman Yüksek Mektebi adları ile faaliyetine devam etti. 1934’te ise Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesinde Orman Fakültesi olarak çalışmalarını sürdürdü (Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, 1973, s.8).

memurları, köylünün hayvanlarını ormanda otlatılması için muhtarlardan bilgi alacaklar ve ona göre izin vereceklerdi. Kesim ve nakliye işleri, Orman İdaresi’nin vereceği izin belgesine bağlı olarak gerçekleştirilecekti (Kutluk, 1948, ss. 260-269; Kemal, 1936, s.47). Ancak halkın alıştığı adet ve geleneklere dokunulmaktan çekinildiği için Orman Nizamnamesi gerektiği ölçüde uygulanamadı (Bilgin ve Çağlar, 2019, s.211).

İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde yurt dışına öğrenci gönderildi. Bu doğrultuda Orman Maadin ve Ziraat Nezareti adına üç öğrenci ormancılık eğitimi almak için Avrupa’ya gidecekti (Ayhan, 2021, s.265). Ancak, Balkan (1911-1912) ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) süreci ormancılık çalışmalarını olumsuz yönde etkiledi. Bu dönemde Fransa’nın yerine Almanya ve Avusturya’dan uzmanlar getirildi (Ardıç, 1986, s.103). 1917’de ormancılık üzerine teknik karakterleri içeren ve ilk amenajman⁷ kanunu niteliği taşıyan “*Ormanların Usulü İdare-i Fenniye Hakkında Kanun*” hazırlandı. Bu kanunla ormanların işletme planlamacılığı ile işletilmesi öngörüldü (Eraslan, 1973, s.2). Türkiye’de ilk amenajman teşkilatı ise İstanbul merkezli olarak 1918’de kuruldu. Amenajman Şube Müdürlüğü’ne Avadis Remzi⁸ atandı. Ancak I. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın mağlup olması nedeniyle Türkiye’de amenajman çalışmaları yarıda kaldı (Ardıç, 1986, s.104).

Millî Mücadele süreci devam ederken 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı ve ilk Orman Genel Müdürlüğü’ne 25 Nisan 1920’de Tahsin (Ersan) Bey⁹ atandı (Ardıç, 1986, s.107). Bu süreçte kanuni düzenlemelerde de bulunuldu. Öncelikle 11 Ekim 1920’de 39 Sayılı “*Baltalık Kanunu*” yayımlandı (TBMM Zabıt Ceridesi, 11 Ekim 1336, s.18). Bununla birlikte önceden odunculuk, kömürcülük ve kerestecilik işleri ile uğraşan ve büyük ormanlık arazilere en fazla 20 km uzaklıktaki köylülere, hane başına 18 hektar baltalık alan verildi. Böylece Orman Nizamnamesi’nin bütün köylere tanıdığı kişisel yapı ve yakacak odunundan yararlanma hakkı sınırlı tutuldu (Gülen ve Özdönmez, 1981, s.6). Ancak hak sahibi köylülere verilecek yeterli derecede ormanlık alanın bulunmaması, mevcut baltalıkların ise köylünün ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmaması ve yeni baltalık

⁷ Amenajman, ormanların teknik ve ekonomik bakımdan planlanması ve bu planın uygulanmasının takibine denilmektedir (Eraslan ve Şad, 1993, s.7).

⁸ Avadis Remzi 1867’de Yozgat’ta doğdu. 1902’de Orman Mektebi’nden mezun oldu. Başmüfettiş Muavinliği ve Başmüfettiş Genel Müdür Muavinliği vazifelerinde bulundu. 1919’da Orman Genel Müdürlüğü’ne atandı. 1920’de Teftiş Heyeti Reisliği’ne tayin edildi. Emekliliğinin ardından Eseyan Ermeni Lisesi Müdürü oldu. 3 Mart 1945’te öldü (<https://www.ogm.gov.tr/Documents/Kurulusumuz/GenelMudurlerimiz/avadisremziazarslan.pdf>).

⁹ Tahsin Ersan 1883’te Kırşehir’de doğdu. Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’ni 1907’de tamamladı. Orman Genel Müdürlüğü’ne 25 Nisan 1920’de atandı. 18 Mart 1922’de görevinden ayrıldı. Türkiye İş Bankası’nda ve çeşitli hususî müesseselerde çalıştı. 13 Temmuz 1948’de emekli oldu. 27 Aralık 1970’de hayatını kaybetti (<https://www.ogm.gov.tr/Documents/Kurulusumuz/GenelMudurlerimiz/tahsinersan.pdf>)

arazileri belirleyecek sayıda teknik elemanın sağlanamaması gibi nedenlerden dolayı Baltalık Kanunu'ndan istenilen sonuç elde edilemedi (Özdömez vd., 1996, s.94).

Baltalık Kanunu dışında 1921 ve 1922 yıllarında parasız kereste ve mahrukat verilmesi üzerine kanunlar yayımlandı (Ardıç, 1986, s.105). Bu kapsamda İkinci İcra Vekilleri Heyeti¹⁰ döneminde yayımlanan 26 Mart 1921 tarih ve 109 Sayılı “*Resmî Dairelere Gereken ve Fakir Halka Dağıtılacak Yakacak ile Askeri Kurumların İhtiyaç Duyduğu Telgraf ve Telefon Direkleri ve Yakacak Odunun Müzayede Olmadan Tarife Bedeli Üzerinden Verilmesi Hakkında Kanun*” ile resmî dairelerin, askeriyenin, yoksul ailelerin, belediyelerin, hayır kurumlarının ve her türlü nakliyatada en çok kullanılan trenlerin yakacak odun ihtiyaçları ile bayındırlık çalışmalarında gerekli olan maden direkleri ve demiryolu traverslerinin ağaç gereksinimi, bilimsel raporlar çerçevesinde ve açık artırımsız özel bir ruhsat ile dağıtılacaktı (TBMM Zabıt Ceridesi, 24 Mart 1337, s.211).

Millî Mücadele Dönemi'nde Batı'da Yunan kuvvetleri ve Doğu'da Ermeni ve Rum birlikleri, birçok yerleşim yerini ve ormanlık alanı tahrip etmişlerdi. Bu zararların giderilmesi amacıyla 19 Mayıs 1921-9 Temmuz 1922 yılları arasında faaliyette bulunan Üçüncü İcra Vekilleri Heyeti döneminde 31 Ekim 1921 tarih ve 161 Sayılı “*Düşman Tarafından Tahrip ve Yağma Edilen Kasabalar ve Köy Halkının Devlet Ormanlarından Kesim Yapması Hakkında Kanun*” yayımlandı. Buna göre tahrip edilen ve yakılan binaların inşası için kamu ormanlarından kesilecek ağaç ve keresteler orman vergisinden muaf tutuldu. İşgal altındaki yerlerin geri alınmasından itibaren kerestenin kesimi üç yıl bedelsiz olacaktı (TBMM Zabıt Ceridesi, 31 Ekim 1337, s.3). Bu yasalar genel itibariyle olağanüstü koşulların hâkim olduğu bir süreçte orman varlığının önemini bir kez daha ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Millî Mücadele'nin askeri safhasının 1922'de zaferle sonuçlanmasının ardından, iktisadi ilerleme ve bağımsızlık sürecinde yapılması gerekenler üzerine İzmir'de 13 Şubat-4 Mart 1923'te toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde millî servet niteliğindeki ormanlar konusunda da çalışmalarda bulunuldu. Kongre'de ormanlar hakkında: “*Türk halkı servet itibariyle bir altın hazinesi üzerinde oturduğuna vaktır. Ormanlarını evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramları yapar, yeniden orman yetiştirir.*” (Afetinan, 1989, s.19) ifadelerine yer verildi. Kongre'de; ormanların korunması ve çoğaltılması, köylü ve çiftçilerin ihtiyaçlarının karşılanması için kerestenin bedelsiz sağlanması, köylüler tarafından kullanılan baltalıkların¹¹ on beş yıl süreyle vergiden muaf tutulması, ülkenin her tarafında mevsime göre ağaç bayramının yapılması, öğrencilerin ve halkın mecburi olarak ağaç dikmesi gibi hususlar ele alındı (Ökçün, 1971, s.398). Devlet ormanlarından

¹⁰ İkinci İcra Vekilleri Heyeti 24 Ocak-19 Mayıs 1921 döneminde görev yapmıştır (Dağlı ve Aktürk, 1988, s.6).

¹¹ Ormanlar, işletme yöntemlerine göre; kuru ve baltalık olarak ikiye ayrılmaktadır. Korudan, kereste ve farklı çeşitte orman ürünleri, baltalıktan ise yakacak odun elde edilmektedir (İzbrak, 1984, s.259).

köylülerin yararlanmaları için 1924’te 484 Sayılı “*Devlet Ormanlarından Köylülerin İntifa Hakkı Kanunu*” yayımlandı. Ormancılık üzerine kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla 1925’te Hendek ve İslahiye’de “*Orman Ameliyat Mektepleri*” açıldı (Ardıç, 1986, s.105).

Türkiye’de 1923-1945 döneminde uygulanan ormancılık politikaları dikkate alındığında özellikle 1937 ve 1945 yılları, devletin ormancılık üzerindeki etkinliğini arttırdığı bir süreci temsil etmesi bakımından önemli bir yere sahip olacaktır (Erdönmez ve Yurdakul Erol, 2021, ss.184-185). Bu bağlamda 1937’de yürürlüğe giren 3116 Sayılı “*Orman Kanunu*” sonrası Devlet Orman İşletmeleri kuruldu ve ormancılıkta devlet işletmeciliği sistemine geçildi (Erdönmez ve Yurdakul Erol, 2021, s.183). İkinci Dünya Savaşı’nın 1945’te sona ermesiyle birlikte Türkiye’de ekonomi politikasında devletçi bir yapıdan liberalizme giden süreç başladı (Erdönmez ve Yurdakul Erol, 2021, ss.184-185). Ancak ormancılığın kendine özgü koşullarının bir sonucu olarak devlet ormancılığı uygulamalarına devam edilecekti. Bu kapsamda ülkedeki ormanlık alan miktarını arttırmak, var olanları korumak ve geliştirmek, tahribe neden olan etkenlerin önüne geçmek gibi nedenler dikkate alınarak, ormanların kontrolünü tek merkezde toplamak için 9 Temmuz 1945’te 4785 Sayılı “*Orman Kanununa Bazı Hükümler Eklenmesine ve Bu Kanunun Birinci Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*” yayımlandı. Bununla birlikte bazı istisnalar dışında tüm ormanlar devletleştirildi (T.C. Resmî Gazete, 13 Temmuz 1945, s.9053).

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ’NDE ORMANCILIK POLİTİKALARI VE YAPILAN ÇALIŞMALAR (1923-1937)

Millî Mücadele’nin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yeni devlet düzeninin gerektirdiği siyasi, iktisadi ve toplumsal değişikliklerin hızla gerçekleştirilmesi için çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemelerde bulunulacaktır. Değişikliklerin önemli bir kısmını ise ekonomik yapılanmalar içerecektir (Çağlar, 1987, s.22). Bu kapsamda Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren ormancılık politikalarında devletin etkin rol oynayacağı bir yapılanma üzerine çalışmalarda bulunulacaktır (Özdömez vd., 1996, s.273). Aynı zamanda ülkenin ekonomik yönden kalkınmasında yer üstü kaynaklarından biri olarak nitelendirilen ormanların korunması, artırılması ve işletilmesi işlerine ayrı bir önem verilecektir. Mustafa Kemal Atatürk, ormanların ülke için önemini: “*ormansız bir yurt, vatan değildir. Yeşil görmeyen gözler, renk zevkinden mahrumdur.*” (Ardıç, 1986, ss.87-107) ve “*... Gerek ziraat ve gerek memleketin servet ve sıhhat-i umumiyesi nokta-i nazarından ehemmiyeti muhakkak olan ormanlarımızı da asrî tedbirler ile hüsnü halde bulundurmak, tevsi etmek ve azami fayda temin eylemek esas düsturlarımızdan biridir ...*” ifadeleriyle vurgulamıştır (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, 1997, s.241).

Mustafa Kemal Atatürk, ÷lkede ormancılık devrimini gerçekleştirmek için 1924'ten itibaren uzmanların görüşlerini almaya başlayacaktır. Bu doğrultuda Fransız Uzman Sabi'nin tavsiyesi üzerine 1924'te “*li Orman Meclisi*” kuruldu. Meclis'te ilk olarak Bolu-Karadere ormanlarının devlet tarafından işletilmesi, İzmir piyasasının üzüm ve incir kutularının yapılması için gerekli Göknar kerestesinin üretilmesi, demiryolları ve özellikle de Zonguldak yöresinin ihtiyaı olan travers ve maden direğinin sağlanması gibi konular görüşüldü. Ancak li Orman Meclisi'nin faaliyetleri yaklaşık iki buçuk ay sürdü ve kapandı (Gümüş, 2018, s.78). Baltalık ormanların tahribini hızlandıran 11 Ekim 1920 tarihli ve 39 Sayılı Baltalık Kanunu 15 Nisan 1924'te kabul edilen 484 Sayılı “*Devlet Ormanlarından Köylülerin İntifa Hakkı Kanunu*” ile yürürlükten kaldırıldı. Böylece köylülere verilen baltalık ormanlar, devlet ormanları kapsamına alındı. Ormanlardan öncelikle köylülerin ihtiyaının karşılanmasının dikkate alınması, zorunlu tutuldu. Köylülerin, devlet ormanlarından kesilmesi uygun kısımlarından, resmî belgeye dayalı olarak karşılıksız kesim yapmasına izin verildi (TBMM Zabıt Ceridesi, 22 Nisan 1340, s.747).

Ormancılık faaliyetlerinde bilimsel yöntemlerin uygulanarak, ormanlık alanların korunmasını ve bakımını sağlamak, tahribini engellemek ve ağaç sevgisini aşılanmak amacıyla 1924'te “*Türkiye Ormancılık Cemiyeti*” kuruldu (Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi, IV, 1974, s.1156). Aynı zamanda 22 Nisan 1924'te kabul edilen 504 Sayılı “*Türkiye'de Mevcut Bilmum Ormanların Fenni Usulü İdare ve İşletilmeleri Hakkında Kanun*” ile devlete, umuma ve şahıslara ait tüm ormanlardaki faaliyetlerde, düzenlenecek işletme esaslarına bağlı kalınacaktı. Orman mütehassısı yetiştirmek için belirli yerlerde orman okulu açılacaktı (TBMM Zabıt Ceridesi, 22 Nisan 1340, ss.1057-1058). 18 Haziran 1924'te yayımlanan “*Orman Yangınlarına Dair İzahname*” ile ise orman yangınlarının nedenleri ve önüne geçmenin yöntemleri, hangi ağaç türlerinin yangından en fazla etkileneceği, Orman İdaresi'nin ve müteahhitlerinin alacağı tedbirler belirtildi (Kemal, 1936, s.50).

Ormancılık rgtlenmesi 1924 tarihli Bütçe Kanunu çerçevesinde ele alındı ve merkez teşkilatında Orman Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak “*Amenajman İhalat ve Hesabat ile Muhafaza ve Teftişat Müdürlüğü*” kuruldu. Müdürlük kapsamında yer alan Amenajman ve Teşcir Müdürlüğü ağaçlandırma çalışmalarını gerçekleştirmek, İhalat ve Hesabat Müdürlüğü ormanlar için ihale işlemlerini yapmak ve ihale edilen ormanlardan elde edilen gelirlerini toplamak, Muhafaza ve Teftişat Müdürlüğü ormanların korunması görevini yerine getirecekti (Gümüş, 2018, ss.78-79).

Tablo 1: Türkiye'de 1924 yılı itibariyle Orman Başmüdürlükleri ve Bağlı Orman Müdürlükleri ise şunlardı:

Orman Başmüdürlüğü	Bağlı Orman Müdürlükleri
İstanbul	Edirne, Çanakkale
İzmir	Karasi (Balıkesir)

Bolu	Zonguldak, Kocaeli
Eskişehir	Kütahya, Konya
Adana	Maraş
Menteşe (Muğla)	Denizli
Antalya	Burdur, Isparta
Trabzon	Samsun, Tokat, Erzurum, Artvin

Kaynak: (Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, 1973, s.62)

Bu idari taksimat dışında Ankara, Bursa, Kastamonu, Sinop ve İçel’de Orman Müstakil Müdürlükleri bulunmaktaydı (Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, 1973, s.62). Yalova, Silifke, Dört Yol ve Tarsus’ta bölge çiftlikleri yer almaktaydı (Avcıoğlu, 1995, s.371). Çiftlikler arasında en kapsamlısı Ankara’da kurulacak Atatürk Orman Çiftliği¹² idi. Çiftliğin kurulması için yerli ve yabancı uzmanlar görevlendirildi. Uzmanların yaptıkları tetkikler sonucu kurulması amaçlanan çiftlik arazisinin bataklık ve çorak olması nedeniyle zorlanılacağı ve başka bir yerin seçilmesinin daha uygun olacağı belirterek; “*Ya sabır tükenir, ya para*” denildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa: “*Evet, şurası Ankara’nın yanı başında hem bataklık, hem çorak hem de fena bir yer. Ama biz burayı ıslah etmezsek, kim gelip ıslah edecek?*” ifadeleriyle çiftliğin kurulmasındaki kararlılığını ortaya koymuştur (Ardıç, 1985, s.86).

Atatürk Orman Çiftliği 1925’te faaliyete geçti¹³. Burada modern yöntemlerle tarım ve hayvancılık uygulamaları gerçekleştirilmekteydi. Kurulan fidanlık ile Ankara’nın ağaçlandırılması için çalışmalar yapılmaktaydı. Atatürk Orman Çiftliği’nde Bağ-Bahçe Kùltürleri ve Ağaçlandırma İşleri Şefliği tarafından öncelikle 3.310.000 m² alan üzerinde akasya ve dişbudak ile çok sayıda süs ağaçlarından meydana gelen bir ormanlık alan oluşturuldu (Üzümeri, 1953, s.38). Mustafa Kemal Atatürk¹⁴ çiftlik çevresindeki dağların ağaçlandırılması işine de

¹² Atatürk Orman Çiftliği, Ankara’nın Karanlık Dere mevkiinde kuruldu. Burada süt, buz, soda, gazoz, bira, malt, şarap, deri ve demir fabrikası bulunmaktaydı (Turan, 2004, s. 536).

¹³ Atatürk Orman Çiftliği’nde ilk etapta; bir idare binası, memur lojmanı, çiftlik binası, bir mutfak, kiler, fırın, ütü ve çamaşırhane, bir zirai alet ve makine hangarı, tamir atölyesi, su deposu, elektrik, su ve santrifüj tulumba tesisleri, bir ahır ve üç ağıl, bir süthane, tohum ambarı ve bir fidanlık binası inşa edildi (Üzümeri, 1953, s.10).

¹⁴ Mustafa Kemal Atatürk, orman çiftliğine ayrı bir önem vermekteydi. Buraya sık sık uğrayarak çalışmaları takip etmekteydi. Kendileri 1937’de çiftlikteki kavak ağaçlarının bulunduğu bir yolda giderken birden arabayı durdurdu ve: “*Burada bir ığde ağacı vardı. O nerede?*” sorusunu yöneltti. ığde ağacı arandı, ancak çiftlikteki çevre düzenlemesi esnasında ağacın kesildiği öğrenildi. Bunun üzerine büyük bir üzüntü yaşadı ve diğer ağaçların korunmasını istedi (Afetinan, 1959, ss.170-171; Kalıpsız, 1987, s.8). Mustafa Kemal Atatürk, ağaca olan hassasiyetini Yalova’da da göstermişti. Millet Çiftliği’nde yaptırılan bir sahil evinin yakınındaki büyük bir çınar ağacının binayı gölgelendirilmesi üzerine kesilmesi düşünülmekteydi. Ancak Mustafa Kemal Atatürk ağacın kesilmesi yerine, köşkün

bizzat refakat etti (Atay, 1973, s.34). Kendileri, orman çiftliğinin kuruluşu sürecinde Marmara Oteli'nin inşa edileceği tepeden etrafı inceleyerek: “*Burasını, öyle ağaçlandırınız ki bir kör insan dahi yeşillikler arasında olduğunu fark etsin.*” talimatını vermiştir. Mustafa Kemal Atatürk aynı zamanda şehir merkezindeki bulvara çam fidanlarının dikilmesinden çok memnun olmuş ve: “*Bunlar tutarsa, Ankara'nın yaz kış yeşil duracak bir tabiat zenginliği olacak*” demiştir (Ardıç, 1985, s.87).

Çiftliklerde yetiştirilen fidanlar ile gerçekleştirilen ağaçlandırma çalışmaları dışında farklı teknikler de denendi. Bu doğrultuda Ziraat Vekâleti tarafından 1925'te yayımlanan bir genelge ile her yıl uçaklar ile boş arazilere ağaç tohumu serpilecekti. Bu yöntem ilk olarak Eskişehir Türkmendağı ile Ankara Reşat Tepe bölgesinde uygulandı. Ancak verimli bir netice elde edilemedi (Özdömez vd., 1996, s.288).

Türkiye'deki ormancılık faaliyetlerinde 1920'li yıllardan itibaren yabancı uzmanlardan da faydalanılmaya başlanacaktı. Bu kapsamda Prof. Dr. Robert Bernhard¹⁵ 1926-1937 döneminde Türkiye'de çalışmalarda bulundu (Gülen ve Özdönmez, 1981, s.6). Bernhard, ülkede ormancılık örgütünün yapılanması, ağaçlandırma, ormanların korunması, amenajman işlerinin düzenlenmesi, ormancılık eğitim ve öğretiminin geliştirilmesi konularında önemli katkılarda bulundu. Robert Bernhard, Türkiye'deki orman varlığı ve işletmeciliği üzerine hazırladığı raporunda; ülke ormanlarının tahrip edildiği, bu nedenle yirmi yıl içinde ormanların büyük ölçüde yok olacağı, ormanlardan faydalanma usullerinin tespit edilemediği, hangi ormanların devletin hangilerinin şahısların olduğunu belirlemediği, şu anki yönetim usulüyle ormanların korunamayacağı ve teknik yöntemlerle işletilemeyeceği, devlet mekanizmasının ormanlara karşı kayıtsız kalmaması gerektiği, (Gümüş, 2018, s.109) şahıslara ait ormanların işletme ve idaresinin mülk sahipleri tarafından yapılması, kamuya ait ormanların ise müteahhitler yerine devlet tarafından işletilmesinin en doğru yöntem olacağı belirtilmekteydi (Aslankara, 1998, s.80).

Prof. Dr. Robert Bernhard devletin ormanlar üzerindeki hâkimiyetinin önemini şu ifadelerle açıklamıştır:

“... Türkiye'nin hemen her tarafında ormanların müteahhitler tarafından işletilmesi için imtiyazlar verilmiştir. Bu türlü işletmelerin orman için olan feci akıbetini en iyi bir şekilde Bozüyük ormanlarında görmek

kaydırılması talimatını verdi. Bu işlem, bizzat kendilerinin nezaretinde gerçekleştirildi (Ardıç, 1990, s.21).

¹⁵ Robert Bernhard 30 Mayıs 1862'de Almanya'nın Tharandt şehrinde doğdu. Tharandt Orman Akademisi'nden mezun oldu. Almanya'da özel ve devlet orman işletmelerinde çalıştı. Prusya'da Orman Genel Müdürlüğü görevinde bulundu. Tharandt Yüksek Orman Okulu'nda Silvikültür ve Amenajman dersleri verdi. Ziraat Vekâleti'nde danışman olarak görevde bulunması için 1926'da Türkiye'ye davet edildi. Bernhard 1926-1937 döneminde Türkiye'de görev yaptı. 31 Mart 1943'te öldü (Özdönmez ve Ekizoglu, 1994, ss.14-15).

mümkündür. Buradaki durum, kısaca, ‘orman tahribi’ kelimesiyle ifade edilir... Türkiye devletinin ormandan istifa etmesi, onu hayvan ve insan taarruzlarına karşı korunması lazımdır. Devlet halen mevcut olan ormanları yalnız korumak, onların harap olmasına meydan vermemekle kalmamalıdır. Aynı zamanda, şimdiye kadar mahvolmuş ormanları korumak suretiyle onların yavaş yavaş eski hale gelmelerine gayret etmelidir.” (Çağlar, 1987, ss.22-26).

Bernhard 1926’da bir orman yasa tasarısı hazırladı, ancak kanunlaşmadı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Atatürk’e 1929’da yazdığı bir mektubunda: “*Eğer bütün Türkiye ormanları talana terk edilecekse, bu takdirde Türk Devleti’nin herhangi bir orman yasasına gereksinimi yoktur*” diyerek ilerleyen süreçte yasanın çıkarılmasını sağlayacaktı (Gümüş, 2018, s.109). Böylece devletçilik ilkesiyle bağlantılı olarak 1930’lardan itibaren ormanların korunması ve işletilmesi devlet eliyle yapılacaktı (Aslankara, 1998, s.80).

Türkiye’de 1920’lerden itibaren ormancılık faaliyetlerinde yabancı uzmanlardan faydalanılmasıyla birlikte, bir yapısal deneyim ve bilgi birikimi oluştu. Bu durum Hükümet programlarında ormancılık konusuna ağırlıklı olarak yer verilmesinde de etkili oldu. Hükümet yetkilileri suyu, enerjiyi, madeni ve sanayileşmeyi bir kalkınma davası olarak gördükleri gibi ormanı da bu çerçevede değerlendirdi. Ayrıca devlet kontrolünde; ormanı tahribattan ve bakımsızlıktan kurtarmak, yeni ormanlık alanlar oluşturmak, amenajman ile planlı bir sistem oluşturmak ve ülkenin ağaç ürün ihtiyacını karşılamak için modern işletmeler inşa etmek amaçlandı (Yazman, 1945, s.5).

Devletin ormancılık faaliyetleri üzerindeki etkinliği 1930’lu yıllarda ekonomi politikasında devletçilik sistemine geçişle birlikte artarak devam edecektir. Nitekim Beşinci İnönü Hükümeti’nin¹⁶ 1930 tarihli İktisat Programı’nda ormancılık konusuna da yer verilmiştir. Programda; ormanların ciddi oranda azaldığı, bunun önüne geçebilmek için küçük ölçekli işletmeler yerine kamu eliyle koruma tedbirlerinin alınacağı, kalifiye eleman yetiştirileceği ve orman işletme tesislerinin kurulacağı belirtildi (Tekeli ve İlkin, 1977, ss.570-571). 1930’da düzenlenen Ankara Sanayi Kongresi’nde ve 1931’de toplanan Ankara Ziraat Kongresi’nde de ormancılık üzerine tartışmalarda bulunuldu. İktisat Yüksek Meclisi’nin 1933-1934 yılı toplantısında ormanlardan en verimli şekilde faydalanılması üzerine görüşler beyan edildi (Gülen ve Özdönmez, 1981, s.7).

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde her alanda olduğu gibi eğitim ve öğretim alanında da faaliyetlerde bulunuldu ve 1933’te bir üniversite reformu gerçekleştirildi. İsviçre Cenevre Üniversitesi’nden Pedagoji Uzmanı Prof. Dr. Albert Malche Türkiye’ye davet edildi. Kendisinin, Darülfünun ile ilgili raporu da dikkate alınarak Almanya’daki Nazi rejiminden kaçarak Türkiye’ye gelen bilim insanlarının katkılarıyla 31 Mayıs 1933’te kabul edilen 2252 Sayılı, İstanbul Darülfünununun

¹⁶ Beşinci İnönü Hükümeti 27 Eylül 1930-4 Mayıs 1931 döneminde görev yapmıştır (Dağlı ve Aktürk, 1988, s.39).

İlğasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun ile “*İstanbul Üniversitesi*” ve 10 Haziran 1933’te yürürlüğe giren 2291 Sayılı, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu ile “*Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü*” kuruldu (Gümüş, 2018, s.96).

18 Haziran 1934’te yayımlanan 2524 Sayılı, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun ile Yüksek Orman Okulu, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’ne fakülte olarak bağlandı. Okulun adı “*Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Orman Fakültesi*” oldu. Fakülte bünyesinde Orman Entomolojisi ve Orman Koruması Enstitülerinin kurulması için Avusturya’dan Prof. Dr. E. Schimitschek davet edildi (Acatay, 1957, s.3). Ormancılık eğitiminin sahada uygulanması amacıyla ise Kocaeli’nde, Almanya ve Avusturya’da uygulanan yöntemler ile ormanların korunması ve işletilmesi için Ziraat Vekâleti’ne bağlı olarak 1934’te dört amenajman grubundan oluşan bir orman teşkilatı kuruldu (Milliyet Gazetesi, 11 Temmuz 1934, s.3).

Ülkenin temel ihtiyaç maddelerinin karşılanmasında orman sanayisi de önemli bir işlevi yerine getirecektir. Orman sanayisi üzerine Müteşebbis İbrahim Çolak’ın girişimiyle Bozüyük’te 1927’de bir kereste (Çınar, 1945, s.13) ve Nurkalem Limited Şirketi tarafından Haliç’te bir kalem fabrikası açıldı. Eyüp’te bir kontrplak fabrikasının inşası 1936’da İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylandı (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.00.18.01.02. Yer Kodu: 65.49.5). Asıl hammaddesi selüloz olan suni ipeğin üretimi için Gemlik’te açılışı bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1 Şubat 1938’de gerçekleştirilen Sümerbank Gemlik Suni İpek Fabrikası faaliyete geçti (Sümerbank X uncu Yıl, 1943, s.75). Orman mamulleri üzerine Bolu’da sekiz, Zonguldak ve Kastamonu’da yedi, Sinop’ta altı, Kocaeli ve Eskişehir’de dört, Bursa’da üç, Tokat, Konya ve Denizli’de iki, İzmir, Rize, Adana, Muğla, Antalya ve Isparta’da bir bıçkı atölyesi kuruldu (Süreyya, 1931, s.56). Bunların yanı sıra 1923’te Bolu’da, 1929’da Ayancık’ta, 1931’de Bafra’da, 1932’de Bartın Ulupınar’da, 1940’da Balıkesir Dursunbey’de, 1942’de Karabük Eskipazar’da, 1945’te Bolu Düzce’de ve Egridir Pazarköy’de kereste fabrikaları açıldı (Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, 1973, s.431).

Bir ülkenin orman varlığı bakımından zengin sayılabilmesi için topraklarının en az %30’unun ormanlık olması gerekmektedir (Yiğitoğlu, 1945, s.8). Ancak Türkiye arazisinin ormanlık alanı 1935 yılı itibariyle %12 idi (Yaman, 1935, s.890). Bunun %50.1’i yapraklı ve %49.9’u ibrelili ağaçlardan meydana gelmekteydi (Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, 1973, s.45). Orman varlığının korunması için yakacak odun temininin bilinçli bir şekilde temin edilmesi ve asgari seviyeye indirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda oduna, alternatif yakıt ürünleri sunmak amacıyla 1935’te Zonguldak Somikok Fabrikası faaliyete alındı (Afetinan, 1989, s.110; Kutay, 1939, s.555).

Maden direği temini için gerçekleşen orman tahribatını engellemek için Orman Genel Müdürlüğü tarafından Ereğli havzasında kayın ormanlarının yetiştirildiği bir seçme baltalık sistemine geçildi (Saatçioğlu, 1959, s.19). Bunun dışında Ziraat Vekâleti, Türkiye’de okaliptüs yetiştirilmesi üzerine araştırma yapmak için 1937’de Prof. Dr. Robert Bernhard’ı görevlendirdi. İncelemeler sonucu ülkenin güney kesimlerinin okaliptüs için uygun olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Orman Genel Müdürlüğü tarafından 1937’de Akdeniz Bölgesi’nde bir okaliptüs tesisinin inşa edilmesi ve Karabucak bataklığının kurutulması okaliptüs ormanlarının kurulması çalışmalarında bulunuldu. Antalya’da 13 Mart 1937’de ve Tarsus’ta 21 Mart 1938’de bir okaliptüs fidanlığı açıldı (Özdönmez, 1971, s.23). Bu yerlerin dışında Ziraat Vekâleti’nin 24 Kasım 1937 tarihli ve 34669/9 Sayılı, “*Ülkenin uygun iklim şartlarına sahip yerlerinde okaliptüs ormanlığı oluşturulması teklifi*” İcra Vekilleri Heyeti tarafından 10 Aralık 1937’de kabul edildi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.18.01.02. Yer Kodu: 80.99.13).

ORMANCILIK POLİTİKALARINDA DEVLET ETKİNLİĞİNİN ARTMASI VE ATILAN ADIMLAR (1937-1945)

Dünyada 1929’da yaşanan ekonomik krizin ardından oluşan yeni politik düzen diğer ülkeler gibi Türkiye’yi derinden etkiledi. Ülkede üretim azaldı ve işsizlik arttı. Tarım sektöründe gerileme yaşandı. Büyüme oranlarında düşüşler meydana geldi. Bu faktörler ormancılığı da olumsuz yönde etkiledi (Gümüş, 2018, ss.94-95). Yaşanan sıkıntılar üzerine 1930’lu yıllar ile birlikte ekonomide uygulanmaya başlayan devletçilik politikasına bağlı olarak 1937’de devlet orman işletmeciliği sistemine geçilecekti. Bu doğrultuda Muhlis Erkmen’in¹⁷ Ziraat Vekilliği dönemi ile birlikte (TBMM Albümü 1920-2010, I, 2010, s. 457) 8 Şubat 1937’de 3116 Sayılı “*Orman Kanunu*” yürürlüğe konuldu (T.C. Resmî Gazete, 18 Şubat 1937, s.7687).

Orman Kanunu ile ormanlar; devlet, hususî, vakıf ve umuma mahsus olarak dörde ayrıldı (T.C. Resmî Gazete, 18 Şubat 1937, s.7687). Devlet ormanları %93.4, hususî %4.2, vakıf %1.4 ve umumî ormanlar %1 oranına sahipti (Miraboğlu, 1954, s.210). Devlet ormanları, devlet tarafından işletilecek ve orman işleri ile her türlü işletmelerin faaliyetlerinden Orman Genel Müdürlüğü sorumlu olacaktı. Devlete ait olmayan bütün ormanlar, Orman İdaresi’nin kontrolünde bulunacaktı. Hususi ormanları, sahipleri işletilebileceği gibi işletme hakkını başkasına devredebilecekti. Vakıf ormanları, hususî orman hükmüne bağlı kalacaktı. Bunların idaresi, korunması ve işletilmesi Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne ait olacaktı. Orman işleri, Ziraat

¹⁷ Muhlis Erkmen 1891’de Bursa’da doğdu. İstanbul Halkalı Yüksek Ziraat Okulu’ndan mezun oldu. İktisat Vekâleti Zirai Umum Müdürlüğü Fen Müşavirliği vazifesinde bulundu. III. ve VIII. Dönem Bursa ve IV., V., VI., VII. Dönem Kütahya Mebusu seçildi. VII., VIII., XI., XII. Hükümet dönemlerinde Ziraat Vekilli olarak görev yaptı. 27 Haziran 1985’te öldü (TBMM Albümü 1920-2010, I, 2010, s.457).

Vekâleti'ne bağlı Orman Genel Müdürlüğü tarafından yapılacaktır (T.C. Resmî Gazete, 18 Şubat 1937, ss.7687-7690).

Aynı zamanda Orman Kanunu ile Orman Genel Müdürlüğü devlet ormanlarının vasıflarını yükselterek, orman sınırları dâhilinde zarar görmüş ve seyrelmiş alanların ağaçlandırılması görevini yerine getirecekti. Orman İdaresi ise orman yetiştirecek köy ve belediyelerin fidan ihtiyaçlarını karşılamak için mıntika orman fidanlıkları tesis edecekti. Ormanlık alanlarda yürütülecek her türlü iş ile taş ocakları araştırma yapmak için Orman İdaresi'nden, devlet ormanlarında maden araştırmak için ise Ziraat Vekâleti'nden izin alınacaktı. Devlet ormanları içinde kamu tarafından ormanların işletilmesine ve muhafazasına yönelik yapı grubu dışında yeniden yerleşmeyi sağlayan her çeşit bina, ağıl ve barınak inşası ile tarla açılması yasaklanacaktı. Orman sınırlarından 4 km mesafedeki yerlerde fabrika kurma izni Ziraat Vekâleti'ne ait iken, orman sınırlarından 500 m mesafeye kadar olan yerlerde maden ocaklarının açılması Orman İdaresi'nin iznine bağlı olacaktı. İlköğretim öğrencileri ile askerlere ağaç sevgisini aşlamak için konu ile alakalı dersler okutulacaktı. Okul ile kışla bahçelerine her yıl ağaç dikilecek ve bunların korunması için Ziraat, Millî Müdafaa ve Maarif Vekâletleri tarafından bir program hazırlanacaktı (T.C. Resmî Gazete, 18 Şubat 1937, ss.7687-7691).

Orman Kanunu ile ormancılıkta “Devlet Orman İşletmeleri”¹⁸ kavramı ortaya çıktı. Böylece ormanların millî ekonominin önemli kaynaklarından biri olduğu ve kamu yararı doğrultusunda devlet eliyle işletilmesi gerektiği öngörüldü. Devlete ait olmayan ormanlar üzerinde devletin gözetim ve denetimi amaçlandı. Devlet ormanlarından bedelsiz yararlanma esasları belirli şartlar dışında kaldırıldı (Gülen ve Özdönmez, 1981, ss.7-8). Orman teşkilatı yeniden yapılandırıldı. Her türlü ormancılık faaliyetini kontrol eden Orman Genel Müdürlüğü, Ziraat Vekâleti'ne bağlı bir müesseseye dönüştürüldü. İşletmeye alınan ormanlık arazilerde “Orman Revir Amirlikleri” ile “Orman Bölge Şeflikleri” teşkil edildi (Aslankara, 1998, s.81).

¹⁸ Türkiye’de; 24 Aralık 1937’de Belgrat, 1 Ocak 1938’de Karabük, 2 Haziran 1938’de Dursunbey, 1 Kasım 1938’de Mihaliççık, 1939’da Büyükdere, 24 Nisan 1939’da Artvin, 1 Eylül 1939’da Giresun, 1 Ekim 1939’da Düzce, 1 Ocak 1940’da Bolu, Sinop ve Adapazarı, 12 Ocak 1940’da Hendek, 16 Şubat 1940’da Devrek, 1 Nisan 1940’da Ankara, 1 Haziran 1940’da Koyulhisar, 12 Aralık 1941’de Zonguldak, 16 Şubat 1943’te Eğridir, 1 Mart 1943’te Elmalı, 1 Nisan 1943’te Denizli, İnegöl ve Akdağmadeni, 16 Ağustos 1943’te Kastamonu ve Oltu, 23 Ağustos 1943’te Finike, 24 Ağustos 1943’te Bursa ve Mudurnu, 1 Eylül 1943’te Bartın, Kızılcahamam, Gülnar ve Cide, 9 Eylül 1943’te Mersin, 21 Eylül 1943’te Orhaneli ve Araç, 30 Eylül 1943’te Boyabat, 1 Ekim 1943’te İzmit, Mut, Fethiye, Vezirköprü ve Küre, 11 Ekim 1943’te Şebinkarahisar, 28 Ekim 1943’te Mustafakemalpaşa, 8 Kasım 1943’te Kaş, 1 Aralık 1943’te Antalya, Kütahya, İskilip ve Niksar, 3 Aralık 1943’te Manavgat, 7 Aralık 1943’te Alanya Orman İşletmeleri faaliyete geçti (Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, 1973, ss.71-72).

Devlet Orman İşletmeciliği’ne geçiş sürecinin 1937’ye kadar gerçekleşmemesindeki nedenler arasında ise Cumhuriyet’in ilk yıllarında 2.000.000 lira olan orman gelirinin 1934’e gelindiğinde 1.580.000 liraya gerilemesi ve bütçe içerisindeki oranın %1.6’dan %0.5’e kadar düşmesi yer almaktaydı (Gümüş, 2018, s.107). Bu etkenlerin yanı sıra Türkiye’de ormancılık üzerine faaliyet gösteren yerli ve yabancılara ait hususî işletmeler de bulunmaktaydı. Büyük işletmeler, uzun deniz kıyılarından içeride ve ulaşım kolaylığı olan yerlerde büyük yatırımlar yapmışlardı. Ancak hususî işletmelerin bir takım sakıncaları vardı. Bunlar yalnızca işletmecilik yaparak, ormanların önemli bir kısmının azalmasına neden olmuşlardı. Küçük işletmelerin ise yatırım yapabilme kapasiteleri sınırlı olduğu için üretim miktarları düşüktü. Bundan dolayı ülkenin orman ürünlerine olan ihtiyacı tam olarak karşılanamamaktaydı (Gümüş, 2018, ss.103-107). Tüm bu nedenlerden dolayı devletçilik ilkesi doğrultusunda öncelikle halkın ve ülkenin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve hammaddesi yurt içinde mevcut olan ürünlerde dışa bağımlılığın asgarî seviyeye indirilmesi dikkate alınarak, orman ürünlerinin devlet yoluyla işletilmesi ve karşılanması için Devlet Orman İşletmeciliği yöntemine geçilmiştir.

Gazeteci-Yazar Hıfzı Veldet Velidedeoğlu 1945’te gerçekleştirdiği yurt gezisinde yeni teşkilatlanmaya başlayan bazı Devlet Orman İşletmelerini de gezmiştir. Kendisi, buralardan edindiği izlenimleri şu cümlelerle aktarmıştır:

“... Devlet Orman İşletmeleri, ormana yakın ilçe ve kentlerdedir. Ve merkezin başında bir orman mühendisi vardır. Her işletme müdürlüğünün buyruğunda gerektiği kadar ‘Bölge Şefliği’ bulunur. Şef, ya bir orman mühendisi, ya da Bolu veya Bursa Orman Okulundan diplomalı orman mühendis yardımcısıdır. Bölge merkezi ormanın içinde kurulmuştur ve orada bulunması zorunludur. Her bölge şefliği de birkaç ‘Bakım Yuvası’na ayrılmış ve yuvanın başına bir ‘Bakım Memuru’ atanmıştır... Geçimini sağlamak için kendisine maaşından başka, bir inek, yirmi tavuk ve başka şeylerde verilecekmiş. Görülüyor ki işletme idaresi bir örgüt halinde ormanın içine dağılmış, ormanın göz önüne, adeta avucunun içine almıştır. Bu örgütte telefon bağlantısı da bulunduğundan, işletme müdürü ormanın en uzak köşesinden hemen haber alarak önlemlerini ona göre düşünmek olanağına sahiptir ...” (Velidedeoğlu, 1979, ss.100-101).

Devlet Orman İşletmelerine geçiş sürecinde ormanların korunması için Dâhiliye Vekâleti tarafından 26 Mart 1937’de Başvekâlete sunulan bir yazıda; bazı illerde on ile on beş yıllık odun ihtiyacının karşılanması amacıyla ormanların tahrip edildiği ve bunun önüne geçmek için Umumi Müfettişliklere ve Vilâyetlere önleyici talimatların verilmesi gerektiği belirtildi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.10.00.00. Yer Kodu: 183.264.10). Konu aynı zamanda TBMM’de ele alındı ve 26 Nisan 1937’de kabul edilen 3157 Sayılı “*Orman Koruma Teşkilatı Kanunu*” ile Ziraat Vekâleti’ne bağlı ve tüm komuta yetkisine sahip bir “*Orman Genel Komutanlığı*” kuruldu. Koruma alanlarının genişlik ve önemine göre alay, tabur ve bölük halinde teşkil edilecek kıtalar Orman Genel Komutanlığı emrine verildi (T.C. Resmî Gazete, 5 Mayıs 1937, s.8032). Böylece Orman Genel

Komutanlığı, askeri birlikleri ile iç ve dış tehditlere karşı ülke savunmasının yanı sıra millî servet niteliğindeki ormanların korunması ve güvenliğinin sağlanması görevini de yerine getirmiş olacaktı.

Orman Kanunu ile uygulama aşamasına geçen devlet orman işletmeciliğine bağılı olarak; orman işlerini modern yöntemlerle uygulamak, ülke ormanlarının korunmasını, işletilmesini, imarını, veriminin artırılmasını, yenilerinin yetiştirilmesini, müesseseler açılmasını ve teknik elemanlar yetiştirilmesini sağlamak için 4 Haziran 1937’de kabul edilen 3204 Sayılı “Orman Genel Müdürlüğü Teşkilât Kanunu” ile Ziraat Vekâleti’ne bağılı tüzel kişiliğe sahip ve katma bütçe ile idare edilerek yeniden teşkilatlandırılan bir “Orman Genel Müdürlüğü” kuruldu (T.C. Resmî Gazete, 14 Haziran 1937, s.8294).

Orman Genel Müdürlüğü’nün merkez teşkilatı; koruma, harita, kadastro, amenajman, işletme, imar, eğitim, fennî araştırma, inşaat, ağaçlandırma, mücadele, avcılık, sanayi, istatistik, ekonomi, gözlem ve kontrol şubelerinden oluşmaktaydı (T.C. Resmî Gazete, 14 Haziran 1937, s.8294). 13 Haziran 1937’de kabul edilen 3444 Sayılı “Orman Kanununa Ek Kanun” ile Devlet Orman İşletmeleri’nin döner sermayeye sahip olabilmeleri ve bağılı oldukları esasların İcra Vekilleri Heyeti tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle belirleneceğı kabul edildi. Böylece yasal yönden Devlet Orman İşletmeciliğinin teorik temelleri ve uygulama koşulları oluşturuldu (Gülen ve Özdönmez, 1981, s.8).

Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1937’de TBMM’de gerçekleştirdiğı açılış konuşmasında: “Orman servetimizin korunması lüzumuna ayrıca işaret etmek isterim. Ancak, bunda mühim olan, koruma esaslarını; memleketin türlü ağaç ihtiyaçlarını devamlı olarak karşılaması icap eden ormanlarımızı muvazeneli ve teknik bir surette işleterek istifade etmek esası ile makul bir surette telif etmek mecburiyeti vardır. Buna, Büyük Kamutayın layık olduğı ehemmiyeti vereceğine şüphe yoktur.” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1937, s.4) sözleri ile orman varlığının önemine ve belirli esaslar dâhilinde işletilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Ağaçlandırma çalışmaları kapsamında ise ilk olarak Ankara’da bir fidanlık kuruldu. Bununla birlikte ülkenin fidan ihtiyacını karşılamak için Florya, Tarsus, Sivas, Eskişehir, Çankırı ve Elazığ’da fidanlıkların açılmasına karar verildi (Ardıç, 1986, s.111).

Tablo 2: Türkiye’de 1925-1938 döneminde açılan fidanlıklar şunlardı:

Yer	Yıl	Alan (ha)	Üretilen Fidan	Dağıtılan Fidan
Ankara	1925	35	2.463.670	637.365
İzmir	1929	4	-	124.082
Eskişehir	1937	200	190.441	389.127
Elazığ	1938	25	-	13.460
Sivas	1938	27	15.387	-

Çankırı	1938	13	-	31.186
Tarsus	1938	-	1.671.000	87.772

Kaynak: (Gümüş, 2018, s.151)

Tablo 2’de görüldüğü üzere Türkiye’nin neredeyse her bölgesinde bir merkez fidanlığının açıldığı anlaşılmaktadır. Böylece Anadolu’nun kırsal alanları ağaçlandırılarak orman varlığın artırılması sağlanacaktır. Ankara ve Tarsus’ta üretilen fidan miktarının fazla olmasında ise gerek Atatürk Orman Çiftliği’nin ve gerekse Tarsus bölge çiftliğinin etkisi fazla idi.

Ormanlık alanların korunması, bakımı ve yenilerinin kurulması ile azami faydanın sağlanması bakımından orman işletmeciliği büyük bir önem arz etmektedir. Genel itibariyle orman işletmeciliği, ağaç varlığının ıslahı ile yıllık orman verimine denk ürün elde etmek için gerçekleştirilen planlı ve sürekli çalışmaları kapsamaktadır (İzbirak, 1984, s.264). Bu bağlamda 1939’da “Orman İşletme Yönetmeliği” çıkarılarak devlet ormanlarını döner sermaye ve ticarî usuller ile işletmek ve ormancılık hizmetlerini sağlamak için Devlet Orman İşletmelerinin kurulması süreci hızlandırıldı. 1937’de yayımlanan 3116 Sayılı Orman Kanunu ile açılması öngörülen ve 1939’da yürürlüğe giren Orman İşletme Yönetmeliği doğrultusunda kurulan Devlet Orman İşletmeleri; devlet ormanlarının bakımını yapmak, emniyetini sağlamak, tahribatının önüne geçmek için fon kurmak, propagandada ve yayında bulunmak, ağaçlandırma yapmak, mesire yerleri açarak amenajman planlarına göre işletmek, bunun için işçi ve personel yetiştirmek, tesis ve inşaat yapmak, araç ve gereç sağlamak gibi görevleri yerine getirecekti (Kalıpsız, 1983, s.29).

Devlet Orman İşletmeleri bünyesinde; idare binası, müdür ve memur evleri, misafırhane, işçi pavyonu, garaj, fırın, kantin, lokanta, atölyeler, demirhane ve saraçhane, samanlık, arılık, fidan üretim ve tavukçuluk tesisleri gibi yerleri içeren birimler bulunmaktaydı. Bunun dışında işletmeler, buldukları yerleşim birimlerinin iki-üç saatlik elektriğini ve bazı kentlerdeki elektrik fabrikalarının odun ihtiyacını da karşılamaktaydı (Gümüş, 2014, s.482).

Devlet Orman İşletmeleri merkez teşkilatı, yeni süreçteki hedeflerini şu beyan ile açıklamıştır:

“Teşkilatımızın hedefi ‘yeşil bir Türkiye’ yaratmaktır. Yeni orman rejimimiz umumî hatları üzerinde yürürken, memleketin günlük ihtiyaçlarını da göz önünde tutmuştur. Bu maksatla, ormanlarımızın üretim işlerini de planlaştırdık. Planın başında halkın yakacak ihtiyacı, sonra memleketin inşaat işleri, kömür havzalarımız için travers, P.T.T. idaresinin telgraf ve telefon direkleri, Millî Savunma işlerinde kullanılan ağaç malzeme ve memleketin umumî ihtiyaçları gelmektedir. Geçen yıllarda vuku bulan müessif orman yangınlarıyla karşılaşmamak için de gereken tedbirleri almaktayız. Bu maksatla ormanlarımızın en hâkim tepelerinde yangın kuleleri yaptırıyoruz ...” (Kadioğlu, 1946, s.21).

Devlet Orman İşletme Müdürlüğü sayısı 1937’de iki iken, 1939’da on beş, 1943’te elli dörde, 1944’te doksan bire ve 1946’da yüz yirmi altıya yükseldi (Kalıpsız, 1983, s.31). Devlet Orman İşletmelerinin sayısı 1937-1943 döneminde yirmi iken 1943’ten sonra hızlı bir ivme kazandı. 1945-1946 döneminde 121’e çıktı (Miraboğlu, 1954, s.205). Ağaçlandırma faaliyetleri doğrutusunda ise 1938-1944 döneminde Tarsus-Karabucak’taki 608 hektara okalıptüs ve 140 hektara kavak dikildi. 30 hektarlık bir fidanlık oluşturuldu. Sıtmaya neden olan 908 hektarlık bir bataklık alan kurutuldu. Tüm bu çalışmalar sonucu deney maksatlı ilk ağaç kesimi 1944’te yapıldı. Bu aynı zamanda Türkiye’de ilk kez insan emeği ile yetiştirilen bir ormanlık sahadan iktisadi değeri yüksek bir ürünün alınması idi. Orman içi ağaçlandırma çalışmalarına ilk kez 1945’te başlandı (Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, 1973, ss.356-357).

Tablo 3: Türkiye’de 1945-1948 döneminde ağaçlandırma yapılan arazi miktarı ve masrafı şöyleydi:

Yıl	Ağaçlanan Saha (ha)	Masraf (TL)
1945	102.6	7.536
1946	3.000	33.946
1947	3.306	76.798
1948	2.155	28.311

Kaynak: (Miraboğlu, 1958, s.120)

Tablo 3’ten de anlaşılacağı üzere İkinci Dünya Savaşı’nın sona erdiği 1945 yılından 1948’e kadar ağaçlandırılan alan ve bu iş için ayrılan ödenek arttırılmıştır.

Türkiye’deki tüm ormanların amenajman planları 1943-1947 döneminde yapıldı. Böylece ormanlar hakkında temel bilgiler elde edilerek ağaç kesimi bu planlar doğrutusunda gerçekleştirildi (Kalıpsız, 1983, s. 31). Bu aşamada Orman Genel Müdürlüğü’nün hazırladığı birinci devre orman amenajman planları ile Orman Etütleri ve Amenajman, Orman Koruma, Ormanda Kesim ve Taşıma, Ağaç ve Odun Ölçme, Yetişme Muhiti ve Meşcere Tanıma, Orman Yolları ve Dekovil İnşaatı kılavuzları yayımlandı (Eler, 2008, s.92).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı döneminde (1939-1945) ihtiyaçlarını iç piyasadan karşılamak zorunda kalmıştı. Bu durum orman işletmeciliğinin gelişmesi için de uygun bir ortam hazırlamıştı. 1939’da Adana, Artvin, Giresun, Düzce ve Daday’da, 1940’da Ankara, Adapazarı, Zonguldak, Bolu, Sinop, Hendek, Devrek ve Koyulhisar’da orman revirleri işletmeye açıldı. Eski revirlerin faaliyet alanları genişletildi (Ardıç, 1986, s.113). 25 Mart 1945’te yayımlanan 635 Sayılı Karar ile 27 Nisan 1945’te Ayancık Orman İşletme Müdürlüğü faaliyete geçti. Müdürlük bünyesinde Akgöl, Ayancık, Çangal, Göldağ, İnaltı, Karadağ, Kepez, Kömürgölü, Kumluk, Yemişli, Yenice Orman İşletme Şefliği yer almaktaydı (<https://kastamonuobm.ogm.gov.tr/AyancikOIM/Sayfalar/default.aspx>)

Hükümet yetkilileri İkinci Dünya Savaşı’nın son dönemlerinde orman koruma uygulamalarında yeni düzenlemelerde bulunmak için yasa tasarılarının hazırlıklarına da başladı. 25 Haziran 1945’te yayımlanan 4767 Sayılı “*Orman Koruma Kuruluşunun Kaldırılmasına ve Bu Kuruluşun Görev ve Yetkilerinin Devlet Orman İşletmelerine Devrine Dair Kanun*” ile 1937’de kurulan Orman Koruma Teşkilatı kaldırıldı ve ormanların korunması görevi Devlet Orman İşletmeleri’ne devredildi (T.C. Resmî Gazete, 3 Temmuz 1945, s. 8993). Böylece devlet kontrolündeki ormanlık alan %93.4’ten %99.88’e yükseldi (Miraboğlu, 1954, s.210).

Ormanların korunması görevinin Devlet Orman İşletmeleri’ne devredilmesinin ardından ormanlık alanlarda devlet kontrolünün tam olarak sağlanması amacıyla 9 Temmuz 1945’te 4785 Sayılı “*Orman Kanununa Bazı Hükümler Eklenmesine ve Bu Kanunun Birinci Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*” yayımlandı. Kanun ile bazı istisnalar dışında hususi şahıslara, vakıflara, köy ve belediyeye, özel idareye ve kamu tüzel kişiliklerine ait tüm ormanlar devletleştirildi (Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, 1973, s.47). Böylece ormanlarda mülkiyet sınıflandırması ile denetimi kısıtlayan 1937 tarihli 3116 Sayılı Orman Kanunu’nda düzenleme yapılarak ormanların devlet kontrolüne alınması amaçlandı. Ancak ekim-dikim amaçlı ve üretime dayalı ormanlar ile şahsi mülkiyete ve tüzel kişiliğe ait ormanlar bu kanun dışında tutularak, ormancılıkta katı bir devletçilik politikası uygulanmayacaktı.

SONUÇ

Tanzimat Dönemi ile başlayan Batılılaşma hareketleri, askerî ve siyasî etkilerinin yanı sıra iktisadî yapıya da farklı yönlerden tesirde bulundu. Bunlar arasında ormanlar da yer almaktaydı. Osmanlı Devleti, uluslararası siyasî dengelerin değişmesine bağlı olarak farklı dönemlerde farklı devletlerle iyi ilişkiler içerisinde oldu. Tanzimat Dönemi’nde ise Fransa ile iyi ilişkilerini çeşitli işbirlikleri ile kuvvetlendirmeye çalıştı. Özellikle askerî alanda yapılan ıslahatlarda Fransız uzmanlardan faydalanıldı. Bu teknik işbirliği, ormancılık faaliyetlerinde de kendisi gösterecekti. Bu maksatla XIX. yüzyılın ortalarından itibaren; ülkedeki orman varlığının incelenmesi ve amenajmanının çıkarılması, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve teknik elemanların yetiştirilmesi için bir okulun açılması amacıyla yabancı uzmanlar ülkeye davet edildi. Çalışmalar, birçok ilki de beraberinde getirdi. 1857’de İstanbul’da bir Orman Mektebi açıldı. İlk orman yasası, Orman Nizamnamesi adıyla 1870’de yayımlandı. Tüm bu çalışmalar ile modern ormancılığın temelleri atıldı. Ancak hukukî, malî ve siyasî koşullar nedeniyle etkili sonuçlar elde edilemedi.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında ise ormancılık konusunda; bilgi ve birikim eksikliği, teknik eleman ve ekipman yetersizliği gibi nedenlerden dolayı öncelikle temel bazlı bir takım girişimlerde bulunuldu. Bu bağlamda öncelikle yurt dışından

uzmanlar getirildi. Raporlar ve projeler hazırlandı. Kanunlar yayımlandı. İşletmeler ve revirler kuruldu. Okullar açıldı. Yurt dışına öğrenciler gönderildi. Böylece teknik ve hukukî açıdan ormancılığın alt yapısı oluşturulmaya çalışıldı. Türkiye’de modern ve sistemli ormancılığa geçiş hedefleri kapsamında gerek Osmanlı Devleti Dönemi’nde gerekse Cumhuriyet’in ilk yıllarında yayımlanan kanunlar ile yeterli ve etkili sonuçlar elde edilememiştir. Ancak 1937’de yürürlüğe giren 3116 Sayılı Orman Kanunu ile gerçek manada bir ormancılık sistemi oluşturulabildi. Aynı zamanda 3116 ve 3204 Sayılı yasalar ile 1937’den itibaren Devlet Orman İşletmeleri kurulmaya başladı.

Devlet orman işletmeciliği sisteminin uygulamaya konulmasıyla ülkenin ormanlık alanlarındaki kontrol ve denetim artırılarak tahribatın önüne geçildi. Ormanlık alanların korunması için cezaî müeyyidelerin uygulanmasının önü açıldı. Ormanların düzenli olarak işletilmesi ile ekonomik faydalar elde edildi. Devlet yatırımlarının çok az olduğu dağlık arazilerde yaşayan halkın ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasında Devlet Orman İşletmeleri önemli bir misyon üstlendi. Devlet Orman İşletmelerinin denetiminde gerçekleştirilen kesimler, hem sağlıklı ormanlık alanların korunmasına, hem de ağaç sanayisinin gelişmesine katkı sağladı. Aynı zamanda yeni ormanlık alanların oluşturulması amacıyla ülkenin farklı yerlerinde fidanlıklar kurularak, ağaçlandırma faaliyetlerine girişildi.

Türkiye’nin orman politikasında yeni bir düzene geçmek için 1937’de yürürlüğe giren 3116 Sayılı Orman Kanunu ile ülkede devlet ormancılığı sistemine geçildi. Ancak, ormanlık alanların tahribini engelleyerek, korunması ve teknik ve mali destekler ile genişletilmesi için devletin doğrudan müdahil olması ön görüldü. Bu maksatla 9 Temmuz 1945’te yürürlüğe giren 4785 Sayılı Kanun ile bir takım istisnalar dışında tüm ormanlar devletleştirildi.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Fon Kodu: 030.18.01.02 Yer Kodu: 65.49.5.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Fon Kodu: 030.10.00.00 Yer Kodu: 183.264.10.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Fon Kodu: 030.18.01.02. Yer Kodu: 80.99.13.

Resmî Yayınlar

TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt: 1920-1950. (2010). Ankara: Gökçe Ofset Matbaacılık Limited Şirketi.

TBMM Zabıt Ceridesi. (11 Ekim 1336).

TBMM Zabıt Ceridesi. (24 Mart 1337).

TBMM Zabıt Ceridesi. (31 Ekim 1337).

TBMM Zabıt Ceridesi. (22 Nisan 1340).

TBMM Zabıt Ceridesi. (1 Kasım 1937).

T.C. Resmî Gazete. (18 Şubat 1937).

T.C. Resmî Gazete. (5 Mayıs 1937).

T.C. Resmî Gazete. (14 Haziran 1937).

T.C. Resmî Gazete. (3 Temmuz 1945).

T.C. Resmî Gazete. (13 Temmuz 1945).

Araştırma ve İnceleme Eserler

Acatay, A. (1957). Türkiye’de orman entomolojisi ve orman koruması tedrisatının tarihçesi. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 1-3.

Adalı, F. (1944). *Sağlık ağacı okaliptüs*. İstanbul: Ülkü Basımevi.

Afetinan, A. (1959). *Atatürk hakkında hâtıralar ve belgeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Afetinan, A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Afetinan, A. (1989). *Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ardıç, K. (1985). Atatürk, ormancılık ve tarım. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 35 (3), 77-100.
- Ardıç, K. (1990). Atatürk ve doğa sevgisi. *Orman ve Av Dergisi*, 65, 21-23.
- Ardıç, K. (1986). Ormancılık tarihimize kısa bir bakış. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 36 (1), 98-114.
- Aslankara, M. S. (1998). *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ormancılığımız*. Ankara: Orman Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, III*. (1997). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atay, F. R. (2013). *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1995). *Türkiye'nin düzeni, dün-bugün-yarın*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Ayhan, İ. (2021). *Eğitim amacıyla yurt dışına gönderilen öğrenciler (1908-1922): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü: Ankara.
- Baysal, K. (1984). *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Berkel, A. (1952). Kurşun kalem sanayiiimiz ve ham madde istekleri. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, II (II), 22-31.
- Bernhard, R. (1935). *Türkiye Ormancılığının Mevzuatı, Tarihi ve Vazifeleri* (N. B. Somel, Çev.). Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü.
- Bilgin, A. ve Çağlar, B. (2019). *Klasikten moderne Osmanlı ekonomisi*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Cin, H. (1978). Tanzimattan sonra Türkiye'de ormanların hukuki rejimi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 35 (1-4), 311-379.
- Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız*. (1973). Ankara: T.C. Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü.
- Çağlar, Y. (1987). Prof. Dr. Bernhard'ın Cumhuriyet dönemindeki orman yasasını çıkarma çabalarına katkısı. *Orman ve Av Dergisi*, 63 (87), 22-32.
- Çınar, T. A. (1945). Ormanlarımızın sanayideki rolü: Kereste sanayii ve ticareti, dün-bugün-yarın. *İktisadî Yürüyüş Dergisi*, 6 (117), 13-18.
- Dağlı, N. ve Aktürk, B. (1988). *Hükümetler ve Programları 1920-1960. I*. Ankara: T.B.M.M. Basımevi.

Devellioğlu, F. (2003). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Diker, M. (1945). Ormanlardan nasıl istifade ediyoruz. *İktisadî Yürüyüş Dergisi*, 6 (117), 9-12.

Duru, C. - Turan, K. ve Öngeoğlu, A. (1982). *Atatürk dönemi Maliye Politikası*. Ankara: TİSA Matbaacılık Sanayii Ltd. Şti.

Eler, Ü. (2008). Türkiye’de orman amenajman yönetmeliğinin tarihsel gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, (2), 89-98.

Eraslan, İ. ve Şad, H. C. (1993). *Orman amenajmanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları.

Eraslan, İ. (1973). Türkiye’de orman amenajmanın gelişimi ve yeni yönelimler. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 1-26.

Erdönmez, C. ve Yurdakul Erol, S. (2021). Türkiye’de ulusal ormancılık politikasının tarihsel gelişimi açısından bir dönüm noktası: 1255 Sayılı Yasa. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 182-201.

Gülen, İ. ve Özdönmez, M. (1981). Türkiye’de orman ve ormancılık. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 31 (2), 1-13.

Gümüş, C. (2014). *Osmanlıdan günümüze ormancılık politikalarının ormancılık örgütlenmesi üzerine etkileri ve güncel sorunlar*. Isparta: II. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu.

Gümüş, C. (2018). *Türk Orman Devrimi*. Ankara: Türkiye Ormancılar Derneği.

İzbırak, R. (1984). *Türkiye*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Kadioğlu, A. (1946). Orman meselemiz ve bir beyanat. *İş Dergisi*, XII (58/59), 20-22.

Kalıpsız, A. (1987). Atatürk ve İğde Ağacı. *Orman ve Av Dergisi*, 63 (87), 8.

Kalıpsız, A. (1983). Devlet Orman İşletmelerimiz. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 33 (2), 28-37.

Kemal, A. (1936). *Türkiyede ormancılığın temelleri, şartları ve kuruluşu*. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü.

Kutay, C. (1939). *Celâl Bayar*. İstanbul: Kenan Basımevi.

Kutluk, H. (1948). *Türkiye ormancılığı ile ilgili tarihî vesikalar (1487-1923)*. İstanbul: T.C. Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü.

Kutlutan, İ. (1942). Millî gelir kaynaklarımızdan biri ormancılığımız. *İktisadî Yürüyüş Dergisi*, (68-70), 11-67.

Kutlutan, İ. (1940). Ormanlarımızın kıymeti nedir?. *İktisadî Yürüyüş Dergisi*, 2, (19), 12.

Milliyet Gazetesi. (11 Temmuz 1934).

Miraboğlu, M. (1958). *Türkiye Devlet orman işletmelerinin işletme iktisadi bakımından tetkiki*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Ökçün, A. G. (1971). *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Özdönmez, M. ve Ekizoglu, A. (1994). Cumhuriyet Dönemi ormancılığında katkısı olan yabancı uzmanlar. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 44 (1-2), 13-28.

Özdönmez, M. İstanbullu, T. Akesen, A. ve Ekizoğlu, A. (1996). *Ormancılık Politikası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi.

Özdönmez, M. ve Ekizoğlu, A. (1993). Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri ormancılığında katkıları olan yabancı uzmanlar. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 43 (3-4), 57-68.

Özdönmez, M. (1971). *Türkiye'nin ağaçlandırma problemleri üzerinde ormancılık politikası yönünden araştırmalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları.

Pamay, B. (1975). Orman ve çevre. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, XXV (II), 12-24.

Saatçioğlu, F. (1974). Atatürk'ün orman görüşü ve Türkiye ormancılığı hakkındaki direktifleri. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, XXIV (II), 24-30.

Sevimay, H. R. (1995). *Cumhuriyete girerken ekonomi: Osmanlı son dönem ekonomisi*. İstanbul: Kazancı Kitap Ticaret

Soyak, H. R. (1973). *Atatürk'ten Hatıralar I*. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları.

Sümerbank X uncu Yıl. (1943). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Şevket, S. (1931). *Cihan iktisadiyatında Türkiye*. Ankara: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1977). *1929 Dünya buhranında türkiye'nin iktisadi politika arayışları*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Turan, Ş. (2004). *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine özgü bir yaşam ve kişilik*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi. IV. (1974). İstanbul: Kaynak Kitaplar.

Üğе, G. (2010). *Türkiye ekonomisi ve bütçe analizi (1923-1950)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Üzümeri, E. (1953). *Atatürk Orman Çiftliği*. Ankara: Atatürk Orman Çiftliği Yayınları.

Velidedeoğlu, H. V. (1979). *Anıların izinde*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yaman, H. (1935). Orman davamız. *Kaynak Balıkesir Halkevi Dergisi*, (19 *İlkkâmun*), 890-891.

Yazman, A. T. (1945). Orman davası nedir? *İktisadî Yürüyüş Dergisi*, 6 (117), 5-8.

Yiğitoğlu, A. K. (1941). *Türkiye iktisadiyatında ormancılığın yeri ve ehemmiyeti*. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü Matbaası.

Yiğitoğlu, A. K. (1945). Yurdumuz ve orman varlığımız. *İktisadî Yürüyüş Dergisi*, 6 (117), 8-66.

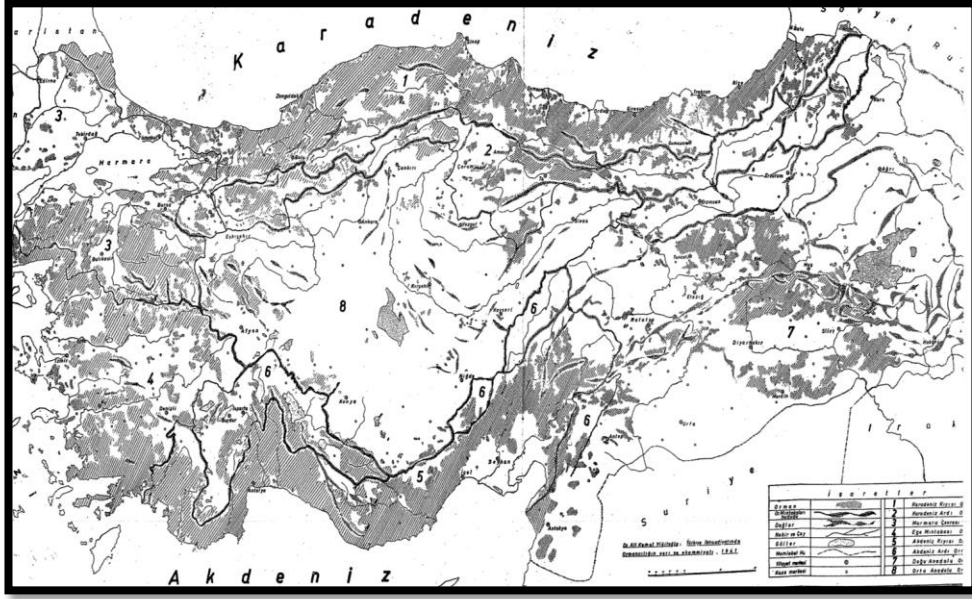
Elektronik Kaynaklar

<https://www.ogm.gov.tr/Documents/Kurulusumuz/GenelMudurlerimiz/ava-disremziozarslan.pdf> (Erişim Tarihi: 21. 05. 2020)

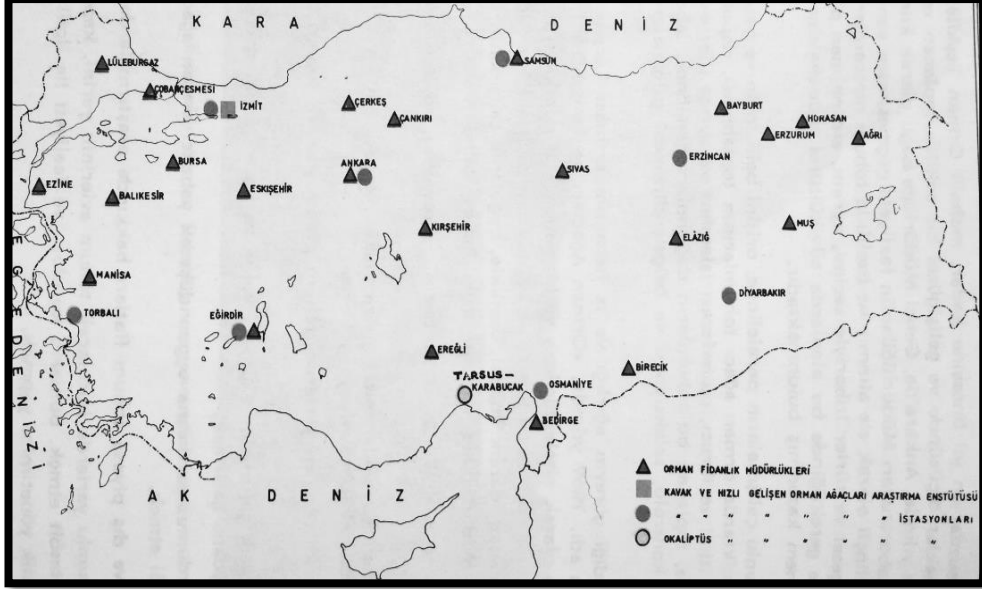
<https://www.ogm.gov.tr/Documents/Kurulusumuz/GenelMudurlerimiz/tahsinersan.pdf> (Erişim Tarihi: 25. 05. 2020)

EKLER

Ek 1: Türkiye’de 1941 yılı itibariyle ormanların dağılımlını gösteren harita (Yiğitoğlu, 1941)

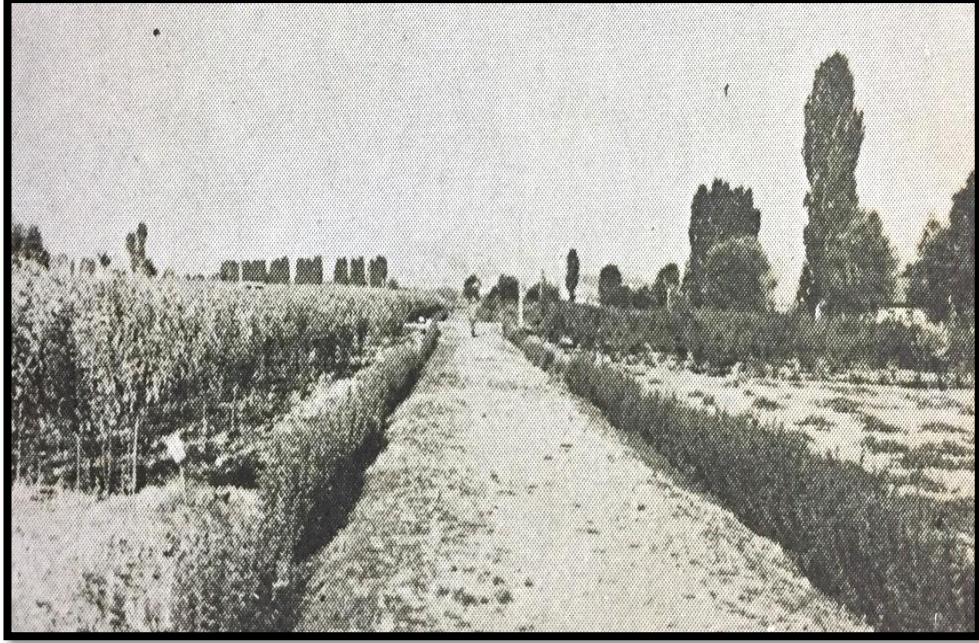
Ek 2: Türkiye’de çeşitli orman birimlerinin dağılımlını gösteren harita (Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, 1973)

Ek 3: İlk Orman Genel Müdürü Tahsin Ersan Bey

Ek 4: Atatürk Orman Çiftliği fidanlığından bir görüntü (Üzümeri, 1953)

Ek 5: Mustafa Kemal Atatürk, 1925'te Orman Çiftliği arazisinde çalışmaları incelerken (Üzümeri, 1953)

Ek 6: Okalıptüs Araştırma İstasyonu'ndan bir görüntü (Adalı, 1944)

Yayın Geliş Tarihi: 16.07.2020
Yayına Kabul Tarihi: 29.08.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.770572>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1001-1023
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

GAZETE KÖŞE YAZISI SÖYLEMİ KAPSAMINDA YENİ BARO DÜZENLEMESİ: SÖYLEM-TARİHSEL YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE BİR ÇÖZÜMLEME

*Pınar DANIŞ**

Öz

Söylemin eleştirel olarak incelenmesine yönelik yaklaşımlarından olan Söylem-Tarihsel Yaklaşım, 'olumlu biz', 'olumsuz onlar' temsilinin gerçekleştirilmesine aracılık eden söylemsel stratejileri içermektedir. Bu stratejilerden biri olan ve çalışmamızın inceleme kapsamını oluşturan yükleme, 'biz' ve 'onlar' arasındaki grup içi olumlu ve grup dışı olumsuz etiketlemeyi amaçlayan yüklemeleri ortaya koymaktadır. Bu çalışmada yükleme, toplumsal aktörlerin, olayların ve olguların gazetenin ve yazarın ideolojik eğilimi doğrultusunda betimlendiği ve okuyucuların, bu çerçevede ikna edilmesinin amaçlandığı bir medya metin türü olan gazete köşe yazıları çerçevesinde incelenmektedir. Bu çalışmanın amacı, karşıt ideolojik yönelime sahip gazetelerde yükleme stratejilerinin belirlenmesi; böylece aynı gerçekliğin farklı ideolojik yönelime sahip gazetelerde nasıl betimlendiğinin ve söylemin karşıt ideolojiler tarafından nasıl biçimlendirildiğinin ortaya koyulmasıdır. Veritabanını oluşturan köşe yazılarının çözümlenmesi sonucunda farklı ideolojik yönelime sahip olan Cumhuriyet ve Sabah ulusal günlük gazetelerinde yeni baro düzenlemesinin farklı biçimde temsil edildiği ve bir gazetede olumlu olarak betimlenen toplumsal aktörlerin ve olguların, diğer gazetede olumsuz olarak betimlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan çalışmanın bulguları, medya söylemi ve politik ideoloji arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Söylem, Eleştirel Söylem Çözümlemesi, Söylem-Tarihsel Yaklaşım, Medya Söylemi, Gazete Köşe Yazısı Söylemi*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Danış, P. (2021). Gazete köşe yazısı söylemi kapsamında yeni baro düzenlemesi: Söylem-tarihsel yaklaşım çerçevesinde bir çözümleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1001-1023.

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Dilbilim Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-2450-8154, danis.pinar@ogr.deu.edu.tr.

REGULATION OF THE NEW BAR ASSOCIATION IN OP-ED ARTICLES: AN ANALYSIS WITHIN THE FRAMEWORK OF DISCOURSE-HISTORICAL APPROACH

Abstract

Discourse-Historical Approach, which is one of the approaches to critically analyze discourse, includes discursive strategies that mediate the representation of 'positive us', 'negative them'. Predication, which is one of these strategies and constitutes scope of our study, reveals predications between "us" and "them" showing positive predications about in-group and negative predications about out-group. In this study, these predications is analyzed in the framework of op-ed articles, which is the media discourse genre in which social actors, events and facts are described in line with the ideological tendency of the newspaper and intended to persuade the readers within the framework of the ideology of the newspaper. The aim of this study is to determine the predication strategies in newspapers with opposed ideological orientation, and to reveal how the same reality is described in newspapers with different ideological orientations and how the discourse is shaped by opposing ideologies. As a result of the analysis of the op-ed articles that constitutes the database, it has been concluded that the new baro regulation was represented differently in the national daily newspapers Cumhuriyet and Sabah, which have different ideological orientations, and the social actors and phenomena that are described positively in one newspaper are described negatively in the other newspaper. This study aims to contribute to the discipline in terms of making the ideological dimension of discourse visible and providing a linguistic perspective on the Critical Discourse Analysis approach used in different disciplines. In this respect, the findings of the study reveal that there is a strong relationship between media discourse and political ideology.

Keywords: *Discourse, Critical Discourse Analysis, Discourse-Historical Approach, Media Discourse, Discourse of Op-ed Articles*

GİRİŞ

Çağdaş dünyanın ayırt edici özelliği olan mücadeleler ve karşıtlıklar, karmaşık ve ayrışık görünümlere yol açmaktadır (Wodak, 2001, s. 63). Uzaman ve zamanın parçalara ayrıldığı hızlı dönüşen bir dünyada toplumların bu karmaşık görünümü (Harvey, 1996), belirli bir toplumu oluşturan farklı gruplar arasındaki çoklu etkiler ve farklı toplumlar arasındaki ilişkiler, yalnızca çok etmenli bir model ile anlaşılabilir. Yalnızca alanlar arası bir araştırma söz konusu karmaşıklıkları görünür kılmakta, bu tür bir incelemede eleştirel söylem çözümlemesi (ESÇ) gerekli olan çoklu yaklaşımın yalnızca tek bir bileşenini oluşturmaktadır (Wodak, 2001, s. 63-64). Söylemin ardında bulunan ideolojinin dilbilim temelli bir yaklaşımla ortaya çıkarılması olan ESÇ'nin inceleme alanları Kress (1990) tarafından "ırkçılığın ve cinsiyetçiliğin söylem yoluyla yeniden üretimi; gücün meşrulaştırılması; rızanın üretimi; politikanın, eğitimin ve medyanın yeniden üretimdeki rolü; gruplar arasındaki baskın ilişkinin söylemsel yeniden üretimi ve uluslararası iletişim ve bildirişimdeki dengesizliklerdir." biçiminde özetlenmektedir. Dilsel birimleri tek tek

incelemek değil söylemi ve karmaşık toplumsal olguları incelemek olan ESÇ; dolayısıyla çok alanlı ve çok yöntemli bir yaklaşım gerektirmektedir (Wodak ve Meyer, 2009, s. 2). İdeolojilerin açıklanmasında, iletilmesinde, normalleştirilmesinde ve meşrulaştırılmasında etkili olan söylem (van Dijk, 1990, s. 177), çağdaş toplumlarda toplumsal gücün bir aracıdır ve bu güç aracının işletilme biçiminin anlaşılması sıklıkla güçtür (Blommaert, 2005, s. 25). Bu kapsamda odaklanılması gereken olgu yalnızca söylemsel kılıflar değil aynı zamanda çeşitli maddesel ve göstergesel kılıflardır ve ESÇ kapsamında bir inceleme çok kuramlı, yöntemli, eleştirel ve özyansıtımlıdır (Wodak, 2001, s. 64).

Söyleme eleştirel yaklaşımlar kapsamında geliştirilen bir yaklaşım olan Söylem-Tarihsel Yaklaşım (STY) karmaşık ilişkilerin çözümlenmesi için tarihsel kaynaklar ve söylemsel olayların toplumsal ve politik olaylarla iç içe geçtiği toplumsal ve politik alanların artalanı hakkındaki bilgiyi üçgenlemekte, bütünlendirmekte ve örtük güç ilişkilerini incelemeye yönelik bir araç sunmaktadır (Wodak, 2009, s. 38). Diğer bir deyişle, STY, söylemi incelerken dilsel boyutun yanı sıra söyleme etki eden tarihsel, toplumsal, politik ve ruhsal boyutları da ele almaktadır (Wodak ve Meyer, 2001, s. 65). Hakkında konuşulan ve yazılan “konular”, kullanılan “söylemsel stratejiler” ve konuları ve stratejileri gerçekleştirmek amacıyla kullanılan “dilsel araçlar” olarak üç boyutlu bir yapıya sahip olan STY’de söylemsel stratejiler *gönderim / adlaştırma* (referential / nomination); *yükleme* (predication); *savlama* (argumentation); *bakışaçılaştırma* (perspectivation), *çerçeveleme* (framing), *söylem temsili* (discourse representation); *yoğunlaştırma* (intensification) ve *hafifletme* (mitigation) olarak söylemsel stratejilere sahiptir. Bu stratejilerden *yükleme*, toplumsal aktörleri olumlu ya da olumsuz, küçümseyici ya da takdir edici biçimde etiketlemedir (Wodak, 2009, s. 73).

Bir kurum olarak medya, toplumsal yeniden üretim sürecinde ideolojik ve politik işlevler yerine getirmektedir. İdeolojik açıdan medya, eyleme geçtiği toplumun ideolojik yapısını etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Politik olarak ise, dünyayı diğer bireyler, diğer bir deyişle medya ürünlerinin tüketicileri için anlamlandırmayı olanaklı kılmaktadır. Medya, bu işlevi yerine getirirken, okuyucuların ideolojik konumlarına olan bağlılıklarını değiştirmeye ya da onların ideolojik bağlılıklarını daha sıkı bir biçimde pekiştirmeye eğilimli duruma gelmektedir (Oktar, 2001, s. 320). Bir medya söylemi türü olarak gazete köşe yazıları söylemi hedef kitleyi etkilemeyi ve ikna etmeyi amaçlamaktadır. Köşe yazarları dünyaya ilişkin bilgi verirken ve olayları yorumlarken kendilerinin ve üyesi oldukları gazetenin ideolojisi doğrultusunda açık ya da örtük belirli dilsel seçimler yaparak tutum ve yargıları ortaya koymaktadır (Ercan ve Dizdarıcı, 2016, s. 98).

Bu çalışmada gazete köşe yazısı bağlamında medya söylemi, Wodak’ın Söylem-Tarihsel yaklaşımı kapsamında yer alan stratejilerden olan *yükleme* çerçevesinde incelenmektedir. Çalışmanın veritabanını, Cumhuriyet ve Sabah

gazetelerinde yayımlanan ve Türkiye’de iktidar tarafından gündeme getirilen yeni baro düzenlemesini konu alan köşe yazıları oluşturmaktadır. Çalışmanın veritabanını oluşturan karşıt ideolojiye sahip gazetelerde aynı konuya ilişkin olarak yazılan köşe yazılarının çözümlenmesiyle, köşe yazarları tarafından yeni baro düzenlemesine ilişkin kullanılan *yükleme* stratejilerinin belirlenmesi ve bunun sonucunda aynı gerçekliğin farklı ideolojik görüşe sahip yazarlar tarafından nasıl ortaya koyulduğunun, söylemin farklı ve karşıt ideolojiler tarafından nasıl biçimlendirildiğinin ve ideolojilerin yeniden üretiminde söylemin rolünün ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak ESÇ’ye yönelik yaklaşımlardan biri olan STY’nin ve STY kapsamındaki stratejilerden biri olan yükleme stratejisinin ayrıntılı olarak ele alınması amacıyla bir sonraki başlıkta STY’ye yer verilmektedir.

SÖYLEM-TARİHSEL YAKLAŞIM

Yazılı ve sözlü dil kullanımı olan söylem, hem toplumsal bir kılıf biçimidir (Fairclough, 1992, s. 63) hem de, toplumsal kılıfın belirli bir alanını belirli bir bakış açısıyla belirtme biçimidir (Wodak, 2001, s. 66). Çağdaş toplumlarda söylem, güç ilişkilerinin ve toplumsal kimliklerin oluşturulmasında ve yeniden üretilmesinde ayırt edici bir role sahip olmasıyla öne çıkmaktadır (Fairclough, 2010, s. 97). ESÇ’de söylem, toplumsal bir kılıf olarak görülmektedir ve bunun nedeni dilsel seçimlerin, toplumsal kılıfların gerçekleştirilmesi için kaçınılmaz kullanımlar; dilin toplumdan ayrılamaması, toplumun bir parçası olması ve toplumun dilsel olmayan alanlarının koşulladığı toplumsal bir süreç olmasıdır (Fairclough, 2001, s. 19; Yağcıoğlu, 2002, s. 5). Söylem hem toplumsal olarak kurucu bir özelliğe sahiptir hem de toplum tarafından koşullandırılmaktadır (Fairclough ve Wodak 1997’den aktaran Wodak, 2014, s. 303). ESÇ’de söylem ve toplum arasındaki ilişki şu biçimde aktarılmaktadır:

“ESÇ, söylemi bir ‘toplumsal eylem’ biçimi olarak görmektedir. Söylemi toplumsal bir eylem olarak tanımlamak, belirli bir söylemsel olay ve onu biçimlendiren durumlar, kurumlar ve toplumsal yapılar arasındaki eylemsel ilişkiye gönderimde bulunmaktadır: söylemsel olay bu öğeler tarafından biçimlendirilmekte ve aynı zamanda bu öğeleri oluşturmaktadır. Bu nedenle söylem toplumsal olarak koşullu olmakla beraber kurucudur- durumları, bilgi nesnelere, toplumsal kimlikleri ve insanlar ve gruplar arasındaki ilişkileri oluşturmaktadır;- hem statükoyu sürdürme ve yeniden üretme hem de onu dönüştürme açısından kurucu özellik taşımaktadır” (Fairclough ve Wodak, 1997, s. 258).

Buna koşut olarak Fairclough (2010) ESÇ’nin yalnızca metinlerin çözümlenmesi değil, söylem ile toplumsal sürecin diğer unsurları arasındaki ilişkilerin sistematik biçimde ve alanlar arası çözümlenmesinin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. ESÇ, söylemin, gücün ve denetimin ayrılmaz bir

parçası olduğunu varsayar ve bu açıdan gücün, bireyler ve kurumlar tarafından ortaya koyulduğunu ileri sürmektedir (Bloor ve Bloor, 2007, s. 4). Bu açıdan ESÇ araştırmacıları, dili toplumsal ve bilişsel bir olgu olarak ele almakta ve söylemin toplumsal düzlemde temsilleri, kimlikleri ve ideolojileri kurucu/inşa edici, sürdürücü, değiştirici ve denetleyici etkisine işaret etmektedir (Ercan ve Danış, 2019, s. 548).

ESÇ, yalnızca dilsel birimlerin incelenmesinden çok disiplinler ötesi ve çok yönlü bir yaklaşım gerektiren karmaşık toplumsal olguların incelenmesidir. ESÇ, iletişimsel olaylar olarak söylemi çözümlenmeye yardımcı olan bir dizi yaklaşımı benimsemektedir. Çok yönlü bir inceleme alanı olarak ESÇ’de önemli bir yere sahip bir yaklaşım olan STY’de söylemsel eylemlerle özel eylem alanları (durumlar, kurumsal ve toplumsal yapılar) arasında eytişimsel bir ilişkinin bulunduğu kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle, toplumsal bir kılıgi olarak söylem, söylemsel ve söylemsel olmayan davranışlar üretmekte ve bunlar tarafından yeniden üretilmektedir (Wodak, 2014, s. 302). ESÇ’nin önde gelen yaklaşımlarından biri olan STY’de büyük-ölçekli bir konuya ilişkin olan söylem, farklı bakış açılarına sahip toplumsal aktörleri içeren doğruluk geçerliliği ve kuralcı geçerlilik gibi geçerlilik iddiaları hakkındaki savlamayla ilgilidir. STY kapsamında söylem, toplumsal eylemin belirli alanlarına yerleştirilen bir dizi bağlam bağımlı göstergesel kılıgi, toplumsal olarak kurucu olmasının yanı sıra toplumsal olarak oluşturulan ve farklılaşan konumları ve sesleri bütünleştiren bir eylem biçimi olarak tanımlanmaktadır (Wodak, 2009, s. 39).

STY’nin her durumda soruna yönelik bir bakış açısı seçen esnek ve üretken bir ESÇ yaklaşımı olduğunu ifade eden Reisiql (2017) bu nedenle STY’yi, söylemin incelenmesine ilişkin en önemli eleştirel yaklaşımlardan biri olarak nitelendirmektedir. Eleştirel kuramın sosyofelsefik yönelimine bağılı olan STY, birbirine bağılı, ikisi biliş ve biri eylem boyutuyla ilgili en az üç özelliğı kapsayan karmaşık bir toplumsal eleştiri kavramını izlemektedir. Buna göre ilk özellik söylem-içkin eleştirinin, söylem içsel yapılarıdaki tutarsızlıkları, öz-çelişkileri, çatışkılarını ve ikilemleri; ikinci özellik, toplumsal tanılama eleştirisi söylemsel kılıgıların örtük ikna edici ya da ‘manipülatif’ karakterini ortaya çıkarmayı amaçlamasıdır. Burada, bağlamsal bilgilerden yararlanılmakta ve söylemsel olayları yorumlamak için çeşitli disiplinlerdeki toplumsal kuramların yanı sıra diğer kuramsal modellerden de yararlanılmaktadır. Üçüncü özellik ise, sözgelimi, cinsiyetçi dil kullanımına karşı yönergeler hazırlayarak ya da hastanelerde, okullarda, vb. bağlamlarda ‘dil engellerini’ indirgenmesiyle geleceğı ilişkin ileriye dönük eleştirinin, iletişimin geliştirilmesine katkıda bulunmanın amaçlanmasıdır (Wodak ve Meyer, 2001, s. 65; Reisiql ve Wodak, 2008, s. 88).

STY, araştırmacıların yanlılığını en aza indirmek için yöntemsel bir yol olarak üçgenleme (triangulation) ilkesini benimsemektedir. Böylelikle STY’yi diğer yaklaşımlardan ayıran en önemli özelliklerden biri çözümlenmenin artalan bilgisini içermesi kadar onun çeşitli deneysel veriler temelinde ve çok yönlü biçimde incelemede bulunma çabasıdır. STY tarihsel, örgütsel ve politik konuları

ve metinleri incelemede söylemsel olayların bağlı bulunduğu toplumsal ve politik alanların geçmiş bilgisine ve tarihsel kaynaklarına ilişkin geniş çaplı bilgiyi bütünleştirme çabası içine girmektedir. Bununla birlikte STY’de söylemin belirli metin türlerinin artsüremli değişime uğrama biçimleri ortaya koyularak söylemsel olayların tarihsel boyutları çözümlenmektedir (Wodak, 2001, s. 65). Wodak (2015) STY’de ‘biz’ ve ‘onlar’ ayrımının söylemsel oluşumuna ve temsiline ilişkin belirli bir söylemin ve ilgili metinlerin çözümlenmesi aşamasında birkaç stratejinin belirlendiğini ifade etmektedir. STY, çeşitli söylemsel özelliklere ve stratejilere yaklaşımda yol gösterici nitelikte beş soru sormaktadır:

- Kişiler, nesnelere, olgular/olaylar, süreçler ve eylemler nasıl adlandırılmakta ve bunlara nasıl gönderimde bulunmaktadır?
- Bu toplumsal aktörlere, nesnelere, olgulara, süreçlere yüklenen özellikler ve nitelikler nelerdir?
- Söz konusu söylemde ne tür savlar kullanılmaktadır?
- Bu adlandırmalar, nitelikler ve savlar hangi bakış açısından ifade edilmektedir?
- İlgili ifadeler açıkça ifade edilmekte midir? Bu ifadeler yoğunlaştırılmakta ya da hafifletilmekte midir?

Bu sorulara uygun olarak, STY’de ‘olumlu biz’, ‘olumsuz onlar’ sunuşunu içeren, kimliğin inşasının ve içlemenin/dışlamanın gerekçelendirilmesine ya da meşrulaştırılmasına dayanak sağlayan beş tür söylemsel strateji bulunmaktadır. Bu kapsamda ‘strateji’ sözcüğüyle belirli bir toplumsal, politik, ruhsal ya da dilsel bir amacı yerine getirmek için benimsenen söylemsel kılıfları içeren az çok kesin ya da kasıtlı bir kılıflar tasarısına gönderimde bulunmaktadır. Bu stratejiler, tablo 1’de gösterilmektedir (Wodak, 2009, s. 40):

Tablo 1: Söylemsel Stratejiler

Strateji	Amaçlar	Araçlar
Gönderim/adlaştırma	Grup içinin ve grup dışının inşası	-Üyeliğin ulamlaştırılması -Biyolojik, doğallaştırıcı ve kişisizleştirici eğretilmeler ve ad aktarmaları -Kapsamlayış
Yükleme	Toplumsal aktörleri olumlu ve olumsuz, küçümseyici ya da takdir edici biçimde etiketleme	-Olumlu ya da olumsuz özelliklerin kalıpyargısal, değerlendirici nitelermeleri -Örtük ve açık yüklemeler

Savlama	Olumlu-olumsuz nitelendirmelerin gerekçelendirilmesi	-Politik içlemenin ya da dışlamının, ayrımcılığın ya da ayrıcalıklı yaklaşımın haklı çıkarılmasında kullanılan konu alanları
Bakışaçılaştırma, çerçeveleme, söylem temsili	Katılımı ifade etme, konuşucunun bakış açısını konumlandırma	-(ayrımcı) Olayların ya da sözcelerinin bildirimi, açıklaması, öykülenmesi ya da aktarımı
Yoğunlaştırma, hafifletme	Önermenin bilgisel durumunu niteleme	-(ayrımcı) Sözcelerinin edimsöz etkisinin yoğunlaştırılması ya da hafifletilmesi

Kaynak: Wodak, 2001, s. 73.

Tablo 1’de görüldüğü gibi STY çeşitli amaçların yerine getirilmesi için söylemsel stratejileri ve bu stratejilerin yerine getirilmesini sağlayan dilsel araçları içermektedir. Bu stratejilerden biri olan ve çalışmamızın inceleme kapsamını oluşturan yükleme, toplumsal aktörler olarak bireylerin, grup üyelerinin ya da bir bütün olarak grupların dilsel olarak nitelendirilmesidir. Wodak ve Meyer (2009) yüklemeyi, olumlu ya da olumsuz özelliklerin basmakalıp ve değerlendirici nitelendirmeleri ya da örtük ya da açık yüklemeler olarak tanımlamaktadır (Reisigl ve Wodak, 2008, s. 95). Çalışmamızın çözümleme bileşenini oluşturan yükleme, şu türden araçlarla ortaya koyulmaktadır:

- sıfatlar, eşlemeler, ilgeç öbekleri, ilgi tümcecikleri, eylemlik tümceleri, ortaç tümcecikleri ya da grupları
- açık yüklemeler ya da yüklemleyici adlar, sıfatlar, adılar
- eşdizimliler (collocations)
- açık karşılaştırmalar, benzetmeler, eğretilmeler ve ad aktarmaları, abartılar, arıksayılar (litotes) ve örtmeceler (euphemisms) gibi diğer sözbilimsel figürler
- anıştırmalar (allusions), çağrışımlar (evocations), önvarsayımlar, sezdirimler

Reisigl ve Wodak (2001) yükleme stratejilerini, canlılara, eylemlere ve toplumsal olgulara dilsel olarak özellik yüklemenin bir sonucu ve temel bir süreç olarak nitelendirmektedir. Yükleme, nedensiz bir biçimde kullanılmamakta, çeşitli biçimlerdeki ve öbeklerdeki saklı ideolojileri içermektedir. Aynı zamanda bu strateji, ‘biz’ ve ‘onlar’ arasındaki grup içi olumlu ve grup dışı olumsuz yüklemeleri gösteren ikiliği ortaya koymaktadır. En temel düzlemde yükleme,

belirli toplumsal aktörleri eleştirmek, zayıflatmak ve kötülemek amacıyla kullanılmaktadır (Richardson, 2007, s. 53). Bu çalışmada söylemsel yükleme söylemsel stratejisi, medya söylemi metin türü olan gazete köşe yazılarında incelenmektedir. Bu doğrultuda bir sonraki başlıkta gazete köşe yazısı söylemi ele alınmaktadır.

GAZETE KÖŞE YAZISI SÖYLEMİ

Karmaşık ve çatışık süreçlerin bir alanı olan medya söylemi, ideolojik süreçleri içerisinde barındırmakta ve bu nedenle medya metinleri toplumsal denetimde ve yeniden üretimde ideolojik bir işlev ortaya koymaktadır (Fairclough, 1995, s. 47). Bir medya metin türü olarak gazete köşe yazıları toplumdaki güncel olaylara yönelik olarak belli bir konu çerçevesinde oluşturulan düşünce dizisidir (van Dijk, 1998). Çoğu kamusal söylemde olduğu gibi, haberler de ideolojilerle doludur. Kitle iletişim araçlarında ideolojilerin ayrıntılı bir incelemesi, ideolojilerin toplumdaki yeniden üretimine ışık tutmaya katkıda bulunur ve baskın ideolojilerin, farklı (liberale karşı muhafazakar ve popülere karşı seçkin) gazeteler arasındaki bazı farklılıklarla ve beyaz, erkek, orta sınıf, vs. gazetecilerin kurumsal çevredeki konumu ve gücüyle ilişkili olduğunu göstermektedir (van Dijk, 2009, s. 202). Belirli bir haberi iletmek için kullanılan dilsel yapılar söz konusu habere ilişkin yanlı tutumu ortaya koyan bir anlam ağı ortaya koymaktadır. Bu anlam ağı habercinin, köşe yazarının ya da yayın kuruluşunun, iletinin içeriğini, kendi inanç ve değerler dizgesine, diğer bir deyişle ideolojisine ve bunu dilde düzgülleme biçimine göre nasıl çözümlediğini ortaya koymaktadır (Oktar, 2002, s. 39).

İdeolojilerin üretilmesine, yeniden üretilmesine ve değiştirilmesine katkı sağlayan ve böylece toplumsal bir algı oluşturarak toplumu biçimlendiren bir kurum olan medya, çağdaş dünyada önemli bir role sahiptir. Güce sahip olan toplumsal aktörler metnin birçok özelliğini kullanarak söylemi denetlemektedir ve bu süreçte medya söylemi önemli bir rol oynamaktadır. İdeolojik süreçleri içerisinde barındıran karmaşık ve çatışık süreçlerin bir alanı olan medya söylemi, medya metinleri yoluyla toplumsal denetimde ve yeniden üretimde, ideolojilerin ortaya koyulması işlevini yerine getirmektedir (Fairclough, 1995). Medyada olaylar ve olgular yeni bir dille yeniden oluşturulmakta ve anlaşılır kılınmakta, temsil edilen ideoloji yeniden yapılandırılarak kamuoyuna sunulmaktadır. Bu doğrultuda, haberin konusu olan bir olay, medyanın kullandığı söylemden etkilenerek farklı anlamlara sahip olacak biçimde sunulmaktadır (Devran, 2010, s. 13).

Bir kurum olarak medyada çeşitli gazeteler bulunmaktadır ve bu gazeteler farklı ideolojik görüşlerin medyadaki temsilcilerini oluşturmaktadır. Bu nedenle bir medya metin türü olan gazete köşe yazılarının incelenmesi, sahip oldukları ideolojik sezdirimlerin ortaya koyulması açısından oldukça önemlidir. Gazetelerin işlevi dış dünyada olanlar konusunda okuyucuları bilgilendirmek ve bu süreçte okuyucuların dünyayı kendi bakış açıları doğrultusunda görmelerini sağlamaktadır (Yağcıoğlu, 2002, s. 21). Köşe yazılarının bulunduğu sayfalar, gazetenin kimliğini

ortaya koymaktadır ve gazetenin siyasi eğilimi tarafından yönlendirilen bu sayfalar, gazetecilerin düşüncelerini belirtme yetkisine sahip oldukları tek yerdir (Wahl-Jorgensen, 2004, s. 59). Köşe yazıları iyi yapılandırılmış gerekçelerle ileri sürülen savın geçerliliğini kabul etmeleri için okuyucuları etkilemeyi amaçlamakta, ileri sürülen savların geçerliliğine odaklanmakta ve bunları tartışarak eleştirmeye ya da doğruluğunu kanıtlamaya çalışmaktadır (Yağcıoğlu ve Cem-Değer, 2001). Bunun sonucunda bu yazılar kamuoyunun oluşumunu, değişimini, gündemin belirlenmesini, karar verme aşamasını ve başkaca toplumsal ve siyasi olayları etkilemektedir (van Dijk, 1998). Toplumsal süreçlerde önemli role sahip olan bu yazılar, çalışmamızın veritabanını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bir sonraki başlıkta çalışmamızın veritabanına ve yöntemine yer verilmektedir.

VERİTABANI VE YÖNTEM

Çalışmamızın veritabanı karşıt ideolojik görüşe sahip Cumhuriyet ve Sabah Gazeteleri'nde yer alan politik içerikli köşe yazılarından oluşmaktadır. Söz konusu gazetelerin seçilmesinin nedeni, Türkiye'deki sol-laik ve sağ-muhafazakar ideolojinin medyadaki temsilcileri olarak nitelendirilmeleridir. Seçilen gazetelerde, yeni baro düzenlemesinin gündeme geldiği ve yoğun bir biçimde tartışıldığı zaman dilimini içeren 15-26 Haziran tarihleri arasında yayımlanan köşe yazıları incelenmiştir. Söz konusu baro düzenlemesiyle ilgili köşe yazıları içinden her iki gazeteden *Basit Rastgele Örneklem* (Simple Random Sampling) alma yöntemiyle birer köşe yazısı seçilmiştir. Seçilen yazılar, Mustafa Balbay tarafından yazılan, 23 Haziran tarihinde Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanan *Avukata Yeşil Pasaport... Baroya kırmızı kart!* adlı köşe yazısı ve Hilal Kaplan tarafından yazılan, 26 Haziran 2020 tarihinde Sabah Gazetesi'nde yayımlanan *Demokratik temsile mi karşısınız, çoğulculuğa mı?* adlı köşe yazısıdır.

Gazete köşe yazısı söylemi kapsamında farklı ideolojik yönelimlerin söylemsel boyutlarının belirlenmesi amacıyla veri toplama yöntemi olarak "doküman incelemesi" yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi yöntemi, incelenmesi amaçlanan olgulara ilişkin bilgileri içeren yazılı verilerin çözümlenmesini içermektedir (Şimşek ve Yıldırım, 2016, s. 189). Çalışmanın çözümlenme yöntemini ise, STY'de yer alan ve çalışmamızın kuramsal bölümünde ele alınan söylemsel stratejiler kapsamındaki 'yükleme' söylemsel stratejisi oluşturmaktadır. Yükleme stratejileri, olumlu ya da olumsuz özelliklerin basmakalıpsal, değerlendirici nitelendirmeleri ve örtük ve açık yüklemeler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. İdeolojik yönelimlerin söylemsel boyutları, belirli bir sosyopolitik bağlam içinde anlamlandırılmakta ve yorumlanmaktadır. Bu doğrultuda bir sonraki başlıkta, olayların ve olguların yorumlanmasında belirleyici olan sosyopolitik bağlama yer verilmektedir.

Sosyopolitik İklim

Çalışmanın veritabanını oluşturan köşe yazıları, Türkiye’de son dönemde iktidar tarafından baro sistemine ilişkin gerçekleştirilmek istenen değişiklikler bağlamında yazılmıştır. Buna göre iktidar, Avukatlık Yasası’nı değiştirmek amacıyla ilgili düzenlemeyi yakın zamanda TBMM’ye getirerek çoklu baro sistemine geçmeyi amaçlamakta, muhalefet ise bu düzenlemeye karşı çıkmaktadır. Söz konusu yeni düzenlemeyle birlikte şehirlerde çoklu baroların kurulabilmesine olanak tanınmakta, 5000’den fazla avukatın bulunduğu illerde 2000 avukatın imzasıyla bir baro daha kurulabilmesinin önü açılmaktadır. Bununla birlikte mevcut düzenlemede, barolar temsilde adalet ilkesi gereği, her 300 avukat için 1 delege daha gönderirken yeni düzenlemenin kabul edilmesi durumunda her baro 5000 avukat için yalnızca 1 delege hakkına sahip olmaktadır; dolayısıyla İstanbul, Ankara ve İzmir Baroları ile Anadolu’nun küçük şehirlerindeki baroların delege sayıları eşitlenmekte ve bu sistem, büyük baroların seçimlerdeki etkisinin azaltılması gibi bir sonuca yol açmaktadır.

Baro sistemi değişikliği kapsamında muhalefet, iktidarın, baroların üye sayısından kaynaklı doğal haklarını ortadan kaldırmayı; demokrasiyi, yargı bağımsızlığını, insan haklarını gözeten, çevre duyarlılığı olan bir yapı olmaktan çıkarmayı ve iktidarın uyumlu bir unsuru haline getirmeyi amaçladığını ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra, bu düzenlemenin arka planında, başta Türkiye’deki en büyük barolar olan İstanbul, Ankara ve İzmir Baroları olmak üzere bazı baroların iktidara karşıt bir tutum sergileyerek muhalif bir tutum içinde bulunması, bu nedenle iktidarın muhalif baroları kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak algılaması yer almaktadır. Bu nedenle iktidar, baroların, muhalefetle birlikte hareket ettiğini ileri sürmekte ve söz konusu baroları iktidar karşıtı tutumları nedeniyle eleştirmektedir. Bir sonraki başlıkta, çalışmanın veritabanını oluşturan yazıların söz konusu sosyopolitik bağlam çerçevesinde ve STY’de yer alan yüklem stratejisi aracılığıyla çözümlenmesi sonucunda ulaşılan bulgulara ve bu bulguların yorumlanmasına yer verilmektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmamızın veritabanını oluşturan gazete köşe yazılarının yüklem söylemsel stratejisi kapsamında çözümlenmesi sonucunda, söz konusu yazılarda bazı toplumsal aktörlerin ve olguların olumlu, bazılarının ise olumsuz yüklem niteliğine sahip olduğu ve bu bu yüklemelerin +/- olumlu özelliğinin, yazının yer aldığı gazetenin ideolojik yöneliminden etkilendiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak Tablo 2’de Cumhuriyet, ikinci olarak Tablo 3’te Sabah Gazetesi’nde yer alan köşe yazılarında kullanılan yüklem stratejilerine yer verilmektedir:

Tablo 2: Cumhuriyet Gazetesi’nde Yer Alan Köşe Yazısındaki Yüklemeler

TOPLUMSAL AKTÖRLER	YÜKLEMELER
İktidar (AKP)	<p>-Yargının bütün kurumları tüketildi, sıra barolara geldi.</p> <p>-AKP, bu bağımsız, kendi yöneticilerini kendisi seçen örgütlü gücü istemiyor.</p> <p>-İşte baroların bu işlevini (yanlış bulduğuna müdahale etme) ortadan kaldırmak istiyorlar.</p> <p>-Daha şehre girerken engelleme başladı.</p> <p>-Sadece baro başkanlarının birer metre arayla yürümesine bile izin verilmedi.</p> <p>-Parti-devlet yönetimi</p> <p>-Barolara kırmızı kart!</p> <p>-(barolara) Kıymayın...</p>
Hâkimler ve savcılar	<p>-Hâkim ve savcıların bağımsız karar vermesi cesaret istiyor.</p> <p>-En hafifinden sürgünü göze almayı gerektiriyor.</p>
Avukatlar	<p>-Adaletin kilit taşı</p>
Barolar	<p>-(avukatın) Arkasında baro var.</p> <p>-Yargının en önemli kurumu</p> <p>-Bağımsız, kendi yöneticilerini kendisi seçen örgütlü güç.</p> <p>-İşlevi mahkeme salonuyla sınırlı değil.</p> <p>-Baronun görevi sadece avukatların özlük haklarını korumak değil.</p> <p>-(görevi) Toplumun da her türlü hakkını savunmak, dile getirmek.</p> <p>-Toplumun vicdanını kanatan her olayda barolar kurumsal olarak “müdahil” oluyorlar.</p> <p>-Barolar da önemli ölçüde (yasaların) uygulanmasını denetliyor.</p> <p>-Yanlış bulduğuna müdahale ediyor.</p> <p>-Türkiye Barolar Birliği'nin tarihi, hukukun üstünlüğüne dayalı duruşlar göstermiş sayfalarla doludur.</p> <p>-Toplumun adalete ulaşma hakkına sahip çıkar.</p>
TOPLUMSAL OLGULAR	YÜKLEMELER
Yeni baro düzenlemesi	<p>-Bu, yargının üçüncü ayağını da iktidar gölgesine sokma hırsıyla bitirmek demek.</p> <p>-Düzenleme geçerse, avukat diyelim ki iktidara yakın bir barodan, dava nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın bu gölge olacak!</p> <p>-Orada adalet dağıtılmaz, adalet dağılır!</p>

Dün (22 Haziran 2020)	-Tarihi bir gündü. -Parti-devlet yönetiminin yargının en önemli kurumunu başkente sokmadığı gündü.
------------------------------	---

Tablo 2’de yer verildiği gibi, Cumhuriyet Gazetesi’nde Balbay tarafından yazılan köşe yazısında söylemsel olarak inşa edilen toplumsal aktörler ve olgular bulunmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu yazıda söylem aracılığıyla olumlu ve olumsuz biçimde farklı açılardan sunulan “iktidar”, “hâkimler ve savcılar”, “avukatlar” ve “barolar” gibi toplumsal aktörler; “yeni baro düzenlemesi” ve “dün (22 Haziran 2020)” gibi toplumsal olguların bulunduğu belirlenmiştir. Çalışmamızda, bir zaman aralığına gönderimde bulunan “dün” (22 Haziran 2020) ifadesinin toplumsal bir olgu olarak sınıflandırılmasının nedeni, bu günün bir zaman diliminden öte yazar tarafından ideolojik sezdirimleri olan bir gün ve tarih olarak betimlenmesidir.

Cumhuriyet Gazetesi’nde yer alan köşe yazısında sunulan toplumsal aktörlerden biri olan iktidar, yalnızca olumsuz yüklemeler aracılığıyla betimlenmiştir. Kılıcının örtükleştirildiği “*Yargının bütün kurumları tüketildi, sıra barolara geldi*” yüklemesinde eylemin gerçekleştiricisi olarak örtük biçimde iktidara gönderimde bulunulmakta ve eğretilmeli bir yüklem (*tüketildi*) kullanılarak Türkiye’de AKP’nin yargının bütün kurumlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı, sonunu getirdiği, işlevsizleştirdiği ve son olarak baroları da işlevsizleştirmeye çalıştığı ifade edilmektedir. İktidara ilişkin bir diğer yükleme olan “*AKP, bu bağımsız, kendi yöneticilerini kendisi seçen örgütlü gücü istemiyor.*” yüklemesinde açık bir yüklem kullanılarak iktidarın, bağımsız bir niteliğe sahip bir meslek kuruluşu olarak baroları egemenliği altına almak istediği ifade edilerek iktidarın bağımsızlık ve özgürlük karşıtı olduğuna yönelik muhalif görüşlülere sahip olunan bu genel algı yinelenmekte; iktidar, kendi yöneticilerini kendisi seçen örgütlü gücü istememesi nedeniyle demokrasi karşıtı, baskıcı, totaliter olarak sunulmaktadır. “*İşte baroların bu işlevini ortadan kaldırmak istiyorlar.*” yüklemesinde örtük biçimde iktidara gönderimde bulunulmakta; iktidarın, baroların her türlü toplumsal ve yasal meselelerde söz sahibi olmasından rahatsız olduğu ve yeni baro düzenlemesinin, baroların toplumsal ve yasal konulara dahil olmasını engellemeyi amaçladığı sezdirilmektedir. “*Daha şehre girerken engelleme başladı.*” ve “*Sadece baro başkanlarının birer metre arayla yürümesine bile izin verilmedi.*” yüklemelerinde söz konusu eylemlerin kılıcısı olarak iktidara gönderimde bulunulmakta, yeni baro düzenlemesine karşı yapılan gösteriler iktidar baskıcı, demokrasi karşıtı ve hak ve özgürlükleri sınırlandıran bir yönetim olarak olumsuz yönde betimlenmektedir.

Söz konusu yazıda iktidar, “*parti-devlet*” sıfatıyla nitelenmekte; bu doğrultuda hükümet ile AKP arasındaki sınırın ortadan kalktığı ve diğer yüklemelere koşut olarak AKP’nin her türlü demokratik ve yasal unsurlara karşı bir yönetim olduğu yinelenmektedir. AKP’ye yönelik bir diğer yükleme olan

“Barolara kırmızı kart!” yüklemesi, futbol kaynak alanından yararlanılarak oluşturulan bir eğretilerdir. Kırmızı kart, kurallara uymayan oyuncunun cezalandırılması amacıyla oyun dışında bırakılmasıdır. Bu eğretilerle aracılığıyla yazar, AKP’nin kendisine boyun eğmeyen baroları cezalandırdığını ve ‘oyun dışında’ bırakmayı amaçladığını bildirmektedir. Baroların kurallara uymaması sonucunda oyun dışında bırakılması, iktidarın baroları bir engel olarak gördüğünü ve bu engeli ortadan kaldırmayı, baroların direnişini kırmayı amaçladığını sezdirmektedir. İktidara ilişkin olarak olumsuz bir betimleme niteliğindeki son yüklem olan “Kıymayın...” yüklemesiyle iktidara seslenen yazar, iktidarın barolara “kıyacağı” öngörmektedir. “Kıy-”, *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük* kapsamında “Acımayarak büyük bir kötülük etmek, zulmetmek” anlamındadır. Kullanımdaki anlamıyla söz konusu sözcük, iktidarın barolara zulmettiğini ve bu nedenle bir “zalim” olduğunu sezdirmektedir.

Balbay’ın yazısında bir diğer toplumsal aktör olan hâkimler ve savcılar “Hâkim ve savcıların bağımsız karar vermesi cesaret istiyor.” yüklemesinde iktidarın kararlarını uygulayan bağımlı aktörler olarak betimlenmekte, iktidardan bağımsız hareket etmeleri durumunda söz konusu yargı mensuplarının yaptırımlarla karşılaşacağı sezdirilmektedir. Aynı biçimde “En hafifinden sürgünü göze almayı gerektiriyor.” yüklemesiyle de hakim ve savcılarının iktidardan bağımsız karar vermeleri durumunda cezalandırılacakları ifade edilmektedir. Bu nedenle hakimler ve savcılar, iktidar baskısına karşı koymak isteyen ancak bunu göze alamayan, bu baskıya boyun eğmek zorunda kalan “edilgen” ve “korkak” ediciler olarak olumsuz biçimde betimlenmiştir. Buna karşın Balbay bir diğer toplumsal aktör olan avukatları olumlu olarak betimlemekte; mimarlık kaynak alanından yararlanarak avukatları “Adaletin kilit taşı” eğretilmesiyle nitelendirmektedir. Kilit taşı, mimarlıkta taş örgüsünün kilitlenmesini sağlayan ve genellikle bir tonoz, bir kemer ya da bir kubbenin en yüksek noktasında bulunan taşta verilen addır. Bu doğrultuda söz konusu eğretilerle avukatların adalet sistemini ayakta tutan en önemli ve etkili yargı aktörü olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda yazar diğer yargı kurumlarının iktidardan bağımsız karar veremediklerini ileri sürmesi ve avukatları adaletin kilit taşı olarak nitelmesi nedeniyle avukatlara, adaleti sağlamakla sorumlu tek yargı kuruluşu olma gibi bir görev yüklemektedir.

Yazıda barolara ilişkin tüm yüklemeler baroları olumlu olarak betimlemektedir. “(avukatın) Arkasında baro var.” yüklemesinde “arkasında” ifadesiyle yönelimsel bir eğretilerle gerçekleştirilmektedir. Kültürel olarak birinin ya da bir şeyin arkasında olmak, onun savunulduğu ve desteklendiği anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu eğretilerle baroların, üyesi olan avukatları her durumda savunduğunu ve desteklediğini belirtmektedir. “Yargının en önemli kurumu” ad öbeğiyle Balbay barolara önem yükleyerek, onları diğer yargı kurumlarından ve kuruluşlarından üstün tuttuğunu göstermektedir. “Bağımsız, kendi yöneticilerini kendisi seçen örgütlü güç” sıfat yapılandırmasıyla baroların demokratik, belirli bir amaç çerçevesinde bir araya gelen, bağımsız, diğer bir

deyişle hiçbir yasa dışı müdahaleye geçit vermeyen kuruluşlar olduğu belirtilmekte ve en temelde bir “güç” oldukları ifade edilerek bu kuruluşların toplumu ilgilendiren her konuda etkili olduğu sezdirilmekte ve iktidar karşısında baroların mevcut durumu meşrulaştırılmaktadır.

Türkiye’de son dönemde barolar, toplumsal konularda iktidara karşı görüş bildirmekte, bu nedenle iktidarla karşı karşıya gelmekte ve iktidar baroların yalnızca işini yapması gerektiğini ifade etmektedir. Buna yanıt olarak Balbay “İşlevi mahkeme salonuyla sınırlı değil.” yüklemesinde “sınırlı değil” yüklemleyici sıfat ve “Görevi sadece avukatların özlük haklarını korumak değil.” ve “Görevi toplumun da her türlü hakkını savunmak, dile getirmek.” eylemlik tümceciği işlevindeki yüklemeler ile baroların toplumsal konularda söz sahibi olmasına dayanak sağlamakta ve bu kuruluşların eylemlerini gerekçelendirmektedir. Aynı biçimde, “Toplumun vicdanını kanatan her olayda barolar kurumsal olarak müdahil.” yüklemesindeki müdahil yüklemleyici sıfat ve “Yanlış bulduğuna müdahale ediyor.” yüklemesindeki müdahale ediyor açık yüklem yoluyla baroların toplumsal konularda etkin bir rol oynadığı, aynı zamanda “toplumun vicdanını kanatan her olayda” ifadesiyle baroların toplumun hakkını savunan vicdanlı bireylerce yönetildiği, toplumun yanlış bulduğunu yanlış bulan kuruluşlar olduğu ileri sürülerek bu yüklemenin altında “barolar eşittir toplum” iletisi yatmaktadır. “Toplumun adalete ulaşma hakkına sahip çıkar.” yüklemesiyle baroların adil olduğu ve herkes için adalet sağladığı belirtilerek toplumsal rolüne ve önemine vurgu yapılmaktadır. Barolara ilişkin tüm bu yüklemeler, baroların toplumsal konulardaki etkin rolünü haklı çıkarmayı amaçlamakta ve baroları olumlu biçimde betimlemektedir.

Balbay, “Yasaların uygulanmasını denetliyor.” yüklemesiyle baroların, iktidarın bir denetim mekanizması olduğunu ifade etmekte ve baroların muhalif tavrını doğallaştırmakta ve gerekçelendirmektedir. Bununla birlikte “Türkiye Barolar Birliği’nin tarihi, hukukun üstünlüğüne dayalı duruşlar göstermiş sayfalarla doludur.” yüklemesindeki “doludur” eğretilmeli yüklem yoluyla barolar kapsamında ele alınabilecek bir üst meslek kuruluşu olan TBB’nin geçmişi, bağımsız ve hukuku her şeyden üstte tutan bir kuruluş olarak olumlu biçimde betimlenmektedir. Bu aşamada dikkat çeken nokta, tarihteki TBB’nin hukuka verdiği önemden söz edilmesine karşın günümüzdeki TBB’nin rolünden söz edilmemesidir. Bunun nedeninin, günümüzde TBB’nin mevcut başkanı Metin Feyzioğlu’nun, iktidar partisi AKP ile olan iyi ilişkileri, iktidarla birlikte hareket etmesi ve bu ilişkilerin muhalefet tarafından onaylanmaması olduğu söylenebilir.

Toplumsal aktörlerin sonrasında yazıdaki toplumsal olgular incelendiğinde, muhalif görüşlü bir gazete olan Cumhuriyet’te iktidar tarafından ileri sürülen yeni baro düzenlemesi teklifinin olumsuz olarak betimlendiği görülmektedir. “Bu, yargının üçüncü ayağını da iktidar gölgesine sokma hırsıyla bitirmek demek.” eylemlik tümceciğiyle düzenlemenin amacına ve sonuçlara ilişkin bir betimleme yapılmakta; düzenlemenin amacının, baroları iktidarın bir alt kuruluşu durumuna

getirmek amacıyla yargının sonunu getirmek olduğu ifade edilmektedir. “Yargının üçüncü ayağını da” ad öbeğindeki bağlaç ise (da), yargının diğer ayaklarının da iktidara bağımlı olduğu önvarsayımını içermektedir. Buna ilişkin olarak “Düzenleme geçerse, avukat diyelim ki iktidara yakın bir barodan, dava nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın bu gölge olacak!” yüklemesindeki “gölge olacak” eğretilmeli yüklemi, bu düzenlemenin, eşitsizliği doğuracağını ve davaların sonuçlanmasında ideolojik görüşlerin adaletin önüne geçeceğini ifade etmektedir. Son olarak yeni baro düzenlemesinin olumsuz olarak sunulduğu bir diğer yükleme olan “Orada adalet dağıtılmaz, adalet dağılır!” yüklemesinde varlıksal bir eğretilme yoluyla adaletin sağlanamayacağı, haklı ve haksız arasındaki ayrımın ortadan kalkacağı ve güçsüzleştirileceği ifade edilmektedir. Balbay aynı zamanda “dün” adıyla 22 Haziran 2020 tarihine gönderimde bulunarak bu-günü “Tarihi bir gün” ve “Parti-devlet yönetiminin yargının en önemli kurumunu başkente sokmadığı gün.” olarak olumsuz çağrışıma sahip bir anlam ve önem yükleyerek bu tarih üzerinden iktidarı olumsuz olarak betimlemektedir.

Tablo 3: Sabah Gazetesi’nde Yer Alan Köşe Yazısındaki Yüklemeler

TOPLUMSAL AKTÖRLER	YÜKLEMELER
Ana Muhalefet	-Demokratik temsile karşı. -Çoğulculuğa karşı. -Kaftancıoğlu, İstanbul Barosu'na avukatı şikayet etti. -Ana muhalefet ilk dakikadan ‘istemazük’ demeye başladı bile.
İktidar (AKP)	-Buna rağmen AK Parti, tüm muhalefet partilerini ziyaret etti ve üç farklı formül sundu.
Barolar	-1960 darbesinden sonra yapılan 61 Anayasası ile vesayetın taşıyıcı ayaklarından biri olma vazifesine sahip. -Sıklıkla temsil kabiliyetlerinin sınırlarını çiğneyip geçiyorlar. -On yıllardır bu barolarda köşe başlarını tutmakta olanlar. -Bu temsilin gereğini yapmak bir yana, arzu ettikleri ideolojik görüşe göre açıklama yayınlayıp inisiyatif alabiliyorlar.
İstanbul Barosu	-Faşist -Adnan Menderes ve arkadaşlarını savunacak avukatları barodan atmakla tehdit edebiliyor. -28 Şubat sürecinde “Başörtülüler giremez” pankartını asan İstanbul Barosu... -Yıllarca başörtülü meslektaşlarını cadı avına tabi tutup stajyer olarak bile kabul etmemeleri de... -Baro da tıpiş tıpiş avukattan savunma istedi. -Meslektaşını korumak yerine, ideolojik 'yoldaş'ını korudu.

Ankara Barosu	-On binlerce avukatı temsilen Kur'an-ı Kerim'i "çağlar ötesinden gelen bir ses" diye aşağılayabildi.
İktidara yakın avukat	-En son sadece avukatlık mesleğinin gereğini yaparak müvekkili İletişim Başkanı Fahrettin Altun adına Canan Kaftancıoğlu hakkında suç duyurusunda bulunan. -Başına gelenleri gördük.
Tabipler ve Mimarlar Odası	-Tabipler Odası ve Mimarlar Odası gibi ideolojik sekteryen diğer yapılanmalar
TOPLUMSAL OLGULAR	YÜKLEMELER
Temsil	-Avukatlık mesleğinin özü olan kutsal bir görev.
1961 Anayasası	-1960 darbesinden sonra yapılan.
Yeni baro düzenlemesi	-Yerleşik baroları ortadan kaldıran bir durum söz konusu değil. -Avukatlık mesleğini icra edenlerin temsilini daha çoğulcu ve adil biçimde yansıtabilecek bir teklif söz konusu. -Yeni baro düzenlemesini destekliyorum ve artırıyorum: Benzer düzenlemelerin, ideolojik sekteryen diğer yapılanmalar için de getirilmesini talep ediyorum.

Tablo 3'te yer verildiği gibi, Sabah Gazetesi'nde Kaplan tarafından yazılan köşe yazısı, Balbay'ın yazısına benzer olarak söylemsel olarak inşa edilen toplumsal aktörleri ve olguları içermektedir. Söz konusu yazıda söylem aracılığıyla olumlu ve olumsuz biçimde farklı açılardan sunulan "muhalefet", "iktidar", "barolar", "İstanbul Barosu", "Ankara Barosu", "İktidara yakın avukat" ve "Tabipler ve Mimarlar Odası" gibi çok sayıda toplumsal aktörün ve "temsil", "1961 Anayasası", ve "yeni baro düzenlemesi" gibi toplumsal olguların söylemsel olarak inşa edildiği belirlenmiştir.

Sabah Gazetesi'nde yer alan köşe yazısında sunulan toplumsal aktörlerden biri olan muhalefet, yeni baro düzenlemesine karşı çıkması nedeniyle demokratik temsil ve çoğulculuk karşıtı biçiminde nitelenmekte ve söz konusu düzenlemenin demokratik ve çoğulculuğa önem veren bir düzenleme olduğu öngörülmektedir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun'un, ana muhalefet partisi

CHP'nin İstanbul İl Başkanı görevindeki Canan Kaftancıoğlu hakkında suç duyurusunda bulunmasına ilişkin olarak "*Kaftancıoğlu, İstanbul Barosu'na avukatı şikayet etti.*" yüklemesiyle baroların ana muhalefet partisi CHP ile birlikte ve hareket ettiği, iktidara karşıt bir tutum sergilediği ve bu açıdan bağımsız bir kuruluş olmadığı ifade edilmektedir.

Muhalefetin olumsuz betimlenmesine yönelik bir diğer yükleme, yeni baro düzenlenmesine ilişkin "*Ana muhalefet ilk dakikadan 'istememezlik' demeye başladı bile.*" yüklemesiyle gerçekleştirilmektedir. Bu yüklemedeki "istememezlik" sözcüğü, yalnızca ideolojik çatışma nedeniyle yapılan her iyi işe karşı çıkmayı çağırılmaktadır. Bu doğrultuda Kaplan, iktidarın yeni baro düzenlenmesinin doğru bir düzenleme olduğunu, ancak yalnızca ideolojik gerekçelerle muhalefet tarafından kabul görmediğini öngörmektedir. Muhalefeti olumsuz olarak betimleyen Kaplan, "*Buna rağmen AK Parti, tüm muhalefet partilerini ziyaret etti ve üç farklı formül sundu.*" yüklemesiyle iktidarın muhalefet partilerinin görüşlerini önemseymediğini ve uzlaşmacı bir tavır sergilediğini belirterek iktidarı olumlu olarak betimlemektedir.

Kaplan'ın yazısında barolar tüm yüklemelerde olumsuz olarak betimlenmektedir. Baroları ilk olarak tarihsel boyutta ele alan Kaplan "*1960 darbesinden sonra yapılan 61 Anayasası ile vesayetçi taşıyıcı ayaklarından biri.*" yüklemeyici adı yoluyla baroları darbe zihniyetinin temsilcisi ve devamı olarak nitelendirmektedir. "*Sıklıkla temsil kabiliyetlerinin sınırlarını çiğneyip geçiyorlar.*" yüklemesiyle günümüzde baroların, yükümlülüklerinden daha fazlasına yeltendiği ifade edilerek (çoğunlukla) hukuk dışı girişimlerde bulunduğu sezdirilmektedir. Buna ilişkin bir diğer olumsuz betimleme, "*Bu temsilin gereğini yapmak bir yana, arzu ettikleri ideolojik görüşe göre açıklama yayınlayıp inisiyatif alabiliyorlar.*" yüklemesiyle gerçekleştirilmekte; *temsilin gereğini yapmak bir yana* ifadesiyle baroların görevini yapmadığı, "arzu ettikleri ideolojik görüşe göre açıklama yayınlayıp" ifadesiyle görevi dışında ideolojik çıkarlar peşinde koştukları, "inisiyatif alabiliyor" ifadesiyle bu kuruluşların bağımsız biçimde ve kuralların dışına çıkarak karar verdiği ifade edilmekte ve otoriteyi göz ardı ettiği sezdirilmektedir. "*On yıllardır bu barolarda köşe başlarını tutmakta olanlar*" ad öbeğiyle, baroların karşıt görüşlü kişilerce ele geçirildiği ve zapt edildiği sezdirilmekte ve baroların görevleri dışına çıkarak yaptığı eylemlerin ideolojik temelli eylemlerin köşe başını tutan kişilerce gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.

Balbay'ın yazısında herhangi bir şehrin barosuna ilişkin bir yükleme bulunmamasına, en temelde bir kuruluş olan barolardan söz edilmesine karşın Kaplan, İstanbul ve Ankara Baroları'na ayrı başlık açmakta ve her iki baroyu da olumsuz olarak betimlemektedir. İlk olarak İstanbul Barosu'nu konu alan Kaplan, geçmişte yaşanan önemli politik olaylara gönderimde bulunmakta, "*Adnan Menderes ve arkadaşlarını savunacak avukatları barodan atmakla tehdit etti*" yüklemesindeki *tehdit etti* yüklemiyle İstanbul Barosu'nun o dönemlerde de ideolojik bir yapılanma olduğunu ve hukuk ve demokrasi karşıtı eylemler yerine

getirdiğini ifade ederek tarihte bu baroyu “Faşist” olarak betimlemektedir. Türk politika tarihinde gericilik karşıtı kararlarıyla bilinen, sağ-muhafazakar kesimin post-modern darbe olarak adlandırdığı 28 Şubat sürecindeki baroların politik duruşundan söz eden Kaplan, baroları “Başörtülüler giremez pankartını asan” ilgi tümceciğiyle ve “Yıllarca başörtülü meslektaşlarını cadı avına tabi tuttu” yüklemesindeki “Fikirleri topluma tehdit olarak görülen kimselere karşı düzenlenen kampanya” anlamına gelen “cadı avı” eğretilmesiyle betimlemekte; baroların geçmişte de günümüzde olduğu gibi başörtülülere bir tehdit olarak gördüğü, başörtülülere toplumdaki dışlamayı amaçladığı ileri sürülerek en temelde baroların sağ-muhafazakar ideolojiye ve böylelikle İslam dinine karşıt olduğu belirtilmektedir.

Kaplan “Tıpış tıpış avukattan savunma istedi” yüklemesindeki belirteç işlevine sahip tıpış tıpış ikilemesiyle ve “Meslektaşını korumak yerine, ideolojik yoldaş'ını korudu” yüklemesiyle İstanbul Barosu'nun CHP'nin buyruklarını uyguladığını, Kaftancıoğlu hakkında suç duyurusunda bulunan avukata yönelik baro tarafından bir baskı uygulandığını, baronun meslektaşına sahip çıkmak yerine ideolojik çıkarlarının örtüşmesi nedeniyle Kaftancıoğlu'nu savunduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda Kaplan baronun, muhalefet yanlısı olduğunu ve ideolojik amaçlar güderek ayrımcılık yaptığını sezdirmektedir. Son dönemlerde Diyanet'in, zinaya ve eşcinselliğe ilişkin yaptığı açıklamalara karşı olarak Ankara Barosu tarafından yapılan açıklamalarda Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, “sesi çağlar öncesinden gelen şahıs” olarak nitelendirilmiştir. Buna ilişkin olarak, İstanbul Barosu'nun yanı sıra Ankara Barosu'na da gönderimde bulunan Kaplan, “Diyânet'in zina ve eşcinselliğin haram olduğunu belirttiği hutbesine tepki veren” ilgi tümceciği ve “On binlerce avukatı temsilen Kur'an-ı Kerim'i "çağlar ötesinden gelen bir ses" diye aşağılayabildi” yüklemesindeki “çağlar öncesinden gelen bir ses” ve “aşağılayabildi” ifadeleri yoluyla Ankara Barosu'nu dini emirlere karşı çıkan bir kuruluş olarak betimlemektedir. Kaplan, Diyanet İşleri Başkanı'nın fetvaları ile Kur'an-ı Kerim'in emirlerini özdeşleştirmekte, bu nedenle Ankara Barosu tarafından Diyanet İşleri Başkanı'na ilişkin ileri sürülen ifadeyi (sesi çağlar öncesinden gelen şahıs) Kur'an-ı Kerim'e yapılan bir hakaret olarak betimlemektedir. Bir diğer toplumsal aktör olan iktidara yakın avukat, Kaplan tarafından olumlu betimlenmekte; “Sadece avukatlık mesleğinin gereğini yaparak müvekkili İletişim Başkanı Fahrettin Altun adına Canan Kaftancıoğlu hakkında suç duyurusunda bulunan” ve “Başına gelenleri gördük” yüklemeleriyle avukatın farklı bir amaç gütmekten yalnızca işini yaptığı, ancak CHP tarafından mağdur edildiği ileri sürülmektedir. Baroların yanı sıra farklı kuruluşlardan da söz eden Kaplan, “ideolojik sekteryen diğer yapılanmalar” ifadesiyle Tabipler ve Mimarlar Odası'nın da ideolojik amaçlara sahip kuruluşlar olduğunu ifade etmekte ve “diğer” ifadesiyle baroların da ideolojik sekteryen yapılanmalar olduğunu öngörmektedir.

Toplumsal aktörlerin sonrasında yazıdaki toplumsal olgular incelendiğinde, iktidara yakın görüşlere sahip bir gazete olan Sabah'ta yer alan köşe yazısında

barolara karşıt bir duruş sergilenmesine karşın avukatlığın temsil ile ilişkilendirildiği, temsilin “Avukatlık mesleğinin özü olan kutsal bir görev” olarak nitelendiği ve böylelikle karşı çıkılan unsurun demokrasinin ve hukukun bir göstergesi olan “temsil” olgusu olmadığı, yalnızca baroların ideolojik girişimlerine ve eylemlerine karşı çıkıldığı sezdirilmektedir. Aynı zamanda toplumsal olgular çerçevesinde 1961 Anayasası, “1960 darbesinden sonra yapılan” sıfatıyla nitelenerek anayasanın bir darbe anayasası olduğu vurgulanmaktadır. Bu anayasanın olumsuz betimlenmesinin temelinde darbe anayasası olmasının yanı sıra, aynı zamanda yapım sürecinde CHP’nin aktif rol oynaması yattığı söylenebilir. Öte yandan yeni baro düzenlemesine ilişkin olumsuz bir betimlemenin yapıldığı yüklem bulunmamakta, tüm yüklemeler bu düzenlemeyi olumlu olarak betimlemektedir. “Yerleşik baroları ortadan kaldıran bir durum söz konusu değil” yüklemesiyle Kaplan, yeni düzenlemenin sanıldığı kadar köklü olmadığını ileri sürerek yeni düzenlemeye karşı olan görüşü ikna etmeye çalışmakta ve düzenlemeyi desteklediğini sezdirilmektedir. İktidar tarafından ileri sürülen bu teklifi “Avukatlık mesleğini icra edenlerin temsilini daha çoğulcu” ve “adil biçimde yansıtabilecek bir teklif” olarak niteleyerek bu düzenleme ile demokrasinin ve adaletin en iyi biçimde yerine getirileceğini ifade eden Kaplan, “Yeni baro düzenlemesini destekliyor ve artırıyorum: Benzer düzenlemelerin, ideolojik sekteryen diğer yapılanmalar için de getirilmesini talep ediyorum.” ifadeleriyle yeni düzenlemeye ilişkin açıkça görüş belirterek bu düzenlemeyi desteklediğini açık bir biçimde ifade etmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi’nde yer alan köşe yazısında “iktidar” ve “hakim-savcılar” olumsuz, avukatlar olumlu olarak betimlemektedir. Yazar iktidarı hukuk, bağımsızlık ve demokrasi karşıtı, totaliter, baskıcı, zalim; hakim ve savcılar iktidara bağımlı ve korkak olarak betimlemektedir. Buna karşın “avukatlar”, hakim ve savcıların tersine adaletin tek savunucusu ve adaleti sağlayacak tek bağımsız kesim olarak nitelenmektedir. Söz konusu yazıda yer alan son toplumsal aktör olan “barolar”; bağımsız, demokratik, toplumsal sorunlara duyarlı ve toplumdaki adaleti sağlayan, hukukun üstünlüğünü savunan ve iktidarı denetleyen kuruluşlar olarak ve olumlu biçimde betimlenmektedir. Toplumsal olgular kapsamında “yeni baro düzenlemesi” ve “dün” (22 Haziran 2020) gibi toplumsal olguları olumsuz olarak betimleyen yazar, yeni baro düzenlemesinin, yargının son bağımsız kuruluşunu bitirmek, hukuku tamamen ortadan kaldırmak olduğunu ve adaletin sağlanmasını engelleyeceğini ifade etmektedir. Avukatların yürüyüşünün iktidar tarafından engellendiğini ileri süren Balbay, söz konusu engellenmenin gerçekleştiği güne “dün” ifadesiyle gönderimde bulunmakta, 22 Haziran’ı Türkiye’nin hukuk ve demokrasi tarihindeki kara bir gün olarak niteleyerek olumsuz biçimde betimlemektedir.

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Balbay’ın tersine Sabah Gazetesi yazarı Kaplan, yazısında toplumsal aktör olarak muhalefetten söz ederek muhalefeti demokrasi ve çoğulculuk karşıtı, baskıcı, ilerlemeye karşı olarak nitelemektedir. Balbay tarafından olumsuz olarak betimlenen iktidar, söz konusu yazar tarafından

uzlaşmacı olarak olumlu yönde nitelenmektedir. Yazısında barolara önemli bir yer ayıran Kaplan, buna ilişkin tüm yüklemelerinde baroları olumsuz olarak betimlemekte; bu kuruluşların görevini yapmayan, ideolojik meselelere karışan, faşist, ideolojik ortaklarını savunan, ayrımcı ve aynı zamanda dini değerlere karşıt yapılanmalar olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte tıpkı iktidar gibi olumlu olarak betimlenen bir diğer aktör olan iktidara yakın avukat da yalnızca mesleğini yapan, ancak ana muhalefet partisi tarafından haksızlığa uğrayarak mağdur edilen bir aktör olarak betimlenmiştir. Yazar yazısında Tabipler ve Mimarlar Odası gibi kuruluşlara da yer vermekte,- bu kuruluşları barolara benzeterak bunların da tıpkı barolar gibi ‘ideolojik sekteryen’ yapılanmalar olduğunu ifade etmekte ve bu yolla olumsuz bir betimleme yapmaktadır. Toplumsal olgular kapsamında temsile önem verdiğini belirten ve bu sayede demokrasi karşıtı olmadığını örtük olarak belirten yazar, hazırlanmasında CHP’nin öncü olduğu 1961 Anayasası’nı darbe sonrası yapılan anayasa olarak nitelendirerek olumsuz olarak betimlemektedir. Balbay tarafından olumsuz olarak betimlenen yeni baro düzenlemesi Kaplan tarafından akla yatkın, köklü olmayan, daha adil ve çoğulcu temsili sağlayacak bir düzenleme olarak nitelenmekte ve Kaplan açık bir biçimde bu düzenlemeyi desteklediğini ifade etmektedir.

SONUÇ

İdeolojinin ortaya çıkarılması, salt dilsel birimleri incelemekle değil söylemi ve karmaşık toplumsal olguları incelemekle gerçekleşmektedir. Söylem ile toplumsal sürecin diğer unsurları arasındaki ilişkiler, belirli yaklaşımlar çerçevesinde incelenmektedir. ESC’deki önemli yaklaşımlardan olan STY’de söylem, toplumsal bir kılıf olarak nitelendirilmekte ve, söylemsel ve söylemsel olmayan davranışlar üreterek bunlar tarafından yeniden üretilmektedir. Söylemin ideolojik boyutunun etkin bir rol oynadığı toplumsal alanlardan biri olan medyada ideolojik sezdirimlere sahip en önemli metin türlerinden biri gazete köşe yazıdır. Bu çalışmada gazete köşe yazısı söylemi, STY yaklaşımı kapsamında yer alan stratejilerden olan yükleme çerçevesinde incelenmekte ve aynı gerçekliğin farklı ideolojik görüşe sahip yazarlar tarafından nasıl ortaya koyulduğunun, söylemin farklı ve karşıt ideolojiler tarafından nasıl biçimlendirildiğinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Çalışmamız kapsamında karşıt ideolojik yönelime sahip gazetelerdeki köşe yazılarında yer alan yükleme stratejilerinin çözümlenmesi ile elde edilen bulguların incelenmesi sonucunda, karşıt ideolojik yönelime sahip gazetelerin yazarlarının yeni baro düzenlemesine ilişkin karşıt bir tutum ortaya koyduğu belirlenmiş ve bu açıdan ideolojilerin, söylemde yer alan yükleme stratejileri aracılığıyla ortaya konan tutum ile doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle, aynı gerçeklik, söylemle dolaymlanan ve farklı tutumlarla sonuçlanan karşıt ideolojilerin yansımasıdır. Çalışmanın sonuçları sosyopolitik iklim çerçevesinde yorumlandığında; iktidara yakınlığı ile bilinen Sabah Gazetesi’nde yer alan köşe yazısında yeni baro düzenlemesini ileri süren iktidarla koşut bir tutum öne

çıkarmakta ve söz konusu yazıda bu değişikliğe ilişkin olumlu yükleme stratejileri kullanmakta; muhalefete yakınlığı ve iktidar karşıtı duruşu ile bilinen Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan köşe yazısında ise bu değişikliğe karşı çıkan muhalif kesimle uyumlu bir tutum yer almaktadır; bu yazıda yeni baro düzenlemesine ilişkin olumsuz yükleme stratejileri yer almaktadır. Öte yandan, Sabah Gazetesi bünyesindeki yazıda bu değişikliğe karşı çıkanlar olumsuz yükleme stratejileri ile sunulurken Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan yazıda söz konusu değişikliğe karşı duruş sergileyen kesim olumlu yükleme stratejileri ile sunulmaktadır. Bu açıdan STY, grup içinin olumlu, grup dışının ise olumsuz olarak betimlenmesine yönelik bir yaklaşım sunmakta; STY'de 'olumlu biz', 'olumsuz onlar' sunuşunu içeren, kimliğin oluşumuna ve içlemenin/dışlamanın gerekçelendirilmesine ve meşrulaştırılmasına temel oluşturan beş tür söylemsel stratejiden biri olan yüklemenin incelenmesi yoluyla olumlu ya da olumsuz özelliklerin kalıpyargısal, değerlendirici nitelendirmeleri ortaya koyulmakta, toplumsal aktörlerin, olguların ve olayların farklı biçimde betimlenmesine kaynak oluşturan ideolojiler görünür kılınmaktadır. Bu açıdan sosyopolitik bağlam, her ikisi de ulusal günlük gazetede yer alan ikiköşe yazısında tamamıyla karşıt tutum sergilenmesini ve söz konusu tutum yoluyla okuyucuyu ikna etme çabasını anlamlı kılmaktadır.

Çalışmanın sonuçları, farklı ideolojiler tarafından farklı tutumlar sergileneceği varsayımı açısından beklenen ve doğal bir sonuç olmakla birlikte aynı zamanda medya söyleminin kurucu ve inşa edici rolüne ilişkin kanıt niteliğindedir; medya söylemi, ideolojilerden etkilenmekle birlikte aynı zamanda bireylerin bilişsel dizgelerinin ürünü olan ideolojilere etki etme, onları değiştirme ya da pekiştirme görevini üstlenmektedir. Bu sonuç, medya toplumsal alanında gazetecilerin hedef kitleyi kendi görüşleri ve ideolojileri doğrultusunda ikna etmeye çalıştığını ve bu açıdan medya söyleminde dilin, eylemsel bir nitelik kazandığını ortaya koymaktadır. Tüm bunların yanı sıra, karşıt tutumların söylem yoluyla ortaya konması, medya söyleminin, gücün elde edilmesine yönelik çatışma ve mücadele alanı olduğunu göstermektedir. Medya söylemi kapsamında ortaya konan farklı tutumlar, söylemin farklı ideolojiler tarafından denetlenme özelliğine ilişkin bir gösterge niteliğindedir. Bununla birlikte, aynı gerçekliğe yönelik farklı tutumlar, sözü edilen gerçekliğin meşrulaştırılmasına ya da meşruiyetinin giderilmesine yönelik bulunulan ve ideolojilerle güdülenen sosyo-politik bir girişim özelliği taşımakta ve söylemin denetleme özelliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu açıdan söz konusu gerçeklik, nedenlerinin ve sonuçlarının ideolojilere uygunluğu çerçevesinde yükleme stratejileri yoluyla gerekçelendirilmekte ya da bu gerçekliğe karşı çıkılmakta; karşıt tutumların, bir yandan ikna etme görevi görürken öte yandan bu çatışkından beslenen ideolojiler için yeniden üretim mekanizması ortaya koyduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Blommaert, J. (2005). *Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bloor M. ve Bloor, T. (2007). *The practice of critical discourse analysis*. Great Britain: Hodder Arnold.
- Büyükkantarçioğlu, N. (2006). Söylemden ideolojiye: Eleştirel söylem çözümlemesi. A. Kocaman (Haz.), *Dilbilim: Temel Kavramlar, Sorunlar, Tartışmalar* içinde (ss. 101-113). Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Devran, Y. (2010). *Haber söylem ideoloji*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Ercan, G. S. ve Danış P. (2019). Söylem, söylem çözümlemesi ve eleştirel söylem çözümlemesi: Tanımları ve kapsamaları. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 527-552.
- Ercan, G S. ve Dizdarcı, E. (2016). Medyada yargı: Gazete köşe yazıları örneği. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 98-119.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1995). *Media discourse*. London: Edward Arnold.
- Fairclough, N. (2001). *Language and power* (2. baskı). London: Longman.
- Fairclough, N. (2010). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Routledge.
- Fairclough, N. ve Wodak, R. (1997). Critical discourse analysis. T. A. van Dijk (Haz.), *Discourse as Social Interaction* içinde (ss. 258–84). London: Sage.
- Harvey, D. (1996). *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford: Blackwell.
- Oktar, L. (2001). “The ideological organization of representational processes in the presentation of *Us* and *Them*”, *Discourse and Society*, 12, 313-346.
- Oktar, L. (2002). Gazete söyleminde ideolojik yapılar. S. Yağcıoğlu (Haz.), *1990 Sonrası Laik-Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* içinde (ss. 37-52). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Reisigl, M. (2017). The discourse-historical approach. J. Flowerdew ve J. E. Richardson (Haz.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* içinde (ss. 44-59). London: Taylor & Francis.
- Reisigl, M. ve Wodak, R. (2001). *Discourse and discrimination: Rhetorics of racism and antisemitism*. London: Routledge.

Reisigl, M. ve Wodak, R. (2008). The discourse-historical approach. R. Wodak ve M. Meyer, (Haz.), *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde (ss. 87-121). London: Sage.

Richardson, J. (2007). *Analyzing newspapers: An approach from critical discourse analysis*. Houndmills: Palgrave.

Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Wahl-Jorgensen, K. (2004). Playground of the pundits or voice of the people? Comparing British and Danish opinion pages. *Journalism Studies*, 5(1), 59-70.

Wodak, R. (2001). The Discourse-Historical Approach. R. Wodak ve M. Meyer (Haz.), *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde (ss. 63-94). London: Sage.

Wodak, R. (2009). *the discourse of politics in action: Politics as usual*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Wodak, R. (2014). Critical discourse analysis. C. Leung ve B. V. Street (Haz.), *The Routledge Companion to English Studies*, içinde (ss. 302-316). New York: Routledge.

Wodak, R. (2015). Critical discourse analysis, discourse-historical approach. K. Tracy, C. Ilie, T. Sandel (Haz.), *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction* içinde (ss. 275-288). New York: John Wiley ve Sons.

Wodak, R. ve Meyer, M. (2001). *Methods of critical discourse studies*. London: Sage.

Wodak, R. ve Meyer, M. (2009). Critical Discourse Analysis: History, agenda, theory and methodology. *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde (ss. 1-33). London: Sage.

van Dijk, T. A., (1998). Opinions and ideologies in the press. A. Bell ve P. Garrett (Haz.), *Approaches to Media Discourse* içinde (ss. 21-62). Oxford: Blacwell.

van Dijk, T. A. (2009). News, discourse, and ideology. K. Wahl-Jorgensen ve T. Hanitzsch (Haz.), *The handbook of journalism studies* içinde (ss. 211-224). Routledge.

Yağcıoğlu, S. (2002). Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Disiplinlerarası bir yaklaşım. S. Yağcıoğlu (Haz.), *1990 Sonrası Laik-Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinler Arası Bir Yaklaşım* içinde (ss. 3-34). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Yağcıoğlu, S. ve A. Cem-Değer (2001). Logos or mytos: (de)legitimation strategies in confrontational discourses of sociocultural ethos. *Discourse and Society*, 12(6), 817-852. London: Sage.

Yayın Geliş Tarihi: 09.01.2021
Yayına Kabul Tarihi: 08.07.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.857266

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1025-1051
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ANTİK ROMA'DA BİR STATÜ GÖSTERGESİ OLARAK EĞİTİM

Derya ÇIĞIR DİKYOL*

Öz

Bu çalışma, antik Roma'da MÖ 3. yüzyıl ile başlayan Yunan etkisindeki dönemde eğitimin bir statü göstergesi olması durumunu ele almaktadır¹. Çalışmada bu süreci hazırlayan koşullar ve Roma'nın toplumsal yapısının değişimi paralelinde yeni bir sınıflaşmanın meydana gelmesi durumu ve eğitimin bu yeni toplumsal tabakalaşmadaki önemi üzerinde durulmuştur. Antik literatürün temel alındığı araştırmada sosyolojik bir bakış açısı ile değerlendirmeler yapılarak, Roma'nın bahsi geçen dönemde yaşadığı değişim ve eğitimin bu değişimdeki rolü vurgulanmıştır. Yunan kültürünün yoğun etkisi yanında Roma'nın egemenlik iddiasının da eğitim faktörünü ön plana çıkarması, Romalı yeni sınıfın Hellenistik dünyada söz sahibi olma yarışına dönüşmüş ve geçmişten itibaren farklı alanlarda zaten var olan rekabet unsuru bu kez eğitim alanında kendine yer bulmuştur. Elbette bu sürecin başlarında Roma içerisinde yaşanmış olan patricii ve plebes sınıfları arasındaki ayrımının yasalarla eşitlenmiş olması Roma'da yeni bir hiyerarşik yapının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu anlamda ekonomik gücü olan ve artık politik alanda yer bulabilen aslen plebes sınıfından kişilerin patricii sınıfından kişiler ile birlikte oluşturdukları yeni bir elit sınıftan bahsetmek mümkündür. Bu yeni elit sınıfın oluşması aşamasında Romalıların geri kalanından kendilerini ayırmalarına, sınırlarını çizmede yardımcı olacak statü sembolleri gerekmektedir. Yeni statü grubunun oluşturduğu bu sınırların ilk belirleyicisi ekonomik temelli olsa da, eğitim de bu üst sınıf ailelerin iktidar oyununda rekabeti tetikleyen önemli faktörlerden biri olmuştur. Eğitimin sağladığı avantajlar ile ayrıcalıkların antik dönemdeki bir örneğini izlediğimiz bu süreç, Bourdieu gibi sosyologların eğitimin sadece eğitim olmasından çok statü göstergesi olduğu iddialarının da Roma'da hayat bulmuş halidir.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Çığır Dikyol, D. (2021). Antik Roma'da bir statü göstergesi olarak eğitim. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1025-1051.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-9366-3011, ddikyol@iuc.edu.tr.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ Tarihi, Roma Tarihi, Roma Cumhuriyet Tarihi, Statü, Eğitim Tarihi.

EDUCATION AS A STATUS INDICATOR IN ANCIENT TIMES

Abstract

This study is based on the situation of education as a status indicator in the period under Greek influence in ancient Rome, starting with the 3rd century BC. The conditions that developed this process, the emergence of a new classification in parallel with the change in Rome's social structure, and the importance of education in this further social stratification were emphasized. We focused on ancient literature. Evaluations were made with a sociological perspective. The change that Rome experienced in the mentioned period and the role of education in this change was highlighted. Besides the intense influence of the Greek culture, the Roman sovereignty's claim to bring the education factor to the forefront has turned into a race for the new Roman class to have a say in the Hellenistic world, and the competition element that has existed in various fields from the past has discovered its place in education. Surely, the separation between patrician and plebeian classes experienced in Rome at the beginning of this process was equalized with laws that caused the formation of a new hierarchical structure in Rome. In this sense, it is possible to talk about a new elite class formed by the plebeians who have economic power and can now find a place in the political field, together with the patricians. In the formation of this new elite class, status symbols are needed to help the Romans separate themselves from the rest, to draw their borders. In which we follow an example of the advantages and privileges of education in antiquity, this process is the case of sociologists like Bourdieu, who believes that education is a status indicator rather than just education, came to life in Rome.

Keywords: Ancient history, Roman history, History of Roman Republic, education, Status, History of education.

“Evlat yetiştirdim. Babamın başarılarına yetişmek için çabaladım. Atalarımın övgüsünü kazandım, o kadar ki aynı aileden olduğumuza memnunlar. Kariyerim ailemi yüceltti.” (CIL-1².15).

GİRİŞ

Roma, krallık yönetiminden cumhuriyet idaresine geçtiğinde *patricii* ve *plebes* olmak üzere iki farklı sınıftan oluşan bir yapıya sahipti. Esasen bu çalışmaya konu olan eğitimin bir statü göstergesi olmasına yol açan temel sebeplerden biri, işte tam olarak bu iki sınıf arasındaki mücadelenin MÖ 3. yüzyılda geldiği durum ve bu mücadele neticesinde Roma’da değişen toplumsal ve siyasal düzenin eğitim alanına yaptığı etkidir. Hikayenin en başına dönmemiz

gerekliliği, yani Roma'nın toplumsal yapısından ve iki sınıf arasındaki mücadeleden kısaca da olsa bahsetmek zorunda oluşumuz bu yüzdendir.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Roma'da *patricii* sınıfı siyasi, adli, iktisadi ve dini alanda imtiyazlı olan sınıftı. Hatta Roma'nın temel değerlerinden olan *pater* kavramı ekseninde bakıldığında, *patricii* sınıfı üyelerinin *plebs*'lerin *pater*'i olarak kabul edildiğini görürüz (Cicero, *Cato maior de senectute*, 6. 6; Livius, *Ab urbe condita*, 1. 8. 3-7; Plutarkhos, *Romulus*, 13. 3-8). Bu bağlamda *pater* kavramının sınıflar arasındaki çatışmada önemli olduğunun altını çizmek gerekmektedir; zira Roma devleti, familia'nın makrokozmosu olarak düşünülebilir (Gardner, 1998, s. 45-51). Devlet açısından *patricii* sınıfının yani *pater* olarak kabul edilen sınıfın *Patria potestas*² olarak adlandırılan *plebs*'ler üzerindeki egemenlik hakları da meşru kabul edilmiştir. Her ne kadar başlangıçta *plebs*'ler *patricii* sınıfının mahmileri olsa da (Cicero, *De Re Publica*, II. 16), Roma'nın giderek topraklarını genişletmesi neticesinde, bu iki sınıf arasında gerilimlerin yaşanmaya başladığı görülür. *Ager publicus*'un en başından itibaren *patricii* sınıfı üyeleri ile *plebs*'ler arasında bir anlaşmazlık konusu olması pek de haksız değildir; zira, bu toprakların büyük miktarı her ne kadar yasa dışı da olsa³ *patricii* üyelerin elinde bulunuyordu (Howatson, 2015, s. 12-13). Elbette iki sınıf arasındaki tek anlaşmazlık toprakların eşit dağıtılmaması ile ilgili değildi. İşin ekonomik boyutu en büyük meseleyi oluşturuyor ve diğer sorunları beraberinde getiriyordu. Roma anlayışında *patricii* üyelerin her türlü ayrıcalıktan faydalanıyor oluşu, MÖ 445'e kadar *plebs*'lerin herhangi bir *patricii* ile evlenmesinin dahi yasak olduğu göz önünde bulundurulduğunda daha iyi anlaşılabilir. Hukuki alanda da bu ayrımın mevcut oluşu elbette *plebs*'ler açısından daha da rahatsız edici bir durumdu. Cumhuriyet döneminde, iki sınıf arasındaki ayrımın bir kutuplaşmaya dönüşmesinin altında yatan sebep ise giderek büyüyen Roma pastasından pay alma mücadelesinin kızışması ile açıklanabilir. Elbette bu mücadelede *plebs*'lerin haklarına yavaş yavaş kavuşmasını sağlayan şey, varlıklı *plebs*'lerin siyasi ve hukuki erk istekleriydi. Bu mücadelede *plebs*'lerin başarısının arkasında yatan temel sebep ise Roma'nın büyüme isteği ve bunu sağlayacak askeri gücü nüfusun çoğunluğunu oluşturan *plebs*'lerden karşılamak zorunda oluşuydu. Oyunda kozlarını iyi kullanan *plebs*'ler MÖ 451 tarihinde on kişilik bir kurul (*decemviri*)

² *Patria potestas*, Roma toplumunun temelini oluşturan aile yapısının en önemli unsurlarından biridir ve bu sadece aileyi değil aynı zamanda siyasi otoriteyi eski neslin elinde tutmasında da kullanılan bir kavramdır (Sachers, 1949, s. 2134; Saller, 1986, s. 400).

³ *Patricii* sınıfı üyelerinin *ager publicus*'tan ellerinde tutabilecekleri toprak miktarı MÖ 367'de kabul edilen Licinius yasaları ile sınırlandırılmıştı.

atama hakkını elde ederek, On İki Levha Yasaları'nın kaleme alınmasını sağladı. Roma hukukunun temelini oluşturan bu yasalar, hakları ve suçları tanımlamanın yanında, Romalıların gelecek nesilleri eğitmesinde de önemli bir unsurdu (Cicero, De legibus, 2.59). Buna rağmen bir *plebs*'in diktator atanması MÖ 356'da, *ensor* olması ise MÖ 351'de gerçekleşti. Sınıf savaşına son veren kanun ise MÖ 287'de *Lex Hortensia*⁴ ile olmuştur (Howatson, 2015, s. 808-810). Ancak kanunların belirli bir tarihte kabul edilmiş olması, toplumda bu kabullenişin aynı tarihte gerçekleşeceği anlamına gelmemektedir. Bu anlamda Roma'da da *plebes* kökenli politikacıların *patricii* sınıfı üyeleri tarafından uzun yıllar dirençle karşılanmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. En azından, ataları da yüksek memuriyetlerde bulunmuş ve tecrübesi olan *patricii* sınıfı karşısında, deneyimsiz ve ailesinde tecrübelerinden faydalanabileceği kimsenin olmadığı Cato gibi *plebes* kökenli olanların, siyasi alanda *patricii* sınıfı üyelerine oranla daha fazla çaba sarf etmesi gerektiğini düşünebiliriz (Sciarrino, 2011, s. 3). Aslında siyaset alanında boy gösterebilecek olan *plebs*'ler, başından beri varlıklı olanlarla sınırlıydı yani mevkii sahibi olmak için zengin olmak ilk koşuldu. Burada üzerinde durulması gereken önemli noktalardan bir diğeri ise *patricii* üyelerin, *plebs*'ler henüz siyasi alanda söz sahibi olmadan önce eğitim konusundaki tavırlarıdır. Roma Cumhuriyet'inin bahsi geçen bu erken dönemlerinde eğitime ilişkin bilginin sınırlı olması, bu soruya yeterli bir cevap vermemizi zorlaştırıyor olsa da, *patricii* sınıfının *plebs*'lere nazaran çocuklarını-burada kasıt sadece erkek çocuklardır (Çığır Dikyol ve Şar İşbilen 2018, ss. 110-121) okuma-yazma, matematik gibi konularda daha iyi eğitmiş olduklarını düşünebiliriz.

Roma'da, MÖ 3. ve 2. yüzyıllar itibariyle başlayan eğitimin farklı bir boyuta taşındığı dönemde yaşanan şey, tam da Bourdieu'nun eğitimin esasen eşitsizlikleri giderme yönündeki etkisinden daha fazla, eşitsizlikleri pekiştirdiği ve var olan toplumsal yapının yeniden üretilmesi sürecinde bir araç olarak işlev gördüğü argümanına (Bourdieu, 1988; Bourdieu ve Passeron, 1996) uygun bir örnektir. Bu süreçte daha önce sınıfları (*patricii-plebes*) meydana getirmiş olan üretim ilişkilerine ilaveten tüketim pratikleri (lüks yaşam koşulları ve hatta eğitim harcamaları), itibar eksenini (eğitim ve dolayısı ile siyasi alanda kazanılan başarılar) önem kazanmaya başlar. Böylece sınıf farklılıklarının yerini statü farklılıkları alır (Giddens, 2010, s. 301). Kısacası, Roma'da bu dönem itibariyle sınıfsal anlamda

⁴ *Lex Hortensia*: MÖ 287'deki bu yasa ile *patricii* ve *plebes* sınıfı haklarında formel bir eşitlik sağlanmış ve böylece uzun yıllardır devam eden *patricii-plebes* sınıf mücadelesi son bulmuştur (İplikçioglu, 2007, s.72).

aşılmaya başlanan eşitsizliklerin yerini, eğitimle sağlanmaya çalışılan yeni eşitsizliklerin oluşturulmaya başlandığı bir süreç görülür. Bu dönemden itibaren eğitime ulaşabilecek (özellikle Yunan tarzında eğitime) maddi güce sahip aileler, geleceğin Roma'sını inşa etmenin ilk tohumlarını böylece atmaya başlarlar. Bu yeni gelecekte kendi aile adlarını oluşturmak ya da var olanı geleceğe daha da ihtişamlı bir biçimde taşıyabilmek önem kazanmış olmalıdır. Aile gerçekten de toplumsal düzenin korunmasında sadece biyolojik üremede değil, toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde de belirleyici bir rol oynar (Bourdieu, 1994/2015, s. 135). Ayrıca şunu da unutmamak gerekir ki, Romalılar için övünülecek atalara sahip olmak ve onlara layık bir hayat sürmek her daim en önemli statüler olmuştur (Cicero, De Off. 1.32). Bunu Roma cenaze törenlerinde kullanılan balmumu yüz maskalarında (Plinius, N.H. 35.2; Wheeler, 1997/2016, s.162, Res. 142) ve Scipio gibi isimlerin mezar yazıtlarında izlememiz mümkündür: “Evlad yetiştirdim. Babamın başarılarına yetişmek için çabaladım. Atalarımın övgüsünü kazandım, o kadar ki aynı aileden olduğumuza memnunlar. Kariyerim ailemi yüceltti.” (CIL-12.15). Aile ismini geleceğe taşıma görevini yerine getirebilmek MÖ 3 yüzyıl itibari ile eğitilmiş olmayı da gerektirecektir; zira gerek Roma içinde gerekse Roma'nın kurduğu yeni eyaletlerde siyaseten söz sahibi olabilmenin gereklilikleri içinde Yunanca ve Yunan tarzı eğitim önem kazanacaktır.

Esasen çalışmanın ana konusunu oluşturan statü kavramı, tanımlanması zor kavramlardan biridir. Toplumsal sistemin⁵ kurucu unsurlarından olan statü, kelime olarak mevki, konum, pozisyon anlamında kullanılmaktadır. Bireyin ya da grubun toplumdaki yerini, konumunu, mevkiini belirten bu kavram, bireyin toplumsal yapı içerisindeki yeridir. Max Weber, Economy and Society adlı eserinde (1922) statüyü “etkili bir toplumsal itibar iddiası” olarak tarif etmektedir. Bu kavramı sosyolojiye özgü olarak açıklayan ilk sosyolog Ralph Linton'a göre ise statü, onu işgal eden bireyden ayrı olarak sadece hak ve ödevlerin bir toplamı olarak tanımlanır (Linton, 1936: 113). Statü ayrıca, belli bir birey ya da gruba, toplumun

⁵ Toplumsal sistem: Sosyolojide toplumlara ve toplumların meydana getirdikleri bütünlüklere verilen isimdir. Toplumsal sistemler, etkileşimler ve örgütlenmelerin oluşturduğu bir bütünlüğü dile getirir ve faaliyetleri koordine ederler. Sahip oldukları özellikler ne olursa olsun, her toplum bir sistemdir ya da bir sisteme sahiptir ve bu sebeple her toplumda bir düzen mevcuttur. Bu düzen, bireylerin gruplaşmasından, örgütlenmesinden ve aralarındaki ilişkinin düzenlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu grupları oluştururken örgütlenen bireylerin benzer ve ortak özellikleri bulunmaktadır ve belirli kurallar çerçevesinde birbirleriyle ilişki kurmaktadır. Toplumsal sistem, kendisini oluşturan etkenlerden ve onlar arasındaki ilişki ağı olarak tanımlanır (Marshall, 2020, s. 757).

diğer üyeleri tarafından yüklenen toplumsal onur ya da saygınlık olarak da tanımlanmaktadır (Giddens, 2000: 620). Statü, bir anlamda toplumun kendi üyelerini konumlandırması, onlara değer yüklemesidir yani statü sahibinin kendi hakkındaki düşüncelerinden çok toplumun onun hakkındaki düşüncelerini tanımlar. Miller da aynı şekilde kavramı toplumsal anlamda saygınlık ve ilgi uyandıran her şey olarak tanımlamaktadır (Miller, 2012: 85). Görüldüğü üzere statüyü etkileyen birden fazla dinamiğin olduğu düşünüldüğünde, kavramın tanımlanmasının çok kolay olmadığını kabul etmek gerekir (Ellis&Anthony, 2018). Statü konumları ortak olan bir insan grubu, aynı itibara sahip bir statü grubu oluşturur ve grubun kaynakları üzerindeki statü tekelinden faydalanır (Marshall, 2020: 697-698). Antik Roma'da özellikle erken dönemlerde statüyü etkileyen en önemli faktörler, bireyin ait olduğu sınıf, cinsiyeti, yaşı gibi doğuştan sahip olduğu statüleridir. Ancak MÖ 3. yüzyıl itibarıyla doğuştan sahip olunan bu statülere, özellikle *plebs*'lerin *patricii* sınıfı üyeleri ile aynı haklara kavuşmaları neticesinde gelir düzeyi, askeri başarı, siyasi kariyer ve eğitim gibi sonradan kazanılan statü unsurları da eklenmiştir (Aktay, 2014: 495); zira Cato, Cicero gibi Roma tarihi açısından önemli isimlerin yazdıkları eserlerde gerek kendi eğitimleri gerekse çocuklarının eğitimleri hakkında çokça bilgiye ulaşmamız tesadüf değildir. Buradan hareketle çalışmada antik Roma'da eğitimin bir statü unsuru haline gelişi, Roma toplumsal sistemi içerisinde kazandığı önem ve toplumsal değişimdeki rolü üzerinde durulacaktır.

ANTİK ROMA'DA EĞİTİME GENEL BİR BAKIŞ

Toplumsal değişim ile eğitim arasındaki dinamik işlevler zinciri (Sağ, 2003, s. 20) Roma'nın da tarihsel sürecinde izlenebilmektedir. Öyle ki, Roma'da eğitim anlayışında üç aşama belirlemek mümkündür. İlk krallık döneminden itibaren MÖ 3. yüzyıla kadar sürdüğü anlaşılan dönem, ikincisi MÖ 3. yüzyıldan MÖ 148'e kadar olan dönemdir ki bizim çalışmamızın kapsadığı dönem daha ziyade bu ikincisidir ve Yunan etkisindeki dönem olarak değerlendirilir. Sonuncusu ise Yunan eğitimini temel alan, Roma karakterinin görüldüğü eğitim anlayışıdır (Van der Berg, 2000, s. 352). Krallık döneminden MÖ 3. Yüzyıla kadar sürmüş olan ilk dönem geleneksel eğitim anlayışının amacı, atalar geleneğini (*mos maiorum*) çocuklara aktararak (Plinius, *Epistulae*, 8.14) iyi birer yurttaş yetiştirmektir. Livius'un bu erken döneme ilişkin aktarımlarından biri, *pater familias*'ın çocuğun eğitimi üzerindeki yükümlülüklerinin ne derece önemsenmiş olduğu hakkındadır (Livius, *Ab urbe condita*, 5.18.5). Roma'da çocuk yetiştirmenin iyi bir yurttaş yetiştirmekle bir görüldüğü bilinmektedir. Bu da bize Roma'nın refahının, bireysel isteklerden, hatta yeri geldiğinde aile bağlarından

daha önemli kabul edildiği sonucuna götürmektedir (Gardner, 2012, s. 67). Cicero'nun konuya ilişkin sözleri bu anlayışı oldukça somutlaştırır niteliktedir:

“O halde herkesin tek bir hedefi olmalı: Tek tek her bireyin yararı ile toplu olarak herkesin yararı aynı olmalıdır. Eğer bir insan bu yararı sadece kendisine çevirirse, tüm insan birlikteliği çözülecektir.” (Cicero, De Officiis, 3.4).

Bu dönemde, çocuğun eğitimindeki temel amaç, aileye disiplinli bir üye kazandırmaktır (Smith, 1969, s.193). Aslında bu durum, Roma'da hiçbir dönem değişmemiş ve hep aynı kalmıştı. Seneca'nın methedilmeye değer sözler olarak dile getirdikleri, çocuğun, babanın ve dolayısı ile ailesinin otoritesine bağlı ve itaatkar olduğunu bildirdiği sözlerdir (Bonner, 1986, s. 241). Roma'nın en önemli başarısı olarak kabul edilebilecek yurttaşların devlete bağlılığı olgusu, imparatorluğa dönüşmesindeki başlıca etkindir ve bunda yurttaşlık eğitiminin payı büyüktür. Russell, insanların devlete bağlı kalmasını sağlayan şeyin dini hürmet ve ailenin başına duyulan saygı olduğunu ifade ederken, kişiler üstü devletin Roma'nın eseri olduğunu söylemesi bu anlamda dikkate değerdir (Russell, 1932/2017, s. 65). Aileye itaat etmek, daha ziyade atalara ve dolayısıyla vatana da itaat ve sadakatle bir görülmüş olmalıdır. Yurduna bağlı olmak antik Roma'nın ilk dönemlerinden itibaren en önemli değerlerinden biri olarak görülmüştür (Cicero, De Officiis, 1.57). Öyle ki, Alba Longalılar ile Romalılar arasındaki çatışmanın aktarıldığı Horatia'nın öyküsünde, vatana bağlılık değerinin, kadınlarda ve erkeklerde olması beklenen bir özellik olduğu anlaşılmaktadır. Halikarnasoslu Dionysios Horatia'nın ağabeyinin onu öldürmeden önce şu sözleri söylediğini belirtir: “Seni sahtekar bakire, ağabeylerinin utanç kaynağı, atalarının yüz karası!...” (Dionysios, Romaike Archaeologia. III. 21. 6). Roma dininin de aile ve devlet kültü üzerine kurulmuş olması ve bu açıdan bir yurtseverlik dini olarak tanımlanabilmesi ayrıca önem taşımaktadır (Russell, 1932/2017, s. 65). Romalılar için dinin işlevi, tanrılar ve aile, tanrılar ve devlet arasındaki istikrarlı ilişkiyi devam ettirmektir (Gardner, 2012, s. 7-8).

Roma'nın erken dönemlerinde temel yaşam kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu göz önünde bulundurulduğunda, çocukların eğitiminde bu yaşam biçimine ilişkin unsurların etkin olması normaldir. Bu bağlamda, çocukların daha ziyade aile içinde gerçekleşen gündelik yaşam üzerine kurulu bir eğitim aldıkları anlaşılmaktadır. Ev yaşamına ilişkin bilgileri de ailesinden alan çocuk, atalardan kalan geleneksel yöntemleri bu şekilde öğrenirdi (Van der Berg, 2000, s.354). Roma'nın geleneksel eğitim anlayışında fiziki eğitimin daha ön planda olduğu görülür. Zira güç ve dayanıklılık ülkesi için savaşıacak olan çocukların

eğitimi açısından elzemdir ve bu nedenle silah talimi ve binicilik, verilen eğitimlerin başında gelmektedir. Ayrıca fiziki eğitimin yanında çocuğun iyi ahlaklı olması ve yasaları öğrenmesi de iyi bir yurttaş olması açısından eğitim içinde önem taşımaktadır.

Roma'nın eğitim açısından ele alındığında üç ayrı dönemde incelenebileceğini yukarıda belirtmiştik. Konumuz açısından MÖ 3. Yüzyıl ile başlayan ikinci dönem Yunan etkisinin yoğun olarak görüldüğü ve bu etkinin eğitim alanında fazlasıyla hissedildiği bir dönem olarak karşımıza çıkar (Cornbil, 2001: 134). Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, Roma'nın kendinden daha üstün bir kültürle MÖ 3. Yüzyıl itibarıyla aniden karşılaşmış olması ve bu sebeple Roma'nın eğitim alanında da Yunan kültürünü benimsemeyi tercih ettiği yönündeki düşüncelerin bir anlamda eksik olduğunu belirtmek olacaktır; zira Roma zaten MÖ 8. yüzyıl itibarıyla Yunan kültürünü tanyordu ve kültürlerarası etkileşim bu tarihten itibaren iki kültür arasında bir şekilde mevcuttu (Cornell, 1995, s. 81-118; Holliday, 2002, s. 7). MÖ 3. yüzyılda değişen şey ise Roma'nın artık siyasi olarak egemen güç haline gelmiş olması ve egemenliğine aldığı bu kültür coğrafyasını yönetmek için ihtiyacı olan donanımı kazanması gerekliliği idi ve bu donanımı sağlayacak unsurlar içinde eğitim başlıca yeri alıyordu.

MÖ 3. VE 2. YÜZYILLARDA EĞİTİMİN BİR STATÜ GÖSTERGESİNE DÖNÜŞMESİ

Roma'da cumhuriyet yönetiminin kurucusu olan *patricii* sınıfı içinde en başından beri mevcut olduğu bilinen bir rekabet ortamı bulunmaktaydı. Ancak bu, özellikle başlangıçta -Roma devletinin temel prensibini oluşturan yayılcı politikasını besler şekilde- savaşta kazanılan başarılar ile sınırlı gibi görünmektedir (Forsythe, 2005, s. 160). Eğitimin bir prestij ve statü meselesi haline gelerek (Cicero, De oratore, 2.1; 3.74; Horatius, Satires, 1.4.105-106, 1.4.121, 1.6.76-7), Roma'daki rekabet ortamına yeni bir boyut kazandırması ise Hellenistik dünyanın fethi ile başlamıştır. Roma'nın erken dönemlerinde eğitime ilişkin elimizdeki bilgiler üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, MÖ 3. yüzyıla kadar Roma'da zaten her alanda gücü ellerinde bulunduran ve bunun doğal olduğunu düşünen *patricii* sınıfı eğitim konusunda da geleneksel anlayışın dışına çıktıklarını söylememiz mümkün değildir. Okuma-yazma elbette Roma'da Etrüskler'den itibaren biliniyor (Prayon, 2019, ss. 48-51), olasılıkla elit kesim içinde sınırlı bir alanda kullanılıyor ve *plebs*'lere karşı mevcut statü göstergelerinden birini oluşturuyordu. Roma'da *patricii* sınıfından olan bir ailede doğmuş erkek

çocukların, gelecekte devlet görevlerinde bulunacakları kesindi ve bu sebeple *pater familias*'ın bu konudaki görevi devletin devamı bağlamında da önem taşımaktaydı (LeMoine, 1991, s. 351). Cato aktardığı bir örnekte, Papirius Praetextatus adında babası ile Senatus'a gelip, Senatus'un işleyişini yerinde gören ve tartışmaları dinleyen bir çocuktan bahsederek, siyasilerin oğullarını bu alanda nasıl eğitiyor olduklarını gözler önüne serer (Cato, Contra Ser. Galbam ad milites, ORF 172). Ancak *plebs*'lerin de siyasi arenada boy göstermeye başlamalarıyla birlikte, eğitimi sadece pratik boyutta ele almanın yeterli olmadığını düşünenler olmuş olmalıdır ki; evde özel eğitim veren hocaları işe dahil edilmiştir. Aslında *plebs*'lerin politik hayata katılması ile halkın oylarının, dolayısıyla hitabetin önem kazandığı dönemde, okuma-yazma ve söz söyleme üzerinde uzmanlaşmış olmanın getirisinin çok daha fazla olacağı muhakkaktır. Bilindiği gibi, daha MÖ 241'de Marcus Fabius Buteo ve Gaius Aurelius Cotta adlı *censor*'lerin *comitia centuriata*'yı yeniden düzenlemesi ile halkın seçmen olarak önemi daha da artmıştı (Millar, 1984: 8; Millar, 1986, s. 10). Hatta Roma siyasetinde yer edinmiş *plebes* kökenli politikacıların hayatlarına dair antik yazarların incelemelerinde, bu isimlerin askeri başarıları yanında hukuk davalarına bakıyor olmaları, iyi hatip olmaları gibi akademik eğitimi ön plana çıkaran özelliklerinin gündeme getirilmiş olduğu görülür (Plutarkhos, Bioi Paralleloi, Cato, 1.4; Plutarkhos, Bioi Paralleloi, Cicero, 1.3,4). Diğer yandan siyasi alanda *plebs*'lerle eşitlenmiş olan *patricii* sınıfı üyeleri ve zengin *plebs*'ler mevcut üstünlüklerini sürdürmek istemişler⁶, bu sebeple çocuklarının eğitimine daha fazla önem vermek durumunda kalmışlardır. Her ne kadar Suetonius'un, Roma'da hitabetin öneminin çok geç fark edildiğini bildirirken verdiği örnek daha geç bir tarihte MÖ 161 yıllarında meydana gelmişse de, burada söz konusu kişilerin olasılıkla Yunan filozoflar ve hatipler olduğunu söyleyebiliriz; zira benzer bir olay MÖ 155'te Carniades olayında da görülmektedir (Plutarkhos, Bioi Paralleloi, Cato, XXII, 5). Suetonius'un ifadesi şu şekildedir:

“Gaius Fannius Strato ve Marcus Valerius Messalla konsül iken, *praetor* Marcus Pomponius Senatus'a danıştı. Filozoflardan ve hatiplerden söz edildiğinde, bu konu hakkında şöyle karar verdiler: Filozofların ve hatiplerin Roma'da bulunmamalarına *praetor* Marcus Pomponius'un dikkat etmesine ve tedbir

⁶ Bahsi geçen bu üstünlük daha ziyade iktidar anlamında kullanılmıştır. İktidar kavramı toplumsal tabakalaşmanın merkezinde yer almaktadır. İktidarın üç ayrı boyutu statü, sınıf ve partidir. Weber'e göre iktidar genel anlamıyla, kişilerin ya da grupların, başkaları karşı çıksa dahi kendi istedikleri şeyleri gerçekleştirebilmeleri olarak tanımlanır (Marshall, 2020, s. 328).

almasına, kamu işlerinden ve kendi emniyetinden dolayı bunun ona da uygun görünmesine, karar verirler.” (Suetonius, *De Grammaticis et Rhetoribus*, 25.1-2).

Beard, Latin edebiyatının üretilmesinin ve korunmasını kolaylaştıran şeyi Yunan dünyası gelenekleri ile MÖ 3. yüzyıl ortalarında başlayan ve giderek artan ilişkiye bağlar (Beard, 2018, s. 171). Bu durum eğitim açısından da aynı şekilde gerçekleşmiş ve akademik eğitime verilen önem aynı tarihlerden itibaren artmıştır. Böylece MÖ 3. yüzyıl itibari ile Roma’da eğitim alanında önemli bir değişim yaşanmaya başlamış ve bu değişim Hellen kültürünün popülerleşmesi ile gündeme gelmiştir. Suetonius konuya ilişkin şunları aktarır:

“Bir zamanlar Roma’da kuşkusuz, kültürsüz ve de savaşçı bir millet olarak o zamana kadar özgür kişilere yönelik öğretim için henüz çok fazla zamanları olmadığından, dil ve edebiyat çalışmaları ne bilinirdi ne de bu türden çalışmaların saygınlığı vardı.” (Suetonius, *De Grammaticis et Rhetoribus*, 1.1).

Roma’da MÖ 3. yüzyıl itibari ile farklı yaş grupları için okullar açıldığı bilinmektedir (Joyal & Yardley, 2009, s. 123). On iki yaşından itibaren eğitim veren bu okullar amaç ve müfredat açısından Yunan okullarına benzemekte ve gramer okulları olarak bilinmekteydiler. Gramer okullarında verilen gramer ve edebiyat eğitimin öğrencileri bir üst seviye olan retorik okullarına hazırlamak amacıyla taşımaktaydılar. Gramer okullarında devletin hazırladığı bir müfredat ya da bir ders programı ya da okulların denetimini sağlayan bir devlet organı bulunmadığı halde, yapılan pratiklerde *grammaticus*’lar (edebiyat öğretmenleri) içerisinde yine de bir birlik olduğu anlaşılmaktadır (Dürüşken, 2001, s. 48). Bu okullardaki derslerde hangi konuların işleniyor, hangi yazarların okutuluyor olduğu bilinmemekle birlikte genel olarak şairleri yorumlamak, doğru bir aksan ve konuşma bilgisi üzerinde durulduğu bilinmektedir (Tacitus, *Dialogus de Oratoribus*, 1. 87). Ayrıca Roma’daki gramer okullarında Yunanlardan olmadığı şekilde iki dilli bir eğitimin verilmiş olduğu açıktır. Yunanca konuşabilmenin ve hatta düşünebilmenin Romalı liderlere nasıl bir avantaj sağladığını Polybios ya da Poseidonios⁷ fark etmemiş olsalar da, Hellenistik dünyanın yönetiminde (Gruen, 1992, s. 252) söz sahibi olmak isteyen bu adamların iki dilli bir eğitim almış

⁷ Poseidionios (MÖ y. 135-50) bir tarihçi, bilim adamı ve filozoftur. Rhodos’ta Stoacı okulun başında bulunmuş bir kişidir. Hellenistik dönemin bilgi birikimini özümsemiş olması dolayısıyla Roma dünyası açısından önemli bir isimdir. Elli iki kitaptan oluşan tarihi, Polybios’un devamı niteliğindedir ancak günümüze eserin çok az bir kısmı kalabilmiştir. Poseidionios’a göre Roma, Stoacılığa özgü olan bütün insanların akraba olduğu anlayışının somutlaşmış haliydi (Howatson, 2015, s. 771).

olmaları sadece kendilerinin değil, Roma'nın da geleceğinin belirlenmesinde pay sahibidir (Momigliano, 1999, s. 38). Roma'nın askeri alanda elde ettiği egemen gücü sağlamlaştırmasını sağlayan en önemli etken iletişimdi ve bu ancak o dönemde Yunan dili ile mümkündü (Hardill, 1998, s. 81). Bu okullarda gramer ve edebiyat çalışmalarını destekleyecek şekilde müzik, felsefe, matematik, geometri, astronomi gibi derslerin de işlendiği bilinmektedir (Cicero, De Oratore. 1.8-12). Cicero'nun artes liberales ya da liberatis disciplina şeklinde Latinceleştirmiş olduğu bu eğitim biçimi her konuda uzmanlık bilgisi öğretmek yerine, genel ilkeleri öğretmekte idi. "Gerçekten benim düşünceme göre, hiç kimse, her türlü önemli konunun ve sanatın bilgisine erişmedikçe tam tamına mükemmel bir orator olamaz" (Cicero, De Oratore. 1.20).

Ancak her ne kadar Roma'da okullar bulunmaktaysa da, eğitim genellikle evde yani okul dışında gerçekleşmekteydi. Özellikle yukarı sınıf ailelerin özel öğretmenler kiralarak ya da satın alarak çocuklarını evde eğittikleri bilinmektedir (Van der Berg, 2000, s. 353). Yunan öğretmenlerden aldırılan özel dersler özellikle temel eğitimde ve gramer eğitiminde kullanılmış olan bir yöntemdi. Bu yolu tercih etmelerinin nedenlerinin başında bir *paterfamilias* olarak yükümlülüklerini yerine getirme yani bir anlamda ailelerinin mevcut statüsünü -ki bu dönemde üst düzey bir aile ise bu statü ancak özel eğitimler tutularak avamdan ayrılabilir ve sürdürülebilir hale gelmiştir- sürdürme isteği sayılabilir. Daha MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelmiş bir olay, oğullarının eğitimini sağlamanın Romalıların geleneğinde olduğunu göstermektedir. Manlius Imperiosus'un oğluna bir erkek çocuğun statüsüne uygun eğitim vermemesi sebebi ile yargılanması olayı bu yükümlülüğü gözler önüne sermektedir. Manlius oğluna karşı sorumluluklarını yerine getirmeyen bir *paterfamilias* olarak suçlanır ve yargılanır. Livius Manlius'a karşı suçlamada bulunan temsilcinin sözlerini şu şekilde aktarır:

"...Ancak Lucius Manlius oğlunun⁸ talihsizliğini, sergilediği şiddetle daha da ağırlaştırmıştır ve onun yavaş çalışan zihninin tıkanmasına neden olmuştur ve o çocukta zerre kadar doğal kabiliyet vardysa da onu da taşra hayatı, kaba saba bir eğitim ve hayvan sürülerinin önünde tutarak onu da yok etmiştir." (Livius, Ab urbe condita, 7.4.4-7). Roma'da oğullarını eğitime imkanına sahipken bunu yapmayan

⁸ Titus Manlius Imperiosus Torquatus, dev yapılı bir Galialı ile tek başına savaşmış ve Torquatus ünvanını almıştır. Metinde bahsi geçen babasının yargılanması olayında, bir oğul olarak babasının tarafını tutmuş olması Romalılara özgü *pietas*'a örnek oluşturmuştur (Howatson, 1989/2015, ss. 581-582) ve bu sayede askeri *tribunus* seçilmiş, sonrasında üç kez *consul*'luk görevi yapmıştır.

kişilerin yargılanabiliyor olmasına değinen Livius'a Halikarnassoslu Dionysios'un Roma devletinin aile işlerine karışma yetkisine dair pasajı destek vermektedir (Dionysios, *Romaik Archaeologia*. 20.13.3).

Roma'da özellikle Tarentum Savaşı sonrası (MÖ 282-275) Yunan kültür etkisi artar; zira Roma artık Akdeniz'de Hellenistik doğu devletleri ve Kartaca Devleti'nin yanında yeni bir büyük devlet olarak ortaya. Roma'da öğretmenlik yapmış olan ilk Yunan kökenli kişilerin İtalya'da bulunan ve Yunanca konuşulan kentler içerisinde geldiği anlaşılmaktadır. Bu isimler içerisinde bilinen ilk örnek ise Livius Andronicus'tur (y. MÖ 284-204). Tarentumlu olduğu düşünülen Andronicus, savaş esiri olarak geldiği Roma'da (MÖ 272) M. Livius Salinator'un çocuklarına eğitim vermiştir (Bonnard, 2004: 20). Homeros'un *Odyseia*'sını da Latinceye çeviren Andronicus'un bu çevirisi Roma'da okullarda yaklaşık iki yüz yıl süreyle kullanılmıştır. Andronicus gibi Suetonius tarafından yarı Yunan olarak nitelenen bir başka isim de Ennius'tur (Suetonius, *De Grammaticis et Rhetoribus*, 1.1). Roma'nın erken dönem ozanlarından olan ve aslen İtalya'nın yarı Osk yarı Yunan bölgesi Calabria'dan, Bilge Cato tarafından Roma'ya getirilerek (MÖ 204) Roma vatandaşlığı verilen Ennius (MÖ 239-169), Roma'da Yunancanın ve Yunan kültürünün yayılmasında etkili olmuş isimlerdendir. Yunanca eserler yazmak dışında Roma'da öğretmenlik yapmış olduğu da bilinen Ennius'un, *Annales* adlı Roma tarihini konu alan epik şiiri, Roma okul çocuklarının Roma kahramanlarını, eski Roma erdemlerini öğrendikleri en önemli kaynaklar arasındadır (Cicero, *De Legibus*, II. 23). Yunan kültürü etkisinin Roma'da yaygınlaşması ile Yunanca'nın eğitimlerinde önemli bir yer aldığını gördüğümüz ilk Romalı isimler, Roma'nın tarih yazıcılığını da başlatan ve eserlerini Yunanca kaleme alan yazarlardır. Bunlardan ilki seçkin bir aile olan Fabius soyundan gelen Quintus Fabius Pictor'dur (doğumu MÖ yak. 250). Fabius, tarih yazıcılığı açısından Roma geleneklerinin yanında Yunan geleneklerini de izlemişti ki (Dillery, 2009, s. 78; Demiriş, 2006, s. 21) bu kendisinin Yunan yazını yakından tanıdığını yani MÖ 3. yüzyıl seçkin ailelerinin çocuklarına Yunan kültürü temelli eğitim aldığını göstermektedir. Fabius'un eserinde kaynak olarak 'pontifex' yıllıkları ve aile kayıtları yanında, Yunan tarihçilerden Hellanikos'u (MÖ 5. yüzyıl), Sicilyalı Timaios'u (MÖ 4-3. yüzyıl), Antigonos'u (MÖ 3. yüzyıl), Kardialı Hieronymos'u (MÖ 4. yüzyıl) kullanmış olduğu düşünülmektedir (Demiriş, 2006, s. 22). Fabius Pictor'un eserini Yunanca kaleme almış olması onun Roma siyasetini Yunanlara haklı göstermek amacıyla olduğunu düşündürür (Howatson, 2015, s. 317). Yunanca bir *annales* kaleme almış ikinci isim bu kez *plebes* sınıfından olduğu bilinen (Albrecht, 1992, 302) Lucius Cincius Alimentus'tur. Alimentus'un MÖ

210-209 yılları arasında Roma'nın ilk deniz aşırı *provincia*'sı olan Sicilya'da *praetor*'luk görevi yapmış olduğu ve Hannibal'e esir düştüğü Livius tarafından aktarılmaktadır (Livius, *Ab urbe condita*, 21.38.3). Alimentus'un konumuz açısından önemi ise bir *plebes* olarak Yunanca eser kaleme alabilecek kadar bu dili iyi biliyor olmasıdır; zira eseri, sonraki tarihçilerden Halikarnasos'lu Dionysios ve Polybios tarafından övgüye layık bulunmuştur (Conte, 1999, s. 69; Demiriş, 2006, s. 23). Alimentus'un eğitimine, Yunancayı nerede öğrendiğine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmuyor olsa da, *Senatus*'a girmiş ve *praetor*'luk görevi yapmış bir *plebes* olarak, daha MÖ 3. yüzyılda *plebs*'lerin de Yunan temelli eğitim almış olduklarının bir kanıtı olarak gösterilebilir. Alimentus gibi *plebes* sınıftan gelmiş olduğu bilinen diğer bir Romalı tarih yazarı ise Gaius Acilius Glabrios'dur. Glabrios da, öncülleri gibi Yunanca bir eser kaleme almayı tercih etmiştir. Yunancasının çok iyi olduğunu gösteren diğer bir anekdot ise MÖ 155 yılında *Senatus*'ta, Roma'ya gelen üç Yunan filozofun çevirmeliğini yapmış olmasıdır (Demiriş, 2006, s. 23-24). Acilius'un da bu derece iyi Yunanca biliyor olması *plebes* kökenli bir Romalı olarak ailesinin yeni aristokrat sınıftan olduğunu ve ona Yunan temelli bir eğitim aldırması olduklarını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Romalı olup Yunanca yazan tarihçiler arasında yer alan diğer bir isim ise bu kez soylular sınıfından olan Aulus Postumius Albinus'tur; ki o da iyi derece Yunanca bilgisi ile -her ne kadar kendisi eserinin girişinde Yunanca'daki olası kusurları için özür dilesede (Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, 11.8.2-3; Macrobius, *Saturnalia*, 1.1. 14; Polybios, 40.6.5; Plutarkhos, *Cato* 12) MÖ 168'de Makedonya Kralı Perseus'a elçi olarak gönderilmiştir. Postumius Albinus diğer tarihçilerden farklı olarak Yunan kentlerinde adına dikilmiş anıtlarla onurlandırılmıştır (Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 13.30.3; 13.32. 3). Burada ismi geçen Romalı olup eserlerini Yunanca kaleme almış olan tarihçilerden ikisinin *plebes* ikisinin ise *patricii* sınıftan olmaları, çalışmanın başında değinilen sınıflar arası çatışmanın yerini alan yeni sınıfsal farklılığın da bir göstergesidir. Zira, artık *patricii* ya da *plebes* olmak değil, kültürel sermaye (Swartz, 2011, s. 113) oluşturarak statü kazanmak mümkündür ve bunun için eğitilmiş olmak önem kazanmıştır (Calhaun, 2015, s. 79).

Roma'da Yunan etkisinin eğitim alanında bahsi geçen bu değişikliğe direniş gösterenler de olmuştur (Bonner, 2012, s. 245). Bunların başında Bilge Cato (MÖ 234-149) gibi Roma tarihinin şekillenmesinde etkili isimler de bulunmaktadır. Cato, tek suçluyu Yunan etkisi olarak gördüğü toplumsal değişime dair düşüncelerini şu şekilde açıklar:

“İmkanlarımız gün be gün daha iyi ve mutlu yarınlara açılmakta ve yaşam alanımız büyümektedir. Ama tam da ikisi birden, aldatıcı bir cazibeye sahip Yunanistan ve Asya’yı hakimiyet altına alıp, krallarının hazinelerine sahip oluyoruz derken, onların bize sahip olmasından korkuyorum...” (Livius, Ab urbe condita, 34.4).

Bu muhafazakar grup, Yunan etkisine karşı tavrını alternatif bir geleneksel Roma eğitimi vizyonunu yeniden inşa etme girişimleri ile göstermiştir. Bu noktada toplumsal konumlarının muhafazakar tarafta belirlemiş olanların, çocuklarının eğitiminde de aynı yolu izlemeleri, sınıfsal konumlarının yeniden üretimi olarak değerlendirilebilir (Bourdieu, 1977). Scipio’ların da can düşmanı olarak bilinen Cato’nun (Ruebell, 1977, s. 165) hayatı ve edebi eserleri, özellikle de Licinianus’a hitap edenler, bu tartışmaya derinden dahil olmuştur (Le Moine, 1991, s. 345). Cato’nun oğlunu eğitime işini bizzat kendisinin üstlenmiş olduğu bilinir. Ancak bunun için eğitim materyallerine, yani kitaplara ihtiyaç duymuş, ve bunları bizzat kendisi yazmak durumunda kalmıştır ki bu da Latince yazılmış eğitim materyallerinin en azından yetersiz olduğunu göstermektedir. Cato’nun okuma yazmayı öğretmek için oğluna yazdığı *Origines* adlı tarih kitabı bunun ilk örneğidir (Demiriş, 2006, s. 25). Aslına bakılırsa Cato’nun bu eseri yazmaktaki esas amacı sadece oğlunun eğitimi ile sınırlı değildir⁹, o Roma’nın gelecekteki yöneticilerini eğitmek istemiştir (Demiriş, 2006, s. 27). Ancak tüm bu geleneksel Romalılık değerlerine bağlı *paterfamilias* rol modelinin dahi, popüler olandan uzak durması mümkün olmamıştır (Çığır Dikyol, 2021, s. 201). Tüm bu konservatif çabalarına rağmen Cato’nun kendisi dahi Yunanca öğrenmekten geri duramamıştır (Plutarkhos, Cato, XII, 4).

MÖ 2. yüzyılın başlarında mevcut sosyo-kültürel durum hakkında Polybios’un aktarımları önemli veriler sunmaktadır (Polybios, 31.23-24). Roma’nın askeri genişlemesi yanında maddi kaynakların ve kölelerin Roma’ya akışı, Polybios gibi önemli isimlerin de kente gelmesini sağlamıştır. Polybios’un bizzat kendisi Akhaia’lı rehineler arasında Roma’ya getirilmiş bir tarihçidir ve böylece Scipio Africanus’un büyük oğlu P. Scipio’nun çocuklarının özel öğretmeni olarak görev almıştır (Howatson, 2015, s. 848-849). P. Scipio’nun evlat edinmiş olduğu Scipio Aemilianus’un öz babası ise Romalılık değerleri ile Yunan kültürünü bağdaştırmayı bilmiş bir kişi olarak adı anılan Lucius Aemilius

⁹ Ayrıca bu kitabın Porcii aile tarihini de içeriyor olması Cato’nun köklü bir aile geçmişi oluşturma girişiminde bulunduğunu ve amacının bir anlamda ailesinin, gelecek kuşaklar için de statüsünü sürdürmek olduğu düşünülebilir.

Paulus'tur (MÖ y. 230-160). L. Aemilius Paullus, Pydna'da kazandığı zafer sonrası Roma'nın doğu siyasetinin tamamen değişmesi yanında, Roma içinde de özellikle eğitim alanında değişimin hızlandığı söylenebilir. L. Aemilius Paullus, Makedonya kralı Perseus'un kitaplarını kendisine ayırarak özel bir kütüphane kurması ile Hellenistik dönem kültürünü sahiplendiğini gözler önüne sermiş ve bu kültürün Roma'da yayılmasına vesile olmuştur (Howatson, 1989/2013, s.699). Bu noktada üzerinde durulması gereken husus, eğitimin başlıca materyali olan kitapların ve bir kütüphane sahibi olmanın da Roma'da artık bir prestij nesnesi haline gelerek statü simgesine dönüşmüş olmasıdır. Açıkça, savaş ganimeti olarak kitapların sahipliği, zaferden kaynaklanan prestijin ifadesiydi ve maddi mallarla karşılaştırılabilir sembolik bir değer taşıyordu. Yunanca bilgisinin ve Yunanca yazılmış kitapların kültürel sermaye kaynakları olarak görülüyor olmaları ayrıca dikkate değerdir¹⁰. Bu bağlamda, Polybios'un, P. Scipio'nun oğullarının, ailelerinin benzersiz başarılarından ve olağanüstü bir kütüphaneye sahip olmalarından mümkün olduğunca fazla yararlanma istekliliğine tanıklık etmiş olduğunu görüyoruz. Esasen Roma'da, Hellenistik kültür ideallerine sahip, edebiyat ve felsefe severlerin bir araya gelmesini sağlayan kişilerin başında hem öz babasının kütüphanesinden faydalanma hakkına sahip, hem de Polybios'tan eğitim alarak Yunan kültürü ile büyümüş olan Scipio Aemilianus bulunur (MÖ y. 185-129). Scipio Aemilianus ve kardeşi Fabius'un Yunan kültüründen çok etkilenmiş oldukları ve öğrenmeye hevesli oldukları kaynaklarda aktarılır ve bu durumun onların başarılı olmasındaki payı üzerinde durulur (Plut. Vit. Aem. 28.6). Perseus'un kitaplarından oluşan bu kütüphane sayesinde Yunanca metinleri inceleme imkânı bulan Scipio Aemilianus, daha sonra dönemin önde gelen isimlerinden oluşan ve "Scipio Çevresi" adı verilen etkin bir entelektüel çevrenin merkezinde yer almıştır (Dürüşken, 2001, s. 45; Çevik, 2019, s. 61). Böyle bir zümrenin var olduğu görüşünün temelini oluşturan antik yazar ise Cicero'dur (Cicero. De Amicitia. 69). Scipio ve onun gibi düşünenlerin oluşturduğu bu çevre, Latin dünyasının eski Yunan kültürünü benimseyişinin simgesi olarak kabul edilir (Dürüşken, 2001, s. 45). Scipio Aemilianus, Gaius Laelius, Lucius Furius Philus, Spurius Mummius, komedyen Terentius, hicivci Lucilius¹¹, tarihçi Polybios ve filozof Panaitios, Mommsen

¹⁰ Bourdieu modern dünya açısından bunları kültürel bilgiler, sahip olunan tablo, müzik enstrümanları, kitaplar gibi kültürel nesnelere ile sahip olunan diplomalar ve sertifikalar olarak sıralar (Bourdieu, 1986, ss. 243-248).

¹¹ Gaius Lucilius (MÖ 180-102) Latin satura (yergi) ozanıdır. Büyük ölçüde Yunan edebiyatı ve Stoa felsefesi etkisinde olduğu bilinir. Lucilius'un saturaları Roma

tarafından bu çevreye dahil olan isimler olarak sayılır (Mommsen, 2009, s. 446). Laelius ve Furius Philus'un Yunan kültürü hayranı olmalarının yanı sıra Latin diline olan sevgileri rhetorica sanatının da bu dönemde gelişmesine katkıda bulunmuştur. Rhetorica sanatı ve gramer çalışmalarına MÖ 2. yüzyılın ortalarına doğru artan bu ilgi, Hellenistik kültür idealinin Romalılık idealleri ile birleşerek, Roma'nın genel kültür anlayışına dönüşmüştür (Dürüşken, 2001, s. 45).

Roma tarihinde önemli isimlerden olan Gracchus kardeşlerin de, Yunan tarzı eğitim aldıkları bilinir (Bonnard, 2004:15). Romalılar için her zaman erdemli bir annenin ideal örneği olarak gösterilen Scipio'nun kızı Cornelia'nın (Howatson, 2005, s. 202) oğulları için Cicero şöyle der: "Gracchus, annesi Cornelia sayesinde çocukken eğitim almaya başladı ve Hellen edebiyatı ile beslendi."(Cicero, De Oratore. 104). Plutarkhos ise Tiberius ve Gaius'un anneleri tarafından dürüst bir şekilde yetiştirilmiş, zeki Romalılar olduklarını ve bunu yeteneklerinden ziyade eğitime borçlu olduklarını aktarır (Plutarkhos, Gracchus, 1.1). Romalılar için övünülecek atalara sahip olmanın ve onlara layık bir hayat sürmenin her daim en önemli statüler olduğundan yukarıda bahsedilmiştir. Tiberius Gracchus örneğinde de bunu görebiliriz. Tiberius Gracchus Numantialılarla, babasının bu halk üzerindeki olumlu izlenimini kullanmak suretiyle MÖ 137'de bir barış anlaşması imzalamıştır. Ancak bu antlaşmasının (Appianos, Bella civilian, 6. 80) Senatus tarafından kabul edilmemesi, sadece Tiberius'un kariyerinin sonu manasına gelmemiş babasının da dürüstlüğü ve şerefine yerle bir olması anlamını taşıyordu; çünkü Roma'da politik bir kariyerin temel unsuru saygınlık idi ve aileler bu saygınlığa yüzyıllar içinde ulaşır, çocuklarının da babalarının düzeyine erişebilmeleri için çaba harcarlardı. Gerçi Senatus'un Tiberius'tan aldığı saygınlığı Roma halkı ona geri vermiş ve önünde başka bir kariyer açılmasına sebep olmuştu. Baker, Tiberius ve Sempronius Gracchus kardeşlerin halkın gözünde babaları ve ölmüş atalarının cenaze masklarını onurlandırdıklarını ifade etmektedir (Baker, 2006/2012, s.84). Gracchus kardeşlerin (Brown, 1947, s. 472) aldıkları eğitimin de katkısı ile Roma'da mevcut sıkıntıyı görmüş olduklarını düşünmek mümkündür. Ancak yapmaya kalkıştıkları reform girişimleri (Diakov & Kovalev, 2008, s. 139), iktidar erkini elinde bulunduran statü grubunun menfaatlerini zorladığından başarısız olmuş ve her iki kardeşin de öldürülmesine sebep olmuştur (İplikçioğlu, 2007, s. 86). Böylece Senatus ve halk arasındaki uçurum daha da büyüyerek, Roma'nın temellerini borçlu olduğu çiftçi sınıfı yok edilmiştir. Böylece

İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar yaygın biçimde okunmuştur (Howatson, 2015, s. 555).

yozaşmaya sebebiyet veren temel sorun daha da büyüyerek Roma'da sosyal ve siyasal problemler giderek artmaya devam etmiştir.

Özellikle MÖ 2. yüzyılda Yunanca ve Yunan kültürüne dayalı eğitimin daha çok önem kazanmaya başladığı ve Roma'nın varlıklı ailelerinin, çocuklarının eğitimini geleceğe yatırım olarak görmeye başladıklarını söylemek mümkündür. Hatta bu konunun reklamını yapmak ailelerin itibarını arttırmada kullanılan bir yöntem haline almıştı (Sciarrino, 2011, s. 234). Çünkü ailelerden miras alınan itibarın korunması ve artırılması için gerekli olan şey artık kültürel sermayedir (Swartz, 2011 s. 112). Anlaşılan odur ki, böyle bir rekabet kesinlikle MÖ 2. yüzyıl ile sınırlı kalmamıştır. Benzer rekabetçi eğitim gösterileri, Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerinde ve İmparatorluk Dönemi'nde dahi sürmüştür. Örneğin, Cumhuriyet'in son dönemlerinde kendi eğitiminin kalitesini vurgulamakla yetinmeyerek (Cicero. De veya. 2.1, 3.74), oğlunun ve yeğeninin eğitimine nezaret ederken çektiği acıları da vurgulayan Cicero gibi isimler, bu bağlamda anılması gereken kişilerdendir. Cicero dışında eğitiminlerinden bahseden kişiler arasında Atticus (Cornelius Nepos, Atticus. 1.2-3) ve bu konuda kendi babasının gösterdiği çabaları vurgulayan Horatius (Horatius. Satires. 1. 4. 105-6, 1. 4. 121, 1. 6. 76-7) sayılabilir. Anlaşılan odur ki, Cumhuriyet döneminin sonlarına doğru Yunan kültürünün Roma'daki etkisi artık yadrganmaz olmuş ve bu etkinin görülmeye başladığı ilk dönemlerde yaşanan kimlik bunalımı bir ölçüde aşılmıştır (Dürüşken, 2001, s. 53). Bilge Cato'nun yozaşma olarak gördüğü bu etki (Livius, Ab urbe condita, 34.4) "Erdemlerimizi Roma'dan, kültürümüzü Yunandan almalıyız." (Cicero, De Oratore. 3.137) diyen Cicero tarafından benimsenmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Roma'da MÖ 3. yüzyıl ile başlayan ve MÖ 2. yüzyılda artarak devam eden dönemde, Yunan kültürü ile yakın temasın eğitimi bir statü göstergesine dönüştürmesi süreci özellikle Bourdieu'nun yaklaşımı temel alınarak incelenmiştir. Bilindiği gibi Bourdieu'nun yaklaşımında eğitim sistemi, sosyal alanın hiyerarşik yapısını yeniden üreten kurumsallaşmış bir sınıflandırıcıdır. Bourdieu'nun bu yaklaşımı kültürel sermayenin elde edilmesinde ve aktarılması sürecinde aileye özel bir rol verirken okulların oynayabileceği rolün önemini dikkate almamış olması ve yeniden üretim sürecinde devletin rolünü de yok saymasından dolayı eleştirilmektedir. Ancak bizim çalışmamızın konusunu

oluşturan Roma'nın MÖ 3. ve 2. yüzyıllardaki sürecinde bu eleştiriler göz ardı edilebilir; zira eğitimde aile gerçekten özel bir role sahiptir ve okulların ya da devletin çocukların eğitiminde direkt bir müdahalesinden yani kurumsallaşmasından söz etmek için çok erkendir.

Bahsi geçen yüzyıllarda Roma içinde ve dışında yaşanan olaylar ile bu süreci hazırlayan koşullar ve Roma'nın toplumsal yapısının değişimi ekseninde eğitim sisteminin ve esasen amacının da değişimine tanık olunur. Roma'da krallık döneminden itibaren varlığı bilinen sınıfların bahsi geçen yüzyıllarda çözülmesi esnasında, beklendiği gibi yeni bir statüsel grubun ortaya çıkıyor olması ve bu grubun oluşumunda Yunan tarzı eğitimin önemli bir unsur olarak belirmesi kayda değerdir. Esasen bu yeni dönemde eğitim bir anlamda iktidar mücadelelerinin silahı olarak görülmüş ve 'oyunu okuyabilenler'¹² aile miraslarını koruyup, atalarının övüneceği evlatlar yetiştirmeyi başararak, hem soylarını hem de Roma'yı geleceğe taşıyabilmişlerdir.

Anlaşılan odur ki, Romalılar Hellenistik dünyada etkin olabilmenin yolunu, Yunan kültürünü bilmek ve buna uyum sağlamak olarak görmüşlerdi. Bunun için Romalı seçkinler çocuklarının eğitiminde Yunan dilini ve Yunan hocaları tercih ediyorlardı. Romalı yazarların eserlerini Yunan dilinde kaleme almış olmalarının temelinde de bu yatıyordu; Hellenistik dünyaya Roma'yı Hellen dilinde anlatmak ve bu dünya ile iletişimi en hızlı şekilde sağlamak. Elbette bu noktada Yunan kültürünün zenginliğinden oldukça fazla etkinleşmiş olduklarını da göz ardı etmemek gerekir ; zira mağlup Yunan kültürünün galip Romalılar tarafından üstünlüğü kabul edilip, o kültürü bu derece benimsemelerini açıklayabilmek çok kolay değildir. Romalılar, siyasi hakimiyet kurduğu coğrafyada kültürel anlamda söz söylemeye ve bunun anlaşılmasını sağlamaya çalışırken bunu Yunanca yapmanın daha mantıklı olduğunu düşünmüş olmalıydılar. M.Ö. 203'de ölen Livius Andronicus Yunanların ünlü Odysseia destanını Latinceye çevirmiş M.Ö. 240'da doğan Suetonius'un yarı Yunan olarak nitelediği Quintus Ennius ise ilk Latin epiği Annales'i yazmış olan kişidir. Romalıların eğitiminde de bu destanların, kamu kayıtlarının ve On iki Levha Kanunları'nın kullanılmış olduğu bilinir. Eğitime dair popülerleşen bu eylemlerin sonuçları sadece Roma sınırları dışında değil, Roma içinde de değişimlere sebep olduğu muhakkaktır. Bir anlamda

¹² Bourdieu, sporda 'oyunu okumak' olarak kullanılan tabiri 'habitus' kavramı ile anlatırken şöyle bir tanımlama yapmaktadır: Habitus, belli bir durumda yapılması gerekli olan şeye ilişkin bir çeşit pratik kavrayış; yani bir tür geleceği görebilme yeteneğidir (Bourdieu, 1994/2015: 42).

bunu bir kültürel asimilasyon olarak da tanımlayabilmek mümkündür; zira Yunan etkisi sadece eğitim alanında değil sanat, edebiyat, mimari ve hatta dini alanda bile çok açık bir biçimde izlenebilir. Hatta daha önce geleneksel Romalılık statü sembolü olarak kullanılan ölülerin balmumundan masklarının çıkarılması geleneği, yüz çizgilerinin taş ya da mermere aktarılması geleneğini ortaya çıkararak bir anlamda Yunanlaşmıştır. Bu kültürel asimilasyonu tetikleyen tek şey elbette eğitimde yaşanan Yunan etkisi ile sınırlandırılmaz. Bunun tetikleyicisi olan diğer unsurlar, Roma'nın büyüyen toprakları dolayısıyla değişen ekonomik dengeler ve bu büyüme ile farklılaşan toplumsal yapısı olarak sıralanabilir. Cumhuriyet'in son bulmasının başlıca sebeplerinden olacak olan bu ekonomik durum ve toplumda yarattığı yozlaşmanın önüne geçmeye çalışan Gracchus kardeşlerin de Yunan temelli eğitim almış olmaları dikkat çekicidir. Bu dönemde aynı zamanda Roma'nın temellerini oluşturan kavramların da bir değişim yaşadığı görülür. Aile kavramı, *pater* kavramı, Romalılık kimliği, *patricii-plebes* sınıfları arasındaki ayırım vb. gibi kavramların her birinde büyük değişimler yaşanmaya başladığını, Plautus ve diğer komedyacı yazarlarının eserlerinde dahi takip edebilmek mümkündür. Hatta Yunan kültürünün Romalılık değerlerini yozlaştırdığını düşünen Cato'nun aksine, cumhuriyetin son dönemlerinin en önemli isimlerinden biri olan Cicero'nun konuya ilişkin farklı bakış açısı, sonraki dönemlerde Yunan kültürünün ne derece benimsenmiş olduğunu da ortaya koymaktadır: “Erdemlerimizi Roma'dan, kültürümüzü Yunandan almalıyız” (Cicero, *De Orat.* 3.137). Cicero'nun bu sözleri aynı zamanda Roma Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru Yunan kültürünün Roma'daki etkisinin hissedilmeye başladığı ilk dönemlerde yaşanmış olduğu anlaşılacak kimlik bunalımının bir ölçüde aşıldığını da göstermektedir.

Ailenin toplumsal yeniden üretimde, yani toplumsal alanın yapısının ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde belirleyici bir rol oynadığı göz önünde bulundurulduğunda, Roma'da statü meselesi haline gelen Yunan kültürü temelli eğitimin, bu yeniden üretimdeki önemi daha net ortaya çıkmaktadır. Antik Roma'da bireye saygınlık ve statü kazandıran en önemli kurum ailedir ve anlaşılacak odur ki, aileler kültürel bir prestij ile birlikte toplumsal statülerini sağlamlaştırmak ve hatta bir adım ileri götürmek amacıyla kültürel sermaye kaynaklarını biriktirmek için birbirleri ile mücadeleye başlamışlardır. Bu dönemde kültürel sermaye kaynakları olarak Yunanca bilgisini, Yunanca kaleme alınmış eserleri, Yunan asıllı hocalardan alınmış dersleri belki de listenin başlarına eklememiz gerekmektedir. MÖ 2. yüzyıl itibari ile Yunan kültürünü çocuklarının öğrenmesini isteyen aileler açısından Yunan asıllı öğretmenleri tutmak önemli bir konu haline

gelmiştir. Buna ilaveten ailelerin mevcut statülerini göstermek bağlamında, çocuklarının eğitime ilişkin üstü kapalı biçimde harcadıkları parayı (hangi önemli isimlerden dersler aldıkları gibi) yazılı eserlere dahi konu etmeleri, itibarlarını arttırmak için kullandıkları yöntemlerdendi. Çünkü ailelerden miras alınan kültürel sermaye birikimi -ki bu birikim öncesinde olasılıkla savaşlarda kazanılan başarılar, *cursus honorum*'da alınan görevler, vb. ile sınırlıydı-bu sayede arttırılabilecektir. Elbette bu sermayeyi biriktirebilmek için öncelikle sahip olunması gereken şey artık soyluluk değil maddi olanaklardı ve ancak bu olanaklara erişim imkanı olan ailelerin çocukları bahsi geçen eğitimi alma şansına sahip olabilirdi. Kısacası, Russell'ın da ifade ettiği gibi, eğitim söz konusu olduğunda, çocukların aldıkları eğitimin nasıl olacağını babalarının toplumdaki konumları belirlemektedir. Roma gibi -ki sözü edilen yüzyıllarda sınıfsal farklılıklar yanında ekonomik eşitsizliklerin yarattığı farklılıkların da boyutu çok büyüktür- eşitsizliklerin olduğu bir toplumda, çocukların yeteneklerinden önce, babalarının serveti ve statüsü ile saygı görmüş oldukları muhakkaktır.

Çocukların eğitiminde geleneksel yolu ya da moda olan Yunan tarzı eğitimi tercih etme noktasında, ailelerin bu seçim pratiklerinin sınıfsal konumlarının yeniden üretimi ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Cato örneğinden hareketle, Yunan kültürüne karşı direnç gösterenlerin ve Roma'nın geleneksel değerlerinin savunucusu rolünü benimseyen ailelerin, çocuklarının eğitiminde de geleneksel yolu izlemeye çabalamaları esasen bu sınıfsal konumlarının yeniden üretimidir. Aynı duruma dair karşı uçtan bir örnek ise Scipio ailesinin çocuklarının eğitimlerinde izledikleri Yunan tarzı sistem olarak gösterilebilir. Bu örneklerde, bireylerin toplumsal konumlarını nasıl algıladıklarına ve bu konumun toplumun diğer bireyleri tarafından nasıl algılandığına dair çıkarımlar yapabilmek mümkündür. Roma'nın erken dönemlerinde sınıfsal farklılıklar üretim ilişkileri çerçevesinden ele alınırken, yeni oluşan elit sınıf statü farklılıklarını tüketim pratikleri ve itibar ekseninde oluşturmaktaydı. Bu bakımdan kazanılmış statünün bu dönemde öneminin artmış olduğunu düşünmek çok yanlış olmayacaktır ve bu sebeple eğitim, yeni dönemin sağlayacağı fırsatlardan faydalanmak için önemli bir kaynak olarak düşünülmüş olmalıdır. Zira, Doğu'nun giderek bir zenginlik ve prestij kaynağı olarak görüldüğü bu dönemde, Nobilior, Paullus ve hatta Cato'nun dahi oğullarının eğitimine dahil ettiği Hellenistik eğitim unsurları, çocuklarının statü ve başarısının sergilenmesi için önemli bir platform sağlamış olmalıdır. Bu dönemde, eğitim öncelikle siyasi alanda söz sahibi olmayı sağlayacak ve Hellenistik dünyanın idaresi ve zenginliklerinin bölüşümünde daha fazla pay kazandırabilecektir. Değişen dünyaya uyum sağlayabilmek ve iyi bir toplumsal

konum elde etmek için Romalılar, artık doğuştan sahip oldukları statüleri ile yetinmenin yeterli olmayacağını farkındaydılar ve eğitimin bu yeni düzende gerekli olduğunu ve kültürel sermaye birikimine yatırım yapmaları gerektiğini anlamışlardı. Bu eğitimi çocuklarına sağlayabilen aileler, toplumsal hiyerarşinin zaten üst kısmında yer alan, yoğun ekonomik sermayeye sahip ailelerdi ve mevcut konumlarının korunmasında eğitime yatırım yapmayı tercih etmişlerdi. Bu bir anlamda Roma açısından yeni toplumsal farklılaşmayı sağlayacak yeni bariyerler yapma girişimi olarak da değerlendirilebilir. Bu yeni bariyeri aşmanın tek yolu ise daha fazla kültürel sermayeye sahip olmak ile mümkün olabilecekti.

Sonuç olarak, statü kavramından hareketle Roma Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanmış olan toplumsal değişimin eğitim boyutunda ele alındığı bu çalışmada, Romalıların Yunan kültürü etkisi ile eğitime eskiye nazaran çok daha fazla önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bunun başlıca sebebi Roma'nın Hellenistik dünyada egemen güç olması ve dolayısıyla Yunan kültürü ile daha fazla etkileşimde bulunma şansı yakalaması ise de Roma içerisinde yaşanmış olan toplumsal sınıf ayrımının yasalarla eşitlenmiş olduğu bir dönemde, yeni sınıfın sınırlarını belirleme çabalarına sağladığı katkı da önemli nedenler arasındadır. Yeni statü grubunun oluşturduğu bu sınırların ilk belirleyicisi ekonomik temelli olsa da, eğitim de bu üst sınıf ailelerin iktidar oyununda rekabeti tetikleyen önemli faktörlerden biri olmuştur. Roma'nın geleneksel yapısında mevcut aile adını sürdürme ve bu ada layık olma yükümlülüğünün de baskısı ile bu değişim sürecinin gerekliliği olarak görülen Yunan temelli eğitim ön plana çıkmış ve Romalı aileler için bir statü göstergesi olarak da kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Aktay, Y. (2014), Pierre Bourdieu ve Bir Maxwell Cini Olarak Okul, *Ocak ve Zanaat*, 3. Baskı. (Çeğin, Güney, Emrah Göker, Alim Arlı ve Ümit Tatlıcan, Der.). İstanbul: İletişim Yayınları. 473-499.

Albrecht, M. von. (1992). *Geschichte der römischen Literatur*. Cilt I-III. Bern.

Appianos, *Bella civilia*. Appian's Roman history. I-IV. (H. White, Çev.) Cambridge, 1912.

Baker, S. (2012). *Eski Roma. Bir imparatorluğun yükselişi ve çöküşü*. (Ekin Duru, Çev.). İstanbul: Say Yayınları. (Orjinal basım yılı 2006).

Beard, M. (2018). *SPQR. Antik Roma tarihi.* (İrem Sağlamer, Çev.). İstanbul: Pegasus. Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan uygarlığı I.* . (K. Kurtgözü, Çev.). İstanbul: Evrensel basım yayın.

Bonner S. F. (1986). *Education in Ancient Rome.* Cambridge: University Printing House.

Bonner, S. F. (2012). *Education in Ancient Rome. From the elder Cato to the young Pliny.* New York.

Bourdieu, P., (1977). Cultural reproduction and social reproduction. *Power and Ideology in Education.* New York: Oxford University Press.

Bourdieu, P., (1986). The forms of capital. *Handbook of Theory and Research for the sociology of education.* (J. G. Richardson, ed.). s. 241-258. New York: Greenwood Press.

Bourdieu, P. (1988). *Language and symbolic power.* Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (2015). *Pratik nedenler: Eylem Kuramı üzerine.* (Hülya Uğur Tanrıöver, Çev.). İstanbul.

Bourdieu, P. & Passeron, J. C., (1996). Reproduction in education. *Society and Culture.* Londra: Sage.

Brown, T. S. (1947). Greek influence on Tiberius Gracchus. *The Classical Journal.* Vol. 42. No. 8. 471- 474.

Calhaun, C. (2015). Şimdiki zamanın sosyolojik analizi için tarihsel sosyolog olarak Bourdieu. *Bourdieu ve Tarihsel Analiz.* (Özlem Akkaya, Çev.). s. 65-111. Heretik.

Cato, *Contra Ser. Galbam ad milites,* ORF

Cicero, *Cato maior de senectute.* İhtiyarlık. (A. Sarıgöllü, Çev.), İstanbul, 1951.

Cicero, *De Oratore.* On the Orator. Books 1-2. (E. W. Sutton, H. Rackham, Çev.). Loeb. 1942.

Cicero, *De Re Publica.* Devlet üzerine. (Cengiz Çevik, Çev.) ,2014.

Cicero, *De Legibus.* Yasalar üzerine. (Cengiz Çevik, Çev.) İstanbul, 2016.

Cicero, *De officiis*. Yükümlülükler üzerine. (Cengiz Çevik, Çev.) Türkiye İş Bankası. İstanbul.

Cicero, *De Amicitia*. Dostluk üzerine. (Çiğdem Dürüşken, Çev.) İstanbul: Homer. 2005.

Cicero, *Epistulae ad Atticum*. Letters to Atticus. 4 Volumes.(D. R. Shackleton Bailey, ed.). Loeb. Cambridge, 1999.

CIL *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Berlin: Brandenburg Academy of Sciences and Humanities.

CIL-1².15. Erişim adresi: <http://www.attalus.org/docs/cil/epitaph.html>.

Corbeil, A. (2001). *Education in the Roman Republic: Creating traditions. in Education in Greek and Roman antiquity*. (Ed.) Yun Lee Too. Brill. Leiden.

Conte, G. B. (1999). Latin literature. A History. (J. B. Solodow, Çev.). London: Baltimore.

Cornelius Nepos, *Atticus*. (Albert Fleckeisen, Ed.). Leipzig. 1886. Erişim adresi: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Nep.%20Att.%2016&lang=original>

Çevik, C. C. (2019). *Roma'da Siyaset ve Felsefe: Cumhuriyet Dönemi*, İstanbul.

Çığır Dikyol, D. (2021). Bilge Cato'nun siyasi kariyerinde Pater kavramının önemi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 11/21. 19s.199-227

Çığır Dikyol, D., Şar İşbilen, E. (2018). Antik Roma toplumunda kadın ve eğitim. *Kutadgu Bilig*. 37. S.459-479.

Demiriş, B. (2006). *Roma yazınında tarih yazıcılığı*. İstanbul: Ege Yayınları.

Diakov, V.; Kovalev, S. (2008). *İlkçağ Tarihi Cilt. 2. Roma*. (Çev.) Özdemir İnce. Yordam Kitap.İstanbul.

Dillery, J. (2009). Roman historians and the Greeks: Audiences and models. *The Cambridge companion to the Roman Historians*. ed. Andrew Feldherr. s.77-108.

Dionysios, *Romaike Archaeologia*. The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus. Ed. and trans. by E. Cary. I-VII. London. 1937-1950. The Loeb Classical Library.

Dürüşken, Ç. (2001). *Roma'da Rhetorica eğitimi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ellis, L. & Anthony W. H. & Malini R. (2018). *Handbook of Social Status Correlates*, United Kingdom: Academic Press.

Forsythe, G. (2005). *A critical history of Early Rome: From Prehistory to the First Punic War*, University of California Press.

Gardner, J. F. (1998). *Family and Familia in Roman Law and Life*, Oxford:Clarendon Press.

Gardner, J. F. (2012). *Roma Mitleri*, Çev. Salim Korkmaz, Ankara: Phoenix Yayınları.

Gellius, Aulus, *Noctes Atticae*, Kullanılan metin ve çeviri: *Attic Nights*, ed. John C. Rolfe, Harvard University Press, London,1927.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Haz.: Hüseyin Özel, Cemal Güzel. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Gruen, Erich, S. (1992). *Culture and national identity in Republican Rome*. Cornell University Press.

Hardill, A. W. (1998). To Be Roman, Go Greek Thoughts on Hellenization at Rome, *Modus Operandi: Essays in Honour of Geoffrey Rickman*, BICS, s. 81.

Holliday, P. J. (2002). *The Origins of Roman historical commemoration in the Visual Arts*, Cambridge: Cambridge University Press.

Horatius, *Satires, Satires*, Book I, Ed. Emily Gowers, Cambridge University Press, 2012.

Howatson, M. C. (2015). *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, Çev. Faruk Ersöz, Kitap Yayınevi, İstanbul.

İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma tarihinin anahatları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Joyal, M. McDougall, I. &Yardley, J.C. (2009). *Greek and Roman Education*, London

LeMoine, Fannie. J. (1991). "Parental gifts: Father—son dedications and dialogues in Roman Didactic Literature", *Illinois Classical Studies*, 16, ½, 337-366.

Linton, R. (1936). *The Study of Man*. New York: Appleton Century Company, Inc.

Livius, *Ab Urbe Condita*. Roma tarihi. Şehrin kuruluşundan itibaren. I-II. (S. Şenbark, Çev.), İstanbul, 1992-1994.

Macrobius, *Saturnalia*. Saturnalia. (J. Willis, Ed.) I-II. Stutgard-Lipsae, 1994.

Marshall, G. (2020). *Sosyoloji sözlüğü*. çev. Oshan Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat.

Millar, F. (1984). The political character of the Classical Roman Republic, 200-151 BC, *JRS* 74: 1-19.

Millar, F. (1986). "Politics, persuasion and the people before the social war (150-90 BC)", *JRS* 76: 1-11.

Miller, G. (2012), *Tüketimin evrimi: Cinsiyet, statü ve tüketim*. (Gülçin Vardar, Çev.) İstanbul: Alfa Basım.

Momigliano, A. (1999). *Alien wisdom: The limits of Hellenization*, Cambridge University Press, New York.

Mommsen, T. (2009). *The history of Rome*, çev. William P. Dickson, C. 3, Cambridge University Press, 2009, New York, s. 446. Petron. Sat. Petronius Smith, M. S. (1975) *Petronii Arbitri Cena Trimalchionis*, Oxford.

Polybios, *Historiai*. The Histories. (William Roger Paton, Çev.), Loeb, Harvard University Press, 1927.

Plautus, *Bacchides*. *The Comedies of Plautus*. (Henry Thomas Riley, London, G. Bell and Sons, Çev.), 1912.

Plinius. *Naturalis Historia*. The Natural History. (John Bostock, Çev.). Erişim adresi: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Plin.+Nat.+toc>.

Plinius. *Epistulae*. *Genç Plinius'un mektupları*. çev. Levent Keskin. *Doğu Batı*. Ankara.

Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*. Gracchus Kardeşler. (Sema Sandalcı, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları. 2001.

Plutarkhos. *Bioi Parelleloi*. Hayatlar. Aristides-Cato Maior. (Ayşen Sina, Çev.), Ankara: Hel Yayıncılık, 2014.

Plutarkhos, *Bioi Paralelloi*. Yaşamlar. Theseus-Romulus. (Meriç Mete, Çev.), İdea, 2015.

Plutarkhos, *Bioi Paralelloi*. Yaşamlar. Demosthenes-Cicero. (Io Çokona, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.2020.

Plutarkhos, *Bioi Paralelloi*. The Paralel Lifes. Life of Aemilianus. Loeb, 1918. Erişim adresi: <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Lives/Aemilius.html>

Prayon, (2019). Etrüskler. (Firuzan Gürbüz Gerhold, Çev.) .İstanbul: Alfa. (Orjinal basım tarihi 2010).

Ruebel, J.S. (1977). Cato and Scipio Africanus. *The Classical World*. Vol. 71. No.3. 161-173.

Russell, B. (2017). Eğitim ve Toplum Düzeni. (Şebnem Duran, Çev.). İstanbul: Bgst Yayınları. (orjinal eser baskı tarihi 1932).

Sachers, E. (1949). “Pater Familias”, *RE*. ed. Georg Wissowa–Wilhelm Kroll–Karl Mittelhaus, Alfred Druckenmüller Verlag, 2121-2157, Stuttgart.

Sağ, V. (2003). Toplumsal değişim ve eğitim üzerine. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. Mayıs, 27/1.

Saller, R.P. (1986). Patria Potestas and the Stereotype of the Roman Family. *Continuity and Change 1*, 7-22.

Sciarrino, E. (2011). *Cato the censor and the beginning s of Latin prose: From poetic translation to elite transcription*, The Ohio State University, Columbus.

Smith, W. A. (1969). *Ancient education*. New York: Philopical Library.

Suetonius, *De Grammaticis et Rhetoribus*. Gramerciler ve Retorik ustaları üzerine. (Bedia Demiriş, Çev.), İstanbul: Homer kitabevi, 2006.

Swartz, D. (2011). *Kültür ve iktidar, Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, İstanbul: İletişim Yayınları. (Çev. Elçin Gen)

Tacitus, *Dialogus de Oratoribus*.A Dialogue on Oratory. (Alfred J. Church, W. Jackson Brodribb, Ed.). Erişim adresi: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0082>

Van der Berg, R. (2000). The Role of education in the social and legal position of women in Roman society. *Revue Internationale de Droits del'Antiquite*. XLVII, 351-364.

Weber, M. (1922). *Economy and Society*. (G. and C. Wittich, ed.), CA: University of California Press.

Weber, A. (2010). Marx, Weber ve Sınıf. *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, 2. Baskı (Günseli Altaylar, Çev.). s. 295-303. İstanbul: Say Yayınları.

Wheeler, M. (2016). *Roma sanatı ve mimarlığı*. Çev. Zeynep Koçel Erdem. İstanbul: Homer Kitabevi.

Yayın Geliş Tarihi: 11.01.2021
Yayına Kabul Tarihi: 10.09.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.858137

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1053-1069
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

KİŞİLERİN YAŞAMI ANLAMLANDIRMA BİÇİMLERİ VE MUTLULUĞA BAKIŞ AÇILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

Dilek ARLI ÇİL*

Muhammed Furkan SOLTEKİN**

Öz

Bu çalışmanın amacı, felsefe alanındaki literatürde ortaya koyulan, kişilerin yaşamı anlamlandırma biçimleri ve mutluluğa bakış açıları arasındaki ilişkilerin, nitel araştırma aracılığıyla derinlemesine irdelenmesi ve anlaşılmasıdır. Literatüre göre, iki tür mutluluk anlayışı ve iki farklı anlamlandırma biçiminden söz edilebilir. Bunlar, Hobbes'un ortaya koyduğu hazzı dayanan mutluluk anlayışı ve Aristoteles tarafından geliştirilen erdeme dayalı mutluluk anlayışıdır. Bu iki farklı anlamlandırma biçiminden ilki şeyleri öznel yararlarla bağlantılı olarak değerlendirme ve şeylerin kendi değerini görerek değerlendirmedir. Bu çalışmada, İnsan ve Toplum Bilimleri alanında çalışan akademisyenlerin yaşamlarını anlamlandırma biçimlerinde bu ikiliğin görülüp görülmediği ve bu anlamlandırma biçimleriyle mutluluğa bakış açıları arasında nasıl bir ilişki olduğu araştırılmıştır. Katılımcıların, İnsan ve Toplum Bilimleri alanında çalışan akademisyenler olmasının nedeni, çalışma alanları dolayısıyla "mutluluk" ve "anlam" kavramları üzerine düşünme gereğinin daha fazla oluşudur. Çalışmanın amacına uygun bir şekilde, 22 katılımcıya, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak anlam, mutluluk, amaç ve değer kavramlarıyla bağlantılı sorular yöneltilmiş ve bu kavramları nasıl içeriklendirdikleri incelenmiştir. Bu araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle, yaşamı öznel yararları ile bağlantılı olarak anlamlandırılan katılımcıların mutluluğu hazzın varlığı olarak gördüğü, yaşamı, şeylerin kendindeki değerini görerek anlamlandıran kişilerin ise mutluluğu, erdemlere ve tür olarak insanın değerlerine dayalı bir iyi olma hali olarak gördüğü sonucuna varılmıştır. Böylece, felsefe literatüründe ortaya koyulan, yaşamı anlamlandırma biçimleri

¹ Bu araştırma, Maltepe Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 10.04.2020 tarihli kararıyla, etik olarak uygun bulunmuştur. Maltepe Üniversitesi'nden proje desteği almıştır. *Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):*

Arlı Çil, D., Soltekin, M. F. (2021). Kişilerin yaşamı anlamlandırma biçimleri ve mutluluğa bakış açıları arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1053-1069.

* Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, ORCID: 0000-0001-8004-4916, dilekarli@maltepe.edu.tr.

* Araş. Gör., Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, ORCID: 0000-0001-9951-7322, furkansoltekin@maltepe.edu.tr.

ve mutluluğa bakış açıları arasındaki ilişkilerin, katılımcı akademisyenlerin düşüncelerindeki karşılıkları gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anlamlandırma, Değer, Amaç, Mutluluk.

THE RELATION BETWEEN THE TYPES OF MEANING ASCRPTION TO LIFE AND APPROACHES TO HAPPINESS²

Abstract

The aim of this study is to understand and evaluate the relations between individuals' meaning ascription to life and their understanding of happiness as stated in the philosophical literature using qualitative research. In the literature, there are two different types of meaning ascriptions and two understandings of happiness. The first understanding is to see it in relation to pleasure as Hobbes does. The second understanding is to see it in relation to virtue. Of those two different meaning ascriptions, one evaluates things in relation to personal utility, the other evaluates things grasping their own value. In this study, it is analyzed how different meaning ascriptions to life and their relation to different understandings of happiness are observed in the participants who are academicians in humanities and social sciences. The participants are academicians who studied in the area of humanities and social sciences because due to their study area, they are more inclined to think on the concepts of happiness and meaning. For the aim of the study, using semi-structured interview method, questions concerning meaning, happiness, purpose and value are asked to 22 participants and their understanding of those concepts are analyzed. From the findings of this study, it is concluded that participants who value things considering their own utility see happiness as the existence of pleasure, and the participants who value things considering their own value independently of their utility see happiness as a kind of wellbeing which comes as a result of exercising ethical virtues. Thus, the relations between individuals' different types of meaning ascription to life and their understanding of happiness as it is stated theoretically in the philosophical literature are exhibited in the academicians' way of thinking.

Keywords: Meaning ascription, Value, Purpose, Happiness.

GİRİŞ

Felsefe alanındaki literatürden hareketle yaşamı anlamlandırma biçimleri ile mutluluğa bakış açıları arasındaki ilişkiyi ele alan bu çalışmanın merkezinde bulunan kavramlar mutluluk ve anlam kavramlarıdır. Literatürde, iki tür mutluluk anlayışı olduğu düşüncesi üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri, Hobbes'un ortaya koyduğu, istenilen şeylerin elde edilmesi sonucunda yaşanan hazza dayanan mutluluk anlayışı, diğeri Aristoteles tarafından geliştirilen etik erdemlere dayalı mutluluk anlayışıdır. Hobbes, mutluluğu, insanların arzu ettiği şeyleri elde etmesi sonucunda hissettikleri duygu olarak tanımlar ve böylece mutluluğu insanın arzu nesnesi olan dışsal şeylere bağlar. Hobbes'a göre, "Mutluluk, bir nesneden diğerine arzunun devamlı ilerleyişidir" (Hobbes, 2004, s. 55). Bu nesnelere elde edilmesi

² This research was approved by Maltepe University Ethics Committee in 10.4.2020. It was funded by Maltepe University.

mutluluk yaratırken, elde edilememeleri mutsuzluk doğurur. Hobbes'a göre, insan haz peşinde koşan bir varlıktır. Üstelik buna yaşamı boyunca devam eder. Bir nesnenin elde edilmesinden duyulan haz bir başka nesnenin arzulanmasına yol açar. Bu nedenle, insan, gelecekteki arzularını tatmin etmenin yolunu güvenceye almaya çalışır ve sürekli güç peşinde koşar (Hobbes, 2004, ss. 92-93). Arzuladığı şeyleri elde etmeyi de "başarı" olarak değerlendirir. Bu mutluluk anlayışına göre, insanın arzulanmalarını elde edememesinin neden olduğu hazzın yokluğu ya da acının varlığı ise mutsuzluğa yol açar.

Hobbes'tan farklı olarak Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* kitabında, felsefi antropolojiden hareketle bir mutluluk anlayışı ortaya koyar. Aristoteles'e göre insan için asıl anlamda mutluluk çoğunluğun anladığı anlamda hazzı bir mutluluk değil, erdemle birlikte giden bir mutluluktur. Aristoteles, tercihlerimizin ve eylemlerimizin amacının mutluluk olduğunu söyler (Aristoteles, 2015, 1097b 5-20). Aristoteles'e göre, mutluluk, insani şeylerin en iyisidir ve ulaşılabilecek en iyi amaçtır. İnsani iyinin ne olduğunu anlamak için de erdemi incelemek gerekir. Erdem, bedenden değil ruhtan kaynaklandığı için mutluluk da ruhtan kaynaklanır. Böylece Aristoteles için "Mutluluk için önemli olan erdeme uygun etkinliklerdir, erdeme aykırı etkinlikler ise mutluluğun tersini yaratır" (Aristoteles, 2015, 1100b 5-10). Mutluluğu bu şekilde kavradığımızda, o peşinden koşulacak bir hedef olmaktan çıkar ve "ruhun erdeme uygun etkinliği"nin ardından kendiliğinden gelen bir şeye dönüşür (Aristoteles, 2015, 1099b 25). Yani Aristoteles mutluluğu, Hobbes gibi arzulanan nesnelere elde edilmesi sonucu duyulan hazla ilişkilendirmez çünkü haz, iyi olarak nitelendirilemez, o sadece duyuma dayalı, hayvansal bir oluşturmaktır. Mutluluk, dışsal şeylerin aksine ruhun kendi etkinliğine – yalnızca insanda ortaya çıkan türden bir etkinliğe – dayanır. Ona göre, kişi çok fazla şeye sahip olmadan da mutlu olabilir. Mutlu olmak için yeni arzu nesnelere peşinden koşup onları elde etmek için çabalamaya gerek yoktur. Çünkü mutluluk erdemli davranan insanın dışsal-hayvansal şeylere bağlı olmaksızın hissettiği bir iyi olma halidir.

Hazzı olmayan mutluluk anlayışı, farklı çalışmalarda da karşımıza çıkar. Demirel, *İnsani Terimler Sözlüğü'nde* mutluluk terimi başta olmak üzere, yaratma, sevgi, yalnızlık gibi terimler hakkında belirlemelerde bulunur. Demirel'e göre asıl anlamda mutluluk, "yaratmak ya da yaratırcasına yaşamak"tır. İnsanlığın bilincine varmış, potansiyel olarak taşıdığı insani değerleri geliştiren ve derinleştiren kişi, hangi koşullarda yaşarsa yaşasın mutludur. "Oscar Wilde'nin zindanda, Dostoyevski'nin Sibiryada geçen günleri, Beethoven'ın sağırılığıyla didişmesi onların bu mutluluğundan bir şey eksiltmemiştir" çünkü onların varlığı iyi günde de kötü günde de yaratarak yaşayabilecek bir güçle biçimlenmiştir (Demirel, 2006, s. 153). Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı* isimli eserinde, kişilerin en zor yaşam koşullarında bile anlam arayışını nasıl deneyimlediklerinden bahseder. Frankl, Nietzsche'nin sözünü, geliştirdiği varoluşçu kuramın temeline koyar: "Yaşamak için bir 'neden'i olan kişi, hemen hemen her 'nasıl'a dayanabilir" (Frankl, 2012, s. 10). Schopenhauer de, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar* kitabında mutluluk üzerine değerlendirmeler yapar. Schopenhauer'e göre, mutluluk, kişinin neye sahip olduğu

veya başkalarının gözünde neyi temsil ettiğinden çok, kendinde neye sahip olduğuyla, nasıl bir insan olduğuyla ilgilidir (Schopenhauer, 2018, ss. 3-4).

Bu çalışmanın, literatürdeki diğer hareket noktası, iki farklı hayatı anlamlandırma biçiminin olmasıdır. Bunlardan biri, şeyleri öznel deneyim ve beklentilerimizden hareketle anlamlandırma, diğeri şeylerin kendi değerlerini görerek anlamlandırmadır. Nietzsche'ye göre değerlendirme – ve aynı zamanda anlamlandırma – insanın bir varlık şartıdır (Kuçuradi, 2016, s. 5). Her insan karşılaştığı kişileri, eylemleri, durumları ve bir bütün olarak yaşamını şöyle ya da böyle değerlendirir, anlamlandırır. Her insan, günün birinde, “Bütün bunlar ne için?” sorusunu yöneltir kendisine. Sıradan bir hayvan gibi, “hayatı olduğu haliyle” kabul etmeyerek yapıp etmelerini bir amaca, anlama bağlamak, bunun arayışında olmak, insanın bir yapı özelliğidir (Özcan, 2016, s. 404). Fakat bu anlamlandırma ve değerlendirmeler her insanda çeşit çeşittir. Çoğu insanın karşılaştığı şeyleri ve yaşamını değerlendirirken ölçüt aldığı şey ya kendi çıkarı, ya sahip olduğu ideoloji, ya da değer yargılarıdır. Oysa bir şeyin değerlendirilmesi, “Onun insan hayatı için taşıdığı anlamı kavramakla, ‘tabii değeri’ni kavramakla olur” (Kuçuradi, 2016, s. 15). Ancak insanı bilen bir kişi insanla ilgili bir şeyi (bir eylemi, bir durumu, bir kişiyi veya kendi kişisini) doğru değerlendirebilir. O halde, insanların iki tür değerlendirme – dolayısıyla anlamlandırma – etkinliğinde bulunduğunu söylemek mümkündür. O şeyin insanla ve insan için anlamlı olan şeylerle bağlantısını kuran, şeyin kendi değerini veren değerlendirme ve o şeye kişinin çıkarıyla ilişkisinde değer atfeden veya sahip olduğu değer yargıları ya da ideolojisiyle ilişkisinde değer biçen değerlendirme (Kuçuradi, 2013a, s. 25).

Kuçuradi'ye göre, bir şeyin kendi değerini veren değerlendirme doğru, o şeyin değerini bir değer yargısından veya değerlendirene sağladığı yarardan hareketle belirleyen değerlendirme ezberedir (2013a, ss. 25-37). “Doğru değerlendirme, belirli hazır ölçütlere göre değer biçme ya da değer atfetme olmadığı gibi, bir şeyin değeri ona biçilen veya atfedilen değerlerle ilgili değildir” (Kuçuradi, 2003, s. 10). Ezbere değerlendirme, bir şeyin değerinin sübjektif olduğu, yani kişiden kişiye değiştiği düşüncesinden hareket eder. Bir şey kişiye yarar sağlıyorsa ya da onun sahip olduğu değer yargısına uyuyorsa değerli kabul edilir. Oysa bir şeyin sağladığı yarardan bağımsız olarak kendi değerinden söz edilebilir. Bunu yapabilmek için de “değer”in ne olduğunu bilmek gerekir. Kuçuradi, bir şeyin değerinin, “kendi alanı veya benzerleri arasındaki yeri” olduğunu söyler (2003, s. 26). Bir şeyin değerli olması, insanla ilgisinde taşıdığı özel anlamı ifade eder (2003, s. 41). Burada söz edilen anlam, belirli bir kişi ya da kişiler için değil, insan türü için geçerli olan anlamdır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken, doğru değerlendirmenin, değerlendirene göre değil ama değerlendirilene göre farklılaştığıdır. Bir sanat eserinin değerlendirilmesi, bir olayın veya durumun değerlendirilmesi ya da bir insanın değerlendirilmesi farklı şekillerde gerçekleşir. Fakat tüm doğru değerlendirmelerin ortak bir özelliği vardır. Doğru değerlendirme ancak değerlendirilen şeyi veya durumu iyi bilmek ve anlamakla mümkündür (Kuçuradi, 2003, ss. 45-61).

Nietzsche de, *Bir Eğitimci Olarak Schopenhauer, Zerdüşt Böyle Diyordu ve İyinin ve Kötünün Ötesinde* kitaplarında yaşam, değer ve anlam fenomenlerine dair kavramsal belirlemelerde bulunmaktadır. Nietzsche'ye göre insan aşılması gereken bir şeydir ve değerlerin yeniden değerlendirilmesi kişinin insanı ve böylece kendini aşabilmesi için zorunlu bir koşuldur. Kuçuradi gibi, Nietzsche de iki farklı değerlendirme tarzından söz eder: moralden hareketle değerlendirme ve özgür insanın yaptığı değerlendirme. Moral, bir çağa hakim olan değer yargıları bütünü ifade eder. İyi-kötü değerlendirmelerini çağın moral anlayışı şekillendirir. Nietzsche'ye göre, "Şeylerin değerlerini haz ve acıya göre ölçen, yani, ikincil, yan öğelere göre ölçen, bütün bu düşünme biçimleri, görünüşteki düşünme biçimleridir, yaratıcı gücünün ve sanatçı vicdanının bilincindeki herkesin alay ederek, acımadan aşağı gördüğü çocuksuluklardır" (Nietzsche, 2003, s. 149). Özgür olmayan insanlar, Nietzsche'nin sürü insanı olarak adlandırdığı insanlar, içinde yaşadıkları çağın değer yargılarından hareketle bir şeyi iyi ya da kötü olarak değerlendirirler. Oysa özgür insan, bu değer yargılarını aşabilen insandır. Nietzsche'nin "iyinin ve kötünün ötesinde" dediği de budur (Nietzsche, 2003, ss. 57-58). Özgür insan, iyi ve kötülerden oluşan değer yargılarından bağımsız olarak, bir şeyin kendi değerini görebilir. Nietzsche, bunun mümkün olabilmesi için, insanın bilgisinden hareketle değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ve yeni bir değerlendirme tarzının oluşturulması gerektiğini söyler (Kuçuradi, 2009, s. 10). Yeryüzünü anlamlı kılan kişiler, üstinsanlardır, bu değerlendirmeleri yapanlar, "İnsan nedir?" sorusunu soran ve onu aşanlardır (Nietzsche, 2013, ss. 21-23).

Bu çalışmanın ana hareket noktasını oluşturan felsefe alanındaki literatür, kişilerin mutluluğa bakış açıları ile yaşamı anlamlandırma biçimleri arasındaki ilişkilere işaret etmektedir. Yaşamın merkezine bireysel faydayı yerleştiren ve her şeyi bu ölçüte göre değerlendiren Hobbes, mutluluğu hazın varlığı olarak tanımlamaktadır. Yaşamı insan için anlamlı olan şeylerle, söz gelimi etik erdemlerle ilişkisinde anlamlandıran Aristoteles ise mutluluğu etik erdemlere dayalı bir şekilde ele almaktadır. Nietzsche ve Kuçuradi de yaşamı anlamlandırırken bireysel yarar ve hazdan hareket edilmemesi gerektiğini öne sürmekte, böylece mutluluğun, hazın varlığı olarak anlaşılmasını eleştirmektedirler. Onlara göre bir hayatı anlamlı, değerli kılacak şeyler, sadece insana özgü olan etkinliklerin gerçekleştirilmesiyle yaratılacak değerlerdir. Bu niteliksel çalışmada, derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak katılımcıların yaşamı nasıl anlamlandırdıkları ve mutluluğa bakış açıları anlaşılacağı çalışılacaktır.

YÖNTEM

Çalışmanın yöntemi belirlenirken Kümbetoğlu'nun *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Yıldırım ile Şimşek'in *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* ve Glesne'nin *Nitel Araştırmaya Giriş* kitaplarından bir nitel araştırma sürecinin nasıl düzenlenmesi ve yönetilmesi, örneklemin nasıl oluşturulması gerektiğine, görüşme ile veri toplama tekniklerinin,

veri analizi ile raporlaştırma sürecinin nasıl planlanması gerektiğine dair bilgi alınmıştır.

Projede uygulanacak yöntem, bilme konusu edilen problem gereği nitel araştırma yöntemi olacaktır. Araştırılan konu, kişilerin yaşamlarını anlamlandırma biçimleri ve mutluluğa bakış açılarıdır. Ele alınan konu deterministik yöntemle ele alınamayacak kadar bütüncül ve yoruma açık bir konu olduğu için nitel yöntem tercih edilmiştir. Ulaşılması hedeflenen sonuç tümevarımcı genellemeler değil, zaman, yer ve bağlama özgü olan çözümleyici ve kavramsal genellemelerdir (Kümbetoğlu, 2019, s. 208). Çalışmanın yürütüleceği grup yirmi iki katılımcıdan oluşan ve çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtan bir grup olacağı için, örneklem, maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 119). Bu araştırmanın örnekleme, insan ve toplum bilimlerinin Psikoloji, Sosyoloji, Sosyal Hizmet ve Felsefe alanlarında çalışan akademisyenlerdir. Örneklem, konu üzerine daha çok fikir sahibi olabilecekleri düşünüldüğü ve anlamlandırma süreçlerini daha yoğun yaşadıkları varsayıldığı için, insanla ilgili problemleri nesne edinen psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet ve felsefe alanlarında çalışan akademisyenler olarak belirlenmiştir. Kullanılacak olan veri toplama tekniği görüşme formu kullanılarak yapılan, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğidir; çünkü kişilerin kavramsal içeriklendirme süreçlerini nasıl deneyimlediklerini gözlemlemenin en kolay yolunun kişilere açık uçlu sorular yönelmek ve kişideki derinliği ortaya çıkarabilmek için bu soruları ilave sorularla desteklemek olduğu düşünülmüştür (Kümbetoğlu, 2018, s. 71). Katılımcılara sorulan soruların içeriği, konuyla bağlantısı kurularak değer, anlam, mutluluk ve amaç kavramları çerçevesinde oluşturulmuştur. Katılımcılara yöneltilen sorular ve çalışmanın amacıyla bağlantısı şöyledir:

- 1) Yaşadığınız hayattan memnun olduğunuzu söyleyebilir misiniz? Neden? (Bu soruda, “memnuniyet” kavramı üzerinden katılımcıların hem mutluluk hem de yaşamı anlamlandırma ile ilgili görüşlerinin alınması amaçlanmıştır.)
- 2) Hangi anlarda mutlu olduğunuzu hissedersiniz? (Bu soruda, katılımcıların örnek deneyimleri üzerinden mutluluğa yükledikleri anlamın irdelenmesi amaçlanmıştır.)
- 3) Sizin için ulaşılabilir en büyük mutluluk nedir? (Bu soruda, mutluluğu en iyi tanımlayan örneğin ne olduğu sorularak, katılımcılara mutluluk veren olayın/olgunun/şeyin niteliğini açığa çıkarılması amaçlanmıştır.)
- 4) Yaşamda en çok korktuğunuz şey, en büyük üzüntü/acı nedir? (Bu soruda, mutluluğun karşıtı olarak düşünülebilecek “üzüntü” kavramı üzerinden katılımcıların mutluluğu nasıl anlamlandırdığının açılması ve aynı zamanda hayatı nasıl anlamlandırdıklarına dair kimi verilerin alınması amaçlanmıştır.)

- 5) Sizin için vazgeçilmez olan şey nedir? Sizi böyle düşünmeye iten nedir? (Bu soruda, değerlerin hayatı anlamlandırılan temel ölçütler olduğu düşünülerek katılımcıların hayatında en “değerli” buldukları şey sorulmuştur.)
- 6) Sizce akademik tanınırlık önemli midir? Neden? (Bu soruda, katılımcıların hayatlarını anlamlandırırken ün ve şöhreti bir ölçüt olarak alıp almadıkları öğrenilmek istenmiştir.)
- 7) Bireysel yararınızı korumak hayattaki amaçlarınız arasında mıdır? Uğruna bu amaçtan vazgeçebileceğiniz türde şeyler var mıdır? (Bu soruda, katılımcıların hayatı anlamlandırırken bireysel yararlarını ne ölçüde gözettiklerinin öğrenilmesi amaçlanmıştır.)
- 8) Size göre neler erdemdir? Erdemi erdem yapan şey nedir? (Bu soruda, katılımcıların “erdem”den ne anladıkları sorularak bir sonraki soruya hazırlık yapılmıştır.)
- 9) Uğruna yaşadığınız amaç, sizin için yaşamı anlamlı kılan ve baş değer olan şey nedir? (Bu soruda katılımcıların, hayatlarını anlamlandırma ölçütünün ne olduğunun açıklanması amaçlanmıştır. Yarar veya erdemle kurulan bağlantılar üzerinden hayatı anlamlandırma ölçütüne dair verilere ulaşmak istenmiştir.)

Katılımcıların söylediklerini kaçırmamak amacıyla görüşme dökümünün yapılmasında en büyük kolaylığı sağlayan elektronik kayıt alma metodu görüşmeler sırasında katılımcının onayı alınarak uygulanmıştır (Glesne, 2015, s. 157). Elde edilen verilerin analiz edilmesi sürecinde, verilen cevaplar arasındaki örüntü ve temaların ortaya çıkartılması, benzerlik ve farklılıkların çözümlenmesi için tematik analiz yöntemi kullanılmıştır (Glesne, 2015, s. 259). Soruların odaklandığı ana temalar Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1: Soruların Odaklandığı Temalar

1. Soru	Memnuniyet
2. Soru	Mutluluk
3. Soru	Mutluluk
4. Soru	Korku ve Acı
5. Soru	Değer
6. Soru	Akademik Tanınırlık, Ün ve Şöhret
7. Soru	Bireysel Yarar
8. Soru	Erdem
9. Soru	Amaç, Değer ve Anlam

Sorulara verilen yanıtlardaki örüntü, temalar ve alt temalar ortaya konduktan sonra veriler betimsel temelden yorumlamaya giden bir işleme tabi tutulmuştur (Kümbetoğlu, 2019, s. 151). Bu yorumlama sürecinde amaçlanan, analiz edilen verilerin anlamlandırılması ve çıkarılabilecek sonuçların ortaya konulmasıdır

(Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 238). Veri analizi ve yorumlaması aşamasının ardından elde edilen bulgulardan çıkarımlar yapılarak, katılımcıların yaşamı anlamlandırma biçimlerinin onlardan gelen hangi belirleyicilere göre şekillendiği ve bunların kişilerin mutluluğa bakış açısını nasıl etkilediği tartışılarak raporlaştırılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 255).

BULGULAR

Yaşamın anlamı üzerine İnsan ve Toplum Bilimleri (Psikoloji, Sosyoloji, Sosyal Hizmet ve Felsefe) alanlarında akademisyen olarak çalışan ve farklı akademik unvanlara sahip (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi, Arş. Gör.) 6'sı erkek, 16'sı kadın toplam 22 katılımcıyla yürütülen bu çalışmada oldukça kapsamlı veriler elde edilmiştir.

Çalışma boyunca yöneltilen dokuz soruyla ve sorulan kimi yardımcı ek sorularla, katılımcıların anlam, değer, amaç, acı, yarar, erdem ve mutluluk gibi kavramlarla ilgili düşüncelerinin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Sorularda odaklanılan ve cevaplarda ortaya çıkan ana ve alt temalar Tablo 2'de listelenmiştir.

Tablo 2: Tematik Analizde Ele Alınan Ana Temalar ve Alt Temalar

1. Soru	Ana Tema: Memnuniyet
	Alt Temalar: Bireysel Yarar, İş ve Kariyer, Özel ve Kamusal Yaşam, Toplumsal-Siyasal Koşullar
2. Soru	Ana Tema: Mutluluk
	Alt Temalar: Arkadaşlık, Başarı ve Takdir Görme, Değerler
3. Soru	Ana Tema: Mutluluk
	Alt Temalar: İş ve Aile Yaşamı, İnsansal İmkânlar
4. Soru	Ana Tema: Korku ve Acı
	Alt Temalar: Ölüm ve Hastalıklar, Özgürlük, Muhtaç Olma, Haksızlık Etme
5. Soru	Ana Tema: Değer
	Alt Temalar: Sevilen Kişiler, Meslek ve Başarı, Araçlar, Değerler
6. Soru	Ana Tema: Akademik Tanınırlık, Ün ve Şöhret
	Alt Temalar: Akademik Çevre, Akademik Yayın, Akademik Unvan, Takdir Görme
7. Soru	Ana Tema: Bireysel Yarar
	Alt Temalar: Özgeciliğe, Empati, İnsan Olma
8. Soru	Ana Tema: Erdem
	Alt Temalar: Merhamet, Karşılıklılık, Ahlak, Etik Değerler
9. Soru	Ana Tema: Amaç, Değer ve Anlam
	Alt Temalar: Saygı, Huzur, Başarı, Çalışma, Sağlık, Sevgi, Kendine İnanç, Mücadele, Erdem, Özgürlük

Kişilerin yaşamında gerek eylemlerinin, gerek düşünce, duygu ve inançlarının belirlenmesinde, bu kavramların ne kadar büyük bir rol oynadığının görülmesi, kişilerin yaşamı anlamlandırma biçimleri ile mutluluğa bakış açıları arasındaki benzerlik ve farklılıkların gösterilmesini kolaylaştıracaktır. Bu farkların ortaya çıkartılması için ilk sorudan itibaren bizi bu düşünceye ulaştıran adımları, katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden kimi alıntılar yaparak incelemek ve bu farkların kişilerin anlam dünyalarıyla ilişkisini kurmak yerinde olacaktır. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar alıntılanırken, gizliliklerinin korunması amacıyla, görüşülen kişiyi ifade edecek şekilde (G1, E), (G2, K)... numaralandırılmış ve cinsiyetleri parantez içinde belirtilmiştir.

İlk soruda katılımcılara yaşadıkları hayattan memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Çoğu katılımcı yaşadıkları hayattan genel anlamda memnun olduklarını, 3 katılımcı memnun olmadıklarını belirtmiştir. Memnun olanların da olmayanların da gerekçeleri farklı farklıdır. Memnun olmayanların gerekçeleri, içinde buldukları toplumsal ve siyasal koşullardır. (G1, E), (G2, K), (G14, K). Bu katılımcılar, memnuniyeti bireysel yararlarla ilişkilendirmemektedir. Bazı katılımcılar ise toplumsal-siyasal koşulları memnuniyetle ilişkilendirmemiş ve yaşamlarından iş koşullarının iyi olması ve kariyer beklentilerinin gerçekleşmesi sebebiyle memnun olduklarını söylemişlerdir. (G3, E), (G4, K). Bu katılımcılar da memnuniyeti bireysel yararlarla ilişkilendirmektedir. Bir katılımcı, memnuniyetini, hem özel hayatında hem de iş yaşamında koyduğu hedeflere ulaşmasına bağlamıştır. (G5, K). Bir katılımcı hem özel yaşamından hem de toplumsal ve kamusal yaşamından memnun olduğunu belirtmiştir. (G6, K).

Altı katılımcı genel bir cevap veremeyeceklerini belirtmiştir. Üç katılımcı, birtakım dış toplumsal-siyasal koşullardan memnuniyetsiz olmakla birlikte, kendi oldukları kişiden ve kendileriyle kurdukları ilişkiden memnun olduklarını dile getirmişlerdir. (G7, K), (G8, E), (G9, K).

Hayatı sadece kendinle ilgisinde düşündüğünde, sırf kendi hayatın olarak düşündüğünde, kendi yapıp etmelerin olarak düşündüğünde, evet, memnunum. Yani şu an olduğum kişiden memnunum. Olduğum kişi de yaptıklarımla ilgili. Dolayısıyla evet. Ama hayatı, içinde bulunduğumuz koşullarla ilgide, yani toplumsal siyasal ekonomik koşullarla ilgide düşündüğümüzde, tabi ki memnun değilim. (G8, E)

İkinci soruda katılımcılara hangi anlarda mutlu olduklarını hissettikleri sorulmuştur. Dört katılımcı arkadaşlarıyla geçirdikleri belli türden paylaşım anlarında mutlu olduklarını söylemişlerdir. Bu anları hangi özelliklere sahip arkadaşlarla yaşadıkları sorulduğunda, katılımcıların biri anlaşma, eğlence anlayışlarının uyuşması ve kimi karakter özelliklerindeki ortaklık gibi niteliklere vurgu yapmıştır. (G18, K) Üç katılımcı ise bu anları pay ettikleri arkadaşlarının ortak yönlerinin, daha çok etik ve bilgisel birtakım özellikler olduğunu dile getirmişlerdir. (G11, K), (G5, K), (G20, K).

İki katılımcı, mutlu oldukları anların, daha çok, bir şeyler başardıkları ve takdir gördükleri anlar olduğunu belirtmiştir:

Başarı, başarmak ve anlamak... Mutlulukla başarı arasında hep bağlantı kurduğum için insanın mutsuz olması, istediğine erişememesidir. (G6, K)

İnsanlarla geçirdiğim iyi vakitlerde mutluyum ve kendimi başarılı hissedip takdir edildiğimde mutluyum. Aslında çok dışa bağımlı bir mutluluk algım var. (G4, K)

İki katılımcı ise mutlu oldukları anları paylaşmadan önce mutluluğun ne olduğunu dile getirmek gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu katılımcılara göre mutluluk, insansal bir mutluluk olacaksa eğer, insanın yapısında bulunan ve onu türdeşlerinden farklı kılan birtakım olanaklar/değerlerle bağlantılı bir kavram olmak zorundadır:

Aristoteles'ten Platon'dan beri, insanlar mutluluğun ne olduğu üzerine kafa yoruyorlar. Ben biraz Aristotelesvari düşünüyorum mutluluk konusunda. Bir tür yararın, çıkarın, hazzın, mevki-makamın ve benzeri şeylerin getireceği türden bir mutluluğun, peşinde koşmaya değer bir şey olmadığını düşünüyorum. Dolayısıyla bu açıdan baktığımızda, ben hayatta mutlu olmaya çalışan bir insan değilim. Eğer mutluluk böyle bir şeyse, mutlu olmaya çalışan bir insan değilim. Ben daha çok, mutluluğu, bir kişinin kendinden, yapıp etmelerinden kaynaklandığını düşünüyorum. Bir tür kendini onaylama, bir şey yapıyorsun, ortaya bir şey koyuyorsun ve bu durum seni hoşnut ediyor. Böyle düşündüğümde, tabi ki ben bir şeyler yapabildiğimde, kendimin dışına çıkıp da insanlar için bir şeyler başarabildiğimde, bir tür değer yarattığımda ya da değer yaratabilecek olduğunu düşündüğüm kişilere yardımcı olduğumda, kendimi kendimden hoşnut olarak buluyorum. (G8, E)

Yaşantıdaki zamanı unutmak, hafiflemek ve iyi oluşla ilgili akışkanlık bir tarafa; bir de Aristoteles'in söylediği gibi içimizdeki gerçek benin ortaya çıkabileceği, içimizdeki sesin ortaya çıkabileceği, benim gerçek doğamın gerçekleşmesine imkân kılacak etkinlikleri, aktiviteleri hayata geçirebilmiş miyim ömrümde, yani, bu yaşam etkinliklerinin kendi derinlikleri değerler ile uyumlu olması durumunda ben aslında mutlu bir insanım. (G21, E)

İnsana özgü mutluluk anlayışını benimseyen katılımcılara göre mutluluk her çeşit insansal imkânın (örneğin felsefi bilme ile sanatsal seyir) gerçekleştirildiği sırada kendiliğinden yaşanacak bir şeydir:

(...) düşünsel bir etkinlik içinde olup okuma, tartışma – bilgisel paylaşım anlamında –, sorgulama, onu kendi kendime de olsa diğer öznelerle birlikte, aynı soru üzerinde olan kişilerle birlikte paylaşarak yaptığımda ve yazmada, bunları yazıya dökme durumlarında iyi hissediyorum, iyi geliyor. Temelde hep bu olmakla birlikte doğa ile olan ilişkilerim içerisinde de – yalnızca bir sınıf, okul olarak değil –, doğada var olanlarla bir buluşmada düşünsel etkinlik içinde olmak iyi hissettiriyor. (G12, K)

(...) Doğa çok güzel, inanılmaz bir hayranlık içerisinde geziyorum ve her seferinde hayran olacağım müthiş şeyler görüyorum. Bir de çok öğreniyorum doğada. Neredeyse her gördüğüm şey bana bir şeyler öğretiyor. Düşünüyorum. (G9, K)

Üçüncü soruda katılımcılara onlara göre ulaşılabilecek en büyük mutluluğun ne olduğu sorulmuştur. Dört katılımcı, ulaşabilecekleri en büyük mutluluğu iş veya aile hayatlarında sahip oldukları/olabilecekleri şeylerle ilişkilendirmişlerdir. (G2, K), (G6, K), (G3, E), (G13, K). Üç katılımcı ise insansal imkânları gerçekleştirmenin ötesinde ulaşılabilecek bir mutluluğun olmadığını, o mutluluğun da kişinin peşinde koşacağı bir şey olmaktan çok, yaşamıyla birlikte ilerleyen bir süreç olduğunu söylemişlerdir:

Kendimi keşfetmek diyebilirim. Kendi potansiyellerimi, özelliklerimi fark etmek. Akademik anlamda da, sosyal etkileşimde de, hobilerimde de neler yapabileceğimi ya da ne yapamayacağımı anlayabilmek. (G5, K)

(...) en büyük mutluluk arayışı içerisinde değilim. Bu tür şeyler yapabildiğim sürece, yani bir şekilde değerli bir hayatı sürdürdüğüm sürece, o varolan durumdan ve kendimden hoşnutluğum da devam edecektir. Ama bunun için en üstün gibi bir şey söz konusu değil. (G8, E)

Benim tanımımda öyle bir şey yok. Öyle bir şey aramıyorum da. İnanmıyorum da. Mutluluk bir süreçtir, sonuç değildir. Onun üzerine düşündüğünde elinden kaçan bir şey gibi mutluluk. (G16, E)

Dördüncü soruda katılımcılara yaşamda en çok korktukları şeyin, onlara göre en büyük acının ne olduğu sorulmuştur. 18 katılımcı, onlar için en büyük acının yakınlarının ölümü veya hastalanması olduğunu dile getirmiştir.

Bazıları ise en çok korktukları şeyin insanın özgürlüğünü yitirmesi (G5, K) veya başkalarına muhtaç olması gibi (G22, K) dışsal koşullar bakımından kimi engellerle karşılaşmak olduğunu söylemiştir. İki katılımcı ise yaşamda en çok

korktukları şeyin kendi kişilerinde insan olmayı koruyamamak, başkalarıyla ilişkilerinde değer harcayıcı eylemlerde bulunmak olduğunu ifade etmiştir:

Korktuğum şey ile en büyük acıyı birbirinden ayırırım. Korkmaktan, – kendi elimden olan kısmı olduğu için daha rahat söyleyebiliyorum sanırım – herhangi bir çirkinlik yapmayı ve onun içinde olmayı anlıyorum. En olmasın diyebileceğim şey bu. Mesela haksızlık etmek. (G12, K)

Başka birinin ölümüne sebep olmak. Herhangi birinin mutsuzluğuna, ölümüne sebep olmak. Daha önce yaşadığım şeylerle alakalı, ölümle kurduğum ilişkiyle ilgili. (G16, E)

Beşinci soruda katılımcılara onlar için hayatta vazgeçilmez olan şeyin ne olduğu sorulmuştur. Katılımcılardan üçü sevdikleri kişilerin (G5, K), (G4, K), (G13, K), ikisi mesleklerinin ve başarısının (G10, K), (G17, E), biri ise sahip oldukları belli araç ve ortamların (G3, E) onlar için vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir:

Dört katılımcı için ise yaşamda vazgeçilmez olan tek şey kendilerinde buldukları kimi etik ve bilgisel özellikler, değerlerdir:

Onur, dürüstlük, saygınlık insan olarak sahip olduğum özellikleri kaybetmemek vazgeçilmezim. (G19, K)

Sağlık ve gönülden geçen bir hayatın inşası konusunda gayretlerimi sona ermemesi benim için yeterli. O gayretlerdeki sorumluluk bende olduğu için, dışsal şeyleri kastetmiyorum. (G21, E)

(...) hayatta en çok tutduğum ve onunla birlikte ayakta durduğum şey tabi ki düşünsel etkinliğim, felsefi uğraşlar, edebi sanatsal uğraşlar. Hayata en sıkı tuttuğum şey yine kendin oluyor aslında. (G12, K)

Vazgeçilmez olan şey, tabi ki insan hayatını ve benim hayatımı anlamlı kılan şeylerdir. Değer dediğimiz şeyler, değerlerdir. Çünkü değerlerin olmadığı ya da yitirildiği bir dünyanın, yaşanmaya değmeyeceğini, anlamlı olmayacağını düşünüyorum. (G8, E)

Altıncı soruda katılımcılara akademik tanınırlığın önemi sorulmuştur. Üç katılımcı, akademik tanınırlığı önemsediklerini ifade etmişlerdir. (G11, K), (G10, K), (G6, K). 19 katılımcı, akademik tanınırlığı önemsemediklerini belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan ikisi, akademik çevrede çok fazla insan tarafından tanınmanın önemli olmadığını, yaratılan işlerin ve başkalarıyla kurulan ilişkinin değerli olduğunu söylemişlerdir. (G5, K), (G8, E).

Yedinci soruda katılımcılara bireysel yararlarını korumanın hayattaki amaçları arasında olup olmadığı sorulmuştur. Dört katılımcı kendi bireysel

yararlarını yeterince düşünmediklerini, hatta bunun kendilerine zarar vereceği bir düzeyde özgeci olduklarını dile getirmişlerdir (G2, K), (G10, K), (G19, K), (G3, E). İki katılımcı, insanlar arası ilişkilerde bireysel yararı korumanın bir noktaya kadar gerekli olduğunu ve bu sınırın "empati", "ihtiyaç" gibi kavramlar yardımıyla belirlenebileceği görüşündedir. (G16, E), (G3, E). Katılımcılardan ikisi ise söz konusu sınırın ancak insan olma ve hak fikri ile bağlantı içinde çizilebileceğini düşünmektedirler:

Babamın oğlu olsa, özellikle mesleki ilişkilerde öncelik başkasına ait ise hak eden hak ettiğini vermek isterim. (G21, E)

Bireysel yararlarını, tabi ki her insan en azından varlığını sürdürmek ve gerekli olan şeylere sahip olmak için korumak ister... Fakat bunlar, her şeyden önemli değil. Yani bireysel yarar ya da çıkarı korumak her şeyin önünde gelmiyor... Yani eğer bireysel yararı koruma kaygısı, kendime olan saygımı yitirmeme yol açacaksa, geri çekilebilirim... Kendime olan saygı derken de bir insan olarak, var oluşumdan, duruşumdan, yapip etmelerimden bir tür hoşnutluk. Kendi kendini onaylama. (G8, E)

Sekizinci soruya verilen yanıtta, bazı katılımcılara göre adına "erdemler" diyebileceğimiz şeyler merhamet (G22, K), karşılıklılık (G21, E) ve ahlaki normlarla ilişkilidirler (G17, E), (G3, E). Fakat bazı katılımcılara göre "ahlaklı olma" ile "erdemli olma" aynı şeyler değildir ve ancak adalet, dürüstlük, sevgi, cömertlik gibi etik değerler birer erdemdir. Çünkü bu katılımcılara göre "erdemli olma" ile "insan olma" arasında kopmaz bağlar vardır; erdemler insanı diğer varlıklardan yapıcı farklı kılan şeylerdir:

Adalet bir erdemdir diyoruz. Dürüstlük bir erdemdir. Sevgi bir erdemdir. Dostluk bir erdemdir. Cömertlik bir erdemdir. Yeri geldiğinde, yiğitlik bir erdemdir. Erdemi erdem yapan şeyi, şöyle anlamak gerekiyor. Erdemi değerli yapan ya da erdemleri birer değer yapan şey nedir, demek gerekiyor. O da, insanın değerleriyle olan bağlantısıdır. İnsanı insan yapan, insanı diğer varlıklardan farklı kılan şeyler olduğu için, erdemleri erdem olarak, yani birer değer olarak kabul ediyoruz. (G8, E)

İnsanı egoizmden uzaklaştırması... Hayvansal olarak doğada kalmak için her şeyi yapabilirsin fakat insan benim için ondan öte bir şey. Yani onu gerektiğinde yenebilecek potansiyele sahip bir varlık. O yüzden bencil olmak zaten biyolojik olarak yatkın olduğumuz ve olağan görülebilecek bir şey. Asıl olan bencil olmanın ötesine geçebilmektir. (G5, K)

Toplumsal normlar, değerler değil. İlk başta konuştuğum iyi olmak hali var ya, insanlara iyi olmak, insanları kandırmamak,

yalan söylememek, bir kere en başta kendine dürüst olmak ve kimseye bilerek isteyerek zarar vermemek için her şeyi yapmak bence. İnsan olmak böyle bir şey bence, o yüzden. (G10, K)

Bilgiyle iş yapmak, bilgiyle bakmak, ne olursa olsun bilgiyle birlikte gitmeye çalışmak – bilgiden kastedilen, felsefeyle ilgisinde o açıklığı varsayarak – gayretindeyim. (...) Kötülük, çirkinliği daha çok insanın isteyen yanı olan arzularını yönetememekten kaynaklı olduğunu düşünüyorum. Erdem de bu şekilde çıkıyor aslında... Asıl mesele, bir kişinin... kendini yönetmesi, dengeyi kurması o kadar önemli ki... (G12, K)

Dokuzuncu soruda katılımcılara uğruna yaşadıkları amacın, onlar için baş değer olan ve yaşamı anlamlı kılan şeyin ne olduğu sorulmuştur. Beş katılımcı, bu şeyin saygı, öğrenmek (G3, E), huzur (G15, K), başarı (G22, K), çalışmak (G6, K), (G15, K), sağlıklı olmak (G22, K), sevgi (G4, K), kendine olan inanç (G18, K), mücadele etmek (G16, E) gibi sadece kendileri için anlamlı olan birtakım öğeler olduğunu dile getirmişlerdir. Altı katılımcı, belirli bir amaçtan ya da baş değerden söz edemeyeceklerini söylemişlerdir. Altı katılımcıya göre bütünlüğünde yaşamı anlamlı kılacak şeyler sadece kendileri için değil, aynı zamanda tür olarak insan için de anlamlı olan, insanı insan yapan şeylerdir. (G5, K), (G9, K), (G8, E), (G10, K), (G14, K), (G15, K).

Erdemli bir insan olabilmek, bencil bir insan olmamak, üretebilen biri olmak, özgür bir birey olmak, uğruna yaşadığım amaçlarım diyebilirim. Bunlar benim vazgeçemeyeceğim ve ulaşmaya da çalıştığım şeyler. En nihayetinde erdemli olmak ve insan doğasını keşfetmek diyebilirim. (G5, K)

Benim anladığım şekliyle özgürleşme, özgürlük diyeceğim. Bu bir süreç ve bu benim hayatımı anlamlı kılıyor aslında. Olanı olduğu gibi görmek ve baskıdan, diğer hikâyelerden arınmış bir zihin, bir varoluş. (G9, K)

Belirli bir hedef koyarak yaşamıyorum. Sadece yaşadığım süre boyunca değerli bir hayat sürdürmek istiyorum. Onun ötesinde daha üst bir amaç yok. Yani kısaca söyleyecek olursak, neyi amaçlıyorum, bundan sonra kalan ömrümü insanca, insana yakışır şekilde geçirmeyi amaçlıyorum. (G8, E)

Yine erdemli insan olmaya döneceğim. Eğer insanlara yardım edebilen, burada öğrendiklerimi insanlara aktarabilirsem, iyi bir insan olabilirsem – altını çizerek söylüyorum – dürüst ve erdemli bir insan olabilirsem... (G10, K)

SONUÇ

Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde, insan dünyasında karşımıza çıkan iki farklı anlamlandırma biçiminin akademik yaşamdaki örnekleri daha belirgin hale gelmektedir. Bütün soru ve cevaplarda bu ikiliği görmek ve anlamak mümkündür. Yaşamlarını değer attıkları şeylerle, yarar veya değer yargularıyla bağlantı içinde anlamlandırılan katılımcılara odaklanıldığında, bu kişilerin ancak kendi çıkarları ve konfor alanları devam ettiği sürece yaşamdan memnun oldukları görülmektedir. Akademik hayata yönelme sebepleri de iş koşullarının sağladığı kolaylıklar ve belli kariyer hedefleridir. Yaşamda en çok korktukları şey kendilerinin veya birlikte var oldukları yakınlarının başına gelebilecek felaketler ya da çeşitli maddi zorluklardır. Benzer şekilde, hayatta vazgeçilmez olarak nitelendirdikleri şeyler de yaşam zorluklarına karşı birlikte mücadele ettikleri yakınları, bu mücadele için gerekli maddi koşulları sağlayan meslekleri ve bu meslekte elde ettikleri başarılarıdır. Onlar için akademik tanınırlık, akademik etkinliğe bir katkısı olup olmadığına bakmaksızın önemlidir ve bu kişilere göre erdemler, ancak toplumsal ahlaki normlarla ilgisinde ele alınabilecek olan özelliklerdir. Yaşamlarını bu şekilde anlamlandırmalarının sebebi, sahip oldukları insan anlayışları, yani insan imgeleridir. Onlara göre insan öncelikle varlığını idame ettirmeye çalışan, bunu sağlamak için kendisine bir konfor alanı oluşturan, ardından bu konfor alanını hem kendisi hem de yakın çevresi için olabildiğince genişletmeyi amaç edinen bir eğilimler varlığıdır. Bu kişilerin mutluluğa bakış açıları da insan anlayışları çerçevesinde şekillenmiştir. Onlara göre mutluluk, iş ve ev hayatlarında sahip oldukları şeyleri takiben yaşanan bir yaşantıdır. Kariyer hedefleriyle, eğlenceyle, takdir görmeye ve istediklerinin gerçekleşmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Hobbes'un söylediklerini de hatırlarsak, arzunun bir nesneden ötekine sürekli ilerleyişidir.

Yaşamlarını insana varlıktaki özel yerini sağlayan felsefi, sanatsal ve bilimsel etkinliklerde yaratılabilecek değerler ile eylem hayatında insanlarla kurduğumuz ilişkilerde korunabilecek adalet, dürüstlük, sevgi, güven gibi etik değerlerden/erdemlerden hareketle anlamlandırılan katılımcılara odaklanıldığında, bu katılımcıların yaşamlarından, bu değerleri hayata geçirebildikleri ölçüde memnun, geçiremedikleri ölçüde memnuniyetsiz oldukları görülmektedir. Akademik hayata yönelme sebepleri de felsefe, psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet gibi akademik etkinlikleri değer koruyucu bir biçimde gerçekleştirmek ve olabildiğince çok kişiyi tür olarak insanın değerinin bilgisiyyle donatarak, bu bilgiyi hesaba katacak şekilde eylemde bulunmalarına yardımcı olmaktır. Bu kişilerin yaşamda en çok korktukları şey, başka insanlara karşı değer harcıyıcı bir eylemde, hak ihlaline yol açabilecek bir muamelede bulunmak ve kendi sahip oldukları insansal imkânları hayata geçirememektir. Onların yaşamlarında vazgeçilmez olan tek şey, bütünlüğünde oldukları kişi, kendi kişiliklerinde geliştirdikleri bilimsel ve etik yetenekleri geliştirmektir. Onlar için akademik tanınırlık, kendi etkinlik alanlarını amacına uygun bir şekilde gerçekleştirmeye yaradığı müddetçe önemlidir. Ve bu kişilere göre ancak insanlar arası ilişkilerde değer koruyan kişi özellikleri birer erdem olarak adlandırılabilir. Yaşamlarını bu şekilde anlamlandırmalarının sebebi sahip oldukları

insan görüşleri, yani “İnsan nedir?” sorusuna verdikleri cevaptır. Böyle anlamlandırmaktadırlar, çünkü onlara göre insan bir olanaklar/değerler varlığıdır. İnsanı türdeşlerinden yapıcı farklı kılan bu değerler; felsefe, bilim, sanat gibi insansal etkinlikler ya da adalet, cesaret, güven, sevgi, minnet gibi etik değerlerdir. Bu kişilerin mutluluğa bakış açıları da insan görüşlerine paralel bir biçimde şekillenmiştir. Onlara göre mutluluk, insanca, insana özgü imkânların gerçekleştirildiği bir yaşamın sonunda kendiliğinden gelen, böylesi bir yaşama eşlik eden bir iyi olma hali/kendinden hoşnutluktur. Aristoteles ile Demirel’in söylediklerini de hatırlarsak, bu kişilere göre mutluluk, etik değerlerle ilgisinde ruhun erdeme uygun etkinliği, insansal etkinlik alanlarıyla ilişkisinde yaratmak ya da yaratırcasına yaşamaktır.

Bu araştırma, kişilerin kendi yaşamlarını anlamlandırmalarında iki farklı eğilim olduğunu göstermektedir. Kimi katılımcılar, yaşamlarını tür olarak insan için anlamlı olan, onu türdeşlerinden farklı kılan şeylerle ilişkilendirerek anlamlandırmanın daha doğru olduğunu, kimileri ise, yaşamlarını kendi çıkar ve değer yargılarıyla bağlantı içinde, sadece kendileri için anlamlı olacak şekilde anlamlandırmanın doğru olduğunu düşünmektedir. Bu iki anlamlandırma biçimi, kişileri iki farklı mutluluk fikrine götürmektedir: kişisel isteklerin/arzuların tatmini olarak mutluluk ve doğru/değer koruyucu eylemde bulunmanın ve değer yaratmanın verdiği bir iyi olma hali olarak mutluluk. Varolanları kendi değerinden hareketle anlamlandıran kişiler, mutluluğu tür olarak insanın değerleri ile ilgi içine sokmuş; varolanları kişisel eğilim ve değer yargılarından hareketle anlamlandıranlar (değer atfeden ve değer biçenler) ise, mutluluğu kendi eğilimlerinin karşılanması, arzularının tatmin edilmesi ve değer yargılarının korunması olarak görmüştür. Bu çalışma, felsefe literatüründe teorik olarak tartışılan ve temellendirilen, kişilerin hayatı anlamlandırma biçimleri ile mutluluğa bakış açıları arasındaki ilişkileri, insanı bilme konusu edinen İnsan ve Toplum Bilimlerinin farklı alanlarında çalışan akademisyenler örnekleme üzerinden incelemesi ve ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aristoteles (2015). *Nikomakhos’a Etik*. S. Babür (Çev.), Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Demirel, K. (2006). *Açıklamalı insani terimler sözlüğü*. İstanbul: Epsilon Yayınları.

Frankl, V. E. (2012). *İnsanın anlam arayışı*. S. Budak (Çev.), İstanbul: Okyanus Yayınları.

Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş*. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu (Çev.), Ankara: Anı Yayıncılık.

Hobbes, T. (2005). *Leviathan*. S. Lim (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2003). *İnsan ve değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

- Kuçuradi, İ. (2009). *Nietzsche ve insan*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2010). *Çağın olayları arasında*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2013a). *İnsan ve değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2013). *Schopenhauer ve insan*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2016). *Nietzsche ve insan*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Nietzsche, F. W. (2018). *Bir eğitimci olarak Schopenhauer*. M. Tüzel (Çev.), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. W. (2013). *Zerdüşt böyle diyordu*. O. Derinsu (Çev.), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Nietzsche, F. W. (2003). *İyinin ve kötünün ötesinde*. A. İnam (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Özcan, M. (2016). *İnsan felsefesi: İnsanın neliği üzerine bir soruşturma*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Schopenhauer, A. (2018). *Yaşam bilgeliği üzerine aforizmalar*. M. Tüzel (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yayın Geliş Tarihi: 07.08.2020
Yayına Kabul Tarihi: 17.08.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.777978

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1071-1097
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ELEKTRONİK AĞIZDAN AĞIZA İLETİŞİM (EWOM), WEB SİTESİ İTİBARI VE GÜVENİLİRLİĞİNİN, OTEL REZERVASYON SİTELERİNDEN REZERVASYON YAPMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ¹

*Vehbi GÖRGÜLÜ**
*Merve KOSOVA***

Öz

Bu çalışmada, çevrimiçi otel rezervasyon sitelerini kullanan kişilerde, elektronik ağızdan ağıza iletişim (eWOM), web sitesi itibarı ve web sitesi güvenilirliğinin rezervasyon yapma niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada amaçlanan, kişilerin otel rezervasyonu yapma kararında eWOM, web sitesi itibarı ve güvenilirliği unsurlarının önemini anlamak ve rezervasyon niyetine ne kadar etki ettiğini görmektir. Bu bağlamda çevrimiçi rezervasyon sitelerini kullanan 414 kişiye anket yoluyla ulaşılmıştır. eWOM'u ölçmek için bilgilendirici etki (bilgi kalitesi, kaynak güvenilirliği, bilgi miktarı), normatif etki (genel değerlendirme puanı, müşteri değerlendirme puanları) ve bilgiyi kavrama özellikleri baz alınmıştır. Rezervasyon niyetini ölçmek için Chang ve Chen (2008) tarafından kullanılan 3 soruluk skala kullanılmıştır. Web sitesi itibarı ve web sitesi güvenilirliğini ölçmek içinse Li'den (2014) yararlanılmıştır. Web sitesi itibarı için 4 soru, web sitesi güvenilirliği için 6 soru sorulmuştur. eWOM etkisi ise Filieri (2015) tarafından kullanılan ölçek adapte edilmiştir ve bu başlık altında bilgiyi kavrama değişkeni için 3 soru sorulmuştur. Bilgilendirici etki toplamda 11 sorudan, normatif etki değişkeni ise toplamda 8 sorudan elde

¹ "Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim (Ewom), Web Sitesi İtibarı Ve Güvenilirliğinin, Otel Rezervasyon Sitelerinden Rezervasyon Yapma Niyeti Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi" başlıklı makalemizi değerlendirmenize sunarız. Bu makale, Merve Kosovalı'nın Vehbi Görgülü danışmanlığında İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü Pazarlama İletişimi Yüksek Lisans Programı'nda Mayıs 2020'de tamamlamış olduğu yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Veri toplama sürecine geçilmeden önce, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Görgülü, V., Kosova, M. (2021). Elektronik ağızdan ağıza iletişim (eWOM), web sitesi itibarı ve güvenilirliğinin, otel rezervasyon sitelerinden rezervasyon yapma niyeti üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1071-1097.

* Dr. Öğr. Üyesi., İstanbul Bilgi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Tasarımı ve Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-6248-7289, vehbi.gorgulu@bilgi.edu.tr.

** MA, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Pazarlama İletişimi Yüksek Lisans Programı, ORCID: 0000-0002-0685-0642, mervekosova74@gmail.com.

edilmiştir. Tüm değişkenler 5'li Likert Sistemi ile ölçeklendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; bilgilendirici etkinin rezervasyon niyeti üzerinde etkisi bulunmazken, normatif etki, bilgiyi kavrama, web sitesi itibarı ve güvenilirliğinin, rezervasyon yapma niyetini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim, Web Sitesi İtibarı, Web Sitesi Güvenilirliği, Rezervasyon Niyeti, Tüketici Yorumları.

THE IMPACT OF ELECTRONIC WORD OF MOUTH (EWOM), WEB SITE REPUTATION AND CREDIBILITY ON BOOKING INTENTION VIA HOTEL BOOKING WEBSITES²

Abstract

In this study, we examined the effects of electronic word of mouth communication (eWOM), website reputation and website trust on the booking intention. Our aim in this research is to understand the importance of eWOM, website reputation and trust regarding consumer's intention to book hotels online. In this context, we conducted an online survey and reached to 414 participants. In order to measure eWOM, informational influence (information quality, source credibility, information quantity), normative influence (overall product ratings, customer ratings) and information diagnosticity factors were analyzed. The scales were adapted from Chang and Chen (2008) for booking intention. Li (2014) was used to measure website reputation and website trust. 4 questions were asked for website reputation and 6 questions were asked for website trust. eWOM effect was adapted from Filieri (2015) and 3 questions were asked for the information diagnosticity. The informational influence was obtained from 11 questions in total, and normative influence from 8 questions in total. All variables measured through 5-point Likert scale According to the research results, while the informational influence has no effect on the booking behavior, normative influence, information diagnosticity, website reputation and website trust positively affect the booking intentions of consumers.

Keywords: Electronic Word of Mouth, Website Reputation, Website Trust, Booking Intention, Customer Reviews.

GİRİŞ

Günümüzde internetin yaygın kullanılmasıyla beraber tüketicilerin satın alma davranışı da değişiklik göstermeye başladı. Web 2.0'ın gelişmesiyle tüketicilerin aldıkları ürüne veya servislere ait deneyim ve fikirlerini paylaşma imkânı doğdu (Filieri, 2015). Böylelikle tüketiciler daha geniş bir bilgi birikimine kavuştular. İnternetin yaygınlaşmasından önce tüketiciler satın alma kararını

² Our manuscript, titled, "The Impact of Electronic Word of Mouth (EWOM), Web Site Reputation and Credibility on Booking Intention via Hotel Booking Websites" is submitted for your evaluation. This article is produced from the master's thesis of Merve Kosova, which was written under the supervision of Vehbi Görgülü (PhD) and submitted to Istanbul Bilgi University Marketing Communications Master's Program in May 2020. Before the data collection process, required permissions were taken from Istanbul Bilgi University Human Research Ethics Board.

verirken geleneksel ağızdan ağıza iletişim (WOM) yöntemini kullanmaktaydılar. Fakat zamanla bu yöntem de elektronik hale gelmeye başladı. eWOM olarak adlandırılan bu iletişim yöntemi; potansiyel, mevcut ve eski müşterilerin ürünler veya firmalar hakkında yaptığı ve internet yoluyla çok fazla kişiye ulaşan olumlu veya olumsuz beyanlar olarak tanımlanmıştır (Hennig vd., 2004). eWOM iletişimi olan çevrimiçi tüketici yorumları, dünya çapında bu yorumları okuyup satın alma kararını veren tüketiciler arasında popüleritesini arttırmaktadır (Senecal & Nantel, 2004). Tüketiciler, eWOM’u özellikle ürün veya hizmetin kalite ve performansını tanımak, anlamak ve değerlendirmek için tercih etmektedir (Jiang & Benbasat, 2007). eWOM iletişiminin çok fazla kişiye ulaşması, bu iletişim yönteminin kullanılmasının avantajlarından biridir. Başka bir avantajı da internet sitelerinde müşterilerin değerlendirmesini sıralayabilmek ve ürünün özelliklerine özet halinde ulaşabilmektir (Filieri, 2015). Özellikle turizm sektörü için, otellerin konum, temizlik ve ücret gibi özelliklerinin karşılaştırılması tüketicileri cezbeden bir unsur haline gelmiştir.

Tüketiciler, satın alma kararını buldukları ipuçları ve itibarlı kaynaklardan edindikleri bilgilere dayandırır (MacKenzie & Lutz, 1989). Turizm sektöründe tüketicilerin karar verme sürecinde, firmaların itibarlı olması önemli bir yer tutmaktadır (Wu vd., 2018). Yüksek itibara sahip firmalar, ürün veya hizmet satın alımında tüketicinin güvenini arttırmakta ve risk algısını azaltmaktadır; bu nedenle de tüketiciler tarafından tercih edilmektedir (Keh & Xie, 2009). Ayrıca bulgular, algılanan kurumsal itibarın müşteri memnuniyeti ve sadakatının öncüsü olduğunu göstermektedir (Su vd., 2016). Bu durumda tüketicilerin satın alım niyeti ölçülürken, firma itibarı da dikkate alınmalıdır.

Yukarıda ifade edilen tanımlamalar ve yaklaşımlar doğrultusunda, bu araştırmanın amacı, internet üzerinden otel rezervasyon sitelerini kullanan kişilerin rezervasyon yapma niyetini, eWOM etkisi, web sitesi itibarı ve web sitesi güvenilirliği açısından ele alıp, etkilerini incelemek olmuştur. Önceki akademik çalışmalar incelendiğinde, eWOM konusunda pek çok araştırma yapıldığı gözlenmiştir; fakat bu araştırmaların önemli bölümü, eWOM’u yaratan kişiler perspektifinden ele almıştır (Örneğin: Castellano & Dutot, 2017; Cheung vd., 2009; Maisam & Mahsa, 2016). Web sitesi itibarının ise ağırlıklı olarak tüketici güveni üzerindeki etkisi incelenmiştir. Güvenlik ve gizlilik konuları, görece biraz daha yeni bir alan olup, bu konuda özellikle turizm sektörü üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle mevcut araştırma, Türkiye’deki internet kullanıcılarının otel rezervasyonu yapma niyetini, eWOM, web sitesi itibarı ve güvenilirliği perspektifinden ele alacaktır.

LİTERATÜR TARAMASI

Satın Alma Niyeti

Bu araştırmada, tüketicilerin ürün veya hizmet satın alım davranışını incelemek için tüketicilerin rezervasyon niyeti üzerinden ölçüm yapılmıştır; çünkü

niyet, davranışın göstergesidir. Ajzen ve Fishbein'e (1977) göre niyet ve davranış arasında yüksek bir korelasyon vardır; bu nedenle eylemi tahmin etmek mümkündür. Birçok e-ticaret odaklı araştırma da çevrimiçi işlemlerdeki tüketici niyetini gerçek satın alma davranışının öngörüsü olarak kabul etmiştir. Niyet ve davranış arasındaki ilişki, insanların mevcut bilgilere dayanarak rasyonel kararlar vermeye çalıştıkları varsayımına dayanır ve bu nedenle de kişinin davranışı gerçekleştirme veya gerçekleştirilmeme niyeti, o kişinin gerçek davranışının birincil belirleyicisidir (Kim vd., 2008).

Pazarlamaya yönelik birçok araştırmada, tüketicilerin herhangi bir ürünü satın alma niyeti üzerine ölçümler yapılmıştır. Bu araştırmada ise otel rezervasyon siteleri özelinde bakıldığı için, niyet değişkeni satın alma niyeti yerine rezervasyon niyeti olarak adlandırılmıştır. Seyahat eden kişilerin otel rezervasyonu konusundaki niyeti bu araştırma için temel bir değişkendir; çünkü pazarlama stratejilerini uygulamak için niyeti anlamak ve yönetmek özellikle gerekir (Casaló vd., 2015).

EWOM (Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim)'un Rezervasyon Niyeti Üzerindeki Etkisi

Ağızdan ağıza iletişim (WOM), tüketicilerin kendi aralarında ürün ve hizmetlerden bahsetmeleriyle doğan bir pazarlama biçimidir (Maisam & Mahsa, 2016). İnternet kullanımının artmasıyla beraber bu iletişim biçiminin önemli bir bölümü elektronik hale gelmiştir ve bu görece yeni olgu, elektronik ağızdan ağıza iletişim (eWOM) olarak adlandırılmıştır. Geleneksel WOM'den farklı olarak eWOM iletişimi daha önce görülmemiş yayılma hızına sahiptir ve daha kalıcı ve erişilebilirdir. Ayrıca kullanıcıların ilgilendikleri ürün veya hizmetin arşivlenmiş değerlendirmelerini de okumalarına ve karşılaştırmalarına imkân verir. Bu kolay erişilebilirlik, eWOM'u internet kullanıcıları için cazip hale getirmiştir (Cheung vd., 2009). Castellano ve Dutot (2017) için, eWOM sadece aile veya arkadaş gibi yakın tanıdıklarla sınırlı değildir, aynı zamanda coğrafi olarak internet üzerinden dağılmış olan tüm yabancılar arasında da olabilir. Hatta birbiri ile önceden ilişkisi az olan veya hiç olmayan insanlar arasında ortaya çıkabilir ve anonim olabilir. Bu anonimlik, bireylerin kimlikleri veya konumlarını açıklamadan görüşlerini paylaşmalarına da izin verebilmektedir.

İnternetin gelişmesiyle beraber eWOM'un da gelişimine tanıklık edilmiştir. Önceden sınırlı sayıda işlemler yapılırken, zamanla herkesin rahatlıkla ulaşabildiği, sınırsız bilginin olduğu bir iletişim düzeni pekişmiştir. Artık tüketiciler milyonlarca internet kullanıcısıyla bağlantı kurabilmekte, en yeni ya da en yüksek değeri sunan ürün veya hizmete ulaşabilmekte ve kendi gibi düşünen veya düşünmeyen tüketicilerin fikirlerini alabilmektedir (El-Said, 2020). Sosyal ağlar, sanal topluluklar, bloglar ve forumlar gibi sosyal medya platformlarının son dönemde gelişmesi, tüketicilerin eWOM ile etkileşime girmesini kolaylaştırmıştır.

O'Reilly ve meslektaşları (2016), WOM'u tipik olarak hiç tanışmayan ve sosyal bağlantısı olmayan insanlar arasındaki bilgi alışverişi olarak tanımlamaktadır.

Potansiyel tüketiciler, nispeten tarafsız olduğu için diğer tüketici incelemelerine güvenmektedir. Yapılan bazı araştırmalar da tüketici önerilerinin, ürün seçimi üzerinde uzman veya firma danışmanlarının incelemelerinden daha fazla etkilediğini bulmuştur (Sparks & Browning, 2011).

Deutsch ve Gerard (1955)'in çift süreç teorisine göre bilgilendirici ve normatif olmak üzere iki tür sosyal etki vardır. Bilgilendirici etki, bireyden edinilen bilgiyi gerçeklik konusunda kanıt olarak kabul etmeyi ifade ederken, normatif etki ise bir başka kişi ya da grubun beklentilerine uymayı ifade eder (Burnkrant & Cousineau, 1975). Sosyal ağlarda ürün odaklı mesajlara bakıldığında karşılıklı bağ kuvveti, güven, normatif ve bilgilendirici etkinin eWOM'un önemli özelliklerinden olduğu ortaya çıkmıştır (Kim vd., 2016). Bu çerçevede bakılacak olursa, bilgilendirici ve normatif etki türlerinin eWOM'un ikna edebilme gücünü nasıl etkilediği de ortaya çıkacaktır. eWOM özelinde bakılırsa bilgilendirici etki, çevrimiçi müşteri yorumlarının kalitesine, kaynağın algılanan güvenilirliğine ve mevcut yorumların miktarına dayalıyken, normatif etki, genel ürün sıralamaları ve müşteri puanlamaları gibi sosyal grupların fikir bilgisine dayanmaktadır (Filieri, 2015). Mevcut araştırmada eWOM'un rezervasyon yapma niyeti üzerindeki etkisi incelenirken, bilgilendirici etki (bilgi kalitesi, kaynak güvenilirliği, bilgi miktarı), normatif etki (genel değerlendirme puanı, müşteri değerlendirme puanları) ve bilgiyi kavrama özellikleri baz alınıp, ilerleyen bölümlerde bu potansiyel ilişkiler belirtilen hipotezlerle test edilecektir.

Bilgilendirici Etki

Sosyal etki, Deutsch ve Gerard (1955)'in çift süreç teorisine göre ikiye ayrılmaktadır. Bu öğelerden birincisi olan bilgilendirici sosyal etki, temelinde diğer insanlardan edinilen bilginin kazanımını ifade eder. Bilgilendirici etki altında olan kişiler bilgi edinmeyi amaçlarken, normatif etki altındakiler başkalarının beklentilerine uymaya çalışır (Chung & Han, 2017). Çift süreç teorisiyle ilgili yapılan çalışmalarda sosyal etkinin tüketicinin karar verme sürecinde önemli rol oynadığı gözlenmiştir (Castellano & Dutot, 2017). Bilgilendirici etki özelinde bakıldığında, tüketiciler başka kişilerden gelen bilgileri içselleştirir ve başkalarının gözlemine dayalı olarak da bazı çıkarımlarda bulunur (Casaló vd., 2011). Bir kişinin elde ettiği bilgiyi değerlendirip çıkarımda bulunması içinse bilginin güvenilir ve kaliteli olması gerekir (Cheung vd., 2009). Otel rezervasyonları için de eWOM'un bilgilendirici etkisi, tüketicilere karar verme aşamasında yardımcı olup, rezervasyon yaparken etkilemektedir (Filieri & McLeay, 2013).

Bilgilendirici etki, tüketicinin konuyla ilgili bilgisini arttırmada yardımcı olur. Bu çalışmada Filieri'nin (2015) çalışmalarında gösterildiği gibi, bilgilendirici etki eWOM özelinde çevrimiçi müşteri yorumlarındaki bilginin kalitesi, bilgi kaynağının güvenilirliği ve bilgi miktarı bağlamında ele alınmıştır. eWOM, birbirini tanımayan bireyler tarafından sunulduğundan (Cheung vd., 2009), bilgilendirici

etkilerin rezervasyon yapma niyeti üzerinde ne derece önemli olduğu bu çalışmanın bir sonucu olarak değerlendirilecektir.

Bilgi kalitesi

Bilgi kalitesi, çevrimiçi tüketici yorumlarındaki içeriğin niteliği olarak tanımlanır ve tüketicinin ürün veya hizmetlere karşı olan tutumunda ve satın alma niyetinde önemli bir rol oynar (Filieri vd., 2018). Kang ve Namkung'a (2019) göre ise bilgi kalitesi, kişilerin sunulan bilgiyi güncel, doğru, net ve yararlı olarak değerlendirme derecesidir. Düşük kaliteli bilgiler, yorumu inceleyenler için hem zaman hem de efor kaybına yol açarken, yüksek kaliteli bilgiler müşterilerin etkili bir biçimde bilgiden yararlanmasını sağlar (Kang & Namkung, 2019). Ayrıca çevrimiçi tüketici yorumlarındaki bilginin kalitesi, o bilginin anlaşılabilir, aydınlatıcı ve ürün veya hizmetle bağlantılı olmasını da ifade eder. Yüksek kaliteli yorumlar kolayca anlaşılabilir, ürünle alakalı, yeterli ve nesnel sağlarken, düşük kaliteli yorumlar anlamsız, sınırlı bilgiye sahip, ürünle ilgili çok az bilgi içeren ve öznel olmaktadır (Zeng vd., 2020). Castellano ve Dutot (2017) için de yorumun kaliteli olması için açık, tutarlı, kapsamlı ve iyi yazılmış olması gerekir.

Bazı araştırmalara göre bilginin kalitesi, miktarından daha önemlidir (Mishra & M., 2016). Chen vd. (2006), çevrimiçi kitap satışlarında yüksek kaliteli yorumların, daha fazla fayda sağladığı ve satışların artmasına katkı sunduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, otel rezervasyon sitelerinde yayınlanan tüketici yorumlarının kalitesi de karar verme sürecinde önemli rol oynamaktadır. Tüketici yorumlarını inceleyen kişiler çok fazla bilgiye maruz kalmalarına rağmen, en faydalı gördükleri bilgiyi kullanırlar (Kang & Namkung, 2019). Yorumların detaylı, inandırıcı, ihtiyaca yönelik ve kapsamlı olması, sunulan bilginin kaliteli ve faydalı olduğunun göstergesidir (Filieri, 2015).

Kaynak Güvenilirliği

eWOM, rahatça erişilebilmesine rağmen, insanlar bilinmeyen kullanıcılardan gelen yorumların paylaşılmasından dolayı endişe duymaktadır ve içeriklerin güvenilirliğini sorgulamaktadır (Cheung vd., 2009). Benzer şekilde, çevrimiçi tüketici yorumlarının popülerlik kazanmasıyla, oteller nezdinde aşırı bilgi paylaşımı bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Hangi bilginin fayda sağlayacağını bulmak için bazı araştırmalar konuyu kaynak güvenilirliği perspektifinden ele almıştır (Zhao vd., 2015).

Bir tüketici, herhangi ürün veya hizmeti satın almaya karar verme aşamasındayken çevrimiçi tüketici yorumlarını inceliyorsa, kaynağı güvenilir bulması halinde bir karara varabilir (Kudeshia & Kumar, 2017). Castellano ve Dutot (2017) da eWOM kaynağının güvenilir olarak algılanmasının, tüketicilerde ürüne karşı olumlu tutum geliştirilmesine olanak sağladığını ifade etmektedir. Filieri (2015) doğru, gerçekçi ve detaylı bilgi içeren kaynağın, yüzeysel, ayrıntısız ve

sübjektif bilgi içeren kaynaktan daha güvenilir olduğunu belirtmiştir. Castellano ve Dutot (2017) ise, kaynak güvenilirliğinin ana boyutlarının doğruluk, inanılabilirlik, tarafsızlık ve ikna edicilik olduğunu ileri sürmüştür.

EWOM kaynağının güvenilir olması önemli bir konudur ve yüksek güvenilirliğe sahip olan kaynak, tüketicileri etkilemede daha başarılı olduğu ifade edilebilir. Kaynağın güvenilirliği, verilen mesajın dikkate alınması veya alınmamasına yol açan önemli bir faktördür (Mauri & Minazzi, 2013). Potansiyel tüketiciler nezdinde çevrimiçi tüketici yorumları ne kadar yüksek güvenilirliğe sahipse, satın alma niyeti de o kadar yüksek olur (Kudeshia & Kumar, 2017). Bu bağlamda, kaynak güvenilirliğinin rezervasyon yapma niyeti üzerine bir hipoteze de çalışmada yer verilmiştir.

Bilgi Miktarı

Bilgi miktarı, eWOM için önemli olan bir başka özelliktir ve mesajların adetini belirtir (Zhao vd., 2015). Bilgi miktarı arttığında, tüketicilerin kararını destekleyici bilgi bulma fırsatı da artmış olur ve böylece daha fazla bilgi ile karar vermek için yeterli kanıt toplanmış olur (Andrews, 2013). Yüksek sayıda yorum olması, yorumları okuyanlar için yararlı bilgi bulma olasılığının daha yüksek olduğu gösterir.

Yapılan bazı araştırmalar, bilgi miktarının tüketicilerin karar vermesi aşamasında etkili olduğunu göstermiştir. Tüketicilerin çok sayıda yorumu olan bir oteli tercih etmesi daha olasıdır; çünkü fazla miktarda yorum alması o otelin daha popüler ve ön planda olduğunun bir göstergesi olarak tüketici tarafından algılanabilir (Zeng vd., 2020). Filieri ve McLeay (2013) de ürünün popülerliğinin, ürünle ilgili yorum sayısı ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

Pozitif veya negatif olmasından bağımsız olarak yorum sayısının yüksek olması çevrimiçi platformlarda tüketiciyi daha fazla çekip, ürünle ilgili farkındalığı arttıran bir unsurdur (Zhao vd., 2015). Ayrıca çevrimiçi tüketici yorumlarının miktarının satışlar üzerinde daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle çok sayıda otel incelemesine maruz kalan tüketiciler, otele karşı daha olumlu bir tutum sergileyecek ve satın alma niyetleri de benzer şekilde etkilenecektir (Park ve meslektaşları, 2007). Tüm bu sonuçlara bağlı olarak, bu çalışmada bilgi miktarının rezervasyon niyeti üzerindeki etkisini incelemek için bir hipotez kurulmuştur.

Normatif Etki

Deutsch ve Gerard (1955)'in çift süreç teorisine göre sosyal etkinin ikiye ayrıldığından bahsetmiştik. Normatif sosyal etki temelinde, başkalarının beklentilerine uymayı ifade eden bir kavramdır (Burnkrant & Cousineau, 1975). eWOM özelinde bakıldığında, çok fazla sayıda katılımcının dahil olduğu bu iletişim biçimi, hem paylaşılan yorumlardan gelen bilgilendirici etkiye, hem de katılımcı görüşlerinin potansiyel normatif etkilerine sahiptir (Cheung, vd., 2009).

Başkalarının algısı ve yargısı, tüketiciler için sıklıkla gerçeğin kanıtı olan güvenilir bir kaynak olarak görülmüştür. Bu nedenle iki veya daha fazla kişinin aynı ürün algısını paylaşması durumunda, diğer kişilerin de bu benzer algılardan etkilenmesi beklenir (Deutsch & Gerard, 1955). Buna bağlı olarak eWOM’da kişiler, farklı tüketicilerin ürün veya hizmeti nasıl değerlendirdiğini anlamak için belirli kısa yolları kullanırlar. Bu kısa yollar, ürünlerin sıralaması veya yıldız puanları gibi tüketicilerin ortalama değerlendirme puanlarından elde edilen bilgileri gösterir. Sparks ve Browning (2011)’e göre tüketicinin seçimini, sıralamalar veya puanlamalar gibi bilgiyi işleme kolay yollar etkiler; çünkü insan beyni bir sorunu çözerken karmaşık yöntemler yerine en basit yöntemi seçmeye eğilimlidir. Tüketiciler, ürün seçeneğini azaltmak için ürün değerlendirme puanlarına güvenir (Pan & Zhang, 2011). Otel rezervasyonları özelinde, genel değerlendirme puanı olarak bahsettiğimiz otellere verilen yıldız skor sayıları olurken, müşteri değerlendirme puanı ise temizlik, konum ve kahvaltı kalitesi gibi detayları içermektedir (Fileri, 2015).

Genel Değerlendirme Puanı

Web sitelerinin birçoğu tüketici değerlendirmelerini göstermek için çeşitli özet bilgiler sunar ve bu özet bilgi web sitesini ziyaret edenler için ilk izlenimdir (Mishra & M., 2016). Genel değerlendirme puanı olarak adlandırılan özet bilgi, web sitelerinin ortak bir özelliğidir ve ürün veya hizmetin bireysel tüm değerlendirmelerinin ortalama puanını ifade eder (Fileri vd., 2018). Bu çalışmada da genel değerlendirme puanı, otel rezervasyon sitelerindeki otellerle ilgili pozitif, negatif ve nötr olarak tüm tüketici değerlendirmelerini özetleyen puanı göstermektedir.

eWOM’da ürünün puanı ve sıralaması önemli bir özelliktir; çünkü geleneksel WOM’dan farklı olarak tüm görüşlerin gözden geçirilip tarafsız bir özetini elde etmiş olunur (Fileri & McLeay, 2013). Örnek verecek olursak; Booking.com web sitesinde 1’den 10’a kadar bir puanlama aralığı verilir ve değerlendiriciler kaldıkları otelin temizlik, konum, personel, yemek ve fiyat gibi farklı özelliklerini puanlar. Tüm değerlendiricilerden elde edilen puanların ortalaması da olumlu veya olumsuz tüm yorumların özetini göstermiş olur. Potansiyel müşteriler, web sitelerinde görünen genel değerlendirme puanını dikkate alıp, otellerin sıralamasını elde eder (Nieto-Garcia vd., 2019).

Otel rezervasyon sitelerindeki çevrimiçi tüketici yorumları, olası müşterilerin otel seçeneklerini karşılaştırmasına yardımcı olur ve yetersiz seçeneklerden kaçınmasını sağlar. Genel değerlendirme puanları da yorum yapanların görüşlerini özetleyen bir bilgi sunar. Bu özet bilgi, birçok web sitesi tarafından otelleri sıralamak ve otel seçiminde tetikleyici unsur olması açısından kullanılır. Müşteri açısından bakıldığında, genel değerlendirme puanları rezervasyon niyeti gibi karar sürecini etkileyen bir özellik olarak öne çıkmıştır (Nieto-Garcia vd., 2019). Tüm bu araştırmalara bağlı olarak, bu çalışmada genel değerlendirme

puanının rezervasyon niyeti üzerindeki etkisini incelemek için bir hipotez kurulmuştur.

Müşteri Değerlendirme Puanı

EWOM iletişimini kullanan birçok web sitesi ürün veya hizmetleri için tüketici yorumlarından ve puanlamalarından yararlanmaktadır. Özellikle otel değerlendirmelerinde tüketici deneyimlerine ait puanlamalar, kişilerin otel seçiminde karar almalarını destekleyen kolaylaştırıcı faktörlerdir (Casado-Diaz vd., 2016). Önceki bölümde bahsettiğimiz genel değerlendirme puanı, tüm değerlendirmelerin ortak puanını verirken, müşteri değerlendirme puanı ise, ürün veya hizmetin belirli özellikleri üzerine verilen bireysel puanlamaları ifade eder. Çevrimiçi rezervasyon siteleri, müşterilerin ziyaret ettiği otelin belirli özellikleri hakkında nicel bir değerlendirme yapmalarını ister (Mellinas vd., 2019). Örneğin; Booking.com web sitesinde kahvaltı, temizlik, konfor, olanaklar, konum, personel, fiyat ve internet bağlantısı özellikleri için ayrı ayrı 1'den 10'a kadar puanlama yapılır ve bu özelliklerdeki puanlamalar müşteri değerlendirme puanı olarak bilinir.

Müşteri değerlendirme puanı, incelenen ürün veya hizmetin ana özellikleri hakkında değerlendirmeleri özetlediği için tüketicilerin ürün kalitesi hakkında bilgi edinmesinde yardımcı olabilir ve bu şekilde, tüketiciler güçlü ve zayıf yanları dahil olarak ürünün olası performansını anlayabilirler (Filieri, 2015). Bu nedenle de çalışmamızda müşteri değerlendirme puanının rezervasyon niyeti üzerindeki etkisini incelemek için bir hipotez kurulmuştur.

Bilgiyi Kavrama

Bilgiyi kavrama, belirli bir ürün için verilen bilginin yeterliliğini ve bu bilginin tüketicinin karar vermesine yardımcı olma derecesini ifade eder (Andrews, 2013). eWOM'un bu özelliği, tüketicilerin bilginin yararlılığına dair değerlendirme yapmasını ve buna bağlı olarak seçim yapmasını etkiler (Aboulnasr, 2006). Başka bir deyişle, çevrimiçi tüketicilerden elde edilen bilgilerin, yorumları okuyanlar tarafından ürünün kalitesini ve performansını anlamak ve değerlendirmek için yararlı olduğu düşünülüyorsa, o bilgiyi kavradıkları çıkarılır (Filieri, 2015).

Bilgiyi kavrama, eWOM için önemli bir özelliktir; çünkü algılanan bilgi ne kadar yüksek olursa tüketicilerin çevrimiçi alışverişe karşı olan tutumu o kadar iyi olur; durumun satın alma niyeti üzerindeki etkisi de bir o kadar yükselir (Filieri vd., 2018). Başka çalışmalar da algılanan fayda ve tüketici tutumu arasında pozitif ilişkiyi desteklemektedir (Agag & El-Masry, 2016). Bu doğrultuda, çalışmamızda eWOM'un bilgiyi kavrama özelliğinin rezervasyon niyeti üzerindeki etkisini incelemek için bir hipotez kurulmuştur.

Web Sitesi İtibarı

İtibar, bir firmanın, müşterilerinin bakış açısından değerlendirilmesidir ve somut olmayan bir kavramdır (Lai, 2019). Müşteriler, genellikle kendilerini yüksek itibarlı firmalarla ilişkilendirmeye daha isteklidir. Buna bağlı olarak da firmanın itibarı, rekabet avantajı yaratmak için önemli bir stratejik kaynaktır (Su vd., 2016). İyi bir web sitesi itibarına sahip olmak ise, tüketicilerin güvenine de sahip olmak demektir (Chih vd., 2013). Tüketicilerin, iyi bir itibara sahip web sitesinden elde ettikleri bilgileri dikkate alma eğiliminde oldukları da yapılan araştırmalarca tespit edilmiştir (Özkan & Yaşın, 2015).

İtibar yadsınamaz şekilde işletme başarısı ile bağlantılıdır ve kurumsal itibarın müşterilerin davranışsal niyetlerini etkilediğine dair bulgular vardır (Su vd., 2016). Tüketici, ürün veya hizmete dair bilgileri yüksek itibara sahip bir web sitesinden alıyorsa, düşük itibara sahip web sitesine göre o bilgiyi daha güvenilir ve ikna edici bulur. Özellikle tüketicilerin önceden deneyim veya bilgi sahibi olmadığı durumlarda, itibarlı kaynaklara yöneldiği de keşfedilmiştir (Park & Lee, 2009). Benzer şekilde, ürün kalitesinin kolayca doğrulanamadığı durumlarda, ürünü sunan firmanın itibarı tüketiciler tarafından ürünün kalitesinin bir göstergesi olarak kullanılmaktadır (Chen vd., 2006).

Turizm sektörü özelinde bakacak olursak, çevrimiçi rezervasyon sitelerini kullanan kişiler oteller hakkında pek çok bilgiye eWOM sayesinde ulaşmaktadır; fakat çok fazla bilgi olmasından dolayı karar verme sürecinde web sitelerinin itibarı da önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Çevrimiçi platformları kullanan kişiler, web sitelerinin itibarlı olmasına önem vermektedir; çünkü itibar güven duygusunu arttırdığı için, o web sitelerindeki ürün veya hizmetle ilgili algıları da olumlu yönde olacaktır (Su vd., 2016).

İnternetteki olası güvenlik açıklarından dolayı, itibarlı web siteleri bilinmeyen sitelere kıyasla, tüketiciler tarafından daha çok kabul görmüştür (Shamdasani vd., 2001). Olumlu itibar algısı, bir firmanın krizden kurtulma yeteneği, müşteri hizmetleri ve satın alma niyeti ile ilişkilendirilmiştir (Weiss vd., 1999). Özellikle hizmet sektöründe, satın alma öncesindeki belirsizliği gidermede kurumsal itibar önemli rol oynamaktadır (Su vd., 2016). Bu bağlamda web sitesi itibarının rezervasyon niyeti üzerindeki etkisini incelemek için bir hipotez geliştirilmiştir.

Web Sitesi Güvenilirliği

E-ticaretin zorluklarından biri müşterileri interneti yeni satış kanalı olarak kullanmaya ve gözle göremedikleri satıcılara ödeme yapmaya ikna etmektir (Tariq & Eddaoudi, 2009). İnternet, ticari işlemler yapmak için uygun bir platform sağlamasına rağmen tüketiciler, web sitelerinde ürün veya hizmetlerle ilgili işlemler hakkındaki olası sorunlardan dolayı negatif etkilenme eğilimindedir (Ha & Coghill, 2008). Web sitesi güvenilirliği, satıcı ve alıcı arasındaki güven ilişkisi ile ilgilidir.

İnternette güven kavramının, müşterinin çevrimiçi alışverişe katılımının temelini oluşturduğu tespit edilmiştir (Tariq & Eddaoudi, 2009).

Özellikle turizm sektöründe, potansiyel müşterilerin hizmet satın alımında göz önünde bulundurduğu başlıca kriterlerden biri güvenilirliktir. Güvenlik koruması, gizlilik, şifreleme ve doğrulama gibi özellikler tüketicilerin karar verme aşamasında oldukça etkili unsurlardır (Kim vd., 2008). Potansiyel bir müşteri, otel rezervasyonu için belli bir web sitesine yöneldiğinde, o platforma karşı güveni fazla ise satın alma niyeti de olumlu yönde etkilenmektedir (Sparks & Browning, 2011). Ayrıca tüketicilerin, web sitesi politikalarını sunan, yeni teklifler hakkında bilgilendiren ve işlemin gerçekleştiğini hızlıca onaylayan otel rezervasyon sitelerine güvenme olasılığı daha yüksektir (Agag & El-Masry, 2016). Tüm bu bilgiler ışığında, bu çalışmada web sitesi güvenilirliğinin, rezervasyon niyeti üzerine etkisi de incelenecektir.

METODOLOJİ

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

İnternetin yaygınlaşmasıyla beraber tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çevrimiçi platformlarda yapılan işlemlerin sayısı artış göstermiştir. 2017 yılında otel rezervasyonlarının %57’si çevrimiçi platformlarda yapılırken, bu oran, 2019 yılında %61 seviyesine çıkmıştır (Statista, 2019). Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, Türkiye’de çevrimiçi otel rezervasyon sitelerini kullanan kişilerde, elektronik ağızdan ağıza iletişimin (eWOM), web sitesi itibarının ve web sitesi güvenilirliğinin otel rezervasyonu yapma niyeti üzerindeki etkisini incelemektir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

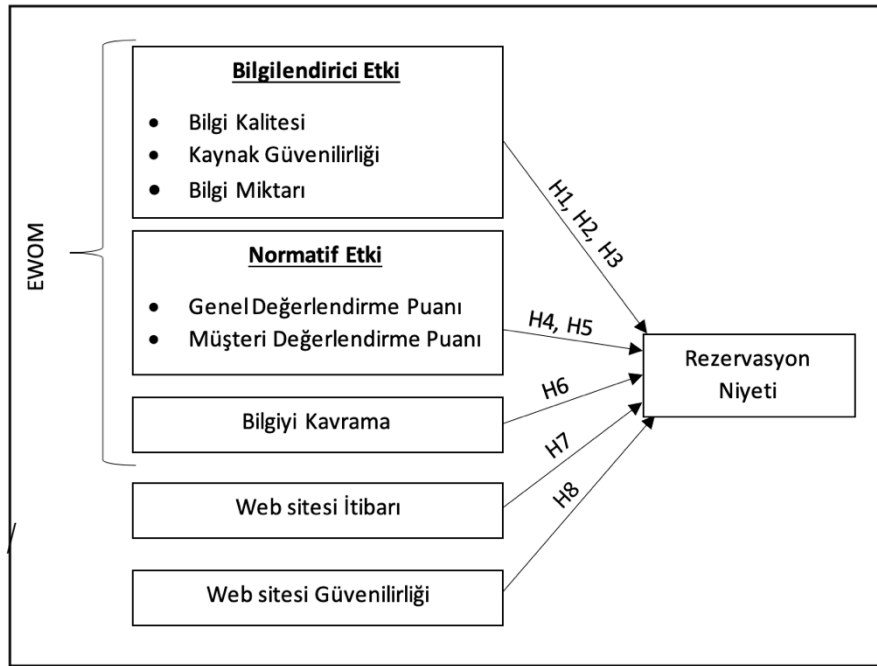
Çalışmaya ilişkin araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmiştir ve araştırma modeli kapsamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

- H1: Bilgi kalitesi ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H2: Kaynak güvenilirliği ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H3: Bilgi miktarı ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H4: Genel değerlendirme puanı ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H5: Müşteri değerlendirme puanı ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H6: Bilgiyi kavrama ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H7: Web sitesi itibarı ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H8: Web sitesi güvenilirliği ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırma Evreni ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evreni, Türkiye’de çevrimiçi rezervasyon sitelerini kullanan kişilerdir. Araştırma kapsamında yaş, cinsiyet ve il gibi kotalar bulunmayıp, ankette eleme sorusu sorularak hedef kitleye ulaşılmıştır. Bu eleme sorusu, katılımcıların çevrimiçi rezervasyon sitelerini kullanıp kullanmadıkları olup, kullanan bireyler ankete devam etmeye teşvik edilmiştir. Böylece Türkiye’de çevrimiçi rezervasyon sitelerini kullanan kişilere ulaşılmıştır. Anket, 13.01.2020 ve 05.02.2020 tarihleri arasında SurveyMonkey üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olup, toplamda 687 kişiye ulaşılmıştır. Eleme sorusuna “Hayır” yanıtını veren kişilerin bilgileri veri setinden çıkartıldıktan sonra geriye kalan katılımcı sayısı 414 olmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Veri Toplama Yöntemi

Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verileri toplamak anket tekniğine başvurulmuştur. Çalışmanın anketi SurveyMonkey web sitesinde hazırlanmış olup, kişilere e-posta ve mesaj yoluyla ilgili anketin linki yollanmıştır. Ankette demografik sorular dahil toplam 41 soru yer almaktadır.

Anketin ilk bölümünde katılımcılara, araştırmanın konusu, amacı ve kişisel verilerin gizli tutulacağına dair bilgi verilmiştir. Katılımcılardan isim, adres ve

telefon gibi bilgiler alınmamıştır. Ankete katılanlara, bilgi metnini okuduktan sonra demografik bilgiler sorulup, çevrimiçi rezervasyon kullanan kişileri hedeflemek için eleme sorusu yöneltilmiştir. Eleme sorusunu geçen kişiler, ankete devam etmiştir.

Araştırmada rezervasyon niyeti bağımlı değişken; bilgilendirici etki, normatif etki, bilgiyi kavrama, web sitesi itibarı ve web sitesi güvenilirliği ise bağımsız değişkenlerdir. Rezervasyon niyeti değişkenini ölçmek için Chang ve Chen (2008) tarafından kullanılan 3 soruluk skala kullanılmıştır. Web sitesi itibarı ve web sitesi güvenilirliğini ölçmek için Li'den (2014) yararlanılmıştır. Web sitesi itibarı için 4 soru, web sitesi güvenilirliği için 6 soru sorulmuştur. eWOM değişkeninin ölçümü için, Filieri (2015) tarafından geliştirilen ölçek adapte edilmiştir ve bu başlık altında bilgiyi kavrama değişkeni için 3 soru sorulmuştur. Bilgilendirici etki toplamda 11 sorudan oluşmasına rağmen üç adet alt boyutu vardır; bilgi kalitesi 5 soru, kaynak güvenilirliği 4 soru, bilgi miktarı ise 2 soru ile ölçülmüştür. Normatif etki değişkeni toplamda 8 sorudan oluşup, iki adet alt boyutu vardır; genel değerlendirme puanı 5 soru ve müşteri değerlendirme puanı 3 sorudan oluşmaktadır. Tüm değişkenler 5'li Likert ölçek tipinden faydalanılarak ile "1-Kesinlikle Katılmıyorum" ve "5-Kesinlikle Katılıyorum" olacak şekilde hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan değişkenler ve ölçek detayları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Değişken	İfadeler	Kaynak
Web sitesi İtibarı	Bu web sitesi iyi bir itibara sahip.	Li (2014)
	Bu web sitesi diğer rakip sitelere göre daha iyi itibara sahip.	
	Bu web sitesinin, iyi hizmet sağladığı için iyi bir itibarı var.	
	Bu web sitesi, müşterilerine karşı saygılı olduğu için iyi bir itibara sahip.	
	Bu web sitesinin benim hakkımda çok fazla bilgi toplamasından endişe duyuyorum.	
Web sitesi Güvenilirliği	Bu web sitesinin kişisel bilgilerimi istemesi beni rahatsız etmiyor.	Li (2014)
	Bu web sitesine göz atarken gizliliğimle ilgili endişelerim var.	
	Bu web sitesinde gizliliğimin ne kadar iyi korunduğu konusunda hiçbir şüphem yok.	
	Bu web sitesinde işlem yaparken kişisel bilgilerim kötüye kullanılabilir.	
	Bu web sitesinde işlem yaparken kişisel bilgilerime bilinmeyen taraflarca erişilebilir.	
Bilgiyi Kavrama	Bu web sitesindeki müşteri yorumlarından edindiğim bilgiler otelde sunulan hizmetleri değerlendirmem için yardımcı oldu.	Fileri (2015)
	Bu web sitesindeki müşteri yorumlarından edindiğim bilgiler otelde sunulan hizmetler hakkında bilgi edinmemde yardımcı oldu.	
	Bu web sitesindeki müşteri yorumlarından edindiğim bilgiler otelde sunulan hizmetlerin performansını anlamamda yardımcı oldu.	
	Bu web sitesindeki müşteri yorumlarından edindiğim bilgiler inandırıcıydı.	
	Bu web sitesindeki müşteri yorumlarından edindiğim bilgiler benim ihtiyacıma yönelikti.	
Bilgilendirici Etki Bilgi Kalitesi	Bu web sitesindeki müşteri yorumlarından edindiğim bilgiler gerçeklere dayanıyordu.	Fileri (2015)
	Bu web sitesindeki müşteri yorumlarından edindiğim bilgiler yeterli detaya sahipti.	
	Bu web sitesindeki müşteri yorumlarından edindiğim bilgiler yeterli kapsama sahipti.	
	Bu web sitesinde yorum yazarlar inandırıcıydı.	
	Bu web sitesinde yorum yazarlar tecrübeliydi.	
Bilgilendirici Etki Kaynak Güvenilirliği	Bu web sitesinde yorum yazarlar güvenilirirdi.	Fileri (2015)
	Bu web sitesinde yorum yazarlar dürüsttü.	
	Bu web sitesinde yorum yazarlar dürüsttü.	
Bilgilendirici Etki Bilgi Miktarı	Bu web sitesinde ihtiyaçlarımı karşılayacak yeterli sayıda bilgi vardı.	Fileri (2015)

Normatif Etki Müşteri Değerlendirme Puanı	Bu web sitesindeki müşteri yorumlarının sayısı fazlaydı.	
	Bu web sitesindeki müşteri değerlendirme puanları otel hakkında bilgi edinmeye yardımcı oldu.	
	Bu web sitesindeki müşteri değerlendirme puanları, otelin sahip olduğu özelliklerin kalitesini anlamamda yardımcı oldu.	Filieri (2015)
	Bu web sitesindeki müşteri değerlendirme puanları, otelin sahip olduğu özelliklerini değerlendirmemde yardımcı oldu.	
Normatif Etki Genel Değerlendirme Puanı	Bu web sitesindeki genel değerlendirme puanı, değerlendireceğim alternatif otellerin sayısını azalttı.	
	Bu web sitesindeki genel değerlendirme puanı, en iyi (ve en kötü) otelleri hızlıca belirlemeye yardımcı oldu.	
	Bu web sitesindeki genel değerlendirme puanı, satın alma kararımı belirli bir otele yönlendirdi.	Filieri (2015)
Rezervasyon Niyeti	Bu web sitesindeki genel değerlendirme puanı, satın alma kararımı kolaylaştırdı.	
	Bu web sitesindeki genel değerlendirme puanı, ihtiyaçlarımı karşılayacak alternatif oteli belirlememi sağladı.	
	Rezervasyon yaptırmak için bu web sitesini kullanmayı düşünüyorum.	
	Gelecekte bu web sitesi üzerinden rezervasyon yapmayı düşünüyorum.	Chang ve Chen (2008)
	Yakın gelecekte bu web sitesinden rezervasyon yapmam muhtemeldir.	

Verilerin Analizi

Bu çalışma kapsamında anket yoluyla edinilen veriler, SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Veri analizi sürecinde öncelikli olarak ham veriler programa kodlanıp, demografik bilgilerin özeti için frekans tablolarından, verilerin güvenilirliği için güvenilirlik analizinden, değişken ve ifadelerin doğru şekilde gruplandırılması için faktör analizinden ve değişkenler arasındaki etkileşim içinse korelasyon ve çoklu regresyon analizlerinden faydalanılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma kapsamında ankete katılan kişiler, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiş kişiler oldukları için araştırma sonucunun genelleşemeyeceği ve evreni temsil etmeyeceği önemli bir kısıttır. Ayrıca veriler toplanırken, Türkiye’de çevrimiçi rezervasyon sitesi kullananlara ulaşmak amaçlanmıştır; katılımcılar için bunun dışında başka bir kota konulmamıştır.

Çalışmanın örnekleme dışında diğer bir sınırlılığı ise çalışmaya dahil edilen değişkenlerdir. Otel rezervasyonları özelinde yapılan bu çalışmada rezervasyon niyetine etki eden değişkenler, web sitesi itibarı, web sitesi güvenilirliği, bilgilendirici etki, normatif etki ve bilgiyi kavrama olarak toplam beş ana

değişkenden oluşmaktadır; fakat tüketicilerin karar verme sürecine etki eden pek çok unsur vardır. Bu çalışma ise tüm bu unsurları kapsamamaktadır.

Son olarak, çalışmada katılımcıların en çok kullandığı otel rezervasyon sitesini düşünerek soruları cevaplanması istenmiştir ve araştırmanın sonucu herhangi bir web sitesi özelinde değerlendirilmemektedir. Ayrıca veriler tamamen katılımcıların seçtiği otel rezervasyon sitesinin öznel değerlendirmesine dayalıdır.

BULGULAR

Bu bölümde, mevcut çalışma kapsamında 414 kişiden elde edilen verilerin istatistiksel analizine ve değerlendirmesine yer verilmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Cinsiyet	n	%	Yaş	n	%
Kadın	231	55,8	18-25	14	3,4
Erkek	183	44,2	26-34	124	30
Toplam	414	100	35-44	81	19,6
			45-59	118	28,5
			60 ve üstü	77	18,6
			Toplam	414	100
Eğitim	n	%			
İlköğretim mezunu	1	0,2			
Lise mezunu	5	1,2			
Yüksekokul mezunu	14	3,4			
Lisans mezunu	202	48,8			
Yüksek lisans mezunu	125	30,2			
Doktor	67	16,2			
Toplam	414	100			

Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 2’de sunulmuştur.

Güvenilirlik ve Faktör Analizleri

Çalışmada öncelikli olarak verilerin tutarlı olup olmadığını görebilmek için altı temel değişken üzerinden güvenilirlik sonuçlarına bakılmıştır. Analiz sonuçlarının tutarlı olduğunu anlamak için Cronbach’s Alpha değerinin 0,7’den büyük olması beklenmektedir. Tablo 3’te değişkenlerin güvenilirlik değerleri sunulmaktadır. 0,9’nın üzerindeki değerler yüksek tutarlılığı ifade ettiği için, bilgilendirici etki, normatif etki ve bilgiyi kavrama bu bağlamda en yüksek tutarlılığa sahip değişkenlerdir.

Tablo 3: Değişkenlerin Güvenilirlik Sonuçları

Değişken	Cronbach's Alpha	Soru Sayısı
Bilgilendirici Etki	0,930	11
Normatif Etki	0,908	8
Bilgiyi Kavrama	0,905	3
Web sitesi İtibarı	0,827	4
Web sitesi Güvenilirliği	0,827	6
Rezervasyon Niyeti	0,882	3

Araştırmadaki değişkenler, Tablo 1’de gösterildiği gibi belli ifadelerle göre gruplanmıştır ve bilgilendirici etki; bilgi kalitesi, kaynak güvenilirliği, bilgi miktarı olmak üzere üç alt başlık altında, normatif etki ise genel değerlendirme puanı ve müşteri değerlendirme puanı olarak iki alt başlık altında toplanmıştır. Bu alt gruplara ait ifadelerin grubu yorumlama konusundaki anlamlılığına bakmak için faktör analizi yapılmıştır.

Öncelikli olarak Tablo 4’te normatif etki değişkeninin faktör analizi gösterilmiştir. Bu tablodaki sonuçlara göre müşteri değerlendirme puanı değişkenini belirlediğimiz üç ifade yüksek ilişkilidir ve gruplanma şekli tutarlıdır. Benzer şekilde genel değerlendirme puanı için de belirlenen beş ifade tutarlı biçimde gruplanmıştır.

Tablo 4: Normatif Etki Faktör Analizi

Normatif Etki	Bileşen	
	1	2
Müşteri Değerlendirme Puanı 3	0,858	0,246
Müşteri Değerlendirme Puanı 2	0,856	0,270
Müşteri Değerlendirme Puanı 1	0,809	0,321
Genel Değerlendirme Puanı 1	0,104	0,828
Genel Değerlendirme Puanı 3	0,363	0,757
Genel Değerlendirme Puanı 2	0,510	0,648
Genel Değerlendirme Puanı 5	0,557	0,626
Genel Değerlendirme Puanı 4	0,571	0,623

Tablo 5'te ise bilgilendirici etki için faktör analizi sonuçları gösterilmiştir. Bu tabloda bir öncekinden farklı olarak gruplarda farklılaşma bulunmaktadır. “Bilgi kalitesi 5” olarak belirtilen “Bu web sitesindeki müşteri yorumlarından edindiğim bilgiler yeterli kapsama sahipti” ifadesi bilgi miktarı grubunda daha anlamlı olurken, kaynak güvenilirliği 1 olarak belirtilen “Bu web sitesinde yorum yazanlar inandırıcıydı” ifadesi ise, bilgi kalitesi grubunda daha anlamlı çıkmıştır. Bu nedenle toplama baktığımızda faktör sayısında bir değişiklik olmamış, fakat faktörü belirleyen gruplarda minör değişiklikler olmuştur.

Tablo 5: Bilgilendirici Etki Faktör Analizi

Bilgilendirici Etki	Bileşen		
	1	2	3
Bilgi kalitesi 1	0,814	0,215	0,232
Bilgi kalitesi 2	0,810	0,248	0,207
Bilgi kalitesi 3	0,761	0,343	0,242
Kaynak güvenilirliği 1	0,669	0,373	0,407
Bilgi kalitesi 4	0,581	0,279	0,494
Kaynak güvenilirliği 3	0,321	0,840	0,229
Kaynak güvenilirliği 4	0,318	0,821	0,227
Kaynak güvenilirliği 2	0,220	0,782	0,275
Bilgi miktarı 2	0,179	0,208	0,853
Bilgi miktarı 1	0,370	0,331	0,626
Bilgi kalitesi 5	0,478	0,275	0,584

Faktör analizi sonuçlarından yola çıkarak, bilgilendirici etki değişkeninde alt boyutlar içerisindeki iki ifadenin yerleri değiştirilmiştir. Buna göre bilgi kalitesi değişkeni beş ifade ile ölçülürken, kaynak güvenilirliği üç ifade ve bilgi miktarı da üç ifade ile ölçülmüştür.

Tablo 6: Bilgilendirici Etki Güvenilirlik Analizi

Değişken	Cronbach's Alpha	Soru Sayısı
Bilgi Kalitesi	0,901	5
Kaynak Güvenilirliği	0,879	3
Bilgi Miktarı	0,765	3

Bu değişimden yola çıkarak “bilgilendirici etki” değişkeni için güvenilirlik analizleri tekrar edilmiş olup, Tablo 6’da gösterilen yeni sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre veriler yeterli düzeyde tutarlı çıkmıştır. En yüksek tutarlılık ise bilgi kalitesi değişkenindedir.

Değişkenler Arası Korelasyon Analizi

Çalışmadaki tüm değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını, ilişki varsa bu ilişkinin yönünü ve büyüklüğünü belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 7’de korelasyon analizinin sonuçlarına yer verilmiştir. Bu sonuçlara göre değişkenlerin tümünün arasında %99 güven aralığında anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca tüm değişkenler arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu da ifade edilebilir.

Tablodaki p değeri bize anlamlılığı gösterirken, r değeri ise korelasyon katsayısını göstermektedir. Korelasyon katsayısı matematiksel olarak -1 ve +1 arasında değerler alabilir ve işaretler (+,-) ilişkinin yönünü gösterirken, 0-1 arasındaki değerler ise ilişkinin gücünü göstermektedir. Korelasyon katsayısında 0,2’den küçük değerler ilişkinin olmadığını veya çok zayıf olduğunu, 0,2-0,4 aralığında zayıf olduğunu, 0,4-0,6 aralığında orta düzeyde olduğunu, 0,6-0,8 arasında ilişkinin yüksek ve 0,8’den büyük ise çok yüksek ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 7: Korelasyon Analizi Sonuçları

r: Korelasyon katsayısı, **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı (2-yönlü)

		Wİ	WG	BKAV	RN	GDP	MDP	BKAL	KG	BM
Wİ	r	1								
	p									
WG	r	.279**	1							
	p	.000								
BKAV	r	.522**	.145**	1						
	p	.000	.003							
RN	r	.589**	.255**	.536**	1					
	p	.000	.000	.000						
GDP	r	.502**	.141**	.527**	.622**	1				
	p	.000	.004	.000	.000					
MDP	r	.471**	.179**	.563**	.599**	.720**	1**			

	p	.000	.000	.000	.000	.000				
BKAL	r	.533**	.306**	.659**	.560**	.510**	.592**	1**		
	p	.000	.000	.000	.000	.000	.000			
KG	r	.440**	.297**	.437**	.462**	.446**	.497**	.687**	1**	
	p	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000		
BM	r	.493**	.222**	.573**	.522**	.533**	.572**	.759**	.648**	1**
	p	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	

Bağımlı değişken olan rezervasyon niyetinin diğer değişkenlerle olan ilişkisine bakıldığında genel değerlendirme puanı ile en yüksek pozitif korelasyona sahip olduğu görülmektedir ($r=0,622$; $p<0,01$). Rezervasyon niyeti, web sitesi güvenilirliği ile ($r=0,255$; $p<0,01$) zayıf korelasyona sahip iken, kalan diğer değişkenlerle orta düzeyde, pozitif yönlü anlamlı ilişki içerisindedir.

Çoklu Regresyon Analizi

Regresyon analizi temelde iki veya daha çok değişken arasındaki ilişkinin anlaşılmasına yarayan istatistiksel bir yöntemdir ve bu yöntem araştırmada hipotezleri test etmek için kullanılır. Böylece bağımlı ve bağımsız değişken arasında bir ilişki olup olmadığı kanıtlanmış olur. Bu çalışmada birden fazla bağımsız değişken olduğu için Tablo 8’de sonuçları verilen çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 8: Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

<i>Bağımlı Değişken: Rezervasyon Niyeti</i>					
	B	Std. Hata	Beta	t	p
Sabit	.363	.180		2.015	.000
Web sitesi İtibarı	.241	.042	.351	5.756	.000
Web sitesi Güvenilirliği	.060	.032	.069	1.887	.000
Bilgiyi Kavrama	.087	.048	.389	1.816	.000
Genel Değerlendirme Puanı	.263	.052	.461	5.082	.000
Müşteri Değerlendirme Puanı	.163	.057	.152	2.852	.000
Bilgi Kalitesi	.097	.069	.090	1.410	.159

Kaynak Güvenilirliği	.024	.047	.025	.500	.617
Bilgi Miktarı	.022	.056	.022	.388	.698

Regresyon analizi sonuçlarına göre bağımsız değişkenlerden web sitesi itibarının ($p=0,000$), web sitesi güvenilirliğinin ($p=0,000$), bilgiyi kavramanın ($p=0,000$), genel değerlendirme puanının ($p=0,000$) ve müşteri değerlendirme puanının ($p=0,000$), bağımlı değişken olan rezervasyon niyeti üzerinde pozitif etkisi olduğu kanıtlanmıştır. Bilgilendirici etki altında incelenen bilgi kalitesi ($p=0,159$), kaynak güvenilirliği ($p=0,617$) ve bilgi miktarının ($p=0,698$) ise rezervasyon niyeti ile anlamlı bir ilişkisi olduğu söylenemez.

Bağımsız değişkenlerin Beta değerlerine bakıldığında ise, genel değerlendirme puanının ($\beta=0,461$) en yüksek skora sahip olduğu ve bu nedenle de rezervasyon niyeti ile en güçlü etkileşimde olduğu ifade edilebilir. Diğer bir deyişle, genel değerlendirme puanının rezervasyon niyeti üzerinde %46'lık artırıcı etkisi olduğunu vurgulanabilir. Bunu takiben, bilgiyi kavramanın rezervasyon niyeti üzerinde %38 seviyesinde pozitif etkisi, web sitesi itibarının ise rezervasyon niyetin üzerinde %35'lik pozitif etkisi bulunmaktadır.

Regresyon analizi sonuçlarına göre Tablo 9'da hipotez testlerinin sonuçları özetlenmiştir. Buna göre H1, H2 ve H3 hipotezleri reddedilmiş olup, H4, H5, H6, H7 ve H8 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 9: Hipotez testleri sonuçları

Hipotezler	p değeri	Sonuç
H1: Bilgi kalitesi ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	$p>0,01$	RED
H2: Kaynak güvenilirliği ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	$p>0,01$	RED
H3: Bilgi miktarı ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	$p>0,01$	RED
H4: Genel değerlendirme puanı ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	$p<0,01$	KABUL
H5: Müşteri değerlendirme puanı ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	$p<0,01$	KABUL
H6: Bilgiyi kavrama ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	$p<0,01$	KABUL
H7: Web sitesi itibarı ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	$p<0,01$	KABUL
H8: Web sitesi güvenilirliği ile rezervasyon niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	$p<0,01$	KABUL

SONUÇ

Tüketiciler, otel rezervasyonları için karar verirken, e-rezervasyon sektörünün doğası gereği çeşitli çevrimiçi satın alma riskleriyle karşı karşıya kalabilmektedir. Tüketiciler, bilişsel çabayı en aza indirmek için karar verme sürecinde kolaylaştırıcı yolları ve ipuçlarını takip eder. Bu iç görü doğrultusunda hazırlanan mevcut araştırmanın amacı, internet üzerinden otel rezervasyon sitelerini kullanan kişilerin rezervasyon yapma niyetini, eWOM (elektronik ağızdan ağıza iletişim), web sitesi itibarı ve web sitesi güvenilirliği açısından ele alıp, etkilerini incelemek olmuştur.

Tüketiciler, herhangi bir ürünü satın almadan önce, o ürünü alan kişilerin görüş ve değerlendirmesine önem verir. Böylece olası riskleri ve belirsizlikleri satın alım öncesinde azaltmış olur (Murray, 1991). Otel rezervasyon siteleri için de tüketici yorumları satın alma niyetini belirleyen en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Bu çalışmada eWOM'un rezervasyon yapma niyeti üzerindeki etkisi incelenirken, bilgilendirici etki (bilgi kalitesi, kaynak güvenilirliği, bilgi miktarı), normatif etki (genel değerlendirme puanı, müşteri değerlendirme puanları) ve bilgiyi kavrama özellikleri baz alınmıştır.

EWOM dışında, web sitesi itibarı ve web sitesi güvenilirliği, bu çalışma kapsamında ele alınan diğer önemli unsurlardır. Tüketiciler, satın alma kararını buldukları ipuçları ve itibarlı bir kaynaktan edindikleri bilgilere dayandırır (MacKenzie & Lutz, 1989). Turizm sektöründe tüketicilerin karar verme sürecinde, firmaların itibarlı olması önemli bir yer tutar (Wu vd., 2018). Web sitesi güvenilirliği ise, satıcı ve alıcı arasındaki güven ilişkisi ile ilgilidir ve satıcının hem bankacılık işlemi hem de ürün teslimi anında müşteriler tarafından yapılan çevrimiçi platformdaki her işlem için güvenli bir ortam sağlamasına dayanmaktadır. İnternette güven kavramının, müşterinin çevrimiçi alışverişe katılımının temelini oluşturduğu tespit edilmiştir (Tariq & Eddaoudi, 2009). Bu nedenlerle de araştırmada web sitesi itibarı ve güvenilirliğinin, rezervasyon niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Veri analizi sürecinde, demografik bilgilerin özeti için frekans tablolarından, verilerin güvenilirliği için güvenilirlik analizinden, ifadelerin doğru şekilde gruplandırıldığını görmek için faktör analizinden ve değişkenler arasındaki etkileşim içinse korelasyon ve çoklu regresyon analizlerinden faydalanılmıştır. Bu analizlerdeki sonuçlara göre; bağımsız değişkenlerden web sitesi itibarının, web sitesi güvenilirliğinin, bilgiyi kavramanın, genel değerlendirme puanının ve müşteri değerlendirme puanının bağımlı değişkenimiz olan rezervasyon niyeti üzerinde pozitif etkisi olduğu hipotezi desteklenmiştir.

Rezervasyon niyetine olumlu yönde en çok etki eden değişken genel değerlendirme puanı olup, onu bilgiyi kavrama ve web sitesi itibarı takip etmektedir. Mevcut bulgudan yola çıkılarak, tüketicilerin, yüksek itibara sahip bir e-rezervasyon sitesine ve bu sitede yer alan bilgilere ve puanlamalara daha çok güven duyduğu

vurgulanabilir. Çalışmanın bu bulgusu, Chang ve Chen (2008)'in ve Keh ve Xie (2009)'nin araştırma sonuçlarını destekleyici nitelik taşımaktadır.

Bilgilendirici etki altında incelenen bilgi kalitesi, kaynak güvenilirliği ve bilgi miktarının ise, rezervasyon niyeti ile anlamlı bir ilişki içerisinde değildir. Mevcut bulgu, Burnkrant ve Cousineau (1975)'nin ulaştığı sonuç ile paraleldir. Bu sonuca göre, tüketiciler bilgi kalitesi, kaynağı ve hacmi çerçevesinde değil, normatif etki unsurları ışığında satın alma kararı vermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmada test edilmiş sekiz hipotezin beşi desteklenmiş olup, bilgilendirici etki altındaki üç hipotez ise anlamlı çıkmadığı için reddedilmiştir. Otel rezervasyonu yapma niyeti üzerinde en çok etkili olanlar; otellerin tüketiciler tarafından toplam skorunun verildiği genel değerlendirme puanı, oteller hakkında verilen bilginin yeterliliğini ve bu bilginin tüketicinin karar vermesine yardımcı olma derecesini ifade eden bilgiyi kavrama ve son olarak da tüketicinin firmanın ürünlerine, hizmetlerine, iletişim faaliyetlerine ve ilişkilerine dayanan genel değerlendirmesinden oluşan web sitesi itibarıdır.

Mevcut veriler, e-rezervasyon sektörü özelinde faaliyet gösteren yatırımcıların hizmet bilgilerini tüketicilere organize ve çarpıcı bir biçimde sunmaları gerektiğinin altını çizmektedir. Yanı sıra, çalışmanın sonuçları nicel verilerin, diğer bir deyişle hizmet puanlamalarının, tüketici nezdinde önem taşıdığına işaret etmektedir. Web sitesi tasarımı esnasında nicel verilerin dikkat çekici noktalarda konumlandırılması, tüketicilerin karar verme süreçlerini kısaltma potansiyeline sahiptir.

Son olarak, web sitesinin genel itibarı da satın alma süreçlerinde etkili bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kurumun etkin bir itibara sahip olması ancak etkili ve sürdürülebilir bir iletişim stratejisi oluşturması ve izlemesi ile mümkün olur. Bu nedenle yatırımcılar, web sitesi ve kullanıcı deneyimi tasarımı gibi daha çok tüketicileri ilgilendiren teknik unsurlar kadar, gazeteciler, sektörü temsil eden ulusal ve uluslararası dernekler ve kurum çalışanları gibi önem taşıyan iç ve dış paydaşlarıyla da meşgul olmalı, her birine yönelik etkili ve sürdürülebilir iletişim yaklaşımı benimsemelidir.

KAYNAKÇA

- Aboulnasr, K. (2006). Country of origin effects: The role of information diagnosticity, information typicality and involvement. *The Marketing Management Journal*, 16 (1), 1-18.
- Agag, G., & El-Masry, A. A. (2016). Understanding the determinants of hotel booking intentions and moderating role of habit. *International Journal of Hospitality Management*, 54, 52-67.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1977). Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, 84(5), 888-918.

- Andrews, D. (2013). The interplay of information diagnosticity and need for cognitive closure in determining choice confidence. *Psychology and Marketing, 30* (9), 749-764.
- Burnkrant, R. E., & Cousineau, A. (1975). Informational and normative social influence in buyer behavior. *Journal of Consumer Research, 2*, 206-215.
- Casado-Diaz, A. B., Perez-Naranjo, L. M. & Sellers-Rubio, R. (2017). Aggregate consumer ratings and booking intention: the role of brand image. *Service Business, 11*(3), 543-562.
- Casaló, L. V., Flavián, C., & Guinalú, M. (2011). Understanding the intention to follow the advice obtained in an online travel community. *Computers in Human Behavior, 27*, 622-633.
- Casaló, L. V., Flavián, C., Guinalú, M., & Ekinci, Y. (2015). Do online hotel rating schemes influence booking behaviors? *International Journal of Hospitality Management, 49*, 28–36.
- Castellano, S., & Dutot, V. (2017). Investigating the influence of e-word-of mouth on e-reputation. *International Studies of Management & Organization, 47*, 42–60.
- Chang, H. H., & Chen, S. W. (2008). The Impact of online store environment cues on purchase intention. *Online Information Review, 32* (6), 818-841.
- Chellappa, R. K., & Pavlou, P. A. (2002). Consumer trust in electronic commerce transactions. *Logistics Information Management, 15*, 358-368.
- Chen, P., Dhanasobhon, S., & Smith, M. D. (2006). All reviews are not created equal: The disaggregate impact of reviews and reviewers at amazon.com. <http://ssrn.com/abstract=918083> (Erişim tarihi: 12.09.2020)
- Cheung, M. Y., & Luo, C., & Sia, C. L., & Chen, H. (2009). Credibility of electronic word-of-mouth: Informational and normative determinants of online consumer recommendations. *International Journal of Electronic Commerce, 13*(9), 9-38.
- Chih, W.-H., Wang, K.-Y., Hsu, L.-C., & Huang, S.-C. (2013). Investigating electronic word of mouth effects on online discussion forums. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking, 16*(9), 54-64.
- Chung, N., & Han, H. (2017). The relationship among tourists' persuasion, attachment and behavioral changes in social media. *Technological Forecasting & Social Change, 123*, 370-380.
- Deutsch, M., & Gerrard, H. B. (1955). A study of normative and informational social influences upon individual judgment. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 51*(3), 629-636.

- El-Said, O. A. (2020). Impact of online reviews on hotel booking intention: The moderating role of brand image, star category, and price. *Tourism Management Perspectives*, 33, 600-604.
- Filieri, R. (2015). What makes online reviews helpful? A diagnosticity-adoption framework to explain informational and normative influences in e-WOM. *Journal of Business Research*, 68(6), 1261-1270.
- Filieri, R., & McLeay, F. (2013). e-wOM and accommodation: An analysis of the factors that influence travelers' adoption of information from online reviews. *Journal of Travel Research*, 53(1), 44-57.
- Filieri, R., Hofacker, C. F., & Alguezaui, S. (2018). What makes information in online consumer reviews diagnostic over time? The role of review relevancy, factuality, currency, source credibility and ranking score. *Computers in Human Behavior*, 80, 122-131.
- Ha, H., & Coghill, K. (2008). Online shoppers in Australia: dealing with problems. *International Journal of Consumer Studies*, 32, 5-17.
- Hennig-Thurau, T., Gwinner, K.P., Walsh, G. & Gremler, D.D. (2004) Electronic word-of-mouth via consumer-opinion platforms: what motives consumers to articulate themselves on the internet?, *Journal of Interactive Marketing*, 18(1), 38-52.
- Jiang, Z., & Benbasat, I. (2007). Investigating the influence of the functional mechanism of online product presentations. *Information Systems Research*, 18(4), 221-244.
- Kang, J.-W., & Namkung, Y. (2019). The information quality and source credibility matter in customers' evaluation toward food O2O commerce. *International Journal of Hospitality Management*, 78, 189-198.
- Keh, H. T., & Xie, Y. (2009). Corporate reputation and customer behavioral intentions: The roles of trust, identification and commitment. *Industrial Marketing Management*, 38(7), 732-742.
- Kim, D. J., & Ferrin, D. L., & Rao, H. R. (2008). A trust-based consumer decision-making model in electronic commerce: the role of trust, perceived risk, and their antecedents. *Decision Support Systems*, 44(2), 544-564.
- Kim, S., Martinez, B., McClure, C., & Kim, S. H. (2016). eWOM Intentions toward Social Media Messages. *Atlantic Marketing Journal*, 5 (1), 137-154.
- Kudeshia, C., & Kumar, A. (2017). Social eWOM: does it affect the brand attitude and purchase intention of brands? *Management Research Review*, 40 (3), 310-330.

- Lai, I. K. (2019). Hotel image and reputation on building customer loyalty: An empirical study in Macau. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 38, 111-121.
- MacKenzie, S. B. & Lutz, R. J. (1989). An empirical examination of the structural antecedents of attitude toward the ad in an advertising pretesting context. *Journal of Marketing*, 53, 48-65.
- Maisam, S., & Mahsa, R. (2016). Positive word of mouth marketing: Explaining the roles of value congruity and brand love. *Journal of Competitiveness*, 8(1), 19-37.
- Mauri, A. G., & Minazzi, R. (2013). Web reviews influence on expectations and purchasing intentions of hotel potential customers. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 99-107.
- Mishra, A., & M., S. S. (2016). eWOM: Extant research review and future research avenues. *The Journal for Decision Makers*, 41(3), 222-233.
- Murray, K. B. (1991). A test of services marketing theory: Consumer information acquisition activities. *Journal of Marketing*, 55, 10-25.
- Nieto-Garcia, M., Resce, G., Ishizaka, A., Occhiocupo, N., & Viglia, G. (2019). The dimensions of hotel customer ratings that boost RevPAR. *International Journal of Hospitality Management*, 77, 583-592.
- O'Reilly, K., MacMillan, A., Mumuni, A. G., & Lancendorfer, K. M. (2016). Extending our understanding of ewom impact: The role of source credibility and message relevance *Journal of Internet Commerce*, 15 (2), 77-96.
- Özkan, H., & Yaşın, B. (2015). The role of rational and emotional evaluations in predicting ewom behavior *Journal of Academic Research in Economics*, 7(2), 169-190.
- Park, C., & Lee, T. M. (2009). Information direction, website reputation and eWOM effect: A moderating role of product type. *Journal of Business Research*, 62, 61-67.
- Park, D.-H., Lee, J., & Han, I. (2007). The effect of online consumer reviews on purchasing intention: The moderating role of involvement. *International Journal of Electronic Commerce*, 11 (4), 125-148
- Pan, Y., & Zhang, J. Q. (2011). Born unequal: A study of helpfulness on user-generated product reviews. *Journal of Retailing*, 87 (4), 598-612.
- Senecal, S., & Nantel, J. (2004). The influence of online product recommendations on consumers' online choices. *Journal of Retailing*, 80(2), 159-169.

- Shamdasani, P. N., & Stanaland, A. J. S., & Tan, J. (2001). Location, location, location: Insights for advertising placement on the web. *Journal of Advertising Research, 41*, 7-21.
- Sparks, B. A., & Browning, V. (2011). The impact of online reviews on hotel booking intentions and perception of trust. *Tourism Management, 32*, 1310-1323.
- Statista. (2019). Revenue in million US\$. In *Statista – The Statistics Portal*. <https://www.statista.com/outlook/262/113/travel-tourism/turkey#market-revenue-kaynagından-alınmıştır>.
- Su, L., & Swanson, S. R., & Chinchachokchai, S., & Hsu, M. K., & Chen, X. (2016). Reputation and intentions: The role of satisfaction, identification, and commitment. *Journal of Business Research, 69*, 3261-3269.
- Tariq, A. N., & Eddaoudi, B. (2009). Assessing the effect of trust and security factors on consumers' willingness for online shopping among the urban Moroccans. *International Journal of Business and Management Science, 2 (1)*, 17-32.
- Wang, Y., & Lo, H., & Hui, Y.V. (2003). The antecedents of service quality and product quality and their influence on bank reputation: evidence from the banking industry in China". *Managing Service Quality: An International Journal, 13(1)*, 72-83.
- Weiss, A. M., & Anderson, E., & MacInnis, D. J. (1999). Reputation management as a motivation for sales structure decisions. *Journal of Marketing, 63*, 74-89.
- Wu, H., & Cheng, C., & Ai, C. (2018). A study of experiential quality, experiential value, trust, corporate reputation, experiential satisfaction and behavioral intentions for cruise tourists: The case of Hong Kong. *Tourism Management, 66*, 200-220.
- Yeh, Y.-H., & Choi, S. M. (2011). MINI-lovers, maxi-mouths: An investigation of antecedents to eWOM intention among brand community members. *Journal of Marketing Communications, Vol. 17, No. 3*, 145–162.
- Zeng, G., Cao, X., Lin, Z., & Xiao, S. H. (2020). When online reviews meet virtual reality: Effects on consumer hotel booking. *Annals of Tourism Research, 81*, 102860.
- Zhao, X., Wang, L., Guo, X., & Law, R. (2015). The influence of online reviews to online hotel booking intentions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 27(6)*, 1343-1364.

Yayın Geliş Tarihi: 03.11.2020
Yayına Kabul Tarihi: 24.08.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.820489>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1099-1122
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

EVLİ ÇİFTLERİN ÇATIŞMA ÇÖZÜM STİLİ TERCİHLERİNDE KÖKEN AİLELERİNİN ROLÜ

*Ömer ERDOĞAN**

Öz

Farklı aile türlerinde yer alan çiftlerin yaşadıkları çatışmaları çözmek için hangi çatışma çözüm stillerini (ÇÇS) kullandıklarını ve kullanılan çözüm stillerinin eşlerin köken ailelerinin kullandığı iletişim kalıplarıyla olan ilişkisini araştırmak amacıyla tasarlanmış olan bu çalışma nicel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı betimleyici bir araştırma niteliği taşımaktadır. Çalışmaya 2018-2019 yılları arasında Kastamonu Üniversitesinde öğrenci olarak bulunan 208 öğrencinin ebeveynleri veya yakın çevrelerindeki evli çiftler (416 katılımcı) katılmıştır. Veri toplamak amacıyla Aile İletişim Kalıpları Ölçeği ve Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucunda elde edilen sonuçlar, genel olarak aile iletişim boyutlarının kullanılan çözüm stillerini etkilediğini ve farklı aile türlerinde eşlerin kullandıkları ÇÇS'nin köken ailelerinin türleri açısından farklılaştığını göstermiştir. Buna göre, kaçınma stilini en çok kullanan aile türünün fikir birliğine dayalı aileler olduğu ve çoğulcu aileler ile birlikte koruyucu ailelerin en çok olumlu ÇÇS'ni kullandığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Aile İletişim Kalıpları, Çatışma Çözüm Stratejileri, Aile Türleri, Aile İçi İletişim*

THE ROLE OF ORIGINAL FAMILIES IN THE CONFLICT SOLUTION STYLE PREFERENCES OF MARRIED COUPLES

Abstract

This study, which was designed to investigate which conflict resolution styles (CRS) the couples in different family types used in order to resolve the conflicts they experienced and the relationship between the solution styles used and the communication patterns used by the original families of the spouses is characterized as a descriptive research where quantitative data collection techniques are used. The study was conducted with the parents of 208 students who studied in a Turkish university in the 2018-2019 academic year and/or married couples in their immediate environment (416 participants in total). Family

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Erdoğan Ö. (2021). Evli çiftlerin çatışma çözüm stili tercihlerinde köken ailelerinin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1099-1122.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, ORCID: 0000-0003-2138-3066, oerdogan@kastamonu.edu.tr.

Communication Patterns Scale and Conflict Resolution Styles Scale were used to collect data. Data Analysis was results obtained showed that family communication pattern dimensions affect the solution styles used in general and that the CRS used by spouses in different family types differs in terms of the types of original families. Accordingly, it was demonstrated that the family type that uses the avoidance style the most is the consensual-based families and that the protective families together with the pluralistic families use positive CRS the most.

Keywords: Family Communication Patterns, Conflict Resolution Styles, Family Types, Family Communication.

GİRİŞ

Çatışma, etkileşim halindeki en az iki kişinin, bireysel gereksinim ve çıkarlarını karşılamada açık veya gizli farklılıkları ifade ettikleri ve bu hedeflere ulaşma konusunda diğerine müdahalede buldukları bir mücadeledir (Hocker ve Wilmot, 2017; Johnson, 1990). Bir diğer ifadeyle çatışma, hem karşıtlığı hem de karşılıklı bağımlılığı içermesinin yanı sıra, ilişki gereksinimleri üzerindeki uyumsuzlukları yönetmede taraflar arasında mücadelenin ve müdahalenin kritik özelliklerini içerir (Erbert, 2000, s. 641). Evlilik gibi yakın ilişkilerde bulunan kişilerin gereksinimleri, istekleri ve arzuları her zaman uyumlu olmadığından, tüm sosyal ve kişisel ilişkilerde olduğu gibi evlilik ilişkilerinde de çatışma kaçınılmazdır (Canary, Cupach ve Messman, 1995). Dolayısıyla her iki tarafın da isteklerinin aynı anda karşılanamayacağına inanmasıyla ortaya çıkan çatışmayı çözmek için tarafların geliştirdikleri bir dizi hamle veya taktik, çatışma çözme stillerini oluşturur. Çeşitli evlilik türlerinde bir çatışma çözüm stiline seçimi, eşlerin çatışmaya ilişkin kaygılarının dengesine ve stiline uygulanabilirliğine bağlıdır (Fitzpatrick, 1988, s.138).

Pruitt ve Rubin (1986), çatışan tarafların strateji tercihlerini belirlemeye yönelik, ikili kaygı modelini geliştirmiştir. Bu model, strateji seçimini iki ögenin ürünü olarak görür: Birincisi, kişinin kendi isteklerinin karşılanmasına yönelik kaygısını gidermek için tasarlanan davranışlar olarak tanımlanan girişkenlik, ikincisi ise eşinin isteklerinin karşılanmasına yönelik kaygısını gidermek için tasarlanan davranışlar olarak tanımlanan işbirliğidir. Bu iki bileşen çatışma çözümünde dört stratejiyi tanımlar: *kaçınma, uzlaşma, işbirliği ve mücadele*. Hem kendi hem de eşinin sonucuna yönelik duyulan kaygının yüksek olması işbirliğine, hem kendi hem de eşinin sonucuna yönelik duyulan kaygının düşük olması kaçınmaya, kendi sonucuna yönelik yüksek, eşinin sonucuna yönelik düşük kaygı duyulması mücadelecilik stratejilere yol açarken, kişinin kendi sonucuna yönelik düşük, eşinin sonucuna yönelik yüksek kaygı duyması ise uzlaşma stratejisiyle sonuçlanır (Fitzpatrick, 1988, s. 138).

Kişinin kendi veya eşinin sonuçlarına yönelik çok az kaygı duyduğunda kullanılan kaçınma veya psikolojik geri çekilme stratejisi, taraflardan en az birinin konuyla ilgilenmeyi reddettiği, savunmaya yönelik olan ve işbirliğine dayalı olmayan, tartışmayı mevcut konudan uzaklaştırmak için tasarlanmış bir dizi

iletişimsel eylemle gerçekleştirilir. Sorun üstüne genel konuşmalar yapmak, bir sorunun var olduğunu yadsımak, konuya şaka yollu yaklaşmak veya karşılıklı konuşmaya girmemek kaçınma stratejisinin kullanımına birkaç örnektir. Kişinin isteklerini azaltarak çatışmayı çözme girişimi olarak tanımlanan uzlaşma stratejisi, savunmasız ve işbirliğine yönelik bir stratejidir ve bu stratejide kişi kendi isteklerinden ödün vererek zarara uğramasına karşın eşinin isteklerini karşılama yoluna gider. Kişisel isteklere yönelik düşük ancak eşin isteklerine yönelik yüksek kaygı duyulması ile ortaya çıkan uzlaşma stratejisinde, eşler isteklerini azaltabilir ve istediklerinden daha azına razı olabilirler. İşbirliği ve problem çözme stratejisi (olumlu çatışma çözüm stili), kişinin hem kendi hem de eşinin isteklerine yönelik yüksek kaygı duyması durumunda ortaya çıkar (Pruitt ve Rubin, 1986). İşbirliği ve problem çözme stratejilerini kullanan kişiler, her iki tarafın beklentilerini karşılayan bir seçenek bulma çabası içine girerler. Eşlerin güven ve açık iletişimine dayanan bu stratejide, eşler genellikle, ortaklıkları vurgulama, problem çözmeyi başlatma ve sorumluluğu kabul etme gibi onaylama (Sillars, 1980) veya dayanışmayı ima eden mesajlar verme, eşin ihtiyaçları hakkında bilgi edinme, anlaşmazlıklar hakkında konuşmaya istekli olma ve bireyden ziyade ilişkiye odaklanmayı içeren etkileşimler kullanırlar (Hocker ve Wilmot, 2017). Bir çiftin paylaştığı ortak alan ne kadar fazlaysa, bu strateji o kadar uygulanabilir ve her iki taraf da amaçlarına aşırı maliyet olmadan ulaşabilirler (Fitzpatrick, 1988, s. 139). Eşlerden birinin kendi sonucuna yönelik yüksek, eşinin sonucuna yönelikse düşük kaygısı sonucu ortaya çıkan mücadeleci stratejiler (olumsuz çatışma çözme stili), çatışmayı diğer tarafın çıkarlarına bakmaksızın kişinin kendi lehine çözme girişimidir. Mücadeleci çözüm stratejisi tehditleri, cezaları, engellemeleri ve eşi suçlama ya da kusur bulmaya yönelik iletişimsel eylemleri içerir. Rekabet veya mücadele, iddialı olma açısından yüksek, işbirliği açısından ise düşüktür. Bu stratejiyi kullanan kişiler, tercih ettikleri çözümü karşı tarafa dayatmaya çalışırlar. Rekabetçi ve mücadeleci davranış, çatışma konusu çiftlerden biri için önemli olduğunda, eşlerden biri kendi sonuçlarına diğerinden daha fazla değer verdiğinde veya mesajların, bireyin kendi görüşüne zarar vermesi beklendiğinde ortaya çıkar (Pruitt ve Rubin, 1986).

Çatışma yönetimi ile ilgili araştırmalar, kişilerin geliştirdikleri çatışma çözüm stillerinin onların bir nevi çatışma karşısında benimsedikleri iletişim eğilimlerini oluşturduğunu (Johnson, 1990; Sternberg ve Soriano, 1984) ve bu iletişim eğilimlerinin evliliklerdeki çatışmaların çözümünde rol oynayan kritik faktörler arasında yer aldığını ortaya koymaktadır (Yelsma, 1984, s. 56). Teorik olarak evlilik, bir çiftin deneyimlerinin paylaşılan bir gerçekliğini ya da paylaşılan algılarını oluşturma süreci olup (Berger ve Kellner, 1964, s. 10), aileler bu sosyal gerçekliği iletişim üzerinden yaratır ve üyelerinin ortak eylemleri, ailenin benzersiz ilişkilerine yansıyan özel ilişkisel gerçekliklerin gelişimine katkıda bulunarak, iletişim kalıplarının oluşumunu sağlar. Aile üyeleri arasında gelişen bu iletişim kalıpları, aile üyelerinin çeşitli konular hakkındaki fikirleri arasındaki eşgüdümünü, aile üyeleri arasında etkili bilgi alışverişinin bir sonucu olduğunu savunur. Dolayısıyla, aile iletişim kalıbı boyutları, aile yapısının, duygusal ve gerçek

bilgilerin paylaşılması ya da gizlenmesi üzerindeki etkisini tanımlar (Fitzpatrick ve Ritchie, 1994).

Aileleri birbirinden ayıran ve iletişimsel davranışlarla ilişkilendirilen iki temel iletişim kalıbı boyutu, diyalog yönelimi ve uyum yönelimidir. Diyalog yönelimi düzeyi yüksek aileler, tüm aile üyelerinin geniş bir konu yelpazesinde etkileşime serbestçe katılmaya teşvik edildiği bir iklim yaratma derecesi olarak tanımlanmaktadır. Bu boyutun üst kısmındaki ailelerde, aile üyeleri, sık sık ve kendiliğinden birlikte zaman geçirme ve tartışılan konularda herhangi bir sınırlama olmaksızın, serbestçe geniş bir etkileşime girerler. Bu boyutun sonundaki ailelerde, aile üyeleri birbirleriyle daha az etkileşime girerler ve etkileşime girdiklerinde, sadece tüm aile üyeleriyle açıkça tartışılan çok az konu söz konusudur (Fitzpatrick ve Ritchie, 1994; Ritchie ve Fitzpatrick, 1990). Çatışma ile ilgili olarak, diyalog yönelimi, çatışmadan kaçınma yerine; çatışma durumlarında destekleyici iletişim (Koerner ve Fitzpatrick, 1997) ve olumlu çatışma stilleri kullanmakla ilgilidir (Wrench & Socha-McGee, 1999). Diyalog yönelimi yüksek ailelerin üyelerinin çatışma yönelimlerinde sosyal destek talep etme olasılıkları, diyalog yönelimi düşük ailelerin üyelerine göre daha yüksektir (Koerner ve Fitzpatrick, 1997).

Uyum yönelimi ise, ailelerdeki tutum, değer ve inançların homojenliğini vurgulayan bir iklim yaratma derecesini ifade eder. Bu boyutun üst kısmında yer alan aileler, inanç ve tutumların tek biçimliliği ile karakterize edilir ve aile üyeleri tipik olarak çoğu zaman uyuma odaklanır ve hiyerarşik itaati yansıtan etkileşimler öne çıkar. Bu boyutun düşük ucundaki ailelerde ise, heterojen tutumlar ve inançlar, aile üyelerinin daha fazla bireysellikleri ve aile üyelerinin farklılığına ve ailelerinin bağımsızlığına odaklanan etkileşimler daha fazla görülür (Fitzpatrick ve Ritchie, 1994; Ritchie ve Fitzpatrick, 1990). Ailelerde uyum yönelimi, çatışmalardan kaçınma ile pozitif yönde (Koerner ve Fitzpatrick, 1997), olumlu çatışma stillerinin kullanımı ile negatif yönde ilişkilidir (Wrench ve Socha-McGee, 1999). Uyum yönelimi yüksek olan aileler çatışmadan kaçınırlar çünkü çatışmayı aile sistemine bir tehdit olarak değerlendirirler. Çatışma genellikle aile üyeleri arasındaki farklılıkları vurguladığından, bu ailelerin çok değer verdiği uyumu zayıflatıyor diye algırlar. Dolayısıyla bu ailelerde genellikle çatışmalardan kaçınıldığı için, aile içindeki problemler çoğu zaman çözülmeden kalır ve eşler ortaklarından kaygılarına ilişkin tepki alamadıklarından hayal kırıklığı ve öfke yaşarlar (Segrin ve Fitzpatrick, 1991).

Ailelerde iletişim davranışları üzerinde ana etkilere ek olarak, Fitzpatrick ve Ritchie (1994), her biri özel iletişim davranışları ve çocukların sosyalleşmesiyle sonuçlanan özel aile şemaları ile karakterize edilen dört farklı aile tipini tanımlamak için uyum ve diyalog yönelimi boyutlarının birbirleriyle etkileşimini esas almıştır. Bu yaklaşıma göre, hem diyalog hem de uyum yönelimi yüksek olan aileler, fikir birliğine dayalı aileler olarak adlandırılır. Bu ailelerin iletişimi, bir yandan aile içinde var olan hiyerarşiyi korumak ve bir yandan da açık iletişim ve yeni fikirleri araştırmakla ilgilenmeye yönelik baskı arasındaki gerilimle karakterize edilir

(Fitzpatrick ve Ritchie, 1994; Ritchie ve Fitzpatrick, 1990). Bu ailelerde çatışma genel olarak aileye zarar verici ve olumsuz olarak kabul edilir, ancak çözülmemiş çatışmaların aile içindeki ilişkileri potansiyel olarak tehdit edici algılanması nedeniyle, bu aileler çatışma çözümünün önemini de görürler (Koerner ve Fitzpatrick, 1997). Bu nedenle, yaşanan çatışma önemli konularla ilgili algılandığı sürece, üyeler çatışmanın çözümüne katılırlar. Bununla birlikte, daha az önemli konularla ilgili anlaşmazlıklardan kaçınılır ve aile üyelerinin genellikle aile ihtiyaçlarının bireysel ihtiyaçlarının yerine geçmesi beklenir. Çatışmadan kaçınma ve olumsuz algılamadaki genel eğilimi nedeniyle, bu ailelerdeki çatışma bazen sözlü saldırganlığa yol açabilir. Bunun nedeni, çatışmaya başlama ve uğraşmanın aile ilişkilerine yönelik kuralların ihlali olarak algılanması ve bireysel kaygılarının aile üyeleri tarafından yeterince ele alınmadığını ve çözülmediğini düşünmelerinden dolayı sıklıkla muhalif olmalarıdır (Koerner ve Fitzpatrick, 1997). Bununla birlikte, daha sık olarak, fikir birliğine dayanan ailelerin açık iletişim uygulamaları, üretken bir şekilde çatışma ile başa çıkılmalarını ve çatışmanın yıkıcı potansiyelini geliştirmelerini engellemelerini sağlar.

Diyalog yönelimi boyutunda yüksek, uyum yönelimi boyutunda düşük aileler çoğulcu aileler olarak adlandırılır. Bu ailelerdeki iletişim, tüm aile üyelerini içeren açık ve sınırsız tartışmalar ve bu tür ailelerin çocuklarında iletişim yetkinliğini ve bağımsız fikirleri teşvik eden aile sistemi yerine bireye vurgu yapması ile karakterizedir (Fitzpatrick ve Ritchie, 1994; Ritchie ve Fitzpatrick, 1990). Çoğulcu aileler fikirlerin serbestçe paylaşılması ve bunlara uymaya ya da uymamaya yönelik açık baskıların olmamasına vurgu yapması nedeniyle aile üyeleri birbirleriyle açıkça çatışmalarını ele alır, çatışmalardan kaçınmadıkları gibi, olumlu çatışma çözme stratejilerini kullanır ve çoğu zaman çatışmaları çözerler. Ayrıca, bu aileler açıkça çatışmaları devam eden ilişkilerin bir parçası olduğunu kabul ettiğinden, çatışmalar aileyi tehdit etmiyor gibi algılanır ve yalnızca nadiren kişisel saldırıları veya benzer sözlü saldırganlık biçimlerini içerir. Ayrıca bu ailelerde bireycilik ve bağımsızlık teşvik edilir ve aile üyeleri ile yüzleşmenin kişinin kendi fikirlerini ve kişiliğini oluşturmada önemli olduğu kabul edilir.

Diyalog yönelimi düşük, ancak uyum yönelimi yüksek olan aileler koruyucu aileler olarak adlandırılmıştır. Bu ailelerdeki iletişim, itaat ve uyuma vurgu ve kavramsal konularla ilgili çok az kaygı ile karakterizedir (Fitzpatrick ve Ritchie, 1994; Ritchie ve Fitzpatrick, 1990). Bu ailelerde iletişim, fikir alışverişinde bulunmak yerine aile normlarını uygulamak için bir araçtır. Bu ailelerdeki çocuklar yetişkinler tarafından kolayca etkilenir ve ikna edilir (McLeod ve Chaffee, 1972). Koruyucu ailelerde çatışma problemlidir, çünkü bu aileler uyum konusuna büyük önem vermektedirler ve iletişim konusunda çok az değer söz konusudur (Koerner ve Fitzpatrick, 1997). Aile üyelerinden, birbirleriyle herhangi bir çatışmaya girmemeleri ve ailenin çıkarlarına ve normlarına göre davranmaları beklenir. Çünkü iletişim becerileri düşük ve pratiktir, dolayısıyla bu aileler genellikle çatışma çözümünde verimli bir şekilde yer almak için gerekli becerilerden yoksundur. Bunun yerine, çatışma her zaman aile sistemine tehdit olarak algılanır ve aile üyeleri

çatışmadan kaçınmaya çalışırlar. Koruyucu ailelerde çatışmaya girmek, aile sistemine karşı bir eylem olarak yorumlandığı için, genellikle diğer aile üyelerinde olumsuz, bazen de düşmanca tepkileri tetikler. Ayrıca, bu aileler sorunlarının çoğuyla uğraşmaktan kaçındıkları için sorunlar bu ailelerdeki gerilimleri artırır ve çözülmeden kalır. Bu iki etki, koruyucu ailelerde, karşılıklı olarak saldırgan olma eğilimi ile ifade edilen çatışma etkileşimlerinde birbirlerine karşı daha yüksek negatif duygu durumlarına neden olur (Koemer ve Fitzpatrick, 1997).

Diyalog ve uyum yönelimi düşük olan aileler, serbesiyetçi aileler olarak adlandırılır. Bu ailelerin iletişimi, sınırlı sayıda konu hakkında aile üyeleri arasında çoğu zaman sürekli olmayan etkileşimlerle karakterize edilir (Fitzpatrick ve Ritchie, 1994; Ritchie ve Fitzpatrick, 1990). Aile üyeleri, bireyselliklerine değer verir, ancak çoğulcu ailelerin üyelerinden farklı olarak, ailelerinin yardımıyla bireyselliklerini geliştirmezler, dışarıdan gelen kaynaklara daha fazla güvenirlir. Çoğu üye diğer aile üyelerinden duygusal olarak ayrılmıştır ve dış sosyal gruplardan etkilenme olasılığı daha yüksektir (McLeod ve Chaffee, 1972). Serbesiyetçi aileler ne uyuma ne de iletişime çok değer verir. Bu aileler birbirleriyle çok fazla iletişim kurmazlar, bu nedenle çatışmalardan kaçınma eğilimindedirler. Çatışmaya girdiğinde, duygusal katılımları nispeten düşüktür ve sözlü saldırganlığın sadece birkaç örneği vardır. Sonuç olarak, ailelerini bireysel çıkarlarını ve çarpışan çıkar olaylarını kısıtlayıcı olarak deneyimlemezler ve bu nedenle çatışmalar nadirdir ve olası çatışma sırasında da aile üyeleri birbirlerini pek desteklemezler (Koerner ve Fitzpatrick, 1997).

Aile iletişim kalıpları teorisi, ebeveynlerin çatışma sürecinde iletişim kurma ve yönetme şekillerinin, çocukların ebeveynleri ve diğerleriyle ilişkilerini, özellikle de büyüdükçe ve kendi yakın ilişkilerini geliştirdikçe derin etkiler yapabileceğini savunmaktadır (Cox, Paley ve Harter, 2001). Çünkü insanların kişilerarası çatışmaları nasıl çözdüğü ve çatışmanın ilişkiler üzerindeki etkisi büyük ölçüde çocukların ebeveynlerinin çatışma ile nasıl başa çıktıklarını öğrenmelerine bağlıdır (Noller, 1995). Dolayısıyla, ebeveynlerin çatışmayı yönetme süreci çocukların davranışlarını yönlendiren çeşitli kuralları öğrenmelerini, başkalarının ne düşündüğünü ve hissettiğini göz önünde bulundurmalarını, kendi düşünce ve duygularını ifade etmelerini, değerli hedeflere ulaşmak için stratejiler benimseme ve alternatif ilişkisel modeller hakkında bilgi edinmelerini sağlar (Dunn & Slomkowski, 1992; Laursen, Finkelstein ve Betts, 2001).

Aileleri, çocukların birincil sosyalleşme aracı olarak gören Koerner ve Fitzpatrick'e (2002) göre, köken aileler, çocukların çatışma davranışlarını sosyalleştirmede önemli bir rol oynar. Bireylerin ebeveynlerinin evliliklerine dair anılarının, genel evlilik temsillerinin temelini oluşturması muhtemeldir, çünkü tipik olarak en uzun süre gözlemledikleri ve en iyi bildikleri evlilik ilişkisidir. Ebeveynler aracılığıyla öğrenilen çatışma çözme stilleri, aile üyelerinin çatışmalarda kullandığı kalıp davranışlardır ve üyeler genellikle bu kalıplara fazla düşünmeden yönelir (Hocker ve Wilmot, 2017). Dolayısıyla, çocuklukta öğrenilen çatışma çözüm stilleri genellikle kişinin bir özelliği olarak, çatışma davranış biçimine dönüşür ve çatışma

durumunda sahip olunan bir iletişim stili olarak ortaya çıkarak (Greef ve Bruyne, 2000) birey köken ailesini terk ettikten çok sonra bile davranışlarını etkiler (Fitzpatrick ve Badzinski, 1994). Sonuç olarak, eşler, kendi ebeveynlerinin evliliğini gözlemleyerek evlilik hakkında bilgi edinirler ve ebeveynlerin evliliğinin hem olumlu hem de olumsuz yönleri nesiller boyunca aktarırlar (Curran, Ogolsky, Hazen ve Bosch, 2011, s. 222). Dolayısıyla, bir kişinin köken aile tipini bilmek, o kişinin evlilik ilişkisinde çatışma davranışının anlaşılmasına da yardımcı olabilir (Koerner & Fitzpatrick, 2002, s.235).

Bu kapsamda çalışmanın amacı, evli çiftlerin köken aile türleri ile evliliklerinde yaşamış oldukları çatışmaların çözümünde kullandıkları stillerin farklılaşmasına ve köken aile iletişim boyutunun çatışma çözüm stiline öngörüsünü belirleme düzeyine olan etkisini belirlemek olacak; bu amaç doğrultusunda aşağıdaki hipotezler test edilecektir:

H1: Köken ailenin diyalog yönelimi boyutu ile:

- a) Olumlu çatışma çözüm stili arasında pozitif yönlü
- b) Olumsuz çatışma çözüm stili arasında negatif
- c) Uzlaşma çatışma çözüm stili arasında pozitif
- d) Kaçınma çatışma çözüm stili arasında negatif ilişki vardır.

H2: Köken ailenin uyum yönelimi boyutu ile:

- a) Olumlu çatışma çözüm stili arasında negatif
- b) Olumsuz çatışma çözüm stili arasında pozitif
- c) Uzlaşma çatışma çözüm stili arasında pozitif
- d) Kaçınma çatışma çözüm stili arasında pozitif ilişki vardır.

H3: Eşlerin çatışma çözüm stili kullanımı, orijin aile türüne göre farklılaşır.

YÖNTEM

Araştırma nicel veri toplama tekniği kullanılarak gerçekleştirilen betimleyici bir çalışmadır.

Örnekleme:

Çalışma 2018-2019 yıllarında toplam 275 evli çiftle anket uygulayarak gerçekleştirilmiş olup analiz aşamasında aile tiplerinin belirlenmesinde daha saf çiftlerin elde edilmesi amacıyla, ölçüt olarak aile iletişim boyutları ortalamasının 0.5 standart sapma sağında ve solunda kalan çiftler değerlendirilmeden çıkarılmışlardır. Bu çıkarım sonucunda verilerin analizi 208 çift (416 katılımcı) üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılan erkeklerin yaş ortalaması 44,58 ($\pm 5,98$), kadınların yaş ortalaması ise 43,58 ($\pm 6,99$) dir. Çiftlerin ortalama evlilik süreleri 14,85 ($\pm 5,02$) yıl olup bütün çiftler tek evlilik gerçekleştirmişlerdir. Katılımcılar en az 3 yıl en çok ise 32 yıllık evli çiftlerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılan evli çiftlerin ortalama çocuk sayısı 2,94 ($\pm 1,83$) tür. Çalışmaya katılan kadınların 114'ü

erkeklerin 86'sı ilköğretim, kadınların 66'sı erkeklerin 88'i ortaöğretim ve kadınların 28'i erkeklerin ise 34'ü yüksek okul ve üstü eğitime sahiptir. Çiftlerin aylık ortalama gelirleri ise 2915 TL'dir. Katılımcılar 2018-2019 yılı içerisinde Kastamonu Üniversitesinde eğitimlerine devam eden ve araştırmacının derslerine girdiği (PDR, Çocuk Gelişimi ve Felsefe bölümleri) öğrencilerin aileleri ve yakın çevrelerinde bulunan çiftler arasından belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları:

Aile İletişim Kalıbı Ölçeği (AİKÖ)

Katılımcıların aile iletişim kalıplarını belirlemeye yönelik olarak Ritchie ve Fitzpatrick (1990) tarafından revize edilen ve Türkçe geçerlilik güvenirlik çalışması Erdoğan ve Anık (2018) tarafından yapılan Revize Aile İletişim Kalıbı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, aile üyeleri arasında vurgulanan uyum ve diyalog düzeylerini belirten iki boyuttan oluşmaktadır. AİKÖ 26 maddeden oluşmakta olup, diyalog yönelimi boyutu ilk 15 maddeyi (Ör. Hemen hemen her şeyi ebeveynlerime söyleyebilirdim) ve uyum yönelimi boyutu ise son 11 maddeyi (Ör. Eğer görüşlerim ebeveynlerimden farklı ise bazen kızarlardı) içermektedir. Ölçek maddeleri, kesinlikle katılmıyorumdan (1) kesinlikle katılıyorum (5) kadar değişen ve katılımcıların beyanına dayalı olarak cevap verdikleri 5 puanlı Likert yanıt formatı kullanılarak derecelendirilmiştir. Ölçek maddelerinin ifade şekli ebeveynlerin mevcut ailelerinin iletişim kalıplarını belirlemeye yönelik olarak maddelerin içeriğini değiştirmeden uygun şekilde ifade edilmiştir. Ritchie ve Fitzpatrick (1990) yaptıkları güvenirlik çalışmasında uyum yönelimi için Cronbach alfa değerlerini .76 ve diyalog yönelimi için ise .84 bulmuşlardır. Erdoğan ve Anık'ın (2018) yapmış oldukları uyarılama çalışmasında ise diyalog yönelimi boyutunun Cronbach alfa değeri 0.88 bulunurken, uyum yönelimi boyutunun Cronbach alfa değeri 0.81 bulunmuştur.

Ölçeğin puanlanmasında iki alt boyuttan alınan puanlar esas alınmaktadır. Diyalog yönelimi boyutunda katılımcının alabileceği en düşük puan 15 en yüksek puan 75; uyum yönelimi boyutunda ise katılımcının alabileceği en düşük puan 11, en yüksek puan ise 55'dir. Katılımcıların aile tiplerine dağıtılması her boyuttan alınan puanların ortalamasının belirlenmesi ile gerçekleştirilmektedir. Uyum boyutunda ortalamanın üzerinde puan alanlar yüksek, ortalamanın altında puan alanlar ise düşük uyum düzeyinde yer alırken; diyalog yönelimi puanında ortalamanın üstünde yer alanlar yüksek, altında yer alanlar ise düşük diyalog yönelimli olarak adlandırılmaktadırlar. Buna göre hem uyum hem de diyalog yöneliminde yüksek grupta yer alanlar fikir birliğine dayalı ailelerde, hem uyum hem diyalog yöneliminde düşük grupta yer alanlar serbesiyetçi ailelerde, uyum yönelimi boyutunda yüksek diyalog yönelimi boyutunda düşük puan alan grupta yer alan katılımcılar koruyucu, diyalog yönelimi boyutundan yüksek uyum yönelimi boyutundan düşük puan alan katılımcılar ise çoğulcu ailelerde yer almaktadır.

Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği (ÇÇSÖ)

Katılımcıların çatışma çözüm stillerini belirlemek amacıyla Özen, Salman-Engin ve Sakallı-Uğurlu (2016) tarafından geliştirilmiş olan Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği (ÇÇSÖ) kullanılmıştır. ÇÇSÖ, 25 maddeden oluşan ve hiç katılmıyorumdan (1) çok katılıyorum (6) kadar derecelendirilen altılı likert tipi bir ölçek olup, olumlu çatışma çözüm stili, olumsuz çatışma çözüm stili, boyun eğme ve geri çekilme olmak üzere dört farklı çatışma çözüm stilini ölçmektedir. Ölçeğin puanlaması yalnızca alt boyutlara bağlı olarak yapılmaktadır ve ölçeğin toplam puanı alınmamaktadır. Yüksek puan almak alt boyutu oluşturan çatışma çözüm stilinin kullanım sıklığının arttığını göstermektedir. Düşük puan almak ise o alt boyutu oluşturan çatışma çözüm stilini seyrek kullandığı anlamına gelmektedir. Güvenirlilik çalışmasında olumsuz çatışma çözme stilinin cronbach alfa değerleri .75, olumlu çatışma çözme stilinin cronbach alfa değerleri .77, boyun eğmenin cronbach alfa değerleri .81 ve geri çekilmenin cronbach alfa değerleri .75 olarak bulunmuştur.

İşlem

Çalışmanın amacı öğrencilere açıklanmış ve koşulları karşılayan ve gönüllü katılmayı kabul eden öğrencilere ölçeklerin nasıl uygulanacağına dair bilgi verilmiştir. Ölçekler öğrencilerin ara tatilde ailelerinin yanlarına gittikleri dönemde dağıtılmış ve çalışmaya katılmadan önce ailelere bilgi verilerek onam formunu imzalamaları istenmiştir, onam formunun okunması ve imzalanmasından sonra öğrenciler tarafından evli çiftlere uygulanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın hipotezleri doğrultusunda örneklem grubunun genel yapısını tanıttıcı frekans ve yüzde dağılımları ile araştırmanın hipotezleri istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Verilerin analizine geçilmeden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine Kolmogorov Simirnov Z testi ile bakılmıştır. Gruplar arasındaki farklılaşmaya One-way ANOVA testi ile bakılmış olup gruplar arası farklılıklara varyansların homojen olmasından dolayı Post Hoc Tukey testiyle bakılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki düzeyini bulmaya yönelik ise bivariate pearson korelasyon yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Köken Aile Türleri

Aile Türü	Erkeklerin Köken Aile Türü				Toplam	
	Çoğulcu	Fikir Birliğine Dayalı	Koruyucu	Serbesiyetçi		
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)		
Kadınların Köken Aile Türü	Çoğulcu	20 (9,6)	18 (8,7)	8 (3,8)	6 (2,9)	52 (25,5)
	Fikir Birliğine Dayalı	0 (0)	40 (19,2)	20 (9,6)	18 (8,7)	78 (37,5)
	Koruyucu	6 (2,9)	18 (8,7)	24 (11,5)	0 (0)	48 (23,1)
	Serbesiyetçi					

Serbesiyetçi	14 (6,7)	6 (2,9)	6 (2,9)	4 (1,9)	30 (14,4)
Toplam	40 (19,2)	82 (39,4)	58 (27,9)	28 (13,5)	208 (100)

Çalışmaya katılan çiftlerin köken aile türleri incelendiğinde (Tablo 1) erkek katılımcıların 40'ı (%19.2) köken ailesini çoğulcu tanımlarken, 82'si (%39.4) fikir birliğine dayalı, 58'i (%27.9) koruyucu ve 28'i (%13.5) ise serbesiyetçi olarak tanımlamıştır. Kadın katılımcıların 52'si (%25.5) köken ailesini çoğulcu, 78'i (%37.5) fikir birliğine dayalı, 48'i (%23.1) koruyucu ve 30'u (%14.4) ise serbesiyetçi olarak tanımlamıştır. Katılımcı çiftlerden 20'sinde (%9.6) eşler benzer şekilde köken ailesini çoğulcu, 40'ında (%19.2) benzer şekilde eşler fikir birliğine dayalı, 24'ünde (%11.5) eşler benzer şekilde koruyucu ve 4'ünde (%1.9) ise eşler köken ailesini benzer şekilde serbesiyetçi olarak tanımlamıştır. Böylece çalışmaya katılan 208 çiftin 88'i (%42.31) benzer aile türünden gelmektedir.

Tablo 2: Erkek Katılımcıların Köken Aile Türü ve Kullanılan Çatışma Çözüm Stili

Aile Türü	Çatışma Çözüm Stilleri								
	Olumlu ÇÇS		Olumsuz ÇÇS		Uzlaşma ÇÇS		Kaçınma ÇÇS		
	1 (%)	0 (%)	1 (%)	0 (%)	1 (%)	0 (%)	1 (%)	0 (%)	
Erkeklerin Köken Aile Türü	Çoğulcu	24 (11.5)	16 (7.7)	8 (3.8)	32 (15.4)	14 (6.7)	26 (12.5)	14 (6.7)	26 (12.5)
	Fikir Birliğine Dayalı	22 (10.6)	60 (28.8)	42 (20.2)	40 (19.2)	62 (29.8)	20 (9.6)	68 (32.7)	14 (6.7)
	Koruyucu	38 (18.3)	20 (9.6)	18 (8.7)	40 (19.2)	32 (15.4)	26 (12.5)	20 (9.6)	38 (18.3)
	Serbesiyetçi	12 (5.8)	16 (7.7)	12 (5.8)	16 (7.7)	10 (4.8)	18 (8.7)	10 (4.8)	18 (8.7)
	Toplam	96 (46.2)	112 (53.8)	80 (38.5)	128 (61.5)	118 (56.7)	90 (43.3)	112 (53.8)	96 (46.2)

Not: 1:Kullanıyor

0:Kullanmıyor

Çalışmaya katılan erkek katılımcıların köken ailelerine göre kullandıkları çatışma çözüm stillerine bakıldığında (Tablo 2), köken aile türü çoğulcu olan 40 (%19,23) erkek katılımcının 24'ü (%11,5), fikir birliğine dayalı aile türünde yer alan 82 (%39,42) erkek katılımcının 22'si (%10,6), koruyucu aile türünde yer alan 58 (%27,88) erkek katılımcının 38'i (%18,3) ve serbesiyetçi aile türünde yer alan 28 (%13,46) erkek katılımcının 12'si (%5,8) olumlu ÇÇS'ni kullanmaktadır. Çoğulcu aile türünde yer alan 40 erkek katılımcının 8'i (%3,8), fikir birliğine dayalı aile türünde yer alan 82 erkek katılımcının 42'si (%20,2), koruyucu aile türünde yer alan 58 erkek katılımcının 18'i (%8,7) ve serbesiyetçi aile türünde yer alan 28 erkek katılımcıdan 12'si (%5,8) olumsuz stratejileri kullanmaktadır. Çoğulcu aile türünde yer alan 40 erkek katılımcının 14'ü (%6,7), fikir birliğine dayalı aile türünde yer alan

82 erkek katılımcının 62'si (%29,8), koruyucu aile türünde yer alan 58 erkek katılımcının 32'si (%15,4) ve serbesiyetçi aile türünde yer alan 28 erkek katılımcının 10'u (%4,8) uzlaşma ÇÇS'ni kullanmaktadır. Çoğulcu aile türünde yer alan 40 erkek katılımcının 14'ü (6,7), fikir birliğine dayalı aile türünde yer alan 82 erkek katılımcının 68'i (%32,7), koruyucu aile türünde yer alan 58 erkek katılımcının 20'si (%9,6) ve serbesiyetçi aile türünde yer alan 28 erkek katılımcının 10'u (%4,8) kaçınma ÇÇS'ni kullanmıştır.

Tablo 3: Kadın Katılımcıların Köken Aile Türü ve Kullanılan Çatışma Çözüm Stili

		Çatışma Çözüm Stilleri							
		Olumlu ÇÇS		Olumsuz ÇÇS		Uzlaşma ÇÇS		Kaçınma ÇÇS	
		1 (%)	0 (%)	1 (%)	0 (%)	1 (%)	0 (%)	1 (%)	0 (%)
Kadınların Köken Aile Türü	Çoğulcu	34 (16.3)	18 (8.7)	2 (1.0)	50 (24.0)	26 (12.5)	26 (12.5)	20 (9.6)	32 (15.4)
	Fikir Birliğine Dayalı	28 (13.5)	50 (24.0)	48 (23.1)	30 (14.4)	56 (26.9)	22 (10.6)	66 (31.7)	12 (5.8)
	Koruyucu	38 (18.3)	10 (4.8)	18 (8.7)	30 (14.4)	30 (14.4)	18 (8.7)	32 (15.4)	16 (7.7)
	Serbesiyetçi	18 (8.7)	12 (5.8)	8 (3.8)	22 (10.6)	16 (7.7)	14 (6.7)	6 (2.9)	24 (11.5)
Toplam		118 (56.7)	90 (43.3)	76 (36.5)	132 (63.5)	128 (61.5)	80 (38.5)	124 (59.6)	84 (40.4)

1:Kullanıyor

0:Kullanmıyor

Çalışmaya katılan kadın katılımcıların köken ailelerine göre kullandıkları çatışma çözüm stillerine bakıldığında (Tablo 3), köken aile türü çoğulcu olan 52 (%25,0) kadın katılımcının 34'ü (%16,3), fikir birliğine dayalı aile türünde yer alan 78 (%37,5) katılımcının 28'i (%13,5), koruyucu aile türünde yer alan 48 (%23,08) katılımcının 38'i (%18,3) ve serbesiyetçi aile türünde yer alan 30 katılımcının 18'i (%8,7) olumlu ÇÇS'ni kullanmaktadır. Çoğulcu aile türünde yer alan 52 kadın katılımcının 2'si (%1,0), fikir birliğine dayalı aile türünde yer alan 78 kadın katılımcının 48'i (%23,1), koruyucu aile türünde yer alan 48 kadın katılımcının 18'i (%8,7) ve serbesiyetçi aile türünde yer alan 30 kadın katılımcıdan 8'i (%3,8) olumsuz stratejileri kullanmaktadır. Çoğulcu aile türünde yer alan 52 kadın katılımcının 26'sı (%12,5), fikir birliğine dayalı aile türünde yer alan 78 kadın katılımcının 56'sı (%26,9), koruyucu aile türünde yer alan 48 kadın katılımcının 30'u (%14,4) ve serbesiyetçi aile türünde yer alan 30 kadın katılımcının 16'sı (%7,7) uzlaşma ÇÇS'ni kullanmaktadır. Çoğulcu aile türünde yer alan 52 kadın katılımcının 20'si (%9,6), fikir birliğine dayalı aile türünde yer alan 78 kadın katılımcının 66'sı (%31,7), koruyucu aile türünde yer alan 48 kadın katılımcının 32'si (%15,4) ve

serbesiyetçi aile türünde yer alan 30 kadın katılımcının 6'sı (%2,9) kaçınma ÇÇS'ni kullanmıştır.

Tablo 4: Olumlu ÇÇS Boyutu ve Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişki

Değişken	Olumlu ÇÇS				F.	Sig.
	n	Ort.	ss			
Diyalog Yönelimi Düzeyi	Düşük	88	20,50	7,084	31,96	.000
	Orta	240	25,23	6,007		
	Yüksek	88	27,61	5,147		
Uyum Yönelimi Düzeyi	Düşük	84	25,31	6,246	1,90	.150
	Orta	310	24,75	6,574		
	Yüksek	22	22,27	6,577		
Aile Tipi	Çoğulcu	92	26,04	5,023	21,86	.000
	Fikir Birliğine Davanan	160	21,89	6,677		
	Koruyucu	106	27,75	5,636		
	Serbesiyetçi	58	25,00	6,644		

Çatışma çözme stilleri boyutlarından olan olumlu ÇÇS'nin bağımlı değişken olarak alındığı varyans analizi sonuçlarına göre (Tablo 4) diyalog yönelimi düzeyinin ($F_{2,413}=31.96; p<.000$) ve aile tipinin ($F_{3,412}=21,86; p<.000$) ana etkileri istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaya neden olurken uyum yönelimi düzeyinin ($F_{2,413}=1.90; p>.050$) ise istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaya neden olmadığı bulunmuştur. Katılımcıların diyalog yönelimi düzeyine göre olumlu ÇÇS boyutundaki farklılaşmalarına verilerin homojen olmasından Post Hoc Tukey testiyle bakılmış olup, yüksek diyalog yönelimi grubunda yer alan katılımcılar (\bar{X} Diyalog yönelim düzeyi Yüksek=27.61) hem diyalog yönelim düzeyi orta grupta yer alan katılımcılardan (\bar{X} Diyalog yönelim düzeyi orta=25,23) hem de diyalog yönelim düzeyi düşük olan grupta yer alan (\bar{X} Diyalog yönelim düzeyi düşük=20,50) katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Diyalog yönelim düzeyi orta grupta yer alan katılımcılar (\bar{X} Diyalog yönelim düzeyi orta=25,23) ise diyalog yönelim düzeyi düşük olan grupta yer alan (\bar{X} Diyalog yönelim düzeyi düşük=20,50) katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Bu sonuca göre yüksek ve orta düzeyde diyalog yönelimine sahip olan katılımcılar diyalog yönelim düzeyi düşük olanlardan daha fazla olumlu ÇÇS'ni kullanırken diyalog yönelim düzeyi yüksek olanlar orta düzeyde diyalog yönelim düzeyine sahip olanlardan da daha fazla olumlu ÇÇS kullanmaktadırlar. Katılımcıların aile türüne göre olumlu ÇÇS boyutundaki farklılaşmalarına Post Hoc Tukey testiyle bakılmış olup, fikir birliğine dayalı ailelerde yer alan katılımcıların (\bar{X} Fikir birliğine dayalı=21,89) puan ortalamaları en düşük olup bu grupta yer alan katılımcılar diğer grupların hepsinden anlamlı şekilde

daha az olumlu ÇÇS kullanmaktadır. Ayrıca koruyucu aile tipinde yer alan katılımcıların puan ortalamaları ($\bar{X}_{\text{Koruyucu aile}}=27.75$) olumlu ÇÇS'nin kullanımında en yüksek olup bu grupta yer alanlar hem fikir birliğine dayalı hem de serbesiyetçi ($\bar{X}_{\text{Serbesiyetçi aile}}=25.00$) grupta yer alan katılımcılardan anlamlı şekilde daha fazla olumlu ÇÇS kullanmaktadır. Bu stratejinin kullanımında çoğulcu ve koruyucu aile grupları açısından farklılaşma bulunmamıştır.

Tablo 5: Olumsuz ÇÇS Boyutu ve Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişki

Değişken	Olumsuz ÇÇS					
	n	Ort.	ss	F.	Sig.	
Diyalog Yönelimi Düzeyi	Düşük	88	26,14	13,266	16,49	.000
	Orta	240	18,64	11,176		
	Yüksek	88	17,00	11,613		
Uyum Yönelimi Düzeyi	Düşük	84	15,83	9,321	13,28	.000
	Orta	310	20,25	12,317		
	Yüksek	22	30,09	13,162		
Aile Tipi	Çoğulcu	92	13,96	7,972	20,05	.000
	Fikir Birliğine Davanan	160	24,97	13,323		
	Koruyucu	106	18,25	11,127		
	Serbesiyetçi	58	18,21	10,762		

Çatışma çözme stili boyutlarından olan olumsuz ÇÇS'nin bağımlı değişken olarak alındığı varyans analizi sonuçlarına göre (Tablo 5) diyalog yönelimi düzeyinin ($F_{2,413}=16.49; p<.000$), uyum yönelimi düzeyinin ($F_{2,413}=13.28; p<.000$) ve aile türünün ($F_{3,412}=20.05; p<.026$) ana etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaya neden olduğu bulunmuştur. Katılımcıların diyalog yönelimi düzeyine göre olumsuz ÇÇS boyutundaki farklılaşmalarına verilerin homojen dağılım göstermesinden Post Hoc Tukey testiyle bakılmış olup, düşük diyalog yönelimi grubunda yer alan katılımcılar ($\bar{X}_{\text{Diyalog yönelim düzeyi düşük}}=26,14$) en yüksek puana sahip olup bu grupta yer alan katılımcılar hem diyalog yönelim düzeyi orta grupta yer alan katılımcılardan ($\bar{X}_{\text{Diyalog yönelim düzeyi orta}}=18,64$) hem de diyalog yönelim düzeyi yüksek olan grupta yer alan ($\bar{X}_{\text{Diyalog yönelim düzeyi yüksek}}=17,00$) katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşırken diyalog düzeyi orta ve yüksek grupta yer alan katılımcılar istatistiksel farklılaşma göstermemektedirler. Bu sonuca göre düşük diyalog yönelimine sahip olan katılımcılar diyalog yönelim düzeyi orta ve yüksek olanlardan anlamlı şekilde daha fazla olumsuz ÇÇS'ni kullanmaktadırlar. Katılımcıların uyum yönelimi düzeyine göre olumsuz ÇÇS boyutundaki farklılaşmalarına Post Hoc Tukey testiyle bakılmış olup, uyum yönelimi düzeyi düşük olan grubunda yer alan katılımcılar ($\bar{X}_{\text{Uyum yönelim düzeyi düşük}}=15,83$) en düşük

ortalamaya sahip olup bu grupta yer alan katılımcılar istatistiksel olarak hem uyum yönelim düzeyi orta ($\bar{X}_{\text{Uyum yönelim düzeyi orta}}=20,25$) hem de yüksek ($\bar{X}_{\text{Uyum yönelim düzeyi yüksek}}=30,09$) grupta yer alan katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşırken, uyum yönelim düzeyi orta grupta yer alanlar ise uyum yönelim düzeyi yüksek olanlardan anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Bu sonuca göre düşük düzeyde uyum yönelimine sahip olan katılımcılar uyum yönelim düzeyi orta ve yüksek olanlardan daha az olumsuz ÇÇS'ni kullanırken, bu stili en fazla kullananlar yüksek uyum düzeyine sahip olanlardır. Katılımcıların aile türüne göre olumsuz ÇÇS boyutundaki farklılaşmalarına Post Hoc Tukey testiyle bakılmış olup, çoğulcu aile türünde yer alan katılımcıların puan ortalamaları ($\bar{X}_{\text{Çoğulcu aile}}=13,96$) en düşük olup bu grupta yer alan katılımcılar istatistiksel olarak fikir birliğine dayalı ailelerde ($\bar{X}_{\text{Fikir birliğine dayalı}}=24,97$) ve koruyucu ailelerde ($\bar{X}_{\text{Koruyucu aile}}=18,25$) yer alan katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha az olumsuz ÇÇS'ni kullanırken, serbesiyetçi ailelerde ($\bar{X}_{\text{Serbesiyetçi aile}}=18,21$) yer alan katılımcılar ile anlamlı farklılaşma göstermemiştir. Fikir birliğine dayalı aileler ise bu stilin kullanımında diğer aile türlerinden anlamlı şekilde farklılaşarak en fazla bu stili kullanan grup olmuştur.

Tablo 6: Uzlaşma Stratejisi Boyutu ve Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişki

Değişken	Uzlaşma Stratejisi					
	n	Ort.	ss	F.	Sig.	
Diyalog Yönelimi Düzeyi	Düşük	88	23,36	9,796	.966	.381
	Orta	240	24,66	7,823		
	Yüksek	88	23,64	8,867		
Uyum Yönelimi Düzeyi	Düşük	84	21,50	9,361	5,34	.005
	Orta	310	24,88	7,905		
	Yüksek	22	24,36	11,163		
Aile Tipi	Çoğulcu	92	21,39	8,854	5,82	.001
	Fikir Birliğine Davanan	160	25,04	8,473		
	Koruyucu	106	25,89	7,634		
	Serbesiyetçi	58	23,03	8,450		

Çatışma çözme stilleri boyutlarından olan uzlaşma ÇÇS'nin bağımlı değişken olarak alındığı varyans analizi sonuçlarına göre (Tablo 6) uyum yönelimi düzeyinin ($F_{2,413}=5.34;p<.005$) ve aile türünün ($F_{3,412}=5.82;p<.001$) ana etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaya neden olurken, diyalog yönelimi düzeyinin ($F_{2,413}=.966;p>.050$) ise istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaya neden olmadığı bulunmuştur. Katılımcıların uyum yönelimi düzeyine göre uzlaşma ÇÇS

boyutundaki farklılaşmalarına Post Hoc Tukey testiyle bakılmış olup, düşük uyum yönelimi grubunda yer alan katılımcıların ($\bar{X}_{\text{Uyum yönelim düzeyi düşük}}=21,50$) puanı en düşük olup, bu grupta yer alan katılımcılar istatistiksel olarak anlamlı şekilde uyum yönelim düzeyi orta grupta yer alan ($\bar{X}_{\text{Uyum yönelim düzeyi orta}}=24,88$) katılımcılardan farklılaşırken uyum yönelim düzeyi yüksek olan ($\bar{X}_{\text{Uyum yönelim düzeyi yüksek}}=24,36$) katılımcılar ise iki grupla anlamlı bir farklılaşma göstermemektedir. Bu sonuca göre düşük düzeyde uyum yönelimine sahip olan katılımcılar diğer gruplarda yer alan katılımcılardan daha az uzlaşmacı ÇÇS'ni kullanmaktadırlar. Katılımcıların aile türüne göre uzlaşma ÇÇS farklılaşmalarına Post Hoc Tukey testiyle bakılmış olup, koruyucu aile tipinde yer alan katılımcıların ($\bar{X}_{\text{Koruyucu aile}}=25,89$) ve fikir birliğine dayanan ailelerin ($\bar{X}_{\text{Fikir birliğine dayalı aile}}=25,04$) puan ortalamaları en yüksek olup bu gruplarda yer alan katılımcılar istatistiksel olarak çoğulcu ailelerde ($\bar{X}_{\text{Çoğulcu aile}}=21,39$) yer alan katılımcılardan anlamlı şekilde daha fazla uzlaşma ÇÇS'ni kullanırken serbesiyetçi ailelerde ($\bar{X}_{\text{Serbesiyetçi aile}}=23,03$) yer alan katılımcılar ise diğer gruplardan farklılaşmamaktadır. Bu sonuca göre uzlaşma ÇÇS'ni en çok kullanan aile türü koruyucu aile olmuştur.

Tablo 7: Kaçınma ÇÇS Boyutu ve Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişki

Değişken	Kaçınma ÇÇS					
	n	Ort.	ss	F.	Sig.	
Diyalog Yönelimi Düzeyi	Düşük	88	27,16	7,121	8,94	.000
	Orta	240	23,24	7,919		
	Yüksek	88	22,82	8,919		
Uyum Yönelimi Düzeyi	Düşük	84	21,36	9,342	14,14	.000
	Orta	310	24,17	7,677		
	Yüksek	22	31,27	3,411		
Aile Tipi	Çoğulcu	92	19,66	8,670	19,05	.000
	Fikir Birliğine Davanan	160	27,06	6,914		
	Koruyucu	106	24,13	7,355		
	Serbesiyetçi	58	21,59	8,371		

Çatışma çözme stili boyutlarından olan kaçınma ÇÇS'nin bağımlı değişken olarak alındığı varyans analizi sonuçlarına göre (Tablo 7) diyalog yönelimi düzeyinin ($F_{2,413}=8,94;p<.000$), uyum yönelimi düzeyinin ($F_{2,413}=14,14;p<.000$) ve aile türününün ($F_{3,412}=19,05;p<.000$) ana etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaya neden olduğu bulunmuştur. Katılımcıların diyalog yönelimi düzeyine göre kaçınma ÇÇS boyutundaki farklılaşmalarına Post Hoc Tukey testiyle bakılmış olup, düşük diyalog yönelimi grubunda yer alan katılımcılar ($\bar{X}_{\text{Diyalog yönelim düzeyi}}$

düşük=27.16) puanları en yüksek olup bu grupta yer alanlar diyalog yönelim düzeyi orta (\bar{X} Diyalog yönelim düzeyi orta=23,24) ve yüksek (\bar{X} Diyalog yönelim düzeyi yüksek=22.82) grupta yer alan katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı bulunurken diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Bu sonuca göre düşük düzeyde diyalog yönelimine sahip olan katılımcılar diyalog yönelim düzeyi yüksek olanlardan daha fazla kaçınma ÇÇS'ni kullanmaktadırlar. Katılımcıların uyum yönelimi düzeyine göre kaçınma ÇÇS boyutundaki farklılaşmalarına Post Hoc Tukey testiyle bakılmış olup, uyum yönelimi düzeyi yüksek olan grubunda yer alan katılımcılar (\bar{X} Uyum yönelim düzeyi yüksek=31.27) en yüksek ortalamaya sahip olup bu grupta yer alan katılımcılar istatistiksel olarak hem uyum yönelim düzeyi orta (\bar{X} Uyum yönelim düzeyi orta=24.17) hem de düşük (\bar{X} Uyum yönelim düzeyi düşük=22.82) grupta yer alan katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Bu sonuca göre yüksek düzeyde uyum yönelimine sahip olan katılımcılar uyum yönelim düzeyi orta ve düşük olanlardan daha fazla kaçınma ÇÇS'ni kullanmaktadırlar. Katılımcıların aile türüne göre kaçınma ÇÇS boyutundaki farklılaşmalarına Post Hoc Tukey testiyle bakılmış olup, fikir birliğine dayanan aile türünde yer alan katılımcıların puan ortalamaları (\bar{X} Fikir birliğine dayalı=27.06) en yüksek olup bu grupta yer alan katılımcılar istatistiksel olarak anlamlı şekilde çoğulcu (\bar{X} Çoğulcu aile=19,66), koruyucu (\bar{X} Koruyucu aile=24.13) ve serbesiyetçi (\bar{X} Serbesiyetçi aile=21,59) ailelerde yer alan katılımcılardan farklılaşmaktadır. Bu sonuca göre en fazla kaçınma ÇÇS'ni kullanan aile türü fikir birliğine dayalı aile olarak bulunmuştur.

Tablo 8: Çatışma Çözümleme Stili Boyutlarıyla Aile İletişim Kalıpları Boyutları Arasındaki İlişki

Boyut	Diyalog Yönelimi	Uyum Yönelimi	Olumlu ÇÇS	Olumsuz ÇÇS	Uzlaşma ÇÇS	Kaçınma ÇÇS
Diyalog Yönelimi	1	-,202**	,343**	-,289**	-,026	-,215**
Uyum Yönelimi		1	-,122*	,253**	,165*	,259**
Olumlu ÇÇS			1	-,325**	,241**	,020
Olumsuz ÇÇS				1	-,249**	,063
Uzlaşma ÇÇS					1	,425**
Kaçınma ÇÇS						1

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Aile iletişim boyutları ile çatışma çözüm stilleri arasındaki ilişki incelendiğinde (Tablo:8), aile iletişim kalıbı boyutlarından olan diyalog yönelimi boyutu ile uyum yönelimi boyutu arasında ($r = -.202$; $p < .001$) negatif yönlü güçlü ilişki olup katılımcıların diyalog yönelimleri arttıkça uyum yönelimi düzeyleri düşmektedir. Diyalog yönelimi boyutu ile çatışma çözme stili boyutlarından olan olumlu ÇÇS arasında ($r = .343$; $p < .001$) pozitif yönlü güçlü ilişki olup katılımcıların diyalog yönelimleri arttıkça olumlu ÇÇS puanları da artmakta olup bu stratejiyi kullanma olasılıkları artmaktadır. Diyalog yönelimi boyutu ile olumsuz ÇÇS arasında ($r = -.289$; $p < .001$) negatif yönlü güçlü ilişki olup katılımcıların diyalog yönelimi arttıkça olumsuz ÇÇS puanları da azalmakta olup bu stratejiyi kullanma olasılıkları azalmaktadır. Diyalog yönelimi boyutu ile uzlaşma ÇÇS boyutu arasında ($r = .026$; $p > .050$) anlamlı bir ilişki yoktur. Diyalog yönelimi boyutu ile kaçınma ÇÇS boyutu arasında ($r = -.215$; $p < .001$) negatif yönlü güçlü ilişki olup, diyalog yönelimi arttıkça kaçınma ÇÇS kullanımı azalmaktadır.

Aile iletişim kalıbı boyutlarından olan uyum yönelimi ile olumlu ÇÇS arasında ($r = -.122$; $p < .001$) düzeyinde negatif yönlü düşük ilişki olup katılımcıların uyum yönelimleri arttıkça olumlu ÇÇS puanları düşmekte olup bu stili kullanma olasılıkları azalmaktadır. Uyum yönelimi boyutu ile olumsuz ÇÇS arasında ($r = .253$; $p < .001$) pozitif yönlü güçlü ilişki olup katılımcıların uyum yönelim düzeyleri arttıkça olumsuz ÇÇS kullanımı da artmaktadır. Uyum yönelimi boyutu ile uzlaşma ÇÇS arasında ($r = .165$; $p < .001$) pozitif yönlü düşük ilişki olup katılımcıların uyum yönelim düzeyleri arttıkça uzlaşma ÇÇS kullanımı da artmaktadır. Uyum yönelimi boyutu ile kaçınma ÇÇS arasında ($r = .259$; $p < .001$) pozitif yönlü güçlü ilişki olup katılımcıların uyum yönelim düzeyleri arttıkça kaçınma ÇÇS kullanımı da artmaktadır.

Olumlu ÇÇS boyutu ile olumsuz ÇÇS boyutu arasında ($r = -.325$; $p < .001$) negatif yönlü güçlü ilişki olup katılımcıların olumlu ÇÇS kullanma düzeyleri arttıkça olumsuz ÇÇS'ni kullanma düzeyleri düşmektedir. Olumlu ÇÇS boyutu ile uzlaşma ÇÇS arasında ($r = .241$; $p < .001$) pozitif yönlü güçlü ilişki olup katılımcıların olumlu ÇÇS'ni kullanmaları durumunda uzlaşma ÇÇS'ni kullanma olasılığı da artmaktadır.

Olumsuz ÇÇS boyutu ile uzlaşma ÇÇS ($r = -.249$; $p < .001$) arasında negatif yönlü güçlü ilişki olup katılımcıların olumsuz ÇÇS kullanımları arttıkça uzlaşma ÇÇS kullanımları azalmaktadır. Uzlaşma ÇÇS ile kaçınma ÇÇS arasında ($r = .632$; $p < .001$) pozitif yönlü çok güçlü ilişki olup kişilerin uzlaşma ÇÇS kullanma düzeyleri arttıkça kaçınma ÇÇS'ni de kullanma olasılıkları artmaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma, farklı aile türlerinde yer alan çiftlerin yaşadıkları çatışmaları çözmek için hangi stilleri kullandıklarını ve kullanılan çözüm stillerinin, eşlerin köken ailelerinin kullandığı iletişim kalıplarıyla olan ilişkisini araştırmak amacıyla tasarlanmıştır. Ayrıca çalışmanın sonuçlarıyla, Fitzpatrick ve Ritchie'nin (1994) aile

tipolojisinin genel olarak aile iletişimi, özellikle de aile çatışması yaklaşımının yararlılığını göstermek amacıyla tasarlanmıştır.

Literatür sonuçları incelendiğinde aile iletişim kalıpları ve çatışma araştırmalarından elde edilen bulgular tamamen tutarlı değildir. Bu nedenle mevcut çalışmadan elde edilen sonuçlar literatür sonuçlarıyla karşılaştırıldığında benzerlikler ve farklılıklar göze çarpmaktadır. Buna rağmen sonuçlar genel olarak, Noller'in (1995) güçlü şekilde savunduğu, insanların kişilerarası ilişkilerinde etkileşime girme şekilleri, büyük ölçüde köken ailelerinde iletişim kurmayı nasıl öğrendiklerine bağlıdır, varsayımını desteklemektedir.

Çalışmanın ilk hipotezleri aile iletişim boyutlarının (diyalog yönelimi ve uyum yönelimi), çatışma çözüm stilleriyle ilişkili olduğu şeklinde olup, elde edilen sonuçlar bu hipotezleri doğrular niteliktedir. Diyalog yönelimi ile olumlu ÇÇS arasında pozitif yönlü güçlü ilişki bulunurken, olumsuz ÇÇS ve kaçınma ÇÇS arasındaysa aksine negatif yönlü güçlü ilişki bulunmuştur. Uyum yönelimi düzeyi ile olumsuz ÇÇS ve kaçınma ÇÇS arasında pozitif yönlü güçlü ilişki bulunurken olumlu ÇÇS ile ise negatif yönlü düşük ilişki bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlar literatür sonuçlarıyla da büyük ölçüde uyumludur. Koerner ve Fitzpatrick (1997, s.71) yapmış oldukları çalışmada, uyum yönelimi yüksek olan ailelerin çatışmadan kaçınmaya odaklandıklarını, diyalog yönelimi yüksek olan ailelerin ise çatışmadan kaçınmadıklarını bulmuşlardır.

Diyalog yönelim puanı yüksek ailelerde kişisel fikir ve inançları ifade etme eğiliminin artmasının yanı sıra diyalog yönelimi düşük olan ailelerle kıyaslandığında duyguları tartışma ve ifade etme fırsatına sahip olmaları kaçınma ÇÇS negatif ilişkiyi açıklar niteliktedir. Bu özellikleri daha az çözülmemiş çatışmaya sahip olmalarını ve olumlu ÇÇS'ni daha fazla kullanmalarını sağlar. Uyum yönelimi boyutunda yüksek ailelerin rolleri veya ilişkileri yeniden müzakere etmelerine daha az ihtiyaç duymalarının yanı sıra çatışmanın grubun bütünlüğü için ciddi bir tehdit olarak algılanması (Koerner ve Fitzpatrick,1997, s.61-62) da yüksek uyum yönelimiyle kaçınma ÇÇS arasındaki güçlü pozitif ilişkiyi açıklamaktadır. Koerner ve Fitzpatrick (2004, s.247) yapmış oldukları bir başka çalışmada ise uyum yönelimi yüksek olan eşlerin, karşılıklı olumsuz davranışlarda bulunma ve diğer kişilerin çatışma sırasındaki saldırgan hareketlerine direnmekle olumlu yönde ilişki bulmuşlardır. Ayrıca aynı çalışmada uyum yöneliminden yüksek ailelerden gelen kişiler, romantik ilişkilerinde çatışmaya sözel saldırganlık ile çok olumsuz tepki vermişlerdir. Bu, çatışmayı ilişki normlarından ve beklentilerinden sapmış olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla çatışmalar, onların ilişkilerinde düzeni yeniden tesis etmek için çok güçlü ve zorlayıcı girişimlerde bulunmalarını tetikler. Bulunan bu sonuçlar, mevcut çalışmanın uyum yönelimiyle olumsuz ÇÇS arasındaki pozitif güçlü ilişkiyi açıklar niteliktedir.

Diyalog ve uyum yönelimi arasındaki istatistiksel olarak anlamlı etkileşimler, aile iletişiminin iki boyutunun çatışma davranışları üzerindeki etkilerinin birbirlerinden ayrı tam olarak anlaşılamayacağını açıkça göstermektedir.

Yani, birlikte değerlendirilmeleri gerekir, örneğin köken ailenin uyum yöneliminin çatışma iletişimini nasıl etkilediği ailenin diyalog yönelimi seviyesine bağlıdır. Çünkü aile tipleri sadece boyutlar tarafından yakalanmayan anlamlı şekillerde farklılık gösterir (Koerner ve Fitzpatrick, 2004, s.247). Bu durum, farklı aile tiplerinden gelen eşlerin, evlilik ilişkilerinde çatışma davranışlarında nasıl farklılık gösterdiği konusunda da belirginleşmiştir.

Hem uyum hem de diyalog yönelimi yüksek olan fikir birliğine dayanan aileler, genel olarak uyumu vurgulamaktadır (Fitzpatrick ve Ritchie, 1994, s.279), ancak önemli konular hakkında açık bir çatışmaya girmeye isteklidirler ve kişilerarası çatışmalar sırasında çok saldırgan olabilmektedirler (Koerner ve Fitzpatrick, 2004, s.248). Mevcut çalışma bulguları da bu aile türünden gelen eşlerin daha fazla olumsuz ÇÇS'ni kullandıklarını ve diğer aile türlerinden farklılaştıklarını göstermiştir. Bu ailelerin bir yandan açık çatışma ifadelerini teşvik etmeleri diğer yandan çatışmanın rahatsız edici olduğunu düşünmeleri aile üyelerinde bir şekilde zihinsel paradoksa neden olur. Koerner ve Fitzpatrick'de (2004, s.248) yaptıkları çalışmada mevcut çalışma bulgularına benzer şekilde fikir birliğine dayanan ailelerde yer alan katılımcıların işbirliğine yönelik çatışma davranışlarında ortalamanın altında, kaçınma, saldırganlık ve direnme dâhil olmak üzere tüm olumsuz ve tamamlayıcı davranışlarda en yüksek puanları aldıklarını bulmuşlardır. Aynı araştırmacılar 1997'de yapmış oldukları çalışmada, fikir birliğine dayanan ailelerin çatışmalardan kaçınma konusunda orta düzeyde olduklarını bulmuş olmalarına karşın mevcut çalışmanın bulguları bu ailelerin diğer aile türlerinden anlamlı şekilde daha fazla kaçınma ÇÇS kullandıklarını göstermiştir.

Uyum yönelimi boyutunda düşük ve diyalog yönelimi boyutunda yüksek puan alan çoğulcu aileler, Koerner ve Fitzpatrick'in (2004) bulgularına benzer şekilde fikir birliği olan ailelerden gelen katılımcıların karşısında neredeyse zıddı sonuçlar sergilemiştir. Bu aile türünde yer alan katılımcılar koruyucu aile türünden gelen katılımcılarla birlikte en fazla olumlu ÇÇS'ni kullanarak, kişilerarası çatışma konusunda en iyi beceriyi gösteren gruplar oldu ve fikir birliğine dayalı ailelerden farklılaştılar. Koruyucu ailelerde yer alan katılımcılara benzer şekilde olumlu ÇÇS'ni kullanıyor olmalarına rağmen çoğulcu aileler, hem yüksek diyalog hem de düşük uyum yönelimlerinin bir sonucu olarak, çatışmalardan son derece düşük kaçınma ÇÇS'ni kullanmaları açısından onlardan anlamlı şekilde farklılaşmaktadırlar. Çünkü bu aile türünde, bireycilik ve bağımsızlık teşvik edilir ve aile üyeleri ile yüzleşmenin kişinin kendi fikirlerini ve kişiliğini oluşturmada önemli olduğu kabul edilir (Koerner ve Fitzpatrick, 1997, s.61). Dolayısıyla çoğulcu ailelerde çatışma ilişkilerin normal bir parçası olarak görülür ve eşlerden birinin çatışmadan kaçınma girişimine olumlu karşılık vermek yerine onunla yüzleşmeye çalışılır. Yani, çatışmayı ele almak çatışmayı çözmek için bir önkoşul olduğundan, bu aileler çatışmayı önleme olasılığı daha yüksek olan diğer ailelerden daha olumlu ilişkiler yaşamaktadır (Koerner ve Fitzpatrick, 1997, s.72). Sonuç olarak, bu aile türünde büyüyen çocuklar, iyi çatışma çözme becerileri edinerek bunları duygusal ilişkilerinde kendi avantajlarına kullanabilirler.

Uyum yönelimi boyutundan yüksek diyalog yönelimi boyutundan düşük puan alan koruyucu ailelerden gelen katılımcılar, evlilik ilişkilerinde çatışma çözümüyle stillerinin kullanımında literatür sonuçlarına paralel olarak fikir birliğine dayalı ailelerden sonra en fazla kaçınma ÇÇS'ni kullanan grup olurken olumlu ÇÇS'ni ise en fazla kullanan grup olarak öne çıkmıştır. Koruyucu ailelerden gelen katılımcıların olumsuz ÇÇS kullanmaları ise orta düzeyde kalmıştır. Koruyucu aileler işbirliğini ve uzlaşmayı önemsediklerinden çatışmaları tahmin ettiklerinden daha fazla önleme eğilimindedirler. Uyum için çabalayan bu ailelerde, çatışmanın uyum ve istikrar üzerindeki olası zarar verici sonuçları kaçınma ÇÇS'ni yoğun kullanmalarını açıklar niteliktedir. Koruyucu ailelerdeki eşler, kişilerarası çatışmadan kaçınmak için birbiriyle gizlice anlaşma eğilimindedir. Eşlerden birinin dışsallaştırmaları ve retleri, paralel bir dışsallaştırma ve diğer eşin retleri ile desteklenir. Bu kaçınma, eşler arasındaki değiş tokuşta statik bir kalite olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla koruyucu ailelerde çatışmadan kaçınma, katılımcılar açıkça farklılaştırılmış rolleri kabul ettiklerinden ve karşılıklı sevgi bağı bağlamındayken istikrar için olumlu katkı sağlayabilir. Fakat bu ailelerde yer alan eşlerin dış destek arama olasılıklarının düşük olması, buna karşın aile içi işleyişi koruma çabaları duygusal patlamalarla ifade edilen olumsuz duyguları ortaya çıkarmalarını tetikliyor olabilir bu da olumsuz ÇÇS'ne yönelmelerini açıklar. Sonuç olarak, bu ailelerdeki eşler, bir birine yönelik kısa ama genellikle önemsiz, duygusal patlamalar olarak ifade edilen düşmanlık ve olumsuz duygular geliştirebilirler.

Hem diyalog yönelimi boyutunda hem de uyum yönelimi boyutunda düşük puan alan serbesiyetçi aileler de özerklik, mahremiyet ve duygusal uzaklık hissi hâkimdir. Bu ailelere ilişkin elde edilen sonuçlar incelendiğinde çatışma çözüm yönelimlerinin göreceli olarak uygunsuzluğu göze çarpmaktadır ve bulgular bazı açılardan literatürden farklılaşmaktadır. En önemli ve şaşırtıcı farklılık kaçınma ÇÇS'nin literatürden farklı olarak düşük bulunması olmuştur. Çünkü genel bulgular serbesiyetçi aile üyelerinin karşılıklı bağlılık eksikliğinin bir sonucu olarak, çatışmaya aktif olarak katılmadıklarını ve duyguların açık ifadesini koordine edemediklerini ya da ortak bir kaçınma modelinin aktif müzakerelerini koordine edemediklerini göstermektedir. Yani bu eşlerin açıkça çatışmaları tartışmadıklarını ve eşlerden biri herhangi bir stresli konuyla ilgilenmeye başladığında, diğer eşin konuyu tartışmadan derhal geri çekildiğini göstermektedir. Ayrıca bu ailelerde, diğer aile üyelerine nispeten düşük katılım, ilk başta çatışma oluşumu olasılığını düşürmektedir. Aynı zamanda, ilişkiler eşler için daha az önemli olduğu için, çözülmemiş çatışmalar özellikle suçlanmaya neden olmaz ve bu nedenle örneğin koruyucu ailelerde ifade edilen düşmanlığı yaratmaz (Koerner ve Fitzpatrick, 1997, s.72). Bu farklılaşmaya karşın serbesiyetçi ailelerin olumlu ÇÇS'ni kullanmaları çoğulcu ailelere benzerdir. Bu bulgu Koerner ve Fitzpatrick'in (2002, s. 248) yapmış oldukları çalışmanın sonuçlarıyla paraleldir. Bu araştırmacılara göre, serbesiyetçi ailelerde çatışmanın genellikle önlendiği, ancak çatışma gerçekleştiğinde, genellikle çok olumsuz bir etkisi olmadan ve çok az sözlü saldırganlıkla çözüldüğü bildirilmiştir. Başka bir deyişle, bu kişiler için, kişilerarası ilişkideki çatışma

istenmeyen bir durumdur, ancak ilişkiyi tehdit etmemektedir ve bu nedenle büyük ölçüde olumlu ve yapıcı bir şekilde yürütülmekte ve deneyimlenmektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, bireylerin çatışmayı nasıl yönettiklerinin kişisel gelişimlerinden etkilendiği görülmektedir. Çünkü aile tüm sosyal gruplar içerisinde en fazla çatışmanın yaşandığı yerdir ve çatışma yönetim tarzını oluşturma noktasında kişisel gelişim için önemli bir bağlam sağlar (Shantz ve Hobart, 1989). Noller'a (1995) göre de insanların kişiler arası problemleri nasıl çözdüğü ve çatışmanın ilişkileri üzerindeki etkisi, büyük ölçüde çocukların ailelerinde çatışma ile nasıl başa çıktıklarını öğrenmelerine bağlıdır. Çünkü aileler çocukların birincil sosyalleşme araçlarıdır (Fitzpatrick ve Badzinski, 1994; Sillars, 1995) ve bireyler köken ailelerini terk ettikten çok sonra bile davranışlarını etkiler. Bu nedenle, farklı ailelerin çatışmayla nasıl başa çıktıklarını anlamaya çalışmak, sadece aileleri daha iyi anlamak için değil, aynı zamanda içinde yaşayan bireyleri de anlamak için büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Adams, R., & Laursen, B. (2001). The organization and dynamics of adolescent conflict with parents and friends. *Journal of Marriage and Family*, 63, 97–110. Doi:10.1111/j.1741-3737.2001.00097.x

Berger, P. & Kellner, H. (1964). Marriage and the Construction of Social Reality, *Diogenes* 46: 1-24. Doi:10.1177/039219216401204601

Bradbury, T. N., Fincham, F. D., & Beach, S. R. H. (2000). Research on the nature and determinants of marital satisfaction: A decade in review. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 964–980. Doi:10.1111/j.1741-3737.2000.00964.x

Canary, D., Cupach, W., & Messman, S. (1995). *Relationship conflict*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Cox, M. J., Paley, B., & Harter, K. (2001). Interparental conflict in parent–child relationships. In J. H. Grych & F. D. Fincham (Eds.), *Interparental conflict and child development: Theory, research, and applications* (pp. 249–272). New York: Cambridge University Press.

Curran, M., Ogolsky, B., Hazen, N., Bosch, D. L. (2011). Understanding Marital Conflict 7 Years Later From Prenatal Representations of Marriage. *Family Process*, 50:221–234. Doi:10.1111/j.1545-5300.2011.01356.x

Darling, N., Cohan, C. L., Burns, A., & Thompson, L. (2008). Within-family conflict behaviors as predictors of conflict in adolescent romantic relations. *Journal of Adolescence*, 31, 671–690. Doi: 10.1016/j.adolescence.2008.10.003

Dunn, J., & Slomkowski, C. (1992). Conflict and the development of social understanding. In C. U. Shantz & W. W. Hartup (Eds.), *Conflict in child and adolescent development* (pp. 70–92). New York: Cambridge University Press.

Erbert, L.A. (2000). Conflict and Dialectics: Perceptions of Dialectical Contradictions in Marital Conflict. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17: 4-5, 638-659. Doi:10.1177/0265407500174009

Fitzpatrick, M. A. (1988). *Between husbands and wives: Communication in marriage*. Newbury Park, CA: Sage.

Fitzpatrick, M.A., & Badzinski, D. M. (1994). All in the family: Interpersonal communication in kin relationships. In M. L. Knapp & G. S. Miller (Eds.), *Handbook of interpersonal communication* (2nd ed., pp. 726-771). Thousand Oaks, CA: Sage.

Fitzpatrick, M. A., & Ritchie, L. D. (1994). Communication schemata within the family: Multiple perspectives on family interaction. *Human Communication Research*, 20, 275-301. Doi:10.1111/j.1468-2958.1994.tb00324.x

Gottman, J.M. (1979). *Marital interaction: Experimental investigations*. New York: Academic Press.

Gottman, J. M., & Notarius, C. I. (2002). Marital research in the 20th century and a research agenda for the 21st century. *Family Process*, 41, 159 – 197. Doi:10.1111/j.1545-5300.2002.41203.x

Greeff, A. P., De Bruyne T., (2000). Conflict Management Style and Marital Satisfaction, *Journal of Sex & Marital Therapy*, 26:4, 321-334, Doi: 10.1080/009262300438724

Hocker, J. L., & Wilmot, W. W. (2017). *Interpersonal conflict*. McGraw-Hill Education.

Johnson, D. W. (1990). *Reaching out (4th ed.)*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Koemer, A. F., & Fitzpatrick, M. A. (1997). Family type and conflict: The impact of conversation orientation and conformity orientation on conflict in the family. *Communication Studies*, 48, 59-75. Doi:10.1080/10510979709368491

Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M. A. (2002). You never leave your family in a fight: The impact of family of origin on conflict-behavior in romantic relationships. *Communication Studies*, 53, 234-251. Doi:10.1080/10510970209388588

Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M. A. (2004). Communication in intact families. In A. L. Vangelisti (Ed.), *Handbook of family communication* (pp. 177-195). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Laursen, B., Finkelstein, B. D., & Betts, N. T. (2001). A developmental meta-analysis of peer conflict resolution. *Developmental Review*, 21, 423–449. Doi:10.1006/drev.2000.0531

McLeod, J. M., & Chaffee, S. H. (1972). The construction of social reality. In J. Tedeschi (Ed.), *The social influence process* (pp. 50-59). Chicago, IL: Aldine-Atherton.

Noller, P. (1995). Parent-adolescent relationships. In M. A. Fitzpatrick & A. L. Vangelisti (Eds.), *Explaining family interactions* (pp. 77-111). Thousand Oaks, CA: Sage.

Özen, A., Salman-Engin, S. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2016). Romantik İlişkilerde Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği: Geçerlik Güvenirlilik Çalışması. *Nesne*, 4(7), 1-19.

Pruitt, D. G., & Rubin, J. Z. (1986). *Social conflict: Escalation, schemes and settlement*. New York: Random House.

Ritchie, L. D., & Fitzpatrick, M. A. (1990). Family communication patterns: Measuring interpersonal perceptions of interpersonal relationships. *Communication Research*, 17, 523-544. Doi:10.1177/009365090017004007

Segrin, C., & Fitzpatrick, M. A. (1991). Depression and verbal aggressiveness in different marital couples. *Communication Studies*, 43, 79-91. Doi:10.1080/10510979209368362

Shantz, C. U., & Hobart, C. J. (1989). Social conflict and development: Peers and siblings. In T. J. Berndt & G. W. Ladd (Eds.), *Peer relationships in child development* (pp. 71-94). New York: Wiley.

Sillars, A. L. (1980). Attributions and communication in roommate conflicts. *Communication Monographs*, 47, 180-200. Doi:10.1080/03637758009376031

Sillars, A. L. (1995). Communication and family culture. In M. A. Fitzpatrick & A. L. Vangelisti (Eds.), *Explaining family interactions* (pp. 375-399). Thousand Oaks, CA: Sage.

Sternberg, R. J., & Soriano, L. J. (1984). Styles of conflict resolution. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(1), 115-126. Doi:10.1037/0022-3514.47.1.115

Van Doorn, M. D., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2007). Longitudinal transmission of conflict resolution styles from marital relationships to adolescent-parent relationships. *Journal of Family Psychology*, 21, 426-434. Doi:10.1037/0893-3200.21.3.426

Wrench, J. S., & Socha-McGee, D. (1999, May). The influence of saliency and family communication patterns on adolescent perceptions of adolescent and parent conflict management strategies. Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, New York.

Yelsma, P. (1984). Functional conflict management in effective marital adjustment. *Communication Quarterly*, 32, 51-61.
Doi:10.1080/01463378409369532

Yayın Geliş Tarihi: 30.04.2020
Yayına Kabul Tarihi: 09.09.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.729746

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1123-1149
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

BRINGING MINING RIGHTS AS CAPITALS TO THE TRADING COMPANIES FROM THE PERSPECTIVE OF VALUATIONS OF LICENSES¹

*Taşkın Deniz YILDIZ**
*Mustafa TOPALOĞLU***

Abstract

It is an undeniable fact that mining rights are at an important economic level nowadays. Considering this characteristic, the Code is stipulated in the Turkish Commercial Code; "Mining licenses" and "other rights with an economic value like this" among the elements of property that can be brought as the same capital, allowing all mining rights to bring as a capital of the trading companies. In the No. 3213 Mining Law in effect, Article 6, the possession of mineral rights can only be recognized to commercial companies with real or legal personality. The prerequisite for mining rights to be undertaken as capital is the absence of any limited property right, seizure and interim injunction on it. In this respect, mining rights are valued by experts who will be appointed by the commercial courts. When the rights of mining are written as capital in the company's articles of incorporation, it is requested that the relevant rights holder apply the General Directorate of Mining and Petroleum Affairs (MAPEG) before the registration and annotate the mine register of the right of the relevant mine as capital. At this point, unlike the Code, the annotation/registration of the transfer process foreseen by the mandatory provision of the Mining Law should also be conducted. In this study, the process of bringing mineral rights as capital is analyzed, especially by emphasizing the perspective of valorization of licenses. In this way, it is aimed to help to conduct the aforementioned process within the mining license transfer in the minimum time and the actual monetary value.

¹ This study was produced by developing and revising Taşkın Yıldız's bachelor's thesis dated 2016 in Istanbul Beykent University Faculty of Law.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Yıldız, T. D., Topaloğlu, M. (2021). Bringing mining rights as capitals to the trading companies from the perspective of valuations of licenses. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1123-1149.

* Arş. Gör. Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Maden Mühendisliği Bölümü, ORCID: 0000-0003-4043-2257, tdyildiz@atu.edu.tr,

** Prof. Dr., Özyeğin Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, ORCID: 0000-0002-9463-5490, mt@mustafatopaloglu.av.tr.

Keywords: Mining legislation, Mining license, Mining reserve, Mining right, Valuation of mineral assets.

RUHSATLARIN DEĞERLEMESİ BAKIŞ AÇISINDAN MADEN HAKLARININ TİCARET ŞİRKETLERİNE SERMAYE OLARAK KONULMASI²

Öz

Günümüzde maden haklarının önemli derecede ekonomik değeri olduğu artık yadsınmaz bir gerçektir. Bu özelliği göz önünde bulunduran Kanun Koyucu Türk Ticaret Kanunu'nda; aynı sermaye olarak konulabilecek malvarlığı unsurları arasında "maden ruhsatnameleri" ve "bunun gibi ekonomik değeri olan diğer haklar"ı da sayarak, tüm maden haklarının ticaret şirketlerine aynı sermaye olarak konulmasına imkân tanımıştır. Yürürlükteki 3213 sayılı Maden Kanunu, 6. maddesinde maden hakkı sahibi olabilme imkânını yalnızca gerçek ve tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketlerine tanımıştır. Maden haklarının sermaye olarak taahhüt edilebilmesi için ön şart, üzerinde herhangi bir sınırlı aynı hak, haciz ve tedbir bulunmamasıdır. Bu doğrultuda maden haklarına asliye ticaret mahkemeleri tarafından atanacak bilirkişilerce değer biçilir. Maden haklarının şirket esas sözleşmesine sermaye olarak yazılmasında, tescilden önce ilgili hak sahibi tarafından Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'ne (MAPEG) başvurularak ilgili maden hakkının sermaye olarak konulduğunun maden siciline şerh verilmesi istenmelidir. Bu noktada - Türk Ticaret Kanunundan farklı olarak Maden Kanunu'nun emredici hükmü gereği-öngörülen devir işleminin şerh/tescili de gerçekleştirilmelidir. Bu çalışmada maden haklarının sermaye olarak getirilmesi süreci özellikle ruhsat değerlemesi bakış açısı vurgulanarak açıklanmıştır. Böylece maden ruhsat devri içerisinde söz konusu sürecin asgari zamanda ve ruhsatın gerçek parasal değerinde gerçekleşmesine yardımcı olunması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maden hakkı, Maden hukuku, Maden rezervi, Maden ruhsatı, Maden varlıklarının değerlendirilmesi.

INTRODUCTION

For the realization of the mining activities, the investor must be entitled to mining rights. In Turkey, mining rights are classified according to the rights of discovery, exploration, and operation. After the discovery and exploration periods, the operation period starts with the registration of the proved mine. According to Article (Art.) 6 of the Turkish Mining Law No. 3213³, mining rights shall be granted to the Turkish citizens that are qualified to enjoy civil rights, companies that are legal entities established in accordance with the laws of Turkish Republic and whose statute prescribes that mining is included in their field of activity, public

² Bu çalışma Dr. Taşkın Yıldız'ın İstanbul Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki 2016 tarihli "Maden Haklarının Ticaret Şirketlerine Sermaye Olarak Konulması" başlıklı lisans bitirme tezinin geliştirilmesi ve revize edilmesi suretiyle üretilmiştir.

³ Official Gazette, (1985). Mining Law No. 3213. Official Gazette date: 15/06/1985, issue no: 18785.

economic enterprises that are authorized on this matter and their entities, affiliates, and associates and other public institutes, establishments and administration (Yıldız, 2020a, p. 2, 263; Yıldız & Kural, 2020).

Mining in Turkey in terms of ownership "domanial system" and "regalian system" is valid. The domanial system considers mines as public property and gives the government the right to explore and operate. In the regalian system, it obtains the right to operate if it fulfills its obligations with the condition of financial and technical competence, to a certain extent, which locates the mine as public property (Yıldız, 2013a, p. 1962). The person who has explored and discovered the mine also has the right to priority (Fındıkgil, 1966). In the domanial system, the concept of mining rights includes activities for the exploration and operation of mines. At the same time, it includes the establishment of the necessary facilities for operating the mines. Mining right, which is accepted as a real right, becomes valid by gaining an independent asset by being registered into the mine registry, and it is possible to transfer it through inheritance and bring it as a share in (circular) trading companies (Telli, 1989, p. 97). Article 127 of the Turkish Commercial Code (TCC) numbered 6102⁴ acknowledged that mining rights could be brought to the trading companies among the assets that could be brought to the capital, with the clause "mining licenses and other rights having similar economic value".

It is not enough for the rights to have economic value, to bring them as capital. These rights must also be transferable rights. Therefore, it is undoubted that the transfer of rights related to mining activities to trading companies as capital requires an assignment transaction (Uçkan, 1982, p. 110, 118; Topaloğlu, 2013, p. 46; Egemen, 2018, p. 22). The extracting of the mines, which are under the rule of the state, by third parties is allowed only under certain conditions. In this regard, compliance with form is essential in mining law. The assignment transaction should also be done as prescribed by the legislator (Uçkan, 1983, p. 97). Thus, in the scope of the transfer procedure stipulated by the legislation in Turkish law, mining rights can be brought in as capital, and it is possible to transfer them.

The acquisition of the mineral assets in mining enterprises is conducted in two ways. The first one is through purchase and the second one is through exploration (Kustra & Kubacki, 2009; Yolcu & Sağlam, 2014; Yardımcıoğlu et al., 2014). The first stage in mining activities is mine exploration activities. The exploration license costs include all expenses related to the determination of the ore, such as making the topographic maps required for obtaining the exploration license, wages of the technical and other personnel sent to the mine site, and the drilling costs, as well as taxes, duties, and charges such as exploration license fee, stamp tax (Uygun, 2014a, p. 111). When transferring/selling the license to

⁴ Official Gazette, (2011). TCC no. 6102. Official Gazette date: 14/02/2011, issue no: 27846.

someone else, the exploration license holder should consider all these costs as the cost value.

Similarly, producing mining by obtaining an operating license is much less costly than taking production by taking over the license from the license holder. Thus, private enterprises operating in the sector prefer this method. If the license of the field to be produced belongs to other enterprises, it is usually rented for royalty instead of purchasing (Uygun, 2014a, p. 111). However, transfer of the mines, which are proved to be highly economically operable by proving their existence, is also common. In such cases, the value calculation of the mining right becomes important. As mentioned above, this transfer can take place during the exploration or operating period.

Thus, the transfer of mining rights freely is an important issue for sustainable mining and license assurance⁵. The mining right, which is only capable of transfer, has commercial value (Topaloğlu, 2014, p. 66).

Evaluation of a mining project is a long and complicated process from exploration phase to operation phase (Varol et al., 2019, p. 39). In this period, not only the project expenditures but also several expenditures on the matter of determining whether the mineral asset is feasible are required to be made (Köse & Kahraman, 2009; Ünver, 2017, p. 25). In addition, if we consider the operation phase by adding it to this phase, mining activity brings along great monetary/financial problems. The fact that the rights related to the mining activity can be brought to the trading companies as capital can provide a wide solution to this problem. Because, if the mining right holders, who cannot use their right due to financial impossibilities, bring this right to the trading companies operating in the field of mining as capital, this impossibility will be removed, thus mining investments will be somewhat encouraged. These natural riches of Turkey with a rich diversity of minerals and their evaluation through financially stronger companies will contribute to the development of the industrialization and development movement of the mining sector (Uçkan, 1982, p. 129). Mining licenses are not accepted as collateral to obtain finance from banks. The mining sector expects that legislative regulations towards accepting mining licenses as collateral are made urgently (Dinçer, 2020). Mineral reserves are among the most important assets for any mining company (Njowa & Musingwini, 2018). In the valuation of mineral assets and their projects (Guj & Chandra, 2019; Hazra et al., 2019; CIM, 2021) not only the mineral deposit or sales value (Saraç, 2008; Tatar et al., 2015), but also the factors such as the risk factors in the country where mining will be conducted, the license factor (Bastida, 2001, p. 32; Trench et al., 2014; Fraser Institute, 2021; Yıldız, 2020b; 2020c; 2021), the marketing factor (competition analysis, analyses regarding price comparison), technical factors (geotechnical factors such as geological and structural data of mine, open-pit

⁵ See on the mining license assurance (Topaloğlu, 2011; 2019b).

stability), market quality factor, the environmental and occupational health safety that is likely to be in the production stage of the mine have an impact. In Turkey, there is no standard set on the matter of valuation of mining licenses yet. Studies regarding this matter continue within the scope of National Resources and Reserves Reporting Committee of Turkey (UMREK). For instance, Valmin Code contains guideline and suggestions for independent auditors in the world. Within this scope, the following methods and factors are used in the valuation (Valmin Committee, 2015; Tuğrul, 2021):

- Prospecting/exploration costs: A calculation is made on how much was spent for mineral asset in the past and/or how much will be spent in the future.
- Joint venture method: It is calculated how much the venturer spends and/or is planning on spending on mineral asset.
- Geological methods: Mineral asset value is determined by assigning value to various technical factors which are determined beforehand.
- Comparative value: Mineral asset value is determined by being compared with the sales price of other similar projects.
- Income method: The possible future cash flows of the mineral asset value obtained from the project are calculated.

In this study, the process of bringing mining rights to capital was explained. Thus, it was aimed to provide the use of this opportunity more widely and effectively by mining investors. In the study, the subject from the perspective of valorization of license was analyzed in particular. In this way, it was aimed to help to conduct the process of bringing the mineral rights as capital within the mining license transfer period in the minimum time and the actual monetary value. The scope of the study is:

- In Section 2, information about the investing capital debt in trading companies, its quality, and its significance is given.
- In Section 3, asset components and their scope that can be invested as money capital and capital in kind are respectively explained.
- In Section 4, the process of bringing mineral rights as capital to the companies is explained one by one. Firstly, the qualities and conditions of bringing mineral rights as capital within the scope of legislation are presented. Next, the matter of valorizing mineral rights by experts is analyzed especially from the viewpoint of valorization of license. Following, the other processes of bringing mineral rights as capital to the companies such as annotation of bringing as a capital, Notification or request for registration to mine registration are explained within the scope of the legislation.

INVESTING CAPITAL DEBT IN TRADING COMPANIES

In joint-stock companies and limited liability companies, the fulfillment of debt obligations constitutes one of the most important debts of the shareholders. This debt is up to the amount of capital the shareholder has committed. The Turkish Commercial Code provides for sanctions against the likelihood that an obligation to make capital will not be fulfilled in an incorporated or anonymous company. If the partner does not fulfill the debt, the company may either follow the execution against the default partner or choose the way to collect of the default interest together with the capital debt. In case the capital commitment is not fulfilled, the company will even have the right of squeeze-out for partnership.

In this study, because there are slight differences between the Joint-Stock and the Limited⁶ companies in terms of the capital contribution and sanctions to be imposed, the legislation will be announced through the joint-stock companies which are more common in mining companies. The Turkish Commercial Code contains some differences in the arrangements for shareholders that fail to fulfill capital commitments with limited liability companies, compared to joint-stock companies⁷. The source needed for the purposes of the joint ventures to fulfill their purposes and activities is called *capital*. *Capital* is one of the most important elements of the company contract. Without capital commitment, it is not possible being a participate to a company.

The *capital* is committed by the partners and stakeholders in the trading companies. Capital investment is a matter of company establishment or capital increase (Topaloğlu, 2013, p. 43-44).

Additionally, *capital investment* is a debt that each partner has to pay the other partners. Every partner is under the obligation to raise capital, and the *capital* brought must be of the value and quality required by the company's business activity. If there is no contrary provision in the company contract, then the partners need to bring "fund" in equal value (Bahtiyar, 2015, p. 33; Turkish Law of Obligations Art. 621/II).

In the Turkish Commercial Code, a *joint-stock company* is a company that is specified and divided into shares and is solely responsible for its assets due to its liabilities. Also, it is stated that the shareholders are solely responsible for the shares they are pledged to and the company.

In accordance with this provision, the liability of joint-stock company's shareholders is limited to the capital that it promises to bring into the company.

⁶ The TCC included some differences compared to joint-stock companies in its regulations regarding partners who do not fulfill their capital commitment with limited companies. For these differences, see TCC Art. 529/2 and Art. 530/1-2.

⁷ Also see (TCC Art. 529/2 ve TCC Art. 530/1-2).

Therefore, the liability of shareholders for debts exceeding the committed *capital* amount does not arise.

Investing the capital for the company is essential for the joint-stock company and for the protection and full fulfillment of the committed capital. Because the joint-stock company can fulfill its activities and realize its objectives, in virtue of by bringing the promised capital to the company. Furthermore, if the capital debt is not fulfilled, there are sanctions stipulated by the legislation. Apart from all these, bringing the capital to the company which is invested by founding real or legal persons in these companies is very important both in terms of corporate legal personality and the obligee.

Because the shareholders are a limited liability for company debts in joint-stock companies, the company capital is a guarantee for obligee (Çelik, 2012, p. 76). However, in very exceptional cases, for example, if work is done with very low capital, this could lead to the delusion of third persons, and it might show the loss of corporate personality benefits. Thus, even the assets of partners can be utilized. Also, see for detail about the loss of corporate personality benefits (Topaloğlu, 2010, p. 2085). In the joint-stock companies, there are many arrangements for the protection and procurement of the capital due to the importance that the capital carries, especially for the corporate entities and obligee. Determination of the minimum capital amount in the establishment of joint-stock companies (TCC Art. 33), The obligation to fully commit the capital (TCC Art. 335), Determination of the maximum period to be able to execute the cash capital commitments (TCC Art. 344), Granting the authority to unilaterally request registration for title to the company on the immovable capital commitments (TCC Art. 128/6), Banning the company from undertaking its own shares (TCC Art. 388), determination of the value of the same capital commitments by experts (TCC Art. 343), can be shown as an example of a few of these regulations.

The effect of the capital contribution is two-phased, namely promissory transactions (borrowing) and acquisitive transaction (saving). There are some types of capital that characterize these stages. If only the capital of the immovables registered⁸ in the title shall be mentioned, let us briefly mention the application based on this:

According to Turkish Commercial Code article 128/3, the provisions of the partnership agreement, including the immovable property and the commitment to bring the same right on it, are valid without reference to the official form. So there is no need to issue an official deed in notary public. Only after the mentioned commitment, approve the signatures on the contract by a notary, is sufficient. In the case of immovable property or the same right of capital, the registration condition is required for the company to be able to save them, and it is arranged that the

⁸ See also about adding the real estate registered in the land registry to the capital (Özdamar, 2006).

registration request will be made immediately and independently in the relevant registry (Bahtiyar, 2015, p. 51-52). In joint-stock companies, the capital contribution obligation must be paid within one month.

ASSET ELEMENTS TO BE UTILIZED AS CAPITAL

In Turkey, *cash* and *capital in-kind* can be brought as an equity in joint-stock and limited liability companies. The amount of capital committed by partners in accordance with the provisions of the Turkish Commercial Code can be learned from the original contract. Components of assets that can be brought into the capital; *cash*, *capital in-kind* as the shares of the receivables, negotiable instruments and capital companies, intellectual property rights, movable and all kinds of immovables, rights of utilization and use of movable and immovable properties, commercial enterprises, transferable electronic media which are used rightfully, fields, values such as names and signs, *mining licenses*, and *other economic rights such as these are all kinds of values that can be transferred* and assessed in cash. Service acts, personal labor, commercial reputation, and non-traded receivables can not be *capital* (TCC Art. 342/I, 581/I). Therefore, all capital elements except the money are called the capital in-kind. However, it should be noted that there should be no limited property right, seizure and interim injunction above the mentioned values which can be brought as *capital in-kind*⁹.

According to the Turkish Commercial Code, if the joint-stock company is established with 100% equity capital, the *simple entry* is foreseen. If the *capital in-kind* is brought in the foundation of joint-stock company, *qualified entry* is foreseen. The difference between *qualified entry* and *simple entry* is that there is an expert examination phase-in *qualified entry*. Accordingly, when the *capital in-kind* is placed in the company, this capital is written as the *capital in-kind* value in the main contract. It should be noted that since the findings of the experts are of a public nature, the legislator attaches importance to this and has arranged it.

Assets That Can Be Placed As Monetary

Turkish Commercial Code no. 6102 brings a separate provision that has been stipulated in Article 344 of the Code for cash capital shares different from the former¹⁰ Turkish Commercial Code. Accordingly, at least 25% of the nominal value of the monetary pledged shares in specie is paid before registration, and the rest shall be paid within 24 months following the registration of the company. All of the deduction bonuses of the shares are paid before the registration. Unpaid portion of the capital was provided to be forgotten on condition that the capital

⁹ The TCC allows for the establishment of interim injunction by the founders of the company to fulfill capital in-kind commitments in joint-stock companies (Çelik, 2011, p. 31). In such a case, mining rights, one of the capital in-kind elements, cannot be brought to mining enterprises as capital.

¹⁰ Official Gazette, (1956). Turkish Commercial Code No. 6762. Official Gazette date: 09/07/1956, issue no: 9353.

debt, which was not paid before the payment, was paid within 24 months following the registration. In this way, the *protection of the capital* principle is supplied (Moray, 2014, p. 131-132). In the legislation, it is envisaged that some company types can only be established with cash capital. For example, companies such as banks, intermediary institutions, investment trusts, insurance/reinsurance companies, and financial leasing, factoring, and financing companies can be established only with cash capital. The capital in-kind can not be invested in the establishment of these companies (Yavuz, 2015, p. 90). Therefore, it can be said that mining rights can not be the capital of these companies.

Assets that Can be Placed as Capital In-kind

In Article 342 and 343 of the Turkish Commercial Code, it is reorganized that elements of property assets which can be brought as the capital in-kind and the valuation of these elements. According to Article 342 of the Code, the assets that can be brought as the capital in-kind are stated as follows: *“Items of property, including intellectual property rights and virtual environments, which have no limited property right, seizure and interim injunction on them, can be assessed and transferred from cash, can be brought as capital in-kind. Service acts, personal labor, commercial reputation, and non-promissory claims can not be capital.”*

Provisions of the company contract, which include the debt as immovable property as capital or the establishment of an in-kind right that exists or will be established on immovable property, are valid without reference to the official form. In the event of the borrowing of an investment of economic value other than money or the movable asset, the company may directly save on its property as an owner from the moment it becomes a legal person. As mentioned in Section 2; in the case of the immovable property or any other such right being brought as capital, it is necessary to register in the title register so that the company can save on them. Declarations of registration of property and other similar rights to title deeds register and other notifications to be made to other registers shall be made by the register of commerce independently and immediately. The Company reserves the right to make unilateral requests.

The first activity that has to be done in relation to the capital in-kind to be set as capital is to *evaluate* this wealth. According to Article 343 of the Turkish Commercial Code, *evaluate* is explained. According to this, capital in-kind invested and the enterprises and wealth to be taken over during the establishment are valued by the experts who are appointed in the commercial court of the place where the company headquarters is located. One of the presumptions brought by Article 131 of the Code in terms of capital debt is the capital invested is considered to be accepted as concerned with the values that are to be determined by the expert. *In the appraisal report*, it is stated that the valuation method applied is the fairest and the most appropriate choice for everyone in terms of the characteristics of the concrete event; The realities of the receivables set as capital, their validity and their conformity to Article 342 are determined, their collectibility and their full value;

The amount of shares to be allocated in respect of each asset that is made in-kind and the provision of Turkish Lira (TL)¹¹ shall be explained according to the satisfactory justifications and the necessity of the accounting principle.

Capital in-kind shall be deemed in case of when the immovables that are included in the company contract or with the values determined by the expert in the articles of association are annotated title fully to be the intellectual property rights and other valuables, if exist to the registry, if they are recorded in accordance with this provision, and if they are bailed to a reliable person. The registration of the private register will remove the willingness (TCC Art. 128). The trade registry manager is obliged to examine whether the relevant annotations are brought and/or whether the necessary transactions have been conducted (Yavuz, 2015, p. 91). This provision is designed to protect the non-monetary value of the capital and ensure that the company does not encounter any problems during the establishment phase (Moray, 2014, p. 131).

Founders and stakeholders may appeal against this report. The court's approved expert report is the mandatory (TCC Art. 343, 578). The value approved by the court and judged by the expert on the capital in-kind is shown in the company contract. Unless otherwise agreed in the Company's contract, it is the presumption that the ownership of the assets invested as capital belongs to the company and the transfer of rights to the company (Yavuz, 2015, p. 91).

MINING RIGHTS AS A CAPITAL IN THE COMPANIES

According to the Trade Registry Regulation (Egemen, 2018, p. 25), during the application regarding the registration of the joint-stock company and the registration of the capital increase;

a) valuation reports prepared by the expert appointed by the court to determine the value of the mining license,

b) letter to be obtained from the mine registry regarding that there is no restriction on the capital in-kind,

c) document showing that annotation is given to the mine registry,

d) Contracts concluded with the company being established, the founders and other persons, and contracts related to the organization, including the contract for the transfer of the license, must be submitted to the Registry of Commerce. In addition, after it is stated that there is capital in-kind in the company through the Central Registration System (MERSIS), the mining license value must be entered as the amount of capital in-kind (Egemen, 2018, p. 25).

Simultaneous with the trade registry manager's acceptance of the mining license, which has legal elements, as capital, the submission of the registration to

¹¹ 1 USD = 6.85 TL (15/04/2020) (CBRT, 2020).

the Mine registry is notified with all the bases (articles of partnership, valuation report, registration information, etc.) in writing. After the notification is made, the license holder will no longer be able to transfer the license to third parties. Since there is no provision in the legislation with the notification of the trade registry manager that the license is transferred directly to the assets of the company, the assignment transaction must be made in the Mine Registry. This assignment transaction is made according to the Mining Law. Assignment transaction request is sent to the Ministry after the assignment transaction fee is taken in accordance with the Article 5/2 of the Mining Law. The assignment transaction is completed with the approval of the Minister, and the process shall be completed (Egemen, 2018, p. 25).

The Nature and Conditions of Investing Mining Rights as Capital

Nowadays, it is now an undeniable fact that mining licenses are at an important level of economic value. This is because these licenses permit the operation of mines by passing certain authorization procedures. *Mining rights*; The permits granted for the exploration, exploitation, and operation of mines and the financial means granted to those who assist in the exploitation of mine deposits (Mining Law, Art. 3). *Mineral rights* in this framework; includes exploration and operation mining licenses and (The limits of the operating license are narrowed down by the reduction of the proved reserves¹²) operating permits according to the Mining Law. Considering this feature, the legislator counts the values to be committed as "capital" in the Turkish Commercial Code without limitation. In Article 127/j, the mining licenses are stated specially.

In addition, in Turkish Commercial Code Article 127/I-i, besides "mining licenses," "and other rights with an economic value like this," inscription was also used. In this framework, mining licenses and other rights related to mining can be brought as capital in joint-stock companies and limited liability companies. Therefore, if it is not specifically mentioned in the Code, even in this case, it is necessary not to hesitate that the mining licenses/rights can be brought as capital (Kesici et al., 2016, p. 1; Egemen, 2018, p. 22). On the other hand, it is difficult to say that the phrase "mining licenses" in the heading of Turkish Commercial Code, Decree No. 127/1-i, is used very accurately¹³. Because the *license* is a document

¹² For the definitions of "reserve", "proved reserve", "probable reserve", and "possible reserve" in Turkey, see (Kahriman, 1993, p. 23, 36; Ersoy & Yünsel, 2008; Bumin & Kutluay, 2013, p. 5-6).

¹³ In general, *license* is a document that is subject to obtaining legal permission to operate, use, and transfer. It is a document that indicates that something has been permitted from the authority. Therefore, according to Uçkan, when expressing the bringing of the economic value rights to the trading companies as capital, it would be appropriate to use the expression of the economic value rights, such as "the rights related to the mining activity" instead of the word *mining licenses*. Thus, the real purpose can be better determined (Uçkan, 1982, p. 112-113).

showing that someone actually has the right to exploration or operate a mine. However, the value to be brought to the trading companies as capital is not a *license* but a *mining right* that forms the subject of the license. In addition, a mineral right bearing economic value other than licenses/permits is also a *discovery right*. *Discovery* is defined in Mining Law Article 3; "Reveal of a mineral deposit as specified in the regulation in any license period." According to the Mining Regulation¹⁴ it is determined that if the mine site has a specific grade and the amount of the mine is suitable for a facility, it is decided that the mine and that the seeker is a discoverer of that mine. The discovery right is 1% of the sales amount of mine per day. With a different understanding from the period of the Mining Law no. 6309¹⁵ as envisaged by the Mining Law now in force, even if the exploration license was subsequently canceled for any reason, a situation has arisen the right of discovering continues (Yıldız, 2013b, p. 1985; Chamber 8 of Council of State, day 14/10/1991 and Main 1991/116, Decision 1991/1594). In addition, *discovery right* is an important incentive for exploration.

It is necessary to acknowledge that the discovery right and the operation permit can be brought as capital in companies due to the "*other rights like economic value*" inscription mentioned in the related article of Turkish Commercial Code. Considering of these opinions, it would have been more appropriate for the Code to take the form of "mining rights" instead of "mining licenses."

It is necessary to mention the conditions in the Mining Law before proceeding to the procedure in the Turkish Commercial Code concerning the commitment of mining rights as capital. Thus, it is not possible to commit mining rights as capital in the event of illegality to mine law.

In Article 6/1 of the Mining Law, mining rights were stipulated to be given to companies with a legal entity established in accordance with the Turkish Republic Laws written in the status of mining. However, as a result of the amendment made in Article 7 of the Law No. 7164¹⁶, in Article 6 of the Mining Law, the phrase "that it is written in its status that the company is able to mining" has been removed from the provision that says "*to the companies having legal personality established according to laws of Republic of Turkey that it is written in its status that the company is able to mining...*" which determines the right to own mine. Hence, in the application of license, assignment transaction, and in the company's main contracts while entering the mine tenders, the obligation to have a clause for mining companies in their main contracts was removed. Additionally, an

¹⁴ Official Gazette, (2017). Mining Regulation. Official Gazette date: 21/09/2017, issue no: 30187.

¹⁵ Official Gazette, (1954). Mining Law No. 6309. Official Gazette date: 11/03/1954, issue no: 8655.

¹⁶ Official Gazette, (2019). Law No. 7164. Official Gazette date: 28/02/2019, issue no: 30700.

amendment was made in accordance with the Article 371(2) of the Turkish Commercial Code, which abolished the *ultra vires* principle (Topaloğlu, 2019a, p. 51; 2019c, p. 570). It is necessary and sufficient to establish the company in accordance with the Laws of the Republic of Turkey. Thus, companies established in accordance with Turkish laws and registered in any trade registry in Turkey are considered as Turkish companies.

So, first of all, the company to which the *mineral rights* will be invested as *capital* must be a *trading company* with legal personality. Mineral rights can not be granted as capital to ordinary companies that do not have legal personality in Turkish law. The Mining Law does not permit mining rights to be set as capital in ordinary companies and to be operated by ordinary companies. One of the main principles of mining law is to ensure that the mines can be operated in the most rational way. For this, the *mining rights* are ordered not to be shared and to be treated as a whole in the Article 5 of the Mining Law, For this reason, it is not possible for a *mining right* to be divided privily or jointly registered on behalf of at least two ordinary corporate partners and to be registered in the mining register on behalf of the partners. Hence, it becomes clear that mining rights can not be brought as capital in ordinary companies. As a consequence of the granting of a mining license to a person, a contract that deals with the transfer of the right of mining to an ordinary partnership are null and void (Topaloğlu, 2013, p. 45). Although Article 7 of the Turkish Commercial Code stipulates that mining licenses can also be brought as capital, an ordinary partnership can not have *mining right* since in Article 6 of the Mining Law it is stated mining rights can be given to real and legal personality and there is no legal personality (Bahtiyar, 2015, p. 32).

According to Turkish Commercial Code, the prerequisite for the *mining right to be undertaken as capital* is that there is no limited property right, seizure and interim injunction on it. *Licenses*, which are mortgage, an interlocutory injunction in any way, can not be committed as capital. The procedure to be followed to be admitted to the Registrar's Office as the capital in-kind of mining right without any restrictions on it is stated in Article 128/2.

Not only in the establishment of the company but also in capital increase mining rights can be placed as capital in-kind. In this case, provisions relating to the establishment apply comparatively. For this, the expertise of the mine is valued, the mine register is annotated, and the mining right is capitalized in the original contract. With the registration of the capital increase, the register of commerce shall be notified of the registration of the mining right in the mine register on behalf of the company (Topaloğlu, 2013, p. 47). This process will be evaluated in the following subheadings.

Evaluate of Mining Rights by Experts

According to the Turkish Commercial Code Article 128/2, the *evaluation process* will be performed first so that the license can be evaluated as capital. After

the evaluation process, *gloss to register* will be done. The evaluation process of the license will be done in the framework of the procedure in Article 343. According to Article 343 of the Turkish Commercial Code, "The capital in-kind invested to and the business to be acquired at the time of establishment shall be valued by the experts appointed in the commercial court of the place where the headquarters of the company shall be located. The purpose is to prevent the creditors from reaching a wrong opinion by ensuring that the mining rights included in the company's assets are included in the balance sheet with their real value. The trade registrar does not regard *mining rights* not considered by the expert in the original contract as the capital in-kind. This means that the company's articles of incorporation, which includes *mining right* granted as capital without the expert report, will not be registered in the trade register, nor will the registration of the license on the name of the company will not be requested in the mine register.

The expert committee to conduct this evaluation must consist of engineers and financial advisors who can master the issue. In the appraisal report on the *mining rights* of the expert; The existence, validity and legal limitations of the *mining right* invested as a capital; The amount of shares of the company to be allocated for the *mining rights* and the provision of TL shall be explained on the grounds of justification and the necessity of the accountancy principle.

If the report is found to be in conformity with the procedure and the law, the value determined shall be the value of the license in the main capital. Another point to note here is that the sum of the other capital shares committed by the amount to be incurred after the appraisal process exceeds the capital amount required for the establishment of the company. The mentioned total amount is 50,000 TL in the principal capital system and 100,000 TL in the registered capital system. Otherwise, the company will not be established because it does not carry legal requirements (Kesici et al., 2010, p. 1-2; Egemen, 2018, p. 24). Often, since these amounts are above the amount of the license fee, there is no legal capital deficiency situation in the capital companies where the mining licenses are brought as capital. However, legislation in the future may foresee the amount of capital requirements higher than now.

Expert report approved by the court is certain. The expert report is entitled to the right of objection through the commercial court of first instance. Because the expert report bears qualification of an official nature, it is subject to the provisions of the Turkish Penal Code¹⁷ concerning official crime forgery of official documents in the legislation. According to Article 551 of Turkish Commercial Code, the experts, which rate higher than the comparative price and differentiates the nature or status of the right of the mineral in evaluation, has to compensate for the loss.

¹⁷ Official Gazette, (2004). Turkish Penal Code No. 5237. Official Gazette date: 12/10/2004, issue no: 25611.

Therefore, the most important problem arises during the determination of mining rights value. In particular, it is also difficult to determine the value of mining exploration licenses in terms of an expert. Thus, the right earned by the exploration license is a document of authorization of exploration activity. Searching for a non-existent and neutral entity is targeted. More than half of the exploration activities are ineffective. For this reason, the valuation of an exploration license can have quite speculative consequences. It is difficult to say that the figures obtained in this matter are objective and scientific contents. However, since the present mining law appraises the license under the definition of *license cost*, an assessment can be made from this license price (Günay, 2016, p. 89-90). Also, due to mineral exploration costs, the exploration license already has a cost and value. In the later stages of mining, mining investors also pay exploration or operation license fees every year. Thus, the license fees and other expenses made for the mining activities must be considered in the value calculation of the mining right.

In the purchase of company share or in business combinations, in the valorization made for mine sites that are among the corporate assets, applying depreciation within the scope of Article 316 of Tax Procedure Law¹⁸ is (AGÜB, 2020, p.15) an expectation of the mining sector. In the mining right value calculation, regarding the amortization of the activated costs of mines, the regulation in Article 316 of Tax Procedure Law is as follows: “*License costs or cost values of mines and quarries that have lost their material value due to the decrease in the ore in the operation period are removed by considering their size and quality upon the application of the relevant parties. This process is conducted at the rates to be determined by the Ministry of Finance and Industry, separately for each mine or quarry*”.

As seen, “franchise fee” is not a concept that is clearly defined by tax laws. Also, as can be understood from the text of the law, the amortization amount is calculated over the “license cost or cost values related to the mine.” According to the opinion and practice adopted by the Ministry of Finance, the exploration license cost refers to the expenses incurred due to obtaining and keeping the exploration license including exploration expenses. Expenses for activities such as prospecting, geological mapping, sampling, geophysical research, drilling, opening of splitting/gallery, which are not intended to mine production, should also be considered within the exploration cost. In other words, all of the expenses made until the operation permission is obtained should be evaluated within the franchise fee and exploration cost (Çalışaneller, 2009; Yolcu & Sağlam, 2014, p. 99-100).

The operation right in accordance with the provisions of the Mining Law is that the person/company who discovery the mine has the right to extract the ore

¹⁸ Official Gazette, (1961). Tax Procedure Law No. 213. Official Gazette date: 10/01/1961, issue no: 10703.

from the site where the mine is located and to make the above-ground and underground facilities required for the mine to be extracted for a certain period of time, provided that the license is obtained (Uygun, 2014b, p. 265). In this regard, the cost of operation right can be defined as the sum of the payment paid to the operation license/permit holder and the expenses based on this price, in exchange for the acquisition of the mining right from the owner or the state, in accordance with Article 262 of the Tax Procedure Law¹⁹. In case the operation right is purchased together with some facilities, since the economic values such as facility, building, machinery will be depreciated according to general provisions, the values related to them should be deducted from the total amount (Yolcu & Sağlam, 2014, p. 100). The most important factor in the calculation of depreciation in minerals is to determine the total values of mines that suffer losses in their material values due to the decrease in ore. This factor shows the concept “Reserve” in the mining terminology. The other factor to be recognized as an expense in depreciation application is franchise fee or exploration cost. According to this, the costs of minerals consist of the total acquisition fees and the expenses based upon acquisition (Özmen, 2011, p. 69). Thus, The Ministry of Finance and Industry generally determines these rates on the basis of the following principles:

- 1) Possible/proved reserve is considered,
- 2) Franchise fee or exploration costs are taken as basis (Yolcu & Sağlam, 2014, p. 100).

Thus, the amortization amounts to be calculated over the cost values of tangible and intangible assets are determined by estimating the economic life of these assets. For which periods and at which rates the cost values of the operation rights that are activated as assets subject to amortization will be shown as an expense, are determined based on the total and extracted reserve amounts in the mining areas. The amount to be obtained by dividing all the cost values of the license, or until the license is obtained, by proved or possible reserve is calculated. As a result, the amount of depletion to be calculated every year is determined by multiplying this amount by the annual production amount (Uygun, 2014b, p. 264, 274).

From these explanations, it is understood that the important issue regarding the value of the mining right is to determine the amount and monetary value of the mineral reserve. Perhaps reserve detection is one of the most critical problems of the mining sector in terms of financial law.

As a result of the increase in international trade and the globalization of the world in recent years, mining investments have also been the subject of international investments. For this reason, the need to standardize a

¹⁹ In Article 262 of Tax Procedure Law, the cost price is defined as: “*Cost price refers to the total of the payments made by means of gaining economic asset or increasing the value and all kinds of expenses based upon these.*”

search/resource/reserve to be accepted by all parties involved in mine investment both internationally and globally (Such as JORC, PERC, IN43-101) are formed in such a way that there are very few differences between them. And these are also gathered under an organization called CRIRSCO (UMREK, 2019). For mines in Turkey, international banking, finance and investor organizations can be obtained as by the nature of the data, finding partners in the projects from international investors or for receiving project loans from international banks and financial institutions; source and reserve estimates are derived and reported in a system that is compliant with standards (such as JORC, NI-43-101) and similar standards (CRIRSCO) that are generally accepted by international stock exchanges, banks, and financial circles. With the Additional Article 13 of Law No. 6745²⁰, in the process of harmonization with mineral exploration and reporting rules in international standards, it was aimed to establish the Turkey Earth Sciences Data and Core Data Bank under the coordination of the MAPEG and within the General Directorate of Mineral Research and Exploration. In addition, UMREK was established with Additional Article 14, and with this commission, it was aimed to establish the infrastructure of the transition to the international standard reporting system.

With UMREK, it is aimed to conduct the researches conducted during exploration, research, and production and to analyze and test the produced data in the accredited laboratories in accordance with international standards and to report them by competent staff (QP/CP). In addition, with data being transparent and reliable, it is aimed to provide a unity of opinion among engineers, planners, miners, investors, and financial institutions in free-market conditions. UMREK will also provide to safe mining in the meantime (Demirkan, 2018, p. 1). Thus, the implementation of appropriate national reserves classification system in Turkey, in terms of financing of mining activities may also allow mining exploration activities in both the searchers need to be provided the incentive to expect after these operations (Yıldız, 2013b, p. 1992). In addition, the responsibility of expertise on the valuation of *mining rights* can also be eased.

Mining rights can be transferred in accordance with Article 5 of the Mining Law, and they can be pledged in accordance with Article 39, seized in accordance with Article 40, mortgaged in accordance with Article 42. For all these reasons, the mining rights will have to be *valued* in disputes. It is very difficult to identify an objective trading value, because it is a high-risk sector that is constructed within unknowns, such as trading value, for the valuation of mining rights. It is also not possible to talk about the value of a stock exchange as it does not have a stock exchange. According to the nature of mining rights, there are different elements than land ownership. In addition, according to Article 4 of the Mining Law, "mines

²⁰ Official Gazette, (2016). Law No. 6745 (The Law on Supporting Investments on a Project Basis and Amending Certain Laws and Decrees). Official Gazette date: 07/09/2016, issue no: 29824.

are under the jurisdiction and disposal of the state and are not subject to the ownership of the supply they are in." For this reason, the process of *value appraisal* is a question that must be solved in the context of mining law, not property law. An integral part of the operating license is the operating project. The authority of the registration holder is limited to the framework in this project. For these reasons, appraisal of mining rights should be determined by reports that they are tied. Minerals can be discovered in the underground or on the ground, but wherever they are discovered, they contain a volume, and therefore three dimensions. Reserve definitions; It is classified as proved, probable, possible as it is used to explain the mineral assets, and it is entirely three dimensions. For this reason, Günay proposed that the mining operating license should be issued according to the projects and reports, which are an integral part of the license, and the proved reserve should be taken as basis (Günay, 2015, p. 32-33; 2016, p. 88-89). In Turkey, reserve reports have started to be made based on UMREK. The widespread use of these reports will help mining investors to obtain financing more easily and at a lower cost, not just in the topics described above.

Annotation of Bringing As a Capital

In Turkish Commercial Code; A two-phased system is foreseen firstly as an "annotation," then "registration" system, for immovables, any other rights registered mining and trade register as capital. Accordingly, while appraising the mining right or, after the latest transaction is completed, it is necessary to complete the annotation process by the mining right holder. The *annotation* process is completed with the following of the procedure in the Mining Regulation. The *annotation* is about the mining right to be placed in a company to be established as an *capital in-kind*. Article 128/2 of the Turkish Commercial Code is as follows; "*The capital in-kind shall be deemed to be granted if the immovable property included in the company contract or with the values specified by the expert in the articles of association is declared title deed, intellectual property rights, and other values, if they are registered in private, registered in accordance with this provision, and are transferred to a reliable person.*" Accordingly, when a mining right is written as capital in the company's articles of incorporation, it must be requested by the rights holder to apply to the MAPEG and *annotate* the mine register of the right of the relevant mine as capital before it is registered in the trade register (Kesici et al., 2010, p. 2; Topaloğlu, 2013, p. 47; Egemen, 2018, p. 24).

The MAPEG shall issue an *annotation* certificate which encourages this matter after having accepted this request and performing the *annotation* process to the mine registry due to the open provision in Article 128/2 of the Turkish Commercial Code. This *annotation* to be processed in the mine register, does not allow mine ownership to move to the company. However, this process prevents the acquisition of rights by the good faith of the third parties in the period that will pass until the registration on behalf of the company (Topaloğlu, 2013, p. 47; Egemen, 2018, p. 23). As an intermediate result, the mining right, which is not covered by

any restrictions, shall be accepted as a capital by the trade registry director, together with the disposition of its value through the court of the first instance and the annexation of the capital commitment to the mine register. Otherwise, the trade registry director rejects the registration request. The trade registry manager shall be informed in writing of the registration of the mine registry together with all the supporting documents (company's articles of incorporation, valuation report, registry information, etc.) simultaneously with the acceptance of the *mining right* bearing the legal elements as capital. With the declaration, the owner of the *mineral rights* will no longer be able to transfer this right to the third person. As there is no provision in the legislation that the *mining right* will be transferred directly to the assets of the company together with the declaration of the trade registry authority, the "conveyancing" must be conducted in the mine register. The conveyancing will take place according to the mining law. According to Article 5/2 of the Mining Law, mining licenses and the discovering right *can be transferred*. According to the judgment, the transfer request will be sent to the Ministry of Energy and Natural Resources (MENR) after the receipt of the required transfer fee, and the conveyancing will be completed with the approval of the minister (Kesici et al., 2010, p. 2; Egemen, 2018, p. 25).

Notification or Request For Registration to Mine Registration

"Mineral Register" fulfills the function of publicity in the form and conditions envisaged in the transfer, transfer and registration of mineral rights, in which power unique to the title deed is created. While the mines are considered immovables according to Article 632 of the former Civil Code²¹, the *mines* are not considered as immovable in the new Civil Code No 4721²². Despite this change, *mine registry* fulfills the specified function. See for this opinion (Yıldız, 2013a, p. 1967-1973).

Investment of mining rights to trading companies as capital requires *conveyancing*. Article 5 of the Mining Law provides the official process for this *conveyancing*²³. The transfer of mining rights takes place at the MAPEG in accordance with the form specified in (Additional Form 21) the Mining Regulation. This form petition should be signed by the transferer of the mining right and the transferrer under the supervision of the competent officer. After the completion of

²¹ Official Gazette, (1926). Turkish Civil Code No. 743. Official Gazette date: 04/04/1926, issue no: 339.

²² Official Gazette, (2001). Turkish Civil Code No. 4721. Official Gazette date: 08/12/2001, issue no: 24607.

²³ According to Article 5 of the Mining Law, "*Mining licenses and discovery rights can be assigned. Before the assignment transaction is made, the transaction fee, which is twice the license fee on the date when the exploration and operating licenses are assigned, is taken. The assignment is approved by the Ministry. The fact shall be registered at the mine registry. Assignment transaction shall be complete upon its annotation at the mine registry.*"

the signatures, the "conveyancing" process is completed by annotated the transfer process to the mine register by the officer of MAPEG affiliated to the MENR²⁴.

Trade register officer presented a document of annotation to mine register with the articles of partnership, shall be notified to the MAPEG for registration to the mine register of the relevant mining right simultaneously with registration with the company trade registry. According to Article 128/6 of the Turkish Commercial Code, the company has the right to request the registration of the MAPEG unilaterally. In the notification or request to be made to the MAPEG, the value determined by the expert on the right of the mine shall be included in the information such as the name of the company, mining right, register, and access numbers (Topaloğlu, 2013, p. 47).

Despite being a *gloss* on the mine register, The MAPEG shall immediately notify the relevant trade registry office if the *registration* can not be conducted on behalf of the company to the mining register because another right in rem has been established during the period before the "registration" is made. Upon notification, the trade registry office rejects the registration request of the company stating this as a justification (*Annunciation Concerning the Cooperation Between the Registers in the Amendment of the Structures and the Establishment of the Capital In-kind in the Companies Art. 4/6*).

The MAPEG, which takes the writing about the transfer to the company that invested mining right as a capital, is asked by the MENR for the fifth Article of the Mining Law before it is registered to the mine registry. After a positive opinion from the MENR, the mining right is registered in the mining register in the name of the company, which is invested as capital. If the MENR does not give approval to the transfer process by investing it as capital, MAPEG rejects the registration request and has to inform the trade registry office. In this case, since registration to the mine registry is required to perform legal transactions with the mining rights, mining rights will not be set as capital in the newly established company, and there will be a capital shortage issue. As it is known, the capital is a safeguard for the creditors and the third parties involved in the company that a joint-stock and limited liability company with the limited liability of their partners. For this reason, corporate law gives special importance to the protection of the capital. This deficiency should be eliminated by replacing the mining right, which is to bring as the capital with other substitute assets at the same value as the capital element. The trade secret officer must make a written notification to the partners to resolve the capital shortage. In spite of the written notification of the trade registry official, if the substitute capital element is not substituted for the mining right that can not be registered in the name of the company, or if capital reduction is not conducted pursuant to the Article 473 et al. of Turkish Commercial Code, this

²⁴ However, if the mining right is brought into the company as capital, it is necessary to be able to register the mining right in the name of the company (Topaloğlu, 2013, p. 46).

creates an organizational shortage. If this is not done within three months from the registration of the company in the trade registry, the buyer must obtain the required Article 353 of the Code, and the Ministry of Customs and Trade must file a lawsuit in the commercial court for termination of the company. After three months, the procedures stipulated in Article 376 et al. of the Code for the loss of capital according to the value of the mining right shall be applied.

As can be seen, if the MENR does not permit the registration of the mining right to be registered as a capital, it may occur from the termination of the company to bankruptcy. To prevent these negativities, the mining register must be submitted for approval to the MENR for registration before registration, in line with Article 128 of the Turkish Commercial Code. Thus, if the MENR does not approve the registration of the mining license as capital for the establishment of the mine in a gloss phase, the main contract of the company will not be registered in the trade registry and a negative result such as the establishment of the company with incomplete capital will arise. For this reason, Mining Regulation, it can be in place to put a ruling in the form of *“With the merger and division transactions in which the mining licenses of the trading companies are capitalized, the approval of the Ministry as provided for in Article 5 of the Mining Law is taken for the issuance of the annotation in the number 2 of the Article 128 of the Turkish Commercial Code. After the approval of the Ministry for gloss, it can not be submitted again to the approval of the Ministry for registration to the mine registry.”*

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

Mineral rights, which are the appearance of mines as an economic right as underground fortunes, have been made possible as a consequence of both as a new Turkish Commercial Code and the regulations introduced in the Mining Law and related Regulations, as a capital in-kind in the establishment or capital increase. Also, as a result of the amendment in the Code, in the Turkish Commercial Code numbered 6102, it was possible to bring the discovering rights and operating permit which are not mentioned in the law, was called the "mining license and other rights," as the capital in-kind.

Mining rights also have some differences and similarities compared to others that can be brought up as the same capital in Turkish Commercial Code Article 127/I: Even though the *mining rights* are committed as the capital in-kind, there is no difference in the sanctions to be applied if this obligation is not fulfilled. All Turkish Commercial Code provisions are applied. However, while mining rights are being brought as the capital in-kind, in particular, the provision of the Mining Law, which is a special law, stipulates the necessity of transferring the mining right for registered as capital, there are some differences in applicability in terms of the Code. In addition, it is worth noting that the registration of the mining register in place of the trade registry is required for notification to the MAPEG for registration of this register, and the MAPEG must be consulted by the relevant

rights holder before being registered in the trade register, requests of annotation for the relevant mining right is registered as capital. The provision of a regulation stipulating that the approval of the Ministry stipulated in Article 5 of the Mining Law is requested at the time of the commentary will prevent legal problems to arise due to the inability to be registered in the mining register in the future.

Mineral rights that can be brought as a capital in-kind during the incorporation of a corporation are subject to the provisions of qualified procedures. Therefore, the mining rights are valued by the *experts* who are appointed in the commercial court of the main city where the company headquarters is located. The expert committee to conduct this valuation must consist of engineers and financial advisors who can master the issue. Revealing a national "reserves classification system" that conforms with CRIRSCO will facilitate the works of an expert about the value of the mine. By way of Law No. 7164, as a result of the amendment made in Mining law, it is laid down with legislation that the areas stated as a possible reserve in operation projects shall be rendered resource or reserve within 5-10 years according to UMREK. In this way, the determination of mineral reserves depending on UMREK will increase. Thus, the expenditures made during the license period can be shown as capital in company establishments or license transfers, and license holders can become even more advantageous. By considering the possible positive effect of reliable mineral reserve increase in the next years, it will be beneficial to conduct studies regarding the acceptance of mining licenses on different exploration phases as collateral by banks within the scope of UMREK.

REFERENCES

- AGÜB, (2020). Hazine ve Maliye Bakanlığı Toplantısı (Ministry of Treasury and Finance Meeting). *Agrega Bülteni (Aggregate Bulletin)*, 17, 14-16.
- Bahtiyar, M. (2015). *Ortaklıklar hukuku (Partnership law)*. Beta publications, 10th Edition, Istanbul.
- Bastida, A.E. (2001). A review of the concept of security of mineral tenure: Issues and challenges. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, 19 (1), 31-43.
- Bastida, A.E. (2004). 'Mineral Law: New Directions?' –Chapter 1.18-, in Bastida, E., Wälde, T. and Warden-Fernández, J. (eds.), *International and Comparative Mineral Law & Policy: Trends and Prospects* (The Hague: Kluwer Law International, 2004), pp.409-425.
- Bumin, M. & Kutluay, N. (2013). *Maden Kaynak ve Rezerv Sınıflandırması (Mineral resource and reserve classification)*. Mineral Exploration And Exploration Institute, Special series No. 29, Ankara.
- CIM, (2021). Valuation Standards and Guidelines for Mineral Properties. Canadian Institute of Mining, Metallurgy and Petroleum (CIM), <<https://mrmr.cim.org/en/standards/valuation-guidelines-for-mineral-properties/>>

Çalışaneller, A. (2009). Madenlerde amortisman mevzuu ve bir uygulama (The subject of depreciation in mines and an application). *Lebib Yalkın Journal*, February 2009 Issue, Quoted from (Özmen, 2011).

Çelik, A. (2011). Some interim injunctions to implement the real capital subscriptions in the joint stock companies. *Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Law Review*, 15 (3), 31-64.

Çelik, A. (2012). 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Anonim Şirketlerde Sermaye Taahhütlerinin Yerine Getirilmesi (Fulfillment of capital commitments in joint stock companies according to the Turkish Commercial Code No. 6102). *Konya Baro Dergisi (Konya Baro Journal)*, 40 (22).

CBRT, (2020). Indicative exchange rates & Central Bank rates by date. Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT), <https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_en.html>, (Accessed Date: 15/04/2020).

Demirkan, H. (2018). *National resource and reserves reporting committee of Turkey (UMREK) process of Turkey (Dated 26-27 January 2017) and workshops notes*. Ankara, 82 p. <<https://docplayer.biz.tr/69551962-Ulusal-madenlerde-rezerv-ve-kaynak-raporlama-komisyonu-umrek-calistay-notlari-an-kara-ocak.html>>, (Accessed: 19/01/2020).

Diñer, A. (2020). Doğal taş gündemi (Natural stone agenda). *Turkish Mining Development Foundation (YMGV), Sector Mining Journal*, 74, 26-27.

Egemen, E. (2018). Maden ruhsatlarının anonim şirketlere sermaye olarak konulması (Bringing mining licenses as shares of capital in joint stock companies). Kesici-Göktaş-Egemen Law Office, *2018-Mining Law Special Issue*, 21-25.

Erdoğan, K. (2018). The distinction between transfer contract of mining rights and royalty contract. *Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Law Review*, 22 (1), 95-141.

Ersoy, A. & Yünel, T.Y. (2008). Maden rezerv hesapları & Klasik ve jeostatistik yöntemler (Mining reserve calculations: Classic and geostatistical methods). Nobel Bookstore, first edition, Adana, ISSN: 9786053970019.

Fındıkgil, Y. (1966). *Maden hukuku (Mining law)*. Istanbul Technical University.

Fraser Institute, (2021). Annual Survey of Mining Companies, 2020. Available via: <<https://www.fraserinstitute.org/studies/annual-survey-of-mining-companies-2020>>

Guj, P. & Chandra, A. (2019). Comparing different real option valuation approaches as applied to a copper mine. *Resources Policy*, 61, 180-189.

Günay, Ö. (2015). Maden ruhsatlarında kıymet takdiri (Valuation of mining licenses). *YMGV, Sector Mining Journal*, 57, 32-33.

Günay, Ö. (2016). Maden hukuku kavramlar – ilkeler – tanımlar (*Mining law concepts - principles – definitions*). Seçkin Publishing House, 1st Edition, 194 p.

Hazra, T., Samanta, B., Dey, K. (2019). Real option valuation of an Indian iron ore deposit through system dynamics model. *Resources Policy*, 60, 288-299.

Kahriman, A. (1993). *Maden işletme projeleri hazırlama ve değerlendirme (Preparation and evaluation of mining projects)*. Cumhuriyet University, Sivas.

Kesici, C., Göktaş, İ. S. & Egemen, E. (2016). Maden ruhsatlarının anonim şirketlere sermaye payı olarak konulması (Bringing mining licenses as shares of capital in joint stock companies). <https://www.kesicigoktasegemen.av.tr/dosya/maden_ruhsatlarinin_sirketlere_konulmasi.pdf>, (Accessed Date: 10/02/2020).

Köse, H. & Kahraman, B. (2009). *Maden işletme ekonomisi (Mining operation economics)*. Dokuz Eylül University Faculty of Engineering Publications No: 223, 3rd Edition, Izmir, 339 p.

Kustra, A. & Kubacki, K. (2009). Dilemma of directions of value increasing in mining companies: mergers and acquisitions or exploration?. *Gospodarka Surowcami Mineralnymi – Mineral Resources Management*, 25 (2), 61-74.

Saraç, S. (2008). *Genel madencilik (General mining)*. Süleyman Demirel University Faculty of Engineering and Architecture, publication number: 80, 244 p.

Moray, S. (2014). Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Anonim Şirketlerde Sermaye Koyma Borcu (Capital adequacy in the joint stock companies within Turkish Commercial Code). *Mali Çözüm (Financial Solution)*, 122, 129-136.

Njowa, G. & Musingwini, C. (2018). A framework for interfacing mineral asset valuation and financial reporting. *Resources Policy*, 56, 3-15.

Özdamar, M. (2006). Ticaret Şirketlerine Sermaye Olarak Taşınmazların Taahhüt Edilmesi (Commitment of real estate as capital to trade companies). *Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Law Review*, 10 (1-2), 93-117.

Özmen, M.Ö. (2011). *Tax practices in mining sector in Turkey*. Dokuz Eylül University Institute of Social Sciences, master's thesis, 132 p.

Tatar, C., Ipekoğlu, U., Aksoy, O., Mallı, T. (2015). *Madencilik giriş (Introduction to mining)*. Dokuz Eylül University Faculty of Engineering Publications No: 319, 3rd edition, Izmir, 129 p.

Telli, S. (1989). *İdare hukuku ve uluslararası hukuk açısından madenler (Mines in terms of administrative law and international law)*. Ankara, 240 p.

Topaloğlu, M. (2010). Sermaye şirketlerinde tüzel kişilik perdesinin kaldırılması ve bu konuda Ticaret Kanunu tasarısında getirilen hükümler (The removal of legal entities in the capital companies and the provisions in the context of the commercial code). *Gift for Prof. Dr. Fırat Öztan*, Ankara: Turhan Bookstore, 2, 2083-2104.

Topaloğlu, M. (2011). Maden ruhsatlarının güvenilirliği ruhsat güvencesi (Reliability of mining licenses: license assurance). *Turkish Miners Association (TMD) Sector News Bulletin*, 38, 44-45.

Topaloğlu, M. (2013). Yeni Türk Ticaret Kanunu ışığında maden ruhsatlarının şirketlere sermaye olarak konulması (Bringing mining licenses to companies as capital in the light of the new Turkish Commercial Code). *TMD Sector News Bulletin*, 45, 44-48.

Topaloğlu, M. (2014). Maden haklarının devri ve kısıtlamaları (Assignment and restrictions of mining rights). *TMD Sector News Bulletin*, 49, 66-68.

Topaloğlu, M. (2016). *3213 sayılı Maden Kanunu ve İlgili Yönetmelikler (Çeviri)*. (Mining Law no. 3213 and related regulations (translation)). Istanbul Mining and Metals Exporters' Association, 617p.

Topaloğlu, M. (2019a). 7164 sayılı kanunla maden kanununda yapılan değişikliklerin hukuki değerlendirilmesi (Legal evaluation of the changes made in the mining law with the law numbered 7164). *YMGV, Sector Mining Journal*, 70, 50-54.

Topaloğlu, M. (2019b). Yeni maden kanunu nasıl olmalıdır? (How should the new mining law be?) *YMGV, Sector Mining Journal*, 73, 44-47.

Topaloğlu, M. (2019c). *Maden hukukuyla ilgili makaleler (Articles on mining law)*. Istanbul: Vedat Publishing House, 1st Edition, 582 p.

Trench, A., Packey, D. & Sykes, J.P. (2014). Non-technical risks and their impact on the mining industry. *Mineral Resource and Ore Reserve Estimation*, 605-618.

Tuğrul, A. (2021). Benefits of Reporting in Compliance with the UMREK Code to the Natural Stone Industry. In *6th International Stone Congress, Proceedings Book*, 24-27 August, Izmir, Turkey.

Uçkan, Ö. (1983). *Türk hukukunda madencilik ilişkisi ve bunların ticaret şirketlerine sermaye olarak getirilmesi (Mining rights in Turkish law and their addition to trade companies as capital)*. Eskişehir: Turkish Republic Anadolu University Publications No. 8, Faculty of Economics and Administrative Sciences Publications No. 3.

UMREK, (2019). Hakkımızda (About us). <<http://www.umrek.com.tr/index.php?id=hakkimizda>>, (Accessed Date: 08/10/2019).

Uygun, R. (2014a). Maden işletmelerinde maliyetlerin gider çeşitlerine göre izlenmesi (6 ve 7): Amortisman ve Tükenme Payları ile Finansman Giderleri Yardımcı Hesapları. "Maden İşletmelerinde Maliyet Sistemi & Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Seçilmiş Makaleler" içerisinde. (Monitoring costs in mining enterprises according to expense types (6 and 7): depreciation and amortization financing expenses auxiliary accounts. In "Cost System in Mining Operations & Accounting and Tax Practices Selected Articles", Köker Academy, Ümit Ofset, 105-122.

Uygun, R. (2014b). Maden İşletme ve İmtiyaz Hakları Amortismanı (Mining operation and license rights depreciation). In "Cost System in Mining Operations & Accounting and Tax Practices Selected Articles"), Köker Academy, Ümit Ofset, 264-275.

Ünver, B. (2017). Doğru hesaplar yapmalı, doğru projeler geliştirmeliyiz. "Yerli kömürde mevcut durum ve yapılması gerekenler" yazısı içerisinde (We must make correct calculations and develop correct projects. In "Current situation and things to do in domestic coal"), *YMGV, Sector Mining Journal*, 63, 25.

Valmin Committee, (2015). The Valmin Code: Australasian Code for Public Reporting of Technical Assessments and Valuations of Mineral Assets. Prepared by the Valmin Committee, a joint committee of the Australasian Institute of Mining and Metallurgy and the Australian Institute of Geoscientists.

Varol, M.K., Uğur, İ. & Erçelebi, S.G. (2019). Investment risk evaluation of Siirt Madenköy Copper Mine in Turkey. *Bilge International Journal of Science and Technology Research*, 3(1), 39-50.

Yardımcıoğlu, M., Coşkun, S., Coşkun, S. & Kocamaz, H. (2014). Evaluation and accounting acquisition of mine assets, preparation, development and prospecting expenditures in mining venture to IFRS. *Kahramanmaraş Sütçü İmam University Faculty of Economics and Administrative Science Journal*, 4 (2), 71-84.

Yavuz, M. (2015). Anonim ve limited şirketlere ayni ve nakdi sermaye olarak konulabilecek malvarlığı unsurları (Elements of assets that can be set as in-kind and cash capital by joint-stock company and limited companies). *Mali Çözüm (Financial Solution)*, 131, 89-97.

Yıldız, T.D. (2013a). The ownership and regime of mines in the evolution of the Turkish mine legislation. In *23rd International Mining Congress and Exhibition* (pp. 1959-1980). Antalya, Turkey.

Yıldız, T.D. (2013b). Evaluation of the amendments to the mineral exploration activities before and after the mining law No. 3213. In *23rd International Mining Congress and Exhibition*, (pp. 1981-1994). Antalya, Turkey.

Yıldız, T.D. (2019). The share of required costs in investment amounts for mining operating activities in pasture lands in Turkey. *Journal of Engineering Science of Adiyaman University*, 6 (10), 23-31.

Yıldız, T.D. (2020a). İşletme izin sürecinin madencilik sektörüne etkileri (Effects of operation permission processes on the mining sector). *IKSAD Publishing House*, first edition, ISBN: 978-625-7897-95-2, 394 p.

Yıldız, T.D. (2020b). Recommendations for authorized administration organization in the mining operation permit process in Turkey. *Trakya University Journal of Social Science*, 22 (1), 117-143.

Yıldız, T.D. (2020c). The impacts of EIA procedure on the mining sector in the permit process of mining operating activities & Turkey analysis. *Resources Policy*, 67, 101681.

Yıldız, T.D. (2021). How can the effects of EIA procedures and legislation foreseen for the mining operation activities to mining change positively in Turkey? *Resources Policy*, 72, 102018.

Yıldız, T.D. & Kural, O. (2020). The effects of the mining operation activities permit process on the mining sector in Turkey. *Resources Policy*, 69, 101868.

Yolcu, M. & Sağlam, N. (2014). *Maden işletmelerinde TMS/TFRS'ye uygun finansal raporlama ve kapsamlı uygulama örnekleri (Financial reporting and comprehensive application examples by TMS/TFRS)*. 1st Publication, 472 p.

Yayın Geliş Tarihi: 04.05.2021

Yayına Kabul Tarihi: 13.07.2021

Online Yayın Tarihi: 30.09.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.932430

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1151-1177

ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ECONOMIC IMPACT OF SYRIAN REFUGEES ON TURKISH ECONOMY¹

Oya KAYA*

Üzeyir AYDIN**

Abstract

The aim of this study is to analyze such impacts on inflation, unemployment rate, economic development, and housing demand as from 2011. For this reason, the subject of this research is defined as “The Impact of Syrian Refugees on Turkish Economy”. Within this frame, “Is migration an economic and demographic solution for the ageing population and work force due to sector specific supply deficiencies?”, or “Could migration be deemed as a risk due to additional burden on social savings and public finance, increase of general price levels, and increased unemployment?” have been determined as the primary problems of this paper.

We researched and analyzed the number of Syrian refugees, economic growth, unemployment rate, housing demand, and overall level of prices in between 2012 – 2019 based on the quarterly data. Total statistical information, relevant to Syrian refugees, was obtained from the UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), and rest of the data was obtained from Turkish Statistical Institute (TÜİK). In order to make the analysis of Syrian refugees with respect to the Turkish Economy, we primarily used the parameter of time. Hence, the research was performed both for short and long terms. And we used Johansen cointegration, Granger causality, VAR (Vector Autoregressive Model), and Impulse-

¹ This Article was produced from the master’s thesis on “Economic Impact of Syrian Refugees on Turkish Economy” which was actualized during the Financial Economics and Banking Master program of Dokuz Eylül University, Izmir. In addition, the article was presented at the 3rd Economics, Business and Organization Research (EBOR) conference held online on 20-22 November 2020.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Kaya, O., Aydın, Ü. (2021). Economic impact of Syrian refugees on Turkish economy. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1151-1177.

*Araştırmacı, Finans Sorumlusu, Welthungerhilfe (Whh), Gaziantep, ORCID: 0000-0002-7668-9268, oyatopuzz@gmail.com.

**Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0003-2777-6450, uzeyir.aydin@deu.edu.tr.

Response function models. Based on the results obtained, there are no negative impacts on the Turkish economy in the short term, yet negative impacts will be faced in the long term. As a result, the increase of the number of refugees is significantly affecting the unemployment rate, and it is actually creating a horizontal effect on inflation and housing demand. We finalized the research by the results of the analyses performed as well as the contribution of political designs' and key feedbacks' projections.

Keywords: *Syria, Refugee, Migration, Immigrant, Economic Impacts.*

SURİYE MÜLTECİ GÖÇÜNÜN TÜRKİYE'YE EKONOMİK ETKİLERİ²

Öz

Bu çalışmanın amacı, Suriye göçmenlerinin 2011 yılından itibaren günümüze kadar Türkiye'ye göç etmelerinin enflasyon, işsizlik, büyüme ve konut talebi üzerine etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Bu nedenle araştırmanın konusu "Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkisi" olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede araştırmanın temel problemi: "Göç, birçok ülkede yaşanan nüfus ve işgücü arzındaki sektörel kıtlıklar ile ilgili ekonomik ve demografik sorunlara bir çözüm mü; yoksa göçmenlerin sosyal harcamalara ek bir baskı uygulamasıyla kamu mali dengesine, talep artışıyla fiyatlar genel düzeyine, işgücü arzının arttırmasıyla işsizliğe yol açması nedeniyle bir risk olarak görülebilir mi?" şeklindedir.

Çalışmada Suriyeli göçmen miktarı, ekonomik büyüme, işsizlik oranı, konut talebi ve fiyatlar genel düzeyine ilişkin 2012-2019 yılları arasında üçer aylık veriler kullanılmıştır. Suriye göçmenlerine ait istatistikler Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü veri tabanından (UNHCR) elde edilmiştir. Diğer bütün değişkenler Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından (TÜİK) sağlanmıştır. Suriyeli göçmenlerin Türkiye Ekonomisi üzerine etkisinin analizi için göçün kısa ve uzun dönem etkilerine ayrı ayrı bakılmıştır. Johansen eşbütünleşme, Granger nedensellik, VAR ve Etki-Tepki fonksiyonları modellenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Suriyeli göçmenlerin kısa dönemde ele alınan değişkenler üzerinde Türkiye ekonomisini etkilemediği, ancak etkinin uzun dönemde ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre göçmen sayısındaki artış; işsizliği güçlü bir şekilde artırırken enflasyon ve konut talebi üzerinde artış yönünde yatay bir seyre neden olmaktadır. Ekonomik büyüme üzerinde ise dönemsel artış ve azalışlara yol açmaktadır. Çalışma, elde edilen analiz sonuçları üzerinden Suriye Mülteci Göçünün önümüzdeki yıllardaki projeksiyonuna ışık tutabilecek politik tasarım ve önerilerle sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Suriye, Mülteci, Göç, Göçmen, Ekonomik Etkiler.*

² Bu Makale Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finansal İktisat ve Bankacılık Yüksek Lisans Programında Tamamlanan "Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkisi" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir. Ayrıca çalışma, 20-22 Kasım 2020 tarihlerinde online olarak gerçekleştirilen 3rd Economics, Business and Organization Research (EBOR) isimli konferansta sunulmuştur.

INTRODUCTION

The migrations have always occurred, and these human based movements are the core of shaping the history. Sending and receiving countries of migration have always faced economic, social and cultural, and factual changes. Recently, IOM declared that the total number of refugees in the world reached to 243 m, and this was almost 3.3% of the total population of the world (IOM, 2018, s. 15). 72% of the migrants were of age group 20-64, and 62% of these people preferred to move to European countries. Turkey is ranking as the 19th following Jordan among the target countries preferred by the refugees. Additionally, Turkey is ranking as the 5th among the transit countries in illegal human trafficking to European countries, and the top 5 transit countries for illegal human trafficking can be listed as Russia, Ukraine, Kazakhstan, Poland, and Turkey. As the final target countries, the refugees prefer Germany and France the most, and Germany is ranking as the 1st in the movement of refugees from Turkey to Europe.

Turkey, by its strategic location, natural resources, tolerance to cultural diversities, and hospitality, is being recognized as an attracting zone by the neighboring countries. As a result of this, Turkey has been and will be targeted by the immigrants. Moreover, the irregular movement of refugees to Turkey will be increasing in the near future. The core reasons of these movements can be grouped as;

- Internal conflicts at neighboring countries
- The geographical advantage of Turkey as a bridge from East to West
- Turkey's location as the neighboring country of European Union zone
- Turkey's better labor opportunities compared to neighboring countries

Based on the declared data, Turkey ranks the 1st among the countries that are hosting Syrian refugees. The total number of Syrians in Turkey was declared as 3,606,200 in 2019. In the same year, the number of Syrian refugees being hosted by Lebanon was 938,000, by Jordan was 660,000, by Iraq was 253,000, and by Egypt was 132,000. Furthermore, the total number of Syrian and Afghani refugees constituted 1/3 of the total refugees in the world. (IOM, 2018, s. 34; UNHCR, 2019a).

The economic impacts of Syrian refugees on Turkey have become a significant issue due to their population of 3.6 million. On the other hand, the importance of this issue is rising day by day due to the facts of;

- low number of academic researches,
- having a Syrian community in the country since 2011,
- unwillingness of Syrian refugees in going back to their countries,

- Turkey's position of being a party of Geneva Convention, 1951.

Increased number of academic researches on this issue is important for paving the way of politicians for them to cover the gaps relevant to Syrian Refugees in the country.

By the given concept, the aim of this study is to search the Syrian refugees' impact on inflation, unemployment, growth rate, and housing demand since 2012. As a result, we determined the topic of this master's study as "Economic Impacts of Syrian Refugees on Turkish Economy". The first parameter was considered as "time" in the beginning, and the long and short term effects were analyzed individually. And then, we used the VAR model to search the effects of migrations through macroeconomic variables.

Initially, the applied literature, and the theoretical links of emigrational impacts were evaluated in conjunction with each other. Then, the definitions of immigrant and refugee were completely made. In the following stages, the variance of Syrian refugees and means of migration were analyzed, and then followed the analysis of the statistical and econometric impacts of Syrian refugees on Turkish economy. The final stage of this study was completed by overall findings, and political advices on the results obtained.

LITERATURE

In this section, the theoretical links between migration and hosting country's economy, and applied literature on the subject are present. Peri (2009), using the large variation in the inflow of immigrants across states of USA, analyzed the impact of immigration on state employment, average hours worked, physical capital accumulation, and most importantly, total factor productivity and its skill base. In the study, he found no evidence regarding that the immigrants were predominating over employment, and over the hours worked by natives. At the same time, he found robust evidence that they were increasing total factor productivity, on the one hand, and on the other hand, that they were decreasing the capital intensity and the skill-base of production technologies. Zetter (2012, s. 39) suggested an analytic approach based on the evaluation of both macro and micro economic effects. In the study, while the indicators of income, labor market, assets and savings were being defined as microeconomic parameters, the indicators of housing market, prices, capital formation and GDP were being classified as macroeconomic parameters. Whitaker (2002) searched the susceptibility of demographical and socio-economic factors such as age, gender, income groups in the presence of forced migration shocks. Maystadt and Verwimp (2014) determined that household consumption at Kagera Region of Tanzania, which was increasing due to forced migration from Burundi and Rwanda, was also enhancing the economic welfare. While migration has caused lower wages in agriculture, it has increased the demand for qualified labor, and has increased the wages in

sectors beyond agriculture. Similarly, Calderon and Ibanez (2009) determined that the consequences of forced migration on labor market in Columbia were differentiating as per the sectors. Braun and Mahmoud (2014) searched the effects of exile flow from Eastern Europe to Germany following World War II. As the result of the study, they determined that the exile had negative effects on the employment for the habitants of Germany. Withers and Pope (1985) examined the relationship between unemployment and migration in Australia as from 1946 until 1982, and determined that unemployment and migration had no direct relationship. And Altonji and Card (1991) examined the effects of migration on the labor market of lesser qualified habitants. They examined this relationship considering the presence of immigrant communities in USA, and the distance to the Mexican border that was being used as a means of migration before 1960. One of the two findings coming into view as the result of the study was the lack of evidence regarding intensification of employment due to the immigrants, and the second finding was migration's strong and positive correlation with total factor productivity. Marr and Siklos (1994) studied the relationship between migration and unemployment rate in Canada by the use of the quarterly data for the period of 1962-1990, and determined that previous unemployment was not causing migration. On the other hand, there are many studies emphasizing that recent migration movements to Canada may cause unemployment. In a study performed by Gross (1999), the relevance of migration with the unemployment rates in France was examined as per the data in between years 1975 and 1995. As the result of the study, he argued that migration to France had positive effect on unemployment in the long term, but that the immigrants were causing unemployment in the short term. In a study performed by Feridun (2005), the effects of migration to Norway on employment and on economic development was examined. As the result of the study, it was determined that GDP was increasing along with the increase of migration rates. Moreover, he concluded that the immigrants had no effect on the increase of unemployment, or that the increase of unemployment was not increasing migration. Thus, he suggested that there was no significant relationship between unemployment and migration. In a study performed by El-Bahlawan and Al-Maadeed (2018) for Saudi Arabia, it was specified that GDP was increasing in parallel with the increase of the number of immigrants. Moreover, it was specified that migration had no significant effect on the level of unemployment. In addition, it was specified in the study that it was being resorted to allow inflow of immigrants with the aim of employing in Saudi Arabia due to labor requirement, especially in petroleum and construction industries, and due to lack of preference of works such as repair, cleaning works etc. by the locals.

In a study performed by Akgündüz et al. (2015), the effects of Syrian refugees on prices, employment and domestic migration at Southern East areas of Turkey were examined. As the result of the study, it was determined that Syrian refugees were negatively affecting the lodging and food prices, that they were decreasing the domestic migration at areas being affected from migration, but that

they had no effect on unemployment. In a study performed by Bahçekapılı and Çetin (2015), the effects of Syrian refugees on the unemployment rates, inflation, foreign trade and domestic migration in Turkey were examined by the calculation of the differences of rates of Syrian refugees in years prior to and after tax. According to the findings obtained from the study, they determined that Syrian refugees were increasing the unemployment, and that they were decreasing the prices at areas which were being affected by the crisis the most. Del Carpio and Wagner (2015) searched the effect of the flow of Syrian refugees on the labor market in Turkey. By the study, it was determined that the refugees were decreasing number of local workers in unregistered employment, but that they were causing increase in registered employment. These findings were also revealed by Ceritoğlu et al. (2015, ss. 12-19). And in the studies performed by Tümen (2016), and Ceritoğlu et al. (2015), labor market in Turkey was examined prior to and after the refugees by the use of micro level data set obtained from the household researches. According to the results of the studies, it was emphasized that Syrian refugees were increasing the unemployment and registered employment, but that they were decreasing the unregistered employment. In this sense, their studies contradict with the results of the study performed by Akgündüz et al. (2015). Moreover, Balkan and Tümen (2016) specified that the refugees had negative effects on the prices of goods and services, and that they had positive effects on the lodging rents. In addition, it was specified that Syrian refugees were causing a decrease in consumer prices as per the prices of products and product groups, and that the decrease of prices in informal labor intensive sectors was higher compared to formal labor intensive sectors. Vural (2020) measured and evaluated the effects of forced migration from Syria to Turkey on the macroeconomic variables of Turkish economy. The change of basic macroeconomic indicators, expected to be affected as the result of forced migration prior to and after forced migration, was searched by the use of difference in differences method. In the study, it was observed that forced migration was increasing both the inflation and production. It was determined that it was especially causing a significant increase in lodging prices. And it was determined that migration was not causing a statistically significant result on unemployment. Moreover, in the study it was also searched whether forced migration was showing differences in regional basis. According to that, it was observed that areas with intense industrial production and economical clustering were being positively affected by the migration, and on the other hand, macroeconomic indicators were worsening in rural areas as the result of migration. Çetin and Akıllı (2020), in their study based on field research, searched the factors affecting the employers' intentions of having the foreigners work on registered basis regarding the integration of Syrians in labor market. In the study, the factors affecting the intentions of employers at the province of Hatay for having the foreigners work on registered basis were examined. According to the results of questionnaire carried out with 526 employers, it was determined that variables regarding knowledge of policy / legislation, perceived economic rationality,

perceived ethnical affinity, and attitudes for having the foreigners work on registered basis were positively affecting the intentions of employers for having the foreigners work on registered basis. But the relationship between the variables of deterrence and subjective norm, and the intentions of employers for having the foreigners work on registered basis was found to be in negative direction.

As it is understood from the literature, the macroeconomic effects of migration were also studied as much as its microeconomic effects. But the results obtained are contradictory. It is present in literature that forced migration is negatively affecting the welfare of some groups while it is increasing the welfare of some other groups.

ANALYSIS OF THE SYRIAN REFUGEE CONSTRUCT IN TURKEY

Turkey, especially after 2000s, has switched to the position of receiving country from the position of sending and transit country in the international migration literature. Within this frame, the mass arrival to Turkey of people, who are mostly qualified as “foreigners” rather than “immigrants”, has changed the position of Turkey in international migration regime, and thus Turkey, which was previously being known only as a “sending country”, has currently gained a triple position as being a “sending country, receiving country, and transit country”.

In the transformation of Turkey from a sending country to a receiving country, the effect of migrations from neighboring countries is significant. Moreover, the facts, that Turkey is serving as a bridge among the continents of Asia, Europe and Africa, and that it has significant sea routes, cause it to be preferred as a transit country by numerous immigrants in migration to developed countries of the West. And the number of immigrants, who arrive to Turkey for these reasons, and who prefer to settle in Turkey without attaining their final targets, is very high. Especially, as the result of globalization, and as the result of liberal economic developments experienced in the country after 1980, the foreigners’ residence in Turkey as international students or as retired employees in case of getting a job, and their obtainment of work permits are circumstances that are frequently encountered (İçduygu and Damla, 2012, ss. 19-20).

Significant findings, determined in some studies along with International Organization for Migration (IOM) (2019), regarding the analysis of Syrian immigrants’ construct in Turkey, are summarized and listed below (AFAD (Disaster and Emergency management Presidency), 2017, ss. 9-10; GAV (Foundation for Migration Studies), 2018, ss. 2-4; IOM, 2018, s. 234; Pirinççi, 2018, ss. 46-48; TEPAV (The Economic Policy Research Foundation of Turkey), 2019, ss. 10-12; GIGM (Directorate General of Migration Management), 2019; UNHCR, 2019a):

- 96% of the Syrian refugees considered that their target country was Turkey during their migration to Turkey from their country. Moreover, it was

determined that only 31% of the Syrian refugees were considering going back to their country. It was observed that nearly all the ones, who were considering going back to Syria, were wishing going back to the areas they had left.

- It was determined that about 98% of the Syrian refugees, being present in Turkey, were recorded by the Turkish authorities. Thus, it was observed that the number of unregistered immigrants was about 2% of the total number of immigrants. But 91% of the Syrian refugees were living outside the camps.

- The ratio of Syrians in Turkey to the population of Turkey was 4.4%.

- It was observed that 2% of the Syrian refugees consisted of children, 46% of them consisted of adult women, and 52% of them consisted of adult men, and that the average age of the refugees was at the range of 26 and 36.

- 72% of the Syrian refugee adult men, and 75% of the Syrian refugee women were married. Half of the married couples had children, and 80% of the immigrants having children arrived to the country along with their children. 15% of the women, and only 1% of the men were divorced / widower individuals.

- According to their educational statuses, 14% of the Syrian refugees had no educational background, 45% of them were primary school graduates, 32% of them were high school graduates, and about 9% of them were university graduates. It was determined that 31% of the children didn't attend to school in Syrian Arab Republic, that 30% of them studied for more than two years, and that 20% of them studied in between 1-2 years.

- It was determined that 42% of the Syrian refugees were unemployed while leaving their country. The unemployment of women refugees while leaving their country was at a high rate as 79%. 30% of the immigrants specified that they were performing handiworks requiring specialization before migrating to Turkey, 18% of them specified that they were involved in handicrafts and trade, 17% of them specified that they were working in simple daily jobs, and the remaining minority group specified that they were involved in upper segment positions as teachers, managers, technicians etc. And it was determined that 20% of the specified works were in construction sector.

- It was observed that the country preferred the most by the Syrian refugees was Turkey. The occurrence of domestic disturbance mostly at the north of Syria was indicated among the main reasons of this.

- About half of the Syrian refugees migrating to Turkey migrated from the Aleppo area, 26% of them migrated from Idlib, and the remaining ones migrated from the other provinces of Syrian Arab Republic.

- Nearly all the Syrian refugees accessed Turkey directly from Syria, and it was determined that about half of them migrated to different cities from their initial settlements in Turkey.

- According to the determinations made, each Syrian individual incurred a cost of 1,000\$ in migrating to Turkey. It was determined that most of the immigrants covered that cost in advance, and some of them covered it by selling their goods.

- The provinces, where the Syrian population concentrated the most, were listed as Kilis (80.8%), Hatay (26.6%), Şanlıurfa (21.7%), Gaziantep (21.2%), Mersin (11.1%), Adana (10.6%), and Mardin (10.5%) (Erdoğan, 2019:7). And the provinces, where the refugees were living the least, were determined as Bayburt, Erzincan, Iğdır, Tunceli, and Ordu.

- News on Syrian immigrants was frequently being observed in national and local press. It was determined that an increase in the number of news relevant to refugees and Syrians occurred in print media in parallel with the increase of the number of refugees. Especially, when the local news was examined, it was being focused on opinions in which the refugees were being deemed as “victims”, and that suggested the necessity of helping the refugees. Moreover, it was determined that the interest of local media in Syrians was lying on emotional grounds, and that it was focusing on subjects such as distribution of aids.

- It was determined that words such as “child”, “refugee”, “woman” and “youngster” were the ones that accompany the word “Syrian” the most in headings of news made regarding Syrian refugees in national press. In addition, when the words used the most prior to the word “Syrian” were examined, the words such as “million”, “aged”, “caught”, “injured” were coming to the forefront. Even if some studies shared findings regarding that Syrians were mostly being presented along with negative contents in news, it was determined that news representing a victim group around the words of children and women, rather than concepts such as crime, was in majority in the headings of news made relevant to Syrians in Turkey.

Based on this statistical information, we analyzed the demographical distribution of Syrian refugees migrating to Turkey, and it was observed that the rate of young population was very high. Within this frame, it may be deemed that the adaptation of young population to Turkey may be easier. On the other hand, more socio-economic expenditure is required in the fields of education, health, job etc. for the young population. For this reason, the possibility of permanence in the country of the young population, with high social adaptation, is being deemed as a disadvantage in this respect.

According to the statistics, a high majority (91%) of the Syrian refugees are living outside the camps, and as nested with the Turkish society. And women and children constitute the majority of them. As experienced by the ones settling in countries other than their own along the history, this circumstance may cause the Syrian refugees to be excluded and marginalized. As a consequence of being marginalized, the immigrants encounter difficulties in their current society in terms of attaining the positions they deserve. In this sense, the inability of the person to

perceive the foreigner or the different one that s/he deems as “the other”, her/his inability to understand that other, and even “being unaware of the other” are being faced as significant problems today as in the history. As a consequence of this, the immigrants, and the refugees and asylum-seekers -by their currently used expression- are able to cause various negative effects in social domain in terms of both themselves and hosting countries.

The most significant security risk possible to be caused by the refugees is the transformation of the locals’ reaction to violent mass reaction as the result of provocation. Some insignificant instances of this are being encountered nearly at all the cities at the border of the country. The refugees living in the cities are maintaining their lives collectively at outskirts. Above all, this circumstance is making the adaptation process difficult, and it is leading up to grounds which may cause the rise of security problems in the medium and long term. In addition, living under difficult conditions is providing suitable grounds for the rise and development of all kinds environments of crime and violence.

On the other hand, the problem of education is the leading problem for refugees in social domain. In general, the education and/or access to education of refugees, who are not familiar with the language and culture of the target country, is very hard. When data published by UNESCO is examined, the rate of children, who can’t get primary school education, is about 10% in the whole world. And this rate is reaching to about 40% among the refugees. The rate of youngsters, who cannot access to high school education, is 16% in the whole world, and the rate of refugees, who cannot find the opportunity for high school education, is about 80%. And in higher education, the status is becoming much more desperate. It was reported that only 1% of the refugees are able to continue with higher education (UNHCR, 2019b). The possibility of education of refugees is six times less than the children of the hosting country. The main reasons of this are the difficulty of trying to obtain basic facilities for living, difficulty of trying to adapt to the language and culture of the receiving country, and also difficulty of continuing the education. Despite these difficulties, Turkey is trying to provide in the best manner the right to education also for Syrian students as well as for all the other refugees pursuant to both the provisions of international treaties -in which it is a party-, and the relevant articles of Constitutional Law.

Syrian refugees are not just causing socio-economic effects, but also causing political effects on Turkey. The rise of the risk of conflict with the locals, increasing concern of security among locals, and rise of political polarization may be listed among political effects. In addition, the political environment in Turkey is also one of the factors determining the opinion regarding Syrians. Political choices are sometimes ensuring a more tolerant approach to Syrians. But in contrast, reactions are able to rise in public, who don’t directly deal with the Syrians, only due to political choices. In this sense, it is possible to say that the issue of Syrians is a factor feeding the political polarization in the country (ORSAM, 2015: 19).

Briefly, it can be said that the youngsters, who were not educated, who are of low income level, and who sense identity crisis with a feeling of social exclusion, will constitute the source of many crimes in the future. By the expression of the locals, these lost generations will constitute the source of mafia, and robbery in a short while in case of lack of taking measures. And this implies the rise of new security risks in a not much long term even if it is not currently being sensed.

MIGRATION ROUTES OF SYRIAN REFUGEES

Since the outbreak of domestic disturbance in Syria in 2011, Turkey is regularly continuing to receive migration through legal or illegal means. According to United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), about 850 thousand migrations to Europe through Turkey have occurred since year 2011. The Syrian refugees primarily arrived to Turkey on foot from the borderland. The migration route, starting from Southeastern Anatolia Region, is encompassing the cities such as Adana, Mersin, Konya, Ankara and Istanbul from where the immigrants pass, and also the settlements around such cities. This migration route is also indicating the areas where the economic opportunities and income opportunities for the immigrants are relatively high.

And the primary aim of the immigrants, who want to use Turkey as a transit country, has been reaching to Greece through Aegean Sea, and then reaching to countries such as Italy, Germany and France from Greece. Within the scope of EU-Turkey Refugee Agreement signed with European Union, an apparent decrease has occurred in the illegal migration wave especially through seaway. The blue color of İzmir area on the map indicates the diversity of these migration routes.

STATISTICAL ANALYSIS OF ECONOMIC EFFECTS OF SYRIAN REFUGEES IN TURKEY

As from the outbreak of Syrian crisis, the Syrians, arriving to Turkey, have also maintained their commercial and economic activities in the context of migration routes indicated on the above map. While some have initiated new activities under the circumstances of the country, some have carried their production activities to Turkey from Syria.

Table 1: Cities of Turkey that Export the Most to Syria

City	2005	2010	2015	Change (2010-2015)
Gaziantep	41,685	120,271	405,800	237%
Hatay	42,843	107,038	226,202	111%
Istanbul	153,333	441,219	162,810	-63%
Mersin	-	17,171	122,110	611%

Adana	34,317	37,526	66,101	76%
Şanlıurfa	-	80,840	49,393	-39%
Ankara	26,601	203,334	47,321	-77%
Karaman	27	2,002	42,376	2017%
Mardin	53	14,851	40,652	174%
Kilis	696	18,467	31,602	71%
TOTAL	1074,779	1042,719	1194,367	-26%

Source: Chamber of Industry of Gaziantep, 2017.

By Table 1, it is able to be observed that the crisis has turned to a commercial opportunity to some extent along with the outbreak of war. For instance, the difference in export figures of Gaziantep in years 2010 and 2015 is in the direction of increase by 3.5 times. This result is also being understood from the below Table 2 which is also covering the effect of Syrian companies, that were established in the area, or that carried their current activities to these provinces, in addition to the success attained only by the Turkish exporters.

Table 2: Distribution of Foreign Companies Established in Turkey (by the year 2017)

Countries	Number of Foreign Companies Established in Turkey	Total Capital of Foreign Companies Established in Turkey (TRY)
Syria	1,599	233,521,182
Germany	330	44,507,390
Iraq	304	63,170,159
Iran	286	27,540,726
Libya	211	25,593,684
S. Arabia	197	66,984,760
Azerbaijan	169	51,145,247
Russia	127	9,481,140
Egypt	120	12,284,320
Netherlands	696	21,796,660
TOTAL	4,039	556,025,268

Source: Chamber of Industry of Gaziantep, 2017.

Number of companies established by the Syrians is 1,599. And their total capital amount is about 235 million TRY. And according to Ministry of Trade of Republic of Turkey, the number of companies having at least one Syrian partner was 15 thousand 159 by February 2019 in Turkey

(<https://www.cnnturk.com/ekonomi/bakan-pekcan-15-bin-159-suriyeli-sirket-var>). Along with the companies opened as unregistered, it is being estimated that the number is higher. Wholesale trade, real estate and construction sectors are the leading fields of the established companies. According to some researches, Syrian Joint Capital exceeded 100 million Dollars (Erdoğan, 2019, s. 13). The companies are contributing to national economy by producing goods and services on one hand, and by exporting to Syria on the other hand. Thus, by this point, it is being understood that Syrian immigrant population in Turkey has reached to a level that may deeply affect the country's economy. This migration is affecting the Turkish economy through four main channels. These are listed as:

- Public resources,
- Labor supply, and entrepreneurship,
- Young population,
- Labor market.

In terms of public resources, it is observed that Turkey has opened a very wide area of use for the Syrian refugees. It is being known that the public resources spent for the Syrian refugees are about 1% of GDP as from 2011. It is true that immigrants have some negative effects on public finance in the short term. But as the result of some researches performed, it was observed that the refugees didn't constitute a burden for the public finance, or that their effects were in positive direction in medium and long term. This status was frequently emphasized as the result of researches performed especially for Europe in general (Kancs and Lecca, 2018, s. 2612).

And the second effect is observed in the channel of labor. Syrian refugees have become economic actors in Turkey not only by their labor supply decisions, but also by their entrepreneurship capacities. In 2012, 157 Syrian origin companies were established. And this number reached to 1,599 by 2017 as seen on Table 2. The share of Syrian companies among all the foreign partnerships is about 26%.

And the third factor is the young population construct of the Syrian refugees, and its potential to affect the age construct of Turkish population, and the demographical opportunity pane of Turkey. Demographical opportunity pane expresses the timeframe in which the rate of individuals of working age in a country is higher than the dependent population of the country who are required to be supported. This status generally arises when the old population is not much, and when birth rates of the country decrease along with the development of the country. And this status comes to the forefront in a timeframe in which a significant growth leap can be actualized in the country. And the demographical opportunity pane of Turkey has opened in 2010, and it is being expected to be closed by 2030. It is being deemed that the Syrian refugees may change Turkey's demographical

opportunity pane, and that it may remain open beyond 2030 with the support of Syrian refugees.

And the last factor is deemed as the labor market. In conventionally accepted theoretical models, the migration increases the labor supply, and decreases the employment and wages. On the other hand, as expressed above, that there are numerous studies in literature advocating that migration has very low or no effect on employment or wages. Even if more studies on the subject are required, the opinion that dominates is that Syrian refugees are negatively affecting the unemployment and employment in unregistered sector, and that their effect on registered employment is at neutral level (Esen and Binatlı, 2017, s. 2).

In general, the hosting countries actualize various social assistance activities for the refugees. For this reason, various views, regarding that social assistance activities actualized for the refugees may cause various economic problems such as budget deficit in the country, have become widespread. Even if it is true in the short term, it doesn't cause a significant deficit in the countries' budgets in the long term. And the main reason of this is the participation of immigrants in labor market in time, and their potential of increasing the tax revenues through support of economic activity as the result of establishment of companies by them and as the result of the demand for goods and services. Moreover, birth rates are rapidly decreasing in the whole world, and especially in developed countries, and the rate of elderly population is rapidly increasing, and the maintenance of elderly population constitutes a burden on the working class.

Turkey is covering a great part of the economic cost of Syrian refugees at its own expense. When it is examined in general, there is a widespread view regarding that the effect of refugees on the economy of Turkey is negative. In order to mitigate the burden of Syrian refugees on the economy of Turkey, a great part of the aid supplied for the refugees at the shelters are being procured from local companies. Thus, the economic costs, arising due to the refugees, are being tried to be compensated. The aid supplies, being procured from the companies of the region, are contributing to the region's economy.

As the result of these evaluations, it can be said that it has the potential of having a positive effect for the hosting countries in the long term. But currently, the economy of Turkey is not as strong as to compensate the labor which will arise along with increase of immigrants. Moreover, when the economy of Turkey is considered along with the current political instability in the country, the appearance of labor market in Turkey is very gloomy both for the Syrian refugees, and for the native population.

As the result of the studies performed by AFAD, total expenditures made by the public institutions, NGOs and public for the Syrian refugees in Turkey as of February 2017 are about 25 billion Dollars. It is being deemed that these expenditures were at the level of 30 billion Dollars by 2018, and at the level of 37

billion Dollars by 2019 (statement of President Mr. Erdoğan of June 27, 2019). But at this point, it will be more accurate for the Turkish government authorities not to refer “expenditure”, but “cost” in their statements. Because more than 3.6 million Syrian asylum-seekers have many different costs beyond the direct expenditures. On this subject, the calculation made by the University of Cologne in Germany is giving the opportunity of making an interesting comparison. According to that research, the cost of 1 refugee for Germany is 41 Euros per day, and 1,250 Euros per month. Based on the expenditure figures in Germany, when the cost of Syrian refugees in Turkey is calculated hypothetically, the figure is exceeding 230 billion Euros (Erdoğan, 2019, s. 14).

And the amount of investment directed to Turkey by EU is about 600 million Euros on the basis of projects. This amount is far from covering the expenditures actualized by Turkey. In addition, the total amount of other foreign aids received by Turkey for Syrian refugees is only 455 million Dollars.

When the aids provided to Syrian refugees by Turkey, and the amount of foreign aids sent to Turkey for the Syrian refugees were compared, it was observed that Turkey was undertaking a great cost in the refugee crisis, and in contrast with this, that the international society was providing an extremely limited aid. Within this frame, according to The Global Humanitarian Assistance Report 2016, Turkey has risen to the position of the “most generous” donator country of the world on the basis of national income, and the second country providing the highest humanitarian assistance following United States of America (Özdemir, 2017, s. 126; Ünay, Gür and Dilek, 2016, ss. 4-5). Thus, even if the political, social and especially financial self-sacrifice made by Turkey for the asylum-seekers since the beginning of the process is being appreciated, it can be said that the calls of Turkey regarding “sharing of burden” are extremely rightful.

ANALYSIS OF ECONOMIC EFFECTS OF SYRIAN REFUGEES IN TURKEY

For the Analysis of Economic Effects of Syrian Refugees in Turkey, we first formed the hypotheses within the frame of the purpose, and explained the data set. And then, in order to analyze the short and long term effects of the refugees on the economy of Turkey, we modeled the Johansen cointegration, Granger causality, VAR (Vector Autoregressive Model), and Action-Response functions.

Purpose, Hypothesis, and Data Set

The purpose of this study is to search whether the Syrian refugees have effect on inflation, unemployment, growth, and housing demand in Turkey. For this reason, we determined the subject of this research as “Economic Impact of Syrian Refugees on Turkish Economy”. Within this frame, the main problems of the research are as follows: “Is migration a solution for economic and demographic problems relevant to ageing population, and sector specific shortages in labor supply in many countries?”, and “Can migration be deemed as a risk due to public

financial imbalance through additional pressure of immigrants on social expenditures, due to general level of prices through the increase of demand, and due to unemployment through the increase of labor supply?”. Thus, we formed the following hypotheses for the examination of the effect of Syrian refugees on Turkish economy.

Hypothesis 1: Syrian refugees are affecting the Turkish economy both in the short term, and the long term.

Hypothesis 2: Syrian refugees are increasing unemployment in Turkey.

Hypothesis 3: Syrian refugees are increasing housing demand in Turkey.

Hypothesis 4: Syrian refugees are increasing inflation in Turkey.

Hypothesis 5: Syrian refugees have negative effects on Turkish economy more than their positive effects.

In the study, we considered the effects on macroeconomic variables depending on the methodology of Zetter (2012), Akgündüz et al. (2015), and Vural (2020). Within this scope, we used the quarterly data of the period of 2012-2019 relevant to the number of Syrian refugees, economic growth, unemployment rate, housing demand and general level of prices. In addition to this data, the Syrian refugees are affecting the Turkish economy also through public resources and foreign trade as addressed above. But these two data sets were excluded from the analysis due to difficulty of obtainment. As also being present in literature, the effects on public resources and foreign trade prior to and after refugees in Turkey may be considered. And this is a subject that may be evaluated within the scope of another study. Statistics on Syrian refugees were obtained from the database of United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), and all other variables were obtained from the database of Turkish Statistical Institute (TÜİK). The results of ADF and Phillips-Perron unit root test relevant to the variables are given in Table 3.

Table 3: Results of ADF and Phillips-Perron Unit Root Test

Variables	ADF		Phillips-Perron	
	Level	1. Difference	Level	1. Difference
Amount of Syrian Refugees (SYR)	-0.9739 (0.7478)	-4.1142 (0.0039)	-0.6178 (0.8512)	-3.3223 (0.0237)
Consumer Price Index (ENF)	-0.5397 (0.8682)	-3.8325 (0.0075)	-0.1111 (0.9388)	-4.2678 (0.0026)
Gross Domestic Product (GDP)	-1.5290 (0.5040)	-3.3897 (0.0208)	-2.3598 (0.1616)	-6.3871 (0.000)
Housing Demand (KNT)	-2.4133	-5.1505	-0.1214	-7.9632

	(0.1476)	(0.0003)	(0.6330)	(0.0000)
Unemployment (UNP)	-1.0069 (0.7361)	-3.6802 (0.0107)	-0.2877 (0.9148)	-5.2551 (0.0002)

According to the results of ADF and Phillips-Perron unit root test, it was determined that the series were carrying unit root at their levels. These results indicate that the series were not stable. For this reason, the analysis was repeated by taking the first degree difference of the series, and consequently, it was concluded that the series were integrated of first degree as per the result of both ADF unit root test, and Phillips-Perron unit root test. It was determined that the series were not stable at their levels, and for this reason, that they become stable by taking the first difference. The series are stable at the level of I(1).

Cointegration Test, and Results of Cointegration Model

The stability of series, when first difference was taken, indicates the possibility of a cointegrated relationship among the variables. And the analyses performed by unstable series cause spurious regression. For this reason, Box and Jenkins (1970) suggested to primarily take the difference of the series in models established by cointegrated series. The series not being stable at their level, but being integrated of first degree, and the presence of cointegration among the series were tested via the Johansen's Cointegration Test. The results obtained by the Johansen's cointegration test are given in Table 4. Against the H_0 hypothesis regarding that there is no cointegration relationship, the alternative of the hypothesis is being established in the form of presence of cointegration relationship.

Table 4: Johansen's Cointegration Test

Hypothesis	Eigen value	Trace Statistics	Critical Value (5%)	Probability
$H_0: r=0$	0.9773	152.9061	76.97277	0.000
$H_0: r \leq 1$	0.7229	58.19502	54.07904	0.0205
$H_0: r \leq 2$	0.3845	26.10741	35.19275	0.3359

When the results of Johansen's cointegration test were examined, it was determined that there was a cointegration relationship as the value of trace statistics was greater than critical value, in other words that there was a long term relationship among the series. According to these results, it can be said that there is a long term relationship in between the Syrian refugees, and growth, unemployment, housing demand and inflation in Turkey.

Table 5: Cointegration Equation

Variables	Coefficient	Standard Error
SYR	1.000	

C	1.3701	
ENF	1.3384	-0.0047
GDP	0.1774	-0.0019
KNT	1.7470	-0.1089
UNP	7.4379	-0.0033

According to the results in Table 5, a relationship in positive direction was determined in between the Syrian refugees, and inflation, growth, housing demand and unemployment. It was concluded that one unit of increase, to arise regarding the Syrian refugees migrating to Turkey was causing an increase of 1.33% in inflation, an increase of 0.17% in growth, an increase of 1.74% in housing demand, and an increase of 7.43% in unemployment. These results prove the presence of a long term relationship in between the Syrian refugees, and growth, unemployment, housing demand and inflation in Turkey.

Causality Test

Akaike Information Criterion was selected in order to determine the suitable lag length, and the results are shown in Table 6. According to this, the suitable lag length was determined as 3.

Table 6: Lag Length

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-779.5999	NA	1.25e+21	62.76799	63.01177	62.83561
1	-749.9875	45.01093	9.08e+20	62.39900	63.86165	62.80467
2	-713.0563	41.36287	4.60e+20	61.44451	64.12603	62.18825
3	-652.3270	43.72510*	6.23e+19*	58.58616*	62.48656*	59.66797*

Following the cointegration test performed for testing the presence of long term relationship, the presence of short term relationship was tested by the Granger causality test. As optimal lag length in VAR model, established for cointegration test, was 3, the lag length for Granger causality test was also deemed as 3.

Table 7: Results of Granger Causality Test

	F-Statistics	Probability
DSYR → DKNT	0.06476	0.9375
DSYR → DGDP	0.04129	0.9596
DSYR → DENF	0.66180	0.5264

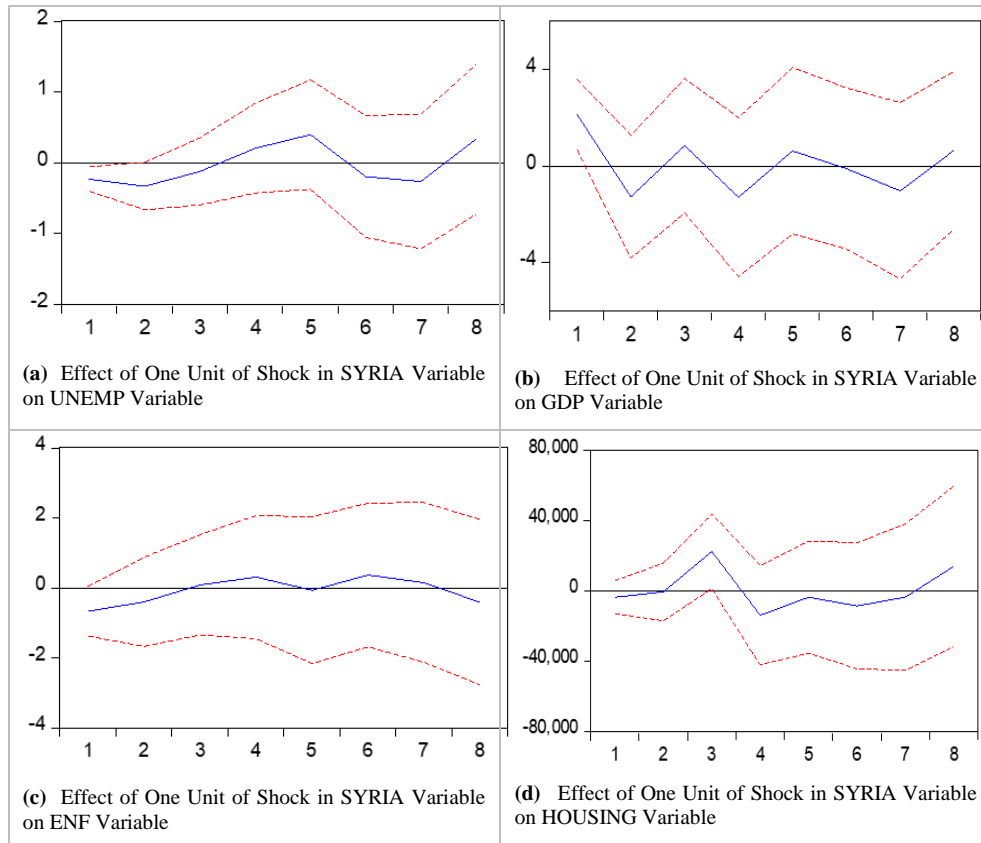
DSYR → DUNP	2.76990	0.0856
-------------	---------	--------

Results of Granger causality test are given in Table 7. According to the results, the immigrants migrating from Syria are not the cause of growth, inflation, unemployment and housing demand in the short term. This status reveals that the immigrants migrating to Turkey from Syria don't have a significant effect on growth, unemployment, inflation and housing demand in the short term.

Impulse-Response Functions

In impulse-response functions, we evaluated the effect of one unit of shock, in migrations from Syria to Turkey, on the other variables being the subject of the research. The degree of effect of one unit of shock, in the migration of immigrants from Syria, on the inflation, growth, housing demand and unemployment was explained by the following graphs obtained depending on the impulse-response functions.

Figure 1: Effects of Syrian Refugees on Unemployment, Economic Growth, Inflation, and Housing Demand

In the panel of Figure 1(a), the degree of effect of immigrants migrating from Syria on the variable of unemployment is provided. It is observed from the graph that while one unit of shock in the migration of immigrants migrating from Syria has negative effect at the beginning, it is causing positive effect after 3 quarters, and in other words that it is increasing the unemployment, but that its effect is weakening by the end of 5 quarters. And after the 7th quarter, the trend of increase in the unemployment rate is increasing more. Plenty and cheap labor supply caused by the Syrian refugees is the main reason of this status. It was emphasized in the studies of Akgündüz et al. (2015), Tümen (2016), and Ceritoğlu et al. (2015) that it was causing a decrease of employment especially in unregistered jobs and in jobs not requiring qualification.

In the panel of Figure 1(b), the degree of effect of immigrants migrating from Syria on economic growth is provided graphically. As seen on the graph, while one unit of shock in the migration of immigrants migrating from Syria has negative effect in the beginning, it is causing positive effect after 2 quarters, and it is fluctuating among the periods. This status is an indicator that the effect of ones migrating from Syria on economic growth is unstable and weak. A few reasons which may cause this status may be listed. More than 95% of the Syrians are still working as unregistered (Erdoğan, 2019, s. 12). Apart from the disadvantage of unregistered working, its biggest advantage is decrease of costs by pulling the wages down. In addition, Syrian entrepreneurs are officially establishing their own registered or unregistered workplaces. This group, which succeeds in standing on their own feet, is contributing to Turkish economy by decreasing their financial support requirements from the government. As the World Bank being in the first place, many international institutions are expressing that Turkey is following-up a correct policy by allowing the Syrians to work and to establish their business (even if unregistered), and that this circumstance is both contributing to the economy, and facilitating the honorable living of the refugees, and that it may also be called as “developmentalist refugee policy” (Erdoğan, 2019, s. 12). But that informality is causing the risk of unemployment of local workers especially in jobs not requiring qualification due to cheap labor supply. In addition, while this informality is exposing especially the corporate companies to the difficulties of competing with cheap labor and with black economy, it is also causing tax loss for the government. In this aspect, it is negatively affecting the economic growth.

In the panel of Figure 1(c), the degree of effect of immigrants migrating from Syria on the variable of inflation is provided. As seen on the graph, while one unit of shock in the migration of immigrants migrating from Syria is causing increase of inflation in the beginning, it is causing its horizontal move after a while. And after the 7th quarter, it is affecting the inflation in direction of decrease. And it is being considered that these effects are formed on three bases. These are;

- The immigrants arriving to the country along with migration have an effect of increasing the total demand. This status may cause an upwards movement in inflation.

- As the immigrants are of low income group in general, and as their purchasing power in hosting countries is low, it is possible for their demand for cheaper products to be higher. This status may cause the decrease of prices in hosting country, and thus the downwards movement of inflation.

- As the result of the employment of immigrants in labor intensive sectors with wages lower compared to the locals, the production costs decrease, and this circumstance may cause a decrease in inflation.

In the panel of Figure 1(d), the degree of effect of immigrants migrating from Syria on the variable of housing demand is provided. As seen on the graph, while one unit of shock in the migration of immigrants migrating from Syria is causing positive effect on housing demand after the 2nd quarter, it is causing a negative effect after the 3rd quarter. And we determined that it is again positively affecting after the 7th quarter, and in other words that it is increasing the housing demand. It is being observed that the demand caused by the Syrians is being used as an opportunity by the landlords as housing prices and rents increase. This status creates an opportunity for the landlords, but gives rise to problems for the tenants. In connection with the increase of rents, finding houses for rent at the cities at the border of the country becomes extremely difficult. The landlords are wishing to rent their houses to Syrians. In many interviews, it was expressed that the previous tenants were evicted, and that the houses were being rented to Syrians with higher prices (ORSAM (Center for Middle Eastern Studies), 2015, s. 17).

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

In Syria, where living conditions became hard due to civil war, migration arose as an inevitable means. Turkey, that received the highest number of immigrants as well as countries such as Jordan, Lebanon and Iraq, had to host those immigrants. Due to occurrence of great population increase, and of relevant demand increase in the countries they stepped in, they affect the inflation, unemployment, housing demand and economic growth. For this reason, the effects of Syrian immigrants on economic growth, unemployment, housing demand and general level of prices were individually searched for short and long term in this research. Within the scope of the research, the number of Syrian refugees as of year 2012, and quarterly data of inflation, unemployment, growth and housing demand in between years 2012-2019 were used.

As the result of the analyses performed, we determined that increase in the number of Syrian refugees has effect on economic growth, unemployment, housing demand and inflation in the long term, and that it has no effect in the short term. Hypothesis 1, which was established as “Syrian refugees are affecting the Turkish

economy both in the short term, and long term”, was rejected as per these results. We concluded as the result of the tests and estimations performed that the Syrian refugees are affecting the Turkish economy only in the long term. Among the reasons of not observing this relationship level in the short term, the first one may be indicated as the residence of newcomers at camps in the beginning. And in the long term, as the newcomers pass to permanent settlement, in other words as they rent or purchase lodgings instead of residing at the camps, and as they directly involve in economic activities, they are causing an effect. The Hypothesis 3, which was established prior to research as “Syrian refugees are increasing the housing demand in Turkey”, was accepted. And their effect on general level of prices is also arising from the similarity with their effect on housing demand. Similar findings were also found in the study actualized by Tümen (2016). Hypothesis 4, established as “Syrian refugees are increasing the inflation in Turkey”, was accepted. In this respect, the study is similar to the negative effects of refugees on the prices of goods and services as specified in the studies of Tümen (2016), and Akgündüz et al. (2015).

The greatest effect of migration on the economy inarguably actualizes with respect to unemployment. While worker surplus is being experienced in receiving countries, the price of labor is decreasing. The decrease in wages is causing the increase of unemployment due to workers who don't want to work for low wages. Within the scope of the research, we determined that the immigrants were affecting the unemployment again in the long term. According to this result, Hypothesis 2, established prior to research as “Syrian refugees are increasing the unemployment in Turkey”, was accepted. On the contrary, Feridun (2005), and Akgündüz et al. (2015) concluded by their studies that immigrants had no effect such as increasing the unemployment. On the other hand, in the studies performed by Bahçekapılı and Çetin (2015), Tümen (2016), and Ceritoğlu et al. (2015), it was concluded that the Syrian refugees were increasing the unemployment.

Another result obtained as the result of the analyses is the occurrence of fluctuations in economic growth due to the immigrants. As periodical economical problems may be present among the causes of cyclical fluctuations, the expenditures made from the budget for the immigrants give rise to periodical decreases on growth. The fluctuation of country's economy around the average despite these expenditures may imply that Syrian immigrants don't cause sudden decreases or increases on the yield of country's economy. For this reason, Hypothesis 5, established prior to research as “Syrian refugees are causing positive effects on Turkish economy more than negative effects”, was rejected. Moreover, the establishment of business by the immigrants, and their inclusion in production process by their skills are significantly affecting the development of country's economy. However, uneducated and unemployed immigrants, not being included in the production process, are negatively affecting the country's economy. The most important endeavor to be performed for eliminating such negative effects of

immigrants on country's economy is educating the immigrants, and making them experts in professions. In this context, it is important for Turkey to act along with local and international NGOs with a new concept. In this period, in which it is apparent that the own budget of Turkey and the fund received from European Union are not sufficient, it is anticipated that it would be beneficial for especially the international NGOs to use their budget for locals, and especially for the social adaptation of Syrian refugees. For instance, by the protocol signed between the NGO called Care International Turkey, and the Municipality of Kilis, the houses of Turkish landlords were repaired, and such endeavors decreased the present social tension of locals who consider that all aids are being provided to Syrian refugees. The politicians' endeavors on projects focused on decreasing the public's reaction and on harmonization, and in this direction, their joint operations with all the NGOs would both increase the benefit – effect factor, and decrease the burden on government's budget.

Answering the question of “Are they going to leave or stay?” is very hard and uncertain, but it is clear that it is required to manage this process. It is a requisite to initiate as soon as possible, on the basis of reality, the things desired by the policymakers. Turkey is showing a passive resistance regarding the reality of permanence. Cohesion policies are encouraging permanence. But even if cohesion policy is a risk, lack of its actualization brings in greater risks in case of permanence of Syrians. It is required for Turkey to make its strategic decision, to accept the Syrians not as “guests” but as people who will live in the country, to include the refugees in decision mechanisms, and to generate not emotional policies but policies based on data. Under the assumption of their permanence, relevant institutions of the government, international NGOs, and local NGOs should jointly work in a coordinated manner for the social harmony process of the Syrians as also specified above.

On the other hand, it is possible for the refugees to voluntarily go back to their countries, or to leave Turkey by being placed at a third country. Currently, some countries have started to develop operations for the refugees who want to voluntarily go back to their countries, but who don't have sufficient money. Based on this, assistances are being provided for ensuring the required financial support for living of refugees in Syria, for instance such as providing travel expenses, pay per person for the duration of travel, medical pays, and a specific high amount of money (up to 1,000 Euros) for once as per age (it is being applied as age of 18 and less) for them to make a life for themselves. In addition to these, support for some other expenditures may also be provided, for instance support for the furniture to be purchased, for the repair of house etc. The operations to be performed in this direction should be well organized, and all the required publicity should be actualized.

REFERENCES

AFAD (2017). *Republic of Turkey prime ministry disaster and emergency management presidency demographic outlook of Syrians in Turkey..* Field Research on Living Conditions and Future Expectations. Ankara.

Akgündüz, Y. E., Marcel, V. B. and Wolter, H. (2015). *The impact of refugee crises on host labor markets: the case of the syrian refugee crisis.* Discussion Paper. No. 8841. Bonn: IZA.

Altonji, J. G. and Card, D. (1991). *The effects of immigration on the labor market outcomes of lessskilled natives.* In *Immigration, trade and the labor market* (pp. 201-234). University of Chicago Press.

Bahçekapılı, C. & B. Çetin (2015), *The impacts of forced migration on regional economies: the case of Syrian refugees in Turkey, International Business Research*, 8 (9), 1-15.

Balkan, B. and Tümen, S., 2016. *Immigration and prices: quasi-experimental evidence from syrian refugees in turkey.* J. Popul. Econ. 29, 657–686.

Box, G. E., Jenkins, G. M. and Reinsel, G. (1970). *Time series analysis: forecasting and control holden-day san francisco.* BoxTime Series Analysis: Forecasting and Control Holden Day.

Braun, S. & T.O. Mahmoud (2014), *The employment effects of immigration: Evidence from the mass arrival of German expellees in post-war Germany, The Journal of Economic History*, 74(1), 69-108.

Calderon, V.V. & A.M. Ibanez (2009), *Labour market effects of migration - related supply shocks: evidence from internally displaced populations in colombia, Research Working Paper*, No. 14, MICROCON.

Ceritoğlu, E., Gurcihan, H. B., Yunculer, H. T. and Tumen, S. (2015). *The impact of Syrian refugees on natives' labor market outcomes in Turkey: evidence from a quasi-experimental design.* IZA Journal of Labor Policy. 6: 5.

Çetin, V. & Akıllı, H. S., (2020), *Rational and normative policy compliance: labor market integration of Syrians and the factors affecting the intentions of employers to employ registered foreign workers, Journal of Research in Economics, Politics & Finance*, 5(1): 43-65, DOI: 10.30784/epfad.693852

Del Carpio, X.V. & M.C. Wagner (2015), *The Impact of Syrian Refugees on Turkish labor market, World Bank Policy Research Working Paper*, No. 7402, Washington DC, United States.

El-Bahlawan, E. and Al-Maadeed, A. (2018). *the economic impact of immigration on host countries: the case of Saudi Arabia. topics in middle eastern and african economies. Proceedings of Middle East Economic Association.* 20(1): 69-84.

Erdoğan, M. Murat., (2019), *Syrian Refugees in Turkey*, Konrad Adenauer Stiftung, September 2019, <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/T%C3%BCrkiye%27deki+Suriyeliler.pdf/aca9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464>, (Date of access: 29.04.2020).

Esen, O. and Binatlı, A. O. (2017). *The Impact of Syrian Refugees on the Turkish economy: Regional labour market effects. Social Sciences*. 6(129): 1-12.

Feridun, M. (2005). *Investigating the economic impact of immigration on the host country: the case of Norway. Prague Economic Papers*. 4: 350-362.

GAV. (2018). *Migration research foundation 2018 world migration report, Information Note*. <http://gocvakfi.org/2018-dunya-goc-raporu/> (Date of access: March 2019).

Gaziantep Chamber of Industry (2017). *Report of Syrians and Turkey*. It was carried out by Gaziantep Chamber of Industry in 2017.

GIGM, (Directorate General of Migration Management) (2019). *Republic Of Turkey Ministry of Interior Directorate General of Migration Management, International Protection*, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_409_546_552, (Date of access: March 2019).

Gross, D. M. (1999). *Three million foreigners, three million unemployed? Immigration and the French Labor Market*. (No. 99-124). International Monetary Fund.

IOM (2018). *International Organization for Migration, Flow Monitoring Europe*, <http://germany.iom.int/en/reaggarp-en>, (Date of access: 10.08.2019).

IOM (2019). *International Organization for Migration, Flow Monitoring Europe*, <https://migration.iom.int/europe?type=arrivals>, (Date of access: 15.05.2019).

IOM. (2018). *International Organization for Migration. World Migration Report 2018*. Cenevre, Swiss.

İçduygu, A. and Damla B. A. (2012). *Irregular Migration in Turkey*, IOM, September, Ankara.

Kancs, D. A. and Lecca, P. (2018). *Long-term social, economic and fiscal effects of immigration into the EU: The role of the integration policy. The World Economy*, 41(10), 2599-2630.

Marr, W. L. and Siklos, P. L. (1994). *The Link between immigration and unemployment in Canada. Journal of Policy Modeling*. 16(1): 1-25.

Maystadt, J.F. & P. Verwimp (2014), *Winners and losers among a refugee-hosting population, Economic Development and Cultural Change*, 62(4), 769-809.

ORSAM. (2015). *Center for middle eastern strategic studies, effects of Syrian refugees in Turkey*, Report No: 195.

Özdemir, E. (2017). *Effects of Syrian refugees crisis on Turkey*, *Journal of Crises and Political Research*, 1(3): 114-140.

Peri, G. (2009), *The effect of immigration on productivity: evidence from Us States*, *NBER Working Paper Series, Working Paper 15507*, <http://www.nber.org/papers/w15507>, November 2009.

Phillips, P. C. B. and Perron, P. (1988). *Testing for a unit root in time series regression*. *Biometrika*. 75(2): 335-346.

Pirinçi, F. (2018). *Policies of Syria's neighboring countries toward the Syrian refugees*, *TESAM Academy Journal*. 5(2): 39-60.

TEPAV. (2019). *The economic policy research foundation of Turkey, how and how much are Syrians in the news? data science approach*, *TEPAV publications, Evaluation Note*. February 2019-N201902.

The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2001). *Refugee protection: A guide to international refugee law (Handbook for Parliamentarians)*, Issue: 2.

The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2013). *Handbook and guidelines on procedures and criteria for determining refugee status*, Revised Translation, February 2013.

Tümen, S. (2016). *The economic impact of Syrian refugees on host countries: quasi-experimental evidence from Turkey*. *The American Economic Review: Papers and Proceedings*. 106: 456-60.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2019a). *Total persons of concern by country of asylum*. <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>, (Date of access: August 2019).

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2019b). *Education*. <https://www.unhcr.org/tr/egitim>, (Date of access: August 2019).

Ünay, S., Gür, N. and Dilek, Ş. (2016). *World humanitarian summit in governance and the global humanitarian Turkey*, *SETA Perspective*. Number:129.

Vural, B . (2020). *Impact of syrian forced migration on Turkish economy*. *Sosyoekonomi Journal*, 28 (43), 49-64. DOI: 10.17233/sosyoekonomi, (Date of access: 2020.01.03)

Whitaker, B.E. (2002), *Refugees in western Tanzania: The distribution of burdens and benefits among local hosts*, *Journal of Refugee Studies*, 15(4), 339-358.

Withers, G. and Pope, D. (1985). *Immigration and unemployment. Economic Record.* 61(2): 554-564.

Zetter, R. (2012), Guidelines for assessing the impacts and costs of forced displacement, World Bank, Washington DC, United States.

<https://www.cnnturk.com/ekonomi/bakan-pekcan-15-bin-159-suriyeli-sirket-var>, (Date of access: 29.04.2020).

President Erdoğan: *We Spent 37 Billion Dollars for Syrians (27.06.2019)*
<http://www.kamubulteni.com/turkiye/cumhurbaskanierdogan-suriyeliler-icin-37-milyar-dolar-harcadik-h11496.html>, (Date of access: 29.04.2020).

Yayın Geliş Tarihi: 25.09.2020
Yayına Kabul Tarihi: 19.07.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.800077>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1179-1192
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

İLLERİN PATENT SAYISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Zeynep KARACA*

Öz

Türkiye’de 81 ilin patent sayısını etkileyen faktörlerin araştırıldığı bu çalışmada bağımlı değişken patentin olup olmaması iken; bağımsız değişkenler kişi başı gayrisafi yurtiçi hâsıla, lisansüstü mezun sayısı, teknoloji geliştirme bölgeleri ve devlet ve vakıf üniversitelerinin toplamından oluşan üniversite sayısıdır. Model tahmininde logit model tercih edilmiş olup tüm veriler 2018 yılına aittir. Model tahmin sonuçlarına göre ildeki patent üzerinde kişi başı gayrisafi yurtiçi hâsıla, lisansüstü mezun sayısı ve teknoloji geliştirme bölgeleri pozitif bir etkiye sahipken üniversite sayısı negatif bir etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Patent, Logit Model, Yenilik, Şehir.

AN APPLICATION ON FACTORS AFFECTING THE PATENT NUMBER OF PROVINCES

Abstract

In this study, in which the factors affecting the number of patents in 81 provinces are investigated, the dependent variable is whether there is a patent; independent variables are gross domestic product per capita, number of graduate graduates, technology development regions, and the number of universities consisting of state and foundation universities. Logit model was preferred in model estimation and all data belong to 2018. According to the model estimation results, the per capita gross domestic product, the number of graduate graduates and technology development regions have a positive effect on the patent in the province, while the number of universities has a negative effect.

Keywords: Patent, Logit Model, Innovation, Province.

GİRİŞ

Ekonomik büyümenin kaynakları, teknolojik değişim oranı, farklı firma ve ülkelerin rekabetçi konumu, alternatif endüstriyel yapıların ve düzenlemelerin dinamizmi hakkındaki soruların hepsi farklı yenilik kavramları etrafında dönme

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Karaca, Z. (2021). İllerin patent sayısını etkileyen faktörler üzerine bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1179-1192.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0001-8046-7222, zeynep.karaca@erzurum.edu.tr.

eğilimindedir (Griliches, 1990, s. 1661). Yenilik toplam faktör verimliliğini artırdığından ve firmaların etkili ve çevre dostu bir yöntemle düşük maliyetle daha çok çıktı elde etmelerini sağladığından çok önemlidir. Yenilik ayrıca yeni büyüme motorlarını farklı endüstrilere getirir ve böylece çoğu gelişmiş ekonomide talebi artırır (Im ve Shon, 2019, s. 1). Bilgi düzeyindeki ilerlemeler, tarihsel olarak da ekonomik gelişmeyi büyük oranda etkilemiştir. Yeniliğe götüren ekonomik açıdan yararlı yeni bilgiler ekonomik büyümede, uluslararası ticarete ve bölgesel kalkınmada önemli bir rol oynamaktadır. Bilginin ve dolayısıyla yeniliğin ekonomide oynadığı rolü tam olarak anlamak için bilgi girdilerinin ve bilgi çıktılarının ölçülmesi kritiktir. Genellikle yenilik sürecinde girdi olarak Ar-Ge harcamaları, çıktı olarak ise patentlenen icatlar kullanılır (Acs vd., 2002, s. 1069). İşletmeler ve kamu kurumları tarafından yenilikleri korumak için patentlerin kullanımı yenilik sürecinin gelişimiyle yakından ilgilidir. Yenilik, teknik bir probleme yeni bir çözümdür ve patentlerle korunabilir. Patentler, bir buluş sahibinin buluşlarının ticari kullanımını kontrol edebilmesini sağlayarak, teknolojileri çıkarıcıya açan ve ticari olarak başarılı olan mucitlerin çıkarılarını korur. Ticari olarak başarılı patent korumalı teknolojilerden elde edilen gelirler, daha fazla teknolojik araştırma ve geliştirmeyi (Ar-Ge) finanse etmeyi mümkün kılar ve böylece gelecekte daha da fazla yeniliğin yapılabilir olma şansını artırır (World Intellectual Property Organization).

Firmaların rekabet gücü, yenilik oluşturma becerileriyle ve bu becerileri destekleyen Ar-Ge çalışmalarlarıyla, kullandıkları teknolojilerle, yatırım kapasiteleriyle yakından ilgilidir (Işık ve Keskin, 2013, s. 42). Yenilik bir firma için önemli bir rekabet avantajı olduğundan onu rakipleri tarafından taklit edilmekten koruma mekanizması bir firmanın yenilik yapma motivasyonu için çok önemlidir (Im ve Shon, 2019, s. 2). Söz konusu korumayı sağlamak için verilen patent bir buluşun kullanımındaki mülkiyet hakkı olduğundan (Jaffe vd., 1993, s. 580) yetkili bir devlet kurumu tarafından verilen ve belirli bir yıl boyunca yeni bir cihaz veya işlemin üretiminden veya kullanımından başkasını dışlama hakkını veren bir belgedir. Patent üzerindeki hak, buluş sahibi tarafından bir başkasına (işverenine, bir kuruma) devredilebilir, satılabilir veya kullanımı için lisans verilebilir. Bir kimyasal formül, mekanik bir cihaz veya bir işlem (prosedür) ve hatta bir bilgisayar programı icadı için patentler verilebilir (Griliches, 1990, ss. 1662- 1666). Patent verilebilmesi için buluşun basit ve önemsiz olmaması, çözümünün zor olması yani ilgili teknolojinin yetenekli uygulayıcılar tarafından açık görünmemesi, faydalı olması yani potansiyel ticari değere sahip olması gerekir. Eğer patent verilirse buluşun öncülleri hakkında kapsamlı bilgiler içeren kamuya ait bir belge oluşturulur. Bu bilgiler arasında referanslar veya alıntılar da vardır. Alıntılar, patent taşıdığı mülkiyet hakkının kapsamını sınırlandıran hukuki işlev görür. Patent verilmesi patentte yer alan fikrin alıntılarla temsil edildiği şekliyle önceki bilgi durumuna göre yeni ve faydalı bir katkıyı temsil ettiğine dair yasal bir beyandır. Bu nedenle, patent X'in patent Y tarafından alıntılanması X'in Y'nin üzerine inşa ettiği önceden var olan bir bilgi parçasını temsil ettiği anlamına gelir (Jaffe vd., 1993, s. 580).

Firmalar Ar-Ge çalışmaları yaparak yeni bir ürün ve yeni bir üretim süreci ortaya koyarlar. Bu Ar-Ge çalışmalarının sonuçlarının firma veya ülkeler üzerindeki en büyük göstergesi patenttir (Yaylalı vd., 2010, s. 14). Patent sisteminin amacı, hem buluş sahibi için geçici bir tekel sağlamak hem de bu icadın üretimi veya yeni sürecin işleyişi için gerekli bilgilerin erken açıklanmasını zorlayarak buluşu ve teknik ilerlemeyi teşvik etmektir (Griliches, 1990, s. 1663). Patent yasası buluşa, mülkiyet haklarını ekleyerek yeniliği teşvik etmek, yeniliğin başkaları tarafından kullanılmasını önlemek böylece yenilikçinin yatırım maliyetlerini telafi etmesine izin vermektedir (Bergin, 2018, ss. 439-440).

Patentler mucitleri hakkında ayrıntılı coğrafi bilgiler içerdiğinden bu izlerin gerçekte nereye gittiği incelenebilir (Jaffe vd., 1993, s. 578). Patent sahipleri tek başlarına çalışmazlar; yeni fikirlerin yaratılması çoğu kez farklı bireylerden, yerlerden, kurumlardan ve kuruluşlardan gelen mevcut bilgilerin bütünleştirilmesini ve yeniden birleştirilmesini içeren bir süreçtir. Kent merkezlerinin boyutu ve yoğunluğu kişiler arası etkileşimleri teşvik eder ve böylece gelişmiş bilgi akışları için daha büyük fırsatlar yaratır. Sonuç olarak, tarihsel olarak da şehirler pek çok yeniliğin meydana geldiği yerler olmuştur. Şehirlerin bilim ve teknolojinin gelişiminde ve yeniliklerin ortaya çıkmasında oynadığı ayrıcalıklı rol, tarihçiler, şehirciler, antropologlar ve bölgesel ekonomistler tarafından belgelenmiştir. Yakın zamanlarda şehirlerin, beşeri sermayenin entegrasyonu ve yeniliklerin kuluçka merkezi olarak oynadığı rol, bireyler ve firmalar arasındaki bilgi yayılmasının büyüme için gerekli temeller olduğunu öne süren yeni ekonomik büyüme teorisi tarafından yeniden keşfedilmiştir. Büyümenin fikirlerin akışına ve değiş tokuşuna bağlı olduğu fikri doğal olarak şehirlerin ekonomik ve sosyal rollerinin tanınmasına yol açar. Üstelik bu süreç kendi kendini pekiştirir. Şehirlerde bilginin yayılması ve yoğunlaşması eğitilmiş, yüksek vasıflı, girişimci ve yaratıcı bireylerin şehirlerde ikamet ederek daha fazla bilginin yayılmasına ve çekilmesine katkıda bulunur. Büyük şehirlerdeki daha yüksek birey ve firma yoğunlaşmalarının fikirlerin yaratılmasını kolaylaştırması beklenir. Bu ortam sonuçta yaratıcı bireyleri ve firmaları buraya çeker ve böylece yenilik döngüsünü sürdürür (Bettencourt vd., 2007, ss. 107-108).

Şehirlerin bilim ve teknolojiye oynadıkları bu roller dikkate alınarak bu çalışmada da il düzeyinde patent sayısını etkileyen faktörler logit model kullanılarak analiz edilmek istenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde patent sayısını etkileyen faktörler üzerine literatürde yer alan çalışmalara yer verilecektir. Sonraki bölümde model tahmininde kullanılan veriler ve yöntem tanıtılacaktır. Model tahminin ardından elde edilen sonuçlar ampirik bulgular başlığı altında tartışılacak ve son olarak sonuç bölümünde önerilere yer verilecektir.

LİTERATÜR ÖZETİ

Patentleri yenilik yapmanın çıktısı olarak kullanan çalışmalara literatürde rastlanmaktadır (Schwartz vd., 2012; Block ve Spiegel, 2013; Xu vd. 2014; Hayward vd. 2017; Zhang vd. 2017; Janger vd. 2017; Gachanja vd. 2020; Taalbi 2020). Patentleri yeniliğin çıktısı olarak kabul eden çalışmalarını ülke bazında yapılan çalışmalar ve firma bazında yapılan çalışmalar olarak sınıflandırmak mümkündür.

Ülkeler için yapılmış olan çalışmalardan; Tunç (2008), Türkiye'nin patent performansını araştırdığı çalışmasında, üniversite-sanayi işbirliğinin olmaması ve teknolojik taklitçilikten dolayı bu performansın kötü olduğunu belirtmiştir. Stern vd. (2000), 17 OECD ülkesinin 1973-1996 yılları verilerini kullanarak patent kararlarını incelemişlerdir. Bağımlı değişken patent sayısı iken bağımsız değişkenler gayrisafi yurtiçi hâsıla, kamu ve özel Ar-Ge harcamalarıdır. Patent sayısının bu değişkenlerle birlikte arttığı ve eğitim harcamalarının da ayrıca patent sayısını artırdığı ortaya konulmuştur. Tüylüoğlu ve Saraç (2012), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin inovasyon bakımından farklı olduğunu iddia ettikleri çalışmalarında, 26 gelişmiş ve 18 gelişmekte olan ülkeye ait 1998-2007 verilerini kullanarak dinamik en küçük kareler yöntemi tahmin etmişlerdir. Çalışmada bağımlı değişken patent sayısı iken; bağımsız değişkenler gayrisafi yurtiçi hâsıla, Ar-Ge harcamaları, beşeri sermaye, doğrudan yabancı yatırımlar, dışa açıklık, fikri mülkiyet haklarıdır. Model tahmin sonucuna göre gayrisafi yurtiçi hâsıla, doğrudan yabancı yatırımlar, dışa açıklık ve fikri mülkiyet hakları hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde patent sayısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Canh vd. (2019), panel veri kullanarak kurumsal kalite, dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırım akışlarının 1996-2014 yılları arasında 84 ülkenin inovasyon çıktısı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. İnovasyon çıktısını temsil etmek için patent sayısı seçilmiştir. Model sonuçlarına göre kurumsal kalite, içe doğru olan doğrudan yabancı yatırım akışı patenti pozitif etkilerken dışa açıklık negatif etkilemektedir.

Firmalar için yapılmış olan çalışmalardan olan; Chan (2010), Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Japonya ve Güney Afrika'da 9 tarımsal biyoteknoloji firmasının 1990-2000 yıllarında patent başvuru kararlarını araştırmıştır. Bağımlı değişken "patent başvurusu yapıldıysa 1, yapılmadıysa 0" şeklinde tanımlanmıştır. Bağımsız değişkenler ise ihracat, ithalat ve üretimdir. Üretim dışındaki değişkenlerin patent başvurusu üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Beneito vd. (2018), 2005-2013 yıllarında 10'dan fazla çalışanı olan İspanyol imalat-sanayi ve hizmetler sektörü firmalarının patent başvuru kararlarını analiz etmişlerdir. Çok değişkenli panel probit model kullanılarak yapılan tahminde bağımlı değişken firmanın patent başvurusu yapıp yapmadığı iken bağımsız değişkenler firmanın satışlarının piyasa yoğunluğu, Ar-Ge harcamaları, doktoralı işgücü, gölge değişken olarak ihracat (Avrupa Birliği'ne ihracat yapıldıysa 1, Avrupa Birliği dışına yapıldıysa 0)tır. Sonuçlara göre patent başvuruları firmaların Avrupa Birliği'ne yaptıkları ihracat ve Ar-Ge biriminde çalışan doktoralı işgücü ile pozitif ilişkilidir. Chen ve Zhang (2019), Çin'de son zamanlarda patent sayısında meydana gelen artışı dikkat çekici

bulduklarından Çin firmaları tarafından yapılan patent başvurularındaki artışın itici güçlerini incelemişlerdir. Ulaştıkları sonuçlara göre Ar-Ge yatırımının her tür patentleme faaliyeti üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi vardır. Doğrudan yabancı yatırımların patent başvuruları üzerindeki uyarıcı etkisi yalnızca faydalı model patentleri ve tasarım patentleri için güçlüdür. Patent sübvansiyonlarının ise sadece tasarım patentleri üzerinde olumlu etkisi vardır. Yaşar (2020), Ar-Ge’de üniversite sanayi işbirliğinin patent başvurularına etkisini araştırdığı çalışmada Ar-Ge bakımından üniversite sanayi işbirliğinin üst düzeyde olmasının patentlenebilir ürün ve hizmetleri artıran en önemli faktörlerden biri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Chen vd. (2021); Ren vd. (2021); Zhang vd. (2021) firma ve patent performansını araştıran diğer çalışmalardan bazılarıdır.

Yukarıdaki literatür taramasından görüldüğü gibi patenti etkileyen faktörler olarak genellikle makro değişkenler seçilmiştir ve patent durumu ülke veya firma bazında incelenmiştir. Bu çalışmada mikro veriler kullanılarak il düzeyinde patenti etkileyen faktörler tespit edilmeye çalışılacaktır.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

81 ilde tescil edilmiş patentin varlığını etkileyen faktörlerin araştırıldığı bu çalışmada kişi başı gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYH), yüksek lisans ve doktora mezunu sayısı, teknoloji geliştirme bölgeleri sayısı ve devlet ve vakıf üniversiteleri toplam sayısının illerin tescil edilen patent sayıları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan verilerin nasıl kullanıldığı ve nereden temin edildiği Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Veriler ve Kaynakları

Veriler	Kaynağı
İlde tescil edilmiş patent olup olmadığı (bağımlı değişken; yapay değişken olarak ifade edilmiştir)	Türk Patent ve Marka Kurumu
İl kişi başı GSYH (bağımsız değişken)	Türkiye İstatistik Kurumu
İldeki lisansüstü mezun sayısı (bağımsız değişken)	Türkiye İstatistik Kurumu
İldeki devlet ve vakıf üniversiteleri sayısı (bağımsız değişken)	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)
İldeki teknoloji geliştirme bölgeleri sayısı (bağımsız değişken)	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Devlet ve vakıf üniversiteleri toplamından oluşan üniversite sayısı ÖSYM tarafından yayımlanan tercih kılavuzundan elde edilmiştir. İl bazında kişi başı GSYH verisi en son 2018 yılında yayımlandığından Tablo 1’de yer alan veriler 81 ile ait 2018 yılı verileridir. Çalışmada söz konusu veri seti kullanılarak Eviews paket

programı yardımıyla analizler yapılmıştır. Analizler maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilen ikili lojistik regresyon modeline dayanmaktadır.

Logit Model

Modelin yapısı

Bağımlı değişkenin iki durumlu olduğu modellere ikili tercih modelleri denir. Bağımlı değişkenin ikiden fazla değer aldığı modeller de çoklu tercih modelleri olarak adlandırılır. Her iki modelde de temel amaç tercih olasılığının belirlenmesidir. Bağımlı değişkenin iki durumlu olduğu modeller doğrusal olasılık modeli, logit model ve probit modelidir (Tarı, 2011, s.245).

Doğrusal olasılık modeli bir karar biriminin belli bir tercihini yapma olasılığının onun sahip olduğu özelliklerinin doğrusal bir fonksiyonu olduğunu varsayar ve basitçe eşitlik (1) gibi oluşturulur.

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_i + u_i \quad (1)$$

Burada X_i veri iken Y_i nin koşullu beklenen değeri $E(Y_i | X_i)$, X_i veri iken olayın gerçekleşmesinin koşullu olasılığı $[P(Y_i=1|X_i)]$ olarak yorumlanabilir (Özer, 2004: 62). Doğrusal olasılık modeline ilişkin bazı eleştiriler vardır. Bunlar:

- Hata teriminin normal dağılımlı olmaması
- Hata teriminin değişen varyanslı olması
- R^2 değerinin genellikle küçük çıkarak, ilişkinin uyumunu gösteren bir ölçü olamaması

şeklinde sıralanmaktadır (Tarı, 2011, s. 249).

Olasılığın 0-1 aralığında kalmasını sağlayan ve katsayılar itibariyle doğrusal olmayan probit modeli, genellikle gözlenemeyen bir fayda indeksi dikkate alınarak oluşturulmaktadır (Özer, 2004: 70). Probit modelinin tahmini için en küçük kareler yöntemi uygun değildir. En çok benzerlik yöntemi ile probit modelinin parametrelerinin tutarlı tahminlerini elde etmek mümkündür. Ancak, anlaşılması ve yorumlanması bakımından karmaşık olan bu model, logit modeli kadar yaygın bir şekilde kullanılmamaktadır (Tarı, 2011, s. 253).

Doğrusal olasılık modelinde karşılaşılan sorunları gidermek için normal birikimli dağılım fonksiyonuna dayalı olarak türetilen probit modeline alternatif olarak oluşturulan bir başka tercih modeli logit modelidir. Bu model oluşturulurken izlenen süreç, probit modelde izlenen sürecin aynısıdır. Aralarındaki tek fark dayandıkları birikimli dağılım fonksiyonudur. Normal birikimli dağılım fonksiyonundan türetilen probit modelinin aksine, logit model lojistik birikimli dağılım fonksiyonundan türetilmektedir (Özer, 2004, s. 75).

Logit model eşitlik (2)'de gösterilen lojistik birikimli dağılım fonksiyonundan türetilmektedir.

$$P_i = \frac{1}{1 + e^{-I}} = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_i)}} \quad (2)$$

Burada;

I_i = iki sonuçlu bağımlı değişken

P = incelenen olayın gerçekleşme olasılığı

e = hata terimi

X_i = bağımsız değişkenler

β_0, β_1 = katsayılarıdır.

I_i $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değer alırken, P_i 0-1 arasında değer alır, ayrıca P_i ile I_i arasında doğrusal olmayan bir ilişki bulunmaktadır.

Bağımsız değişken k adet olduğunda logit model

$$l_i = \ln\left(\frac{P_i}{1 - P_i}\right) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k + u_i \quad (3)$$

şeklinde ifade edilir.

Logit modelde katsayılar doğrudan bağımsız değişkenin olasılık üzerindeki etkisini vermemektedir. Olasılığın bağımsız değişkene göre değişme oranı sadece ilgili katsayıya (β) değil, aynı zamanda değişimin ölçüldüğü olasılığın düzeyine de bağlıdır (Özer, 2004, s.77). Yani,

$$\frac{dP_i}{dX_i} = P_i(1 - P_i)\beta_i \quad (4)$$

dir. Bu denklem, bağımsız değişkenlerdeki bir değişimin olayın gerçekleşme olasılığı üzerindeki değişimini verecektir. Logit modelde sabit terim bağımsız değişkenler sıfır olduğunda olayın gerçekleşme log-olasılık oranının değerini verirken, eğim katsayıları bağımsız değişkenlerdeki 1 birimlik değişmeye karşılık olayın gerçekleşme olasılığındaki değişmeyi ölçmektedir (Gujarati, 1999, p.555).

AMPİRİK BULGULAR

Logit model tahmin sonuçlarına geçmeden önce çalışmada kullanılan verilere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	Patent	Kişi başı GSYH	Lisansüstü mezunu	Teknoloji geliştirme bölgeleri	Üniversite sayısı
Ortalama	0.862500	34239.81	14636.06	1.037500	2.387500
Medyan	1.000000	31742.00	4446.000	1.000000	1.000000

Maksimum	1.000000	79254.00	343921.0	10.00000	53.00000
Minimum	0.000000	15121.00	866.0000	0.000000	1.000000
Standart Sapma	0.346547	12209.12	43020.28	1.664550	6.165428

Tablo 2’de görüldüğü gibi patent verisi yapay değişken olarak ifade edildiğinde 0-1 değerleri alan kesikli gölge değişken iken, diğer değişkenler sürekli değişkenlerdir. Bağımlı değişken aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

2018 yılında söz konusu ilin tescil edilmiş patenti varsa =1

2018 yılında söz konusu ilin tescil edilmiş patenti yoksa =0

Yine tanımlayıcı istatistiklere göre 81 ilde kişi başı GSYH ortalama olarak 34239.81; yüksek lisans ve doktora mezunları toplamından oluşan lisansüstü mezun sayısı ortalama olarak 14636.06; illerdeki teknoloji geliştirme bölgelerinin sayısı ortalama olarak 1 iken devlet ve vakıf üniversiteleri toplamından oluşan üniversiteyi sayısı ise ortalama olarak 2’dir.

Logit Model Tahmin Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında Eviews paket programı yardımıyla tahmin edilen illerin tescil edilmiş patent sayısını etkileyen faktörler logit model yardımıyla araştırılmıştır. Model tahmin sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Logit Model Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Z istatistik	Prob.
Kişi başı GSYH	0.000177	7.87E-05	2.243154	0.0249**
Lisansüstü mezun	0.001997	0.000513	3.893179	0.0001*
Teknoloji geliştirme bölgesi	2.814498	1.628682	1.728083	0.0840***
Üniversite sayısı	-2.450214	0.904583	-2.708666	0.0068*
Sabit Terim	-6.145413	2.538757	-2.420639	0.0155**
Log-olabilirlik	-9.257503			
Ortalama log-olabilirlik	-0.115719			
Kısıtlı log-olabilirlik	-32.03193			
LR istatistiği	45.54886			

Prob. LR	0.000000
McFadden R ²	0.710991
Akaike bilgi kriteri	0.356438
Schwarz bilgi kriteri	0.505314
Hannan-Quinn kriteri	0.416126

Not: *%1 önem düzeyinde, **%5 önem düzeyinde, ***%10 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, lisansüstü mezun sayısı ve üniversite sayısı değişkenleri %1 önem düzeyinde; kişi başı GSYH değişkeni %5 önem düzeyinde ve teknoloji geliştirme bölgesi sayısı değişkeni %10 önem düzeyinde anlamlıdır. Olabilirlik oranı test istatistiğine ait prob. Değeri modeldeki tüm katsayıların %5 önem düzeyinde istatistiki bakımdan anlamlı olduğunu göstermektedir (0.00000<0.01). Ayrıca uyumun iyiliğini gösteren McFadden R² değeri %71.0991 olarak bulunmuştur.

Modeldeki sabit terim, bağımsız değişkenlerin sıfır olması halinde illerin tescil edilmiş patentlerinin olmasının log-olasılık oranını verir. Katsayıların işaretleri ise bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü verir. Buna göre kişi başı GSYH, lisansüstü mezun sayısı ve teknoloji geliştirme bölgesi sayısı illerin tescil edilmiş patentlerinin olma olasılığını pozitif etkilerken; üniversite sayısı negatif etkilemektedir. Eğitim katsayılarının büyüklüğü de bağımsız değişkenlerde meydana gelecek 1 birimlik bir değişimin illerin tescil edilmiş patentlerinin olma olasılığı üzerindeki etkisini göstermektedir. Buna göre lisansüstü mezun sayısı, teknoloji geliştirme bölgeleri sayısı ve üniversite sayısı sabitken kişi başı GSYH'da meydana gelecek 1 birimlik artış illerin tescil edilmiş patentlerinin olmasının log-olasılık oranını 0.000177 artıracaktır. Kişi başı GSYH, teknoloji geliştirme bölgesi sayısı ve üniversite sayısı sabitken lisansüstü mezunları sayısının 1 kişi artması illerin tescil edilmiş patentlerinin olmasının log-olasılık oranını 0.001997 artıracaktır. Kişi başı GSYH, lisansüstü mezun sayısı ve üniversite sayısı sabitken yeni bir teknoloji geliştirme bölgesinin kurulması illerin tescil edilmiş patentlerinin olmasının log-olasılık oranını 2.814498 artıracaktır. Kişi başı GSYH, lisansüstü mezun sayısı ve teknoloji geliştirme bölgesi sayısı sabitken yeni bir üniversite kurulması illerin tescil edilmiş patentlerinin olmasının log-olasılık oranını 2.450214 azaltacaktır.

Logit model çerçevesinde yapılabilecek bir diğer yorum da bağımsız değişkenlerin belirli değerleri için olayın kendi olasılığını tahmin etmektir. Bu olasılığı tahmin etmek için eşitlik (2) çözümlenmelidir. Bağımsız değişkenlerin örneklem

değerleri olarak kişi başı GSYH 15121 TL; lisansüstü mezun sayısı olarak 866; teknoloji geliştirme bölgesi sayısı olarak 1 ve üniversite sayısı olarak 2 seçilmiştir.

$$P_i = \frac{1}{1+e^{-i}} = \frac{1}{1+e^{-[-6.145413+0.000177(15121)+0.001997(866)+2.8144988(1)-2.450214(1)]}} = 0.20 \quad (5)$$

Bu sonuca göre kişi başı GSYH'sı 15121 TL olan, lisansüstü mezun sayısı 866 kişi olan, 1 adet teknoloji geliştirme bölgesi ve 1 adet üniversitesi olan bir ilin tescil edilmiş patentinin olma olasılığı %20'dir.

Logit modelde katsayılar doğrudan bağımsız değişkenlerdeki bir değişimin bağımlı değişkenin beklenen değeri üzerindeki etkisi olarak yorumlanmamaktadır. Logit modelde katsayı yorumlarının yapılabilmesi için marjinal etkiler hesaplanır. Olasılığın bağımsız değişkene göre değişme oranı sadece ilgili katsayıya değil, aynı zamanda değişimin ölçüldüğü olasılığın düzeyine de bağlıdır (Özer, 2004: 198). Bağımsız değişkenlerdeki bir değişimin illerin tescil edilen patent sayısının olma olasılığı üzerinde meydana getireceği değişim belirlenmektedir. Buna göre marjinal etkiler aşağıdaki eşitliklerle hesaplanmıştır.

$$\frac{\partial P}{\partial \text{kişibaşıGSYH}} = P(1-P)\beta_1 = 0.20(1-0.20)(0.000177) = 0.00002832 \quad (6)$$

$$\frac{\partial P}{\partial \text{lisansüstümezun}} = P(1-P)\beta_2 = 0.20(1-0.20)(0.001997) = 0.00031952 \quad (7)$$

$$\frac{\partial P}{\partial \text{teknolojigeliştirmebölgeleri}} = P(1-P)\beta_3 = 0.20(1-0.20)(2.814498) = 0.45031968 \quad (8)$$

$$\frac{\partial P}{\partial \text{üniversite}} = P(1-P)\beta_4 = 0.20(1-0.20)(-2.450214) = -0.39203424 \quad (9)$$

TARTIŞMA

Çalışmada 81 ilin tescil edilen patent sayısını etkileyen faktörler uygulamada en sık kullanılan ikili tercih modellerinden olan logit model ile tahmin edilmiştir. Literatürde patenti etkileyen faktörler olarak daha çok eğitim, Ar-Ge harcamaları ve üniversite-sanayi iş birliği üzerinde durulmuş ve genellikle ülke statüsünde bu durum ele alınmıştır. Bu çalışmada il bazında patentlerin durumu ele alınarak literatüre farklı bir bakış açısı katmak amaçlanmıştır.

İl bazında kişi başına GSYH verisi en son 2018 yılında yayımlandığından çalışmadaki tüm veriler 2018 yılına aittir. Modelde bağımlı değişken yapay değişken olarak tanımlanmıştır. 2018 yılında söz konusu ilin tescil edilmiş patenti varsa 1,

yoksa 0 olarak kodlanmıştır. Bağımsız değişkenler ise kişi başı GSYH, lisansüstü mezun sayısı, teknoloji geliştirme bölgesi sayısı ve devlet ve vakıf üniversitelerinin toplamından oluşan üniversite sayısıdır.

Model tahmin sonuçlarına göre tüm bağımsız değişkenler istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Katsayıların işaretlerine bakıldığında kişi başı GSYH, lisansüstü mezun sayısı ve teknoloji geliştirme bölgeleri patenti pozitif etkilerken üniversite sayısı negatif etkilemektedir. Logit modelde katsayılar doğrudan bağımsız değişkenlerdeki bir değişimin bağımlı değişkenin beklenen değeri üzerindeki etkisi olarak yorumlanamadığından modelde katsayı yorumlarının yapılabilmesi için marjinal etkiler hesaplanır. Marjinal etkiler ile bağımsız değişkenlerdeki bir değişimin illerin tescil edilen patent sayısının olma olasılığı üzerinde meydana getireceği değişim belirlenmektedir. Buna göre, 81 ilde tescil edilen patentin olma olasılığı; kişi başı GSYH 1 birim arttığında 0.00002832 artacaktır, lisansüstü mezun sayısı 1 kişi arttığında 0.00031952 artacaktır, yeni bir teknoloji geliştirme bölgesi kurulduğunda 0.45031968 artacaktır ve yeni bir üniversite kurulduğunda 0.39203424 azalacaktır.

Ar-Ge harcamaları patentin en büyük yansımasıdır, fakat il düzeyinde Ar-Ge harcamaları yayımlanmadığından analize dahil edilememiştir ve bu durum çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır.

SONUÇ

Patent bir buluşun kullanımındaki mülkiyet hakkı olduğundan yetkili bir devlet kurumu tarafından verilen ve belirli bir yıl boyunca yeni bir cihaz veya işlemin üretiminden veya kullanımından başkasını dışlama hakkını veren bir belgedir. Buluşu kimin üretmesine, satmasına patent sahibi karar verir. Ayrıca patentin kullanım lisansı başkasına verilebilir. Herhangi bir buluşun patentlenebilmesi için o buluşun yeni olması yani patent başvurusunun yapıldığı tarihten önce dünyanın herhangi bir yerinde hiçbir şekilde halka açıklanmaması gerekir. Aynı zamanda buluşun yaratıcı olması, hâlihazırda bilinenler ile karşılaştırıldığında konu hakkında iyi bilgi ve deneyime sahip biri için açık olmaması ve endüstriyel kullanıma uygun olması gerekmektedir.

Patentler ve onları koruma altına alan fikri mülkiyet hakları; yeniliğe ve ekonomik büyümeye neden oldukları için politika yapımcılar için önemli bir araçtır. Bu çalışmada da patentler ve kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bunun yanında ildeki yüksek lisans ve doktora mezunlarının artmasıyla ildeki patent sayısının artacağı tespit edilmiştir. Ancak ilde tescil edilmiş patent olma olasılığına en büyük katkıyı ildeki teknoloji geliştirme bölgeleri yapmaktadır. Dolayısıyla illerde bu merkezlerin sayılarının artması patent sayısını artırarak şehirlerin daha yenilikçi ve rekabetçi olmalarına yol açacaktır. İl düzeyinde Ar-Ge harcamaları yayımlandığı takdirde çalışma daha da genişletilip Ar-Ge harcamalarının illerin yeniliği üzerindeki etkisi araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Acs, Z. J., Anselin, L. & Varga, A. (2002). Patents and innovation counts as measures of regional production of new knowledge. *Research Policy*, 31, 1069-1085.

Beneito, P., Rochina-Barrachina, M. E. & Sanchis, A. (2018). International patenting decisions: empirical evidence with Spanish firms. *Economia Politica*, 35, 579-599.

Bergin, J. (2018). Patent policy, investment and social welfare. *International Journal of Industrial Organization*, 61, 439-458.

Bettencourt, L. M. A., Lobo, J. & Strumsky, D. (2007). Invention in the city: increasing returns to patenting as a scaling function of metropolitan size. *Research Policy*, 36, 107-120.

Block, J. H. & Spiegel, F. (2013). Family firm density and regional innovation output: an exploratory analysis. *Journal of Family Business Strategy*, 4, 270-280.

Canh, N. P., Schinckus, C. & Thanh, S. D. (2019). Do economic openness and institutional quality influence patents? evidence from gmm systems estimates. *International Economics*, 157, 134-169.

Chan, H. P. (2010). The Determinants of international patenting for nine agricultural biotechnology firms. *The Journal of Industrial Economics*, 58(2), 247-278.

Chen, Z. & Zhang, J. (2019). Types of patents and driving forces behind the patent growth in China. *Economic Modelling*, 80, 294-302.

Chen, Z., Zhang, J. & Zi, Y. (2021). A cost benefit analysis of R&D and patents: firm-level evidence from China. *European Economic Review*, 133, 1-28.

Gachanja, I. M., Nga'nga', S. I. & Kiganane, L. M. (2020). Influence of organization learning on innovation output in manufacturing firms in Kenya. *International Journal of Innovation Studies*, 4, 16-26.

Griliches, Z. (1990). Patent statistics as economic indicators: a survey. *Journal of Economic Literature*, 28(4), 1661-1707.

Gujarati, D. N. (1999). *Temel ekonometri*, (Çev. Ü. Şenesen ve G.G. Şenesen), Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Hayward, M., Caldwell, A., Steen, J., Gow, D. & Liesch, P. (2017). Entrepreneurs' capital budgeting orientations and innovation outputs: evidence from Australian biotechnology firms. *Long Range Planning*, 50, 121-133.

Işık, C. & Keskin, G. (2013). Bilgi ekonomilerinde rekabet üstünlüğü oluşturulması açısından inovasyonun önemi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(1), 41-57.

Im, H. J. & Shon, J. (2019). The effect of technological imitation on corporate innovation: evidence from US patent data. *Research Policy*, 48, 1-18.

Jaffe, A. B., Trajtenberg, M. & Henderson, R. (1993). Geographic localization of knowledge spillovers as evidenced by patent citations. *The Quarterly Journal of Economics*, 108 (3), 577-598.

Janger, J., Schubert, T., Andries, P., Rammer, C. & Hoskens, M. (2017). The EU 2020 innovation indicator: a step forward in measuring innovation outputs and outcomes?. *Research Policy*, 2017, 30-42.

Özer, H. (2004). *Nitel değişkenli ekonometrik modeller teori ve bir uygulama*. Nobel Yayın Dağıtım, 1. Basım, Ankara.

Ren, S., Cheng, Y., Hu, Y. & Yin, C. (2021). Feeling right at home: hometown CEOs and firm innovation. *Journal of Corporate Finance*. 66, 1-26.

Schwartz, M., Peglow, F., Fritsch, M. & Günther, J. (2012). What drives innovation output from subsidized R&D cooperation?- project –level evidence from Germany. *Technovation*, 32, 58-369.

Stern, S., Porter, M. E. & Furman, J. L. (2000). *The determinants of national innovative capacity*. NBER Working Paper Series, Working Paper No: 7876, Cambridge.

Taalbi, J. (2020). Evolution and structure of technological systems – an innovation output network. *Research Policy*, 49, 1-22.

Tarı, R. (2011). *Ekonometri*. Umuttepe Yayınları, 7. Baskı, Kocaeli.

Tunç, H. (2008). *Bir yenilik göstergesi olarak patent ve türkiye patent performansı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Tüylüoğlu, Ş. & Saraç, Ş. (2012). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde inovasyonun belirleyicileri: ampirik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 39-74.

Xu, S., Fenik, A. P. & Shaner, M. B. (2014). Multilateral alliances and innovation output: the importance of equity and technological scope. *Journal of Business Research*, 67, 2403- 2410.

Yaşar, N. (2020). Ar-Ge’de üniversite sanayi işbirliğinin patent başvurularına etkisinin istatistik analizi. *International Journal of Applied Economic and Finance Studies*, 5(1), 28-40.

Yaylalı, M., Akan, Y. & Işık, C. (2010). Türkiye’de Ar-Ge yatırım harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki eş-bütünleşme ve nedensellik ilişkisi: 1990-2009. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 13-26.

Zhang, G., Duan, H. & Zhou, J. (2017). Network stability, connectivity and innovation output. *Technological Forecasting&Social Change*, 114, 339-349.

Zhang, Q., Chen, J., Zhang, P. & Liu, H. (2021). How does the business cycle affect firm innovation? Evidence from China’s listed companies. *Emerging Markets Finance and Trade*, DOI: 10.1080/1540496X.2021.1877132.

İnternet Kaynakları

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, www.osym.gov.tr, Erişim Tarihi: 30.08.2020

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, www.sanayi.gov.tr, Erişim Tarihi: 30.08.2020

Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 30.08.2020

Türk Patent ve Marka Kurumu, www.turkpatent.gov.tr, Erişim Tarihi: 30.08.2020

World Intellectual Property Organization, www.wipo.int, Erişim Tarihi: 30.08.2020

Yayın Geliş Tarihi: 09.01.2020
Yayına Kabul Tarihi: 15.07.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.857313

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1193-1217
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

VEJETARYEN OLMAK YA DA OLMAMAK: NETNOGRAFİK PERSPEKTİFTEN VEGAN-VEJETARYEN SANAL TOPLULUKLARI

Gözde YETİM*
İrem BURAN**
Metin ARGAN***
Alper ÖZER****

Öz

Günümüzde sanal topluluklar, vegan-vejetaryen kimliğe sahip bireyler için kimliklerini öne çıkarabilecek ve kendilerini ifade edebilecek bir alan olarak değerlendirilmektedir. Daha da ötesi, üye olunan sanal toplulukların kişilerin tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu tartışılmaktadır. Veganlık-vejetaryenlik, yaşam tarzının yanı sıra bir felsefe ve biyoetik bakıştır. Vejetaryenlik, beslenmede hiçbir hayvan etinin kullanılmaması ve diğer hayvansal ürünlerinin tüketiminin daha sınırlı olması iken, veganlık hiçbir hayvan ürününün kullanılmaması ve tüketilmemesine dayanan bir beslenme tarzı ve hayat görüşüdür. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, vegan-vejetaryen sanal topluluklara üye olan bireylerin tüketim davranışlarını, tutumlarını ve kültürlerini belirlemektir. Araştırmada, netnografi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, vegan-vejetaryen sanal topluluklarına ilişkin en aktif olan altı Facebook grubu ve altı forum sayfası incelenmiştir. Araştırma sonucu olarak ortaya çıkan tüm ana ve alt kategorilerden yola çıkarak vegan-vejetaryen bireylerin kendilerine bir sosyal kimlik kazandırma amacı ile çeşitli sosyal platformlarda yer aldıkları söylenebilir. Yapılan paylaşımlar yeni başlayanlara yol gösterici

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Yetim, G., Buran, İ., Argan, M., Özer, A. (2021). Vejetaryen olmak ya da olmamak: Netnografik perspektiften vegan-vejetaryen sanal toplulukları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1193-1217.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü, ORCID: 0000-0002-4345-4251, g.yetim@alparslan.edu.tr.

* Doktora Öğrencisi (YÖK 100/2000 ve TÜBİTAK 2211 Doktora Bursiyeri), Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0002-4241-6122, iremburan@gmail.com.

* Prof. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, ORCID: 0000-0002-9570-0469, margan@eskisehir.edu.tr.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0002-2886-7314, ozer@politics.ankara.edu.tr.

nitelik taşırken, merak edilen birçok konuda fikir alışverişinde bulunarak veganlık-vejetaryenlik ile ilgili sorularına da cevap bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Vejetaryen, Vegan, Netnografi, Sanal Topluluklar, Sosyal Kimlik Teorisi.*

TO BE VEGETARIAN OR NOT TO BE: VEGAN-VEGETARIAN VIRTUAL COMMUNITIES FROM NETNOGRAPHIC PERSPECTIVE

Abstract

Today, virtual communities are considered as a space where individuals with a vegan-vegetarian identity can highlight their identities and express themselves. It's argued that the virtual communities that are subscribed to have an impact on the attitudes and behaviors of people. It is philosophy and bioethics view as well as a vegan-vegetarian lifestyle. Vegetarianism is not using any animal meat in the diet and the consumption of other animal products is more limited, while veganism is a nutrition style and life view based on not using and consuming any animal products. The aim of the study is to determine the consumption behaviors, attitudes and cultures of individuals who are members of vegan-vegetarian virtual communities. The netnography method, was used in the study. In this study, the six most active Facebook and six forum pages related to vegan-vegetarian virtual communities were examined. Based on all the main and sub-categories that emerged as a result of the research, it can be said that vegan-vegetarian individuals take part in various social platforms in order to gain a social identity. While the posts are guiding newcomers, they also find answers to their questions about veganism-vegetarianism by exchanging ideas on many curious issues.

Keywords: *Vegetarian, Vegan, Netnography, Virtual Communities, Social Identity Theory.*

GİRİŞ

Günümüzde bireyler kendi kimliklerini oluşturarak sosyalleşmek ve toplumda belirli gruplarla aidiyet kurmak istemektedir (Yegen & Aydın, 2018). Bireyin vegan-vejetaryen olması yalnızca beslenme tercihi ile ilgili değildir, sosyal bir kimlik göstergesidir (Nezlek & Forestell, 2020). Postmodernizm ile birlikte bireyler, çevreye ve hayvanlara karşı daha duyarlı hale gelmektedir. Kendi zevk ve çıkarları için hayvan sömürücülerine karşı vegan-vejetaryen kimliğe sahip olarak tüketim tercihlerini değiştirenlerin sayısı oldukça fazladır. Vegan-vejetaryen tüketiciler de son yıllarda sosyoloji, antropoloji, psikoloji, pazarlama, çevre, beslenme gibi birçok disiplinler arası alanın araştırma konusu olmuştur (Leitzmann, 2014; Ruby, 2012, Wright, 2015). Veganizm, hayvansal kaynaklı ürünlerin kullanımını reddederken, vejetaryenizm et yemeyen ancak belirli hayvansal ürünleri tüketenleri kendi içinde gruplara ayırmaktadır.

Bireyin vegan-vejetaryen olmayı seçmesi yalnızca beslenme alışkanlığı ile ilgili değildir (Rosenfeld & Burrow, 2017). Böyle bir yaşam tarzını benimsemek benliğin bir dışı vurumudur. Bu yaşam tarzı bireyin savunduğu etik ve sosyal değerleri gösterme biçimi; bir diğer ifadeyle sosyal bir kimliğidir (Oyserman, 1993).

Her iki grubun da söz konusu kimliklere sahip olurken etik, hayvan hakları, sağlık, ekolojik gibi birçok gerekçesi bulunmaktadır (Recnizkova, 2010; Gelderloos, 2011). Dolayısıyla, tüketici olarak vegan-vejetaryen bireyler, sosyal medya üzerinde çeşitli sanal topluluklar aracılığıyla bilgi ve deneyimlerini paylaşarak diğer insanlar ile etkileşimde bulunurken söz konusu gerekçelere sıklıkla değinmektedir.

Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte çeşitli nedenlerden dolayı bir araya gelemeyen bireyler için fikir paylaşımında bulunmak amacıyla sanal topluluklar önemli bir hale gelmektedir (Cheng vd., 2007). Sayıları giderek artan vegan-vejetaryen bireylere yönelik kurulan sanal toplulukların incelendiği pek az çalışma mevcuttur. Birçok farklı hareketler gibi vegan-vejetaryen bireyler kendi kimliklerini ortaya koymak, tüketim tarzlarını ifade etmek, bilgi ve deneyim aktarımı yapmak amacıyla sosyal medya üzerinden sanal topluluklara dahil olmakta ve diğer bireyler ile etkileşim kurabilmektedir (Lerman, 2007). Sosyal medyada yer alan vegan-vejetaryen gruplar bu akımın yaygınlaşmasında büyük rol oynamaktadır. Facebook, Twitter, Instagram ya da bloglar aracılığı ile bireysel olarak başlayan vegan-vejetaryen tüketim anlayışı kitlesel bir hal almaktadır (Yegen & Aydın, 2018). Sanal topluluklar aracılığıyla, vegan-vejetaryen kimliğine sahip bireylerin, birbirleriyle etkileşimleri incelenerek yaşam tarzı, tüketim alışkanlıkları, felsefeleri hakkında çıkarımlarda bulunabilmek mümkündür. Bu doğrultuda, özellikle netnografik bir yaklaşımla vegan-vejetaryen tüketim davranışını, tutumunu ve kültürlerini anlamaya yönelik sınırlı sayıda çalışmanın olması, bu çalışmayı literatüre katkı bağlamında önemli hale getirdiği düşünülmektedir. Çoğunlukla Batı ve Kuzey Avrupa'da sosyal bir kimlik olarak vegan-vejetaryen bireyler üzerinde yapılan araştırmalar bulunmakla beraber, Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır (Nezlek & Forestell, 2020). Dolayısıyla bu çalışmanın, Türkiye'de yaşayan vegan-vejetaryen kimliğini benimseyen bireylerin tüketim davranışlarını, kültürlerini, tutumlarını, motivasyonlarını netnografik bir yöntemle incelemesi bakımından literatürdeki önemli bir boşluğu doldurduğu düşünülmektedir.

Sanal Topluluklar

Sanal topluluklar ilk kez Rheingold (1993) tarafından tanımlanmıştır. Sanal topluluklar bilgisayar ağları aracılığıyla bireylerin birbirleri ve tüm dünya ile eş zamanlı iletişim halinde olmasını sağlayan sosyal gruplardır. Bireyler sanal topluluklar aracılığıyla paylaşımında bulunarak birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Özellikle sosyal ağlar üzerinden paylaşımlarda bulunarak sosyal çevrelerini genişletmektedirler (Erdoğan & Torun, 2009).

Bireyler ilgi duydukları konularda, sanal topluluklar aracılığıyla bilgi sahibi olmakta ve deneyimlerini paylaşmaktadırlar. Bu şekilde oluşturulan sanal topluluklarda iletişim çoğunlukla elektronik ağızdan ağıza (E-WOM) şeklinde olmaktadır. Bireyler bir konu üzerinde deneyimlerini, beklentilerini, memnuniyetlerini ya da memnuniyetsizliklerini paylaşarak belirli davranışların şekillenmesini sağlamaktadırlar (Yamamoto, 2007). Son yıllarda en yaygın olarak Facebook, Instagram, Youtube, Twitter, Wikipedia, bloglar, forum sayfaları ve

sözlüklerde oluşan sanal topluluklar sayesinde bir araya gelen bireyler, birbirleri ile fikir alışverişinde bulunmaktadır (Valck, 2005). Sanal toplulukların üyeleri arasında sürekli etkileşim vardır. Bu sayede bilgi akışı oldukça hızlı olmaktadır. Üyeler deneyimlerini paylaşarak, soru sorarak, yorum yaparak ve tavsiyelerde bulunarak grup ile iç içe olmaktadır.

Sanal topluluklar, bireylerin ilgi alanı doğrultusunda oluşmaktadır ve bu durum çoğunlukla tüketim tercihleri, yaşam tarzları konusunda ortaya çıkmaktadır (Kozinets, 1999). Topluluklara üye olan bireyler, benimsedikleri tüketim ve yaşam tarzlarına ilişkin görüşlerini, meraklarını, bilgilerini ve heyecanlarını paylaşma niyetindedirler (Schau & Gilly, 2003). Bireylerin yaşam tarzlarına bağlı olarak gerçekleştirdiği tüketim faaliyetleri tüketme eyleminden ziyade kimlik edinme, müzakerede bulunma ve toplumda farklı olma ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Baudrillard, 1997). Bu nedenler bireylerin sanal topluluklarda var olma gerekçelerini göstermektedir.

Sanal topluluklarda sosyal kimlik oluşturma süreçlerinde bireyin sosyal çevrede bağlı olduğu topluluğa göre konumlanmasını sağlamaktadır. Bireylerin tüketim tercihleri; değerleri ve etik anlayışlarına göre dahil olunan sanal gruplarda kimliğin ifade ediliş biçimi olmaktadır (Schau & Gilly, 2003). Bu nedenle benimsenen yaşam tarzı, bireylerin seçtiği tüketim tercihleri ile ilgili olmaktadır. Bir başka ifadeyle yaşam tarzı, bireylerin tüketim faaliyetleri, ilgileri, fikirleri doğrultusunda gelişmektedir. Sanal topluluklarda bu nedenler ile oluşmaktadır. Üyelerin birbirleri ile etkileşiminin ve paylaşımlarının fazla olması durumunda da topluluk kimliği ile bireyin kimliği birbiriyle tutarlı hale gelmektedir (Tambyah, 1996).

Son yıllarda sayıları giderek artan vegan-vejetaryen bireyler, kendileriyle aynı kimliğe, etik görüşe ve düşünceye sahip olan diğer bireyler ile sosyal medyada yer alan sanal topluluklar aracılığı sayesinde bir araya gelmektedirler. Bu sosyal platformda bireyler, beslenme konusunda yaşadıkları zorlukları, aile ve arkadaş gruplarında gördükleri tepkileri, sosyal ve kültürel etkileri ve neden vegan-vejetaryen olmayı seçtiklerini birbirleriyle paylaşarak, duygusal bir bağ kurmakta ve sosyal kimliklerini yansıtabilmektedirler (Cheng vd., 2007).

Sosyal Kimlik Teorisi

Sosyal gruplara dahil olan kişilerin üyeliğini, gruba katılma süreçlerini ve birbirleriyle ilişkilerini, diğer bir ifadeyle bireylerin gruplar arası davranışlarını ele alan sosyo-psikolojik bir teoridir (Hogg vd., 1995). Sosyal kimlik teorisi, bireylerin iyi bir imaj ortaya koymak için sosyal gruplara ya da topluluklara dahil olarak çeşitli davranışlarda bulduklarını ifade etmektedir (Turner, 1975; Tajfel, 1982).

Çeşitli araştırmalara konu olan bu teoride, bireylerin aidiyet hissettikleri sosyal toplulukları incelediği için tüketici davranışlarını açıklamada yol göstermektedir. Tüketiciler kendi kimlikleri aracılığıyla belli sosyal topluluklara katılmaktadır. Böylece hem kendilerini tanıma fırsatı hem de grup üyeleri ile

etkileşim halinde olarak bilgi ve deneyim paylaşımında bulunmaktadır (Lam vd., 2010). Tüketiciler kendi kimliklerine göre herhangi bir sosyal gruba katılarak ve grup üyeleri ile aktif ilişkiler kurarak kendi davranışlarını yönlendirmektedir.

Bireyler için vegan-vejetaryen olmak bir kimlik göstergesidir. Bu kimliğe sahip tüketiciler sosyal topluluklarda yer alarak diğer insanlar ile iletişim kurarak ve bilgi paylaşımında bulunmaktadır. Vegan-vejetaryen olmak beslenme biçimi dışında, farklı bir kimlik edinme olarak ele alınmaktadır. Vegan-vejetaryen yaşam tarzını benimseyenler, zamanla bireysellikten çıkarak daha toplumsal hareket etmekte ve toplum içindeki değişimi hayvan ve çevre yararına önem vererek sürdürmeyi amaçlamaktadır. Veganlık-vejetaryenlik, beslenme veya yaşam tarzı olmakla birlikte, bireyin yeni bir kimlik edinme biçimidir (Wright & Adams, 2015). İnsanlar vegan-vejetaryen kimliğe sahip olurken belirli sosyal motivasyonlardan etkilenmektedir. Öncelikle hayvan hakları ve etik nedenler başta olmak üzere sağlık ya da ekolojik sebeplerden dolayı da bu kimliği tercih etmektedirler. Bireyler tüm bu nedenler çerçevesinde, belirli tüketim alışkanlıklarını benimseyerek uzun dönemde kimliklerini sürdürmek istemektedirler (Hoffman vd., 2013; Radnitz vd., 2015). Kendi kimliklerini tanımlayan vegan-vejetaryen bireyler çeşitli sosyal ortamlarda etkileşimde bulunmaktadır. Çünkü etkileşim kurma ihtiyacı hem vegan-vejetaryen kimliğe sahip olurken ki sürece destek sağlamakta hem de bilgi sahibi olmalarına yardımcı olmaktadır (Cherry, 2015). Ayrıca, sosyal platformlarda da diğer vegan-vejetaryen bireyler ile tüketimlerine yönelik tutumlarını geliştirmekte ve sosyal ilişkilerini tercih ettikleri kimlikler ile güçlendirmektedirler (Greenebaum, 2012).

“Sosyal Kimlik” Yaklaşımıyla Vegan ve Vejetaryenlik

Vegan-vejetaryen olmayı seçmek sosyal bir kimlik seçmektir (Rosenfeld & Burrow, 2017). Sosyal kimlik teorisine göre bir bireyin iki kimliği vardır; ilki kişisel kimlik, ikincisi sosyal kimliktir (Ashforth & Mael, 1989). Kişisel kimlik, kendine has özellikleri içerirken, sosyal kimlik bireyin toplumda göze çarpan özelliklerini içermektedir. Vegan-vejetaryen bireylerin de her gün tekrarladıkları beslenme tarzları ve tüketim alışkanlıkları göze çarpan birer sosyal kimlikleridir (Rosenfeld & Burrow, 2017). Kültürel normlar, aile, arkadaşlar, restoranlar, sosyal medya gibi faktörler sosyal kimliğin gelişiminde etkili olmaktadır. Bireylerin yiyecek ve içecek tercihlerinin sosyal grup üyeliğini gösterdiği göz önüne alındığında, vegan-vejetaryen olmayı seçmiş bireylerin tüketim tercihleri de bireyin sosyal kimliğinin bir parçası olarak ifade edilebilir (Bisogni vd., 2002). Gerçekten de bireyin yemek tercihini içeren sosyal deneyimler veya diyet değişiklikleri, bireyin kimliğini yeniden tanımlamaktadır (Keane & Willetts, 1994). Geleneksel olarak kabul edilen beslenme tercihlerini reddetmek, hayvanlara yapılan eziyetler, baskın sosyal normlar vegan-vejetaryen bireylerin kimliğini şekillendirmede etkili olabilmektedir. Vegan-vejetaryen bireylerin tüketim tercihleri, bireyin yaşam felsefesi ve sosyal benliğini ortaya çıkarmada yardımcı olmaktadır (Rosenfeld & Burrow, 2017). Veganlık, bir diyet ve sağlıklı yaşam tarzı olarak kabul edilmesinin yanında etik gerekçelerle,

toplumdaki değişim ve dönüşümü hayvanların ve doğanın yararına yönelik kullanmaktır (Yegen & Aydın, 2018).

Kimlik, bireyin benlik duygusunu karakterize eden psikososyal bir gelişim alanıdır (Rosenfeld & Burrow, 2017). Bireyin yiyecek, içecek, giyecek gibi tüketim tercihlerini inceleyen çalışmalarda, bu tercihlerin vegan-vejetaryen kimliğe sahip bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarını etkilediği görülmektedir (Bisogni vd., 2002). Beslenme tercihleri aracılığıyla kurulan bağları farklı faktörler şekillendirmektedir. Bir diğer ifadeyle, yiyecek ve tüketim tercihleri toplumsal hareketlerle şekillenmekte ve ideolojiler ile sosyal kimlik unsuruna dönüşmektedir (Aksürmeli & Beşirli, 2019). Beslenme yalnızca bireyin yaşamını sürdürmesini sağlayan bir eylem değildir, aksine beslenme tercihleri bireylerin kimliklerini, topluluk içindeki davranışlarını ve hayat felsefesini ortaya koyan bir yaklaşımdır (Beşirli, 2010). Bireyin vegan-vejetaryen olmayı seçmesi hem kişisel hem de sosyal kimliği ile ilgilidir. Benzer tüketim tercihlerinde olan bireyler, bu durumu yalnızca beslenme tarzı olarak görmemekte, duygu ve davranışlarını da dahil ederek bütünsel bir bakışla ele almaktadır (Ruby, 2012). Bireylerin tüketim tercihleri, onları sosyal topluluklara bağlamaktadır. Çünkü tüketim alışkanlıkları birbirleriyle aynı olan bireyler gerek değer yargıları ve inançları gerekse de benzer yaşam felsefesine sahip olmaları nedeniyle diğer bireyler ile iletişim kurmak amacıyla sosyal topluluklara katılım göstermektedirler (Nezlek & Forestell, 2020).

Son yıllarda yapılan çalışmalar teknolojinin etkisiyle vegan-vejetaryen bireylerin birbirleriyle daha fazla gruplaştığını göstermektedir. Bireyler olumlu bir sosyal kimliğe sahip olmanın yanında, birbirleri ile paylaşım yapmak amacıyla sosyal medyada yer alan sanal topluluklara dahil olmaktadır (Nezlek & Forestell, 2020). Sanal topluluğa dahil olan bireylerin sosyal kimlik olarak vegan-vejetaryen olmayı seçmelerinin nedenlerini araştıran çalışmalarda, bireyler en çok üç motivasyon olan “hayvan, sağlık ve çevre” gibi faktörlerden etkilenmektedir (Rosenfeld, 2018). Vegan-vejetaryen olmayı seçmede bu motivasyonlar bireylerin topluluklara aidiyetini arttırmakta ve olumlu bir sosyal kimlik kazanmalarını sağlamaktadır (Nezlek & Forestell, 2020).

Tüketim Bağlamında Vegan ve Vejetaryenler

Günümüzde vegan-vejetaryen birey sayısı giderek artmaktadır. Vegan-vejetaryen bireyleri tek bir çatı altında toplayan dernekler ya da bu bireylerin birbirleriyle etkileşim halinde olduğu gerçek ve sanal topluluklar gittikçe yaygınlaşmaktadır. Vegan-vejetaryen tüketim tarzını benimseyen bireyler, çeşitli sanal topluluklarda deneyimlerini paylaşarak görüş alışverişinde bulunmaktadır (Rosenfeld & Burrow, 2017).

Vegan-vejetaryen bireyler arasında tüketim tercihlerinde belirli farklılıklar vardır. Veganlar hayvansal kaynaklı herhangi bir ürün (gıda, giyim, kozmetik vb.) kullanmayı kesin bir şekilde reddederken, vejetaryenler yalnızca hayvansal gıdaları tüketmekten kaçınılmaktadırlar (Greenebaum, 2012). Ancak bu bireylerin, vegan-

vejetaryen olma yolundaki motivasyonları farklılık göstermektedir. Kimileri sağlık gibi nedenlerden dolayı tercih ederken, kimileri etik gerekçeler sunarak hayvan özgürlüğünü ve haklarını korumak amacıyla tercih etmektedir. Ancak vegan-vejetaryen olmak için başka sebepler de bulunmaktadır. Örneğin; travma, tikslenme, ekolojik ya da dini nedenlerden dolayı bu kimliği, yaşam biçimini ve beslenme şeklini tercih etmiş ya da karşı durmuşlardır (Pollan, 2009).

Vegan-vejetaryen olmak hayvan haklarını savunmada en önemli bileşendir. Çünkü hayvanların öldürülmesi, haklarına tecavüz edilmesi ya da istismara uğraması et, süt, yumurta üretimi esnasında gerçekleşmektedir. Bir başka ifadeyle, hayvanların denek olarak kullanılması, insanları eğlendirmek amacıyla sirkler ya da eğlence havuzlarında çalıştırılması, giyim endüstrisinde kullanılması, avcılık sporunda, at yarışları ya da dövüşlerde kullanılması hayvan haklarına aykırıdır (Tunçay, 2016). Vegan-vejetaryen anlayışı benimsemek, hayvanların zor ve acılı yaşamalarına sebep olan durumlardan, etik ya da vicdani gerekçelerle bilinçli bir şekilde uzak durmaktır. İnsanların vegan-vejetaryen olma sebepleri arasında; hayvan hakları, hayvan özgürlüğü, etik, vicdan, merhamet, çevreye duyulan kaygı vb. sebepler yer almaktadır (Dominick, 1997). İnsanların kendi zevk ve ihtiyaçları yüzünden hayvanların öldürülmesi, evcilleştirilmesi, deneylerde kullanılması ya da hayvanat bahçelerinde kafeslerde yaşamak zorunda bırakılması, insanlar ile eşit haklara sahip olmamasını kabul etmek vicdana ters düşmektedir (Son & Bulut, 2016).

Vegan-vejetaryen bireyler etik sebeplerle araştırıldığında, abolisyonist veganlar öne çıkmaktadır. Abolisyonist kavramı, veganları hem kendi içlerinde hem de vejetaryenlerden keskin bir şekilde ayırmaktadır. Francione tarafından 1996 yılında ortaya çıkan abolisyonist yaklaşım, tarihsel açıdan köleliğe karşı bir duruş olmuştur. Bu yaklaşım tüm canlıların mülk olarak görülmemesine odaklanmaktadır. Abolisyonist veganlar, hayvanların türlerine göre ya da herhangi kategori bağlamında ele alınmasını reddetmektedir (Altınal, 2015). Kölelik ve insanlık dışı hareketlere radikal olarak karşı çıkan abolisyonist yaklaşım, hayvanların çıkarlarını ciddiye alarak her tür hayvan şiddetine ve insanlık dışı kullanımının önüne geçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, veganlığın-vejetaryenliğin bireysel olarak kalmayıp, toplumsal hale getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çeşitli kampanyalar ile toplumun etik açıdan bilgilendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda bireysel olarak başlayan bu yaşam tarzı günümüzde teknolojinin etkisiyle sanal platformlarda daha fazla bireye ulaşarak gelişmektedir. Vegan-vejetaryen bireyler, sosyal ağlarda sanal topluluklar aracılığı ile bilgi ve deneyim paylaşımında bulunmaktadırlar. Sosyal medyada sanal toplulukların ve bu gruplara üye olan bireylerin sayısına bakıldığında, vegan-vejetaryen bireylerin sayısının fazla olduğu görülmekte ve gelecekte daha da yaygın olması beklenmektedir. Çünkü bireyler, çevrelerine karşı artık daha bilinçli ve duyarlı olduğu için tüketim tercihleri sayesinde oluşturdukları kimlik ile toplumda yer edinmektedirler (Dyett vd., 2014; Leitzmann, 2014).

Modernleşme ile birlikte toplumsal yapı, bireylerin gerçek ihtiyaçlarına yönelik tüketimi savunurken, post-modernleşme ile sosyal medyanın yaygınlaşması sonucu yeni tüketim tercihleri ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, bireylerin sosyal kimliklerine göre tüketimi oluşmakta ve tüketici kimliğinin kişisel gelişim üzerinde etkisi ortaya çıkmaktadır (Altuntuğ, 2010; Özdemir, 2015).

YÖNTEM

Bu çalışmada, vegan-vejeteryen sanal topluluklarına üye olan bireylerin tüketim davranışlarını, tutumlarını, kültürlerini belirlemek ve kategoriler altında toplamak amacıyla netnografi yöntemi kullanılmıştır. İnternet ve etnografinin birleşiminden oluşan netnografi, sanal toplulukları sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir yaklaşımdır (Belz & Baumbach, 2010). Netnografi terimi internet ile ilgili alan çalışmasının metin çıktısını, diğer bir söylemle çağdaş bilgisayarlı iletişim teknolojisinin aracılık ettiği kültürü ifade eder (Kozinets, 1997).

Netnografi, insan davranışlarını anlayamaya yönelik, dijital ortamda gerçekleştirilen kültürel araştırmalardır (Kozinets, 2015). Bir başka deyişle netnografi, insanların kültürel ve sembolik anlam taşıyan davranışlarına odaklanmaktadır (Chao, 2015). İlk olarak Kozinets tarafından ortaya konulan netnografi, bilgisayar aracılı iletişim yoluyla ortaya çıkan toplulukları incelemek için etnografi araştırma yöntemlerini uyarlayan niteliksel bir araştırma tekniğidir (Kozinets, 1998; 2002).

Etnografi tekniği ile kıyaslandığında, netnografi daha hızlı, basit ve ucuz (Chao, 2015) olması ile birlikte odak grup ve görüşme gibi tekniklerden daha doğaldır (Kozinets, 2002). Netnografi, bilgisayar aracılı sosyal etkileşim yoluyla oluşturulan toplulukların ve kültürlerin üzerinde çalışılmasına uyum sağlayan bir dizi çevrimiçi araştırma yöntemini ifade etmektedir (Bowler, 2010).

Netnografi, kamuya açık sanal topluluklardan veri toplamaya ve “ilgili sanal topluluk tüketici gruplarının ihtiyaçlarını ve karar etkilerini belirleyip anlamaya” olanak tanır (Kozinets, 2002; Medberg & Heinonen, 2014). Kozinets (1999) sanal toplulukları, çevrimiçi etkileşimleri, belirli bir tüketim faaliyeti veya ilgili faaliyetler grubu için paylaşımların eğlence ve bilgiye dayandığı katılımcı gruplar olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Rageh & Melewar (2013) netnografi araştırma yönteminin, hikayenin anlatılmasında, karmaşık sosyal fenomenlerin anlaşılmasında ve araştırmacının, katılımcıların bakış açılarından temalar geliştirmesinde yardımcı olması açısından üstün olduğunu ifade etmektedir.

Sanal topluluklardaki hızlı büyüme, kolay erişim ve zengin veriler nedeniyle tüketici araştırmalarında giderek daha önemli hale gelmektedir (Belz & Baumbach, 2010). Sanal topluluklardaki temel gereksinimin, doğası gereği etkileşimli olan güçlü bir iletişim kanalı olması olarak ifade edilebilir. Buradaki iletişim bireyler, iş örgütleri ve topluluklar arasında da olabilir. Dolayısıyla, sosyal medya birçok yönden geleneksel medyadan farklıdır. Sosyal medya; ulaşılması kolay ve kullanıcı

yönelimli olması ile birlikte her şeye anında tepki ve cevap verme olanağı tanımaktadır (Chao, 2015). Aynı zamanda netnografi tüketici ihtiyaçlarını, eğilimlerini, davranışlarını ve etkilerini analiz etmek için sanal topluluklardaki halka açık bilgileri kullanmaya olanak tanımaktadır (Kozinets, 2002).

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacı doğrultusunda veganların-vejetaryenlerin tüketim alışkanlıklarına yönelik sanal topluluklara, internetteki popüler bir arama motoru olan Google vasıtasıyla ulaşılmıştır. Sanal topluluklara erişim Google arama motoruna vegan-vejetaryen sanal topluluklarına yönelik anahtar kelimelerin aratılması ile gerçekleştirilmiştir. Kozinets (2002)'in internet ortamında veri toplamadaki beş temel kriteri: (1) topluluğun araştırma sorusu ile eşleşmesi, (2) yüksek bir paylaşım trafiğine sahip olması, (3) çok sayıda mesaj içermesi, (4) zengin bir veriye sahip olması ve (5) sanal topluluk üyeleri arasında zengin bir etkileşimin olması göz önünde bulundurularak, bu çalışmada, en zengin içerikli ve kullanıcıların birbirleri ile en fazla etkileşimde bulunduğu altı forum sayfası ve altı Facebook grubuna üye olunarak incelemeye alınmıştır. İncelenen sanal topluluklardaki bilgiler halka açık olmasına rağmen, katılımcılara yönelik kişisel bilgiler kullanılmamıştır. İlgili sanal topluluklara üye olan bireylerin paylaşımları doğrultusunda elde edilen veriler kategoriler altında ele alınmıştır. Bu çalışmada veri toplama süreci 9 Temmuz 2018- 9 Kasım 2018 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Kozinets (2002) netnografi yöntemi ile veri toplamada; araştırmacıların, (1) sanal topluluk üyelerinin bilgisayar aracılı iletişim vasıtasıyla yaptıkları paylaşımları doğrudan kopyaladıkları veriler ve sanal topluluklara ve üyelerine yönelik gözlemleri, (2) birbirleri ile olan etkileşimleri ve içerik hakkında yazdıkları veriler olmak üzere iki önemli unsur bulunduğunu ifade etmektedir. Bu iki unsur dikkate alınarak, araştırma kapsamında gerçekleştirilen veri toplama ve analiz etmeye yönelik süreç 5 aşamada incelenmiştir; (1) Araştırma kapsamına uygun olan en aktif sanal toplulukları bulmak. (2) Bulunan sanal topluluklara daha derinsel bakabilmek için üye olmak. (3) Üyelerin konu ile ilgili yaptıkları paylaşımları incelemek. (4) İncelenen verileri belirli kategoriler ve alt kategoriler altında toplamak. (5) Ortaya çıkan kategori ve alt kategorileri yorumlamak.

BULGULAR

Araştırma doğrultusunda incelenen sanal topluluklardan elde edilen veriler neticesinde, sekiz ana kategori ve on bir alt kategori ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan ana kategoriler, yapılan paylaşımlar neticesinde; "*meraklı yeniler*", "*karşıtlar*", "*öğrenmiş çaresizler*", "*tiksinenler*", "*tecrit edilenler*", "*yaşam biçimciler*", "*ekolojistler*", "*aktivistler*" olarak adlandırılırken, alt kategoriler ise; "*realist bakış*", "*faydacı yaklaşım*", "*dini yönelim*", "*mecburiyet*", "*çözülme*", "*antipati*", "*travma*", "*sağlık*", "*bilinçli tüketim*", "*vicdan etkisi*" ve "*abolisyonizm*" olarak adlandırılmıştır.

Meraklı Yeniler

Vegan-vejetaryen sanal topluluk üyelerinin birbirleri ile etkileşim halinde oldukları ifade edilebilir. Üyelerin paylaşımları incelendiğinde, birbirleri ile veganlık-vejetaryenlik üzerine bilgi, deneyimler ve konu ile ilgili merak edilenlerin paylaşılmasının yanı sıra veganlığa-vejetaryenliğe yeni başlayanlara tavsiyelerde de bulunulduğu görülmektedir. Yapılan paylaşımlar doğrultusunda, bu kategori altında değerlendirilebilecek birkaç örnek;

"Arkadaşlar; bir süredir ilgimi çeken bir konu olan vegan ve vejetaryen yaşam ile ilgili bilgisi olan veya benim gibi başlangıç yapmayı düşünen arkadaşlarla bu konu altında bilgilerimizi, deneyimlerimizi ve merak ettiklerimizi paylaşmak istiyorum. Özellikle yeni başlamayı düşünen arkadaşlara, hayvansal ürünlerden en sağlıklı biçimde nasıl ve hangi aşamalarla uzaklaşabilirizi anlatabilecek bilgili arkadaşların bu konuda bilgilerinizi paylaşmasını bekliyorum."

"Sizce vegan veya vejetaryen olmayı düşünen bir insanın çevresinde vegan, vejetaryen yoksa ve sosyal çevresi ve kendi sosyal yaşamı da buna pek uygun değilse, ilk adım olarak neyi önerirsiniz. Ayrıca genellikle tükettiğiniz gıdalardan örnekler ve kolayca yapılan bir kaç yemek tarifi de verirseniz seviniriz."

"Günümüz beslenmesinde temel aminoasitler ve vitaminler, iyi organize edilmiş sebze, tahıl, baklagil ve de meyve kombinasyonlarıyla hazırlanmış bitkisel bir diyetle kolaylıkla sağlanmakta. Aklınıza takılan başka şeyler varsa özelden aynı zamanda kendisi de vegan olan bir diyetisyenin bilgilerinizi size ulaştırabilirim. Ücretsiz olarak aklınızda tüm sorulara yanıt verecektir başlangıçta."

"Merhaba. Hap içemediğim için B12 takviyesi alamıyorum. Sıvı olarak kullanabileceğim B12 takviyesi var mı? Tadının nasıl olduğu önemli değil. Yeter ki sıvı olsun."

Karşıtlar

Araştırma doğrultusundaki vegan-vejetaryen sanal topluluklar incelendiğinde, vegan-vejetaryen olmamalarına rağmen bu topluluklara üye olan bireyler de bulunmaktadır. Bu bireyler veganlık-vejetaryenlik ile ilgili karşıt görüşlerini paylaşma çabası içerisindedir. Hayvanların ezilme ve eziyet çekmesinden yana değilse de özellikle et ve diğer hayvansal ürünlerin yenmesi gerekliliğini savundukları görülmektedir. Yapılan paylaşımlar doğrultusunda, bu kategori realist bakış, faydacı yaklaşım ve dini yönelim olarak üç alt kategoride incelenmektedir.

Realist bakış

Vegan-vejetaryen sanal topluluk üyelerinden bazılarının hayvan sömürüsüne karşı olmak ile beraber et ve hayvansal ürünlerin, insanların doğal

yaşam döngüsündeki mutlak varlığından bahsettiği görülmektedir. Her ne kadar hayvanların eziyet çekmelerini istemeseler de bu tür besinlerin gerekliliğini savunmaktadırlar. Bu kategori altında ele alınabilecek birkaç örnek;

"Vejetaryenlik hem felsefi olarak tutarsızdır hem de sağlığa ve doğaya aykırıdır. İnsan omnivor bir hayvandır, et beslenme rejiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Üstelik et yemeye başlayınca kuyruksuz maymunlardan ayrılıp homo olduk. Et kadar güzel ve lezzetli başka bir besin yok. Bunları hiç dert etmeyin. Hayvanların daha az acı çekerek öldürülmesine tamam, ama o kadar. Daha fazlası değil."

"Eğer her gün yumurta, peynir, yoğurt ve balık tüketiyorsanız kırmızı et ve tavuk yememenizin problem yaratacağını sanmıyorum ama tüm hayvansal ürünleri beslenme listesinden uzaklaştıranları ileride büyük problemler bekliyor olacaktır. Bakliyalardan asla hayvansal gıdaların verdiği kaliteli proteini alamazsınız. Özellikle hamileyken hayvansal gıdalardan uzak kalmak bana göre dehşet verici, öyle bir durumda bebeğin gelişiminin sağlıklı olması mucizeye kalıyor olmalı."

"Bence bu kadar gaddar bir kıyım olamaz, kazanç mevzu olduğunda evet, insanlar bile köle olarak sömürülebilir. Ama "Vegan" yaşamında, yumurta, süt ve yün gibi ürünlerin tüketim/kullanımında çok katı olduğunu düşünüyorum. İnsanın bitkilerden alamayacağı bazı besinlerin, hayvansal gıdalarda olduğu da bir gerçek. Yine de, bireysel tüketim olarak kabul görebilir."

Faydacı yaklaşım

Vegan-vejetaryen sanal topluluklarda yapılan paylaşımlar incelendiğinde, vegan-vejetaryen olmayan üyelerin et ve hayvansal ürünleri yemeyi tercih etmelerindeki sebebin bu gıdalardan elde ettikleri faydalar olduğu görülmektedir. Örneğin;

"Eti (sadece kırmızı etten bahsetmiyorum) sadece lezzetli olduğu için değil, beslenme düzenimin bir parçası olarak gördüğüm için de tüketiyorum. Her gün et de yemiyorum ve et yerine tükettiğim birçok sebze ve hayvan ürünü de var. Acıktığımda ekmeğime yerfistığı ezmesi de sürebilirim, bu da beslenmemin bir parçası."

"Ben de veganlık iyi bir seçim olsa hemen seçeyim de sağlık için yumurta, et, yoğurt, balık gibi besinleri hayatımdan çıkartsam eminim şu an sahip olduğum kan değerlerim negatif yönde değişecektir. Sonuçta gerçek beslenme varken neden takviyelerle suni bir yola başvurayım."

"Bence en önemli konu B12. Bu vitamin, insan yaşamı için hayati öneme sahip ve balıkta, ette, yumurtada ve süt ürünlerinde bulunuyor. Bunu sebzelerden alamıyoruz. Spirulinadan (kabaca yosun diyelim) temin edilebilir. Bunun yanında içine çeşitli başka minerallerin de haricen

eklendiği Hindistan Cevizi sütü gibi ürünlerden de B12 temin edilebilir. Özellikle hamile ve çocuk emziren kadınların B12 konusunda çok dikkatli olması gerek. Bebeklerde de bu vitaminin eksikliğinin ölümlere ve zeka geriliğine yol açabileceği biliniyor."

Dini yönelim

Vegan-vejetaryen sanal topluluklarına üye olmakla beraber vegan-vejetaryen olmayan üyelerin, bu tür bir beslenme tarzını kabul etmemelerinin temelinde dinsel baskı olduğu görülmektedir. Üyeler, her ne kadar hayvanların eziyet çekmesini istemeseler de inandıkları dinin gereği ile vegan-vejetaryen beslenme anlayışının uyuşmadığını belirtmektedirler. Örneğin;

"Müslümanlık ve veganlık birbiriyle çelişkilidir. Allah bize et yemeyi emretti ve hayvanlar bizim için vardır. Dinimiz gereği et yememiz gerektiğini düşünüyorum."

"Rabbim bu vegan zihniyete akıl fikir versin yazık Müslüman doğdum diye şükür edeceklerine nankörlük yapıyorlar kurban kesmek, durumu olan herkese vaciptir üslubunca hayvana eziyet etmeden..."

"Ya ben hayvan sever bir insanım ama iki gündür bu sayfada Kur'an'da geçen bir dini vecibe sanki yokmuş gibi yayınlar yapılıyor takip etmeyi bırakacağım, sanki kasaptan et alıp yemiyorsunuz ya da marketten tavukta alıp yemiyorsunuz. O zaman balıkta yemeyin sonuçta hepsi hayvan evimde hayvan besleyen sokakta gördüğü sahipsiz bir kediyi, köpeği alıp besleyen biri olarak yazıyorum bu yorumu... Kurban ibadetiyle hayvan sever olmanın ne alakası var... Dinim gereği et yerim kurban keserim."

Öğrenmiş Çaresizler

Myers (2015) öğrenilmiş çaresizliği; bir insan ya da hayvanın, tekrar eden kötü olaylar karşısında kontrolü olmadığını düşündüğünde yaşadığı öğrenilmiş umutsuzluk ve teslimiyet duygusu olarak ifade etmektedir. Bu perspektiften bakıldığında; vegan-vejetaryen sanal topluluk üyelerinin yaptıkları paylaşımlar, her ne kadar vegan-vejetaryen yaşamı benimseseler de belli bir zaman sonra çeşitli nedenlerden dolayı et ve hayvansal ürünleri yemeye geri döndüklerini göstermektedir. Bu kategori mecburiyet ve çözülme olarak iki alt kategoride ele alınmaktadır.

Mecburiyet

Bu alt kategori, üyelerin veganlıktan-vejetaryenlikten geriye dönüşlerinden bahsettikleri paylaşımlarını içermektedir. Uzun yıllar vegan-vejetaryen beslenmelerine karşın artık farklı sebeplerden dolayı mecburen geriye döndüklerini içeren paylaşımlar dikkat çekmektedir. Örneğin;

"14 seneden beri kesinlikle et yemiyordum kızlar aynı zamanda bir hayvanseverim ama artık pes ettim ne yazık ki çünkü sadece sebze ve süt ürünleri ile maalesef ki 14 senede vücudumu mahvettim. Şu anda artık protein almaya başladım tavuk ve et yiyorum yumurtamı yiyorum mecburum..."

"2 aydır veganım öncesinde vejetaryendim ve şu an tekrar vejetaryenliğe dönmeyi düşünüyorum çünkü gerçekten zorlanıyorum. Çalışıyorum eve gidince yemek yapmakla uğraşamıyorum. Dışarıdan yemek söylüyorum ve gerçekten domates soslu makarna, çorba ve patates kızartması dışında hiçbir şey yiyemez oldum. Mutlaka bir şeylerin içinde azda olsa ya krema ya peynir ya süt oluyor."

"Hamile olduğum dönemde kadın doğum hekimi her gün yüz gram et tüketmem gerektiğini söyledi ona vejeteryan olduğumu söylediğimde duyarsızca "maalesef bunu yapmak zorundasınız" dedi ve ben ilk hayal kırıklığına yaşadım. Ve mecburen tiksinererek de olsa et yemeye başladım."

Çözülme

Vegan-vejetaryen sanal toplulukları üyelerinin, belirli bir süre vegan-vejetaryen beslenme tarzını benimsemelerine rağmen, artık daha fazla et ve diğer hayvansal gıdaları tüketmemeye dayanamadıklarına ilişkin paylaşımlarda buldukları görülmektedir. Bu alt kategori altında değerlendirilebilecek örneklerden birkaçı;

"31 yaşımdan sonra yumurta yemeye başladım ki her şeyi yerim süt ve yumurta asla diyordum. Çünkü kokusunu duyduğumda öğürmeye ve kusmaya başladım... 3 senedir her sabah 10 yumurta yiyorum istisnasız... Bazı özel diyet zamanlarımda günde 16-17 yediğim de oluyor..."

"5 yıldır vejetaryen biriyim, ancak artık gerek demir eksiliği gerek et yemeye özlem deyin maalesef geri döndüm vicdan azabı duysam da."

"Ciddi bir etoburum... fakat bir arkadaşımın meydan okumasını kabul ederek tamamen vegan beslenmeyi tercih ettim. Ağzıma attığım her lokma hakkında düşünmek zorunda olmak gözlerimi açtı. Sonrasında et yemeye geri döndüm ama vegan olmak yemek seçimlerim üzerine çok daha dikkatli düşünmeme yol açtı."

Tiksinenler

Vegan-vejetaryen sanal topluluklara üye olan bireylerin paylaşımları incelendiğinde, et veya hayvansal ürün yememelerini tikslenme ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Çiğ etin kokusu ve yapısı itibari ile yiyemediklerini, dahası dokunamadıklarını belirtmektedirler. Ayrıca, yaptıkları paylaşımlara göre tiksineye yönelik geçmiş kötü deneyimlerinin de et ve hayvansal ürün

yememelerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu kategori antipati ve travma olarak iki alt kategoride ele alınmaktadır.

Antipati

Araştırma kapsamında incelenen vegan-vejetaryen sanal topluluk üyelerinin, et ve hayvansal ürünleri yememelerindeki sebeplerden birinin de çiğ et antipatisi olduğu görülmektedir. Bu ürünleri yiyemedikleri gibi kokusuna, dokunmaya hatta görmeye bile dayanamadıklarını ifade etmektedirler. Bu alt kategori içerisinde ele alınabilecek birkaç örnek;

"Ben de 17-18 yıldır vejeteryanım. Ne kırmızı et, ne balık ne de tavuk hiç birini yemiyorum. Dahası kokusundan midem bulanıyor. Özellikle çiğ et görmeye tahammülüm yok, haliyle dokunabilmem de söz konusu değil. Yumurtayı sadece pastaların içerisinde yiyebiliyorum. Yani kendini görmemeliyim kokusunu ve tadını almamalıyım yiyebilmem için. Allahtan süt ve ürünlerini çok seviyorum. Bal yiyorum. Her gün mutlaka 1-5 kupa süt içerim peynir ve yoğurt mutlaka her gün yerim."

"Uzun yıllar et veya kıymaya dokunmaktan hep tiksindim. Katıldığım otopsi ve kadavra çalışmalarındaki cesetlerden bir farkı yoktu çünkü. Herkes yiyor deyip duygularımı bastırdım. Küçük oğlumu da 20 yaşına getirince isyan bayrağını çektim. Benden bu kadar. Vejetaryenliği, veganlığı bile zor sindiren bir topluma aslında daha fizyolojik olan, Raw food, beslenme tarzını nasıl anlatacağım?"

"Vegan biri olmamın tek sebebi kokudan tikslenme idi."

"Kurban etini hemen yersen zaten kokusu da kalıyor. Ben de son birkaç senedir kurbanda kesilen eti yiyemiyorum. Dolapta beklese bu sefer dolabı açtığımda kokusu geliyor. Her halükarda tiksindiriyor."

Travma

Sanal topluluk üyelerinin paylaşımları arasında et ve hayvansal ürün yiyememelerinin geçmiş kötü deneyimleri ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Özellikle Kurban Bayram'larında hayvanların kesilişini izlemek ve hayvanların çektiği acıya şahit olmak gibi geçmiş kötü deneyimleri üzerinde vurgu yapılmaktadır. Örneğin;

"Ben hayatım boyunca özellikle kuzu etinden nefret ettim, evde pişince midem bulanıyor. Burada yazan bazı arkadaşlar gibi benim de nefretim Kurban Bayramlarında başladı. Babaannem o etleri mutfağa yığıp kavurma vs. yapardı, herkes yerken ben bir köşede otururdum. Bana garip derlerdi. Şimdi kırmızı et yemediğim için helal et gibi bir endişem de yok".

"Ben küçükken Kurban Bayramı'nda kurbanı kesilirken görmüşüm psikolojik.. O zamandan beri ağızma sürmüyorum kokularından midem bulanıyor elleyemiyorum..."

"Ben de bir süredir karşımda et dolu bir kase tabak görünce, bunun ölmüş, ölürlen aşırı derecede korkmuş ve acı çekmiş bir canlının eti olduğunu düşünüyorum."

"Tam senesini hatırlamıyorum. Kurban Bayramlarında kurban kesim alanlarında din görevlisi bulundurma zorunluluğu getirildi. İki sene görev yaptım orada. İlk gittiğim sene eve geldiğimde hastalandım. Bütün enerjim tükendi. Sanki kesilen hayvanların ağırlığı göğsüme oturdu. Yerimden kalkamayacak hale geldim. İkinci sene yine görevlendirdiler. İlk kurbandan sonra oradan ayrıldım. Kendi kendime karar aldım. Başkasını bilmem ama ben et yemeyeceğim. Çünkü yapılan bu iş bir ibadet olmazdı."

Tecrit Edilenler

Tecrit edilme bir diğer ifade ile sosyal yalnızlık, genel anlamda bireyin çevresi ile ortak ilgi alanı olmadığı ve diğerleri ile fikirlerinin uyuşmadığı ortamdaki sosyal ilişkiler ağının eksikliğinden kaynaklanmaktadır (Russell vd., 1984). Bu doğrultuda, vegan-vejetaryen sanal topluluklarına üye olan bireylerin paylaşımları incelendiğinde, vegan-vejetaryen olmanın birtakım zorluklarından bahsettikleri görülmektedir. Bu zorluklar arasında özellikle sosyal ortamlarında yaşadıkları yalnızlık veya dışlanmışlık hissi dikkat çekmektedir. Et ve hayvansal ürünleri yemedikleri için buldukları ortamlarda kendilerini yalnız hissetmektedirler. Bu kategori altında değerlendirilebilecek birkaç örnek;

"Biz vejetaryenler çok yalnızız, hele aile ortamında çok dışlanıyoruz."

"Veganlık, yüksek gelirlilerin, detoksçu tayfanın uğraşı gibi görülüp örselenmekte. Bu doğru değil."

"Vejetaryen beslenme ile ilgili söyleyebileceğim; hiçbir zararını görmedim. Ama sadece toplumda ve bulunduğum ortamlarda farklı olmanın ve anlaşılmanın zorluklarını yaşadım."

"Karadeniz'in geleneksel kuymağını zeytinyağıyla yaptırma fikrime Trabzon'da epeyce tepki aldım. Bursa'da herkes İskender kebab yerken ben "İskender istiyorum ama etsiz olsun" dediğimdeki bakışları, İzmir'de "Hamburger ama köfte koyma" dediğimdeki şaşkınlığı unutamam."

"Her şey insanda bitiyor. Kimi merhametini, kimi aklını, kimi sağlığını, kimi iradesini, kimi de inancını vesile edip et yemekten vazgeçebilir. Yeter ki dışlayıcı olmadan bütün kanalların kullanılabilir taraflarından gidelim."

Yaşam Biçimciler

Araştırma kapsamında incelenen sanal topluluklarda, vegan-vejetaryen beslenmeyi tercih etmelerinin nedenleri arasında yaşam kalitelerine yönelik iyileşmelerden bahsedilmektedir. Bu tür beslenme tarzına geçmeleri ile birlikte hastalıkların önüne geçtikleri ve daha sağlıklı yaşam için gerekli olduğu yönünde

paylaşımlar yapılmaktadır. Bu kategori sağlık ve bilinçli tüketim olarak iki alt kategoride ele alınmaktadır.

Sağlık

Vegan-vejetaryen sanal topluluk üyelerinin, vegan-vejetaryen beslenme nedenlerinden birisinin de sağlık amacı gütmeleri olduğu görülmektedir. Eski beslenme tarzından, vegan-vejetaryen beslenme tarzına geçiş yaptıklarında sağlık açısından kendilerini daha iyi hissettikleri, geçmişte yaşadıkları birtakım sağlık sorunlarından bu beslenme tarzı ile kurtuldukları ve bu şekilde çeşitli hastalıkların da önüne geçtiklerini yaptıkları paylaşımlarda belirtmektedirler. Örneğin;

"Vegan beslenmede en büyük avantaj Trigliserit, HDL ve LDL'nin kontrolünü tamamen elinizde tutuyor olmanız. Damar tıkanıklığı, sertliği, kalp krizi gibi riskler minimize edilmiş oluyor."

"Harvard Üniversitesi yaptığı araştırma ile endüstriyel pastörize sütün kanser ile olan ilişkisini ortaya koydu, sağlıklı yaşam için uzak duralım."

"Etik nedenlerle vegan olduktan sonra alerji reflü, insülin direnci, guatr gibi yıllardır süren hastalıklarımın tamamı bir yıl içinde iyileşti. Sanırım doğaya ve onun çocuklarına iyi davranınca mutlaka karşılığımı alıyorsunuz."

Bilinçli tüketim

Vegan-vejetaryen sanal topluluk üyeleri tarafından yapılan paylaşımlarda, dikkat çeken bir diğer nokta da bilinçli tüketim anlayışına sahip olmalarıdır. Bu anlayışa sahip olan üyeler et ve hayvansal gıdaların yenmemesinden ziyade, daha bilinçli bir tüketici olarak hayvanların daha uygun şartlar altında muamele gördüğü işletmeleri tercih edilmesinin gerekliliğinden söz etmektedirler. Örneğin;

"Bu noktada bilinçli insanlar olarak, et veya hayvansal gıda tüketimini tamamen terk etmek yerine başından beri farklı kullanıcılar tarafından sıralanan yanlışların yapılmasına müsaade etmeyen üreticileri tercih etmenin ve aynı zamanda bu hataları fütursuzca yapmaya devam eden üreticileri terk ederek sesimizi duyurabildiğimiz ölçüde onları ifşa etmenin daha uygun bir davranış olacağını düşünüyorum."

"Talep, arzı doğurur. Biz uygun üretim yapan işletmeleri tercih edip diğerlerini terk edersek ve niçin terk ettiğimizi de ifade edersek ister istemez bu yönde bir arz gelişecektir. Tabi ki söz konusu olan çok büyük şirketler ve çok büyük sermayeye hükmediyorlar, belki başlangıçta çok etkili olmayacaktır ama en azından vicdanen rahat bir şekilde bu ürünleri ölçülü bir şekilde tüketebileceğimiz üreticileri yöremizde arayıp bulabileceğimize ve onları teşvik edebileceğimize inanıyorum. Günümüzde iletişim imkanları çok gelişmiş olduğundan bu tarz üretim yapan işletmelerin paylaşılması daha geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştıracaktır."

Ekolojistler

Vegan-vejetaryen gruplar et endüstrisini ve geleneksel gıda sistemini boykot ederek ve bunları kullanmaktan kaçınarak sosyal, ekonomik ve çevresel refahın ve dolayısıyla nihayetinde sosyal adalete katkıda bulduklarını göstermektedir (Ulusoy, 2015). Buna paralel olarak, vegan-vejetaryen sanal topluluk üyelerinin yaptıkları paylaşımlar doğrultusunda, üyelerin veganlığa-vejetaryenliğe karşı daha çok ekolojist bir yaklaşımla yöneldikleri görülmektedir. Sürdürülebilir bir çevre için vegan-vejetaryen beslenilmesi gerektiğini savunan paylaşımlarda bulunmaktadır. Örneğin;

"Ben ışık tuttum, aydınlanmak isteyen aydınlanmanın yolunu bulur, istemeyen de ışığı söndürmek için uğraşır durur. Dünyanın tüm rezervleri tükendiğinde zaten herkes mecburiyetten vegan olacak. İneklerle bir damla su ve bir soluk temiz hava için yarıştığınızda "keşke bu kadar inek" olmasaydı dersiniz."

"Vegan beslenen bir kişi, et yiyen birine göre %50 daha az karbondioksit üretiyor, et yiyen birinin 13'te 1'i kadar su, 11'de 1'i kadar yağ, 18'de 1'i kadar arazi kullanımında bulunuyor. Hayvansal ürünler yerine, bitkisel ürünleri kullanarak kolayca bir fark yaratabiliriz."

"Greenpeace buzullar eriyor der, bitki bazlı beslenmeyle ilgili hiçbir şey yapmaz. Oysaki buzulları eriten küresel ısınmanın baş aktörünün endüstriyel hayvancılık olduğunu işlemez mesela. Yalnızca imza toplar. Finansörlerine açıp baksanız belki büyük Türk şirketlerinden bazılarını görürsünüz."

"Tarım endüstrisi sayısız çevre sorununun hepsinin tam ortasından geçen bir sektör. Yıkımın büyük bir kısmından sorumlu olan hayvan ürünleri. Çevresel yıkımı önlemenin en önemli tek yolu etten ve mandıra ürünlerinden vazgeçmek."

Aktivistler

Hayvan aktivistlerinin özünde, türçülüğe karşı mücadele eden ve hayvan haklarını savunan bir grubu temsil ettiği söylenebilir (Abolisyonist Vegan Hareket, 2018). Araştırma kapsamında incelenen vegan-vejetaryen sanal topluluklarında, bu tür gruplara sıkça rastlanmaktadır. Sanal topluluklarda yapılan paylaşımlarda, sadece et yemek uğruna hayvanlara eziyet çektirildiği, hayvanların adeta birer köle gibi kullanıldığı, hayvanların değersizleştirildiği vb. vurgulara sıkça rastlanmaktadır. Bu ana kategori vicdan etkisi ve abolisyonizm olarak iki alt kategoride ele alınmaktadır.

Vicdan etkisi

Sanal topluluk üyelerinin, et ve hayvansal gıdalara yönelik tutumları incelendiğinde özellikle vicdani duygularının ön plana çıktığı görülmektedir. Et ve diğer hayvansal ürünleri yemek uğruna hayvanlara acı çektirilmesi, hayvanların kötü

şartlar altında yaşamaya çalışması, hayvan hakları vb. konulara dikkat çekmektedirler. Bu kategori altında değerlendirilebilecek örneklerden birkaçı aşağıda verilmiştir.

"Et yemeyi çok severdim. ama son zamanlarda bana bir şey oldu. vejetaryen olmayı düşünüyorum. Hayatımda ilk kez. çünkü çok acıyorum hayvanlara. onları sevmek istiyorum zarar vermek değil..."

"Süt için bir alternatif olarak ben dün Migros'a yürüyüp soya sütü aldım. Normal süte göre daha pahalı ve tadı baya kötü, ama içinde ilave kalsiyum ve b12 vitaminleri vardı. Hayvancıkların sütlerini içmemek için katlanabilirim buna".

"Vejetaryen beslenmeye karar verdim... Evde eti çok seven bir eşim var, nasıl olacak nasıl yapıcım bilmiyorum ama eziyetler içinde öldürülen, antibiyotikle doldurulan hayvanları karnim doysun diye tüketmek istemiyorum artık. Başarabilirim umarım. Eti sevmiyorum zaten, eksikliği hissedeceğimi zannetmiyorum".

"Vegan ve vejeteryan beslenmek de hayvanlara yardımcı olmanın bir yolu; bugün et, tavuk, balık yerken tabağınıza nereden nasıl geldiğini, o hayvanın nasıl bir hayat sürdüğünü de düşünün bi..."

Abolisyonizm

Abolisyonizm, özünde köleliğin kaldırılması gerektiğini savunmakta ve bunun gerçekleşebilmesi için çaba göstermek olarak tanımlanmaktadır. Abolisyonist veganlar, insan ve insan harici tüm hissedebilir varlıkların bir temel hakka sahip olduklarını savunmakta ve hayvanları eşya sınıfına sokarak, mülk muamelesi görmelerini kölelik olarak ifade etmektedirler (Abolisyonist Vegan Hareket, 2018). Bu doğrultuda incelenen sanal topluluklardaki paylaşımlar dikkate alındığında, üyelerin hayvanların yaşama haklarına ilişkin paylaşımları ön plana çıkmaktadır. Bu kategori altında değerlendirilebilecek birkaç örnek;

"Ben de vejetaryenim. Et zaten zulüm dolu bir sektör. Bizler insan olarak başka bir canlının da yaşam hakkının olduğunu kabul etmeliyiz..."

"Beni rahatsız eden "et yemek" veya herhangi bir "hayvansal gıda"yı tüketmek değil; beni rahatsız eden o etin veya gıdanın elde edilmiş şekli. Yani hayvanların acımasızca sömürülmesi, kötü şartlarda beslenmesi, gereğinden fazla tüketilmesi hatta katliam boyutuna ulaşması vs."

"Bir de yenmediği halde para kazandıran garibanlar var, kürkleri, dişleri, tüyleri için avlananlar, kutuplardaki o manzaraları hatırlayan var mı? Hani çivili sopalarla başlarına vurularak öldürülen zavallılar, bir de canlıyken yüzülünce derisi daha kaliteli ve daha çok para eder denilen mahlukat, bunlara tepki veriyoruz değil mi, nefret duyuyoruz değil mi? Bir yerlerdeki insan kalabilmiş parçamızı dağılıyor değil mi".

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireylerin tüketim tercihleri, sosyal konumunun ve kimliğinin bir göstergesidir (Nezlek & Forestell, 2020). Veganlık-vejetaryenlik, toplum arasında genellikle beslenme şekli olarak (Son & Bulut, 2016) algılanmasına rağmen, Yegen & Aydın (2018) ve Cherry (2015)'ye göre bu durum, beslenme tercihinin çok daha ötesinde olup, bireylerin sosyal kimlikleri ile de ilişkilidir. Vegan-vejetaryen olmak bireylerin, hayata bakışları, etik ve değer yargıları hakkında ipucu vermektedir (Nezlek & Forestell, 2020). Bireylerin bu yaşam tarzını benimsemede etkili olan belirli motivasyonlar (çevre, hayvan hakları, kültür vb.) bulunmaktadır (Gelderloss, 2011). Vegan-vejetaryen bir hayatı seçmede etkili olan bu motivasyonlar bireyin toplumda kendini ifade etme biçimini göstermektedir (Nezlek & Forestell, 2020). Bu nedenle vegan-vejetaryen bireyler kendilerine benzer yaşam tarzını benimseyenler ile bir araya gelme, fikir ve deneyimlerini paylaşma ihtiyacı duymaktadırlar (Nezlek & Forestell, 2020).. Sanal topluluklar aracılığıyla bireyler, vegan-vejetaryen olma sebepleri, beslenme şekilleri, yaşadıkları zorluklar, deneyimleri hakkında bilgi paylaşımları ve tavsiyelerde bulunarak birbirlerini etkilemektedirler (Rosenfeld & Burrow, 2017).

Araştırmada, sanal topluluklara üye olan vegan-vejetaryen bireylerin tutumları, davranışları, tüketim tarzları ve vegan-vejetaryen kimliği tercih etme nedenleri netnografi yöntemi kullanılarak kategoriler altında açıklanmıştır. Sanal topluluklarda tüketicilerin yaptıkları yorumlardan yola çıkarak belirlenen kategorilerde ilk olarak meraklıların ve yeni başlayanların olduğu görülmektedir. Vegan-vejetaryen yaşamı merak edenlere ya da yeni başlayanlara ne şekilde beslenmesi, nelere dikkat edilmesi gerektiğini, hangi ürünlerin vegan olduğu vb. konularda tavsiyelerde bulunmaktadır. Aynı sosyal kimlik teorisinde olduğu gibi burada bireylerin, çeşitli sosyal ortamlarda varlıklarını göstererek bir kimlik edinme gereksinimi içerisinde olduğu söylenebilir (Nezlek & Forestell, 2020). Benzer şekilde, Lam vd. (2010) de tüketicilerin kendi kimliklerini ifade etmek için sanal topluluklara üye olduğunu ve böylece birbirleri ile etkileşim halinde olarak bilgi, deneyim ve tavsiyelerini paylaştığını belirtmektedir.

Araştırmada, veganlığı-vejetaryenliği tercih edenler kadar karşıtların da sanal topluluklara katıldığı ve birtakım eleştiriler sundukları görülmektedir. Karşıt olan bireyler, hayvan haklarına saygılı olduklarını belirtmekte ancak hayvansal gıdaların insanlar için gerekli olduğunu savunmaktadırlar. Bir diğer karşıt olan grup ise dini sebepleri öne sürmektedir. İnanılan dinin gereği olarak hayvansal gıdaların tüketiminin gerekliliği belirtilmektedir. Dolayısıyla, bu bireyler için et tüketmemek gibi bir durum mümkün görünmemektedir.

Vegan-vejetaryen bireylerin belirli sebeplerden ötürü bu beslenme tarzından vazgeçmeleri de çalışmada incelenmiştir. Buna göre, öğrenmiş çaresizler kategorisi altında mecburen terk edenler ve çözülenler incelenmiştir. Mecburen terk edenlerin; dengeli beslenemeyen, hayvansal gıdalardan alınması gereken proteini çeşitli sebeplerden dolayı bakliyalardan alamayan ve kansızlık, unutkanlık, demir eksikliği

gibi birçok hastalığa yakalanma riski ile vazgeçme davranışında buldukları görülmektedir (Dyett vd., 2014; Le & Sabate, 2014). Diğer terk etme durumu ise çözümlenmez. Buna göre bireylerin, eti çok sevmelerine rağmen belirli gerekçeler ile vegan-vejetaryen olduklarını ancak daha fazla et tüketmeye olan özleme dayanamayarak geri döndükleri görülmektedir. Bireylerin vegan-vejetaryen kimliği tercih etmelerindeki bir diğer neden ise, çığ et antipatisi ve travmaya bağlı olarak tiksindir. Bu durum çığ etin kokusu, görüntüsü ve dokunma hissi nedeniyle olmaktadır. Tunçay (2016), bireylerin çığ etin canlı bir hayvandan olduğunu, hayvanın öldürülmesi, kan gibi durumları hatırlamaları sebebi ile tüketmekten kaçındıklarını belirtmektedir. Travmatik sebeplerden ötürü tiksindirici davranışında ise bireylerin geçmişte yaşadıkları bir olay, örneğin Kurban Bayramlarında hayvan ile duygusal bağ kurmaları sonucu ya da hayvan ile kendi kimliğini özdeşleştiren bireyde hayvana yapılan her tür olumsuz hareketi kendine yapılmış gibi algılamalarından kaynaklanmaktadır (Mosteller, 2008; Pollan, 2009; Tunçay, 2016).

Vegan-vejetaryen sanal topluluklar incelendiğinde, yapılan yorumlar bu kimliğe sahip bireylerin sosyal ortamlarda yalnızlık çektiğini ortaya koymaktadır. Tecrit edilenler kategorisi altında incelenen bu durum, bireyin hayvansal ürün tüketmediği için dışlandığını ve giderek yalnızlaştığını göstermektedir. Benzer şekilde Tunçay (2016) da, diğer insanların, etik sebepler sunarak et yemeyen, hayvansal ürün tüketmeyenleri anlamakta güçlük çektiğini belirtmektedir. Ayrıca, bu tercihin zenginlik algısı yaratması, detoks amacıyla vegan-vejetaryen olduklarını eleştirenlerin var olması bireyleri sosyal ortamlardan uzaklaştıran sebepler arasında yer almaktadır.

Çalışmadaki bulgulardan bir diğeri ise vegan-vejetaryen bireylerin sağlık gerekçeleri sunarak yaşam kalitelerini yükseltmek amacıyla bu beslenmeyi tercih ettikleri görülmüştür. Eski beslenme alışkanlıklarından uzaklaşarak vegan-vejetaryen beslenen bireylerin trigliserid, HDL, LDL gibi değerlerinin düştüğünü, alerjik rahatsızlıklarının iyileştiğini ve kendilerini daha dinamik, daha fit ve sağlıklı hissettikleri görülmektedir (Dyett vd., 2014). Pilis vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada, vegan-vejetaryen bireylerin kan ve kolestrol değerlerinin daha düşük olduğunu ve buna bağlı olarak kalp krizi, damar hastalıkları, diyabet, obezite gibi hastalıklara yakalanma oranının daha düşük olduğunu ortaya koyması da bu gerekçeleri destekler niteliktedir. Sağlık kategorisindeki bir diğer grup ise bilinçli tüketim anlayışına sahip olan bireylerdir. Buna göre bireylerin, hayvanlara kötü muamele yapan, doğal çevreye zarar verecek faaliyetlerde bulunan işletmeleri tercih etmedikleri görülmektedir (Yokoyama vd., 2014).

Çalışmada vegan-vejetaryen sanal topluluklarındaki yorumlar doğrultusunda, bu tercihlerden bir diğeri ise ekolojik sebeplerden kaynaklanmaktadır. Sabate & Soret (2014), günümüzde sürdürülebilir çevreye ancak vejetaryen beslenerek ulaşılacağını ileri sürmektedir. Küresel ısınma, iklim değişikliği ile buna bağlı olarak bitki, hayvan türlerinin yok olması, buzulların erimesi endüstriyel hayvancılık faaliyetleri

çerçevesinde kurulan fabrikalarda çevreye yayılan sera gazı etkisinin olduğu savunulmaktadır (Keith, 2009).

Araştırmada incelenen sanal topluluklarda, bireylerin vegan-vejetaryen olma sebeplerinin temelinde hayvan aktivisti ve hayvan sömürüsüne karşı olmalarından kaynaklı olduğu görülmektedir. İnsanların kendi zevk ve ihtiyaçlarına hizmet etmek amacıyla hayvansal kaynaklı ürün üretimi esnasındaki hayvan sömürüsü, deneylerde hayvanların en ağır şekilde şiddet görmesi, özgürlüğünün elinden alınmasına bağlı olarak vicdan ya da merhamet gibi gerekçeler sunularak karşı durulmaktadır (Dominick, 1997). Yaşam haklarına saygı konusunda daha radikal olan abolisyonizmi benimseyen abolisyonist veganlar ise hayvanların mülk olarak kullanılarak köleleştirilmesine karşı durarak, bireysel vegan olmanın ötesinde bütün toplumun vegan olması gerektiğini savunmakta ve sanal topluluklarda halkı bilinçlendirmeye yönelik kampanyalarda bulunulmasını önermektedirler (Francione, 1996; Wrenn, 2012).

Araştırmanın sonucunda, sanal topluluklar incelendiğinde, vegan-vejetaryen kimliğine sahip bireylerin, başta hayvan özgürlüğü ve hakları olmak üzere hayvan sömürüsüne karşı durarak, canlı yaşamına saygı, etik, vicdan, travma, tikslenme, ekolojik, sağlık, bilinçli tüketim gibi gerekçelerle tercih etmelerine rağmen, dini baskı, sosyal yalnızlık, eski beslenmelerine özlem duyma gibi nedenler ile de zorluk yaşadıklarını hatta vazgeçtikleri ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, vegan-vejetaryen olmanın yalnızca beslenme şekli değil bir yaşam felsefesi ve tercih edilme gerekçeleri doğrultusunda sosyal kimlik göstergesi olduğu söylenebilir.

Bu çalışma, sadece yapıldığı tarih aralığı ile sınırlıdır. Ayrıca bu çalışmada, yalnızca en aktif paylaşıma sahip olan vegan-vejetaryen sanal topluluklar incelemeye alınmıştır. İleride yapılacak çalışmalarda, daha fazla sanal toplulukların araştırmaya dahil edilmesi daha genellenebilir sonuçlar elde edilmesine yardımcı olabilir. Bunun yanında, bu çalışma sadece vegan-vejetaryen sanal topluluk üyelerine odaklanmakta olup, ileride netnografik bir yaklaşımla daha farklı grupların tüketim anlayışları incelenebilir. Bu çalışmada sadece Türk vegan-vejetaryen sanal toplulukları incelenmiştir. Gelecekte yapılacak olan araştırmalarda değişik ülkelerin de araştırmaya eklenmesi, kültürlerarası farklılıkların da incelenmesine imkan verebilir.

KAYNAKÇA

Abolisyonist Vegan Hareket (2018). Erişim Tarihi 27.09.2018 <http://abolisyonistveganhareket.org/nedir>

Aksürmeli Z.S.T., & Beşirli, H. (2019). Vegan kimliğin oluşumu: Vegan olmak ve vegan kalmak. *Akademik Hassasiyetler*, 6(12), 223-249.

Altınal, B.E. (2015). Hayvan hakları, ekoloji ve antikapitalizm vegan abolisyon. *Hayvan Hakları Dergisi*, 2.

Altuntuğ, N. (2010). Geleneksel tüketim olgusunun kırılma noktası: Yeni bir tüketim paradigmasına ve tüketici kimliğine doğru. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 111-118.

Ashforth, B.E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 14(1), 20-39.

Baudrillard, J. (1997). *Tüketim toplumu* (Çev: H. Deliceçaylı ve F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Belz, F.M. & Baumbach, W. (2010). Netnography as a method of lead user identification. *Creativity and Innovation Management*, 19(3), 304-313.

Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. *Milli Folklor*, 22(87), 159-169.

Bisogni, C.A., Connors, M., Devine, C.M., & Sobal, J. (2002). Who we are and how we eat: A qualitative study of identities in food choice. *Journal of Nutrition Education And Behavior*, 34(3), 128-139.

Bowler, G.M. (2010). Netnography: A method specifically designed to study cultures and communities online. *The Qualitative Report*, 15(5), 1270-1275.

Chao, B. (2015). Relevance and adoption of netnography in determining consumer behavior patterns on the web. *Scholedge International Journal of Business Policy & Governance*, 2(6), 12-17.

Cherry, E., Ellis, C., & DeSoucey, M. (2011). Food for thought, thought for food: consumption, identity, and ethnography. *Journal of Contemporary Ethnography*, 40(2), 231-258.

Cherry, E. (2015). I was a teenage vegan: Motivation and maintenance of lifestyle movements. *Sociological Inquiry*, 85(1), 55-74.

Cheng, X., Dale, C. & Liu, J. (2007). Understanding the characteristics of internet short video sharing: YouTube as a case study. *Arxiv Preprint Arxiv:0707.3670*.

Dyett, P., Rajaram, S., Haddad, E.H. & Sabate, J. (2014). Evaluation of a validated food frequency questionnaire for self-defined vegans in the United State. *Nutrients*, 6(7), 2523-2539.

Dominick, B.A. (1997). "Hayvan özgürlüğü ve sosyal devrim". Sonsöz, Çev.: Barış Gün, İlksen Baysaling.

Erdoğan, Z. & Torun T. (2009). Bir ilişkisel pazarlama aracı olarak sanal topluluklar. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4, 45-71.

Francione, G.L. (1996). Animals as property. *Animal L.*, 2.

Gelderloos, P. (2011). Veganism: Why not-an anarchist perspective. Erişim Tarihi: 03 Ekim 2018. <https://theanarchistlibrary.org/library/peter-gelderloos-veganism-why-not>

Greenebaum, J. (2012). Veganism, identity and the quest for authenticit. *Food, Culture & Society*, 15(1), 129-144.

Hogg, M.A., Terry, D.J. & White, K.M. (1995). A tale of two theories: A critical comparison of identity theory with social identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 255-269.

Hoffman, S.R., Stallings, S.F., Bessinger, R.C. & Brooks, G.T. (2013). Differences between health and ethical vegetarians. Strength of conviction, nutrition knowledge, dietary restriction, and duration of adherence. *Appetite*, 65, 139-144.

Keane, A., & Willetts, A. (1994). Factors that affect food choice. *Nutrition & Food Science*.

Keith, L. (2009). *The vegetarian myth: Food, justice and sustainability*. USA/ California: PM Press.

Kozinets, R.V. (1997). I want to believe: A netnography of the X-Philes' subculture of consumption. *Advances in Consumer Research*, 24, 470-475.

Kozinets, R.V. (1998). On netnography: Initial reflections on consumer research investigations of cyberculture. *Advances in Consumer Research*, 25, 366-71.

Kozinets, R.V. (1999). E-Tribalized marketing?: The strategic implications of virtual communities of consumption. *European Management Journal*, 17(3), 252-264.

Kozinets, R.V. (2002). The field behind the screen: Using netnography for marketing research in online communities. *Journal of Marketing Research*, Vol. XXXIX, 61-72.

Kozinets, R.V. (2015). *Netnography: Understanding networked communication society*. Willig, C. & Stainton-Rogers, W. The Sage Handbook of Psychology, 374-380.

Lam, S.K., Ahearne, M., Hu, Y. & Schillewaert, N. (2010). Resistance to brand switching when a radically new brand is introduced: A social identity theory perspective. *Journal of Marketing*, 74(6), 128-146.

Le, L.T. & Sabate, J. (2014). Beyond meatless, the health effects of vegan diets: Findings from the adventist cohorts. *Nutrients*, 6(6), 2131-2147.

Leitzmann, C. (2014). Vegetarian nutrition: Past, present, future. *Am J Clin Nutr.* 100 (suppl): 496S-502S.

Lerman, K. (2007). Social information processing in news aggregation. *IEEE Internet Computing*, 11(6).

Medberg, G. & Heinonen, K. (2014). Invisible value formation: A netnography in retail banking. *International Journal of Bank Marketing*, 32 (6), 590-607.

Mosteller, J. (2008). Animal-companion extremes and underlying consumer themes. *Journal of Business Research*, 61(5), 512-521.

Myers, D.G. (2015). *Sosyal psikoloji*. (Çev. Serap Akfırat).10. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Nezlek, J.B., & Forestell, C.A. (2020). Vegetarianism as a social identity. *Current Opinion in Food Science*, 33, 45-51.

Oyserman, D. (1993). The lens of personhood: Viewing the self and others in a multicultural society. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(5), 993.

Özdemir, Z. (2015). Sosyal medyada kimlik inşasında yeni akım: Özçekim kullanımı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 112-131.

Pilis, W., Stec, K., Zych, M. & Pilis, A. (2014). Health benefits and risk associated with adopting a vegetarian diet. *Rocz Panstw Zakl Hig*, 65(1), 9-14.

Pollan, M. (2009). *Etobur-otobur ikilemi*. The New York Times Bestseller, 1. Baskı, Çeviren: İlke Önelge, İstanbul: Pegasus Yayınları.

Radnitz, C., Beezhold, B. & DiMatteo, J. (2015). Investigation of lifestyle choices of individuals following a vegan diet for health and ethical reasons. *Appetite*, 90, 31-36.

Rageh, A. & Melewar, T.C. (2013). Using netnography research method to reveal the underlying dimensions of the customer/ tourist experience. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 16(2), 126-149.

Recnizkova, A. (2010). The vegan challenge: through veganism to a paradigm change. *Other Projects*. 15. https://scholarworks.smith.edu/other_projects/15

Rheingold, H. (1993). *The virtual community: finding connection in a computerized world*. Addison-Wesley Longman Publishing Co., Inc.

Rosenfeld, D.L. (2018). The psychology of vegetarianism: Recent advances and future directions. *Appetite*, 131, 125-138.

Rosenfeld, D.L., & Burrow, A.L. (2017). The unified model of vegetarian identity: A conceptual framework for understanding plant-based food choices. *Appetite*, 112, 78-95.

Ruby, M.B. (2012). Vegetarianism. a blossoming field of study. *Appetite*, 58(1), 141-150.

Russell, D., Cutrona, C.E., Rose, J. & Yurko, K. (1984). Social and emotional loneliness: An examination of weiss's typology of loneliness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(6), 1313.

Sabate, J. & Soret, S. (2014). Sustainability of plant-based diets: Back to the future. *Am J Clin Nutr*; 100 (suppl): 476S-82S.

Schau, H.j., & Gilly, M. C. (2003). We are what we post? Self-presentation in personal web space. *Journal of Consumer Research*, 30(3), 385-404.

Son, T.Y.G. & Bulut, M. (2016). Yaşam tarzı olarak vegan ve vejetaryenlik. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 830-843.

Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39.

Tambyah, S.K. (1996). Life on the net: The reconstruction of self and community. *ACR North American Advances*.

Tunçay, G.Y. (2016). Veganism in terms of bioethics from different view points. *Journal of Current Researches on Health Sector*, 6(1), 51-62.

Turner, J.C. (1975). Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 5, 5-34.

Ulusoy, E. (2015). *I think, therefore I am vegan: Veganism, ethics, and social justice*. In Annual Macromarketing Conference, 420.

Wrenn, C. (2012). Abolitionist animal rights: Critical comparisons and challenges within the animal rights movement. *Interface*, 4(2), 438-458.

Wright, L. (2015). *The vegan studies project*. Athens, GA: University of Georgia Press.

Wright, L. & Adams, J.C. (2015). *The vegan studies project: food, animals, and gender in the age of terror*. Georgia: University of Georgia Press.

Valck, K.D. (2005). *Virtual communities of consumption: Networks of consumer knowledge and companionship*. Erasmus Research Institute of Management (ERIM) Ph.D. Series Research in Management, RSM Erasmus University Rotterdam, 1-319.

Yamamoto, G.T. (2007). *Buzz gibi söylenti pazarlaması*. Pazarlama Dünyası, 8-11.

Yegen, C. & Aydın, B.O. (2018). *Postmodern bir kimlik olarak veganlık ve bir çevrimiçi vegan ağının analizi*. İletişim, 28.

Yokoyama, Y., Barnard, N.D., Levin, S.M. & Watanabe, M. (2014). Vegetarian diets and glycemic control in diabetes: A systematic review and meta-analysis. *Cardiovascular Diagnosis and Therapy*, 4(5), 373-382.

Yayın Geliş Tarihi: 04.05.2021
Yayına Kabul Tarihi: 14.09.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.932453

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1219-1234
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

EŞ SEÇİMİNDE ARANAN ÖZELLİKLERDEN GÜVEN, FİZİKSEL ÇEKİCİLİK VE SOSYAL STATÜNÜN YORDAYICISI OLARAK EVLİLİK İNANÇLARI

Gökay KELDAL*
Cemal KARADAŞ**

Öz

Bu çalışmanın amacı beliren yetişkinlerin eş adaylarında önem verdikleri güven, fiziksel çekicilik ve sosyal statüyle evliliğe verilen önem ve evliliğin zamanlamasına yönelik inançlar arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu 609 (435 kadın, 174 erkek) bekâr beliren yetişkin oluşturmuştur. Verilerin analizinde hiyerarşik regresyon analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre evliliğin önemine ve evliliğin zamanlamasına ilişkin inançlar güvenin anlamlı bir yordayıcısı değildir. Evliliğin önemine ilişkin inanç, fiziksel çekicilik ve sosyal statünün pozitif yönlü anlamlı bir yordayıcısı iken, evliliğin zamanlamasına ilişkin inancın, fiziksel çekicilik ve sosyal statünün anlamlı bir yordayıcısı olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre beliren yetişkinlerin evliliğin önemine ilişkin daha fazla inanca sahip olması, eş seçiminde fiziksel çekicilik ve sosyal statüye daha fazla önem vermeleriyle ilişkilidir.

Anahtar kelimeler: Güven, Fiziksel çekicilik, Sosyal statü, Eş seçimi, Evlilik inançları

MARITAL BELIEFS AS PREDICTORS OF TRUST, PHYSICAL ATTRACTIVENESS AND SOCIAL STATUS IN MATE SELECTION

Abstract

The goal of the current study is to investigate the associations between trust, physical attractiveness, and social status to all of which emerging adults attach importance in mate selection and marital salience and marital timing beliefs of emerging adults. The

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Keldal, G., Karadaş, C. (2021). Eş seçiminde aranan özelliklerden güven, fiziksel çekicilik ve sosyal statünün yordayıcısı olarak evlilik inançları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1219-1234.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, PDR Anabilim Dalı ORCID: 0000-0001-7998-0766, gokaykeldal@yandex.com.

** Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü / Gelişim Psikolojisi, ORCID: 0000-0002-3551-5077, cekaradas@gmail.com.

sample utilized in the present study consisted of 609 never married emerging adults (435 female and 174 male). A hierarchical multiple regression analysis was performed to analyze the data. The results indicated that marital salience and marital timing beliefs of emerging adults were not a significant predictor of trust. Beliefs about marital salience were a positive significant predictor of physical attractiveness and social status whereas marital timing beliefs were not a significant predictor of physical attractiveness and social status. According to these results, emerging adults with greater beliefs in marital salience attach more importance to physical attractiveness and social status.

Keywords: *Trust, Physical attractiveness, Social status, Mate selection, Marital beliefs.*

GİRİŞ

Eş seçimi bireylerin hayatlarında verdiği önemli kararlardan biri olarak görülmektedir. Evliliğe uyum sağlama ve evlilikten doyum sağlamanın eş seçiminin doğru yapılmasıyla bağlantılı olduğu bilinmektedir (Kalkan, 2012). Bu güne kadar birçok çalışmada (Altuntaş ve Atli, 2015; Bacanlı, 2001; Bağ, 2019; Başay, 2015; Bozgeyikli ve Toprak, 2013; Bugay ve Tezer, 2008; Buss, 1989; Buss ve Barnes, 1986; Çalışkan ve diğ., 2015; Efe, 2013; Furnham, 2009; Kaçar, 2018; Keklik, 2011; Locke ve diğ., 2020; Ondaş, 2007; Sancak-Aydın ve Demir, 2017; Schwarz ve Hassebrauck, 2012; Thomas ve diğ., 2020; Tüzemen ve Özdağoğlu, 2007; Usluoğlu ve diğ., 2015; Walter ve diğ., 2020; Yıldırım, 2007) eş adayında önem verilen özelliklere odaklanılmıştır. Örneğin, Buss (1989) büyük bir örnekleme eş adayında aranan özelliklerde cinsiyetin bir farklılık oluşturup oluşturmadığını incelemiştir. Usluoğlu ve diğerleri (2015) kadınların eş adayında aradıkları özellikler hakkında nitel bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Yıldırım (2007) üniversite öğrencileri örnekleminde eş adayında istenilen ve istenilmeyen özellikleri araştırmıştır. Her ne kadar eş adayında aranan özellikler kapsamlı bir şekilde araştırılsa da bu özelliklerle ilişkili faktörler ile ilgili sınırlı sayıda çalışma vardır. O nedenle bu çalışmada eş adayında önem verilen güven, fiziksel çekicilik ve sosyal statü özellikleriyle ilişkili değişkenlerin incelenmesi üzerinde durulmuştur.

Yapılan daha önceki çalışmalarda (Atari ve diğ., 2020; Doğru, 2017; Göz ve diğ., 2018; Keldal, 2020; Soner, 2020) eş seçiminde önem verilen özelliklerin bazı değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Doğru (2017) gençlerle yaptığı çalışmada algılanan anne-baba tutumlarıyla eş seçiminde önem verilen bazı özelliklerin ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Göz ve diğerleri (2018) üniversite öğrencilerinin bazı kişisel özellikleriyle eş seçiminde önem verilen bazı özellikler arasındaki ilişkilere odaklanılmışlardır. Keldal (2020) genç yetişkinlerin kişilik özellikleriyle eş seçiminde önem verdikleri bazı özelliklerin ilişkili olduğunu belirlemiştir. Benzer olarak, Atari ve diğerleri (2020) kültürlerarası yaptıkları çalışmada beş faktör kuramına dayalı kişilik özellikleriyle eş seçiminde önem verilen özellikler arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Soner (2020) eş seçiminde önem verilen fiziksel özellikler ve aşk ile ilişki doyumu arasında anlamlı

korelasyonların olduğu bulgusunu elde etmiştir. Bu araştırmaların yanı sıra, karanlık üçlü (makyavelizm, narsisizm ve psikopati) kişilik özellikleri (Atari ve Chegeni, 2017; Jonason, Valentine ve diğ., 2011; Jonason ve diğ., 2012; Tajmiriyahi ve diğ., 2021), bağlanma (Afhami ve Rafiee, 2020), bazı bireysel ve kültürel özellikler (Atari ve Jamali, 2016) ve dindarlık (Braithwaite ve diğ., 2015) değişkenleri ile eş seçiminde önem verilen özellikler arasındaki ilişkilerin incelendiği görülmüştür. Bu çalışmalarda eş seçiminde önem verilen özelliklerin sınırlı sayıda değişkenle ilişkisine odaklanıldığı belirlenmiştir. Evlilik öncesi faktörler arasında önemli bir yer tutan evlilik inançları ile eş seçiminde güven, fiziksel çekicilik ve sosyal statü özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesinin, eş seçiminde önem verilen özellikler ile bireylerin evliliğe yönelik inançlarının rolünün anlaşılmasına önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu konuda bir çalışmada Keldal ve Atli (2020) genç yetişkinlerin eş seçiminde önem verdikleri fiziksel özellikler ve bekâretin, evliliğe ilişkin tutumların pozitif yönlü bir yordayıcısı olduğunu bulmuşlardır. Bu bulgu evliliğe yönelik inançlarla eş seçiminde önem verilen özellikler arasında önemli ilişkilerin varlığına işaret edebilir.

Willoughby ve diğerleri (2015b) evliliğe yönelik inançların kavramsallaştırılması için Evlilik Paradigması Kuramını ileri sürmüşlerdir. Bu kuramda bireylerin evli olmaya ve evlenmeye dair inançlarına odaklanılmıştır. Bu inançlardan evlenmeye dair olanlar; evliliğin zamanlaması, önemi ve bağlamı şeklindedir. Evli olmaya dair inançları ise, evliliğin süreçleri, kalıcılığı ve merkeziliği biçiminde sıralanmıştır. Buradan hareketle son yıllarda araştırmacılar (Keldal ve Şeker, 2021; Willoughby, 2015; Willoughby ve Hall, 2015) evliliğe yönelik inançların evlilik birliğini oluşturma davranışının anlaşılmasındaki rolüne odaklanmışlardır. Keldal ve Şeker (2021) genç yetişkinlerde evliliğe verilen önemin ve evliliğe hazır olmanın yaşam planında evliliğe öncelik verme olasılığını arttırdığını bulmuşlardır. Willoughby ve Hall (2015) beliren yetişkinlerle yaptıkları çalışmada üç evlilik paradigması grubu oluşturmuşlardır. Bu grupları istekliler, tereddüt edenler ve erteleyenler olarak adlandırmışlardır. Bu grupların evlilik inançlarını kıyasladıklarında; istekli grubun diğer gruplara kıyasla ideal evlilik yaşının daha erken olduğuna inandıkları, evliliğe daha fazla önem verdikleri, evliliğin merkeziliğine ve sürekliliğine ilişkin daha fazla inanca sahip olduklarını belirlemiştir. Willoughby (2015) flört edenler, evlenmeden birlikte yaşayanlar ve evli bireylerde evliliğe verilen önemin ve evliliğin sürekliliğine olan inancın bağlılığı arttırdığını rapor etmiştir. Bunların yanı sıra araştırmacılar evliliğe yönelik inançların bir dizi riskli davranışlarla ilişkili olduğunu belirlemiştir. Carroll ve diğerleri (2007) beliren yetişkinlerle yaptıkları çalışmada hem kadınlarda hem de erkeklerde evliliği kendileri için önemli bir amaç olarak görmeye evlilik dışı çocuk sahibi olmayı düşünme arasında negatif korelasyonların olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Willoughby ve Dworkin (2009) beliren yetişkinlerde evlenme isteğinin aşırı alkol tüketimi ile esrar kullanımıyla negatif yönlü bir ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Willoughby ve diğerleri (2015a) bekâr genç

yetişkinlerle yaptıkları çalışmada evliliğin merkeziliğine olan daha fazla inancın daha az alkol tüketimi ve daha az cinsel ilişki sıklığı ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Eş seçimiyle ilgili yapılan çalışmalarda, erkeklerin kadınlara kıyasla fiziksel çekiciliğe daha fazla önem verdiği (Buss, 1989; Efe, 2013; Walter ve diğ., 2020), kadınların ise sosyal statüye erkeklere kıyasla daha fazla önem verdiği (Efe, 2013; Walter ve diğ., 2020; Yıldırım, 2007) ve güvenin ise eş seçiminde önem verilen özellikler arasında ilk sıralarda yer aldığı ve önemli bir faktör olduğu (Bugay ve Tezer, 2008; Efe, 2013; Yıldırım, 2007) ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın amacı ise eş seçiminde kadınların daha fazla önem verdiği sosyal statü, erkeklerin daha fazla önem verdiği fiziksel çekicilik ve eş seçiminde önem verilen özellikler arasında ilk sıralarda yer alan güvenin evliliğe ilişkin inançlarla ilişkisinin incelenmesidir. Bu ilişkinin ortaya konulmasıyla birlikte bireylerin eş seçiminde önem verdikleri özelliklerin oluşturulmasında rol oynayan faktörler belirlenebilir. Bu bağlamda araştırmanın sonuçlarının evlilik öncesi müdahalelerin oluşturulabilmesi ve etkili olabilmesi için önemli olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda, bu çalışmada yanıtı aranan soru “Beliren yetişkinlerin (18-29 yaş aralığındaki bireyler (Arnett, 2014)) evliliğin önemine ve evliliğin zamanlamasına ilişkin inançları eş seçiminde önem verilen fiziksel çekicilik, sosyal statü ve güvenin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?” şeklindedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma beliren yetişkinlerin evliliğe yönelik inançlarıyla eş seçiminde önem verilen fiziksel özellikler, sosyal statü ve güven değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi yönüyle korelasyonel desende tasarlanmıştır. Plano-Clark ve Creswell (2014) korelasyonel desenin amacını yordayıcı değişkenlerle sonuç değişkenleri arasındaki ilişkinin ne ölçüde olduğunu açıklanması olarak ifade etmişlerdir. Bu çalışmada da evliliğe yönelik inançlarla fiziksel çekicilik, sosyal statü ve güven arasındaki ilişkinin gücünün belirlenmesi hedeflenmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu üniversite öğrenimi gören 609 (435 (%71) kadın, 174 (%29) erkek) bekâr beliren yetişkin oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında olasılıksız örnekleme stratejilerinden biri olan uygun örnekleme tekniği kullanılmıştır. Christensen ve diğerleri (2013) uygun örnekleme tekniğinde kolaylıkla elde edilebilir ve gönüllü olan ya da örnekleme kolaylıkla dahil edilebilen insanların kullanıldığını belirtmiştir. Bu çalışma da uygun örnekleme stratejisinin kullanılma sebebi, çalışma pandemi sürecinde gerçekleştirildiği için örnekleme grubunu kolaylıkla ulaşılabilen beliren yetişkinlerden oluşturulma gerekliliğidir. Bu çalışmada, veri dışlama kriteri olarak yaşam planında evlilik olmaması, evli, nişanlı ve boşanmış olma dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda 102

gözlem (case) analize dahil edilmemiştir. Bu gözlemlerin çıkarılmasıyla birlikte veri analizleri 609 gözlemin oluşturduğu veri setiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunda yer alanların yaşları 18-26 (\bar{x} =20.53, ss= 1.45) arasındadır. Örneklemde yer alan beliren yetişkinlerin % 33'ünün (201) romantik bir ilişkisi vardır. Çalışma grubunda yer alanların % 89'u ebeveynlerinin evli, % 6'sı ebeveynlerinin boşanmış olduğunu ve % 5'i de anne veya babalarından en az birinin vefat ettiğini bildirmiştir. Beliren yetişkinlerin yaşam planlarındaki öncelikleri değerlendirildiğinde; % 84'ünün önceliğinin kariyer, %8.4'ünün önceliğinin hobiler (boş vakit aktiviteleri) ve % 7.6'sının önceliğinin evlilik olduğu belirlenmiştir.

Prosedür

Çalışmanın yapılması için gerekli görülen etik kurul izni İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan (08/04/2021 tarih ve 31 sayılı) alınmıştır. Araştırmanın verileri online (çevrimiçi) olarak elde edilmiştir. Verilerin toplanabilmesi için beliren yetişkinlerle Whatsapp ve E-mail yoluyla iletişim kurulmuştur. Üniversitede online eğitimler devam ettiği esnada sınıf içi iletişim kurmak için oluşturulan Whatsapp gruplarına sınıf temsilcileri aracılığıyla veri toplama formu gönderilmiştir. Ayrıca, öğrenci ödev grupları için oluşturulan e-mail gruplarına da veri toplama formu iletilmiştir. Çalışma hakkında bilgilendirme araştırmacılar ve sınıf danışmanları aracılığıyla yapılmış ve çalışmaya katılmak isteyenlerden bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Çalışma grubunda yer alanlar formda bulunan 33 maddeye tepki vermişlerdir. Tepki verme süresi yaklaşık 5 dakika sürmüştür.

Veri Toplama Araçları

Eş seçiminde önem verilen özellikler: Bu çalışmada eş seçiminde önem verilen güven, fiziksel çekicilik ve sosyal statü ele alınmıştır. Bu özelliklerin ölçülmesine ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Güven: Eş seçiminde güvene verilen önem dört madde ile değerlendirilmiştir. Bu maddeler oluşturulurken daha önceki çalışmalardan (Altuntaş ve Atli, 2015; Keklik, 2011; Usluoğlu ve diğ., 2015) yararlanılmıştır. Araştırmacılar tarafından oluşturulan dört maddenin faktör yapısı açıklayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Maddeler için elde edilen bulgular: “Eşimin güvenilir olması önemlidir (faktör yükü: .92)”, “Eşimin bana güven duyması önemlidir (faktör yükü: .98)”, “Eşimin ilişkimize sadık (bağlı) kalabilmesi önemlidir (faktör yükü: .90)” ve “Eşimin bana dürüstçe davranması önemlidir (faktör yükü: .75)” faktör yüklerinin yüksek olduğunu göstermiştir. Bu maddelere tepki formatı 1=Kesinlikle Katılmıyorum-5= Kesinlikle Katılıyorum biçimindedir. İç tutarlık güvenilirlik katsayısı (α) incelendiğinde ise .94 olarak bulunmuştur. Bu maddelerin toplamından elde edilen yüksek puanlar eş seçiminde güvene daha fazla önem verildiğini göstermektedir.

Fiziksel çekicilik: Eş seçiminde fiziksel çekiciliğe verilen önemi değerlendirmek için dört madde (Eşimin güzel/yakışıklı olmasını isterim, Eşimin fiziksel olarak çekici olmasını isterim, Eşimin bakımlı olmasını isterim, Eşimin dış görünüşünün dikkat çekici olmasına önem veririm) oluşturulmuştur. Bu maddeler oluşturulurken daha önceki çalışmalardan (Altuntaş ve Atli, 2015; Başay, 2015; Usluoğlu ve diğ., 2015) yararlanılmıştır. Araştırmacılar tarafından oluşturulan dört maddenin faktör yükleri incelendiğinde “Eşimin güzel/yakışıklı olmasını isterim (faktör yükü: 80)”, “Eşimin fiziksel olarak çekici olmasını isterim (faktör yükü: .92)”, “Eşimin bakımlı olmasını isterim (faktör yükü: .45)”, Eşimin dış görünüşünün dikkat çekici olmasına önem veririm (faktör yükü: .77)” yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu maddelere tepki formatı 1=Kesinlikle Katılmıyorum-5=Kesinlikle Katılıyorum olarak tasarlanmıştır. İç tutarlık güvenilirlik katsayısı (α) .82 olarak hesaplanmıştır. Bu maddelerin toplamından elde edilen yüksek puanlar eş seçiminde fiziksel çekiciliğe daha fazla önem verildiğini göstermektedir.

Sosyal statü: Eş seçiminde sosyal statüye verilen önemi değerlendirmek için beş madde (Eşimin mesleki olarak benden daha üst bir statüde olmasını isterim, Eşimin bana göre daha fazla gelir getiren bir iş sahibi olması benim için önemlidir, Eşimin varlıklı olması benim açımdan önemlidir, Eşimin ekonomik olarak güçlü olmasına önem veririm, Eşimin saygın bir mesleğinin olmasını isterim) oluşturulmuştur. Bu maddelerin oluşturulmasında eş seçimiyle ilgili daha önceki çalışmalardan (Altuntaş ve Atli, 2015; Başay, 2015; Usluoğlu ve diğ., 2015) yararlanılmıştır. Bu maddelerin faktör yükleri; “Eşimin mesleki olarak benden daha üst bir statüde olmasını isterim (faktör yükü: 58)”, “Eşimin bana göre daha fazla gelir getiren bir iş sahibi olması benim için önemlidir (faktör yükü: 82)”, “Eşimin varlıklı olması benim açımdan önemlidir (faktör yükü: 79)”, “Eşimin ekonomik olarak güçlü olmasına önem veririm (faktör yükü: 78)” ve “Eşimin saygın bir mesleğinin olmasını isterim (faktör yükü: 57)” olarak hesaplanmıştır. Maddelerin tepki formatı olarak 1=Kesinlikle Katılmıyorum-5=Kesinlikle Katılıyorum olarak belirlenmiştir. İç tutarlık güvenilirlik katsayısı (α) ise .83 olarak tespit edilmiştir. Bu maddelerin toplamından elde edilen yüksek puanlar eş seçiminde sosyal statüye daha fazla önem verildiğini göstermektedir.

Evlilik inançları: Bu çalışmada evlilik inançlarından, evliliğin önemi ve evliliğin zamanlamasına ilişkin inançlar bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Evliliğin önemi: Evliliğin öneminin değerlendirilmesi için beş maddeden oluşan bir ölçme aracından yararlanılmıştır. Bu ölçme aracında yer alan maddeler Keldal (Değerlendirmede) tarafından daha önceki çalışmalardan (Hall ve Willoughby, 2016; Willoughby ve diğ., 2015b; Willoughby ve Hall, 2015) yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu maddeler şu şekildedir: “Evlenmeyi önemli bir amaç olarak görüyorum”, “Evlenmek, diğer yaşam amaçlarımdan önce gelir”, “Evliliğin gerekli olduğuna inanıyorum”, “Evliliğin bekâr olmaya göre birçok avantajı olduğuna inanıyorum” ve “Evlenmemenin yaşamımda önemli bir eksiklik

olacağını düşünüyorum”. Ölçme aracının tepki formatı 1=Kesinlikle Katılmıyorum-5=Kesinlikle Katılıyorum biçiminde beşli likert derecelendirme olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ölçme aracının güvenilirliği .87 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar evliliğe verilen önemin fazla olduğunu göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Evliliğin zamanlaması: Bu çalışmada evliliğin zamanlamasına ilişkin inanç; sizce ideal evlilik yaşı kaçtır? sorusundan elde edilen cevaplarla ölçülmüştür.

Kişisel bilgi formu: Çalışma grubunda yer alan beliren yetişkinlerin kişisel bilgilerini belirlemek için oluşturulmuştur. Formda beliren yetişkinlerin cinsiyet, ilişki durumu, yaş, ebeveynlerinin evlilik durumu, yaşam planlarındaki öncelik ve algılanan dindarlık düzeylerine ilişkin maddeler bulunmaktadır. Algılanan dindarlık düzeyi; kendinizi ne kadar dindar olarak algılıyorsunuz (1=Hiç Dindar Değilim-9= Çok Dindarım) sorusuna verilen cevaplarla belirlenmiştir.

Veri Analizi

Araştırma sorusunun cevaplanmasında hiyerarşik regresyon analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışmada yer alan her bir bağımlı değişken için ayrı bir model oluşturulmuştur. Analizler iki adımda yapılmıştır. Modele ilk blokta kontrol değişkenleri cinsiyet (0=kadın, 1=erkek), ilişki durumu (0=romantik bir ilişkim yok, 1=romantik bir ilişkim var), yaş ve algılanan dindarlık düzeyi değişkenleri eklenmiştir. İkinci blokta ise çalışmanın asıl odaklanılan değişkenleri olan, evliliğin önemi ve evliliğin zamanlaması dâhil edilmiştir. Araştırmada hata payı .05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analiziyle incelenmiştir. Korelasyon analizlerinin sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo-1’de verilmiştir. Regresyon analizlerinin sonuçları ise Tablo-2’de sunulmuştur.

Tablo 1: Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	\bar{x} (ss)	1	2	3	4	5	6	7
1. Yaş	20.53 (1.45)	-						
2. Dindarlık	5.27 (1.73)	-.01	-					
3. İdeal evlilik yaşı	26.15 (1.87)	.20**	-.22**	-				
4. Evliliğin önemi	14.70 (4.97)	.11**	.32**	-.33**	-			
5. Güven	19.93 (.57)	-.01	.05	-.05	.02	-		
6. Fiziksel çekicilik	14.96 (3.04)	.00	-.09*	.04	.09*	.07	-	

7. Sosyal Statü	14.74 (4.74)	.01	-.08*	-.05	.08	.03	.46**	-
-----------------	--------------	-----	-------	------	-----	-----	-------	---

* $p < .05$, ** $p < .01$

Değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde düşük düzeyde korelasyonların olduğu görülmektedir. Evliliğin önemiyle fiziksel çekicilik arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Kontrol değişkenlerinden algılanan dindarlık düzeyi ve bağımlı değişkenler arasında düşük düzeyde korelasyonların olduğu görülmüştür.

Tablo 2: Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

	Güven**			Fiziksel Çekicilik**			Sosyal Statü**		
	B	SE B	β	B	SE B	β	B	SE B	β
Cinsiyet	-.20	.06	-.16*	-.45	.31	-.07	-1.29	.48	-.12*
İlişki Durumu	.08	.05	.06	-.58	.27	-.09*	-.63	.43	-.06
Yaş	.00	.01	.02	-.05	.09	-.02	.04	.14	.01
Dindarlık	.01	.02	.04	-.27	.08	-.15*	-.43	.12	-.16*
Evliliğin Önemi	.01	.01	.06	.12	.03	.20*	.16	.05	.17*
İdeal Evlilik Yaşı	.01	.02	.02	.11	.08	.07	-.06	.12	-.02
R2	.03			.04			.04		
Adjusted R2	.02			.03			.03		

* $p < .05$, **sonuçlar tabloya aktarılırken analizin ikinci bloğunda yer alan katsayılar yer verilmiştir.

Eş seçiminde güvene verilen önemin yordanmasına ilişkin modelin anlamlı olduğu ($F(6, 602)=3.88, p < .01$) belirlenmiştir. Modelde yer alan değişkenlerden ise sadece kontrol değişkeni olan cinsiyet modele anlamlı ($B=-.20, \beta=-.16, t=-3.46, p=.00$) katkı sunmuştur. Evliliğe verilen önem ($B=.01, \beta=.06, t=1.21, p=.23$) ve ideal evlilik yaşı ($B=.01, \beta=.02, t=.41, p=.68$) ise modele anlamlı bir katkı sunmamıştır. Sonuç olarak erkek olmak kadın olmaya kıyasla eş seçiminde güvene daha az önem vermeye ilişkilidir.

Eş seçiminde fiziksel çekiciliğe verilen önemin yordanmasına ilişkin modelin anlamlı olduğu ($F(6, 602)=2.91, p < .01$) belirlenmiştir. Modelde yer alan kontrol değişkenlerinden ilişki durumu ($B=-.58, \beta=-.09, t=-2.13, p=.03$) ve algılanan dindarlık ($B=-.27, \beta=-.15, t=-3.42, p=.00$) modele anlamlı katkı sunmuştur. Çalışmanın asıl ilgilenen değişkenlerinden evliliğe verilen önemin ($B=.12, \beta=.20, t=3.94, p=.00$) modele katkısının anlamlı olduğu, ideal evlilik yaşının ise ($B=.11, \beta=.07, t=1.43, p=.15$) modele anlamlı bir katkı sunmadığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre; evliliğe verilen önemdeki bir birimlik artış, eş seçiminde fiziksel çekiciliğe verilen önemdeki .12 birimlik artışı yordar. Kontrol değişkenleri değerlendirildiğinde ise; algılanan dindarlık düzeyindeki bir birimlik artış, eş seçiminde fiziksel çekiciliğe verilen önemdeki .27 birimlik azalışı yordar.

Romantik bir ilişkiye sahip olanların olmayanlara göre fiziksel çekiciliğe daha az önem verdikleri ifade edilebilir.

Eş seçiminde sosyal statüye verilen önemin yordanmasına ilişkin modelin anlamlı olduğu ($F(6, 602)=3.63, p<.01$) görülmüştür. Modelde yer alan kontrol değişkenlerinden cinsiyet ($B=-1.29, \beta=-.12, t=-2.69, p=.01$) ve algılanan dindarlığın ($B=-.43, \beta=-.16, t=-3.56, p=.00$) modele anlamlı katkı sunduğu belirlenmiştir. Çalışmanın asıl ilgilenen değişkenlerinden evliliğe verilen önemin ($B=.16, \beta=.17, t=3.33, p=.00$) modele katkısının anlamlı olduğu, ideal evlilik yaşının ise ($B=-.06, \beta=-.02, t=-.48, p=.63$) modele anlamlı bir katkı sunmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre; evliliğe verilen önemdeki bir birimlik artış, eş seçiminde sosyal statüye verilen önemdeki .16 birimlik artışı yordar. Kontrol değişkenleri değerlendirildiğinde ise; algılanan dindarlık düzeyindeki bir birimlik artış, eş seçiminde sosyal statüye verilen önemdeki .43 birimlik azalışı yordar. Cinsiyet değişkenine göre, erkeklerin kadınlara kıyasla daha az sosyal statüye önem verdiğine dair ilişki bulunmuştur.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı; beliren yetişkinlerin eş seçiminde önem verdikleri güven, fiziksel çekicilik ve sosyal statünün evlilik inançları ile ilişkisinin incelenmesidir. Elde edilen sonuçlara göre; evliliğin önemine ve evliliğin zamanlamasına ilişkin inançların, güvenle anlamlı bir ilişkisi yoktur. Fiziksel çekicilik ile evliliğe verilen önem arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Sosyal statünün ise; ideal evlilik yaşıyla anlamlı bir ilişkisinin olmadığı, evliliğin önemiyle pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Bu çalışmanın önemli bir bulgusu; evliliğin önemi ve evliliğin zamanlamasına ilişkin inançların, güven ile anlamlı bir ilişkisinin olmamasıdır. Willoughby (2015) yaptığı çoklu grup analizinde; flört edenler, evlenmeden birlikte yaşayanlar ve evli bireylerde evliliğe verilen önemin, bağlılığı arttırdığını belirlemiştir. Bu açıdan bakıldığında; evliliğe verilen önemin ve ideal evlilik yaşının, güvenle anlamlı bir ilişkisinin olmaması beklenmedik bir durum olarak nitelendirilebilir. Daha önceki çalışmalarda (Efe, 2013; Özteke-Kozan ve diğ., 2019; Yıldırım, 2007) güvenle ilgili değişkenlerin, eş seçiminde önem verilen özellikler arasında ilk sıralarda olduğu belirlenmiştir. Gençler açısından güvene bu kadar önem verilirken, güven ile ideal evlilik yaşı ve evliliğe verilen önem arasında anlamlı bir ilişkinin olmaması örneklemin özelliğinden kaynaklanabilir. Eş seçiminde güvene verilen önemin oluşturulmasında, evliliğin önemine ve zamanlamasına ilişkin inançların önemli bir rol oynamaması çalışma grubunda yer alanların bekâr olması ve çoğunluğunun romantik bir ilişkiye sahip olmamasından kaynaklı olabilir.

Bu çalışmanın bir diğer önemli bulgusu ise, beliren yetişkinlerin evliliğin önemine daha fazla inanç duymalarının eş seçiminde fiziksel çekiciliğe daha fazla

önem vermeyle ilişkili olduğudur. Keldal ve Şeker (2021) beliren yetişkinlerle yaptıkları çalışmada, evliliğe verilen önemin artmasının yaşam planında evliliğe öncelik verilme olasılığını arttırdığını belirlemişlerdir. Carroll ve diğerleri (2007) beliren yetişkinlerde evlenmeyi önemli bir amaç olarak görmenin gelecekte ebeveyn olmayı olumlu değerlendirme ile pozitif yönlü ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde; beliren yetişkinlerin evliliğin önemine ilişkin inançlarının artmasının, evlilik birliğini oluşturmaya yönelik istekli olmalarını sağlayabileceği sonucu çıkarılabilir. Bu sayede evlilik birliğini oluşturmak için istekli olan bireyler eş seçiminde fiziksel çekiciliğe daha fazla önem verebilirler.

Beliren yetişkinlerin ideal evlilik yaşına ilişkin inançları ise, eş seçiminde fiziksel çekiciliğe önem vermenin anlamlı bir yordayıcısı değildir. Keldal (2021) gençlerin ideal evlilik yaşına ilişkin inançlarının evliliğe hazır oluşun; aile hayatı ve rolleri, toplumsal sorumluluklara hazır oluş, kişiler arası ilişkilere hazır oluş ve duygusal hazır oluş boyutlarının negatif yönlü bir yordayıcısı olduğunu belirlemiştir. Bu açıdan bakıldığında; evliliğin zamanlamasına ilişkin inancın, gençlerin evliliğe hazır oluşlarında önemli bir rol üstlendiği ifade edilebilir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, gençlerin evliliğe hazır oluş düzeylerinin azalması evliliğe mesafeli yaklaşımlarına neden olabilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde ideal evlilik yaşına ilişkin inançla eş seçiminde önem verilen özelliklerden fiziksel çekicilik arasında anlamlı bir ilişki olmaması beklenen bir durum olabilir. Willoughby ve diğerleri (2015a) bekâr gençlerin ideal evlilik yaşlarının artmasının cinsel ilişki sıklığının artmasıyla ilişkili olduğunu rapor etmişlerdir. Bu durum gençlerin evlilik planlarını ertelemelerine neden olabilir. Bu nedenle de gençlerin fiziksel çekiciliğe önem vermelerine yönelik inançlarının gelişiminde evlilik zamanlamasına ilişkin inançların rolü olmayabilir.

Beliren yetişkinlerin evliliğin önemine ilişkin daha fazla inanca sahip olmaları, eş seçiminde sosyal statüye daha fazla önem vermeyle ilişkilidir. Keldal ve Şeker (2021) beliren yetişkinlerin dörtte üçünün yaşam planlarında önceliklerinin kariyer olduğunu belirlemişlerdir. Yine aynı çalışmada bir işte çalışanların çalışmayanlara göre yaşam planlarında evliliğe öncelik verme olasılıklarının daha fazla olduğu görülmüştür. Ondaş (2007) birçok gencin evlenebilmek için ekonomik özgürlüğe kavuşmanın çok önemli olduğunu düşündüklerini rapor etmiştir. Özteke-Kozan ve diğerleri (2019) üniversite öğrencisi kadınların evlenmeme gerekçeleri arasında kariyer yapmanın önemli bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bulgular değerlendirildiğinde gençlerin yaşamlarında kariyerin önemli bir yer tuttuğu ve evlenebilmek için ekonomik faktörlerin önemli bir değişken olduğu çıkarımı yapılabilir. Giderek değişen yaşam koşullarıyla birlikte bireyler sadece kendi kariyer ve ekonomik durumlarının değil eş adayının da sosyal statülerine önem verebilirler. Bu açıdan bakıldığında, evliliğe verilen önemin artmasıyla eş seçiminde sosyal statüye verilen önemin artmasının ilişkili olmasının beklenen bir durum olabileceği ifade edilebilir.

Bu çalışmada evlilik zamanlaması ile eş seçiminde sosyal statüye verilen önem arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ortaya konulmuştur. Keldal (2021) ideal evlilik yaşının evliliğe hazır oluşun boyutlarından finansal hazır oluşun anlamlı bir yordayıcısı olmadığını belirlemiştir. Bu bulgu ideal evlilik yaşının evliliğin ekonomik boyutuyla ilişkisinin olmadığını bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra sosyal statünün içerisinde ekonomik durum ve kariyer ile ilgili değişkenler yer almaktadır. İdeal evlilik yaşının evliliğe hazır oluş boyutlarından finansal hazır oluşu yordamadığı göz önünde bulundurulduğunda bu sonucun ortaya çıkabileceği ifade edilebilir.

Bu çalışmanın sonuçları yorumlanırken bazı sınırlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikle, bu araştırmanın çalışma grubunun oluşturulmasında olasılıksız örnekleme stratejisi kullanılmıştır. Bunun yanı sıra çalışma grubunda sadece üniversite öğrenimi gören beliren yetişkinler yer almaktadır. Araştırma bu yönüyle sınırlılık göstermektedir. Bu bağlamda, bu araştırmanın sonuçları bütün beliren yetişkinlere genellenemeyebilir. Özellikle, olasılıklı örnekleme stratejileri kullanarak üniversite öğrenimi görmeyen beliren yetişkinlerinde olduğu bir örnekleme bu araştırmanın bulgularının tekrarlanabilir olup olmadığı incelenebilir. Bu araştırmanın ikinci sınırlılığı ise, verilerin toplanılmasında kullanılan ölçme araçlarının öz bildirim tarzında olmasıdır. Bu durum, güven gibi hassas konularda bireylerin kendilerini tam olarak yansıtacağı tepkileri vermemelerine neden olabilir. Bu durumda sonuçların eğilimli (biased) olmasına neden olabilir. Bu çalışmanın son sınırlılığı olarak ise evlilik inançlarının değerlendirilmesinde, Evlilik Paradigması Kuramının (Willoughby ve diğ., 2015b) sadece iki boyutunun ele alınması görülebilir. İlerideki çalışmalarda evlilik inançlarının diğer boyutlarıyla eş seçiminde önem verilen özellikler arasındaki ilişkiler incelenebilir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları olmasına rağmen literatüre önemli katkıları olduğu belirtilebilir. Türk kültüründe eş seçiminde önem verilen özelliklere ilişkin birçok araştırmanın gerçekleştirildiği bilinmektedir. Ancak, eş seçiminde önem verilen özelliklerle ilişkili değişkenlerin incelenmesinin sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın bu yönüyle literatüre önemli bir katkı sunacağı ifade edilebilir. İkinci olarak, eş seçiminde önem verilen özelliklerin oluşturulmasında önemli olan değişkenlerin belirlenmesi bu sürecin sağlıklı olarak gerçekleştirilebilmesinde bireylere yol gösterici olabilir. Bu doğrultuda bu araştırmanın sonuçlarından, evlilik ve aile danışmanlığı alanında çalışan uzman kişiler yaptıkları uygulamalarında yararlanabilir.

KAYNAKÇA

Afhami, R., & Rafiee, P. (2020). Adult attachment and long-term mate preferences in Iran. *Evolutionary Psychological Science*, 6(2), 136-141. <https://doi.org/10.1007/s40806-019-00221-0>

Altuntaş, S., & Atlı, A. (2015). Eş seçme stratejileri envanteri geliştirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 123-135.

Arnett, J. J. (2014). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties* (2nd ed.). Oxford University Press.

Atari, M., & Chegeni, R. (2017). The Dark Triad and long-term mate preferences in Iranian women. *Personality and Individual Differences*, 104, 333-335. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.08.031>

Atari, M., & Jamali, R. (2016). Mate preferences in young Iranian women: Cultural and individual difference correlates. *Evolutionary Psychological Science*, 2(4), 247-253. <https://doi.org/10.1007/s40806-016-0060-x>

Atari, M., Chaudhary, N., & Al-Shawaf, L. (2020). Mate preferences in three Muslim-majority countries: sex differences and personality correlates. *Social Psychological and Personality Science*, 11(4), 533-545. <https://doi.org/10.1177/1948550619866187>

Bacanlı, H. (2001). Eş tercihleri. *Türk psikolojik danışma ve rehberlik dergisi*, 2(15), 7-16.

Bağ, H. (2019). *Sosyal hizmet öğrencilerinin eş seçimi ve evliliğe ilişkin tercihleri* (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Başay, A. C. (2015). *Üniversite öğrencilerinin benlik yapısı ve eş seçme kriterleri* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Bozgeyikli, H., & Toprak, E. (2013). Üniversiteli gençlerin eş seçim kriterlerinin sıralama yargılarıyla ölçeklenmesi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-87.

Braithwaite, S. R., Coulson, G. L., Spjut, K., Dickerson, W., Beck, A. R., Dougal, K., ... & Jones, D. (2015). The influence of religion on the partner selection strategies of emerging adults. *Journal of Family Issues*, 36(2), 212-231. <https://doi.org/10.1177/0192513X13491748>

Bugay, A., & Tezer, E. (2008). Üniversite öğrencilerinin evlenecekleri eşlerde aradıkları özellikler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 36-40.

Buss, D. M. (1989). Sex differences in human mate preferences: Evolutionary hypotheses tested in 37 cultures. *Behavioral and Brain Sciences*, 12(1), 1-14. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00023992>

Buss, D. M., & Barnes, M. (1986). Preferences in human mate selection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(3), 559-570. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.3.559>

Carroll, J. S., Willoughby, B., Badger, S., Nelson, L. J., McNamara Barry, C., & Madsen, S. D. (2007). So close, yet so far away: The impact of varying marital horizons on emerging adulthood. *Journal of Adolescent Research*, 22(3), 219-247. <https://doi.org/10.1177/0743558407299697>

Christensen, L. B., Johnson, B., Turner, L. A., & Christensen, L. B. (2013). *Research methods, design, and analysis* (12th ed.). Pearson.

Çalışkan, Z., Taşhan, S. T., Orhan, İ., & Nacar, G. (2015). Partneri olan ve olmayan üniversite öğrencilerinin eş seçimi tercihlerinin karşılaştırılması. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 6-10.

Doğru, D. (2017). *Üniversite öğrencilerinde algılanan anne baba tutumlarının eş seçme stratejileri ve evlilik tutumu ile ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Efe, E. (2013). *Üniversite öğrencilerinin eş seçme eğilimleri* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Furnham, A. (2009). Sex differences in mate selection preferences. *Personality and Individual Differences*, 47(4), 262-267. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.03.013>

Göz, İ., Bahçekapılı, H. G., & Yılmaz, O. (2018). Testing evolutionary and cultural theories regarding mate selection in Turkey. *Personality and Individual Differences*, 135, 307-311. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.07.041>

Hall, S. S., & Willoughby, B. J. (2016). Relative work and family role centralities: Beliefs and behaviors related to the transition to adulthood. *Journal of Family and Economic Issues*, 37(1), 75-88. <https://doi.org/10.1007/s10834-014-9436-x>

Jonason, P. K., Luevano, V. X., & Adams, H. M. (2012). How the Dark Triad traits predict relationship choices. *Personality and Individual Differences*, 53(3), 180-184. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.03.007>

Jonason, P. K., Valentine, K. A., Li, N. P., & Harbeson, C. L. (2011). Mate-selection and the Dark Triad: Facilitating a short-term mating strategy and creating a volatile environment. *Personality and Individual Differences*, 51(6), 759-763. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.06.025>

Kaçar, M. (2018). *Flört süresinin bireylerin eş seçme önceliklerine ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Kalkan, M. (2012). Eş seçimi ve eş seçiminde önemli faktörler. M. Kalkan ve Z. Hamamcı (Eds.), *Evlilik öncesi psikolojik danışma* (içinde s. 9-20). Ankara: Anı Yayıncılık.

Keklik, İ. (2011). Mate selection preferences of Turkish university students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 44, 129-148.

Keldal, G. (2020). The relationships between personality traits and mate selection strategies of Turkish young adults. *Current Psychology*, Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01044-0>

Keldal, G. (2021). *Evliliğe hazır oluş ile ilişkili faktörler* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Keldal, G. (Pending Decision). Associations between religiosity and marital beliefs among emerging adults. *Counseling and Values*.

Keldal, G., & Atli, A. (2020). Predictors of Turkish University students' marital attitudes. *Current Psychology*, 39(4), 1354–1361. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9842-6>

Keldal G., & Şeker, G. (2021). Marriage or career? Young adults' priorities in their life plans. *The American Journal of Family Therapy*, Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/01926187.2021.1915213>

Locke, K. D., Mastor, K. A., MacDonald, G., Barni, D., Morio, H., Reyes, J. A. S., ... & Ortiz, F. A. (2020). Young adults' partner preferences and parents' in-law preferences across generations, genders, and nations. *European Journal of Social Psychology*. Advanced online publication. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2662>

Ondaş, B. (2007). *Üniversite öğrencilerinin evlilik ve eş seçimi ile ilgili görüşlerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Özteke-Kozan, H. İ., Baloğlu, M., Kesici, Ş., & Kamer, Z. (2019). Genç kızların evliliğe ilişkin görüşlerinin incelenmesi: Neden evlenirim? Neden evlenmem? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, 303–323. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.520263>

Plano-Clark, V. L., & Creswell, J. W. (2014). *Understanding research: A consumer's guide* (2nd ed.). New Jersey: Pearson.

Sancak-Aydın, G., & Demir, A. (2017). Lisansüstü öğrencilerinin eş seçimini etkileyen ve sınırlandıran görüş ve inançları. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2), 627-652.

Schwarz, S., & Hassebrauck, M. (2012). Sex and age differences in mate-selection preferences. *Human Nature*, 23(4), 447-466. <https://doi.org/10.1007/s12110-012-9152-x>

Soner, G. (2020). *Eğitim fakültesi öğrencilerinde eş seçme stratejileri ve ilişki doyumunun çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Tajmirriyahi, M., Najafi, M., Hamidzadeh, K., Doerfler, S., & Ickes, W. (2021) The Dark Triad of personality and ideal romantic partner preferences in Iran. *Personality and Individual Differences*, 168, <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110281>

Thomas, A. G., Jonason, P. K., Blackburn, J. D., Kennair, L. E. O., Lowe, R., Malouff, J., ... & Li, N. P. (2020). Mate preference priorities in the East and West: A cross-cultural test of the mate preference priority model. *Journal of Personality*, 88(3), 606-620. <https://doi.org/10.1111/jopy.12514>

Tüzemen, A., & Özdağoğlu, A. (2007). Doktora öğrencilerinin eş seçiminde önem verdikleri kriterlerin analitik hiyerarşi süreci yöntemi ile belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 215-232.

Usluoğlu, F., Atıcı, M., & Avcıbay, B. V. (2015). Women's opinions about mate choices: A qualitative study. *Journal of Human Sciences*, 12(2), 1484-1502.

Walter, K. V., Conroy-Beam, D., Buss, D. M., Asao, K., Sorokowska, A., Sorokowski, P., ... & Amjad, N. (2020). Sex differences in mate preferences across 45 countries: A large-scale replication. *Psychological Science*, 31(4), 408-423. <https://doi.org/10.1177/0956797620904154>

Willoughby, B. J. (2015). The role of marital beliefs as a component of positive relationship functioning. *Journal of Adult Development*, 22(2), 76-89. <https://doi.org/10.1007/s10804-014-9202-1>

Willoughby, B. J., & Dworkin, J. (2009). The relationships between emerging adults' expressed desire to marry and frequency of participation in risk-taking behaviors. *Youth & Society*, 40(3), 426-450. <https://doi.org/10.1177/0044118X08318116>

Willoughby, B. J., & Hall, S. S. (2015). Enthusiasts, delayers, and the ambiguous middle: Marital paradigms among emerging adults. *Emerging Adulthood*, 3(2), 123-135. <https://doi.org/10.1177/2167696814548478>

Willoughby, B. J., Hall, S. S., & Goff, S. (2015a). Marriage matters but how much? Marital centrality among young adults. *The Journal of Psychology*, 149(8), 796-817. <https://doi.org/10.1080/00223980.2014.979128>

Willoughby, B. J., Hall, S. S., & Luczak, H. P. (2015b). Marital paradigms: A conceptual framework for marital attitudes, values, and beliefs. *Journal of Family Issues*, 36(2), 188-211. <https://doi.org/10.1177/0192513X13487677>

Yıldırım, İ. (2007). Üniversite öğrencilerinin eş seçme kriterleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 15-30.

Yayın Geliş Tarihi: 16.10.2020
Yayına Kabul Tarihi: 02.09.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.811831>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1235-1269
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

BELİREN VE ORTA YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDEKİ BİREYLERİN MİNNETARLIK İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

*Kıvanç UZUN**
*Zeynep KARATAŞ***

Öz

Bu araştırmanın temel amacı, beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin minnetarlık ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi ve bu iki grubun görüşleri arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulmasıdır. Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden olgubilim yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma 2019-2020 yılları arasında Türkiye'nin değişik bölgelerinde yaşayan, farklı yaşlarda, mesleklerde ve öğrenim düzeylerinde yer alan; 20 beliren (18-25 yaş arası) ve 20 orta yetişkinlik (26-45 yaş arası) döneminde bulunan 40 katılımcı ile yürütülmüştür. Bu araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemleri içerisinde yer alan tabakalı amaçsal örnekleme yöntemine göre seçilmiştir. Veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla online olarak yapılan görüşmeler ile toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin; minnetarlığın tanımı, minnetarlık hissedilen durumlar, minnetarlığın ifade edilmesi, minnetarlığın davranışsal ve duygusal karşılığı, sosyal yaşama katkısı ve önündeki engellere dair yaklaşımlarının büyük oranda benzer olduğu anlaşılmıştır. Ancak az da olsa bu iki grubun minnetarlığa bakış açılarının birbirlerinden ayrıldığı noktalar göze çarpmaktadır. Araştırmadan elde edilen bu bulgular, alanyazın ışığında tartışılmış ve sonuçlarla ilgili öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Minnetarlık, Beliren yetişkinlik, Orta yetişkinlik, Nitel araştırma.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Uzun, K., Karataş, Z. (2021). Beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin minnetarlık ile ilgili görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1235-1269.

* Öğr. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Kariyer Geliştirme Uygulama ve Araştırma Merkezi, ORCID: 0000-0002-6816-1789, kuzun@mehmetakif.edu.tr.

* Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ORCID: 0000-0002-4532-6827, zeynepkaratas1972@hotmail.com.

THE OPINIONS OF INDIVIDUALS IN THEIR EMERGING AND MIDDLE ADULTHOOD PERIODS ABOUT THANKFULNESS

Abstract

The main purpose of the current study is to determine the opinions of individuals who are in their emerging and middle adulthood periods about thankfulness and to elicit the similarities and differences between the opinions of these two groups. The current study employed the phenomenological design, one of the qualitative research designs. The current study was conducted with the participation of 20 individuals who were in their emerging adulthood period (18-25 years old) and 20 individuals who were in their middle adulthood period (26-45 years old); thus, a total of 40 participants, in the years 2019 and 2020. The participants were of the different ages, professions and education levels and lived in different regions of Turkey. The participants of the current study were selected by using the stratified purposeful sampling method, one of the purposive sampling methods. The data were collected by using the personal information form prepared by the researchers and a semi-structured interview form administered online. In the analysis of the collected data, content analysis method was used. As a result of the analysis, it was concluded that the individuals who were in their emerging adulthood and middle adulthood periods have largely similar opinions about the definition of thankfulness, the situations where thankfulness is felt, expression of thankfulness, behavioural and emotional exhibition of thankfulness, its contribution to social life and obstacles to it. Yet, there are some points where the two groups of participants' perceptions of thankfulness differ. These findings obtained in the current study were discussed in reference to the literature and suggestions were made in light of the findings.

Keywords: Thankfulness, Emerging adult, Middle adult, Qualitative research.

GİRİŞ

Son dönemlerde gelişmekte olan pozitif psikolojinin de etkisiyle, bireylerin gelişim görevleriyle ve yaşam zorluklarıyla nasıl etkili bir şekilde baş edebileceklerine ilişkin stratejiler geliştirmeleri adına, sahip oldukları olumlu özelliklerden nasıl yararlanabilecekleriyle ilgili çalışmalara ağırlık verilmektedir (Aşıcıoğlu-Önal ve Yalçın, 2017; Karataş ve Tagay, 2021; Karataş ve Uzun, 2021; Karataş, Uzun ve Tagay, 2021). Sevme kapasitesi, merhamet, hoşgörü, umut, kişiler arası beceriler, cesaret, azim, özgünlük, bilgelik, affetmek gibi minnettarlık da bireylerin sahip olduğu bu olumlu özelliklerden biri olarak kabul edilmektedir (Karataş ve Uzun, 2020; Oğuz-Duran ve Tan, 2013). Bu bağlamda alanyazın incelendiğinde, minnettarlık kavramına dair çeşitli tanımların yapıldığı göze çarpmaktadır. Froh, Kashdan, Ozimkowski ve Miller'a (2009) göre minnettarlık, başka bir insanın tarafımıza yapmış olduğu yararlı ve nazik bir davranışa dair şükran duyulmasıdır. Minnettarlık, günlük yaşamın içerisinde kişiler arası ilişkilerde merkezi bir rol oynayan ve diğer insanlara yönelik hassas davranışlar geliştirilmesini özendirilen önemli bir mekanizmadır (Algoe, 2012). Yeni ilişkilerin kurulması (Bartlett, Condon, Cruz, Baumann ve Desteno, 2012), ilişkilerin sürdürülmesi (Kubacka, Finkenauer, Rusbult ve Keijsers, 2011) ve kurulan ilişkinin niteliğinin

artırılmasına yönelik araştırmalar; minnettarlık kavramının kişiler arası ilişkilerde ne oranda önem arz ettiğini destekleyen sonuçlar ortaya koymaktadır.

Yapılan alanyazın incelemesinde minnettarlık yaşantılarının ve minnettarlığın ifade edilmesinin, bireylerin; sosyal (McCullough, Emmons ve Tsang, 2002), duygusal (Emmons ve McCullough, 2003) ve bedensel (Froh vd., 2009) iyi oluşlarına katkıda bulunduğunu ileri süren birçok araştırmaya ulaşılmıştır. Bu araştırmalar, minnettarlık arttıkça umut (Van Overwalle, Mervielde ve De Schuyter, 1995), iyimserlik (McCullough vd., 2002), dayanma gücü (Watkins, Woodward, Stone ve Kolts, 2003), öznel iyi oluş (McCullough, Kilpatrick, Emmons ve Larson, 2001) ve yaşam doyumunun (Kashdan, Uswatte ve Julian, 2006) arttığını; kıskançlık (McCullough vd., 2002), depresyon (Seligman, Steen, Park ve Peterson, 2005), kaygı (Van Overwalle vd., 1995) ve maddeciliğin (Wood, Joseph ve Linley, 2007) ise azaldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca McCullough ve diğerleri (2002) minnettar bireylerin uzlaşmacı ve daha dışa dönük olduklarını ve bunun bir sonucu olarak da daha az psikolojik sorunlar yaşadıklarını ileri sürmüşlerdir. Minnettar bireylerin, diğer bireylere oranla olumlu yönde sosyal davranışlar göstermeye daha çok eğilimli olmaları; onların, diğer bireylere karşı daha bağışlayıcı, yardımsever, destekleyici ve empatik olmalarına neden olmaktadır. Minnettarlık eğilimi yüksek olan bireyler, kendilerine yönelik yapılan bir iyiliğe karşılık verme konusunda daha fazla istekli olmaktadır (Tsang, 2007). Bu bağlamda minnettarlıktan kaynaklanan nazik davranışların, sosyal bağların kurulmasına ve güçlenmesine yardımcı olacağı söylenebilir (Emmons ve McCullough, 2003).

Minnettarlık ve sonuçları, toplumlar için önemli birer sosyal rol oynamaktadır. Diğer insanlar için gösterdiğimiz çabalardan ve harcadığımız kaynaklardan dolayı teşekkür almayı, takdir edilmeyi ve ödüllendirilmeyi beklediğimiz gibi benzer şekilde bizim de diğer insanlara karşı aynı minnettarlık yükümlülüklerini taşıdığımız unutulmamalıdır (Roberts, 2004). Bu bakımdan minnettarlığın toplumsal hayattaki şefkati ve özgeci davranışları beslediği; ayrıca deyim yerindeyse toplumsal düzenin bir yapıstırıcısı gibi işlev gördüğü söylenebilir (Fredrickson, 2004; McCullough vd., 2001; McCullough ve Tsang, 2004; Schimmel, 1997). Minnettarlık duygusunu düzenli olarak yaşayan bireyler, zamanla minnettarlık duygusunun ortamdaki varlığını veya yokluğunu daha kolay fark edebilirler. Bu farkındalık durumu bireylerin, diğerleri tarafından önemsendiğini ve sevildiğini hissetmesini kolaylaştırmaktadır (Fredrickson, 2004).

Alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde minnettarlık ve alçak gönüllülük arasında yakın bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır (Emmons ve Shelton, 2002; Schimmel, 1997). Büyüklenmek yerine alçak gönüllü davranmayı seçen biri, minnettarlık hissettiğini diğerlerine söyleme konusunda zorluk yaşamaz. Bu gibi geri bildirimler, bireylerin aralarında oluşturdukları yardım zincirine devam etme konusundaki isteklerini canlı tutacaktır (Schimmel, 2004). Ancak kişiler arası düzeyde yaşanan ve sosyal bir duygu olarak tanımlanan minnettarlık eğiliminden, bireyin hayatı boyunca sergileyeceği kozmik bir minnettarlık eğilimine geçişi kolay

olmayacaktır. Belki tanrı ile kurduğu ilişki, kişiler arasında kurulan ilişkilere benzeyen bir teist için bu durum mümkün olabilir. Ancak kişiler arası ilişkilere dair minnettarlığın; bireyin yaşam stili haline gelmesinin oldukça zor olduğu bilinmektedir (Solomon, 2004).

Minnettarlık kavramına dair kültürümüzde yapılan çalışmalar, daha çok bu kavramın pozitivist paradigma (nicel araştırma deseni) ile incelendiği ilişki (Altuntaş, 2018; Arslan, 2015; Başerer, 2018; Belen ve Barmanpek, 2020; Erdugan, 2016; Erdugan ve Araz, 2019; Fırıncı, 2019; Göcen, 2015; Gülmeriç, 2017; Meydan-Uygur ve Küçükergin, 2013; Oğuz-Duran ve Tan, 2013; Topcu, 2016; Uz-Baş, 2019), deneysel (Demirbağ, 2016; Özsoylar, 2019), derleme (Karataş ve Uzun, 2020) ve ölçek geliştirme (Akın ve Yalnız, 2015; Araz ve Erdugan, 2017; Yüksel ve Oğuz-Duran, 2012a, 2012b) çalışmaları ile sınırlı kalmıştır. Kültürümüzde minnettarlık kavramını nitel olarak çalışan araştırmalar (Göcen, 2016) ise son derece sınırlıdır. Bu çalışma kendinden önceki çalışmalardan farklı olarak; minnettarlık algısını, post-pozitivist bir görüşle (nitel araştırma deseni) beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerde incelemeye çalışılmaktadır. Minnettarlık kavramına dair daha derin ve ayrıntılı bilgilere ulaşılabileceği düşüncesi, bu araştırmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin minnettarlık algılarının belirlenmesi ve bu iki grubun görüşleri arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulmasıdır.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırma, beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin minnettarlık kavramına yönelik görüşlerini incelendiği için nitel bir araştırma olarak planlanmıştır. Merriam'ın (2013) da belirttiği gibi, nitel desen yaşadıkları toplumda insanların deneyimlerine nasıl bir anlam yükledikleri ile ilgilenir. Dolayısıyla bu araştırmada da beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin minnettarlık kavramına yönelik algılarını, deneyimlerini ve gözlemlerini göz önünde bulundurarak açıklamaları istenmiştir. Bu doğrultuda araştırmada nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan olgubilim modeli kullanılmıştır. Olgubilim modeli, Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre, günlük yaşamda çeşitli şekillerde var olan ve farkında olunmasına rağmen derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunamayan olgulara ilişkin yüklenen anlamları ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu araştırmada da minnettarlık algısına yönelik, beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin toplumsal ve bireysel deneyimleri göz önünde bulundurularak, bu konudaki görüşleri incelenmeye ve karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Patton'a (1987) göre, amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu

düşünülen durumların veya olguların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemleri içerisinde yer alan tabakalı amaçsal örnekleme yöntemine göre seçilmiştir. Tabakalı amaçsal örneklemede amaç, ilgilenilen belli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırmalara olanak tanımaktır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016). Bu bağlamda çalışma grubu; Türkiye'nin değişik bölgelerinde yaşayan, farklı yaşlarda, mesleklerde ve öğrenim düzeylerinde yer alan; 20 beliren yetişkinlik (18-25 yaş arası) ve 20 orta yetişkinlik (26-45 yaş arası) döneminde bulunan toplam 40 kişiden oluşturulmuştur. Bu çalışmada özellikleri karşılaştırılacak olan alt gruplar beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerdir.

Beliren yetişkinlik döneminde bulunan katılımcıların cinsiyet, yaş, meslek, öğrenim durumu ve yaşanılan yer değişkenlerine ilişkin bilgileri Tablo-1'de sunulmuştur. Katılımcı bilgileri, B.Y. (Beliren Yetişkin) - Katılımcı Numarası [Cinsiyet (K: Kadın / E: Erkek), Yaş] şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 1: Beliren Yetişkinlik Döneminde Bulunan Katılımcıların Cinsiyet, Yaş, Meslek, Öğrenim Durumu ve Yaşanılan Yer Değişkenlerine İlişkin Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Öğrenim Durumu	Yaşanılan Yer
B.Y.-1 [K,20]	Kadın	20	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	İstanbul
B.Y.-2 [K,23]	Kadın	23	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	Muğla
B.Y.-3 [K,18]	Kadın	18	Garson	Lise Mezunu	Muğla
B.Y.-4 [K,18]	Kadın	18	Mağaza Görevlisi	Lise Mezunu	Muğla
B.Y.-5 [E,19]	Erkek	19	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	Mersin
B.Y.-6 [K,19]	Kadın	19	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	Mersin
B.Y.-7 [K,21]	Kadın	21	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	Burdur
B.Y.-8 [K,20]	Kadın	20	Garson	Lise Mezunu	Muğla
B.Y.-9 [K,19]	Kadın	19	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	Muğla
B.Y.-10 [K,19]	Kadın	19	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	Muğla
B.Y.-11 [E,21]	Erkek	21	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	Muğla
B.Y.-12 [K,20]	Kadın	20	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	Muğla
B.Y.-13 [E,22]	Erkek	22	Pazarlama	Lise Mezunu	Tekirdağ
B.Y.-14 [K,24]	Kadın	24	Gazeteci	Üniversite Mezunu	İzmir
B.Y.-15 [K,19]	Kadın	19	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	Erzurum
B.Y.-16 [E,24]	Erkek	24	Mobilyacı	Lise Mezunu	İzmir
B.Y.-17 [K,21]	Kadın	21	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	İzmir
B.Y.-18 [K,20]	Kadın	20	Çalışmıyor	Lise Mezunu	Manisa
B.Y.-19 [E,22]	Erkek	22	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	İzmir
B.Y.-20 [E,19]	Erkek	19	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi	İsparta

Orta yetişkinlik döneminde bulunan katılımcıların cinsiyet, yaş, meslek, öğrenim durumu ve yaşanılan yer değişkenlerine ilişkin bilgileri Tablo-2'de sunulmuştur. Katılımcı bilgileri, O.Y. (Orta Yetişkin) - Katılımcı Numarası [Cinsiyet (K: Kadın / E: Erkek), Yaş] şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 2: Orta Yetişkinlik Döneminde Bulunan Katılımcıların Cinsiyet, Yaş, Meslek, Öğrenim Durumu ve Yaşanılan Yer Değişkenlerine İlişkin Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Öğrenim Durumu	Yaşanılan Yer
O.Y.-1 [K,28]	Kadın	28	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Muğla
O.Y.-2 [K,27]	Kadın	27	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Artvin
O.Y.-3 [E,42]	Erkek	42	Öğretmen	Y. Lisans Mezunu	Muğla
O.Y.-4 [K,30]	Kadın	30	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Iğdır
O.Y.-5 [E,38]	Erkek	38	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Muğla
O.Y.-6 [E,29]	Erkek	29	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Erzincan
O.Y.-7 [E,34]	Erkek	34	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Muğla
O.Y.-8 [K,32]	Kadın	32	Muhasebe	Lise Mezunu	Muğla
O.Y.-9 [K,28]	Kadın	28	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Ankara
O.Y.-10 [K,33]	Kadın	33	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Muğla
O.Y.-11 [K,29]	Kadın	29	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Muğla
O.Y.-12 [E,26]	Erkek	26	Öğretmen	Y. Lisans Mezunu	Van
O.Y.-13 [E,35]	Erkek	35	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Isparta
O.Y.-14 [E,38]	Erkek	38	Öğretmen	Y. Lisans Mezunu	Isparta
O.Y.-15 [E,33]	Erkek	33	Müdür Yard.	Üniversite Mezunu	Muğla
O.Y.-16 [E,30]	Erkek	30	Akademisyen	Dr. Mezunu	Erzurum
O.Y.-17 [E,26]	Erkek	26	Psik. Dnş.	Üniversite Mezunu	Burdur
O.Y.-18 [E,26]	Erkek	26	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Kütahya
O.Y.-19 [E,37]	Erkek	37	Müdür Yard.	Y. Lisans Mezunu	Isparta
O.Y.-20 [E,33]	Erkek	33	Öğretmen	Üniversite Mezunu	Burdur

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, katılımcıların demografik bilgilerinin elde edildiği kişisel bilgi formu ve açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır.

Kişisel bilgi formu

Araştırmaya katılan, beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin demografik özellikleri hakkında bilgi elde etmek için araştırmacılarca kişisel bilgi formu oluşturulmuştur. Bu formda katılımcıların cinsiyetine, yaşına, mesleğine, yaşadığı yere ve öğrenim durumuna ilişkin kişisel bilgiler yer almaktadır.

Beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireyler için minnettarlık algısı görüşme formu

Araştırmacılar tarafından, beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin minnettarlık kavramı ile ilgili görüşlerinin öğrenilebilmesi için açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Formun hazırlanması sürecinde, minnettarlık ile ilgili alanyazın taranarak genel fikir elde edilmiştir. Daha sonra hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alan uzmanı iki akademisyen tarafından kontrol edilmiştir. Alan uzmanlarından alınan düzetme önerilerinin forma aktarılmasından sonra, açık uçlu sorulardan oluşan bir form oluşturulmuştur. Oluşturulan bu formun, sorularının

anlaşılabilirliği açısından Türk Dili uzmanı bir akademisyenden görüş alınmıştır. Türk Dili uzmanından alınan öneriler sonrasında, beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireyler için hazırlanan bu yarı yapılandırılmış görüşme formuna son şekli verilmiştir. Son olarak soruların beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireyler tarafından anlaşılabilirliğinin test edilmesi için iki beliren ve iki de orta yetişkinlik döneminde bulunan toplamda dört birey ile pilot görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonrasında, görüşme yapılan bu bireylerden; soruların anlaşılabilirliği hususunda herhangi bir sorun yaşamadıklarına dair geri bildirim alınmıştır.

Görüşme formunda yer alan sorular şu şekildedir;

1. Sizce minnettarlık nedir?
2. Hangi durumlarda kendinizi minnettar hissedersiniz?
3. Minnettarlığınızı karşınızdaki kişiye nasıl ifade edersiniz?
4. Minnettarlık, kültürümüze (sosyal yaşama) ne gibi değerler katar?
5. Karşınızdaki kişinin, size karşı minnettarlık duyduğunu nasıl anlarsınız?
6. Birisinin size karşı minnettarlık duyduğunu düşünün. Bu durum, sizde ne gibi duygular uyandırır?
7. Birisine, size karşı minnettarlık duyacağı bir iyilik yaptığımızı düşünün. Bu durumun, o kişiyle olan ilişkinize ne gibi katkıları olur?
8. Sizce insanların, birbirlerine karşı minnettarlık hissetmelerinin önündeki engeller nelerdir?

Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Görüşme, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim sürecidir (Stewart ve Cash, 1985). Araştırmada, hem sabit soruları cevaplamayı hem de ilgili alanda derinlemesine bilgi edinebilmek için sondaj soruların sorulmasına imkân sağlayan yarı yapılandırılmış görüşme türü seçilmiştir (Büyüköztürk vd., 2016). Görüşme yöntemi bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikâyetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede oldukça etkili bir yöntem olmasından dolayı tercih edilmiştir (Briggs, 1986).

Veri toplama aşamasına başlamadan önce araştırmacılar tarafından Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığından, çalışmanın etik olarak uygunluğu açısından onay alınmıştır. Etik Kurul Onayının alınmasından itibaren başlayan araştırma süreci boyunca yayın etiğinden kesinlikle taviz verilmemiştir. Araştırmanın veri toplama aşamasının Covid-19 Pandemi sürecine denk gelmesinden dolayı öncelikle katılımcılardan telefon yoluyla randevu alınmış daha sonra randevu saatinde görüşmeler Skype programı üzerinden online olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 40 dakika kadar sürmüştür. Yapılan görüşmeler, katılımcıların izni alınarak video kayıt

altına alınmıştır. Görüşmelerden sonra katılımcıların ifadeleri yazıya geçirilmiştir. Ortaya çıkan görüşme metinleri, doğruluğunun teyit edilmesi için görüşülen kişilere mail olarak gönderilmiş ve teyit alınmıştır.

Verilerin Analizi

Beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireyler ile online olarak yapılan görüşmelerden hemen sonra araştırmacılar tarafından görüşmenin içeriği yazıya aktarılmış ve içerik analizi yöntemi kullanılarak dört adımda sonuca gidilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). İçerik analizi, bir metnin kodlara ve temalara ayrılarak özetlenmesini sağlayan bir tekniktir (Büyüköztürk vd., 2016). İçerik analizinin aşamaları;

(1)*Verilerin kodlanması:* Araştırmacılar, Strauss ve Corbin (1990) tarafından tanımlanmış üç kodlama türünden biri olan, genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama türünü kullanmışlardır. Bu bağlamda araştırmacılar, hem okudukları alanyazından hem de yapmış oldukları görüşmelerden yola çıkarak anlamı en iyi yansıtacağını düşündükleri kodları (113 adet) oluşturmuşlardır. İki araştırmacının kodlamaları arasındaki güvenilirlik, “Güvenirlik = Uzlaşma Sayısı / Uzlaşma + Uzlaşmama sayısı” formülünden yararlanılarak (Tavşancıl ve Aslan, 2001) hesaplanmış ve .87 bulunmuştur.

(2)*Temaların bulunması:* İlk aşamada oluşturulmuş olan kodlardan yola çıkılarak, yapılmış olan görüşmelerin içeriklerini genel düzeyde açıklayabileceği ve 113 adet kodu belirli kategoriler altında toplayabileceği düşünülen sekiz ana tema belirlenmiştir. Bu bağlamda ilk aşamada ortaya çıkan 113 adet kodun benzerlik ve farklılıkları saptanarak, birbirleriyle ilişkili olan kodların bir araya getirilmesi sağlanmıştır.

(3)*Verilerin temalara göre düzenlenmesi ve tanımlanması:* Katılımcılarla yapılmış olan görüşmelerin deşifrelerinden elde edilen görüşler, belirlenen temalar altında tanımlanmış ve birbiriyle ilişkili bir biçimde düzenlenmiştir. Bu aşamada temalar tablolar haline getirilerek mümkün olduğu ölçüde okuyucuya tanımlanmaya çalışılmış, katılımcıların konuya ilişkin cevapları ilk elden okuyucuya sunulmuştur.

(4)*Bulguların Yorumlanması:* Toplanan verilerin açıklanması ve anlamlandırılması için araştırmacıların görüş ve yorumlarına yer verilmiştir. Bu aşamada alanyazının incelenmesiyle ve katılımcı görüşleriyle oluşturulan temalar çerçevesinde elde edilen bulgular, araştırmacılar tarafından yorumlanmış ve bazı çıkarımlar yapılmıştır. Ayrıca elde edilen sonuçların önemine ve daha sonra yapılacak olan araştırmalara yönelik önerilere de bu bölümde yer verilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Geçerlik çalışmaları

Araştırmanın iç geçerliğinin sağlanması için: Alanyazında minnettarlık kavramı ile ilgili yapılmış olan çalışmalar incelenmiş ve daha önce oluşturulan

kavramsal çerçeveler ile uyumluluğu kontrol edilmiştir. Ayrıca bu kavramsal çerçeveler veri toplama sürecinde araştırmacılara rehber olmuştur. Bulguları teyit etmek için (Baltacı, 2017) Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanındaki deneyimli bir akademisyenden araştırma ve raporlaştırma sürecinde destek alınmıştır. Araştırma sürecinde açık olmayan bir nokta bırakmamak için süreç, yöntem bölümünde tüm detayları ile yazılmıştır (Miles ve Huberman, 1994).

Araştırmanın dış geçerliğinin sağlanması için: Araştırma örnekleminin ve sürecinin tüm özellikleri, başka örneklerle karşılaştırma yapılabilecek düzeyde ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Araştırma sonuçlarının daha önceden minnettarlık kavramı ile ilgili yapılan çalışmaların sonuçları ile tutarlı olup olmadığı kontrol edilmiştir. Ayrıca araştırma bulgularının başka araştırmalarda test edilebilmesi için gerekli olan tüm bilgiler verilmiş ve açıklamalar yapılmıştır (Miles ve Huberman, 1994).

Güvenirlilik çalışmaları

Araştırmada iç güvenirliliğin sağlanması için: Araştırmanın görüşme soruları açık bir biçimde yazılmıştır. Araştırma sorularının benzer araştırmalarda kullanılan sorular ile tutarlılığı ve araştırma sonuçları ile verilerin uyumluluğu kontrol edilmiştir. Veriler araştırma sorularına uygun olarak ayrıntılı ve amacına uygun olarak toplanmıştır. Araştırmacıların kodlamaları arasındaki güvenirlilik hesaplanmış ve rapor edilmiştir.

Araştırmada dış güvenirliliğin sağlanması için: Araştırmanın yöntemi ve süreci açık ve ayrıntılı bir biçimde raporlaştırılmıştır. Örnekleme belirleme, veri toplama, analiz etme, yorumlama ve sonuçlara ulaşma konularında neler yapıldığı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Sonuçlar, elde edilen bulgular ile ilişkilendirilmiştir. Araştırma kapsamında yetişkinlerle yapılmış olan 40 görüşmenin deşifreleri, başkaları tarafından incelenmeye imkân verecek şekilde saklanmıştır (Le Compte ve Goetz, 1982).

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışma, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 13/05/2020 tarihinde 2020/5 nolu toplantıda gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntem açısından incelenmiş olup etik açıdan uygun bulunmuştur (Karar No: GO 2020/108).

BULGULAR

İçerik analizi sonrasında, araştırmanın genel amacına yönelik olarak, beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin görüşleri; minnettarlık tanımları, hangi durumlarda kendilerini minnettar hissettikleri, minnettarlık ifade tarzları, minnettarlığın sosyal yaşama katkıları, kendilerine yönelik gösterilen minnettarlığı anlamaya dair ipuçları, minnettarlık karşısında hissedilen duygular, minnettarlığın

kişiler arası ilişkilere katkısı ve minnettarlığın önündeki engeller adı altında toplam sekiz ana tema etrafından toplanmıştır.

Beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan katılımcıların, “minnettarlık tanımı” teması altında toplanan görüşleri Tablo-3’te karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 3: Katılımcıların Minnettarlık Tanımına İlişkin Görüşleri

Tema	Beliren Yetişkin (Kodlar)	Orta Yetişkin (Kodlar)
Minnettarlık Tanımı	İyiliğe ve yardıma karşı verilen cevap (10)	Kendini borçlu hissetme (13)
	Kendini borçlu hissetme (7)	İyiliğe ve yardıma karşı verilen cevap (6)
	Teşekkür etmek (5)	Şükran duymak (4)
	Şükran duymak (2)	Teşekkür etmek (2)
	Mahcup hissetmek (1)	Memnuniyet göstergesi (1)
	Saygı ve sevgi duymak (1)	Saygı ve sevgi duymak (1)
	Karşılıksızlık (1)	Bağlılık (1)
	Değer bilmek (1)	Değer bilmek (1)
Fedakârlık (1)	Kısıtlayıcılık (1)	

Tablo-3 incelendiğinde genel minnettarlık tanımı için beliren yetişkinler, “İyiliğe ve yardıma karşı verilen cevap, kendini borçlu hissetme, teşekkür etmek, şükran duymak, mahcup hissetmek, saygı ve sevgi duymak, karşılıksızlık, değer bilmek ve fedakârlık” ifadelerini; orta yetişkinler ise “kendini borçlu hissetme, iyiliğe ve yardıma karşı verilen cevap, şükran duymak, teşekkür etmek, memnuniyet göstergesi, saygı ve sevgi duymak, bağlılık, değer bilmek ve kısıtlayıcılık” ifadelerini kullanmışlardır. Katılımcıların bu temaya yönelik görüşlerini yansıtan örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

B.Y.-3 [K,18]: “*Tarafıma yapılmış bir iyiliğe karşı teşekkür etmek ve mahcup hissetmek.*”

B.Y.-9 [K,19]: “*Yapılan iyilik karşısında, o kişiye karşı sonsuz saygı duymak, değerini bilmek ve teşekkür etmek.*”

B.Y.-11 [E,21]: “*Bana göre minnettarlık, birinin bana yaptığı iyilik karşısında şükran duymak ve ona kendimi borçlu hissetme durumudur.*”

O.Y.-1 [K,28]: “*Yardıma ihtiyaç duyduğum en kritik anlarda, yardım istediğim kişinin, beni zor durumdan kurtarması sonucu, o kişiye bir ömür boyu duyacağım saygıdır. O an her aklıma geldiğinde, bana yardımı dokunan kişiye ettiğim teşekkürdür.*”

O.Y.-3 [E,42]: “*Bireye yapılan bir iyilikten dolayı, iyiliği yapan kişiye karşı şükran duyma, teşekkür etme veya kendini borçlu hissetme duygusu olarak tanımlanabilir.*”

O.Y.-16 [E,30]: “*Minnettarlık, bireyin bir başkasından kendisi veya duygusal olarak yakını saydığı biri için gerçekleştirildiğini gözlemlediği maddi veya manevi tutumlara karşı oluşan bir borçluluk halidir.*”

Beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan katılımcıların, “minnettarlık hissedilen durumlar” teması altında toplanan görüşleri Tablo-4’te karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 4: Katılımcıların Minnettarlık Hissedilen Durumlara İlişkin Görüşleri

Tema	Beliren Yetişkin (Kodlar)	Orta Yetişkin (Kodlar)
Minnettarlık Hissedilen Durumlar	Gücümü aşan zor durumlarda yardım görünce (10)	Gücümü aşan zor durumlarda yardım görünce (11)
	Bana emek harcandığında (3)	Gülümsemek ve selam vermek gibi en ufak nezaket ifadelerinde (5)
	Gülümsemek ve selam vermek gibi en ufak nezaket ifadelerinde (3)	Karşılıksız maddi/manevi iyilik görünce (4)
	Yapılan iyiliğe karşılık veremediğimde (2)	Bana emek harcandığında (2)
	Karşılıksız maddi/manevi iyilik görünce (2)	Tecrübelerin benimle paylaşılmasında (2)
	Yaşamım kolaylaştırıldığında (2)	Beklemediğim anda gelen iyiliklerde (2)
	Anlaşıldığımı hissettiğimde (1)	Yaşamım kolaylaştırıldığında (2)
	Dinlenildiğimde (1)	Tanrıya şükrettiğimde (1)
	Menfaatim gözetildiğinde (1)	Haberim olmadan yapılan iyiliklerde (1)
		Elimdeki imkânların farkına vardıkça (1)
	Sadakat gördüğümde (1)	

Tablo-4’e bakıldığında, minnettarlığın hangi durumlar karşısında hissedildiği teması için beliren yetişkinler, “Gücümü aşan zor durumlarda yardım görünce, bana emek harcandığında, gülümsemek ve selam vermek gibi en ufak nezaket ifadelerinde, yapılan iyiliğe karşılık veremediğimde, karşılıksız maddi/manevi iyilik görünce, yaşamım kolaylaştırıldığında, anlaşıldığımı hissettiğimde, dinlenildiğimde ve menfaatim gözetildiğinde” ifadelerini; orta yetişkinler ise “gücümü aşan zor durumlarda yardım görünce, gülümsemek ve selam vermek gibi en ufak nezaket ifadelerinde, karşılıksız maddi/manevi iyilik görünce, bana emek harcandığında, tecrübelerin benimle paylaşılmasında, beklemediğim anda gelen iyiliklerde, yaşamım kolaylaştırıldığında, tanrıya şükrettiğimde, haberim olmadan yapılan iyiliklerde, elimdeki imkânların farkına vardıkça ve sadakat gördüğümde” ifadelerini kullanmışlardır. Katılımcıların bu temaya yönelik görüşlerini yansıtan örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

B.Y.-6 [K,19]: “Ben zor durumdayken, bu halimi görmüş ve yardım etmek isteyen, bana elini uzatan insana minnettarlık hissederim.”

B.Y.-10 [K,19]: “Çok küçük şeylerden dahi minnettarlık duyarım. Mesela sokağa çıktığımda, dip komşumuzun bana tebessüm ederek selam verdiği zaman kendimi minnettar hissetmiş olurum. Bir sıkıntıda ya da bir problemimi çözemediğim durumlarda karşımdaki kişinin beni can kulağıyla dinlemesi, beni anladığını hissettirmesi bile kendimi minnettar hissetmemi sağlar.”

B.Y.-16 [E,24]: “Kendim halledemediğim bir sorunu, bir başkasının yardımıyla çözmek, karşımdakine beni minnettar hissettirir.”

O.Y.-5 [E,38]: “Aldığım hemen her yardım ya da gördüğüm her iyilik karşısında minnettarlık hissederim. Kişinin cinsiyeti, yaşı, dini ya da milliyetinin önemi yoktur.

Yardıma bizzat istemiş olmam ya da yardımın hiç beklemediğim bir anda karşılıksız gelmiş olmasının da önemi yoktur. Yine de tanıdığım birine duyduğum minnettarlık, yabancı birinin yardımı karşısında duyduğum minnettarlıktan daha fazladır. Bu da sanırım söz konusu kişiyle sıkça karşılaşmamın, yapılan iyiliği bana daha sık hatırlatmasındandır.”

O.Y.-13 [E,35]: “Kendime veya çevreme yapılan en küçük iyiliklerde, hayatımda güzel olan şeyleri gördüğümde, fark ettiğimde ve anladığımda minnettarlık duyarım.”

O.Y.-20 [E,33]: “Eğer bir kişi bana yapmak zorunda olmadığı halde bir iyilik yapıyorsa ona karşı minnettarlık hissederim. Günlük işlerde ya da mesleki işlerimde işimi kolaylaştıracak ya da pozitif katkıda bulunulacak durumlarda hissederim.”

Beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan katılımcıların, “minnettarlık ifade tarzları” teması altında toplanan görüşleri Tablo-5’te karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 5: Katılımcıların Minnettarlık İfade Tarzlarına İlişkin Görüşleri

Tema	Beliren Yetişkin (Kodlar)	Orta Yetişkin (Kodlar)
Minnettarlık İfade Tarzları	Benzer durumlarda destek olacağıma söz vererek (9)	Teşekkür ederek (10)
	Teşekkür ederek (8)	Benzer durumlarda destek olacağıma söz vererek (9)
	Güzel sözler söyleyerek (4)	Güzel sözler söyleyerek (8)
	Jest, mimik ve beden diliyle (3)	Jest, mimik ve beden diliyle (6)
	Sevgi, saygı ve samimiyet göstererek (3)	Hediye olarak (5)
	Karşılığında başka bir iyilik yaparak (2)	Dua ederek (4)
	Dua ederek (1)	Yanında olarak (3)
	Farkındalığımı ifade ederek (1)	Onu gururlandıracak işler yaparak (2)
	Hediye olarak (1)	İşlerine yardımcı olarak (1)
	O kişinin çıkarlarını gözeterek (1)	Överek (1)
	Özel olduğunu hissettirerek (1)	Mektup yazarak (1)
	Överek (1)	

Tablo-5 incelendiğinde, minnettarlığın ifade tarzları teması için beliren yetişkinler, “Benzer durumlarda destek olacağıma söz vererek, teşekkür ederek, güzel sözler söyleyerek, jest, mimik ve beden diliyle, sevgi, saygı ve samimiyet göstererek, karşılığında başka bir iyilik yaparak, dua ederek, farkındalığımı ifade ederek, hediye olarak, o kişinin çıkarlarını gözeterek, özel olduğunu hissettirerek ve överek” ifadelerini; orta yetişkinler ise “teşekkür ederek, benzer durumlarda destek olacağıma söz vererek, güzel sözler söyleyerek, jest, mimik ve beden diliyle, hediye olarak, dua ederek, yanında olarak, onu gururlandıracak işler yaparak, işlerine yardımcı olarak, överek ve mektup yazarak” ifadelerini kullanmışlardır. Katılımcıların bu temaya yönelik görüşlerini yansıtan örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

B.Y.-7 [K,21]: “Minnettarlık hissettiğim kişiye defalarca teşekkür ederek ve ona yardıma ihtiyacı olduğunda bana gelmesini söyleyerek.”

B.Y.-11 [E,21]: “Sergilediğim davranışlarla ve söylediğim güzel sözlerle onu mutlu ederek.”

B.Y.-12 [K,20]: “Her şeyin başlangıcı gülümsemektir. Ona borçluymuş gibi hissetsem de bunu onu rahatsız edecek şekilde göstermem. Bende aynı şekilde ona yardımcı olur ve mutlu olmasını sağlarım.”

O.Y.-14 [E,38]: “Minnettarlığımı insanlar karşısında bazen jest ve mimiklerimle bazen de sözlü ifadelerimle ya da ufak bir hediye ile ifade ederim.”

O.Y.-16 [E,30]: “Minnet duyduğum kişilere karşı bu duygumu iki şekilde gösteriyorum: Teşekkür ve mümkünse benzer bir tavır sergilemek. Teşekkür noktasında karşımdaki kişinin kutsal ve değerli saydığı ifadeler sanırım çoğunlukla duyguyu yansıtmada işe yarıyor. Sözelimi, mütedeyyin biri için sanırım minnetin açık bir ifadesi kutsallığın veya tanrısının kendi yaptığı işten ötürü bir başkasının dilinden ‘ondan ve onun bu davranışından razı olduğunu’ duyması. En büyük minnet göstergesi bu olabiliyor. Bu toplumdaki topluma zamandan zamana göre değişebilir. İkinci tavır benzer bir tavır sergilemek, imkânlar nispetinde, eğer gerçekleştirilebiliyorsa teşekkürü farklı formlarda göstermeye çalışırım. Bu nokta bir ‘teşekkür ederim’den ziyade kalıcı ve unutamayacağı herhangi bir davranış veya tutuma dönüşüyor.”

O.Y.-18 [E,26]: “Sözlerimle ve davranışlarımla gösteririm. Bana yardım ederek büyük bir iyilik yapana söyleyeceğim en güzel minnet ifadesi ‘Allah senden razı olsun’ demek olur.”

Beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan katılımcıların, “minnettarlığın sosyal yaşama katkısı” teması altında toplanan görüşleri Tablo-6’da karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 6: Katılımcıların Minnettarlığın Sosyal Yaşama Katkısına İlişkin Görüşleri

Tema	Beliren Yetişkin (Kodlar)	Orta Yetişkin (Kodlar)
Minnettarlığın Sosyal Yaşama Katkısı	Yardımlaşma ve dayanışma artar (10)	Yardımlaşma ve dayanışma artar (16)
	Sosyal bağlar güçlenir (9)	Sosyal bağlar güçlenir (14)
	Karşılıklı saygı artar (8)	Nezakat (10)
	Karşılıklı sevgi artar (5)	Kişiler arası ilişkiler güçlenir (7)
	Nezakat (3)	Karşılıklı saygı artar (4)
	Vefa (2)	Vefa (3)
	Toplumsal huzur (1)	İyimserlik ve umut (3)
	Merhamet (1)	Karşılıklı sevgi artar (2)
	Sorgulamaksızın itaat (1)	Kadirşinaslık (2)
		Toplumsal huzur (2)
	Sorgulamaksızın itaat (2)	
	Mahcubiyet (1)	

Tablo-6’ya bakıldığında, minnettarlığın sosyal yaşama katkısı teması için beliren yetişkinler, “Yardımlaşma ve dayanışma artar, sosyal bağlar güçlenir,

karşılıklı saygı artar, karşılıklı sevgi artar, nezaket, vefa, toplumsal huzur, merhamet ve sorgulamaksızın itaat artar” ifadelerini; orta yetişkinler ise “yardımlaşma ve dayanışma artar, sosyal bağlar güçlenir, nezaket, kişiler arası ilişkiler güçlenir, karşılıklı saygı artar, vefa, iyimserlik ve umut, karşılıklı sevgi artar, kadirşinaslık, toplumsal huzur, sorgulamaksızın itaat ve mahcubiyet artar” ifadelerini kullanmışlardır. Katılımcıların bu temaya yönelik görüşlerini yansıtan örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

B.Y.-9 [K,19]: “İnsanların birbirlerine karşı merhametli olmalarını sağlar ve karşılıklı saygı bilincini oluşturur.”

B.Y.-11 [E,21]: “İnsanlar arası yardımlaşmayı ve dayanışmayı artırır, kişiler arasında hoşnutluk artar, kişiye kendini değerli ve mutlu hissettirir ve ayrıca yapılan iyiliğin karşı taraftaki kişi için çok önemli olduğunun kanıtını göstermiş olur.”

B.Y.-12 [K,20]: “Minnettarlık, toplumsal dayanışmayı destekler, bundan dolayı minnettarlığın olduğu yerde toplum huzurlu olur. Birbirleriyle yardım içerisinde olan bir toplumun bağları kaçınılmaz olarak güçlenir.”

O.Y.-5 [E,38]: “Minnettarlık, toplumun birliktelik ve dayanışma duygusunu güçlendirir. Ama bu konu tartışmalı olabilir. Bazen minnettarlık kişiyi boyun eğme, köle olma durumu gibi uç noktalara kadar götürebilir. Bu konuda bir sınırın olması gerekir.”

O.Y.-17 [E,26]: “Minnettarlık, toplumda empati, yardımseverlik, alçakgönüllük, cömertlik ve kibarlık gibi güzel değerlerin yaşatılmasını sağlar.”

O.Y.-20 [E,33]: “Sanıyorum her kültürün özünde bir ‘iyilik’ kavramı vardır. Bir arada yaşamak zorunda olan biz insanlar için yardımlaşma, iyilik yapma, empati, hoşgörü, güven, dostluk, paylaşma gibi değerler toplumların sağlığı için vazgeçilmezdir. Minnettarlık ise bu değerlerin yaşaması için önemli bir besin kaynağıdır.”

Beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan katılımcıların, “minnettarlık ipuçları” teması altında toplanan görüşleri Tablo-7’de karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 7: Katılımcıların Minnettarlığın İpuçlarına İlişkin Görüşleri

Tema	Beliren Yetişkin (Kodlar)	Orta Yetişkin (Kodlar)
Minnettarlık İpuçları	Jest, mimik ve beden dili (8)	Jest, mimik ve beden dili (12)
	Söylemleri (4)	Zor anlarımda yanımda olmak istemesi (8)
	Bana olan tutumundaki olumlu değişim (4)	Söylemleri (6)
	Teşekkür etmesi (4)	Teşekkür etmesi (5)
	Bana yardımcı olmak istemesi (3)	Olumlu ve uzun soluklu iletişimi (3)
	Vefa (2)	İnce ve nazik tavırlar (3)
	Olumlu iletişimi (2)	Samimiyet (1)
	Samimiyet (1)	Hediye verilmesi (1)

Tablo-7 incelendiğinde, minnettarlığın ipuçları teması için beliren yetişkinler, “Jest, mimik ve beden dili, söylemler, kişinin bana olan tutumundaki olumlu değişim, teşekkür edilmesi, bana yardımcı olunmak istenmesi, vefa, olumlu iletişim ve samimiyet” ifadelerini; orta yetişkinler ise “jest, mimik ve beden dili, zor anlarımda yanımda olmak istenmesi, söylemler, teşekkür edilmesi, olumlu ve uzun soluklu iletişim, ince ve nazik tavırlar, samimiyet ve hediye verilmesi” ifadelerini kullanmışlardır. Katılımcıların bu temaya yönelik görüşlerini yansıtan örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

B.Y.-6 [K,19]: *“Bana karşı tavırlarımdan ve sözlerinde anlarım, şayet bana bir minnettarlık besliyorsa önceki haliyle şimdiki hal ve tavırları arasında mutlaka bir farklılık oluyor.”*

B.Y.-14 [K,24]: *“Sürekli teşekkür edip, bu iyiliğimi asla unutmayacağını söyleyip, gözlerimin içine şefkat ve sevgi dolu bakıyorsa o kişinin bana minnettarlık duyduğunu anlayabilirim.”*

B.Y.-19 [E,22]: *“Gözlerine ve bakışlarına odaklanarak anlarım. Çünkü gerçekten minnettar olan kişinin bakışlarından fazlasıyla müteşekkir olduğunu kolaylıkla anlayabiliriz.”*

O.Y.-6 [E,29]: *“Öncelikle bana karşı sergilemiş olduğu içten nazik davranışlardan, daha sonra seçmiş olduğu cümlelerdeki yapıcı, umut verici ve kendimi iyi hissetmemi sağlayacak ifadelerden hareketle karşımdaki kişinin bana minnettarlık duyduğu anlarım.”*

O.Y.-19 [E,37]: *“Ona ihtiyacım olduğu bir anda benim yanında olacağı düşüncesinin bende oluşmasını sağlayacak tutum ve davranışlar, bana karşı minnettarlık duyduğunu anlamamı sağlar. Bu tutum ve davranışlar ise doğum günleri gibi özel günlerimin hatırlanması, bir acımda yanımda olunması ve benim duygularımın anlaşılmasına çalışılması ve ihtiyacım olduğunda bana psikolojik açıdan destek verilmesi şeklinde sıralanabilir. Kısacası bana bir telefon kadar yakın olması...”*

O.Y.-20 [E,33]: *“Karşımdaki kişi bana karşı bir minnettarlık duygusu içerisinde ise sanırım bana teşekkür edecektir. Ancak her teşekkür eden kişi samimi bir minnettarlık duygusu içinde olmayabilir. Sanırım bunu beden dilinden ve daha sonraki bana karşı olan davranış biçimlerinden anlayabilirim.”*

Beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan katılımcıların, “minnettarlık karşısında hissedilen duygular” teması altında toplanan görüşleri Tablo-8’de karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 8: Katılımcıların Minnettarlık Karşısında Hissedilen Duygulara İlişkin Görüşleri

Tema	Beliren Yetişkin (Kodlar)	Orta Yetişkin (Kodlar)
Minnettarlık Karşısına Hissedilen Duygular	Mutluluk (14)	Mutluluk (12)
	Değerli ve saygın (4)	Rahatsızlık (6)
	İşe yaramışlık (3)	İşe yaramışlık (3)
	Huzur (3)	Gurur (3)
	Anlaşılmışlık (1)	Huzur (2)
	Rahatsızlık (1)	İyilik yapmaya karşı motivasyon (2)
	Utanma (1)	Manevi tatmin (1)
	Mahcubiyet (1)	Merhamet (1)

Tablo-8'e bakıldığında, minnettarlık karşısında hissedilen duygular teması için beliren yetişkinler, "Mutluluk, değerli ve saygın, işe yaramışlık, huzur, anlaşılmişlık, rahatsızlık, utanma ve mahcubiyet" ifadelerini; orta yetişkinler ise "mutluluk, rahatsızlık, işe yaramışlık, gurur, huzur, iyilik yapmaya karşı motivasyon, manevi tatmin ve merhamet" ifadelerini kullanmışlardır. Katılımcıların bu temaya yönelik görüşlerini yansıtan örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

B.Y.-3 [K,18]: "İşe yaramışlık duygusunu yaşarım ve mutlu olurum."

B.Y.-8 [K,20]: "En başta bir insana iyilik yaptığım için iç huzurum olur; bu iç huzur da benim mutlu olmamı sağlar ve yeni iyilikler yapmam için beni teşvik eder."

B.Y.-17 [K,21]: "Bana minnettar olunması veya minnettarlık duyulması, saygı duymasını da beraberinde getirir. Saygı duyulmak hoşuma gider. Aynı zamanda yapmış olduğum iyiliğin karşılığını vermek isteyeceğinden, bu tarz durumlarda onu daha rahat arayabileceğim için bir yerlerde açık kapımın olması da beni iyi hissettirecektir."

O.Y.-13 [E,35]: "Tabi ki güzel duygular uyandırır, merhamet, saygı ve sevgi uyandırır. İyi bir insan olmak için içsel motivasyonumu artırarak her zaman elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışmamı sağlar."

O.Y.-14 [E,38]: "Birisi bana karşı minnettarlık duyduğunda, 'demek ki onun için faydalı bir şeyler yapmışım ve kafasında benle ilgili olumlu ve güzel düşünceler oluşmasını sağlamışım' şeklinde düşünerek mutlu olurum. Paylaşma ve o insana yardımcı olma durumlarının verdiği bir duyguyla rahatlama hissi yaşarım; aynı zamanda da kendimle gurur duyarım."

O.Y.-18 [E,26]: "Bir ihtiyaç sahibine iyilik yapmış olmaktan dolayı içimde huzur duygusu oluşur. Yalnız o kişi bu minnettarlık duygusunu sürekli dile getirirse rahatsızlık duyarım. Zor durumda kalmış bir insanı o sıkıntısından kurtarmak için yapabileceğim şeyler varsa ve ben bunları yaparsam kendimi mutlu hissederim. Elimde olan bir şey olduğu halde yapmazsam sonradan vicdan azabı hissederim."

Beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan katılımcıların, “minnettarlığın kişiler arası ilişkilere katkısı” teması altında toplanan görüşleri Tablo-9’da karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 9: Katılımcıların Minnettarlığın Kişiler Arası İlişkilere Katkısına Yönelik Görüşleri

Tema	Beliren Yetişkin (Kodlar)	Orta Yetişkin (Kodlar)
Minnettarlığın Kişiler Arası İlişkilere Katkısı	Karşılıklı güven (9)	Bağlar güçlenir (7)
	Bağlar güçlenir (9)	Samimiyet artar (8)
	Dostluk ve arkadaşlık pekişir (4)	Karşılıklı güven (6)
	Sevgi ve saygı artar (4)	Dostluk ve arkadaşlık pekişir (6)
	Borçlu hissetmek (4)	İlişkilerde değişim yaratmaz (3)
	Samimiyet artar (2)	Suistimaller artar (3)
	Karşılıklı koruyuculuk (1)	Borçlu hissetmek (2)
	Önyargılar kırılır (1)	Sevgi ve saygı artar (2)
	Yardımlaşma artar (1)	Tolerans artar (2)
		Hatalar görmezden gelinir (1)

Tablo-9 incelendiğinde, minnettarlığın kişiler arası ilişkilere katkısı teması için beliren yetişkinler, “Karşılıklı güven, bağların güçlenmesi, dostluk ve arkadaşlık ilişkilerinin pekişmesi, sevginin ve saygının artması, borçlu hissetmek, samimiyetin artması, karşılıklı koruyuculuk, önyargıların kırılması ve yardımlaşmanın artması” ifadelerini; orta yetişkinler ise “bağların güçlenmesi, samimiyetin artması, karşılıklı güven, dostluk ve arkadaşlık ilişkilerinin pekişmesi, ilişkilerde değişim yaratmayacağı, suistimallerin artması, borçlu hissetmek, sevginin ve saygının artması, toleransın artması ve hataların görmezden gelinmesi” ifadelerini kullanmışlardır. Katılımcıların bu temaya yönelik görüşlerini yansıtan örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

B.Y.-3 [K,18]: “Birbirimizin eksiklerini doldurabildiğimiz ve doldurabileceğimiz hissini iyice sağlamlaştığı bir dostluğumuz olur; bu da birbirimize olan güvenimizin artmasını sağlar.”

B.Y.-8 [K,20]: “İyilik yapıyorsam o kişiyi önemseydiğim anlamına gelir. Önemsemek de her insanın hoşuna giden bir davranış olduğu için aramızdaki bağın kuvvetleneceğini düşünüyorum.”

B.Y.-19 [K,22]: “Aramızda mutlaka bir güven duygusu oluşur. Güven, minnettarlığın olduğu gibi her türlü iyi duygunun ve insan ilişkilerinin de temelidir. Minnettarlık sayesinde ortaya çıkan bu güven duygusu ile o kişiyle aramızdaki duvarlar bir miktar daha küçülmüş olur.”

O.Y.-12 [E,26]: “Minnettarlık o kişiye yönelik güven ve beraberlik duygumu ön plana çıkarır ve samimiyetimi artırır.”

O.Y.-15 [E,33]: “Minnettarlık, mutlaka kişiler arası ilişkiyi derinleştirir ve bu ilişkinin özelleşmesine yardımcı olur. Zaten özel ilişki veya ilişkinin özelleşmesi en başta yapılan iyiliklerle başlamaktadır.”

O.Y.-18 [E,26]: “O kişiyle aramızda gerçek anlamda bir dostluk gelişir. Bu sağlam temellere dayanan güzel ve anlamlı bir dostluk olur.”

Beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan katılımcıların, ‘minnettarlığın önündeki engeller’ teması altında toplanan görüşleri Tablo-10’da karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 10: Katılımcıların Minnettarlığın Önündeki Engellere İlişkin Görüşleri

Tema	Beliren Yetişkin (Kodlar)	Orta Yetişkin (Kodlar)
Minnettarlığın Önündeki Engeller	Önyargılar (5)	Kibir (12)
	Kibir (5)	İçer kapanıklık ve bireyselleşme (6)
	Bencillik (5)	Çıkarıcılık (6)
	Kıskançlık (3)	Bencillik (5)
	Öz-güvensizlik (2)	Borçlu kalmak istememe (5)
	Kişiler arası ilişkilerde güvensizlik (2)	Yapılan iyiliğin başına kakılması korkusu (4)
	Empati kuramama (2)	Değersizleştirme (3)
	Çıkarıcılık (2)	Mecburiyetmiş algısı (2)
	Mecburiyetmiş algısı (2)	Empati kuramama (2)
	Duyarsızlık (1)	Nankörlük (2)
	Duyularını ifade edememe (1)	Kıskançlık (2)
	İyiliğin farkında olamama (1)	Teknolojik gelişmeler (2)
	Ödün verme korkusu (1)	Boyun eğdiğini düşünme (1)
Boyun eğdiğini düşünme (1)	Gurur yapmak (1)	
	Duyularını ifade edememe (1)	

Tablo-10’a bakıldığında, minnettarlığın önündeki engeller teması için beliren yetişkinler, “Önyargılar, kibir, bencillik, kıskançlık, öz-güvensizlik, kişiler arası ilişkilerde güvensizlik, empati kuramama, çıkarıcılık, mecburiyetmiş algısı, duyarsızlık, duygularını ifade edememe, iyiliğin farkında olamama, ödün verme korkusu ve boyun eğdiğini düşünme” ifadelerini; orta yetişkinler ise “kibir, içer kapanıklık ve bireyselleşme, çıkarıcılık, bencillik, borçlu kalmak istememe, yapılan iyiliğin başına kakılması korkusu, değersizleştirme, mecburiyetmiş algısı, empati kuramama, nankörlük, kıskançlık, teknolojik gelişmeler, boyun eğdiğini düşünme, gurur yapmak ve duygularını ifade edememe” ifadelerini kullanmışlardır. Katılımcıların bu temaya yönelik görüşlerini yansıtan örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

B.Y.-4 [K,18]: “Kibirli olunması, bencil olunması, kendimizi karşımızdaki kişinin yerine koyamamamız, yapılan iyiliğe karşı duyarsız olunması vb. davranışlar minnettarlığın önündeki engellerdir.”

B.Y.-7 [K,21]: “Ön yargılar vb. kötü düşünceler minnettarlığı engeller. Çünkü insanlar, bu kişi bana yardım etti ama karşılığında acaba ne isteyecek gibi düşünebilir.”

B.Y.-15 [K,19]: “Aynı tavrı kendilerinden de bekleneceği kaygısı. Temel korku bu bence. Benim için ise prensiplerimden ödün vermem gereken durumlarla yüzleşme

korkusu. Bu sebeple minnet duygumu makul düzeyde yaşamaya ve yansıtmaya çalışıyorum.”

O.Y.-6 [E,29]: *“Yoğun yaşanan bireysellik, borçlu olma ya da borçlu hissetme konusundaki çekimserlik, daha önce yaşanan olumsuz deneyimler minnettarlık önündeki en büyük engellerdir.”*

O.Y.-13 [E,35]: *“İnsanların teknolojiyle birlikte toplumsallıktan uzaklaşıp bireyselliğe yönelmesi, ‘her şeyi ben kendim yaparım, kimseye ihtiyacım yok onların da benim yardımına ihtiyacı olmasın’ düşünceleri. Bazı insanların da yapılan iyilikler karşısında değer bilmemeleri ya da yapılan iyiliklere karşı bir alışkanlık geliştirmeleri, yani iyilik yapan kişinin sanki göreviymiş gibi davranmaları. Kısaca söylemek gerekirse ‘minnettarlık’ düşüncesinin ‘her şey karşılıklıdır’ düşüncesine dönmesidir.”*

O.Y.-18 [E,26]: *“Minnettarlık hissi yardımlaşma veya iyilik sonucunda oluşur. Başkasından yardım istemeye engel olabilecek bir duygu ise kibir olabilir. İyiliği karşılık bekleyerek yapmak, bunu yaparken karşısındaki kişinin yüzüne karşı incitici şeyler söylemek veya yaptığı iyiliği gözüne sokar gibi konuşmak o kişinin diğerine minnettarlık duymasının önüne geçebilir.”*

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin minnettarlık ile ilgili görüşleri incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin toplumsal ve bireysel deneyimleri doğrultusunda minnettarlık ile ilgili görüşlerini incelenmek ve karşılaştırmaktır. Yapılan incelemelerde katılımcıların minnettarlık ile ilgili görüşleri büyük bir oranda benzerlik göstermekle birlikte az da olsa bu iki grubun minnettarlığa bakış açılarının birbirlerinden ayrıldığı noktalar göze çarpmaktadır. Katılımcıların görüşlerindeki benzerlikler ve farklılıklar içinde buldukları gelişim dönemleriyle ilişkili bulunmuştur. Bu bağlamda katılımcıların minnettarlığa ilişkin görüşlerine ait benzerlikler ve farklılıklar ilgili alanyazın ışığında tartışılmış ve bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Katılımcıların minnettarlık hakkındaki görüşleri şu şekilde özetlenebilir. Araştırmaya katılan beliren yetişkinler minnettarlığı ağırlıklı olarak “iyiliğe ve yardıma karşı verilen cevap, kendini borçlu hissetmek ve teşekkür etmek” şeklinde tanımlarken; orta yetişkinler ise minnettarlığı ağırlıklı olarak “kendini borçlu hissetmek, iyiliğe ve yardıma karşı verilen cevap ve şükran duymak” şeklinde tanımlamışlardır. Beliren ve orta yetişkinlerin, minnettarlık tanımları incelendiğinde; “iyiliğe ve yardıma karşı verilen cevap, kendini borçlu hissetmek, teşekkür etmek, şükran duymak, saygı ve sevgi duymak, değer bilmek” cevapları konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bu ortak cevapların dışında beliren yetişkinler minnettarlığı, “mahcup hissetmek, karşılıksız yapılan iyilik ve fedakârlık” olarak; orta yetişkinler ise “memnuniyet göstergesi, bağlılık ve

kısıtlayıcı olmak” şeklinde tanımlamışlardır. Bu bağlamda beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin minnettarlık tanımlarının büyük ölçüde örtüştüğü söylenebilir; ancak göze çarpan birkaç tanım farklılığı da söz konusudur. Az sayıda da olsa beliren yetişkinler, minnettarlığın kendilerini mahcup hissettiren bir duygu olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum beliren yetişkinlerin, toplumsal ve kişiler arası ilişkilerde; kendilerini orta yetişkinlik dönemindeki bireyler kadar rahat hissetmedikleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca bazı orta yetişkin katılımcıların, minnettarlığı kısıtlayıcı olarak tanımlaması da dikkat çekmiştir. Bu durum toplumsal ve kişiler arası ilişki tecrübeleri daha fazla olan orta yetişkinlerin, minnettar hissettikleri durumlarda sıklıkla karşılaşmış oldukları kısıtlayıcı (kendi zihninde veya minnettar hissettiği kişi tarafından) süreçlerden kaynaklanmış olabilir. Araştırmanın genel bulgularına paralel olarak Emmons (2004) minnettarlık kavramını, memnuniyet veren durumlarda ortaya çıkan ve memnuniyet hissini ifade eden şekilde tanımlamıştır. Emmons’a göre minnettarlık, hediye almanın ve vermenin güzelliği ya da karşılıksız bir şeyler almak gibi durumlarla da ilişkilidir. Roberts (2004) ise minnettarlığı, bireylerin gördükleri bir yardım veya iyilik karşısında; kendilerini yardım eden kişiye karşı borçlu hissetmesi şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca Kardeş ve Yalçın (2018) minnettarlık kavramının, alanyazında; şükran duymak, teşekkür etmek, kadirşinaslık, kıymet bilmek, halinden memnun olmak, sahip olunan olumlu özelliklere odaklanmak, hayatın ve olayların güzel yönlerini görmek şeklinde tanımlandığını belirtmişlerdir. Diğer yandan hem beliren hem de orta yetişkin bireylerin, minnettarlığı “kendini borçlu hissetmek” şeklinde olumsuz bir algıyla tanımlamaları dikkat çekicidir. Bu noktada katılımcıların minnettarlık ve minnet etme kavramlarını gündelik yaşamda çoğunlukla birbirinin yerine kullandıkları anlaşılmıştır. Minnet etme, tarafımıza yapılmış olan bir iyiliğe karşılık verilmesi zorunluluğu hissedildiğinde ya da yardım alan kişinin yardım eden kişiye karşı kendini borçlu hissettiğinde ortaya çıkan ve genellikle rahatsız edici bir duygu olarak tanımlanabilir (Goei ve Boster, 2005). Ancak minnet etmekten farklı olarak minnettarlık, hoşlanılan bir yaşantı olarak kabul edilmekte ve olumlu duygularla ilişkilendirilmektedir (McCullough vd., 2001).

Minnettarlık hissedilen durumlara ilişkin elde edilen sonuçlar incelendiğinde; beliren yetişkinlerin cevapları ağırlıklı olarak “gücümü aşan zor durumlarda yardım gördüğümde, bana emek harcadığında, gülümsemek ve selam vermek gibi en ufak nezaket ifadelerinde” üzerine yoğunlaşırken; orta yetişkinlerin cevapları ise daha çok “gücümü aşan zor durumlarda yardım gördüğümde, gülümsemek ve selam vermek gibi en ufak nezaket ifadelerinde ve karşılıksız maddi/manevi iyilik gördüğümde” ifadeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Beliren ve orta yetişkinlerin, minnettarlık hissedilen durumlara ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında; “gücümü aşan zor durumlarda yardım gördüğümde, bana emek harcadığında, gülümsemek ve selam vermek gibi en ufak nezaket ifadelerinde, karşılıksız maddi/manevi iyilik gördüğümde ve yaşamım kolaylaştırıldığında” cevapları konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bu ortak cevapların dışında beliren yetişkinler, minnettarlık

hissettikleri diğer durumları, “yapılan iyiliğe herhangi bir karşılık veremediğimde, anlaşıldığımı hissettiğimde, dinlenildiğimde ve menfaatim gözetildiğinde” olarak; orta yetişkinler ise “tecrübelerin benimle paylaşılmasında, beklemediğim anda gelen iyiliklerde, tanrıya şükrettiğimde, haberim olmadan yapılan iyiliklerde, elimdeki imkânların farkına vardıkça ve sadakat gördüğümde” şeklinde ifade etmişlerdir. Bu bağlamda beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin minnettar hissettikleri durumların büyük ölçüde birbiri ile tutarlı olduğu söylenebilir. Bunun yanında beliren ve orta yetişkinlerin, minnettarlık hissettikleri durumlar arasında dikkat çeken bazı farklılıklarda söz konusudur. Beliren yetişkinlerin, kendilerine yapılan iyiliklere mutlaka karşılık vermek zorunda hissetmeleri bunlardan biridir. Ayrıca içinde bulunulan gelişim dönemi itibarıyla yaşamdaki anlam arayışı ve varlığını kabul ettirme çabasında olan beliren yetişkin için anlaşıldığımı hissetmek ve dinlenilmek de yine minnettar hissetmek için önemli sebepler arasında gösterilmiştir. Orta yetişkinler ise yaşam serüveninde daha fazla yol katetmelerine bağlı olarak ellerindeki imkânların farkında olmayı dikkate değer bir minnettarlık durumu olarak ifade etmişlerdir. Araştırmanın genel bulgularına paralel olarak alanyazın incelendiğinde; minnettarlık, bireyin zorlu durumlarla baş etmesi sırasında aldığı desteğe gösterdiği bir cevap şeklinde nitelendirilmiştir (Emmons, 2009). Benzer şekilde Roberts (2004) bireyin, gördüğü bir yardım ve iyilik karşısında yardım eden kişiye yönelik minnettarlık duyacağını belirtmiştir. Lyubomirsky (2008) ise bireylerin, yaşadıkları olumsuzlukların güzel yanlarını gördüklerinde, yaşamlarındaki bolluğu ve zenginliği fark ettiklerinde; ayrıca bireyin sahip olduğu güzelliklerin, nimetlerin farkında olduğunda ve hayatındaki birinden ya da tanrıdan iyilik gördüğünü düşündüğünde minnettar hissettiğini belirtmiştir. Lyubomirsky, bireylerin kendilerine verilen bir hediye sonrasında da minnettarlık duyabileceklerini vurgulamıştır. Emmons (2004) minnettarlığın özünü, görülen bir yarar durumuna karşı duyulan bir memnuniyet hissi şeklinde tanımlamıştır. Bu yarar, hediye ya da kazanım gibi maddi bir şey olabileceği gibi duygusal ya da manevi bir şey de olabilir. Benzer şekilde Adler ve Fagley (2005) minnettarlığın kişiler arası bir bağlamda bireyin gördüğü bir iyiliğe veya yarara ve bireyin genel olarak hayatındaki olumlu şeyler için ortaya koyulan bir tepki olarak tanımlanabileceğini belirtmektedirler. Kardeş ve Yalçın (2018) minnettarlık özelliğine sahip bireylerin her durumda bu duygulanımı yaşayamayacaklarını, ancak bu bireylerin minnettarlık duymaya yönelik eşiklerinin düşük olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda, bu tarz bireylerin minnettarlık duyması için çok özel durumların yaşanmasının gerekli olmadığı söylenebilir.

Orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin “tanrıya şükrettiğimde minnettarlık duyuyorum” ifadesini kullanmaları, Karataş ve Uzun’a (2020) göre kültürümüzde minnettarlık ve şükran duyma kavramlarının eş değer görülmesinden kaynaklanmaktadır. Karataş ve Uzun, şükran ve minnettarlığın aralarında benzerlikler ve farklılıklar bulunan birbirleriyle ilişkili kavramlar olduğunu vurgulamıştır. Şükran ve minnettarlığın günlük yaşamda ve akademik tartışmalarda birbirlerinin yerine kullanılmakta olduğu; ancak bu iki kavram arasında dikkat

edilmesi gereken bazı önemli farklılıklar bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu kavramların kuramsal alt yapıları incelendiğinde şükranın, manevi ve kişiler arası boyutlarda değerlendirildiği; minnettarlığın ise sadece kişiler arası bir boyutta değerlendirildiğini ifade etmişlerdir. Bu bakımdan şükran ve minnettarlık kavramları arasındaki benzerliğin ve farklılığın; şükran kavramının iki boyutlu yapısından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Şükran kavramı bu bakımdan minnettarlığı da içine alan daha geniş bir yapıya sahiptir. Minnettarlık, şükran kavramının sadece gözle görülebilen, toplumsal yaşamdaki somut boyutuna denk gelmektedir. Ancak şükran, minnettarlığı da kapsayan kişiler arası şükran boyutunun ötesinde; dini, felsefi ve bütünsel alanı da içinde barındıran manevi bir boyuta da sahiptir.

Beliren yetişkinlerin, minnettarlık ifade tarzlarına dair cevapları ağırlıklı olarak “benzer durumlarda destek olacağıma söz vererek, teşekkür ederek ve güzel sözler söyleyerek” ifadelerinde yoğunlaşırken; orta yetişkinlerin cevapları ise daha çok “teşekkür ederek, benzer durumlarda destek olacağıma söz vererek ve güzel sözler söyleyerek” ifadeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Beliren ve orta yetişkinlerin, minnettarlık ifade tarzlarına ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında; “benzer durumlarda destek olacağıma söz vererek, teşekkür ederek, güzel sözler söyleyerek, jest, mimik ve beden diliyle, dua ederek, hediye olarak ve överek” cevapları konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bu ortak cevapların dışında beliren yetişkinler, kullandıkları diğer minnettarlık ifade tarzlarını, “sevgi, saygı ve samimiyet göstererek, karşılığında başka bir iyilik yaparak, farkındalığımı ifade ederek, o kişinin çıkarlarını gözeterek ve özel olduğunu hissettirerek” şeklinde; orta yetişkinler ise “yanında olarak, onu gururlandıracak işler yaparak, işlerine yardımcı olarak ve mektup yazarak” şeklinde ifade etmişlerdir. Bu bağlamda beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin minnettarlık ifade tarzlarının büyük oranda birbirine benzediği söylenebilir. Katılımcıların minnettarlık ifade tarzları, söylem yönünden ufak farklılıklar göstermesine rağmen ağırlıklı olarak; yapılan iyiliğin fark edildiğini belirtmek, sözel olarak minnettarlığın ifade edilmesi, iyilik yapan kişinin övülmesi, onurlandırılması, işlerine yardım edilmesi, çıkarlarının korunması, zor durumlarda yanında olunması ve hediyeler alınması şeklinde kendini ortaya koymaktadır. Araştırmanın genel bulgularına paralel olarak: Kardeş ve Yalçın (2018) bireylerin minnettarlıklarını, memnuniyet ve hayranlıklarını dile getirerek; ayrıca teşekkür ederek gösterdiklerini belirtmişlerdir. Benzer şekilde Lyubomirsky (2008) hayatımızdaki birine veya tanrıya teşekkür ederek, sahip olduklarımızdan duyduğumuz memnuniyeti dile getirerek ve takdir etme yoluyla minnettarlığımızın ifade edilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Lyubomirsky (2008) bireylerin minnettarlık duygusunu; yüz yüze, mektupla veya telefon gibi yöntemlerle anne, baba, amca, eski bir arkadaş veya öğretmeni gibi bir insana somut ve doğrudan şekilde ifade etmesinin özellikle etkili olduğunu vurgulamıştır. Davis ve diğerlerine (2016) göre dua ve meditasyon bireylerin minnettarlık duygularını ifade etme konusunda güçlü ve sürekli bir kaynaktır. Ayrıca, dünya dinlerinde ve etikte de bireylerin elde ettikleri bir fayda karşısında ahlaki olarak minnettarlık hissetme ve bunu ifade etme yükümlülüklerinin olduğu konusunda bir fikir birliği bulunmaktadır (Emmons 2004;

Emmons ve McCullough 2003). Araz ve Erdugan (2017) ise geliştirmiş oldukları minnettarlık dışavurum ölçeğinin maddeleri olarak “onun için yapabileceğim bir şey olup olmadığını sorarım, yardımcı olabileceğim bir şey olursa beni aramasını söylerim, iyi dileklerimi sunarım, memnuniyetimi dile getiririm, minnettar olduğumu ifade ederim, gülerim, sıcak davranırım, keyif aldığımı gösteren davranışlar sergilerim, onu yüceltmeye çalışırım, onu överim ve onun iyiliği için dua ederim” ifadelerini kullanmışlardır.

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuca göre beliren yetişkinlerin çoğunluğu minnettarlığın sosyal yaşama katkısı hakkında “yardımlaşma ve dayanışmanın artacağı, sosyal bağların güçleneceği ve karşılıklı saygının artacağı” görüşlerini taşırken; orta yetişkinler ise ağırlıklı olarak “yardımlaşma ve dayanışmanın artacağı, sosyal bağların güçleneceği ve nezaketin artacağı” düşüncesindedirler. Beliren ve orta yetişkinlerin, minnettarlığın sosyal yaşama katkısına ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında; “yardımlaşma ve dayanışmanın artması, sosyal bağların güçlenmesi, karşılıklı saygının ve sevginin artması, nezaketin, vefanın ve toplumsal huzurun artması” cevapları konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bu ortak cevapların dışında beliren yetişkinler, minnettarlığın sosyal yaşama diğer katkıları olarak, “merhametin artacağı” görüşünü; orta yetişkinler ise “kişiler arası ilişkilerin güçleneceği, iyimserliğin ve umudun artacağı, kadirşinashlığın ve mahcubiyetin artacağı” görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin minnettarlığın sosyal yaşama katkısı konusunda; yardımlaşmanın artacağı, toplumsal bağların güçleneceği, toplumdaki huzurun, nezaketin ve saygının artacağı düşüncesinde büyük ölçüde hemfikir oldukları söylenebilir. Bunun yanında beliren yetişkinler, orta yetişkinlerden farklı olarak minnettarlığı, toplumsal yaşamdaki merhamet duygusunu artıracak bir değer olarak görmüşlerdir. Daha genç ve tecrübesiz olan beliren yetişkinlerin, istemeden de olsa toplumsal yaşamda sergileyebilecekleri hatalı davranışlar karşısında; minnettarlık ile beslenen bir merhamet duygusuna ihtiyaç duymaları beklenen bir sonuçtur. Ayrıca toplumsal yaşama tecrübelerinden kaynaklı sundukları katkılardan dolayı daha fazla minnettarlık ifadeleri ile karşılaşan orta yetişkinlerin; minnettarlık tepkileri karşısında kendilerini mahcup hissetmelerinin doğal olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın genel bulgularına paralel olarak: McCullough ve diğerleri (2002) minnettarlık eğiliminin, üniversite öğrencilerinde ve öğrenci olmayan kitlelerde, affedicilik, yardımseverlik, empatik ve destekleyici tutumda olma ile yüksek düzeyde; materyalist amaçlar takip etme ile ise düşük düzeyde ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Bu bakımdan minnettarlık eğiliminin sosyal yaşamın birleştirici bir değeri olabileceği söylenebilir. Ayrıca Seneca, Adam Smith ve Georg Simmel gibi filozoflar minnettarlığın kişisel ve sosyal iyi oluş için değerli bir şey olduğunu savunmuşlardır (McCullough vd., 2002). Yapılan araştırmalar farklı yaş gruplarından ve farklı kültürlerden bireylerin minnettarlıklarını ifade etmelerinin yaşamları ve ilişkileri hakkında daha sağlıklı düşünceler geliştirmelerine; daha fazla pozitif duygulanım, daha az negatif duygulanım yaşamalarına ve sosyal ilişkilerini

geliştirecek daha pozitif davranışlar sergilemelerine katkıda bulunduğunu göstermiştir (Nelson ve Lyubomirsky, 2016). Bu bağlamda bireyler minnettarlıklarını ifade etmek için prososyal davranışlarda bulunurken, zamanla minnettarlıktan kaynaklanan bu tepkiler, bireylerin sosyal bağlarını güçlendirerek ilişki kurmalarına ve ilişkilerini sürdürmelerine yardım etmektedir (Emmons ve Shelton, 2002). Benzer şekilde Fredrickson (2004) minnettarlığı, hem bireysel hem de toplumsal bağlamda olumlu etkiler oluşturan bir duygu olarak ifade etmiştir. Fredrickson, minnettarlığın arkadaşlık ilişkilerinin ve diğer sosyal bağların kurulmasına ve güçlenmesine, toplumsal birlikteliklerin güçlenmesine ve bireylerin sevme becerilerinin gelişmesine katkı sunduğunu belirtir. Minnettarlık toplumsal bağlam içerisinde hem yardım eden, hem yardım alan, hem de bu sürece tanıklık eden bireylerde olumlu duyguların oluşmasına ve benzer yaşantılar yaşama isteğinin gelişmesine de yardım etmektedir (Kardaş ve Yalçın, 2018). Minnettarlık, pozitif duyguların yayılması ve pozitif yaşantıların diğer insanlar için de yararlanabilecekleri anlamlı durumlar oluşturması gibi yollarla toplumsal kaynakların gelişmesini ve toplumsal bağların güçlenmesini de sağlamaktadır. Bu yüzden ki düzenli olarak minnettarlık duygusunu yaşayan bireyler, diğer insanlar tarafından ilgi görür ve sevilirler (McCullough ve Tsang, 2004).

Kendimize yönelik sergilenen minnettarlık davranışlarını anlayabilmek için aranan ipuçlarına ilişkin elde edilen sonuçlar incelendiğinde, beliren yetişkinlerin cevapları ağırlıklı olarak “jest, mimik ve beden dili, söylemleri, bana olan tutumundaki olumlu değişim ve teşekkür etmesi” ifadelerinde yoğunlaşırken; orta yetişkinlerin cevapları ise daha çok “jest, mimik ve beden dili, zor anlarımda yanımda olmak istemesi ve söylemleri” ifadeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Beliren ve orta yetişkinlerin, minnettarlığın ipuçlarına ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında; “jest, mimik ve beden dili, söylemleri, teşekkür etmesi, olumlu iletişimi ve samimiyeti” cevapları konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bu ortak cevapların dışında beliren yetişkinler, diğer minnettarlık ipuçlarını, “bana olan tutumundaki olumlu değişim, bana yardımcı olmak istemesi ve vefa” olarak; orta yetişkinler ise “zor anlarımda yanımda olmak istemesi, ince ve nazik tavırlar, hediye verilmesi” şeklinde ifade etmişlerdir. Bu bağlamda beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin, minnettarlığın anlaşılabilmesi için gerekli olan ipuçları konusunda ağırlıklı olarak hemfikir oldukları söylenebilir. Katılımcılar, minnettarlık duyulan kişiye karşı gösterilen olumlu tutumdan, bağlılıktan, beden dilinden ve sözel ifadelerden; ortamdaki minnettarlığı anlayabildiklerini ifade etmişlerdir. Ortaya çıkan bu durum katılımcıların, sözel veya davranışsal birçok durumdan minnettarlığı anlayabileceklerini; ayrıca minnettarlığın ipuçlarının kısa, anlık bir zamanda (teşekkür etmek, hediye vermek, beden dili vb.) anlaşılacağı gibi uzun bir sürece (vefa, gönül borcu vb.) de yayılarak kendisini gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın genel bulgularına paralel olarak, alanyazın incelendiğinde minnettarlığın; sözel (teşekkür ederim vb.), somut (hediye vermek, kendi için değerli olduğu bir şeyi sunmak vb.), bağlayıcı (onurlandırmak, övmek, yardım eden için değerli bir şey sunmak vb.) ve nihai (örn; gördüğü yardım sayesinde bir işe giren

kişinin, aracı olan kişiye gönül borcunu içinde daha titiz ve düzenli olarak çalışma yoluyla göstermesi) şekillerde dışa vurulabileceği görülmüştür (Baumgarten-Tramer, 1938; Freitas, Pieta ve Tudge, 2011). Bu dışavurum tarzları, bireylerin minnettar olduklarını ortaya koyan birer ipuçlarıdır. Ayrıca bu çalışmalar incelendiğinde minnettarlığın ifade ediliş biçimleri ile yaş arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu; yaşın ilerlemesiyle birlikte somut olarak ifade edilen minnettarlığın azaldığı anlaşılmıştır. Bartlett ve diğerleri (2012) minnettarlığın, yardım eden kişi ile zaman geçirmek istenmesi ve yardım eden kişinin sosyal ortama dâhil edilmeye çalışılması şeklinde de ipuçları verebileceğini belirtmişlerdir. Araz ve Erdugan'ın (2017) yetişkinler üzerinde yapmış oldukları çalışmada ise minnettarlık; sözel dışavurum (karşılıklı yardıma hazır olunduğunun bilinmesi, iyi dileklerin ve memnuniyetin sunulması), sözel olmayan dışavurum (gülümsemek, sıcak davranışlar vb.) ve öteki odaklı dışavurum (yüceltme, övgü ve dua etme) şeklinde kendisine ifade alanı bulmaktadır. Bu dışavurum tarzları, bireylerin minnettarlıklarını gösterdikleri birer ipucu olarak kabul edilebilir.

Beliren yetişkinlerin, minnettarlık karşısında hissedilen duygulara yönelik cevapları ağırlıklı olarak “mutluluk, değerli ve saygın, işe yaramışlık ve huzur” ifadelerinde yoğunlaşırken; orta yetişkinlerin cevapları ise daha çok “mutluluk, rahatsız olma, işe yaramışlık ve gurur” ifadeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Beliren ve orta yetişkinlerin, minnettarlık karşısında hissedilen duygulara ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında; “mutluluk, işe yaramışlık, huzur ve rahatsız olma” cevapları konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bu ortak cevapların dışında beliren yetişkinler, minnettarlık karşısında hissedilen diğer duyguları, “değerli ve saygın, anlaşılabilirlik, utanma ve mahcubiyet” şeklinde; orta yetişkinler ise “gurur, iyilik yapmaya karşı motivasyon artışı, manevi tatmin ve merhamet” şeklinde ifade etmişlerdir. Bu bağlamda beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin, minnettarlık karşısında hissettikleri duyguların genel olarak benzer olduğu söylenebilir. Katılımcılar büyük oranda minnettarlık karşısında pozitif olarak kabul edilen (mutluluk, huzur, gurur, değerli, saygın vb.) duyguları hissettiklerini belirtmişlerdir. Ancak hem beliren hem de orta yetişkinlik döneminde bulunan bireyler, yoğun minnettarlık gösterileri karşısında rahatsız olduklarını vurgulamışlardır. Sürekli övgü almanın kültürümüz gereği utandırıcı ve rahatsız edici bir davranış olarak kabul edilmesinden (Öngün ve Demirağ, 2018) dolayı bu duygunun ortaya çıkması son derece doğal karşılanmıştır. Ayrıca beliren yetişkinler, kendilerine yönelik gösterilen minnettarlık davranışları karşısında utandıklarını ve mahcup hissettiklerini belirtmişlerdir. Sınırlı yaşam tecrübesine sahip oldukları düşünülen beliren yetişkinlerin, minnettarlık ifadelerine cevap verme konusunda güçlükler yaşaması olağan kabul edilebilir. Araştırmanın genel bulgularına paralel olarak Lyubomirsky (2008) tutarlı olarak minnettarlık eğilimine sahip olan bireylerin göreceli olarak daha mutlu, daha enerjik, daha umutlu olduklarını ve daha çok pozitif duygular yaşadıklarını belirtmiştir. Ayrıca sürdürülebilir mutlulukla ilgili çalışmalar yapan ve minnettarlığı sürdürülebilir mutluluğun önemli bileşenlerinden biri olarak gören Lyubomirsky'e göre minnettarlık, mutluluğu elde etmek için bir

meta stratejidir. Diğer bazı araştırma sonuçları da minnettarlık eğiliminin pozitif duyguları yükselttiğini (Fredrickson, 2004) ve iyimserliği artırdığını (Froh, Yurkewicz ve Kashdan, 2009) ifade etmişlerdir.

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuca göre beliren yetişkinlerin çoğunluğu minnettarlığın kişiler arası ilişkilere sunacağı katkı hakkında “karşılıklı güvenin artacağı, bağların güçleneceği, dostluk ve arkadaşlığın pekişeceği, sevgi ve saygının artacağı, borçlu hissedileceği” görüşlerini taşıırken; orta yetişkinler ise ağırlıklı olarak “bağların güçleneceği, samimiyetin artacağı, karşılıklı güvenin artacağı, dostluk ve arkadaşlığın pekişeceği” düşüncesindedirler. Beliren ve orta yetişkinlerin, minnettarlığın kişiler arası ilişkilere sunacağı katkıya dair görüşleri karşılaştırıldığında; “karşılıklı güvenin artacağı, bağların güçleneceği, dostluğun ve arkadaşlığın pekişeceği, sevginin ve saygının artacağı, borçlu hissedileceği ve samimiyetin artacağı” cevapları konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bu ortak cevapların dışında beliren yetişkinler, minnettarlığın kişiler arası ilişkilere sunduğu diğer katkılar olarak, “karşılıklı koruyuculuğun artacağı, önyargıların kırılacağı ve yardımlaşmanın artacağı” görüşünü; orta yetişkinler ise “ilişkilerde herhangi bir değişimin yaşanmayacağı, suistimallerin artacağı, toleransın artacağı ve hataların görmezden gelineceği” görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin, minnettarlığın kişiler arası ilişkilere sunacağı katkı hakkında ağırlıklı olarak pozitif düşüncelere sahip oldukları söylenebilir. Katılımcılar insanlar arasında karşılıklı güvenin sağlanması, önyargıların kırılması, samimiyetin ve yardımlaşmanın artması, kişiler arası ilişki bağlarının kurulması ve sürdürülmesi açısından minnettarlığın önemli bir görev üstlendiği konusunda hemfikir olduklarını belirtmişlerdir. Ancak az sayıda da olsa orta yetişkinlik dönemindeki katılımcılar arasında minnettarlığın suistimalleri artıracığı ve hataların görmezden gelinmesine neden olacağı yönünde negatif bir görüş bulunmaktadır. Bu durum, kişiler arası ilişki deneyimi daha fazla olan orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin, geçmişte yaşadıkları olumsuz tecrübelerden kaynaklanabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Araştırmanın genel bulgularına paralel olarak alanyazında, minnettarlığın prososyal davranışları (başkalarına yarar sağlama niyeti, yardım etmek, paylaşmak ve iş birliği yapmak vb.) artırdığına (Froh, Bono ve Emmons, 2010; Grant ve Gino, 2010; McCullough vd., 2001; Tsang, 2006) ve kişiler arası ilişki doyumuna katkıda bulunduğu (Algoe, Gable ve Maisel, 2010; Lambert, Fincham, Stillman ve Dean, 2009) dair çalışmalar bulunmaktadır. Kardeş ve Yalçın (2018) minnettarlıktan söz etmek için, yapılan bir iyiliğin fark edilerek kabul edilmesi ve bunun sebebinin bireyin kendisine değil, dışarıdan başka bir kaynağa (insan vb.) yüklenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu açıdan minnettarlığın temelde kişiler arası bir duygu olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Watkins ve diğerleri (2003) minnettarlık özelliğine sahip bireylerin, diğer insanların kendi mutluluklarına kattıkları değer farkında olduklarını ve buna yönelik minnettarlık duyduklarını ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Diğer yandan, minnettarlık duyan insanların daha az yalnızlık duygusu yaşadıkları yapılan araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur (Lyubomirsky, 2008). Ayrıca minnettarlık diğer

insanlara yardım etme ve nezaket gibi ahlaki erdemlere olumlu katkılarda bulunur. İlişkide bulunduğumuz insanların kıymetini bilme yoluyla, var olan ilişkileri daha fazla güçlendirirken, yeni ilişkilerin de gelişimine katkı sunar (Kardaş ve Yalçın, 2018). Williams ve Bartlett'e (2015) göre minnettarlığın ifade edilmesi; bireylerin kişiler arası ilişkilerdeki sıcaklığına vurgu yapar, başlayan sosyal bağa yatırımı teşvik eder ve ilişkinin devamlılığına katkıda bulunur. Lambert ve Fincham (2011) minnettarlığın bireyin zihninde, partnerine dair pozitif bir algı oluşturduğunu; ilişkideki sıkıntıları ve endişeleri rahatlıkla ifade edilebileceği bir atmosfer yaratarak ilişkinin devamlılığına olumlu katkı sunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Lambert, Clark, Durtschi, Fincham ve Graham (2010) minnettarlığın ifade edilmesinin, bireyin minnettar olduğu kişinin iyiliği için hissettiği sorumluluk ile pozitif yönde ilişki içerisinde olduğunu ileri sürmüşlerdir. Watkins (2004) minnettarlığın, bireylerin bağlılık duygusunu artırdığı, ilişkileri sağlamlaştırdığı ve insanların birbirine karşı empatik olmasına katkı sağladığını vurgulamıştır.

Minnettarlık hissetmenin önündeki engellere ilişkin elde dilen sonuçlar incelendiğinde; beliren yetişkinlerin cevapları ağırlıklı olarak “önyargılar, kibir ve bencillik” ifadelerinde yoğunlaşırken; orta yetişkinlerin cevapları ise daha çok “kibir, içe kapanıklık, bireyselleşme ve çıkarıcılık” ifadeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Beliren ve orta yetişkinlerin, minnettarlık hissetmenin önündeki engellere ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında; “kibir, bencillik, kıskançlık, empati kuramama, çıkarıcılık, mecburiyetmiş algısı, duygularını ifade edememe ve boyun eğdiğini düşünme” cevapları konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bu ortak cevapların dışında beliren yetişkinler minnettarlık hissetmenin önündeki diğer engelleri, “önyargılar, öz-güvensizlik, kişiler arası ilişkilerde güvensizlik, duyarsızlık, kendisine yapılan iyiliğin farkına varamama ve ödün verme korkusu” olarak; orta yetişkinler ise “içe kapanıklık ve bireyselleşme, borçlu kalmak istememe, yapılan iyiliğin başına kakılması korkusu, değersizleştirme, nankörlük, teknolojik gelişmeler ve gurur yapmak” şeklinde ifade etmişlerdir. Bu bağlamda beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin büyük oranda minnettarlığın önündeki engeller konusunda hemfikir oldukları söylenebilir. Kültümüzde hoş karşılanmayan kibir, bencillik, çıkarıcılık, kıskançlık vb. olumsuz tutumların; minnettarlığın önündeki engeller olduğu konusunda, yaş farkı gözetilmeksizin aynı kültürde yetişen katılımcılar tarafından hemfikir olunması son derece doğal karşılanmaktadır. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu kendini borçlu hissedeceğinden ve bundan dolayı kendisinden ödün vermekten korktuğu için minnettarlık duymaktan çekindiklerini ifade etmişlerdir. Beliren yetişkinler, orta yetişkinlik dönemindeki katılımcılardan farklı olarak; öz-güvensizliğin ve kişiler arası güvensizliğin minnettarlığın önündeki engeller olduğunu belirtmişlerdir. Öz-güvensizlik ve kişiler arası güvensizlik, başkalarıyla yakın ve anlamlı ilişkiler kurmaya çalışan genç yetişkinler için minnettarlığın önündeki önemli bir sorun olabilir. Diğer yandan orta yetişkinlik döneminin gelişim görevlerini başarılı bir şekilde yerine getiremeyen katılımcıların; kişilik olarak zayıf, durgun ve içe kapanık olmaları nedeniyle, diğer insanlara minnettarlık hissedebilecekleri ilişkiler kurma

konusunda zorluk yaşamaları olağan karşılanmaktadır. Araştırmanın genel bulgularına benzer şekilde Aristoteles ve Epikür gibi filozoflar da minnettarlığın bireylerin gereksiz yere kendilerini diğer insanlara borçlu hissetmelerine neden olan bir özellik olduğunu ileri sürmüşlerdir (McCullough vd., 2002). Buna karşı Kardeş ve Yalçın (2019) ise minnettarlık eğiliminin kıskançlık, çekememe, hırs, düşmanlık, endişe ve kızgınlık gibi olumsuz duyguları etkisiz hale getireceğini ve negatif duygulara karşı bir panzehir olacağını belirtmişlerdir. Benzer şekilde Emmons (2009) insanların eksikliklerini kabul edememelerinin, üstünlük kurmaya çalışmalarının, kıskançlık ve kin gibi olumsuz duygularının ve maddi şeylere çok fazla önem vermelerinin; yaşamda minnettarlık duyma ile uyumlu olmadığını ve minnettarlığı olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Öte yandan minnettarlığı engelleyen özelliklerden bazılarının kökeni kişiliğin derinliklerinde olabilir. Minnettarlığı engelleyen kişilik özelliklerinden biri de narsisizmdir. Narsisizm düzeyi yüksek insanlar ayrıcalıklı oldukları, özel bir ilgiyi hak ettikleriyle ilgili bir algıya ve kendilerini abartılı şekilde önemli veya üstün görme eğilimine sahiptirler. Bu yönüyle her şeyi hak ettiğini düşünen insanların minnettarlık duyması daha güçtür (Emmons, 2009). Wood, Froh ve Geraghty'e (2010) göre bugüne kadar minnettarlıkla ilgili yapılan bütün çalışmalar, minnettarlığın olumlu boyutlarıyla ilgilenmiştir. Ancak minnettarlığın genel olarak yaygın olmamasının altında, beraberinde getirdiği maliyetlerinin de olabileceği düşüncesinin gözden kaçırılmamasını istemişlerdir.

Öneriler

Çalışmanın sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler sıralanabilir;

Çalışmanın sonuçlarına göre beliren ve orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin minnettarlık ile ilgili görüşlerinin büyük oranda benzer olduğu anlaşılmıştır. Ancak az da olsa bu iki grubun minnettarlığa bakış açılarının birbirlerinden ayrıldığı noktalar göze çarpmaktadır. Nitel çalışmaların doğası gereği spesifik olan bu düşünceler kıymetlidir ve görmezden gelinmemelidir. Bu bağlamda ortaya çıkan bu spesifik düşüncelerin daha derin ve ayrıntılı bir şekilde incelenebilmesi için ilgili yaş grubuyla odak grup görüşmeleri düzenlenebilir.

Araştırma sürecinde ortaya çıkan temalar ve kodlar büyük orada alanyazın ile örtüşmektedir. Ancak bu çalışmada alanyazında hiç değinilmemiş olan ve katılımcılar tarafından sıkça tekrarlanan tema ve kodlara da ulaşılmıştır. Bu bakımdan ortaya çıkan bu yeni temalar ve kodların minnettarlığı ölçmek amacıyla geliştirilen ölçeklerin kapsamına alınması oldukça önemlidir. Böylece beliren ve orta yetişkinlerde kullanılan minnettarlık ölçeklerinin kapsam geçerliklerine önemli ölçüde katkı sunulabilir. Minnettarlık kavramının daha sağlıklı bir şekilde ölçülmesi sağlanabilir.

Bu çalışmada minnettarlığın tanımı, davranışsal ve duygusal karşılığı, sosyal yaşama katkısı ve önündeki engellere dair katılımcıların görüşlerine dayanan birçok yeni durum ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kültürümüzdeki minnettarlık algısının ve

onun uygulama alanının işevuruk tanımlarının tekrar yapılması önemlidir. Bu işevuruk tanımların içerisine, çalışma kapsamında ulaşılmış olan minnettarlığa dair görüşler eklenebilir.

Minnettarlık, bu çalışmanın sonucunda ulaşıldığı gibi kişiler arası ilişkilere ve sosyal yaşama önemli katkılar sunan bir değerdir. Alanyazına ve katılımcıların görüşlerine göre minnettarlık, kişiler arası ilişkilerde ve toplumsal yaşamda deyim yerindeyse bir yapıstırıcı görevi görmektedir. Bu bakımdan minnettarlık ile ilgili; okullarda her sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilere, işyerlerindeki çalışanlara, aile bireylerine vb. psikoeğitimler verilebilir. Bu eğitimlerin içerikleri oluşturulurken bu çalışmanın kapsamında ortaya çıkan katılımcı görüşlerinden (tema ve kodlardan) faydalanılabilir.

Özelde Türk aile yapısına ve genelde ise toplumsal yaşama katkı sunabilmesi amacıyla minnettarlık değerinin öneminin, kamu spotları aracılığıyla eğitici ve öğretici kalitede görsel ve işitsel içeriklerin yardımıyla yaygınlaşmasının önü açılabilir. Bu şekilde halk arasında kaybedildiği sıklıkla dillendirilen bu değerinin öneminin tekrar hatırlanması sağlanabilir. Ayrıca minnettarlık konulu panel, sempozyum, seminer vb. düzenlenerek; hem bu değere dikkat çekilmesi hem de kavramın çeşitli platformlarda daha detaylı bir şekilde tartışılması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Adler, M. G. & Fagley, N. S. (2005). Appreciation: Individual differences in finding value and meaning as a unique predictor of subjective well-being. *Journal of Personality*, 73(1), 79-114. doi:10.1111/j.1467-6494.2004.00305.x

Akın, A. & Yılmaz, A. (2015). Yakın ilişkilerde minnettarlığı ifade etme ölçeği Türkçe formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 539-544.

Algoe, S., Gable, S. & Maisel, N. (2010). It's the little things: Everyday gratitude as a booster shot for romantic relationships. *Personal Relationships*, 17(2), 217-233. doi:10.1111/j.1475-6811.2010.01273.x

Algoe, S. B. (2012). Find, remind, and bind: the functions of gratitude in everyday relationships. *Social and Personality Psychology Compass*, 6(6), 455-469. doi:10.1111/j.1751-9004.2012.00439.x

Altuntaş, S. (2018). *Ergenlerde iyi oluşun yordayıcısı olarak yaşamda anlam, minnettarlık ve affedicilik*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Araz, A. & Erdugan, C. (2017). Minnettarlık dışavurum ölçeği geliştirme çalışması. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(11), 404-425. doi:10.7816/nesne-05-11-04

Arslan, S. (2015). *Anneye bağlanma ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin yaşam doyumu, öğrenilmiş çaresizlik ve minnettarlık aracı rolüyle incelenmesi*.

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aşıcıoğlu-Önal, A. & Yalçın, İ. (2017). Forgiveness of others and self-forgiveness: The predictive role of cognitive distortions, empathy, and rumination. *Eurasian Journal of Educational Research*, 17(68), 97-120. doi:10.14689/ejer.2017.68.6

Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.

Bartlett, M. Y., Condon P., Cruz, J., Baumann, J. & Desteno, D. (2012). Gratitude: Prompting behaviours that build relationships. *Cognition and Emotion*, 26(1), 2-13. doi:10.1080/02699931.2011.561297

Başerer, Z. (2018). *Üniversite öğrencilerinde minnettarlığın ve özgeci davranışın bazı değişkenlerle yordanması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Baumgarten-Tramer, F. (1938). "Gratefulness" in children and young people. *The Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology*, 53(1), 53-66. doi:10.1080/08856559.1938.10533797

Belen, H. & Barmanpek, U. (2020). Fear of happiness and subjective well-being: Mediating role of gratitude. *Turkish Studies-Education*, 15(3), 1561-1571. doi:10.29228/TurkishStudies.42067

Briggs, C. L. (1986). *Learning how to ask: A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research* (No. 1). Cambridge University Press.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (21.Basım). Ankara: Pegem Akademi.

Davis, D. E., Choe, E., Meyers, J., Wade, N., Varjas, K., Gifford, A., ... Worthington, E. L. Jr. (2016). Thankful for the little things: A meta-analysis of gratitude interventions. *Journal of Counseling Psychology*, 63(1), 20-31. doi:10.1037/cou0000107

Demirbağ, T. (2016). "Teşekkür ederim" minnettarlık eğitimi programının (TEMEP) ilkökul öğretmenlerinin minnettarlık düzeyleri üzerindeki etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Emmons, R. A. & Shelton, C. S. (2002). Gratitude and the science of positive psychology. C. R. Snyder & S. J. Lopez (Ed.), *Handbook of positive psychology* içinde (ss. 459-471). New York: Oxford University Press.

Emmons, R. A. & McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: An experimental investigation of gratitude and subjective wellbeing in

daily life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 377-389. doi:10.1037/0022-3514.84.2.377

Emmons, R. A. (2004). The psychology of gratitude: An introduction. R. A. Emmons & M. E. McCullough (Ed.), *The psychology of gratitude* içinde (ss. 3-16). New York, NY: Oxford University Press.

Emmons, R. A. (2009). Gratitude. S. J. Lopez (Ed.), *The encyclopedia of positive psychology* içinde (ss. 442-447). Hoboken, NJ, Wiley-Blackwell.

Erdugan, C. (2016). *Yakın arkadaşlık ilişkisinde minnettarlığın bilişsel, duygusal ve davranışsal göstergeleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Erdugan, C. & Araz, A. (2019). The cognitive, emotional and behavioral indicators of dispositional gratitude in close friendship: The case of Turkey. *Studies in Psychology*, 39(2), 321-344. doi:10.26650/SP2019-0001

Fırıncı, C. (2019). *Mediating roles of self-compassion, gratitude and forgiveness in the relationship between early maladaptive schemas and breakup adjustment: A mixed method study*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). TED Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü, Ankara.

Fredrickson, B. L. (2004). Gratitude, like other positive emotions, broadens and builds. C. R. Snyder & S. J. Lopez (Ed.), *Handbook of positive psychology* içinde (ss. 145-166). New York: Oxford University Press.

Freitas, L. B. D. L., Pieta, M. A. M. & Tudge, J. R. H. (2011). Beyond politeness: The expression of gratitude in children and adolescents. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 24(4), 757-764. doi:10.1590/S0102-79722011000400016

Froh, J. J., Kashdan, T. B., Ozimkowski, K. M. & Miller, N. (2009). Who benefits the most from a gratitude intervention in children and adolescents? Examining positive affect as a moderator. *The Journal of Positive Psychology*, 4(5), 408-422. doi:10.1080/17439760902992464

Froh, J. J., Yurkewicz, C. & Kashdan, T. B. (2009). Gratitude and subjective well-being in early adolescence: Examining gender differences. *Journal of Adolescence*, 32(3), 633-650. doi:10.1016/j.adolescence.2008.06.006

Froh, J. J., Bono, G. & Emmons, R. (2010). Being grateful is beyond good manners: Gratitude and motivation to contribute to society among early adolescents. *Motivation and Emotion*, 34(2), 144-157. doi:10.1007/s11031-010-9163-z

Goei, R. & Boster, F. J. (2005). The roles of obligation and gratitude in explaining the effect of favors on compliance. *Communication Monographs*, 72(3), 284-300. doi:10.1080/03637750500206524

Göcen, G. (2015). 11-12 yaş grubundaki çocukların minnettarlıkları ve hayat memnuniyetlerine etki eden aile ile ilgili faktörler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 83-116.

Göcen, G. (2016). Qualitatively exploring the relationship among gratitude, spirituality and life satisfaction in Turkish-Muslim children. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(2), 189-208. doi:10.12738/spc.2016.2.0010

Grant, A. & Gino, F. (2010). A little thanks goes a long way: Explaining why gratitude expressions motivate prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(6), 946-955. doi:10.1037/a0017935

Gülmeriç, Ö. (2017). *Cinsiyet ve sınıf değişkenlerinin minnettarlık ve duygusal zekâ üzerindeki etkisinin incelenmesi: Bir özel lise örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Karataş, Z. & Uzun, K. (2020). Şükran mı duyuyoruz yoksa minnettar mıyız? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (56), 411-440. doi:10.21764/maeuefd.769436

Karataş, Z. & Tagay, Ö. (2021). The relationships between resilience of the adults affected by the covid pandemic in Turkey and Covid-19 fear, meaning in life, life satisfaction, intolerance of uncertainty and hope. *Personality and Individual Differences*, 172, 110592. doi:10.1016/j.paid.2020.110592

Karataş, Z. & Uzun, K. (2021). Ergenlerin kendilerini, başkalarını ve durumları affetme eğilimlerinin yordanmasında mükemmeliyetçilik, yalnızlık ve öz-şefkatin etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (58), 248-289. doi:10.21764/maeuefd.877884

Karataş, Z., Uzun, K. & Tagay, Ö. (2021). Relationships between the life satisfaction, meaning in life, hope and Covid-19 fear in Turkish adults during the Covid-19 outbreak. *Frontiers in Psychology*, 12, 633384. doi:10.3389/fpsyg.2021.633384

Kardaş, F. & Yalçın, İ. (2018). Şükran: Ruh sağlığı alanında güncel bir kavram. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(1), 1-18. doi:10.18863/pgy.334494

Kardaş, F. & Yalçın, İ. (2019). Şükran ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(69), 13-31. doi:10.17755/esosder.406306

Kashdan, T. B., Uswatte, G. & Julian, T. (2006). Gratitude and hedonic and eudaimonic well-being in Vietnam war veterans. *Behaviour Research and Therapy*, 44(2), 177-199. doi:10.1016/j.brat.2005.01.005

Kubacka, K. E., Finkenauer, C., Rusbult, C. E. & Keijsers, L. (2011). Maintaining close relationships: Gratitude as a motivator and a detector of

maintenance behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(10), 1362-1374. doi:10.1177/0146167211412196.

Lambert, N. M., Fincham, F. D., Stillman, T. F. & Dean, L. R. (2009). More gratitude, less materialism: The mediating role of life satisfaction. *The Journal of Positive Psychology*, 4(1), 32-42. doi:10.1080/17439760802216311

Lambert, N. M., Clark, M. S., Durtschi, J., Fincham, F. D. & Graham, S. M. (2010). Benefits of expressing gratitude: Expressing gratitude to a partner changes one's view of the relationship. *Psychological Science*, 21(4), 574-580. doi:10.1177/0956797610364003

Lambert, N. M. & Fincham, F. D. (2011). Expressing gratitude to a partner leads to more relationship maintenance behavior. *Emotion*, 11(1), 52-60. doi:10.1037/a0021557

Le Compte, M. D. & Goetz, J. P. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research*, 52(1), 31-60. doi:10.3102/00346543052001031

Lyubomirsky, S. (2008). *The how of happiness: A scientific approach to getting life you want*. New York: The Penguin Press.

McCullough, M. E., Kilpatrick, S., Emmons, R. A. & Larson, D. (2001). Is gratitude a moral affect? *Psychological Bulletin*, 127(2), 249-266. doi:10.1037//0033-2909.127.2.249

McCullough, M. E., Emmons, R. A. & Tsang, J. (2002). The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(1), 112-127. doi:10.1037/0022-3514.82.1.112

McCullough, M. E. & Tsang, J. (2004). Parent of the virtues? The prosocial contours of gratitude. R. A. Emmons & M. E. McCullough (Ed.), *The psychology of gratitude* içinde (ss. 123-141). Oxford University Press.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Meydan-Uygur, S. & Küçükergin, K. G. (2013). Fast-food restoranlarda bireyselleştirme, müşteri tatmini, minnettarlık ve tekrar satın alma eğilimi arasındaki ilişki: Tekrar satın alma eğiliminde ataletin farklılaştırıcı etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 13(3), 383-392.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. California: Sage Publication.

Nelson, S. K. & Lyubomirsky, S. (2016). Gratitude. H. S. Friedman (Ed.), *Encyclopedia of mental health* içinde (2.Basım) (ss. 277-280). Waltham, MA, Academic Press.

Oğuz-Duran, N. & Tan, Ş. (2013). Minnettarlık ve yaşam amaçları yazma çalışmalarının öznel iyi oluşa etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(40), 154-166.

Öngün, E. & Demirağ, A. (2018). Narsisistik kişilik envanteri açısından özçekim yapma tutumu üzerine bir araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 71-87. doi:10.26468/trakyasobed.415031

Özsoylar, Ö. (2019). *Çalışanların minnettarlık algısı ile psikolojik sermaye algısı arasındaki ilişki üzerine görgül bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park, CA: Sage.

Roberts, R. C. (2004). The blessings of gratitude: A conceptual analysis. R. A. Emmons & M. E. McCullough (Ed.), *The psychology of gratitude* içinde (ss. 58-78). Oxford University Press.

Schimmel, S. (1997). *The seven deadly sins: Jewish, Christian and classical reflections on human psychology*. New York: Oxford University Press.

Schimmel, S. (2004). Gratitude in judaism. R. A. Emmons & M. E. McCullough (Ed.), *The psychology of gratitude* içinde (ss. 37-57). Oxford University Press.

Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N. & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: Empirical validation of interventions. *American Psychologist*, 60(5), 410-421. doi:10.1037/0003-066X.60.5.410

Solomon, R. C. (2004). Foreword. R. A. Emmons & M. E. McCullough (Ed.), *The psychology of gratitude* içinde (ss. V-XI). Oxford University Press.

Stewart, C. J. & Cash, W. B. (1985). *Interviewing: Principles and practices* (4.Basım). Dubuque, IA: Wm. C. C. Brown Pub.

Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research* (15.Basım). Newbury Park, CA: Sage Publication.

Tavşancıl, E. & Aslan, A. E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Topcu, M. (2016). *The concept of gratitude and its relationship with posttraumatic growth: Roles of early maladaptive schemata and schema coping styles, locus of control and responsibility*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tsang, J. (2006). Gratitude and prosocial behaviour: An experimental test of gratitude. *Cognition and Emotion*, 20(1), 138-148. doi:10.1080/02699930500172341

Tsang, J. (2007). Gratitude for small and large favors: A behavioral test. *The Journal of Positive Psychology*, 2(3), 157-167. doi:10.1080/17439760701229019

Uz-Baş, A. (2019). Psikolojik danışman adaylarında psikolojik iyi-oluşun yordayıcıları olarak minnettarlık, yaşamın anlamı ve psikolojik farkındalık. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 1-9.

Van Overwalle, F., Mervielde, I. & De Schuyter, J. (1995). Structural modeling of the relationships between attributional dimensions, emotions, and performance of college freshman. *Cognition and Emotion*, 9(1), 59-85. doi:10.1080/02699939508408965

Watkins, P. C., Woodward, K., Stone, T. & Kolts, R. L. (2003). Gratitude and happiness: Development of a measure of gratitude, and relationships with subjective wellbeing. *Social Behavior and Personality*, 31(5), 431-452. doi:10.2224/sbp.2003.31.5.431

Watkins, P. C. (2004). Gratitude and subjective well-being. R. A. Emmons & M. E. McCullough (Ed.), *The psychology of gratitude* içinde (ss. 167-192). Oxford University Press.

Williams, L. A. & Bartlett, M. Y. (2015). Warm thanks: Gratitude expression facilitates social affiliation in new relationships via perceived warmth. *Emotion*, 15(1), 1-5. doi:10.1037/emo0000017

Wood, A., Joseph, S. & Linley, A. (2007). Gratitude parent of all virtues. *Psychologist Leicester*, 20(1), 18-21.

Wood, A. M., Froh, J. J. & Geraghty, A. W. (2010). Gratitude and well-being: A review and theoretical integration. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 890-905. doi:10.1016/j.cpr.2010.03.005

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11.Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yüksel, A. & Oğuz-Duran, N. (2012a). Minnettarlık ölçeği'nin yetişkinlere uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Çağdaş Eğitim Dergisi Akademik*, 1(1), 31-40.

Yüksel, A. & Oğuz-Duran, N. (2012b). Turkish adaptation of the gratitude questionnaire. *Eurasian Journal of Educational Research*, 46, 199-215.

Yayın Geliş Tarihi: 28.04.2021
Yayına Kabul Tarihi: 29.08.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.929284

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1271-1286
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

EYLEM VE HAKİKAT

Adem YILMAZ*

Öz

Bu çalışma Heidegger'in "herkes" çözümlemesi çerçevesinde Arendt ile Badiou arasında bir yakınlık bölgesi oluşturma amacındadır. Bunu yaparken Heidegger'in "herkes" çözümlemesi ile Arendt'in "eylem" ve Badiou'nun "hakikat süreci" kavramlarını birlikte okumaktadır. Heidegger'in herkes olarak tarif ettiği varolma tarzı yapılabilecek ve düşünülebilecekler için sınır çizen bir vasatlığa gönderme yapar. Herkes, bireylerin içinde benzer yaşantılar sürdüğü ve kararlarında ona referans verdiği bir deneyimi ifade eder. Arendt'in eylem kavramı ile Badiou'nun hakikat süreci herkes olma durumundan çıkış olarak ortak kaygıyı paylaşmaktadır. Birey olmaktan özne olmaya geçiş her iki düşünürün sözlüğünde herkesin düşünsel ve pratik tahakkümünün farkındalığı ile olanaklıdır.

Anahtar Kelimeler: Heidegger, Arendt, Badiou, Eylem, Hakikat.

ACTION AND TRUTH

Abstract

This study aims to create a zone of affinity between Arendt and Badiou through Heidegger's analysis of the They. In other words, it deals with Arendt's concept of action and Badiou's truth procedure within the framework of Heidegger's analysis of "the They". The way of being that Heidegger defines as the They refers to an averageness that draws the boundary of what can be and can be thought. In this context, Arendt's concept of action and Badiou's truth procedure share a common concern as an exit from being a part of the They. The transition from being an individual to being a Subject is possible with the awareness of the They's intellectual and practical domination in the vocabulary of both thinkers.

Keywords: Heidegger, Arendt, Badiou, Action, Truth.

GİRİŞ

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Yılmaz, A. (2021). Eylem ve hakikat. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1271-1286.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ORCID: 0000-0001-5847-6835, yilmazadem@yahoo.com.

Düşünmek, bize acı veren sorulardan kaçınmamaktır; onları göz ardı etmemek, aksine onlara doğru bir yol kurmaktır (Heidegger, 2013, s.7). Kendi acılarımızla muhatap olmanın düşüncenin koşulu olduğunu, kendimizle kuracağımız ilişkinin esasını teşkil ettiğini görebiliriz, bu tanımlamada. Bu ilişkinin tesisi, maruz kaldığımız ve bir parçası olduğumuz yaşantıların hükmüne meydan okumayı beraberinde getirecektir. Meydan okuma, burada, bir sessizlik çağrısıdır; sessizliğin eşliğinde bir arayıştır. Sessizliktir; çünkü herkesin kişiyi saran, onu kendine içinde bulunduğu çevreye açık eden, çevresini de onun için anlaşılır kılan duyularının ötesine bir geçiştir.

Bu yazı, günümüzün toplumsal ve politik penceresinden bakıldığında, bakış açılarımızın, tutumlarımızın ve akıl yürütmelerimizin çerçevesini çizen duyumsamaların ötesine geçmeyi amaçlayan Hannah Arendt ve Alain Badiou arasında bir yakınlık bölgesi oluşturma amacındadır. Bunu yaparken Martin Heidegger'in *herkes* olarak işaretlediği vasatlığı merkezine alarak Arendt'in eylem, Badiou'nun ise hakikat süreci olarak ifade ettiği ânların bu *herkes* olma hâlinde kopuşu amaçladığını savunmaktadır. Bu bağlamda ilk aşamada *herkesin* hükmünü tartışan yazı sırasıyla eylemin faili olarak Arendtçi özneyi ve hakikat sürecinin eş zamanlı parçası olan Badiou'nun öznesini ele almaktadır. *Herkesin* sınırlarını sorunsallaştırma noktasında her iki olgunun aslında birbirinden çok da uzak olmadığını dile getiren yazı, *herkesleşme* tehlikesini de göz ardı etmeden Arendt ile Badiou'nun ortak kaygılara sahip olduğunu ve ulaştığı sonuçların, bir olağanı kesintiye uğratma anlamında birbirinden çok da farklı olmadığını iddia etmektedir.

HERKESİN HÜKMÜ

Martin Heidegger'in *herkes* olarak tanımladığı var olma tarzı, olağan olanın "neye cesaret edilip edilemeyeceğinin sınırını önceden çizen" bir vasatlıktır ki bu, doğasına özgü "aleladedeliği" içinde başkalığı, farklılığı ve bunlara imkân tanıyan sınırları görünmez kılar (Heidegger, 2020, s.201). *Herkes*, beni başkalarıyla birlikte ele alır, kendi sınırlarımın, bana özgü olanın içinde silinip gittiği kalabalıklar topluluğudur (Heidegger, 2020, s.200-201). Bu yönüyle bana acı veren soruları da kendi genelliği ve olağanlığı içinde, başkalarından biri olmanın gereği olarak, eritir. Benim acılarım böylelikle, *herkesin* acılarına tedavül edilerek önemsizleştirilir. Onun aleladedeliği, bana özgü olanı işaret eden çizgileri silikleştirmesi sebebiyle bana ait olanın üzerini karartır (Heidegger, 2020, s.202). Aydınlığının karartıcı bir işlev gördüğü *herkesin* en önemli gizi burada saklıdır. Ben, bu *herkesin* oluşturucu bir parçası değilimdir; aksine, ona tümüyle maruz kalırım. Bu maruz kalışta vücut bulan edilginliğim, beni *herkesleştirip* hiç kimseye dönüştürürken, *herkesin* kendisini "sağlamlaştırmasına" katkıda bulunur (Heidegger, 2020, s.202). Bir diğer ifadeyle *herkes*, edilginliğin karakterize ettiği bir varoluş tarzıdır ve edilginliğin derecesi ölçüsünde "bana" nüfuz edebilme kapasitesine sahiptir.

Herkesin bana özgü kendiliği kendisinde hiçleştirilmesi onun, yaşantının düşünsel ve pratik boyutlarında kendini referans olarak sunuşunda somutlaşır:

Nitekim onda her kararın hükmü önceden verilmiştir ve yaşantının her adımı bu hükme atıf verme eğilimindedir (Heidegger, 2020, s. 202). *Herkes* içinde ben, önceden verilmiş kararların uzantısı olarak bir yaşantıya dâhil olurum. Bu vasatlığın bir parçası olarak yaşantının sürekliliğinde kendi sorumluluğumdan da muaf olurum ki bu durum, *herkes* olmanın cazibesine işaret eder: *Herkesin*, ona müdahil oluşumu onaylayarak beni olumlaması, varoluşumu tasdiklemesi onun nüfuzuna girmemi kolaylaştırır (Heidegger, 2020, s. 202). *Herkes*, sağladığı bu kolaylıkla, beni de kendime açık eder. Onun içinde, ben kendimi başkalarında görebilir, başkalarından biri olabilirim. *Herkeste* vuku bulan vasatlık anlayışı kendime bakışla başkalarına yönelik bakışımı aynı mesafede sabitler ve bu mesafenin sunduğu aşinalıkta kendime “verili” hâle gelmiş olurum (Heidegger, 2020, s. 204). Başkalarında ve kendimde rastladığım bu açıklık, *herkesin* üzerimdeki nüfuzunu da olağanlaştırır. Bu olağanlaşmanın kanıtı, sözü edilen açık-seçiklik içinde kendimi kaybedişime dair farkındalıktan yoksun olmamdır. Bir başka deyişle kendi bireyselliğime, kendi sınırlarıma dair farkındalık yokluğu, *herkesin* içinde kaybolmuşluğum, *herkesin* tekil varoluşum üzerindeki tahakkümü o denli olağanlaşır ki bu tahakkümü hissedemez hâle gelirim. Nitekim ben de herkes gibi “sanat ve edebiyat okur, izler ve yargıda” bulunurum; hatta yeri geldiğinde herkes gibi inzivaya çekilme isteği duyarım (Heidegger, 2020, s. 201). Dolayısıyla bu tahakküm, yaşantının seyrine dair soruları ve kararları benim için verili kılan, dolayısıyla da benim için nesnel bir deneyimin ifadesine bürünmüş olan *herkesin* beni hiçleştirmesinde kendini açığa vurur. Bu bağlamda, kendi acılarımızı hissetme ve onlardan bir yol kurma anlamında düşünce, beni *herkesin* pençesinden kurtarma ânına dönüşür; elbette, bu tahakküme dair farkındalık da bu ânı eşlik eder.

Düşünce, yaşantıya dönüşmüş bir tahakküm biçimi olarak *herkese*, onun kararlarına ve sorularına meydan okumaktır dediğimizde artık *herkesle* muhatap olmayı bırakıp kendimizle konuşmaya, kendimizi dinlemeye ve duymaya başlamayı kastediyoruz. Düşünce bu noktada, *herkesin* mevcut kararlarının dayattığı (kendi tekil varlığıma yönelik) sağırlığın yırtıldığı ânın sessizliğinde açığa çıkar; dahası, bu ân ile ontolojik bir ilişkiye sahiptir. Nitekim Hannah Arendt’in (2018, s. 12) dile getirdiği gibi düşünce, “kendimle aramdaki sessiz diyalog” olarak “kendime eşlik edebilmemin ve kendimle yetinmemin” bizatihi kendisidir. Bu yönüyle neye cesaret edip neye edemeyeceğime yönelik kararların hükümsüzlüğünün de ifadesidir. Düşünce, bu hükümsüzlüğün mekânı olarak *herkesin* tayin ettiği ve kendi berraklığı içinde görünmez/duyulmaz kıldığı sınırların ve duyumsamaların sorunsallaştırıldığı bir ândan ibarettir. Kendimle kurduğum bu sessiz diyalog, bir başka deyişle, *herkesi* ve onun sunduğu yaşantıyı sorunsallaştırma cüretidir. Bu cüretin eşliğinde *herkesin*, kendime bakışımın çerçevesini çizen kararlarının hükmünden, bu kararların varyasyonlarından ibaret edilgin bir deneyimden kopma imkânına erişirim. Burada dikkat edilmesi gereken husus bir maruz kalmanın farkındalığı ve bu farkındalığa eşlik eden reddiyedir; düşünce, bu anlamda, bu iki boyutun kendisidir.

Bir parçası olduğum, kendimi *herkesin* bir uzantısı olarak içinde âdeta erittiğim edilginliği reddedişim kendimle kurduğum sessiz diyalogun etkin varoluşu

ile ikame edilir. “Özgül ve etkin anlamda bir-içinde-iki” (Arendt, 2018, s. 87) olmam *herkesin* içinde kendimi yitirişimin sonlandığı ve kendi sınırlarımı çizdiğim bir deneyime işaret eder. *Herkes* maruz kalma bağlamında bu işaret Arendt’in dile getirdiği korkunun farkındalığıdır: “Kendini kaybetme korkusu” bir-içinde-iki olma imkânını yitirmemin (Arendt, 2018, s. 91), bir diğer ifadeyle, özgül ve etkin varoluşumu, kendi sınırlarımı yitirmemin “meşru” korkusudur. Heidegger bağlamında dile getirdiğimiz herkesin içinde hiçleşme hâli Arendt’in (2018, s. 91) sözlüğünde şu şekilde karşılık bulur: “(...) kalabalığın ortasında bile bizi ele geçirebilen yalnızlık, o kabus, tam da kendin tarafından terk edilmiş olma, geçici bir süreliğine bir-içinde-iki olamama halidir”. Bir-içinde-iki olmak *herkes*e eşlik etmeyi bıraktığım ânda mümkündür. Arendt bu durumu, kendi başınlığımda kendime eşlik etmek olarak tanımlar: “Kendi başınlık, bir başına olmama rağmen birisiyle (yani, kendim ile) beraber olduğum anlamına gelir” (Arendt, 2018, s. 92). Bu noktada olduğum kişiye eşlik etmeye başladım ki düşünce sürecinin olmazsa olmaz koşulu budur. Nitekim bu sürecin kesintiye uğraması olduğum kişiye eşlik edişimin sonlanması ve “yalnızlığın beni teslim alması” anlamına gelir (Arendt, 2018, s. 93).

Yalnızlık, kendime eşlik edişimin yokluğunun/sonlanışının somutlaşmasıdır; bu yönüyle, *herkes* içindeki edilginliğimin bir uzantısıdır. Arendt’in kendi başınlık ile yalnızlık arasında yaptığı ayırım *herkesin* hükmündeki yalnızlığımın, kendime eşlik edememe hâlimin tekil bir deneyim içinde de sürebileceğine işaret eder. Bu bağlamdaki yalnızlık, *herkesin* içinde beni karakterize eden kendimle olan diyalogumun yokluğunun mekânıdır: Yalnızlık bir izole edilmişlik olarak, bir-içinde-iki olmanın etkinliğinden, “(...) böyle bir bölünmeden, içinde kendime ilişkin sorular sorabildiğim ve yanıtlar alabildiğim bu dikotomiden bihaberdir” (Arendt, 2018, s. 92). Dolayısıyla da düşünce sürecimin yokluğu ve kendime eşlik edemeyişimin ifadesi olarak benim dışımda olan *herkes*e, *herkes* olmanın mantığına maruz kalışım yalnızlığın esasını oluşturur. *Herkesin* kararlarının hükmü bu esasın gereği yalnızlık deneyiminde de yaşantımın yörüngesini çizmeye devam etmektedir. Bu kararlar vasıtasıyla *herkes* içindeki yaşantım yine *herkes*e atıfta bulunduğu (bulunmak zorunda olduğu) ve bana sınırlar dayattığı için ihtiyaç duyduğum kendime eşlik etme imkânına yalnızlık içinde erişemem: Yalnızlık deneyimi bu sınırları kırma kapasitesine sahip değildir. *Herkes* ile yalnızlık arasındaki ortaklık kendini bu noktada açığa vurmaktadır. Her ikisi de son kertede, yaratıcılık yoksunluğundan ibarettir. Sözcüğün diğer anlamıyla diyebiliriz ki *herkes* olma ve yalnızlık deneyimleri, nihaî noktada, yaratıcılık yoksunluğunun görünümleridir: Arendt’in yalnızlık olarak kodladığı durum ile Heidegger’in *herkesi* içindeki hiçleşme hâli kendime eşlik edememe pratiğini deneyimin olağanı olarak kendini bana dayatır; benim olağanım bu dayatmada, *herkes*e ve yalnızlığa maruz kalışım ile tanımlanır.

Yaratıcılık yoksunluğu, Arendt (2018, s. 96) açısından bir-içinde-iki olmanın kaybının, “kişiliği oluşturan kendiliğin” kaybının beraberinde getirdiği bir olgudur. Nitekim bir-içinde-iki olmak iletişim kurduğum bu kendilik olmadan söz konusu olamaz (Arendt, 2018, s. 85). Burada yaratılan şeyin bir “kişilik” olduğunun

farkında olmak gerekir. Bir-içinde-iki olmanın, kendime eşlik edişimin koşulunu oluşturduğu düşünce sürecinde asıl olan bir kişilik yaratıyor oluşumdur (Arendt, 2018, s. 100). Yaratma edimiyle düşünce süreci Janusvâri bir deneyimdir ki her ikisi de *herkes* içinde maruz kaldığım edilginlikten, *herkesin* hükmünde ve ona referanslarla süregiden bir yaşantıdan kopuşun ânını ifade eder. Bizim bağlamımızda bu kopuş ânının ve bu ânın etkinliğinin önemi, onun anlamının özne olma hâline gönderme yapıyor olmasıdır. Dahası, Arendt'in sözünü ettiği kişilik yaratımının, edilgin süreçlerin yörüngesinden çıkmak anlamında bir özne olmaya tekabül etmesidir: *Herkesin* kararlarının hükmünün reddedildiği bu ânın sahiplenilmesidir.

Herkesin kararlarının hükmünü reddetmem, onları birer maruz kalış olarak işaretlememle başlar. Allan Megill (2012, s. 207) Heidegger bağlamındaki bu işaret edişi, evin artık ev olmamasına dair farkındalık olarak kodlar. Öyle ki bu farkındalığın şiddetiyle *herkesin*, kendime yönelik tayin ettiği mesafeyi, kendimle kurduğum ilişkiyi bir yuva olarak deneyimlemeyi bırakırım. Bir başka deyişle olağanı “kendinde bir olağan” olarak deneyimlemeyi bırakırım; bunun anlamı ise *herkes* içindeki edilgin varoluşunun sarsıntıya uğraması, parçası olduğum tutarlı bir yaşantı olma hükmünü yitirmesi demektir. *Herkesin* bir uzantısı olma hâlini edilginlik olarak adlandırmaya başladığım ân bu yitip gitmenin diğer yüzünü ifade eder. Bu bakımdan özne olmak, kendimle kurduğum diyalogun eşliğinde bir kişilik yaratmak olağanı bir edilginlik olarak işaretlememle başlar. Bu noktada *herkesin* “neye cesaret edip edemeyeceğimi” belirleyen sınırlarını görünür kılarak kendi acılarımı hissetmeye, onları tayin etmeye başlarım. Nihayetinde *herkesle*, onun insanı edilgin kılan süreçleriyle, görme ve duyma biçimleriyle, yargılarıyla ilgili bir derde sahip olmayan özne söz konusu olamaz. Bu da Arendt'in *eylem* olarak kavramsallaştırdığı olgunun imkânı böylesi bir özne olma süreci ile bağlantılıdır.

Bizim bağlamımızda Arendt'in *eylem* kavramı, bir-içinde-iki olma deneyiminden, bu deneyimin mümkün kıldığı etkin bir varoluş ve farklılık imkânından ayrı düşünülebilen bir duruma işaret *etmemektedir*. *Eylem*, bu noktada, “neye cesaret edip edemeyeceğimi” bildiren sınırların ötesine geçme süreci ve bu sürece sahip çıkma olarak bir özne olma ânına gönderme yapmaktadır. Bir maruz kalma hâlinden kopuş ve etkinliğin açığa çıkışıdır. Çünkü *eylem*, “sonuçları belirsiz ve öngörülemez kalmaya mahkûm, daha önce tanık olunmamış yeni süreçleri başlatma yetisi”nin (Arendt, 1994, s. 317) ifadesi olarak verili bir durumun ötesine geçişi, bir etkin müdahaleyi anlatır bize.

Bu özelliğiyle Alain Badiou'nun (2013, s. 52) bir “hakikat sürecine taşıyan kişi”si olan özne olma durumuyla birlikte düşünülebilir bir mefhumdur. Öyle ki Badiou'nun (2013, ss. 52-53) düşüncesinde hakikat süreci, olağan olarak adlandırabileceğimiz bir mevcut hâlden çıkış, “bütünüyle icat edilmiş”, öncesinde öznenin söz konusu olmadığı ve öznenin bu sürece olan sadakatiyle kendini var ettiği bir ânı, bir tekil durumu ifade eder. Dolayısıyla, Arendt'in *eylemi* ile Badiou'nun *öznesinin* kesiştiği nokta Heidegger'in *herkes* olarak tanımladığı durumun ötesine geçişte, bu geçişin ânına olan sadakatte somutlaşır. Bu kesişimin çözümlemesini, her

iki düşünürün “herkes”ini tanımlayarak gerçekleştireceğiz. Bu tanımlama çabasına “herkes”lik durumundan çıkış anlamında Arendt’in *eylemi* ile Badiou’nun hakikati açığa çıkaran *öznesinin* ortaklaşa taşıdıkları kaygının vurgulanması eşlik edecek. Fakat bunların öncesinde *herkesin* düşünsel mantığına sızmış tekniğe dair bir şeyler söylememiz gerekiyor.

HERKESİN MANTIĞI OLARAK “TEKNİK”

Heidegger’de (2020, s. 201) *herkes*, “hergünkülüğün varlık türüdür”; bu yönüyle niceliksel bir veriye indirgenemeyecek bir olağanlığın, vasatlığın vuku bulduğu bir hâle gönderme yapar. Bu hâl içinde, Arendt’in sözünü ettiği “bir-içinde-iki” olma durumu yerini, *herkesin* önceden tayin edilmiş ve kişinin kendisiyle olan ilişkisinin sorumluluğunu üstlenmiş duyma ve görme biçimine bırakmıştır. Kendimizle olan ilişkimizdeki etkin hâlimizi gereksizleştiren, hatta hiçleştiren bir durumdur *herkes*; bu yönüyle, “zeminiz, zâti bir kurgu, ortak bir halüsinasyon türüdür” (Mulhall, 1998, s. 99). “Ben”i *herkes* içinde kolaylıkla bir uzantı, başkaları gibi biri kılan da bu ortaklıktır. Önceden tayin edilmiş kararların referansında sürdürdüğüm bir yaşantının ifadesi olarak bu ortaklıkta başkalarının benzeri olarak var olurum. Dahası, bir aşinalık halesinin sarıp sarmaladığı, “herkesin aşına olduğu bir ilintililik tümlüğü” (Heidegger, 2020, s. 204) içinde bir dünya sahibiyimdir. Bu dünya, benim kendimle olan ilişkimde kurucu bir unsurdur; beni kendime, kendimle olan ilişkiye tayin ettiği mesafe yoluyla “verili” kılar. Başka bir ifadeyle kendime olan bakışım, *herkesin* bakışından beslenir, onun yörüngesinde biçimlenir. Hem kendime hem de başkalarına ve onlarla olan ilişkilerime dair görme ve duyma biçimlerindeki edilginliğim bu yörüngenin hem kaynağını oluşturur hem de onun sürekliliğini olanaklı kılar. *Herkesin* tayin ettiği kendime dair bu verili olma hâli, bu açıklık ve netlik, ortaya koyduğu aşinalık düzleminde, kendisinin tanımlayamadığı bütün “varlık olanaklarını” aynı zararsız olağanlıkta birleştirir (Heidegger, 2020, s. 201). Bu olağanlık içinde edindiğim ve beni, kendimle olan ilişkiye yönelik edilginliğin hüküm sürdüğü bir zeminde başkalarıyla “benzer” kılan dünyada sorumluluk hissetmem, dahası bir karar verip bu kararın sonuçlarını üstlenemem.

Herkesin sunduğu aşinalık düzlemi ve ortaklaşılmış bir kurgunun temeli politik ve toplumsal ilişkileri teknikleştirir; bir başka ifadeyle, tekniğin hükmünü bu ilişkilerin mantığına dayatır. Bir diğer ifadeyle, “varlık olanaklarını” kendinde toplayan ve kendinden ibaret kılan *herkesin* mantığı teknik bir karaktere sahiptir. Nitekim Heidegger’in (1998, s. 44) tekniğe dair sorgulamasındaki bir nokta bu dayatmanın “herkes”lik durumu ile olan bağımlı net bir şekilde ortaya koymaktadır: Tekniğe, ona olan yaklaşımımızdan bağımsız bir şekilde, zincirlenmiş durumdayızdır. Onu *yüksüz, tarafsız bir şey* olarak kabul ettiğimizde ise bu zincirlenişin en umutsuz hâlinin bir örneğine dönüşürüz. Bir başka ifadeyle teknik, belirli bir anlam ve değer setinin somutlaşması olmakla birlikte, “tarafsız”/nesnel bir işleyiş olarak tahayyül edildiğinde kendinde yüksüz bir olgu, bir olağanlık olarak kabul edilir. Bu olağanlık neticesinde tekniğin özüne dair bir “körleşme” vuku bulur (Heidegger, 1998, s. 44). Dahası, bu körleşme durumu yaşantının tümüne yayılır. Bir

“körleşme” sürecinin son kertede, belli bir görme biçiminin sürekliliği anlamına geldiğini de not etmek gerekir. İçinde bulunulan durumun, tüm ilişkileri, anlam ve değer setleriyle birlikte, “yüksüz” ve *herkes* için olduğuna dair kanı teslimiyeti, *herkesin* teknik karakterini yaşamsal deneyimin bizatihi kendisi kılar.

Kendisine yönelik bir körlük inşa edilen tekniğin özü ise Heidegger (1998:52) açısından, onun araçsal boyutundan da öte, bir hakikatin açığa çıkışı, onun önündeki perdenin kaldırılmasıdır. Bu bağlamda, “açığa-çıkma, gizli-olmaktan gizli-olmamaya doğru çıkıştır. Açığa-çıkma, yalnızca, gizli bir şey gizlilikten kurtulduğu ölçüde vuku bulur” (Heidegger, 1998, s. 51). Tekniğin modern aşamasında ise bu açığa çıkarmaya bir “meydan okuma” eşlik eder. İlk bağlamdaki açığa çıkış “mevcut-olan şeyi görünüşe çıkaran bir meydana çıkarma” olarak *poiesis*, bir “öne-çıkarma” iken (Heidegger, 1998, s. 50), modern bağlam bu öne çıkarmaya müdahale anlamında “saldırıyı”, mevcut olana meydan okumayı enjekte eder (Heidegger, 1998, s. 58). Bu saldırıdaki “tehlike”, açığa çıkarma edimine eşlik eden insanı, açığa çıkaran olarak “yeryüzünün efendisi” mertebesine yükselmesidir: İnsan, yaşantısındaki her şeyi kendi yaratımı olarak görmeye başlar ve süregiden körlük içerisinde kendisini de bir nesne, bir ürün olarak tahayyül etmeye yönelir (Heidegger, 1998, s. 71). Bir başka ifadeyle insan, yaşantı ile karşılaşmasında, “tekniğin” yozlaşması anlamına gelen “modern saldırı”nın bakış açısını kullanmaya başladığında kendine ve diğer her şeye karşı bir mesafe edinmiş olur. Bu mesafe yaşantının olağan bir yorumu olarak insanın yazgısına dönüşür. Bu dönüşüm nedeniyle ki “kendisiyle karşılaşma imkânı bulamaz” (Heidegger, 1998, s. 72). Bu noktanın altını çizmek gerekir: Heidegger bize tekniğin özünün son kertede, insanın kendisiyle olan etkin bağı kopardığını söylemektedir. Başka bir deyişle tekniğin mantığı deneyimi salt kendisinin dolayımıyla açığa çıkan, kendisine referansla işleyen bir gerçekliğe dönüştürmüştür. İnsanın hem kendisiyle hem de kendisi dışındaki gerçeklikle olan ilişkisini statik hâle getirmiştir. Nitekim kendisiyle olan gerilimi belirli bir yörüngede tutulmuş insan, bu yörüngeyi var eden duyma ve görme biçimlerini, bu biçimlerden türettiği anlam ve değer setlerini kesintiye uğratamaz. Bu durum ise *herkes* gibi görmenin ve duymanın esasını teşkil eder; dahası, bir varlık türü olarak *herkes* gibi olmanın olağanını kurar.

Herkesi ve onun düzleminde süregiden toplumsal ve politik ilişkileri teknikleşme olgusu altında ele aldığımızda ise karşımıza yaşantının belirli bir işleyişinin, deneyimin tümüne dönüşmesi gerçeği çıkmaktadır. Bu bağlamda “hergünlük” bu dönüşümün, Heidegger’in modern teknik olarak işaret ettiği olguya özgü mantığın yaşantıya tedavül edilmesinin ifadesidir: İnsanın kendisiyle karşılaşma imkânını ilga etmiş olan teknik, onun kendini mevcut durumun “yaratıcısı” olarak görmeye alıştırmış ve *herkeslik* hâlini, kendi yaratımının gerçekliği olarak deneyimlemesine yol açmıştır. Bir başka deyişle, insanın teknik çerçevesinde, kendisiyle kurduğu bu mesafelenme onun, süregiden toplumsal ve politik zemini “nötr” bir olgu olarak tecrübe etmesine olanak tanımaktadır. Hergünlük deneyimi yüksüz ve tarafsız bir teknik işleyişin hükmünde gerçekleşir: *Herkesin* içinde bu işleyişe dair bakış bu yüksüzlüğü *herkes* tarafından olağan kılar.

şekilde inşa edilir. Mevcut toplumsallık ve politik düzlem, bu çerçevede, her kararın hükmünün önceden verildiği ve her eylemin yine herkese ve bu “nötr” bakış referansla gerçekleştiği bir teknik düzlemde ibaret olur.

ARENDR’DE EYLEMİN FAİLİ OLARAK ÖZNE

Tekniğin mantığını içselleştirmiş, *herkesin* hükmündeki bir toplumsal ve politik düzlemde *özne* bu düzlemin, onu var eden anlam ve değer setlerinin sarsıntıya uğradığı bir ândır. *Herkesin* referans kaynağı olduğu, onun bir uzantısı olarak bireyin hem kendine hem de kendisi dışında olan bakışını ve konumunu belirleyen bir olağanın kesintiye uğratılmasının âni öznenin açığa çıkışına tekabül eder. Tarafsızlığı ve nesnellğine ikna olunmuş bir sürecin parçası olduğunda edilgin varoluş yaşantının tümüne nüfuz eder, bir başka ifadeyle ona teslim olunur. Nesnellğe bürünmüş teslimiyet, onu deneyimleyenler açısından, tüm olabilirlikleri kendinde toplayan bir yaşantıya işaret eder. Arendt’in (1997, s. 174), Adolf Eichmann Davası’nı takip ettiği sırada kulağına çalınan “(...) ben çarkın, yeri bir başkasıyla doldurulması mümkün basit bir dişlisiydim; benim yerimde olan herkes aynı şeyi yapardı; benim bugün mahkeme önünde olmam sadece bir rastlantıdır” cümlesi böylesi bir “nötr” yaşantının, *herkes* olgusunun çarpıcı, somut ve oldukça da sıradan bir örneğidir.

Arendt’in (1997, s. 174) aktardığı üzere, mahkemenin kendisine “suçlandığınız eylemleri yaptınız mı?” sorusuna Eichmann’ın yukarıda verdiği yanıtta kendisine referans verilen *herkesin* ağırlığını ortaya koymamız gerekiyor. Öncelikle belirtmelidir ki yerinin başkasıyla doldurulabilirliği, Eichmann’ın kolaylıkla ikame edilebilen bir birey oluşu *herkes* olma hâlinin karakteristiğini oluşturur: Böyle bir durumda, “yapan hep ‘herkes’ tir ama yine de ‘kimse değildi’ denilecektir” (Heidegger, 2020, s. 202). Eylemi gerçekleştirme sürecinde sorumluluğu “kendi başına” alma yeteneğinden yoksunluk, kendi benzerleriyle dolu bir *herkeslik* hâlinin esasını teşkil eder. “Benim yerimde olan herkes aynı şeyi yapardı” itirafı ise eylemlerde ve onlara yönelik kararlarda herkesin kendisine, düşünsel olağanına atıf verildiğini görürüz. *Herkes*, onun parçası olan bireyleri, karar ve eylemlerinde kendine referansa mecbur bırakır; bu mecburiyeti “nötr” bir deneyim olarak açığa çıkarır. Bu mecburiyete dair farkındalık yoksunluğu *herkes* içinde hüküm süren anlam ve değer setlerinin, onların kabul edilmişliğinin sıradanlaşması sayesinde gerçekleşir. Eichmann özelinde gerçekleşen ve *herkeslik* hâlinin belirgin niteliği olan eriyip kaybolma onun “sahih diktatörlüğünü” n kanıtıdır; bu diktatörlük, eriyip kaybolmanın sağlamlaştırdığı bir “tespit-edilemezlik” içinde kendi sürekliliğini sağlar (Heidegger, 2020, s. 201). Netice itibarıyla Eichmann, *herkes* içinde, kendi benzerleri gibi, ikame edilebilir olduğu diğerleri gibi bir bireydir. Eylemleri ve kararları üzerine sorumluluğuna dair, Arendt’in dile getirdiği şekilde “kendisiyle diyaloga” ihtiyaç duymaz. Eylemlerinin ve kararlarının sorumluluğu *herkeste*dir, kendisi gibi olan ve onlar gibi olduğu diğerlerinden oluşan *herkesin* bir uzantısıdır. Bir başka deyişle Eichmann kendisine, *herkes* gibi

bakmakta, eylemlerini *herkesin* yapabileceği gibi yaparak kararlarını da bu doğrultuda vermektedir.

Herkes'in Arendt'in düşüncelerindeki karşılığını kişinin kendisiyle diyalogunun, kendisi üzerine düşünmesinin olanağı üzerinden ele aldığımızda bizi bir "dünyasızlık" vurgusu karşılar. Dünyasızlık, Arendt (2014a, s. 62) açısından çalışmak ve tüketmenin çerçevelediği bir hâlin ifadesidir: Burada "kimse artık dünyanın ne menem bir yer olduğunu dert etmez". Dünyaya ve onda vuku bulan olaylara yönelik ilgi yokluğu olarak dünyasızlık hâlinde "(...) bütün hakiki etkinliklerin yerini tüketim alır" (Arendt, 2014a, s. 63). Böylelikle de yalıtılmışlığı içinde birey, biyolojik ihtiyaçlarını karşılamayı kendine merkez edinmiş bir yaşantının hükmünde kendini var eder (Arendt, 2014a, s. 63). Buradaki yalıtılmışlık, yukarıda değinilen yalnızlığın bir formu olarak "bir-içinde-iki" olmanın etkin varoluşundan farklıdır. İkinci durumda kendini yaratan bir kişilik, kendi üzerine düşünerek kendisini *herkes* içinde yitirmeme adına gelişen bir sürecin açığa çıkışına tanık oluruz. İlk hâlde ise "yalıtılmış bireyler" (Arendt, 2014b, s. 64), "yalıtılmış kitle insanı" (Arendt, 2014b, s. 112) söz konusudur. Nitekim kitle insanının "dünya"ya dair görüşünü "toplumun tüm sınıflarının örtük biçimde ve anlamlandırmadan aynen paylaştığı etki ve kanaatlerin yayılması belirler" (Arendt, 2014b, s. 49). Bir başka ifadeyle yalıtılmışlığı içinde bireyin düşünsel, politik ve toplumsal varoluşunun sınırlarını bir *herkesin* etki ve kanaatleri belirler; bu etki ve kanaatler yalıtık bireyin eylem ve kararlarında referans noktalarını oluşturur. Bireyin kendisiyle karşılaşması, bu noktaların birleşiminden oluşan yörüngede gerçekleşir; bununla da sınırlı kalır. Bu noktada "hakiki etkinlik" dünyaya yönelmiş eylemler bütününe gönderme yapar ki yalıtık bireyin dünyasızlığı, bu etkinliği gerçekleştirecek "kendi üzerine düşünmeden" yoksun olmakla başlar. Nitekim bu dünyasızlık içinde yalıtık birey, benzerleriyle oluşturduğu *herkesin* bir parçasıdır.

Arendt'in (1994, s. 18) *eylem* etkinliğinin temel vurgusu "çoğulluk"tur; eylemin temel koşulu olarak çoğulluk insanlığın değil, insanların olduğu ve bu dünyayı paylaştıkları gerçeğini açığa vurur. İnsani varoluşun diğer etkinlikleri iş ve emekten farklı olarak şeylerin aracılığına ihtiyaç duymayan ve doğrudan insanlar arasında gerçekleşen yegâne etkinliktir. Peki, düşünsel ve pratik varoluşları noktasında kendine referansı şart koşan, cüret edilecek olanın sınırlarını belirleyen ve birbirinin benzerlerinden oluşan *herkes* böylesi bir çoğulluğa mı tekabül eder? Dünyaya dair görüşlerini *herkesin* örtük ya da açık sınırları çerçevesinde çizen bir benzerler topluluğu ile Arendt'in çoğulluk durumu herhangi bir ortaklığa sahip değildir. Çoğulluk durumunun koşulu, Arendt'in (1994, s. 19) ifade ettiği gibi, "hiç kimsenin şimdiye dek yaşayan, yaşayacak başka herhangi biriyle asla aynı olmayacağı tarzda" bir varoluşu gerektirir. Bu noktada hatırlamak gerekir ki kendi farklılığını olumlayan, kendi üzerine düşünen ve kendisiyle olan mesafesini kendisini kuran "bir-içinde-iki" olma durumu benim, başkalarıyla benzer olmamamı sağlayan ânın ifadesidir. Öyle ki eylem, "kendi eylemlerini yapmaya muktedir varlıklara" (Arendt, 1994, s. 261) ihtiyaç duyar. Bunun anlamı eylemde, kararlarında ve etkinliğinde *herkesin* edilgin bir parçası olmaktan çıkma cüretinin açığa çıkıyor

olmasıdır. Bu bağlamda, yalıtılmışlığı da içinde barındıracak şekilde *herkese* referansla süregiden bir yaşamın çoğulluk durumunu gün yüzüne çıkarması olanaklı değildir. Çünkü *herkes* olmak, öncelikle, benzerlerince ikame edilebilir olmaktır. Bu ikame edilebilirliği, bir tespit-edilmezlik içinde; olağan bir sürecin ifadesi olarak yaşamaktır. Nitekim salt herkesin uzantısından ibaret bir “benzer” olduğunu tespit ettiği ve bunu sorunsallaştırdığı takdirde birey, kendi yalıtılmışlığından ve *herkes* olma hâlinde sınırlama ânının eşliğine gelmiş olacaktır.

Herkesin çoğulluğa ve dolayısıyla eyleme tekabül edemeyeceğinin bir diğer dayanağı ise eylemin, son kertede, yeninin yaratıcısı (Arendt, 2012, s. 86) olmasıdır:

Eylem (...), kendinde ve kendisi için alındığında tümüyle boştur, nafiledir, uçucudur; arkasında hiçbir ürün bırakmaz. Eğer bir sonucu varsa, o da failinin yaratacağı sonucu önceden bilmesinin ve denetlemesinin mümkün olmadığı sonsuz sayıda yeni oluş zincirinin başlatıcısı olmaktan ibarettir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus eylemin, *herkesin* belirlediği sınırların ötesine geçme potansiyelidir. Eylem, neye cesaret edilip neye edilmeyeceğini belirleyen *herkesin* kendi içindeki tutarlılığını sarsan, onun örtük ya da açık anlamlarını benimsemekle yetinmeyen, artık kararlarında ona referans vermeyi terk eden bir çoğulluğun pratiğidir. Bu çoğulluk, *herkesin* hükmündeki varoluşa referanslarla yetinen ikame edilebilir benzerliklerin çoğulluğu değil, kendi eylemlerine, “sınırları aşma”ya karar verme cüretine sahip failerin çoğulluğudur. Nitekim eyleme içkin bir sınırsızlık hâli onun “kendine özgü üretkenliğinin” bir yüzüdür (Arendt, 1994, s. 262) ve bu herkesin içinde vuku bulan “had bilmenin” reddidir. Bu hadsizliğin ifadesi eylemin “öngörülemezliğidir” (Arendt, 1994, s. 263). Bu öngörülemezlik, eylemin “sonucunun önceden bilinmesinin ve denetlenmesinin” söz konusu olamayacağını ifadesidir. Eylemin faileri, bu anlamda, *herkes* olmanın, ikame edilebilir olma anlamında benzer olmanın, reddinin de faileridir. Bu reddedişin yokluğu *herkesin* sınırları içinde kalmak olacağı için eylem de açığa çıkma imkânı bulamaz. Bir başka deyişle eylemin faileri, önce kendileriyle olan diyaloga sonra da öngörülemezliğin kendisine sadakat ile *herkesten* kopuşu gerçekleştirirler. Birey kendisiyle olan diyaloga, “bir-içinde-iki” olmaya sadakati *herkesin* varsaydığı kendiyile olan mesafeyi yeniden kurgulamak adına sadık olacaktır. Öngörülemezliğe ise sınırsızlığın bir faili olma adına sadakatini gösterecektir; aksi takdirde, *herkesin* öngördüğü çerçeveyi kırmaya cüret edemeyecektir. Arendt’in sözünü ettiği eylemin “kendinde boşluğunu” da bu sadakatle doldururlar. Nitekim bu sadakatin yokluğunda eylem de açığa çıkma kudretinden yoksun olacaktır.

BADIOU’NUN ÖZNE’Sİ

Sadakat, Badiou’nun öznesinin de varoluş koşuludur. Buradaki sadakat bir “hakikat sürecinin” bizatihi kendisi olmanın ifadesidir. Hakikat sürecinin açığa çıktığı ilk ân “mevcut bilgi durumunun” sınırlarının aşıldığı ândır. Aksi bir durum

zaten olanın uzantısından başka bir şey olmayacaktır (Badiou, 2012, s. 29). Mevcut bilgi durumunu sürdüren salt bir uzantı olma deneyimini kesintiye uğratma, bu kesintiye somutlaştıracak ona özgü bir “eklentinin” eş zamanlı olarak gerçekleşmesini, dolayısıyla da süregiden bilgi durumu açısından “öngörülemez” bir olgunun vuku bulmasını ifade eder. (Badiou, 2012, ss. 29-30). Nitekim bu öngörülemezlik hâli zaten mevcut olanı sarsan, onun içinde konumlandırılmayan bir etki olarak Badiou tarafından *olay* olarak kavramsallaştırılır (Badiou, 2012, s. 30). Bunun anlamı olayın, açığa çıktığı ânda mevcut durum içinde, var olan “kurumsallaşmış bilgiden farklı bir cins” (Badiou, 2013, s. 52) olarak, ona dair hüküm verilebilen, onun içinde eriyen bir olgudan öte bir şey olmasıdır. Badiou (2012, s. 30) bu durumu olayın, verili anlam ve değer setlerinin hiyerarşisi içinde “karar verilemez” bir âna tekabül edişi olarak açıklar. Aksi bir durum da, olan şey mevcut hiyerarşide bir karşılık bulduğunda olay söz konusu değildir. Bir başka ifadeyle gerçekleşen olay, neye cesaret edilip edilmeyeceğinin sınırlarını çizen *herkese* atıf yapmayan, onun içinde eriyip kaybolmayan bir ândır.

Sadakat, olayın kendisine dair karar verilemezliğin bir niteliğidir. Bu karar verilemezliği sahiplenen ve onu taşıyan, ona sadakat duyan birey özneleşir: “O halde, özne hiçbir surette süreçten önce varolmaz. Olaydan ‘önce’ durum içinde kesinlikle yoktur. Diyebiliriz ki hakikat süreci bir özneye sebep olur” (Badiou, 2013, s. 52). Özne, sadakatiyle eş zamanlı olarak var olur: Bir olaya sadık olmak demek olayla birlikte varolmanın gereği olarak onun bağlamında düşünmek ve mevcut anlamlandırma hiyerarşilerini, onların sınırlarını reddetmek demektir (Badiou, 2013, s. 53). Bu yönüyle özne mevcut durumun, kurumsallaşmış bilginin açıklayabildiği ve kabul ettiği sürecin ötesine geçip öngörülemezliği bir yuva olarak benimser; dahası, bizatihi o yuvada kendi varoluş koşullarını bulur.

Mevcut olanın karar verilemez olarak kodladığı duruma göre düşünmeye ve bu düşünceye sadık olmaya giden yol ise “kendimdeki özne-oluşa” (Badiou, 2013, s. 82) cesaret etmemle başlar. Bu cesaret özne olma yolunda bir rehberlik hizmetinin maddesi değil, bir varoluş hâlidir. Nitekim birey, kendisini olduğu hâlden çıkaracak bir hakikat sürecine kapılacağını, bu kapılmaya sadakatiyle özne olabileceği bilgisine önceden, yani mevcut durumda sahip değildir (Badiou, 2013, s. 55). Aksine mevcut durum, kurumsallaşmasının verdiği güçle özne-oluşa girmiş bireyi “normal duruma dönmeye” ikna etmek ve tanımlayamadığı olayın izlerini silmek için çabalar (Badiou, 2013, s. 56). Bir başka ifadeyle özneleşme yolundaki bireyi, kendi sınırlarına dâhil etmek için uğraşır. Bu noktada Badiou (2011a, s. 177) için asıl sorun, siyasal ve toplumsal kopuşların mimarı “özel kapasitede” ısrar edilmesidir. Bu ısrar ise bireyin “başına gelene” duyduğu sadakatte somutlaşır; çünkü “bir hakikat öznesinin oluşumuna girmek, ancak başımıza gelen bir şey olabilir” (Badiou, 2013, s. 59). Bizim açımızdan bunun anlamı, Heideggerci anlamda *herkese* referans verilemeyecek bir ânin açığa çıkışı ve bu âni sahiplenmektir. Birey bu ânda, *herkesin* sınırlarının ve tahakkümünün farkına varır; onun anlam ve değer setlerinin, bilinenin ve benzerlerinin ötesinde kendi benzersizliğini deneyimler.

Özne, *herkes* içindeki ikame edilebilir benzerler topluluğunun ötesinde, mevcut bilginin tanımladığı birey olmaktan çıkarak kendi tekilliğini ve benzersizliğini idrak edip kurandır (Badiou, 2015, s. 41). Bu bağlamda kararlarını *herkese* atıfla vermeyi, onun içinde eriyip kaybolmayı reddedecek olandır da. Badiou'nun öznesi, nihaî kertede, *herkesin* bağrındaki bir bilinmeyi, olayın özündeki raslantısallığı sahiplenmekle açığa çıkan ve onun çizdiği cesaret edilebilirlik sınırlarını alt etmeye sadakat duyandır. *Herkesin* hükmünün, *herkese* sadakatin askıya alındığı bu alt edişte onun açıklığı ve netliğinde kesinti yaratıp onun bir uzantısından ibaret olmayı reddetmektir. Bu özne, kendisine *herkesin* gözyle bakmadığı ânda, *herkesin* bağrında bir kesik yaratacak o bilinmeyi sahiplenerek, o bilinmeyende kendisini kurarak var olacaktır.

EYLEM VE HAKİKAT

Arendt'de özne, eylemin failidir; kendisiyle olan diyalogunu *herkese* bırakmamış, kendini *herkes* içinde yitirmemiş bireylerin bir araya gelme, öngörülemezliği göze alma ânıdır. Dünyasızlıktan, yalıtılmışlıktan çıkmaktır. Dünyanın “can damarına” sahip çıkmaktır, dünyaya tekrar güvenebilmektir (Arendt, 1994, s. 279). *Herkesin* içinde, onun sınırlarıyla yetinen bireyin, kendi ikame edilebilirliği ile benzerleri arasında mutlu birinin eyleme geçme gibi bir kaygısı yoktur. Böylesi benzerlerin bir aradalığı eylemi olanaklı kılmaz; çünkü eylem, yukarıda değinildiği üzere, kendi kararlarında ısrar edebilen ve farklılıklarını “bir-içinde-iki” olma durumlarına sahip çıkarak kurmuş insanların çoğulluğunu gerektirir. Kabul edilecektir ki birbirinin benzerleri olan insanların dile getirecek pek bir şeyi de yoktur. Bu anlamda eylem ânı, kendini *herkesten* koparmış insanların mevcut olanın sınırlarının ötesine geçerek kendilerine dair kararları alma cesaretini gösterdikleri ânıdır. Bu âna sadakat, eylemin failini yaratacaktır.

Arendt'in düşüncesinde “sadakat”i, “neye cesaret edilip edilmeyeceğine” dair sınırların ihlaline yönelik kararda, kapasitede görmek mümkündür. Eylem bizatihi bu “sınır ihlalinin” ve bu ihlale sadakatin ifadesidir. Nitekim eylemin esası, “karşı konulamaz” görülen süreçleri kesintiye uğratmaktır (Arendt, 2012, s. 230). Bu karşı konulamazlığı yaratan husus Arendt (2012, s. 228) açısından her türlü insan yapısı sürece “içkin” olan otomatizm eğilimidir: Bu eğilim “taşlaştığında”, sürecin niteliğine dönüştüğünde insan yapısı olan her şey bir yazgıya dönüşür. Âdeta bir yazgı gibi deneyimlenen bu “tarihsel durgunluk” süreçleri, “taşlaşma dönemleri” olarak eyleme kapasitesinin açığa çıkışını engellemektedir. Öyle ki bu dönemlerin aslî niteliği bütün olabilirlikleri kendilerinde toplamış olmasıdır. Bir başka deyişle, insanları kendi yaratımları karşısında salt edilgin bir konuma hapsedmekte, “yarımın düne benzediği” (Arendt, 2012, s. 231) bir süreci, bir öngörülebilirlikler silsilesini insanın yazgısı, dokunulamaz ve müdahale edilemez bir yazgı kılmaktadır. Bunun anlamı bir bakıma, Arendt'in deyişiyle “insan yapısı” olan bir sınırın, ihlal edilemez bir kudrete erişmesidir: İnsan maruz kaldığı ihlal edilemezliği benimsediğinde eyleyen bir insan olmaktan çıkmaktadır (Arendt, 2012, s. 230). İnsan eyleyen bir varlık olmaktan çıktığında, Arendt'in (1994, s. 242; 2012, s. 230) yeniden başlama,

initium, “başlama ve kesintiye uğratma” olarak tanımladığı kudretten yoksun kalır. Sadakat bu noktada, insanın başlama ve kesintiye uğratma kudretine sadakattir. Tersten ifade ettiğimizde bunun anlamı, “bütün insani etkinliklere ilham ve canlılık veren ve üretilen bütün büyük ve güzel şeylerin gizli kaynağı olan saf başlama yeteneği”, diğer adıyla “özgürlük yetisi”nin (Arendt, 2012, s. 228) muhafazası, dolayısıyla da süreçlerin kesintiye uğratma gücünün olanağı “eyleyen bir varlık olma” hâline sadakatle olanaklıdır, diyebiliriz.

Nitekim “taşlaşma dönemleri” bu sadakatin hasıraltı edildiği, “saklı kaldığı” dönemlerdir: İnsanın bu yetisi bu dönemlerde yok olmaz, fakat duyulmayacak, görülemeyecek, hissedilemeyecek denli derinlere itilir (Arendt, 2012, s. 228). Bu noktada Heideggerci anlamda *herkesin* bir uzantısı olmanın, salt onun referansı ile düşünsel ve pratik edimlerde bulunmanın, “neye cesaret edilip neye edilemeyeceğine” dair kararı, olabirlikleri onun referanslarının hükmüne bırakmanın bu yetiyi âdeta katlettiğini de belirtmek gerekiyor. Eyleme yetisine, başlama ve kesintiye uğratma kudretine sadakat bu anlamda, olabirlikleri *herkesin* hükmünden çekip almak demektir. Arendt’in (2012, s. 229) ifade ettiği gibi, başlama kudretini açığa vuran eyleme yetisi “sonsuz ihtimalleri” gün yüzüne çıkaran ve otomatizme bürünmüş süreç açısından “beklenmedik bir şeyi” var eden bir potansiyele işaret eder. Dolayısıyla, olağanlığı içinde bütün olabirlikleri kendisinin varyasyonları olarak gören süreç açısından eylem, beklenmedik bir “ân”dır; çünkü “yarımın dün ile aynı” olmasına, aynı doğrultuda hizalanmasını sekteye uğratmış, onun belirsizliği dışlayan pürüzsüz işleyişinde bir kesik yaratmıştır. Buna ek olarak eylem, içinde gerçekleştiği süreç açısından bir ân olmakla birlikte, “hem doğayı hem de tarihi süreçler sistemi olarak kavramamızı mümkün kılan” ve “kendimizle ilgili süreçleri” somutlaştırmamıza olanak tanıyan bir deneyimdir (Arendt, 1994, s. 317). Onun yokluğunda, derinlere gömülüşünde, tarih yazgı hâline gelir; karşı konulamaz bir sürekliliğin ifadesine bürünür, taşlaşır. Süreç kavrayışını olanaklı kılan eyleme yetisi, bu taşlaşmaya karşı koyma kudreti gereği, içinde gerçekleştiği süreci kesintiye uğratmaya, onun tarafından içerilemeyen bir süreci başlatmaya muktedirdir. Başka bir deyişle eylem, yüzünde kapanmaz bir kesik yarattığı “taşlaşmış” süreç açısından bir “ân”, açığa vurduğu varoluşun somutlaşması bağlamında bir süreci ifade eder. Ona duyulan sadakat ise, bu noktada, başlatılan süreçlerin taşlaşmasına izin vermemekte, yeni ânları, başka dünyaları olanaklı kılmakta kendisini bulan kudreti yitirmemeyi ifade eder.

Badiou’nun öznesi ise mevcut durumun anlam hiyerarşileri içinde karşılık bulmayan bir ânın sahiplenmesi ile açığa çıkar. Onun hammaddesi bizatihi bu ânı vuku bulan “hakikat sürecidir” (Badiou, 2011b, s. 109). Bir başka ifadeyle özne, *herkesin* sınırlarının anlamsızlaştığı bir ânın vuku bulması ve bu ânın, ona sadakat yoluyla, *herkesin* hükmünde bir kesik yaratışında kendini var eder. Bu yönüyle eylem de hakikat süreci de *herkesin* kararının askıya alındığı âna tekabül eder. Bu askıya alışı eylemde, kendi kararlarının sorumluluğunu *herkesten* alıp üstlenen, kendi kararları üzerine düşünen, bireylerin bir aradalığı ile gerçekleşirken hakikat sürecinde bilinmeyen adlandırma kudretinde yatar. Her iki ân da kendi failini

yaratır; fail, her iki ânda da *herkesin* bir uzantısı olmaktan çıkar. Öte yandan hakikat süreci, yöntem bakımından eylemden daha radikal bir ânı ifade eder. Çünkü Badiou'nun öznesi mevcut bilgi düzenini, *herkesin* varoluşunu ve onun unsurlarını birer “malzeme” noktasına indirgeyebilir (Badiou, 2011b, s. 41). Nitekim yöntemsel farklılığı ön plana çıkarmak eylemin kurucu karakterinin, kendi failini yaratan radikal niteliğinin Arendt'in totalitarizm eleştirisiyle boğulmasına yol açabilir. Örneğin, Jussi Backman'ın (2020) çalışması her ne kadar politikayı “yeni”nin, aşına olunmayan (novelty) açığa çıkışı olarak tanımlamaları bakımından benzer kaygıları paylaştıklarını öne sürse de her iki düşünürün bu açığa çıkışı pratiğe döken yöntemler bakımından ayrıldığına dikkat çeker. Bir bakıma Badiou'nun “malzeme kılma” eğilimiyle Arendt'in şiddet karşısındaki tavizsiz tutumunu karşı karşıya getiren bu çalışmada vardığımız yer, son kertede, Platon'un mirasının her iki düşünürdeki yansımalarının ele alınışıdır.

Bizim buradaki kaygımız ise yöntem düzeyindeki bu radikallik derecesi farkı eylem ile hakikat süreci arasındaki, Heideggerci anlamda *herkesten* kopuşun var ettiği ortaklık üzerine düşünmemize engel olmamasını vurgulamaktır. Her iki olgu da *herkesin* neye cesaret edip neye edemeyeceğimizi belirleyen sınırlarını ortadan kaldırma, kendi anlamlarını ortaya koyma yönünde bir karara gönderme yapmaktadır. Dahası bu cesareti somutlaştıracak bir sadakat her iki olgu için de elzem bir niteliği ifade etmektedir.

SONUÇ YERİNE

Arendt'in eylem kavramı ve Badiou'nun hakikat süreci, “kendisine acı veren sorulardan” kaçınmayan failleri hem yaratır hem de onlarla eşzamanlı olarak var olur. Her iki olgu da ikame edilebilirliğin konformizminden kopuş olarak *herkesin* sunduğu teskin edici yanıtlarla, örtük ya da açık anlam setleriyle yetinmeme hâinden beslenir. Bu bakımdan her ikisi de *herkes* içindeki bireyin kendisiyle etkin bir karşılaşma ânının ifadeleridir. Bir eylem, mevcut düzenin adlandıramadığı bir ânı sahiplenme olarak vuku bulabilir; bir hakikat sürecine dönüşebilir. Nitekim her iki olgu da faillerinin dahi denetleyemediği bir raslantısallığın gerçekleşmesi üzerine kuruludur, bu dönüşümün “nasılını” ifade etmek bu satırların çok ötesinde, her iki olgunun da bedenine sinmiş olan cesaretin işidir.

Badiou'nun (2015, s. 50) dile getirdiği gibi “varoluş kendi bekasından daha fazlasına muktedirdir”. Yine Arendt'in (2014b, ss. 318-322) Macar Devrimi'nin kendiliğindenliğine getirdiği o övgüyü ve devrimin on gününün on yıllardan daha çok tarih barındırdığını dile getirişini Badiou'nun bu ifadesiyle birlikte düşündüğümüzde eylem ile hakikat süreci arasındaki ilişkinin asla uzak olmadığını fark ederiz. Bununla birlikte eylem ânının ve hakikat sürecinin birer taklide dönüşme riskini de dile getirmeliyiz: Her iki olguda da cesaretin yokluğunda bir *herkesleşme* hâli kendini farklı bir şekilde gösterme gücüne sahiptir. Bunun anlamı olguların ve sözlerin dayanılmaz gürültüsünden sıyrılıp cesaretin ne olduğuna dair düşünmek, *herkesleşmemek*, bize acı veren sorulardan kaçınmamak için derin bir sessizlik

ihtiyacının kendisini dayatıyor olmasıdır. Bu bağlamda, 21. yüzyılın ilk yirmi yılında herkesleşmenin sahte hakikat süreçleri ile eylemler yığını olarak sürüp sürmediği ayrı bir yazının konusudur.

KAYNAKÇA

Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu*. (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2012). *Geçmişle gelecek arasında*. (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2014a). *Formasyon, sürgün, totalitarizm*. (Çev. İ. Yıldız). Ankara: Dipnot Yayınları.

Arendt, H. (2014b). *Totalitarizmin kaynakları*. (Çev. İ. Serin). İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2018). *Sorumluluk ve yargı*. (Çev. M. Serin). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Arendt, H, vd. (1997). *Sivil itaatsizlik*. (Çev. Y. Coşar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Backman, J., (2020). Politics of the Idea: (Anti-)Platonic Politics in Arendt and Badiou, *Comparative and Continental Philosophy*, DOI: 10.1080/17570638.2020.1842701

Badiou, A. (2013). *Etik*. (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

Badiou, A. (2011a). *Komünist Hipotez*. (Çev. O. Bülbül). İstanbul: Encore Yayınları.

Badiou, A. (2011b). *Yüzyıl*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Badiou, A. (2012). *Sonsuz düşünce*. (Çev. T. Birkan, I. Ergüden). İstanbul: Metis Yayınları.

Badiou, A. (2015). *Gerçek mutluluğun metafiziği*. (Çev. M. Erşen). İstanbul: MonoKL Yayınları.

Heidegger, M. (1998). *Tekniğe ilişkin soruşturma*. (Çev. D. Özlem). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Heidegger, M. (2013). *Düşünmek ne demektir?*. (Çev. R. Şentürk). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Heidegger, M. (2020). *Varlık ve zaman*. (Çev. K. Ökten). İstanbul: Alfa Yayınları.

Megill, A. (2012). *Aşırılığın peygamberleri*. (Çev. T. Birkan). İstanbul: Say Yayınları.

Mulhall, S. (1998). *Heidegger ve "Varlık ve Zaman"*. (Çev. K. Ökten), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Yayın Geliş Tarihi: 12.01.2021
Yayına Kabul Tarihi: 18.07.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.859370

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1287-1309
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

FOUCAULT'DA İKTİDAR VE İKTİDAR TEKNOLOJİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Safiye ATEŞ BURÇ*

Öz

Fransız düşünür Michel Foucault bilgi üretme yolculuğunda önce özneye odaklanmış, bu amaçla dışlanmışlıkları (deli, suçlu, öğrenci, eşcinsel vb.), bunları üreten ve yeniden üreten söylemi, söylemin ilişkide olduğu iktidarı, iktidara içkin olan bilgiyi ve yine iktidarın yarattığı hakikatı açıklamaya girişmiştir. Ancak bir süre sonra rotası öznenen iktidara kaymıştır. Düşünür, iktidar nedir gibi bir soruya yanıt vermek yerine iktidarın, dahası iktidar ilişkilerinin nasıllığına yanıt arar. Ayrıca iktidarı gündelik toplumsal ilişkilerde somutlaştırıp, kapatılmayı ve bu kapatılmayı sağlayan kurumlara odaklanarak iktidar ilişkilerinin dönüşümünü bize sunar. Egemenlikten disiplinci iktidara, yani gözetim toplumuna, oradan da düzenleyici iktidara (biyo-iktidar) nasıl geçildiğini tarihsel bir perspektif ve felsefi bir temelle ortaya koyar. Kapitalizmdeki teknolojik gelişmeler, iktidar teknolojilerindeki bu dönüşümü sağlayan ana itkidir. Ancak sanayi tekniklerinin yanı sıra siyasal teknolojiye, daha doğrusu iktidar teknolojisine odaklanmak gerekir. Bilgiye içkin olan iktidar ve iktidar teknolojileri, geliştirdiği söylemlerle bedene ve nüfusa yayılmakta ve neyin normal neyin anormal, neyin aynı neyin başka yada örneğin kimin namuslu kimin namussuz olduğuna karar verebilmektedir. İşte bu çalışmada Foucault'nun iktidar analizi; (iktidarın ürettiği) hakikat, (iktidarı derinleştiren, dilin desteklediği) söylem ve bilgi dolayısıyla açıklanacak ve iktidar teknolojilerindeki dönüşüm tartışılacaktır. Ayrıca Foucault'nun iktidar analizine yapılan eleştiriler ayrıntılandırılacaktır. Ana eksen ise iktidar ilişkilerinin dönüşerek ilerlediği tezi olacaktır.

Anahtar Kavramlar: Foucault, İktidar, Biyoiktidar, İktidar Teknolojileri.

THE TRANSFORMATION OF POWER AND POWER TECHNOLOGY IN FOUCAULT

Abstract

The French philosopher Michel Foucault firstly focused on the notion of "subject" in his journey to produce knowledge, and for this purpose he tried to explain the exclusions (mad, guilty, student, homosexual, etc.), the discourse that produces and reproduces them,

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Ateş Burç, S. (2021). Foucault'da iktidar ve iktidar teknolojilerinin dönüşümü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1287-1309.

* Araş, Gör. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0001-6506-8952, safiyeatesburc@artuklu.edu.tr.

the power to which the discourse relates, the knowledge related to power and the truth created by power. But after a while, his thought route has shifted from the concept of the subject to the notion of power. This thinker responds to the question of power, and moreover, of the power relations, instead of answering a question such as what is power. Foucault offers us the transformation of power relations, focusing on the institutions that provide closure. . He reveals the historical perspective and a philosophical basis of how is transferred from sovereignty to disciplinary power, from disciplinary power to surveillance society and lastly from surveillance society to the regulatory power (bio-power). Technological developments in capitalism are the main driving force behind such a transformation. So, we should focus on political technology, more precisely power technology, as well as industrial techniques. This paper which argues that power transformations (power technology) aims to analyze and discuss the power in detail in the thought and criticisms of Foucault.

Keywords: *Foucault, Power, Biopower, Relationality.*

“... benim kişisel düşünüm tam olarak bomba yapmak değildir; çünkü insanları öldürmeyi sevmem. Ama bomba kitaplar yazmak istiyorum, yani tam olarak birisi onları yazdığı ya da okuduğu anda yararlı olacak kitaplar. Bu kitaplar öyle olacak ki okunduktan veya yararlanıldıktan kısa bir süre sonra yok olacaktır. Patlamadan sonra, bu kitapların çok güzel birer havai fişek olduğu insanlara hatırlatılabilir.”

Michel Foucault (Entelektüelin Siyasi İşlevi, s. 195)

GİRİŞ

Metin değil faaliyeti önemseyen ve yazdığı her metni siyasal mücadelesinin ifade ediliş tarzı olarak sunan Fransız Düşünür Michel Foucault, iktidar çözümlemesiyle sosyal ve siyasal kurama derin katkılarda bulunmuştur. Yaşamı boyunca Nazizm’in çöküşüne, Stalinizm’in çözülüşüne ve 68 öğrenci hareketlerine (hatta hayatının son döneminde 1978-1979 İran devrimine) tanıklık etmiş, bu tanıklığı ise şunu fark etmesini sağlamıştır: İktidar, bedenlere ve gündelik yaşamın her karesine sızabilir. Yalnız Foucault’nun çözümlemelerini felsefi ve tarihsel bir perspektif sunan düşünsel denemeler şeklinde algılamak gerekir. Her ne kadar bazı eleştirmenler bunu bir eksiklik olarak okumuş olsalar da Foucault’nun düşüncesinin asıl zenginliği burada yatar. Foucault, ilk yapıtlarını ortaya koyduğu yıllarda daha çok dışlanmışlığın sebeplerini ve mağdurlarını işledi, temel derdi ise özne ve öznel deneyimin nasıl konumlandırıldığıydı. Ancak araştırmaları derinleştikçe anladı ki temel sorun iktidar ve aslında iktidar ilişkileriydi. Çünkü iktidar sürekli üretilmekte ve her yerde var olmaktadır. Kişinin bedeninden hal ve

tavırlarına, söylemlerine ve hatta bir bütün olarak gündelik yaşamına sinmiş bir şeydir iktidar. Düşünür, iktidar nedir gibi bir soruya yanıt vermez, iktidarın dahası iktidar ilişkilerinin nasıllığına yanıt arar. İktidarı gündelik toplumsal ilişkilerde somutlaştırıp kapatılmayı ve bunu sağlayan kurumlara odaklanarak iktidar ilişkilerinin dönüşümünü bize sunar. Esasında Foucault'da iktidar, strateji ve taktik oyunlarıdır. Ve tıpkı kapitalizmin gelişimiyle görünür olan sanayi teknikleri gibi siyasal teknikleri de keşfetmiştir. Kapitalizmin itici güç olduğu siyasal teknoloji keşifleri, iki yönde ilerlemiştir. İktidar teknolojileri de denen bu keşiflerden ilki bireyi hedef alan disiplin, ikincisi ise nüfusla ilgilenen düzenleyici teknolojilerdir (Foucault, 2011e, ss. 151-152). Foucault bu teknolojilerdeki dönüşümü tarihsel olarak izleyip, iktidarın nasıl işlediğini sorgular. Açmak gerekirse, monarşi iktidarından disiplinci iktidara, yani gözetim toplumuna, oradan da düzenleyici iktidara (biyo-iktidar) nasıl geçildiğini tarihsel bir perspektif ve felsefi bir temelle ortaya koyar. Elinizdeki bu çalışmada da Foucault'nun iktidar analizi ve iktidar teknolojilerindeki dönüşüme dair fikirleri irdelenmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde düşünürü etkileyen düşünsel ortama dair genel bir çerçeve çizilecektir. Çünkü özellikle fenomenoloji ve yapısalcılık Foucault üzerinde derin izler bırakmıştır. Her ne kadar kendisi hiçbir akımı kabul etmese de Marksizmden etkilendiğini de söylemek mümkün. Örneğin Yapısal Marksistlerden Louis Althusser ve Hegel uzamanlarından Jean Hyppolite'ten fazlasıyla etkilenmiştir (Eribon, 2012, ss. 34-35). Lakin onun yapıtlarına yön veren en önemli düşünür Nietzsche ve gizil de olsa Heidegger'dir. Çalışmanın ikinci bölümünde yukarıdaki açıklamalar bağlamında iktidar, (iktidarın) merkeziz(liği)k, iktidarın üretkenliği ve bilgiyle kurduğu ilişkiler ekseninde bir analiz yapılacaktır. Daha sonra disiplinci ve düzenleyici iktidarın Foucault'da nasıl bir yere sahip olduğu tartışılacaktır. Son bölümde ise Foucault'ya yöneltilen eleştirilerin iktidar analizine ilişkin neler söyledikleri tartışılacaktır.

DÜŞÜNSEL ZEMİN

1926'da Poitiers'te dünyaya gelen Fransız filozof Michel Foucault'nun düşün hayatını üç döneme ayırmak mümkün. Yazdığı eserlere göre bir dönemselleştirme yapılabileceği gibi kullandığı yöntemlere göre de bu ayırım gerçekleştirilebilir. Nitekim bu makalede dönemselleştirme, düşünürün kullandığı yöntemler esas alınarak yapılmıştır. Çünkü Foucault'nun baz aldığı bilimsel yöntemler, teorisinin dönüşümüne tanıklık etmemizi daha kolay sağlar. İlk dönem 1955-1972 arası dönemdir. Bu dönemde *Deliliğin Tarihi*, *Kliniğin Doğuşu*, *Kelimeler ve Şeyler* ve *Bilginin Arkeolojisi* yayınlanmıştır. Epistemolojik öznenin başat olduğu bu zaman aralığında Foucault, yöntem olarak *arkeolojiyi* ve araştırma tarzı olarak da *arşivi* benimser. Yalnız burada arkeoloji, geleneksel anlamının dışına taşar. Bir yöntem olarak başvuru arkeoloji, daha çok tarihin, geçmişten şimdiye uzanan bir zaman dilimi içerisinde olmuş bitmiş şeylerle ilgili bilgiyi oluştururken bir araştırma yöntemi ve aracı olarak (Foucault, 2011a, s. 10) kullanılır. Arkeolojilerin incelediği arşiv de benzer şekilde, geleneksel anlamının dışında işler. Bir kültür içerisinde ortaya çıkan ifadeler, bunların ortaya çıkışı ve

yok oluşu, daha geniş bir şekilde belli bir dönemde neyin bilgi sayılacağını koşullayan söylem kümesidir. Foucault'nun soykütüğünü (genealoji) yöntem olarak kullandığı ve artık iktidarla ilgilendiği, iktidarı eksen aldığı ikinci dönem 1972-1980 arası dönemdir. Bu dönem *Hapishanenin Doğuşu* ve *Cinselliğin Tarihi*'nin ilk cildinin basıldığı yıllara denk düşer. *Soykütüğü* kavramını kullanan ilk düşünür aslında Nietzsche'dir. Bu kavram, içinde bulunulan tarihte var olan bir sorundan yola çıkılarak geçmişte çözümleme yapılmasına ve bu çözümlerden elde edilen kazanımları bugünün sorununun çözümünde işlevsel hale getirmeye referansta bulunur. Soykütüğü, arkeolojiden çok daha geniş çerçevelidir. Bu yöntemin sunduğu yol “doğruluk sistemleriyle iktidar biçimleri arasında karşılıklı ilişkilere, doğruluğun meydana gelişinin ‘siyasal rejimin’e sahiptir” (Davidson, 2010, s. 253). Soykütüğü yönteminde tarihsel süreklilikten öte kopuşlar ve süreksizlikler vardır. Dolayısıyla bir kavramla ilgili geriye gidildiğinde çizgisel bir köken arayışına girilmez. Düşünürün hayatının son dönemini ise 1980-1984 arası yıllar oluşturur. Bu dönemde *sorunsallaştırmalar* dediği bir yönetime kayar ve dispoitiflere (tahribat) başvurur. Sorunsallaştırmaları Foucault (2011d) şöyle tanımlar: “Herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu bir düşünce nesnesi (ister ahlaki düşünce, ister bilimsel düşünce, ister siyasi analiz vb biçiminde olsun) olarak kuran söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler bütünü” (s. 86). Said'e göre (1999, s. 188) birbirinden farklı dönemlere ayrılıyor olması Foucault'nun “kendisiyle bilgi arasında kararsız ve gittikçe karmaşıklaşan bir tavır değişikliği” olarak yorumlanabilir. Fakat bu çalışmanın başında da belirttiğimiz üzere Foucault'da metin değil faaliyet önemlidir. Dolayısıyla tavır değişikliğini kararsızlığına değil mücadelesini ifade ediş tarzına bağlamak gerekir.

Foucault'yu özellikle ilk döneminde etkileyen akımlar fenomenoloji ve yapısalcılık olmuştur. *İktidarın Gözü* adlı yapıttaki birçok röportajda fenomenolojiyi ve yapısalcılığı reddetmiş olsa da onlardan etkilendiği çok açık. Bu akımların Foucault'yu en çok etkileyen yanı ise özneye yükledikleri anlamdır. Yapısalcılık, varlığın merkezi konumundaki insan öznesini sorgulayan ve hatta parçalayan bir gelenektir. Bu yaklaşıma göre bir bütün olarak insan bilimlerinin temel amacı, insanı oluşturmak değil onu ayrıştırmaktır. Yapı ile özne arasındaki ilişkiden yola çıkıldığında özneye ilgili bir uğraşın direkt yapıyı da etkilediği söylenebilir. Dahası yapısalcılık, ayrıcalıklı görünen insan öznenin yerine merkezsizleşmiş bir benlik anlayışını koyar. Fakat yapısalcılık sadece öznenin değil anlamın ve tarihin eleştirisini de yapmaktadır (Sarup, 2004, ss. 9-11). Öznenin dışlanmışlığından hareketle ve gerek yapısalcıların gerekse postyapısalcıların yaptığı gibi özne eleştirisi yaparak insan ve özne arasındaki bağlantıdan yola çıkan Foucault da aslında yapısalcı öğeleri teorisinde barındırmaktadır. Ayrıca dil üzerine yerleştirdiği söylem kuramı da onu yapısalcı bir çerçevede ele almayı kolaylaştırır. Çünkü düşünürün vurguladığı iktidar ilişkileri ve bu ilişkileri oluşturan söylemler, o söylemin geliştiği toplumun dili ve o dilsel söylemlerin oluşturduğu hakikat üzerinden üretilmektedir. Bununla birlikte Foucault'nun asıl olarak yapısalcı Marksizmden etkilendiğini belirtmek gerekir.

Çünkü yapısalcı Marksistlerden Louis Althusser'in öğrencisi olmuş ve Althusser'in kavramsallaştırdığı devletin ideolojik aygıtlarından etkilenmiştir. Ayrıca Althusser'in düşüncesinde de tarih öznesiz bir süreç olarak algılanır. Yapısalcı Marksizm, özneyi dışlarken bilinen özne teorilerini reddeder (anti hümanizm) (Megill, 1998, ss. 308-309). Tüm bunlara rağmen Foucault'nun özellikle soykütüğü yöntemini kullandığı dönemden sonra, (hatta belki 1968 öğrenci hareketlerine katıldıktan sonra denebilir) onu yapısalcı olarak nitelemek pek doğru olmaz.

Kurucu özneyi varsayan ve nesneyi de öznenin dış dünyayla kurduğu ilişkilerde algıladığı şey olarak tanımlayan fenomenoloji, düşünürün yaşadığı dönemde etkin olan düşünce akımlarındandır. Edmund Husserl tarafından yapılandırılan fenomenoloji, bilincin sistematik biçimde incelenmesini konu edinen bir akım. Buna göre bilinç, emin olabileceğimiz tek fenomendir ve tüm deneyimlerimiz bilinç içinde ve bilinç tarafından kurulmuştur. Eğer bu kuruluş sürecini merak ediyorsak o halde yapmamız gereken, dünyaya ilişkin bildiklerimizi boşverip o bilginin nasıl ve hangi süreçlerle oluştuğuna yönelmektir. Buna da *fenomenolojik indirgeme* denir (Marshall, 1999, s. 241). Foucault özellikle psikolojiyle ilgilendiği için ilk eserlerinde fenomenolojik psikolojiden etkilenir. Fenomenolojik psikolojiye göre sezgi yoluyla kişinin bilincine girilebilir. Böylece örneğin akıl hastasının bilincine girilerek kişi, kendisini akıl hastalığı deneyiminin merkezine yerleştirebilir (Megill, 1998, s. 305). Yalnız Foucault, 1960'ların sonuna doğru bu akımı da reddeder; fenomenolojiyi reddetmesinin temel sebebi "öznel deneyimin kaynağını ve nasıl biçimlendiğini açıklamak için öncelikle öznedeyoğunlaşan ve öznenin deneyimi nasıl yaşadığına bakan yaklaşımı reddetmesi"dir (Keskin, 2005a, s. 12).

Bunların yanı sıra Foucault, özellikle Nietzsche'den etkilenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi düşünür, tarihle ilgilenirken süreklilik düşüncesine saldırmış ve tarihte kopukluklar olduğunu savunmuştur. Bu düşünce aslında Nietzsche ve Heidegger'in bugünün sahipsiz olduğu anlayışına dayanır. Nietzsche, "temsil olarak tarihin reddedilmesini savunup onu edebiyat olarak, şiir olarak, mit olarak yeniden yaratmaktan yanadır" (Megill, 1998, s. 295). Heidegger'de ise temsil edici şeklindeki tarih yazımı kesinlikle reddedilir ve baskıcı bir şey olarak kabul edilir. Foucault'daki tarih anlayışında da radikal kopuşların var olduğu kabulü yine benzer bir reddedişi öngörmektedir. Bunun yanında denebilir ki, Nietzsche'deki soykütüğü ve *güç istemi* kavramları, Foucault'nun iktidarı farklı bir eksende değerlendirmesine önayak olmuştur. Böylece iktidarın artık salt kötü, baskıcı, maskeleyici bir şey değil üretici, yaratıcı bağlamda olumlu bir şey olduğu düşünürün teorisine taşınmıştır (Dreyfus, 1996, s. 3). Ayrıca iktidar sadece "devletin egemenliği, yasanın biçimi ya da egemenliğin bütünsel birliği de değildir" (Demir, 2014, parag. 2). Süreksiz, kopuşların, sınırların ve dönüşümlerin olduğu bir tarih fikrine sahip olan Foucault, "soykütüğünü modern dönemin doğa bilimlerine kazandırdığı egemen ve merkezi gücün karşısında yerel, süreksiz, bir kenara itilmiş, meşrulaşmamış bilgilerin bağımsızlıklarını koruma girişimi olarak

ele alır” (Urhan, 2007, s. 100). Düşünür tarihin analizinde anlam ilişkilerinden öte iktidar ilişkilerini belirleyici varsayar, çünkü bizi ele geçirip belirleyen asıl güç iktidardır. Dolayısıyla güç ilişkileri, stratejik gelişmeler ve taktikler asıl çözümlene alanlarıdır. Urhan’a göre Foucault bunu yaparken kurucu öznenin vazgeçmek, öznenin kendisinden kurtulmak için yeni bir çözümlenmeye yönelmeliydi. Bu da “herhangi bir özneye gönderme yapmadan bilgilerin, söylemlerin ve nesne alanlarının kurulmasını açıklayabilen” (Urhan, 2007, s. 101) bir tarih biçimi olan soykütüğüdür. Foucault özneyi sorgulamaya başladıktan kısa süre sonra temel sorunun iktidar olduğunu anlamış ve analizini iktidara kaydırmıştır. Aslında iktidar ve iktidar ilişkileri ondan önce de birçok düşünür tarafından çözümlenmiştir; fakat Foucault’nun yaptığı en önemli katkı –ki bu, kendisine gelen en önemli eleştirilerden de biri olacaktır- iktidarı devletin dışında bir yerde konumlandırmasında ve daha yaygın bir anlamla buluşturmasında yatar. Peki iktidar nasıl işler ve farklı özne/özellikler iktidar ilişkilerini nasıl dönüştürür?

ÖZNE SORUNSALINDAN İKTİDAR SORUNSALINA

17. yüzyıldan önceki dönemlerde etkin olan hükümlanlık, iktidarın hepsini kendinde toplayan ve iktidarın uygulayıcısı olarak görünen bir yapıya sahiptir. İktidarını güçlendirmek için başvurduğu şey ise ayinselleştirilmiş bir azap çekme yöntemi olarak suçlu gördüğünü, halkın gözü önünde acı çektire çektire öldürmektir. Bu sayede hem hükümlanlığın iktidarı şiddet dolayımıyla yeniden üretilecek hem de halkın benzer bir suça teşviki engellenmiş olacaktır. Yani monarşi iktidarı, şiddet kullanma ve emsal oluşturma ikilisiyle işleyecekti. Ancak hukukun gelişiminin ve halkın tepkiselliğinin arttığı bir dönem olan modern çağla birlikte iktidar teknolojilerinde bir dönüşüm yaşanmış ve artık suçluyu göz önünde öldürmek değil onu çeşitli kurumlara kapatarak, gözetleyerek, gözetim altına alarak disipline etmek söz konusudur. Bu da iktidarı her yerden doğan bir konuma getirmiş ve kendi öznelere yaratmasını sağlamıştır (akıl hastanesinin öznesi, hapishanenin öznesi ...). Bu iktidar, bilgiyle iç içe hareket eden bir iktidardır. Bilginin kendisi iktidarı var eder, iktidar da kendi bilgisini oluşturur. Yani bunlar birlikte hareket eden olgulardır (Foucault, 2006, ss. 39-100).

Foucault, aslında daha önce de ifade ettiğimiz gibi döneminin ana tartışmalarından biri olan özneye odaklanmıştı. *Özne ve İktidar* adlı makalesinde bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Gerçi iktidar sorununa epey bulaşmış durumdayım. İnsan öznenin, bir yandan üretim ve anlamlandırma ilişkilerine girerken öbür yandan ve aynı derecede, çok karmaşık bir nitelikte olan iktidar ilişkilerine de girdiğimi anlamam uzun sürmemişti” (Foucault, 2011c, s. 58). Foucault, özne sorunsalı tartışmadan iktidar sorunsalı tartışmaya geçerken “öznel deneyimi açıklamak için öznenin değil o deneyimi kuran söylem ile söylemin karşılıklı bir ilişki içinde olduğu iktidar sistemlerinin analizini yapmak” (Keskin, 2005a, s. 10) gerektiğini ifade etmiştir. Bu analizyle, Keskin’in de belirttiği gibi, hem öznel deneyimin kurulmasında insan bilimlerinin rolünü belirterek bilimi eleştirmiş hem de iktidar ile özne arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmıştır. Akıl

hastalığı, suça eğilimlilik ve cinsellik gibi deneyimlerle belirlenen öznellikler, “üç ana deneyime tekabül eden kimliklerin kurulmasını belirleyen söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerle” (Keskin, 2007, s. 12) şekillenir. Burada kimlikle kastedilen, insanın kendisine atfettiği veya kendisine atfedilen bir deneyimler kümesidir. Kişi bir deneyimi ve ona tekabül eden kimliği kendi deneyimi ve kimliği olarak görürse kendini bu kimlik ve deneyimin öznesi olarak görecektir. Dolayısıyla özne olmak veya öznellik, insanın bir deneyimle kurduğu ve bu deneyimi kendi deneyimi olarak görmesini sağlayan bilinç ilişkisi anlamında kullanılır. Yani özne, deneyimi öznellik olarak kurgulamada özgürdür. Örneğin son zamanlarda tüm dünyayı kasıp kavuran Covid-19 deneyiminin sonucunda yaratılan yeni bir (bulaştırıcı ve tehlikeli) hasta öznelliğini Foucault'nun düşünce pratiğinden hareketle tanımlamayı deneyelim: Covid-19, tüm bireyleri hedef alan ama aynı zamanda toplum sağlığını da ilgilendiren bir virüs. Bu virüsü kapmaktan ve bulaştırmaktan hem korkuyor hem de kaçınıyoruz. Eğer ki bu hastalık söylemiyle kurulan iktidarın belirlediği maske takma, evde kalma vs. gibi kurallara uyuyor ve böylece virüsten kaçınıyorsak (ama hala bu kurallara uymayanlara tehlikeli ve suçlu gözüyle bakmıyorsak) o zaman bu hastalığın öznesi değiliz. Ancak hem virüsten kaçınıyor hem de gereklilikleri yerine getirmeyenleri kötü, suçlu, tehlikeli vs. şeklinde kabul etmiş ve içselleştirdiysek o zaman bu yeni öznelliğe sahibizdir. Yani Foucault'nun öznesi, artık bedeni ve kimliği ile iktidar tarafından inşa edilen bir öznedir. Öznel deneyimi kuran söylem, kelime anlamının ötesinde bir anlama sahiptir. İçinde dilsel pratikleri taşır ve dil onun yapısal bileşenlerinden biridir, ancak toplumsal pratiklere de denk düşer. Foucault, söylemi *Bilginin Arkeolojisi'nde* şöyle açıklar:

“Ben, söylem sözcüğünün epeyce değişken anlamını aşama aşama indirgemek yerine, sahip olduğu anlamlara yenilerini ekledim: Onu bazen bütün sözcelerin (statement) içinde bulunduğu genel alan olarak, bazen tekilleştirilmiş bir sözceler grubu olarak bazen de belli sayıda sözcüyü açıklayan düzenlenmiş pratikler olarak kullandım. Hem ben analizimi ve uygulama yönünü değiştirdikçe sözcenin kendisi ortadan kayboldukça, sözce sözcüğü etrafında bir tür sınır işlevi görmüş olması gereken şu aynı söylem sözcüğünün değişmesine de izin vermedim mi?” (Foucault, 2011b, s.100).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Foucault'da hiçbir şey söylemin dışında değildir, siz dışında olduğunu iddia ettiğinizde bile aslında söylemin içindedir. Alan Megill'e göre bu önemli bir hamle ve aslında bir kriz düşünürü olarak Foucault'nun yapmak istediği tam da bu. Çünkü dünyayı söylemsel bir şey olarak ele alırsak mevcut düzenin tamamını da söylemsel kabul ederiz. O zaman bu söylemsel düzen yine söylemsel saldırıya da açık demektir. Hangi söylem mevcut

düzeni yıkıp hakim hale gelirse o söylem de saldırıya açıktır¹ (Megill, 1998, s. 353).

Foucault'nun iktidar ve bilgi analizinde hakikat de söylem ve özneyle birlikte aktarılması gereken birincil kavramlardandır. Düşünür genel geçer bir hakikati reddeder. Tikel hakikatlerden ya da hakikat oyunlarından bahseder. Örneğin *İktidarın Gözü* adlı eserde bir tv spikerinin aktardığı bir haberin/iletinin doğru olup olmadığına inansan da inanmasan da o artık binlerce kişi tarafından hakikat olarak işleme başlar, der (Foucault, 2007c, s. 173). Hakikati üreten şey yine söylem ve iktidardır. *Hakikatin Kaygısı* adlı makalesinde Foucault, hakikat oyunlarını şöyle tanımlar: "İnsanın varlığını tarihsel bir biçimde deneyim olarak, yani düşünülebilecek ve düşünülmesi gereken bir şey olarak kuran, başka bir deyişle sorunsallaştıran şey hakkında belli hakikatlerin üretilmesi için kullanılan bir kurallar bütünüdür" (Keskin, 2005b, s.13). Peki niçin hakikat kaygısı duyuyoruz? Öncelikle Batı toplumlarında hakikatin oluşum sürecini iktidardan ayırmak mümkün değildir. Çünkü iktidar, disiplin yöntemini değiştirdikten sonra ve iktidarın her yerde var olduğu anlaşıldıktan sonra bu iktidarın bir hakikat siyasetinin de olması gerektiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla hakikat üretimi iktidardan ve iktidar mekanizmalarından ayrı düşünülemez (Foucault, 2007c, s. 173). Yani dışlayıcı, normalleştirici olan iktidar, yaratılmış olan hakikat rejimi üzerinden hareket edecektir. Hakikat ile iktidar arasındaki bu ilişki, aynı zamanda iktidar ile bilgi arasındaki ilişkiyi de zorunlu hale getirir. Hakikati oluşturan bilgi olmadan iktidar var olamaz. Bu adeta bir döngü gibidir.

Üretken İktidar

Hakikati, bilgiyi, söylemi, söylemsel oluşumları² ve özneyi iktidar perspektifinde tartışan açıklamalar çerçevesinde bütünleşmiş bir iktidar-bilgi anlayışından bahsedebiliriz. Foucault, 1970'lerin başından itibaren modern iktidarı, hiçbir şekilde temsili özelliği olmayan ve anti hümanist yönü ağır basan bir süreç olarak ele almıştır. Aslında Foucault, 17 ve 18. Yüzyılın başındaki iktidardan bahsederken de hep yasaklayan, şiddet uygulayan, cezalandıran bir iktidardan bahseder. Ancak iktidar analizini derinleştirmesinden ve soykütüğü kavramına yönelmesinden olsa gerek, bir süre sonra iktidarı Nietzscheci bir bağlamda üretici ve olumlu bir olgu olarak aktarmaya başlamıştır (Megill, 1998, s. 356). Ona göre iktidar; gerçekliği, nesne alanlarını, hakikat ritüellerini üretir; aynı zamanda dağılmış, belirsiz, şekilsiz ve öznesizdir. Dolayısıyla Foucault iktidarı bir üst yapı kurumu olarak gören ya da sınıf ilişkilerine bağlayan tüm modern kurumları yadsır.

¹ Foucault, öğrencilerle yaptığı toplantılarda onların tüm söylemlere ve bilgilere karşı saldırgan olmaları gerektiği, çünkü bunların sistemin birer parçası olduğu konusunda sık sık uyarır.

² Foucault ilk eserlerinde verili tarihsel dönemdeki bilgiye denk düşen epistemeyi kullanır, ancak daha sonra bu kelimenin yerine söylemsel oluşumu kullanır. Klasik döneme ait olan epistemeye klasik episteme, modern döneme ait olan epistemeye ise modern episteme demiştir (Urhan, 2010, ss. 39-48)

Sınıf tahakkümü reddedilmez ama asıl olan; makro iktidar değil, bedenlere ve gündelik hayatın her yerine sızmış olan mikro iktidarlardır. Burada herşeyi düzenleyen ama mutlak olmayan, çoğulcu bir iktidar vardır. Elbette ki kastedilen iktidar ilişkileridir; devletten yayılmayan ve devlet iktidarının toplumsal görüngüleri olmayan iktidar ilişkileri. Toplumsal bedenin tümüne yayılmış olan iktidar, sadece baskı veya yasaklama ile tanımlanamaz; çünkü o, önceden kestirilemeyen ve kendini sürekli üreten, insanın hem ürünü hem de uygulayıcısı olduğu bir olgudur. İktidar, toplumun bütün kurumları ve boyutlarını dolaşan kılcal damarlar gibidir. Dolayısıyla iktidarı sadece egemen güçlerin baskı aracı olarak gören ve böylece sınıf tahakkümünü sağladığını ifade eden Marksizme de karşı çıkar Foucault. Hatta bir röportajda şu ifadeleri kullanır:

“Baskı kavramına abartılı bir rol biçen Marcuse gibi Marksizm yanlılarından uzak durmak gerekir. Çünkü iktidarın tek işlevi basturmak olsaydı, iktidar büyük bir üst-ben tarzında, yalnızca sansür, dışlama, engel, içe atma kipiyle işliyor olsaydı, çok dayanıksız olurdu. İktidar eğer güçlüyse, arzu düzeyinde –bu da artık anlaşılmaya başlanmıştır- ve bilgi düzeyinde pozitif etkiler ürettiği için böyledir. İktidar bilmeyi engellemek bir yana, onu üretir” (Foucault, 2007a, s. 42).

İktidarı sadece baskı, cezalandırma, yasak vs. gibi negatif bir kavram olarak ele almak teorik ve siyasal analizimizi de kısıtlar. Ancak onun arzuyu yaratan, bilgiyi üreten ve zevki kışkırtan pozitif, üretken bir yapı olarak ele alınması analiz alanını genişletir ve iktidara dair daha fazla söz söylenmesini mümkün kılar. Zaten Foucault'nun tartışmalarına bakıldığında da görülecektir ki üretken iktidar fikriyle varılan yer disiplinci ve gözetici, düzenleyici toplumdur. Daha doğrusu iktidarın disipline edici ve gözetleyici işlevi, iktidarın üretken yapısına vurgu yapıyor diyebiliriz. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere disiplin toplumu, normalleştirme toplumu ve gözetmen toplumunda iktidar yasakla, baskıyla kurulmaz. O, toplumsal bünyenin her noktasında işler ve bunu incelikte yapar.

İlişkisel ve Merkeziz İktidar

Foucault, özneyi çözümlerken iktidara yönelmiş ancak bir süre sonra Megill'in (1998) aktardığı üzere şu konuşmasında iktidar diye bir şeyin de olmadığını savunmaya başlamıştır; çünkü geçerli şey iktidar ilişkileridir, yani iktidar ilişkisel bir kavramdır: “Büyük harfli iktidar, ‘le pouvoir’ yoktur... Belli bir noktaya yerleştirilmiş- ya da ondan kaynaklanan- iktidar denen bir şey olduğu fikri, bana öyle geliyor ki, yanlış yönlendirilmiş bir analize dayanmaktadır... Gerçekte, iktidar ilişkileri demektir, şu ya da bu ölçüde organize edilmiş, hiyerarşik, eş güdümlenmiş bir ilişkiler kümesi demektir.” (s. 367). Foucault'nun iktidar ve bilgiyi birbirine içkin gördüğü, bunların hakikati ve özneyi yarattığı fikrini benimsediğini biliyoruz. Yani iktidar, belli bir bireyin ya da sınıfın özel mülkiyetinde olan bir şey değildir. İktidar ne bir kapasite ne de bir sahip değildir. Dolayısıyla elde edilecek

bir şey de değildir. Bütün insan ilişkilerinde, söylemlerde var olan, iplikleri her yere uzanan bir ağdır.

İlişkisel bir kavram olan iktidarı Foucault'da ayırt edici kılan en önemli teorik içerimlerden biri, iktidarın bilgiyle kurduğu sarsılmaz birliktelik olsa gerek. İki dolaysız olarak birbirlerini içerirler. Ne eşgüdümlü bir bilgi alanı olmaksızın iktidar ilişkisi olabilir ne de iktidar ilişkileri varsaymayan ve oluşturmayan bir bilgi alanının olduğu kabul edilir. Farklı bir ifadeyle, ne iktidar bilgi olmadan ne de bilgi iktidara yol açmadan var olabilir. Foucault, öznel deneyimlerin oluşumunu anlatırken aslında bu ilişkiyi açıkça göstermektedir. *Deliliğin Tarihi*'nde ilgilendiği şey aklın delilik üzerinde uyguladığı iktidardır. Bu iktidarı sağlayan, delilik üzerine yapılmış bilimsel söylemlerdir. Daha doğrusu akıl hastalığını oluşturan bilgidir. Daha önceki yüzyıllarda toplumda rahatça dolaşma hakkına sahip olan ve ötekileştirilmemiş olan deliler, bir süre sonra gemilere doldurulup denizin ortasında bırakılmaya başlanmış ve modernleşmeyle birlikte "başka" kategorisine girip akıl hastanelerine kapatılmışlardır (Foucault, 2007b). Artık ölüme gönderilmektense yaşamda bırakılıp gözetim altında tutularak üzerlerindeki iktidar daha da derinleşti. Kapatılma (daha doğrusu kapatmayı sağlayan kurumlar), denetimi ve disiplini görünür kılmış, bu durum ise Foucault'ya iktidar ile bilgi arasındaki bağı daha rahat ve temellendirerek kurmaya olanak tanımıştır. Düşününürün analizinde iktidar bilgi birlikteliği kurulduktan sonra tüm dikkat, iktidar ilişkilerine ve mikrolaşan iktidar mekanizmalarına yönelir. Yani iktidarın merkezsizliğine. O, artık bir egemenden, bir merciiden, bir kurumdan ya da siyasi partiden dağılmaz. Ancak bu bakış, iktidarın inceleme alanını genişletmekle birlikte muğlaklaştırmıştır diyebiliriz. Nitekim iktidarın bu yorumu ciddi eleştiriler almıştır.

İktidar ilişkileri sadece devlet aygıtlarının kurduğu ilişkilerde aranmaz. Güç ilişkilerini içinde barındıran iktidar, küçük çatışmalar ve bir anlamda mikro mücadeleler yaratarak küçük iktidar ilişkilerinin oluşumunu sağlar. Bu ilişkiler anne ile çocuk, bilenle bilmeyen, babayla çocuk gibi birçok durumda vardır (Foucault, 2007a, s. 75). Makro iktidarın varlığını ve işleyişini sağlayan da tam olarak bu merkezsizleşmiş iktidardır. Mikro iktidar mekanizmaları çözülsün makro iktidar da çözülür. Dikkat edilirse eğer Foucault birçok makalesinde, iktidara direnme konusuyla ilgili haksızlığa uğradığını ifade eder. Çünkü O, iktidarın her yere ve her şeye, tüm ilişkilere sızdığını savunurken direnmeyi yok saymamıştır. Toplumsal bir kurtuluşun olamayacağını iddia eder; ancak bireylerin tek tek direnebileceklerini, çünkü söylemlere ve iktidarı var kılan bilgiye boyun eğmek zorunda olmadıklarını söyler. Yani aslında iktidarın olduğu her yerde direniş de vardır (Chitty, 2017). Direniş mücadeleleri bir kuruma ya da kişiye yönelik değil iktidar biçimine yöneliktir. Bu direnişi Foucault, *İktidar ve Bilgi* adlı çalışmada şöyle aktarır (Foucault, 2007c, s. 176):

"... iktidar ilişkileri kaçınılmaz olarak direnişe yol açar, her an direniş çağrısı yapar, direnişe imkan tanır ve direniş imkanı olduğu için, tahakküm uygulayanın iktidarı çok daha fazla güçle, direniş ne kadar

büyükse o kadar daha fazla kurnazlıkla tutunmaya çalışır. Öyle ki benim ortaya çıkarmaya çalıştığım şey, tektipleştirici bir aygıtın donuk ve istikrarlı tahakkümünden çok, sürekli ve çok biçimli mücadeledir. Her yerde mücadele halindeyiz- ana babasını kızdırmak için yemek masasında parmağını burnuna sokan çocuğun isyanı her an vardır, bu da bir isyandır denebilir- her an isyandan tahakküme, tahakkümden isyana gidilebilir ve benim ortaya çıkarmak istediğim şey bu sürekli hareketliliğin tümüdür.”

Anatomo-Politikten Biyo-Politiğe İktidar Teknolojilerinde Dönüşüm

Foucault'nun, iktidarın kullanılma biçimi ve bunun şiddetle ilişkisini ele aldığı ilk eseri *Hapishanenin Doğuşu* adlı kitabıdır. Düşünür burada şöyle bir olaydan bahseder: Damiens isimli bir yurttaş Fransa kralı XV. Louis'i bıçaklar, bunun üzerine ölüm cezasına çarptırılır ve herkesin aklında kalabilecek bir infaz kararı alınır. Bu karara göre Damiens'in bedeninin çeşitli yerlerinden kızgın maşalarla et kopartılacak, bıçağı tutan eli sülfürle yakılacak... vücudu atlarla çekilerek parçalanacak, parçalar yakılıp kül haline getirilecektir (Foucault, 2006, s. 35; Keskin, 1996, s. 117). Damiens'in şahsında uygulamaya konan bu şiddet ve işkence, aslında bir gösteri unsurudur. Böylece diğer vatandaşlar, iktidara karşı işlenmiş bir suçta nasıl cezalandırılacaklarını görmüş olacaklardı. Ayrıca bu infaz herkes tarafından izlenmiştir ki hem hükümdarın iktidarının kuvveti, sarsılmazlığı yeniden kurulmuş olsun hem de iktidarın üstünlüğü herkesin zihninde yeniden canlansın. Şiddetin bu şekilde görkemli işletilmesi ve herkesin seyrine açılmasının en önemli sebebi de budur işte: Siyasal iktidarın yeniden üretimi ve sağlamlaşması.

Foucault'ya göre 18. yy'a kadar işlenen suçlara karşı verilen her ceza, bedene yönelik ağır bir işkence içermiştir. Çünkü aslında neye karşı işlenmiş olursa olsun, hükümlanlık toprakları içinde işlenmiş her suç hükümdarın/monarkın şahsına işlenmiş kabul edilir. Burada şahıstan kasıt fiziksel değil özellikle siyasal bedendir. Dolayısıyla hükümdarın iktidarını tehlikeye sokma potansiyeline sahip her suç, etkili bir cezayla karşılık bulmuştur. Bu anlamda hükümdar, yönetimi altındakilerin yaşam ve ölüm hakkını sahiptir ve eğer bir karar alacaksa bu karar, çoğunlukla ölümden yana kullanılmıştır. Çünkü öldürebilme yetkisi o siyasal beden iktidar halesini iyice görünür kılar. Uyrak, “yaşam ve ölüm açısından nötrdür ve yalnızca hükümdarın keyfi kararına göre yaşıyor olma veya ölme hakkına” (Foucault, 2011a, s. 246) sahiptir. Foucault'nun *kuramsal paradox* olarak tanımladığı uyruğun yaşam ve ölüm hakkının ancak hükümdarın onayıyla hak haline gelebilmesi, aslında yönetenin yönetilenin yaşam ve ölüm hakkına el koyması demektir. Hükümdar, uyruklarının yaşamasına izin verme veya öldürme hakkına sahiptir; ancak böylece hem fiziksel hem de siyasal bütünlüğünü koruduğunu düşünmektedir. Kararlarının çoğunlukla ölümden yana kullanılmasının altında yatan en önemli sebep de kendi bekasıdır. Bedenlerin disipline edilmesi olarak ifade bulan egemenin disiplinli iktidarını Foucault şu şekilde ayrıntılandırır (Foucault, 2010, s. 100):

“Kendisini devirmek ya da haklarına karşı çıkmak isteyen dış düşmanlarca tehdit mi edilmektedir? O zaman, hükümdar meşru olarak savaş

açabilir ve uyruklarından devletin savunmasında yer almasını isteyebilir; onların 'doğrudan ölümlerini talep' etmeden 'yaşamlarını tehlikeye sokma'sı kurallara uygundur; bu anlamda uyrukları üzerinde dolaylı bir yaşam ve ölüm hakkına sahiptir. Ama eğer kendisine karşı çıkan ve yasalarına uymayan kişi uyruklarından biriye, o zaman onun yaşamı üzerinde doğrudan bir iktidar sahibidir; ceza olarak onu öldürecektir. Bu bağlamda ele alındığında yaşam ve ölüm üzerindeki hak, artık mutlak bir hak değildir; hükümdarın korunması ve kendi yaşamının devamı ile koşullandırılmıştır."

19. yy'ın gelişiyle birlikte hükümdarın uyuğu üzerindeki hakkı ile ilgili ciddi dönüşümler yaşanmıştır. Bu, tabii ki egemen iktidarın disiplinci iktidara dönüşümüne denk düşer. Daha önce hükümdarın istenci ve onun hem fiziksel hem de siyasal bütünlüğü uğruna uyuğun ölümünden yana kullanılan hak, *yaşatma ve ölüme bırakma* şeklinde değişmiştir. Böylece iktidarın disiplinci karakteri egemen iktidardakine oranla iyice açığa çıkmış ve bu durum bir iktidar teknolojisine dönüşmüştür. Beden olan insan, iktidarın açığa çıktığı yer olurken insanlık da verilen cezaların ölçüsü olmuştur (Keskin, 1996, s. 119). Bedeni disipline eden iktidar teknikleri ise gözetleme, teftiş, yazı ve tutanak şeklinde yeni düzenin hizmetine sunulmuştur. *Öldürme ve yaşamda bırakma* hakkından *yaşatma ve ölüme bırakmaya* dönüşen iktidar teknolojileri beraberinde çok sayıda uygulama mekanını da getirmiştir. Artık öldürülene kadar tutulan kısa süreli zindanlar değil uyuğun fiziksel bedeninin ölüme bırakılabildiği ya da disipline etmek için kapatılabildiği hapisaneler, hastaneler, eğitim kurumları, kışlalar vs yaratılmıştır. Bu kurumlar bedeni hem terbiye edecek hem de normalleştirecektir (Foucault, 2007a, s. 41; Foucault, 2010, ss. 99-105; Urhan, 2007, s. 113). Kapatma, gözetleme, dışlama ve normalleştirme şeklinde işleyen disiplinci iktidar; bedenleri dilediğince şekillendirme ve aslında düzenlemeye de başlar. Yani Foucault'da başka bir forma denk düşen düzenleme normu, disiplinci iktidarın pratiklerinde de bireysel bedenler üzerinde uygulanmaktadır. Düşünür "disiplinci iktidarı bedeni disipline eden, yeteneklerini optimize edip gücünü ele geçiren, bir makine olarak beden üzerine merkezleşen bir iktidar olarak tanımlar" (Ateş Durç, 2012: 275). Başka bir ifadeyle disiplinci iktidar, "insan bedeninin bir *anatomo politikası*"³ (Foucault, 2010, s. 102; Foucault, 2011a, s. 248; Saygılı, 2005, s. 335).

Hükümdarın çıplak şiddete başvurarak gerçekleştirdiği ölümü disiplinci iktidar büyük kapatılmayla başarır. Büyük kapatılma; delilerin, suçluların, eşcinsellerin, dilencilerin, serserilerin ve fakirlerin gözaltında tutulmasıdır. Bu büyük kuruma 1656'da Paris'te kurulan *Hospital General* örnek verilir. Ancak 18. yüzyılda *Hospital General*'da artık sadece deliler kalmıştır ve kurum akıl hastanesi olarak adlandırılırken delilik de akıldışı bir kategori olarak benimsenmeye başlamıştır. Ancak büyük kapatılmayı sadece akıl hastaneleri değil hapisaneler ve klinikler de yaratır. Özellikle Jeremy Bentham tarafından şematize edilen *panoptikon* metaforu büyük kapatılmaya, gözetlemeye, dışlamaya ve

³ Vurgular yazara aittir.

normalleştirmeye yarayan bir makine görevi görerek Foucault'nun teorisinde somut bir araç olarak kullanılır. Panoptikon (Foucault, 2006, s. 295):

“Halka biçimli bir binadır, ortasında bir avlu ve avlunun ortasında bir kule vardır. Bu kulenin halkanın iç cephesine bakan bir geniş pencereleri vardır; çevre bina hücrelere bölünmüştür, bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını katetmektedir; bunların, biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kuleye tek bir gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkum, bir işçi veya bir okul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde çevre binadaki hücrelerin içinde kapatılmış küçük silüetleri olduğu gibi kavramak mümkündür. Ne kadar küçük kafes varsa o kadar küçük tiyatro vardır.”

Panoptikonda görünürlük asıl tuzaktır. Gözetlenen görünür, gözetleyen de görünmez olduğu için hücredeki kişi, kulede sürekli bir gölge olduğunu düşünecek ve bir süre sonra kulede kimse olmasa bile otomatik olarak gözetlendiğini varsayacaktır. Yani kulede kimin olduğu ya da birinin olup olmadığı önemli değil, hücredeki kişinin ne hissettiği, nasıl yaşadığı önemli. Bu kişi bir bilginin nesnesidir ama asla bir iletişim nesnesi değildir (Foucault, 2006, s. 297). Bunun sonucu ise herkesin kendi kendisinin gözetmeni olduğu koca bir gözetim toplumunun yaratılmasıdır. Böyle bir durumda Foucault'nun iddia ettiği iktidar her yere, her şeye yerleşmiş oluyor ve aynı zamanda iktidar kendi öznelerini de inşa etmiş oluyor. Burada kurucu şey *bakış'tır*. Bugün gündelik hayatımızın her noktasında görebileceğimiz çoklu *bakış'lardan*. Daha önce belirttiğimiz üzere iktidar kendi hakikatini yaratırken bireyselleştirmeyi de başarıyor. Söylem aracılığıyla yaratmış olduğu öznel deneyimler insanı, hem araştırma konusu olarak nesneleştirmiş hem de tabi olma anlamında özneleştirmiştir. Akıl hastanelerinin öznesi deli, hastanelerin öznesi hasta, hapishanelerin öznesi ise suçludur. Bu söylemler aynı zamanda normal ve anormal gibi ikili karşıtlıklar oluşturarak iktidarın her dönem kendini meşrulaştırmasını da sağlamıştır. Anormal olanın dışlanıp kapatılması, hatta öldürülebilir olması normal bir eylem olarak benimsenmiştir.

Tarih ilerledikçe disiplinci iktidar teknolojilerini tamamen dışlamayan ama özellikle iktidarın yerleşmesi ve devamı için daha geniş bir çerçevede uygulanabilen yeni bir iktidar teknolojisi gelişmiştir. Düzenleyici iktidar olarak adlandırılan bu yeni iktidar teknolojisi, “beden-insanla değil yaşayan insanla, canlı varlık insanla, hatta bir anlamda *tür insanla*⁴” (Foucault, 2011a, s. 248) ilgilidir. Foucault'da yeni bir epistemeye denk düşen ve bireyselleştirici değil yığınlaştırıcı forma sahip olan bu iktidar biçiminde, yaşama vurgu yapan doğum, ölüm, hastalık, yaşlılık gibi meseleler üzerinde durulur. Söz konusu meseleler insan bedenini değil insan türünü yani nüfusu ilgilendirdiği için önemlidir. Nüfusun hayatta tutulabilmesi ya da farklı bir formda düzenlenmesidir burada kasıt. Foucault sözkonusu yeni iktidar teknolojisiyle aslında insan bedeninin *anatoma-politiğinden*

⁴ Vurgular yazara aittir.

insan türünün *biyo-politiğine* geçildiğini duyurmaktadır. Çünkü artık odaklandığı yer farklıdır. Söz konusu iktidar, biyo-iktidardır (Foucault, 2010, s. 102). Burada artık düzenleyici mekanizmalar devrededir. Ancak bazen (örneğin cinsellikte) hem bedene yönelik disiplinci hem de nüfusa yönelik düzenleyici müdahaleler aynı anda görülebilir (Urhan, 2010, s. 84). Türü, yani nüfusu merkeze alan biyo iktidar, direkt onu ilgilendiren doğurganlık, ölüm veya hastalıkları önleyebilecek ya da tedavi edebilecek tıbbileşmenin artması gibi düzenleyici müdahaleleri baz alır. Burada temel gaye nüfusu yaşatmak olduğu için biyo-politika, nüfusu olumsuz etkileme potansiyeline sahip tüm durum ve meselelerle ilgilenir. Nüfusu düzenleyen politik hamleler olarak niteleyebileceğimiz biyo iktidar teknolojileri, kapitalizmin işlemesi ve ilerlemesinde de önemli bir yerde durmaktadır (Keskin, 1996, s. 121). Belki de bu ilişkiden dolayı burjuva toplumunun ürünü olarak gösterilen biyo-politika, bir normalizasyon toplumu yaratır. Bu, “dikey bir eklemlenmeye göre disiplinin normuyla düzenlemenin normunun kesiştiği bir toplum olarak tanımlanır” (Urhan, 2010, s. 85). Ancak Foucault normalleştirme toplumu ve hatta iktidarından bahsederken kullandığı kavram (normalleştirme) dolayısıyla temkinlidir, “çünkü bu terimin bastırma, sınırlandırma veya durdurmayla tanımlanan olumsuz bir iktidar kavrayışını çağrıştıracığı endişesini taşır” (Koyuncu, 2016, s. 32). Normalleştirme, aynı zamanda anormale de gönderme yapar ki, bu da biyo iktidarın yaşayan nüfus üzerindeki etkisini gösterir. İktidar, artık insan türünü yaşatmak için devrededir. Ayarlama iktidarı da denebilecek bu formülasyonda, yaşamı teşvik etmek için her türlü önlem alınır. Bu önlemler bazen denetleme, bazen örgütlenme bazen de tercih şeklinde kendisini gösterir. Tercih, kimin hayatta tutunması gerektiği ile ilgilidir, tıpkı 2019’da Çin’de ortaya çıkan Covid-19 virüsünün yayılmasıyla sağlık sistemi çöken İtalya’da enfekte olan yaşlılar yerine gençlerin iyileştirilmesinin tercih edilmesi gibi.

FOUCAULT’YA YÖNELTİLEN İKTİDAR TEMELLİ ELEŞTİRİLER: ÖZGÜRLÜK, DİRENİŞ, TAHAKKÜM

Modernliğin temel savları olan evrensellik, mutlak özne, us, ussallık, ilerleme, doğru vs gibi kavramlara dair sorgulayıcı ve belli durumlarda da reddedici bir tavır takınan Foucault, iktidar kavramını çok boyutlu bir okumaya tabi tutarak insan bilimlerine ciddi katkılar sağlamış bir düşünür. Ancak bu, onu yapıcı ve yıkıcı eleştirilere maruz kalmaktan muaf tutmaz. Yaşadığı dönemde ve sonrasında kendisine yapılan eleştirilere göz attığımızda Foucault’nun söyledikleri kadar söylemediklerinin, yazdıkları kadar yazmadıklarının da tartışma konusu olduğunu ve hatta bazen sert bir şekilde (özellikle Sol düşünce tarafından) yok sayıldığını görebiliriz. Esasında Foucault’nun kendisi de bir eleştirmen. Çünkü örneğin bilgi ve söylemle belirlenen iktidar ilişkilerinin kurduğu özne ve özne deneyimlere, tümel rasyonelleştirmeye veya süreksizlik ve kopuşla özgülenen tarih yazımı yaklaşımlarına baktığımızda, onların aslında Foucault’nun aydınlanma ve modernliğe dair eleştirileri olduğunu görebiliriz. Ancak özellikle rasyonelleştirmeye dair sorgulayıcı fikirleri, Jürgen Habermas ve Frankfurt Okulu başta olmak üzere yoğun bir kritiğe tabi tutulmuştur. Zaten Foucault’ya yöneltilen

eleştirilere göz atıldığında merkezde, modernlikle ilgili sorgulamanın olduğu görülecektir. Mutlak özne ve insan özneye karşı yürütülen modernlik eleştirileri, düşünürün iktidar kavramına yönelik karşı fikirlere dair bir şeyler söyler elbette; ancak (bu çalışmanın odağı olan) bizzat iktidar meselesiyle alakalı Foucault'ya yöneltilen daha açık ve vurgulu eleştiriler söz konusudur.

Öncelikle Foucault'nun iktidar yorumuna dair temel eleştiri; bu yorumun direnmeyi imkansız hale getirdiğidir. Ancak buna geçmeden önce düşünürün betimsel iktidar analizinin, farklı iktidarlara (örneğin baskı uygulayan ile birey özgürlüğünde atılım yapan) hakkında yargı geliştirmek için hiçbir kritere veya temele sahip olmadığı şeklindeki eleştiriye açmak gerekir. Foucault'nun en açık eleştirmenlerinden biri olan Nancy Fraser (1989), iktidarın meşru ve gayri meşru formlarının ayrılabilmesi için normatif kriterlere ihtiyaç duyulduğunu, ancak moderniteyi topyekun reddeden Foucault'da ciddi bir normatif kafa karışıklığı olduğunu savunur (s.21). Bunun nedeni ise modern liberal normatif değerleri askıya alıp, sadece iktidarın işleyişine odaklanmış olması ve biyo-iktidarla angaje olmasıdır (s. 28). Ancak Saul Newman'a göre (2006) Foucault'nun hiçbir normatif kılavuza sahip olmadığını iddia etmek hatalıdır. Hem direniş hem de iktidarla ilgili ayrıntılı çıkarımlar bunu göstermektedir (s. 150). Belki Newman'ın ifadelerine şunu da eklemek gerekir: Foucault, iktidarı stratejik ve taktiksel oyunlar olarak gördüğü için normatif kriterleri ayrıntılandırmaz. Ancak bu, onun iktidar analizinin bir eksikliği olarak okunmamalı.

İktidarla ilgili diğer bir temel eleştiri ise Foucault'nun, bir siyasal iktidar tipi olan devleti yeterince analiz etmediği, üstelik devletin eylemlerinde yer alan şiddetin önemini gözardı ettiğidir (Sarup, 2004, s. 124). Sarup, Foucault'nun devleti merkezi bir sorun ve başlıca iktidar işleticisi olarak görmediğini, dolayısıyla çalışmalarında devlete yönelik bir çözümlenmenin bulunmadığını iddia eder. Artum Dinç (2014) ise söz konusu eleştiriye şu şekilde dillendirir: "Foucault her yerde bulunan iktidarın dağılımını sistematik olarak denetleme yetkisini tekelleştirip meşrulaştıran kesimlerin adresini sorunsallaştırıp göstermek için pek fazla çaba sarf etmiş gibi gözüküyor" (s. 7). Öncelikle belirtmeli ki, devletle ilgili eleştiri Foucault'nun iktidar yorumuna uzanır. O, iktidar ilişkilerinin bir egemenden veya devletten türemediğine ve yayılmadığına, toplumun içine dağılmış çeşitli iktidarlara da devlet iktidarının prototipleri olmadığına, hatta bu küçük iktidarlara sayesinde devlet iktidarının varlığını sürdürebildiğini savunur. Ancak eleştirilerin hakkını vermek gerekirse Foucault, iktidar kimin elinde ya da iktidar sahipleri kimler, gibi sorulara cevap vermekten kaçınır ve iktidar ilişkilerinin yol açtığı öznelliklerin oluşumuna yanıt aramaya girişir. Düşünür için öncelikle cevaplanması gereken soru İktidarın *nasıl* işlediğidir. Çünkü "analizi 'nasılla' başlatmanın iktidarın kendi başına var olduğundan kuşku duymak anlamına geldiğini" düşünür. Esasında Foucault'nun devlete dair açıklamalardan kaçındığını söylemek eksik bir okumaya denk düşer. Çünkü iktidara kim sorusunu sormama Foucault'nun bilinçli tercihidir. Ama bu, onun devleti yok saydığını göstermez. Devlet Foucault'da önemli bir yer işgal eder ama üstün bir yer değil. "Gündelik

hayata yayılan mikro-iktidarları incelerken devlet aygıtını gözardı etmiş olmuyor musunuz?” şeklindeki soruya verdiği yanıtta bu, çok açıktır: “Devlet aygıtının önemsiz olduğunu asla öne sürüyor değilim, fakat bence Sovyet deneyimine yeniden başlamamak için, devrimci sürecin tıkanmaması için bir araya getirilmesi gereken tüm koşullar arasında ilk kavranması gereken şey, iktidarın yerinin devlet aygıtı olmadığı ve devlet aygıtlarının dışında, üstünde, yanında çok daha küçük düzeyde işlev gören iktidar mekanizmalarında değişiklik yapılmadığı takdirde toplumda hiçbir şeyin değişmeyeceğidir” (Foucault, 2007a, s.43).

Üstelik düşünürün dönüşümü baz alıp giriştiği soykütüsel çalışmalar, devlete dair çok şey söyler. Daha önce de belirttiğimiz gibi Foucault’da iktidar ilişkiseldir ve hem devlette hem de toplumsal bünyede karşımıza çıkan iktidar, birinin, diğerinin eylemini yönlendirmesidir. Dolayısıyla “yasaların, kurumların, ideolojilerin iktidarından söz ediyorsak bunu yalnızca belli kişilerin başkaları üzerinde iktidar uyguladığını varsaydığımız ölçüde yaparız. Burada ‘iktidar’ terimi ‘tarafklar’ arasındaki ilişkilere gönderme yapmaktadır” (Foucault, 2011c, s. 57). Yani iktidar ilişkilerini ve ona direnmeyi tartıştığımızda aslında devlete dair de konuşmuş oluruz. Nitekim Foucault, “kurumların iktidar ilişkilerinin kurulmasındaki önemini inkar etmek değil; kurumların iktidar ilişkileri açısından analiz edilmesi gerektiğini ve bu ilişkilerin temel bağlantı noktasının, bir kurumda somutlaşsa ve kristalleşse bile, kurumun dışında aranması gerektiğini” (Foucault, 2011c, s. 77) belirtir. Peki bu iktidar ilişkilerinin niteliği nedir? Şunu belirtmek gerekirse eğer, Foucault’nun neredeyse tüm metinlerine (özellikle soykütüğü yöntemi kullandığı dönem) hakim olan bilgi; iktidarın taraflar arasındaki bir ilişki olmadığı, birinin başkaları üzerindeki eylem kipi olduğudur. Yani iktidar ilişkileri edimde var. Foucault’ya göre şiddet bedene yönelir, şiddet ilişkisi de zorlar, tahrip eder, bozar, işkence uygular. Ancak iktidar ilişkisinin varlığı için, üzerinde iktidar uygulanan tarafın bir eylem öznesi olması ve her halükarda iktidar ilişkisine karşı çıkılabiliyor olması (Foucault, 2011c, s. 73) gerekir. Esasında Foucault, iktidarın uygulanması olarak şiddeti tamamen dışlamaz, ancak bir eylem kipi olarak iktidarın uygulanmasının çok çeşitli formülasyonlarını açığa çıkarır. Çünkü düşünürü göre iktidarı iki rakip arasındaki bir çatışma olarak görmek yerine bir *yönetim* sorunu olarak görmek lazım. Yalnız burada kullanılan yönetim kavramı, devletin veya bir siyasal yapının toplumu yönetmesinden çok daha geniş bir anlamda kullanılır. Bireylerin ya da grupların davranışlarına yön verme de yönetime dahildir; örneğin çocukların, hastaların, ailelerin, mahkumların hatta zihinlerin yönetimi⁵. İktidar ilişkilerinin devletten öte yönetimle (*yönetimsellik*) açıklanması, başka bir kavramı da çağırır: Özgürlük. Çok net ifade etmek gerekir ki Foucault’nun düşünce pratiğinde iktidar ancak özgür özneler üzerinde ve onlar

⁵ Foucault, Hıristiyan düşünüşte bulduğu *pastoral iktidarın* (*pastor*, çoban demektir) modern dönemde devlette somutlaştığını ifade eder. Burada devlet hem bütünleştirici hem de bireyselleştirici bir iktidar biçimidir. Yani hem bütün topluluğu hem de tek tek bireyleri gözetken bir iktidardır (Foucault, 2011c, s. 65).

özgür olduğu sürece uygulanır. Aksi takdirde söz konusu olan tahakkümdür, iktidar değil. Özgürlük, iktidarın uygulanmasının koşuludur. Özgür olmaktan kasıt; farklı ve çeşitli davranış biçimlerini sergileyebilecek imkanlara (Keskin, 2005, s. 21) sahip olmaktır. Dolayısıyla kısıtlı da olsa özgürlüğün varlığı iktidar ilişkilerinin varlığını da kanıtlar. Örneğin birileri sizi zorla alıkoymaya çalışıyorsa ama sizin hala kaçma, karşı koyma ya da kendini öldürme gibi seçenekleriniz varsa o zaman orada iktidardan bahsedilebilir. Ancak yönetim tek taraflı, sabit ve tersine çevrilemez hale geldiğinde orada artık sadece tahakküm vardır. Yani aslında özgürlüğe önkoşullanmış iktidar, yine özgürlüğün direnme potansiyeliyle vardır.

Tam bu noktada Foucault'nun analizine getirilen diğer temel eleştiriyi de dahil edip devam etmek gerekir: İktidarın toplumsal bünyenin tamamına yayılmış bir ağ olarak kurgulanmasının direnişi adeta imkansız kılıyor olması (Sarup, 2004, ss. 123-124; Patton, 1994, s. 60). 1984'te kendisiyle yapılan bir röportajda Foucault "sizin sorunsalınızda bir eksiklik varmış gibi duruyor, yani iktidara karşı direniş yok gibi" şeklindeki soruyu şöyle yanıtlıyor:

"Böylece tekrar iktidar derken neyi kastettiğim sorununa geliyoruz. Oysa ben 'iktidar' sözcüğünü pek kullanmıyorum ve bazen kullandığımda da her zaman kullandığım iktidar ilişkileri deyimini kısaltmak için kullanıyorum. Ancak birtakım ısmarlama kalıplar da vardır: 'İktidar'dan söz edildiği zaman, insanların aklına hemen bir siyasi yapı, bir hükümet, hakim bir toplumsal sınıf, kölenin karşısında efendi, vb. gelir. 'İktidar ilişkileri' terimini kullandığımda düşündüğüm şey bu değil. Demek istiyorum ki, ne olursa olsun bütün insan ilişkilerinde –ister şu anda birlikte yaptığımız gibi sözlü bir iletişim sağlama, ister bir aşk ilişkisi ya da kurumsal veya ekonomik bir ilişki söz konusu olsun- *iktidar hep vardır*: Bir kişinin başkasının davranışlarını yönlendirmeye çalıştığı ilişkiyi kastediyorum... İktidar ilişkisi tamamen dengesiz olduğu zaman, birinin diğeri üzerinde tüm iktidara gerçekten sahip olduğu söylenebildiği zaman bile, bir iktidar başkası üzerinde yalnızca o başkası için kendini öldürme, pencereden atlama ya da ötekini öldürme imkanı açık olduğunda uygulanabilir. Bu demektir ki iktidar ilişkilerinde mutlaka direniş imkanı (şiddetli direniş gösterme, kaçıp kurtulma, hileye başvurma, durumu tam tersine çeviren stratejiler) vardır, zira hiç direniş imkanı olmasaydı iktidar ilişkisi de olamazdı" (Foucault, 2011f, s. 235).

Görüldüğü üzere Foucault, iktidarı direnişsiz düşünmüyor. O zaman diyebiliriz ki direnişi de tıpkı merkezsisiz, dağınık, strateji ve taktik oyunlarına denk düşen ve her yere yayılan iktidar ilişkileri gibi tasavvur ediyor. Yani merkezsisiz direniş (Wickham, 1983, s. 486), değişimi ve dönüşümü içinde barındıran iktidar ilişkilerinin olduğu her yerde var. Foucault "ekonomik, toplumsal, kurumsal ya da cinsel nitelikli tahakküm örneklerinde asıl sorun direnişin nerede örgütleneceğini öğrenmekte yatar" (Foucault, 2011f, s. 236) diyor. Ancak belli ki sadece tahakküme değil iktidara direnmeyle ilgili de en anlamlı cevaplar yine bu soruya

gizlenmiştir: Direniş nerede örgütlenmeli? Foucault'nun yazdıkları ve söylediklerinin (şöyleşiler, röportajlar vs.) ayrıntılarına indiğimizde toplu bir direnmenin mümkün olmadığını belirtebiliriz. Dolayısıyla siyasal parti, sendika vs. gibi alanlarda örgütlenip iktidar mercilerine karşı direnme, her yana yayılmış iktidar ilişkilerine direnmenin alanı olamaz. Yukarıda da belirtildiği üzere direnişi de iktidar gibi merkeziz bir konuma yerleştiriyor. O zaman soruyu biraz değiştirmek gerekir: Kime karşı direniş? Foucault'da direnişi mümkün kılan mücadeleler bireyselleşmenin yönetilmesine ve bilginin ayrıcalıklarına karşı yürütülen mücadelelerdir. Dolayısıyla bir "iktidar kurumuna, gruba, elit kesime ya da sınıfa saldırmaktan çok bir tekniğe, bir iktidar biçimine saldırmak" (Foucault, 2011c, s. 63) hedeflenir. Yani direnişler de mikrodur: Onlar, çevre veya kadın hareketinin içinden yükselebilir; dışlanmışlıkların reddine ve böylece yeni öznellikler yaratmaya denk olabilir ya da örneğin kısıtlı özgürlüğe sahip olduğu bir iktidar ilişkisinin içindeysen hileye başvurma, kaçma ya da kendini bir yerden atma şekline bürünebilir. Saul Newman'a (2006) göre, iktidara direnişin imkansız olduğu eleştirisi, "Foucault'ya en çok zarar veren eleştiridir. Foucault, bu eleştiriye yanıtlayabilir, fakat bunu kendi iktidar ve direniş nosyonlarındaki belirli tutarsızlıkları açığa çıkarmaksızın yapamaz. Ne var ki bu tutarsızlıklar, onun çalışmalarındaki merkezi bir çelişkinin varlığına işaret etmez. Tersine, Foucault'nun direniş sorununu daha fazla tartışmaya açık bırakma çabasını ortaya çıkarırlar" (s. 151). Doğrusunu söylemek gerekirse Foucault'nun tutarlı teoriler üretme veya bazı kavramları tam çözümlemeyip başkalarının tartışmalarına kapı aralama gibi çabaları olduğu söylenemez. Onun düşün hayatının kalkış noktası iktidar, daha doğrusu iktidar ilişkileri ve bunların sonucunda üretilen öznellikleri soruşturmadır. Araştırma yönteminde kopuş ve süreksizlikleri şiar edinen bir düşünürün tutarlı teorik üretimler yapmaya çabaladığını düşünemeyiz. Üstelik metinlerini *havaî fişekler* (Foucault, 2000, s. 195) metaforuyla açıklayan bir düşünür Foucault. Nitekim Foucault'nun genel bir iktidar kuramı geliştirmemiş olmasını da bu minvalde değerlendirmek gerekir.

Foucault, eserlerinde direniş taktiklerine ilişkin yeterince çözümleme yapmadığı ve direniş ve muhalefet kavramlarına yeterince değinmediği (Best ve Kellner, 2011, s. 96) konusunda da eleştirilmektedir ki, bu eleştirilerin haklılık payı vardır. Özellikle örneğin hangi mücadelelerin karşı koymada nasıl geliştirileceğine dair açıklama yapmaz. Ayrıca direnişin soykütüğüne ilişkin farklı bir çalışmanın da yapılması gerektiği doğru. Ancak direnme için herhangi bir neden sunmadığını belirtmek hata olur. Çünkü esasında Foucault için direnişe özel bir neden gerekmez. Eğer karşı koymak gerekiyorsa bu, yeterlidir (Newman, 2006, s. 146). Yalnız hem devlet hem de iktidara direniş konularında yapılan eleştirilere yanıt ararken Foucault'nun tarzına ve dünyaya bakışına daha derinden göz atmak gerekir. Megill'e göre düşünürü entelektüel sorumsuzlukla suçlayıp daha derin analizler yapmamış olmasını bir eksiklik olarak okumak, işin aslını gözden kaçırmak olur. Çünkü Foucault'nun normal söylem üretme gibi bir derdi yok. Zaten böyle yaparsa yazdıkları eleştirel işlevini yitirmiş olacaktı. "Foucault için

merkezi önem taşıyan şey metin değil faaliyettir; metin sadece araçtır. Üstelik demistifiye edici bir eleştiriye maruz kaldığında verimi düşen bir araçtır. Foucault'nun söyleminin otoritesi, anlaşılmamasından; görünüşte bugünü değiştirmeyi dert edinmemesine rağmen, bu değişimin içeriğinin bir muamma olarak kalmasından gelir” (Megill, 1998, ss. 306-307). Esasında Foucault'nun bu tavrı da, yani çözüm önerileri sunup kehanette bulunmak yerine bir entelektüel olarak sadece soru sormayı tercih etmesi, ölümünden sonra eleştiriye tabi tutulmuştur. Daha farklı bir ifadeyle belirteceksek eğer, bugüne ve bugünün sorunlarına dair çözüm sunmadığı için yerilmiştir. Ancak Foucault'ya getirilen bu son eleştiriye de yine onun verdiği cevapla yaklaşmak gerekirse:

“Günümüzde entelektüelin rolünün yasa yapmak, çözümler üretmek, kehanette bulunmak olmadığı kanısındayım; çünkü entelektüel bir işlev içinde, bence, eleştirilmesi gereken belirli bir iktidar durumunun işleyişine katkıda bulunmaktan başka bir şey yapmaz. Siyasi partilerin çözüm sunan entelektüellerle ilişkide olmayı niçin tercih ettiklerini anlıyorum. Böylece onlarla benzerler arası ilişkiler kurabilirler; entelektüel bir öneride bulunur, parti onu eleştirir veya bir başka öneri formüle eder. Entelektüelin siyasi partinin öreki beni, ikizi ve aynı zamanda kandırmacısı olarak faaliyet göstermesini reddediyorum” (Foucault, 2000, ss. 307-308).

Foucault'nun iktidar analizine yapılmış neredeyse tüm eleştirilerin yapıcı bir işleve sahip olduğunu belirtmeliyiz. Öncelikle eleştirilerin bir kısmına bizzat kendisi cevap verebilmiş ve böylece bazı konuları detaylandırabilmiştir: Öznenin iktidarla ilişkisi, bir bakış olarak iktidar, iktidar ilişkilerinde direniş, iktidarın bedene sızması, devletin önemi vs. gibi birçok mühim konu, yapılan eleştiriler neticesinde yeniden değerlendirilmiştir örneğin. Nitekim bugün iktidar ilişkileriyle ilgili ana kaynakları karşılaştırabileceğimiz çok sayıda ders notu, röportaj ve söyleşilerinin yer aldığı derleme eserler mevcuttur. Ayrıca Foucault'nun söylemediği ve yazmadıklarının eleştirisinin de düşün hayatına bir tartışma canlılığı kattığını belirtmek gerekir. Bugün dahi biyopolitik düzlemde dünya politikaları irdelenmekte ve bir iktidar teknolojisi olarak gözetleme ve normleştirilmenin dayanakları tartışılmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Her yerden doğan iktidar, bedenlere dahi nüfuz ederek kendi hakikatini ve bilgisini oluşturmuş, bu hakikat üzerinden yola çıkarak bazen disiplinli bazen de düzenleyici bir forma bürünmüştür. Her ne kadar Foucault'nun bahsettiği metafor tarzında somut bir panoptikondan günümüzde bahsedilemezse de ondan daha incelikli ve daha detaylı iktidar teknolojileriyle herkesin gözetim altında tutulduğu bir gerçektir. Büyüklü küçüklü birçok göz, evlerimizin içinden sokaklarımıza; işyerlerimizden eğlenmeye gittiğimiz mekanlara kadar her yeri taramakta, gözetlemekte ve düzenlemektedir. Bizler, tıpkı Panoptikon'daki gibi gözleyen bakışı görmesek de artık onun kurduğu iktidar ilişkisinin içindeyiz.

Yukarıda aktarmaya çabaladığımız üzere Foucault iktidar üzerine entelektüel bir uğraşa girişmişken ciddi eleştirilere de maruz kalmıştır. Şimdinin tarihini yazarken aslında mahkum ettiğinin bugünün kendisi olduğu, dolayısıyla yıktığı şeyler arasında kendi koyduğu kuralların da olduğu belirtilmektedir. Ancak eserlerini okuduğumuzda anlıyoruz ki Foucault kendi koyduğu kuralları bile sık sık yıkmakta ve bunun olması gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla şimdinin tarihini oluştururken sistematik ve yıkılmaz bir teoriden yana değildir. Zaten düşünür mevcut düzene kesinlikle karşıdır ve gerekli saldırılarda bulunur. Hatta ona göre var olan düzene karşı alternatif bir düzen yaratmak da doğru değil; çünkü asıl sorun sistemin ta kendisi. Foucault'ya yapılan eleştiriler ne olursa olsun özellikle iktidar-bilgi analizi ve söylem kuramının günümüz toplumlarını anlamlandırmada başat öneme sahip olduğu muhakkaktır. Örneğin bugün var olan üniversiteler, yaratmış olduğu işsiz ve apolitik öznelerle hem her şekliyle bireyi kapatmakta, gözetlemekte hem de politik eylemliliği toplumsal bazda aşağılara çekmektedir.

Bilginin nesnesi olan özne her dönem değişirken iktidarın ve dahası iktidar ilişkilerinin belirleyiciliği her daim var olmaktadır. İktidarın mikro fiziği her yere sinmiş durumda. Foucault'nun son dönemlerinde üzerinde çalıştığı cinsellik söylemi ve onun yarattığı iktidar ilişkileri birçok toplumsal sorunun çözümü aşamasında yardımcı niteliktedir. Kendi bilgisini de içeren iktidar, geliştirdiği söylemlerle bedene ve nüfusa yayılmakta ve neyin normal neyin anormal, neyin aynı neyin başka ya da örneğin kimin namuslu kimin namussuz olduğuna karar verebilmektedir. İşte bu noktada biyo-politikanın aşırılığı olarak ifade bulan, yaşamda tutanın aynı zamanda öldürülebilir olana da belirlediği alana girmiş bulunuyoruz. 1930'larda uygulanan ırkçılık, günümüzde yaratılan düşmanlıklar ve hatta Covid-19 pandemisi bu açıdan değerlendirilebilir. Toplumsal kurtuluş yok ama bireysel direnişler mümkün, diyordu Foucault. Yalnız bireysel direnişler, örgütlenmedikçe bu sistemin nasıl dönüşeceği bir muamma ve inanılmaz bir hızla gelişen teknolojiye karşı farklı öznelliklerin yaratıcılıklarına ihtiyaç olduğu bir gerçek. Dolayısıyla literatür, Foucault'nun iktidar teknolojileri ve öznelliklerin konumu üzerine yeni ve üretken analizlere muhtaç durumda.

KAYNAKÇA

Ateş Durç, S. (2012). Namus, Biyopolitika ve Şiddet. V. Tecim, Ç. Tarhan ve C. Aydın (Ed.), *Dokuz Eylül Üniversitesi DEKAUM Uluslararası Kadın Konferansı* (9-11 Mayıs 2012) *Bildiriler Kitabı* içinde, (ss. 273-282). İzmir.

Best, S.; Kellner, D. (2011). *Post Modern Teori: Eleştirel Soruşturmalar*. Küçük, M. (Çev.). 2. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Deveci, C. (1999). Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayrıştırılamazlığı. *Doğu- Batı*, 9, 25-45.

Chitty, C. (2017, 24 Aralık). Foucault'da İktidar Kavramı ve Sosyalist Bir Yönetim Sanatı. Boren, A. (Çev.). *e-skop: Sanat Tarihi, Eleştiri Dergisi*,

<https://www.e-skop.com/skopbulten/foucaultda-iktidar-kavrami-ve-sosyalist-bir-yonetim-sanati/3628>, (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

Davidson, A. I. (2010). Arkeoloji, Genealoji, Etik. V. Urhan (Der.), *Foucault içinde* (ss. 249-267). İstanbul: Say Yayınları.

Demir, E. (2014). Foucault'da İktidarı Yeniden Düşünmek. *Birikim Dergisi*, <https://birikimdergisi.com/guncel/541/foucault-da-iktidari-yenidendusunmek>, (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

Eribon, D. (2012). *Michel Foucault*. Çiltaş, Ş. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fraser, N. (1989). Foucault on Modern Power: Empirical Insights and Normative Confusions. *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory içinde* (ss. 17-34), Minneapolis: University of Minnesota Press.

Foucault, M. (1995). Ders Özetleri: 1970-1982. Hilav, S. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2000). Michel Foucault ile söyleşi. Entelektüelin Siyasi İşlevi içinde. (ss.303-319), Ergüden, I (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu*. Kılıçbay, M.Ali (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2007a). İktidar ve Beden, *İktidarın Gözü içinde*. (ss. 38-46), Ergüden, I. (Çev.). 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2007b). İktidar ilişkileri bedenlerin içine nüfuz eder, *İktidarın Gözü içinde*. (ss. 106-116), Ergüden, I. (Çev.). 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2007c). İktidar ve Bilgi, *İktidarın Gözü içinde*. (ss. 167-185), Ergüden, I. (Çev.). 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2010). *Cinselliğin Tarihi*. Tanrıöver, H. Uğur (Çev.). 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011a). *Toplumun Savunmak Gerekir*. Aktaş, Ş. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2011b). *Bilginin Arkeolojisi*. Urhan, V. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011c). Özne ve İktidar. *Özne ve İktidar* içinde. (ss. 57-83), Ahıncay, O. (Çev.). 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011d). Hakikat Kaygısı. *Özne ve İktidar* içinde. (ss. 83-98), Ahıncay, O. (Çev.). 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011e). İktidarın Halkaları. *Özne ve İktidar* içinde. (ss. 140-162), Ergüden, I. (Çev.). 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011f). Bir özgürlük pratiği olarak kendilik kaygısı pratiği. *Özne ve İktidar* içinde. (ss. 221-247). Ahıncay, O. (Çev.). 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keskin, F. (1996). Foucault'da Şiddet ve İktidar. *Cogito*, 6-7, 91-105.

Keskin, F. (2005a). Michel Foucault. *Özne ve İktidar* içinde (ss.7-11), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keskin, F. (2005b). Özne ve İktidar. *Özne ve İktidar* içinde (ss. 11-21), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keskin, F. (2007). İktidarın Gözü. *İktidarın Gözü* içinde. (ss. 11-20), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Koyuncu, E. (2016). Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu, Onur Kartal (Der.), *Biyopolitika Cilt 2* içinde (ss.21-61), Ankara: NotaBene Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Akındağ, O. (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

Megill, A. (1998). *Aşırılığın Peygamberleri*. Birkan, T. (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Patton, P. (1994). Foucault's Subject of Power. *Political Theory Newsletter*. 6, (ss. 60-71).

Said, E.W. (1999). Michel Foucault 1926-1984. *Doğu-Batı*, 9, 185-195.

Sarup, M. (2004). *Post Yapısalcılık ve Post Modernizm*. Güçlü, A. (Çev.). 2. Baskı. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Saygılı, A. (2005). Modern Devletin Beden İdeolojisi Üzerine Kısa Bir Deneme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 54(3), 324-339.

Urhan, V. (2007). Michel Foucault ve Bilgi/İktidar İlişkisinin Soykütüğü. *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 9, 99-118.

Urhan, V. (2010). *Foucault*. İstanbul: Say Yayınları.

Wickham, G. (1983). Power and power analysis: beyond Foucault?.
Economy and Society. 12(4), (ss. 468-498), Doi: 10.1080/03085148300000003.

Yayın Geliş Tarihi: 13.03.2020
Yayına Kabul Tarihi: 21.07.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.703241>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1311-1327
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

MOTOSİKLET KULLANIMINDA RİSK ALMA DAVRANIŞLARI ÖLÇEĞİ: TÜRKÇEYE UYARLAMA ÇALIŞMASI

*Mehmet ERTAŞ**
*Burçin KIRLAR CAN***

Öz

Motosiklet kullanımı çeşitli nedenlerden dolayı son yıllarda oldukça popüler hale gelmiştir. Ancak motosiklet, diğer araçların taşıdığı donanım ve koruma fonksiyonuna sahip olmaması nedeniyle daha riskli bir ulaşım aracı olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın amacı, Motosiklet Kullanımında Risk Alma Davranışları Ölçeğinin (MKRAD) Türkçe geçerlik ve güvenilirliğini test etmektir. Çalışmada ayrıca motosiklet kullanıcılarının risk alma davranışlarını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın örneklemini rekreatif amaçlı seyahat eden 18-40 yaş aralığındaki gençler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri çevrimiçi anket yöntemi ile toplanmış ve 387 adet kullanılabilir anket elde edilmiştir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini test etmek için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), motosiklet ile rekreatif amaçlı seyahat eden gençlerin risk alma davranışlarını ölçmek için ise frekans analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda MKRAD ölçeği 13 ifadeli iki faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte rekreatif amaçlı seyahat eden gençlerin motosiklet kullanırken riskli davranışlardan kaçındıkları ve trafik kurallarına uymaya özen gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Motosiklet kullanıcılarının yalnızca sollama yaparken veya şehir içinde ve dışında hız yaparak risk aldıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Risk Alma Davranışı, Sürüş Davranışı, Rekreatif Motosikletçiler, Geçerlik ve Güvenirlik.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Ertas, M., Kirlar Can, B. (2021). Motosiklet kullanımında risk alma davranışları ölçeği: Türkçeye uyarlama çalışması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1311-1327.

* Araş. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, ORCID: 0000-0003-4396-5104, mehmetertas@pau.edu.tr.

* Araş Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, ORCID: 0000-0003-0819-3014, burcink@pau.edu.tr.

THE SCALE OF ACTS OF RISK-TAKING WHILE DRIVING A MOTORCYCLE: TURKISH ADAPTATION STUDY

Abstract

Motorcycling has become quite popular in recent years for various reasons. However, motorcycles are accepted riskier since they do not own hardware and protection features as other vehicles have. The study aims to test the validity and reliability of the Scale of Acts of Risk-taking While Driving a Motorcycle (ARTDM). The study also intends to reveal the risk-taking behavior of motorcycle riders. The sample of the study consists of young people traveling for recreation between the ages of 18-40. The data were collected through an online survey method and 387 usable questionnaires were obtained. Explanatory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA) were performed to test the validity and reliability of the scale, and frequency analysis was performed to measure the risk-taking behavior of motorcyclists traveling for recreation. As a result of the analyzes, the scale of ARTDM emerged as two factors with 13 statements. Additionally, the study concluded young motorcyclists traveling for recreation avoid risky behavior while using motorcycles and pay attention to obey traffic rules. The only risky behavior that motorcyclists take is speeding while overtaking or in and out of the city.

Keywords: *Risk-taking Behavior, Riding Behavior, Recreational Motorcyclists, Validity and Reliability*

GİRİŞ

Motosiklet kullanıcılarının sayısı hem ülkemizde hem de dünya çapında giderek artış göstermektedir (KPMG, 2018; TÜİK, 2018). Kullanım kolaylığı, trafik sıkışıklığındaki uygunluğu, dar alanlarda park kolaylığı, ucuzluğu, kişisel tatmin, adrenalin, haz, sürdürülebilirlik ve çevreyi koruma bilinci gibi faktörler bireylerin motosikleti tercih etmesinin nedenleri arasında yer almaktadır (Ardahan & Güleç, 2020; Theofilatos & Yannis, 2014; Yontar & Aras, 2018). Ancak herhangi bir trafik kazası ile kıyaslandığında motosiklet kazaları sürücülere ve artçılara çok büyük zararlar verebilmektedir (Chen & Chen, 2011; Cheng & Ng, 2012; Fischhoff vd., 1978; Mannering & Grodsky, 1995; Trimpop, 1994). Bu nedenle motosiklet kullanımı genel olarak riskli bir etkinlik olarak kabul edilmektedir.

Bireylerin motosikleti kullanma amaçları ve kullandıkları motosiklet türleri sosyal, ekonomik ve demografik bazı nedenlere göre değişse de motosikletin temel olarak ulaşım ya da rekreasyonel amaçlı kullanıldığı bilinmektedir (Haworth, 2012; Simpson vd. 2015). Mevcut araştırmalar günlük yaşantısında motosikleti bir ulaşım aracı olarak kullanan bireylerin risk alma davranışları üzerinde yoğunlaşmaktadır (Alavcı vd., 2021; Chang vd., 2019; Cheng & Ng, 2012; Mannering & Grodsky, 1995; Turner & McClure, 2003). Rekreatif amaçlı motosiklet kullananların risk almaya yönelik davranışlarını ele alan araştırma sayısı oldukça sınırlıdır (Ardahan & Güleç, 2020; Chen & Chen, 2011; Clarke vd., 2007). Bu nedenle bu araştırma motosikleti ile rekreatif amaçlı seyahat edenler üzerine odaklanmaktadır.

Bireyleri motosiklet kullanmaya motive eden faktörleri sosyalleşme, uzaklaşma ve dinlenme, motorun gücünü hissetme, fiziksel aktivite, yenilenme ve

gelişme, rekabet etme, başarıma, örnek olma, beğenilme, takdir edilme olarak belirlenmiştir (Ardahan & Güleç, 2020). Diğer yandan heyecan arama ve hız tutkusu da motosiklet kullanıcılarının motivasyonları arasında yer almaktadır (Bjørnskau vd., 2012; Chen & Chen, 2011; Delhomme vd. 2012). Haworth (2012), bu bağlamda yüksek güçlü motosikletlerin performans özelliklerinin risk almayı tetiklediğini ve riskli davranışları azaltmayı zorlaştırdığını dile getirmektedir. Alkollü motosiklet kullanma, kask takmama, kırmızı ışıkta geçme, hız yapma, tehlikeli sollama, makas atma, şerit ihlali ve takip mesafesine uymama motosiklet kullanıcılarının uyguladığı riskli davranışlar arasında sayılmaktadır (Cheng & Ng, 2012; Simpson vd., 2015; Theofilatos & Yannis, 2014). Bu çalışmada Ulleberg & Rundmo (2002) tarafından geliştirilen ve Cheng & Ng (2012) tarafından motosiklet kullanıcılarına uyarlanan *Motosiklet Kullanımında Risk Alma Davranışları Ölçeği* (MKRAD) kullanılmış ve ölçeğin Türkçe geçerliği ve güvenilirliği motosiklet ile rekreatif amaçlı seyahat eden gençler üzerinde test edilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Risk Alma Davranışı

Motosiklet kullanımında karşılaşılan en önemli zorlukların başında güvenlik gelmektedir (Haworth, 2012). Bu nedenle motosiklet kullanıcıları ile ilgili çalışmalar güvenlik ve kazalar üzerine yoğunlaşmaktadır (Arslan & Sağlam, 2017; Bjørnskau vd., 2012; Clarke vd., 2007; Mannering & Grodsky, 1995; Simpson vd., 2015; Theofilatos & Yannis, 2014). Araştırmacılar sıklıkla risk algısı ve risk alma gibi faktörlerin kazalara etki ettiği üzerinde durmaktadır (Cheng & Ng, 2012; Trimpop, 1994; Turner & McClure, 2003; Ulleberg & Rundmo, 2002; Ulleberg & Rundmo, 2003). Bunun nedeni özellikle gençlerin trafikten kaynaklanan bazı risk olasılıklarını hafife almaya daha meyilli olmaları ve trafikteki tehlikeleri daha az algılayarak kendi sürüş becerilerini abartmaya eğilimli olmaları olarak gösterilmektedir (Ulleberg & Rundmo, 2002; Ulleberg & Rundmo, 2003). Literatürde risk alma davranışı ve kazaya karışma durumu ile yaş, cinsiyet, deneyim ve kişilik gibi faktörler arasında ilişki olduğu belirtilmektedir (Alavcı vd., 2021; Delhomme vd., 2012; Mannering & Grodsky, 1995; Turner & McClure, 2003; Ulleberg & Rundmo, 2003). Gençlerin diğer yaş gruplarına oranla trafik kazalarına daha sık karıştıkları ifade edilmektedir (Cheng & Ng, 2012; Turner & McClure, 2003; Trimpop, 1994; Ulleberg & Rundmo, 2002). Bu kazalar genellikle hız ve araç kontrolünü kaybetme gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Yetersiz sürüş becerisi ve deneyimsizlik sıklıkla genç sürücü kazalarının temel nedenleri arasında sayılmaktadır (Cheng & Ng, 2012).

Risk algısı ve risk alma davranışını etkileyen bireysel, sosyal, psikolojik veya çevresel birçok faktör bulunmaktadır (Fischhoff vd., 1978; Renn & Rohrman, 2000; Rohrman, 2000; Trimpop, 1994; Turner & McClure, 2003; Ulleberg & Rundmo, 2003; Wilde, 1998). Risk algısının normlar, değer yargıları ve kültürel özellikler tarafından belirlendiği ve bu nedenle her toplumun veya toplumsal grubun endişe duyduğu kendine özgü riskler kümesi olabileceği ifade edilmektedir (Rohrman, 2000; Trimpop, 1994). Kültürel inançlar, değerler ve dünya görüşü

insanların riskleri nasıl deneyimlediğini ve yorumladığını belirleyebilmektedir (Renn & Rohrman, 2000). Geçmiş deneyimler ve riske aşına olma gibi bilişsel süreçlerin de bireylerin risk alma davranışı üzerinde etkisi olduğu belirtilmektedir (Fischhoff vd., 1978). Örneğin, yüksek hızda araç kullanma gibi belirli bir riske aşına olan bireyler buna alışarak normal bir durum olarak kabul eder ve riske aşına olmayan bireylere göre çok daha düşük bir risk olarak değerlendirir (Trimpop, 1994). Kendi eylemlerinin sakıncalarını çoğunlukla ciddiye almadıkları veya aldıkları risk karşılığında bir fayda sağladıkları (hızlı giderek hedef destinasyona daha çabuk varma gibi) için risk alanların diğer bireylerden daha farklı değerlendirmeler yaptığı ve daha zayıf muhakeme becerilerine sahip olduğu kabul edilmektedir (Trimpop, 1994; Yates & Stone, 1992).

Wilde'ın (1998) sürücü davranışlarına yönelik geliştirdiği *Risk Dengeleşim Teorisi* (Risk Homeostasis Theory), bireylerin herhangi bir anda algıladıkları risk miktarını hedeflenen veya olması istenen risk seviyesiyle karşılaştırdığını ve ikisi arasındaki tutarsızlıkları ortadan kaldırmak için davranışlarını ayarladığını ileri sürmektedir. Örneğin, trafik davranışı açısından değerlendirildiğinde, algılanan risk, hedef risk düzeyinden yüksek olursa sürücülerin daha tedbirli davrandıkları, risk almaktan kaçındıkları ve bunun sonucunda ölümcül yaralanmaların daha az olduğu görülmüştür. Ancak zamanla ve deneyimle yolların düşünülüşünden daha tehlikesiz olduğu keşfedildiğinde risk algısı düşmüş ve hedef risk seviyesi aşılmıştır. Bunun sonucunda da sürücüler daha tedbirsiz ve dikkatsiz davranışlar sergilemiş ve ölümcül yaralanma oranları yeniden artmıştır. Teori, hava yastığı veya ABS fren sistemine sahip araçların daha agresif, hızlı veya dikkatsiz kullanıldığını ve bunun kaza ve ölüm riskini arttırdığını savunmaktadır. Motosiklet kullanıcıları açısından bakıldığında da daha iyi yol ışıklandırması olduğunda sürücülerin daha çok hız yaptıkları ve daha dikkatsiz oldukları belirlenmiştir.

Motosiklet Kullanımında Risk Alma Davranışları (MKRAD) Ölçeği

Ulleberg & Rundmo (2002), gençlerin araç kullanırken risk alma tutumlarını ölçmek amacıyla geliştirdikleri ölçeğin psikometrik özelliklerini ve boyutlarını test etmiştir. Araştırmanın verileri 1998 - 1999 yıllarında Norveç'teki 16 - 23 yaş aralığındaki 3.942 gençten anket yoluyla toplanmıştır. Sürücülerin trafik güvenliği tutumlarını ölçmek için Malfetti vd. (1989) tarafından geliştirilen *Genç Sürücüler Tutum Ölçeği* (YDAS – The Young Driver Attitude Scale) temel alınmış ve bu ölçeğin 41 ifadeden oluşan dört faktörü (güvenli sürüş, hız yapma, güvensiz bir sürücü ile sürüş ve başkaları için endişelenme) kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırmacıların geçmiş çalışmalarında hazırladıkları ve sürücülerin genel olarak trafik kurallarını ihlal etmeye, kaza nedenlerine ve trafik kazası riskine yönelik tutumlarını ölçmeye yarayan 46 ifade eklenerek anketin 87 ifadelik ilk bölümü oluşturulmuştur. İkinci bölümde sürücülerin trafikte uyguladıklarını beyan ettikleri hız yapma, takip mesafesine uymama ve kırmızı ışıkta geçme gibi riskli davranışları ölçmek amacıyla 15 ifadeli *Trafikte Risk Alma Davranışları Ölçeği* yer almıştır. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılan

çalışmada, gençlerin risk alma tutumları 11 boyuta (güvensiz bir sürücü ile araç kullanma, hız yapma, başkalarına zarar verme endişesi, içki ve sürüş, sürüş becerilerini başkalarına gösterme, trafik akışı ve kurallara uyma, zevk için araç kullanma, güvensiz bir sürücüyle konuşmaya cesaret etme, kaza riski, kadercilik, trafik kurallarını ihlal etme) ayrılmıştır. Çalışma, ideal risk alma tutumu sergileyen sürücülerin daha az kazaya karışmış olduklarını ve risk alma tutumu boyutlarının sürücülerin beyan ettikleri risk alma davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.

Cheng & Ng (2012), motosiklet kullanımında risk alma davranışı ile motosiklet kazalarının algılanan nedenleri arasındaki ilişkiyi ve bunların Hong Kong'daki motosiklet kullanıcılarının trafik kazalarına aktif katılımlarına (kusurlu olma durumu) olan katkılarını araştırmıştır. Araştırmanın verileri 292'si son üç yılda motosiklet kazasına karışmış olan toplam 774 motosiklet kullanıcılarından anket yoluyla toplanmıştır. Araştırmacılar, motosiklet kazalarının algılanan nedenlerini ölçmek için bir çalışma grubu tarafından hazırlanan ve 20 ifadeden oluşan bir ölçek kullanmıştır. Anketin ikinci bölümünde Ulleberg & Rundmo (2002) tarafından geliştirilen ve 15 ifadeden oluşan *Trafikte Risk Alma Davranışları Ölçeği* motosiklet kullanıcılarına uyarlanmış ve *Motosiklet Kullanımında Risk Alma Davranışları Ölçeği* olarak adlandırılmıştır. Çalışmada motosiklet kullanıcılarının risk alma davranışları tek faktör altında ele alınmıştır. Kazaların nedenleri ise sürüş, çevre ve inanç kaynaklı olmak üzere üç boyut altında toplanmıştır. Çalışma sonucunda kazaların sürüşten kaynaklandığına yönelik algı arttıkça risk alma davranışının azaldığı görülmüştür. Aktif kazaya karışan kullanıcıların motosiklet kullanırken farklı risk alma davranışlarını daha sık sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Bu kullanıcılar için hatalı/güvensiz sollama ve yorgunken sürüş yapma gibi nedenler daha önemsiz, kötü şans veya "şeytanın işi" gibi nedenler kaza yapmayan kullanıcılara göre daha önemli algılanmıştır. Batıl inançlardan kaynaklandığı düşünülen kazalar, motosiklet kullanıcılarını kazaların olmasına ve önlenmesine etki etme becerilerinin ötesinde yani kendi kontrollerinin dışında olduğunu inanmalarına yol açmıştır. Araştırma, risk alma davranışı ile sürüşten ve inançtan kaynaklanan nedenlerin motosiklet kullananların aktif trafik kazalarına karışmasına katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur.

YÖNTEM

Motosiklet ile rekreatif amaçlı seyahat eden gençleri konu alan bu araştırmanın amaçları aşağıda yer almaktadır.

1. MKRAD Ölçeğinin Türkçe geçerliğini ve güvenilirliğini test etmek
2. Motosiklet ile seyahat eden gençlerin risk alma davranışlarını değerlendirmek

Veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü 15 ifadeli MKRAD Ölçeği oluşturmaktadır. Bu ölçek, Ulleberg & Rundmo (2002) tarafından araç sürücüleri üzerine geliştirilmiş, Cheng

& Ng (2012) tarafından motosiklet kullanıcılarına uyarlanmıştır. Ölçekte yer alan “Trafikte sollama yaparken trafik kurallarını göz ardı edebilirim” ve “Trafikte sollama yaparken trafik kurallarını esnetebilirim” ifadeleri, Türkçeye çevrildiğinde aynı anlama geldiği düşünüldüğünden, alınan uzman görüşleri ile tek ifade olarak “Trafikte sollama yaparken trafik kurallarına uymayabilirim” şeklinde düzenlenmiştir. Böylelikle 14 ifade üzerinden veriler toplanmıştır. Araştırmada 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır. Anketin ikinci bölümü motosiklet kullanıcılarının demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Çevrimiçi formlar üzerinden oluşturan anket linki bireysel motosiklet kullanıcıları ile motosiklet gruplarına sosyal medya aracılığıyla gönderilmiş, bireylerden kendi motosiklet gruplarında anket formunu paylaşmaları istenmiştir. Araştırmanın örneklemini 18-40 yaş arasında aktif olarak motosiklet kullanan bireyler olarak oluşturmaktadır. Motosikleti günlük hayatında evinden işine veya okuluna gitme gibi sadece ulaşım aracı olarak kullanan ve 40 yaşın üzerindeki motosiklet kullanıcıları araştırma kapsamına alınmamıştır. Araştırmada örneklem sayısı G*Power 3.1 örneklem hesaplama robotu ile belirlenmiştir (Faul vd., 2007). Bu program örneklem sayısını %5 güven aralığında 305 olarak tespit etmiştir. Belirlenen örnekleme uygun olarak 2019 yılı Nisan ve Mayıs tarihleri arasında aktif olarak motosiklet kullanan 387 kişiden veriler toplanmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların Profili

Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu erkek (%95), lisans mezunu (%74), 18-30 yaş aralığında (%82) ve motosiklet kullanırken en az bir kez kaza yapmış (%71) motosiklet kullanıcılarından oluşmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlasının 1 - 4 yıldır motosiklet ile seyahat ettiği (%52), yılda 1 - 4 kez uzun yol seyahatine motosikletleri ile çıktıkları (%69) ve motosikletleri ile yılda 7.500 km’den fazla yol yaptıkları (%52) görülmüştür (Tablo 1).

Tablo 1: Motosiklet Kullanıcılarının Tanımlayıcı Özellikleri

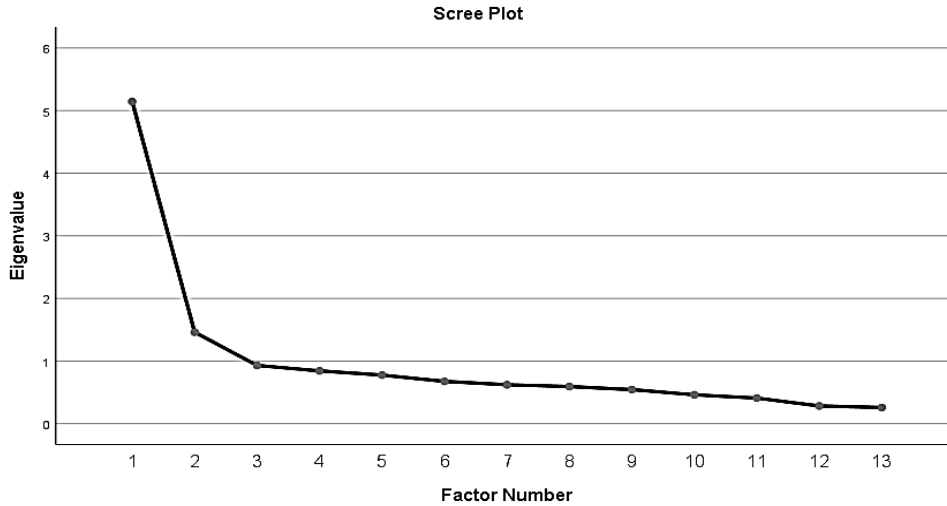
Özellikler	Sayı	Ortalama
Cinsiyet	Kadın	18
	Erkek	369
	Toplam	387
Eğitim Durumu	İlköğretim	5
	Lise	62
	Lisans	285
	Lisansüstü	35
	Toplam	387
Yaş	18-30	318
	31-40	69
	Toplam	387
Motosiklet ile Kaza Yapma	Evet	275
	Hayır	112
	Toplam	387
Motosiklet Kullanma Yılı	1-2	116

	3-4	85	22,0
	5-6	65	16,8
	7 ve üzeri	121	31,3
	Toplam	387	100,0
Uzun Yol Seyahati (Yıl)	1-2	154	39,8
	3-4	113	29,2
	5-6	55	14,2
	7 ve üzeri	65	16,8
	Toplam	387	100,0
Yapılan KM (Yıl)	1000 km ve altı	22	5,7
	1001-5000 km	87	22,5
	5001-7500 km	78	20,2
	7501-10000 km	88	22,7
	10001 km ve üzeri	112	28,9
	Toplam	387	100,0

Açıklayıcı Faktör Analizi

Araştırmada ölçekteki faktör sayısını belirlemek amacıyla Horn'un (1965) *Paralel Analizi* (HPA – Horn's Parallel Analysis), Velicer'in (1976) *Kısmi Minimum Ortalama Analizi* (MAP – Minimum Average Partial) ve Cattell'in (1966) *Çizgi Grafiği* (Scree Plot) (Şekil 1) kullanılmıştır. Tüm analizler ölçeğin iki faktörlü bir yapıda olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca AFA'da ölçekte öz değerleri 1'in üstünde olan iki faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. AFA'da *Temel Eksenler Faktör Analizi* (PAF – Principal Axis Factoring) (Fabrigar vd., 1999; Fabrigar & Wegener, 2012) ve döndürme yöntemi olarak *Promax* kullanılmıştır (Hair vd., 2014; Mvududu & Sink, 2013; Tabachnick & Fidell, 2015).

Şekil 1: Ölçeğin Çizgi Grafiği

MKRAD Ölçeğine yapılan AFA sonucunda ölçeğin geçerliği için kullanılan KMO değeri, .88 olarak bulunmuştur (Tablo 2). Bu değer Kaiser (1974)'in KMO

için yaptığı sınıflandırma temel alındığından çok iyi olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca ölçeğin yakınsak ve ayrımsama geçerlikleri de sağlanmıştır. Yakınsak geçerlik, ölçeğin ifadeleri arasındaki korelasyonun (faktör yüklerinin) .50'ye yakın veya üzerinde olması anlamına gelmektedir. Bu durum temel eksen faktör analizi yapılan çalışmalarda .30'a kadar makul bir değer olarak görülmektedir. Çalışmada ifadelerin büyük çoğunluğunun .50'nin üzerinde olduğu görülmektedir, bu nedenle ölçeğin yakınsak geçerliği sağlanmıştır. Ayrımsama geçerliği, faktörler arasındaki korelasyonun .30 ila .60 arasında olmasını ifade etmektedir. Çalışmada güvensiz sürüş davranışı ile hızlı sürüş davranışı arasındaki korelasyon katsayısı .59 olduğundan ayrımsama geçerliği de sağlanmıştır (DeVellis, 2017; Hair vd., 2014). Bununla birlikte ölçeğin güvenilirliği için kullanılan Cronbach'ın alfa değeri (α), .87 olarak bulunmuştur (Tablo 2). Bu değer Hair vd.nin (2014) Cronbach alfa için yeterli olarak belirttiği düzeyin üstünde çıkmıştır.

Tablo 2: Faktör Analizi

Faktör/İfade	Faktör Yüğü	Öz Değer	A. Varyans	Ort.	α
Faktör 1: Güvensiz Sürüş Davranışı		5,143	39,564	1,80	.78
Başkalarına yeterince sert olduğumu göstermek için motosikleti hızlı kullanabilirim.	,863			1,62	
Başkalarına motosiklet kullandığımı göstermek için motosikleti hızlı kullanabilirim.	,854			1,63	
Başkalarının beklediği gibi motosikleti dikkatsiz bir şekilde kullanabilirim.	,609			1,40	
Arkadaşlarımın baskısı nedeniyle trafik kurallarına uymayabilirim.	,564			1,55	
Karşı cinsin hoşlandığını düşündüğüm için motosikleti hızlı kullanabilirim.	,554			1,79	
Trafik kurallarının çok karmaşık olduğunu düşündüğümden dolayı uymayabilirim.	,530			1,78	
Önümdeki taşıtlara çok yakın bir şekilde motosiklet kullanabilirim.	,396			2,09	
Tek yönlü bir caddede ters tarafa doğru motosiklet kullanabilirim.	,344			2,01	
Faktör 2: Hızlı Sürüş Davranışı		1,462	11,809	3,43	.80
Şehir içi yollarda hız sınırlarını aşabilirim.	,834			3,28	
Şehir dışı yollarda hız sınırlarını aşabilirim.	,804			3,79	
Hız sınırında motosiklet kullanırken sollama yapabilirim.	,521			3,83	
Trafikte sollama yaparken trafik kurallarına uymayabilirim.	,494			2,41	
Sarıdan kırmızıya dönmek üzere olan trafik ışıklarından geçebilirim.	,335			2,82	

AFA sonucunda ölçeğin toplam açıklanan varyansı .51 olarak ortaya çıkmıştır. Bu değerlerin Comrey & Lee (1992) için çok iyi düzeyde, Hogarty vd.'ne (2005) göre geniş düzeyde, Hair vd. (2014) ile Tinsley & Tinsley'e (1987) göre ise kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir. Faktör yüklerinin sınırını belirlemek

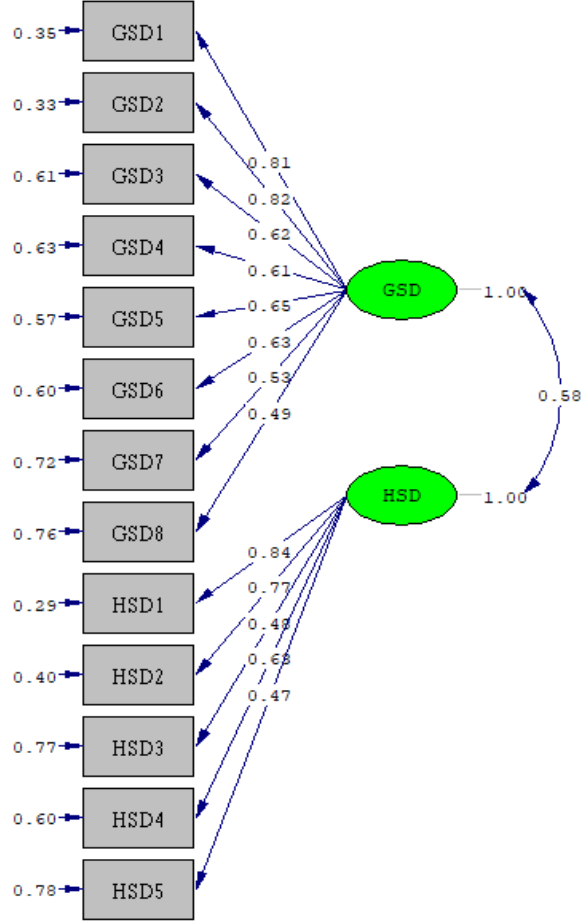
amacıyla Norman ve Streiner'in (1998) formülü ($x = \frac{5,152}{\sqrt{N-2}}$) kullanılmıştır (N: örneklem sayısı). Bu formül .26'nın üstündeki ifadelerin araştırmadan çıkarılmamasını önermektedir. Ölçekteki "Boş bir yolda kırmızı ışığı dikkate almayabilirim" ifadesinin faktör yükü istenilen düzeyin altında gerçekleştiği için analizlerden çıkarılmıştır (Hair vd., 2014; Tabachnick & Fidell, 2015). Bu nedenle MKRAD Ölçeği AFA sonucunda iki faktör 13 ifade olarak gerçekleşmiştir. Ulleberg & Rundmo (2002) ve Cheng & Ng (2012) tarafından geliştirilen orijinal ölçek ise 15 ifade ve tek faktörlü yapıdadır.

Ölçeğin ölçüt geçerliliğinin için belirlenebilmesi için yordama geçerliliği değerlendirilmiştir. Yordama geçerliliği için önce ölçeğin toplam madde katsayısının ölçek ifadeleriyle olan korelasyonuna, sonrasında ölçeğin iki boyutu arasındaki regresyon katsayısına bakılmıştır. Bu doğrultuda ölçeğin toplam madde katsayısı ile ölçek ifadelerinin korelasyonu 0.49 ila 0.72 arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Regresyon analizinde ise güvensiz sürüş davranışının hızlı sürüş davranışı üzerinde pozitif, anlamlı ve yüksek bir etkisinin olduğu bulunmuştur ($R^2 = 0.36$, $\beta = 0.82$). Bu analizler sonucunda ölçeğin yordama geçerliliği sağlanmıştır.

Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çalışmada AFA'da elde edilen ifadelerin ve faktörlerin ulaşılmak istenen modele uygunluğunu test etmek amacıyla birinci düzey DFA yapılmıştır (Şimşek, 2007). DFA, önceden sınırlandırılmış bir yapının model olarak doğrulanması amacıyla da yapılmaktadır (Çokluk vd., 2016). Bu doğrultuda AFA'da elde edilen güvensiz sürüş davranışı ve hızlı sürüş davranışı faktörleri için birinci düzey DFA uygulanmıştır (Şekil 2).

Şekil 2: Birinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi

Chi-Square=300.03, df=64, P-value=0.00000, RMSEA=0.098

Çokluk vd. (2016) t-değerlerinin 1.96'yı aştığında .05 düzeyinde, 2.56'yı aştığında .01 düzeyinde makul olduğunu, standardize edilmiş yük değerlerinin ise .90'dan daha düşük olması gerektiğini belirtmektedir. Tablo 3'te görüleceği üzere DFA sonucunda elde edilen standardize edilmiş yük ve t-değerleri istenilen düzeyin üzerindedir.

Tablo 3: DFA Sonuçları

Faktör/İfade	Std. Ed. Yükler	t-değeri	R ²
Faktör 1: Güvensiz Sürüş Davranışı			
GSD 1. Başkalarına yeterince sert olduğumu göstermek için motosikleti hızlı kullanabilirim.	0.72	15.22	0.65
GSD 2. Başkalarına motosiklet kullandığımı göstermek için motosikleti hızlı kullanabilirim.	0.73	15.48	0.67

GSD 3. Başkalarının beklediği gibi motosikleti dikkatsiz bir şekilde kullanabilirim.	0.63	12.98	0.39
GSD 4. Arkadaşlarımın baskısı nedeniyle trafik kurallarına uymayabilirim.	0.60	12.15	0.37
GSD 5. Karşı cinsin hoşlandığını düşündüğüm için motosikleti hızlı kullanabilirim.	0.65	13.38	0.43
GSD 6. Trafik kurallarının çok karmaşık olduğunu düşündüğümden dolayı uymayabilirim.	0.67	14.06	0.40
GSD 7. Önümdeki taşıtlara çok yakın bir şekilde motosiklet kullanabilirim.	0.58	11.71	0.28
GSD 8. Tek yönlü bir caddede ters tarafa doğru motosiklet kullanabilirim.	0.54	10.62	0.24
Faktör 2: Hızlı Sürüş Davranışı			
HSD 1. Şehir içi yollarda hız sınırlarını aşabilirim.	0.68	13.47	0.71
HSD 2. Şehir dışı yollarda hız sınırlarını aşabilirim.	0.59	11.04	0.60
HSD 3. Hız sınırında motosiklet kullanırken sollama yapabiliyim.	0.46	8.48	0.23
HSD 4. Trafikte sollama yaparken trafik kurallarına uymayabilirim.	0.75	15.08	0.40
HSD 5. Sarıdan kırmızıya dönmek üzere olan trafik ışıklarından geçebilirim.	0.54	10.23	0.22

Lisrel uygulamasında yapılan ilk modelde iki modifikasyon önerisi verilmiştir. İlk doğrulayıcı faktör analizi modelinde uyumluluk rakamları kabul edilebilir düzeyde olmasına rağmen önerilen modifikasyonların ikisi yapılmıştır. Hem güvensiz sürüş davranışı (GSD 1, GSD 2) hem de hızlı sürüş davranışı (HSD 1, HSD 2) faktörlerinin birinci ve ikinci ifadelerine modifikasyon yapılmıştır. Modifikasyon sonrası ortaya çıkan uyumluluk endeksleri Tablo 4'te gösterilmektedir. Araştırma modelinin uyumluluk endeksleri incelendiğinde endeks değerlerin büyük çoğunluğunun mükemmel uyum endeksinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: Teorik Model için Model Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Endeksi	Kabul Edilebilir Uyum	Mükemmel Endeksi	Uyum Model	Modifikasyon Sonrası
RMSEA	$0.050 \leq RMSEA \leq 0.10$	$0.000 \leq RMSEA < 0.50$	0.098	0.075
NFI	$0.90 \leq NFI$	$0.95 \leq NFI$	0.93	0.95
NNFI	$0.90 \leq NNFI$	$0.95 \leq NNFI$	0.93	0.96
CFI	$0.95 \leq CFI$	$0.97 \leq CFI$	0.95	0.97
GFI	$0.85 \leq GFI$	$0.90 \leq GFI$	0.90	0.93
AGFI	$0.85 \leq AGFI$	$0.90 \leq AGFI$	0.85	0.89
Ki-Kare			300.03	196.29
Serbestlik Derecesi			64	62
Ki-kare/sd	$0 < \chi^2/sd < 5$	$2 < \chi^2/sd < 3$	4,68	3,16
P Değeri			0.0000	0.00000
			0	
			(<0.05)	(<0.05)

AGFI (Adjusted Goodness-of-Fit-Index), **CFI** (Goodness-of-Fit-Index), **NFI** (Normed Fit Index), **NNFI** (Non-normed Fit Index), **RMSEA** (Root Mean Square Error of Approx.)

Araştırmanın temel amaçlarından biri de motosiklet ile seyahat eden gençlerin risk alma davranışlarını değerlendirmektir. Yapılan frekans analizi sonucunda rekreatif amaçlı seyahat eden genç motosiklet kullanıcılarının trafik kurallarına uymaya özen gösterdiği ve risk almaktan kaçındıkları görülmüştür (Tablo 2). Özellikle motosiklet kullanırken başkalarından etkilenmedikleri, gösteriş yapmak için risk almadıkları ve güvenli sürüşe önem verdikleri ortaya çıkmıştır (Ort. 1,80). Katılımcıların hızlı sürüş konusundaki ortalamaları güvensiz sürüş davranışına göre daha yüksektir (Ort. 3,43). Özellikle şehir içi ve şehir dışı yollarda ve sollama yaparken motosikleti hızlı kullanma eğiliminde oldukları belirlenmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı MKRAD Ölçeğini Türkçeye uyarlayarak geçerlik ve güvenilirliğini test etmektir. Bu kapsamda yapılan AFA ve DFA sonucunda ölçeğin Türkçe geçerliği sağlanmıştır. Diğer araştırmalarda 15 ifadeli olan ölçek tek faktörlü bir yapıda analiz edilirken (Cheng & Ng, 2012; Ulleberg & Rundmo, 2002) bu çalışmada ölçeğin “Güvensiz sürüş davranışı” ve “Hızlı sürüş davranışı” olmak üzere iki faktör ve 13 ifade olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Çalışmada ilk olarak ölçeğin yapı geçerliğinin sağlanması için AFA yapılmıştır. Bunun sonucunda bulunan açıklanan toplam varyans değeri yapı geçerliğini sağlamak için istenilen düzeyin üstünde olduğundan ölçeğin yapı geçerliği sağlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğinde önemli olan ayırimsama (faktörler arası korelasyon) ve yakınsak (faktör yükleri) geçerlikler için gerekli koşullar da istenilen düzeyin üzerindedir. İkinci olarak AFA sonucunda elde edilen ifadelerin ve faktörlerin ulaşılmak istenen modele uygunluğunu test etmek amacı ile birinci düzey DFA yapılmıştır. Çalışmanın güvenilirliğini test etmek için ölçeğin hem genel güvenilirlik değerlerine hem de AFA sonucunda ortaya çıkan faktörlerin (parça güvenilirliği) güvenilirlik değerlerine bakılmıştır. Bunun sonucunda Cranbach’ın alfa değerlerinin istenilen düzeyin üzerinde olduğu görüldüğünden çalışmanın güvenilirliği sağlanmıştır. Böylelikle MKRAD Ölçeğinin rekreatif amaçlı seyahat eden genç motosiklet kullanıcılarının risk alma davranışlarını geçerli ve güvenilir bir şekilde yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada motosiklet ile rekreatif amaçlı seyahat eden bireylerin risk almaya yönelik davranışları da ortaya konmuştur. Araştırmaya katılan motosiklet kullanıcılarının risk almaya eğilimli olmadıkları, güvenliklerini ön plana alarak seyahat ettikleri ve riskli davranışlardan kaçındıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte hızlı motosiklet kullanma eğilimi diğer riskli davranışlara göre daha yüksek bir ortalamaya sahiptir ancak bu kullanıcıların oranı yüksek değildir. Literatürde yer alan araştırmalar da motosiklet kullanan gençlerin hız yapmaya meyilli olduklarını ortaya koymaktadır (Cheng & Ng, 2012; Trimpop, 1994; Turner & McClure, 2003; Ulleberg & Rundmo, 2002). Yontar & Aras (2018), motosiklet kullanıcılarının hız yapma nedenlerini güvenli sürüş için diğer taşıtlardan uzak durma, bir yere yetişme, heyecan yaşama ve diğer araçları sollama olarak tespit etmiştir. Bu araştırma

rekreasyon amaçlı seyahat edenleri ele aldığı için bir yere yetişmekten ziyade diğer taşıtlardan uzaklaşma, heyecan yaşama ve diğer araçları sollama gibi nedenlerden dolayı hız yapıldığı düşünülmektedir. Bununla birlikte genç motosiklet kullanıcıları arasında yarış motosikletlerinin daha yaygın tercih edilmesinden ötürü bu motosikletleri kullananların daha hızlı sürüş yapmaya eğilimli oldukları tahmin edilmektedir (Bjørnskau vd., 2012). Çünkü yüksek güçlü motosikletlerin performans özelliklerinin risk almayı tetiklediği ve riskli davranışları azaltmayı zorlaştırdığı belirtilmektedir (Haworth, 2012).

Risk alma davranışları üzerine yapılan geçmiş araştırmalarda hem araç hem de motosiklet kullanan gençlerin bazı riskli davranışlar sergiledikleri tespit edilmesine rağmen (Cheng & Ng, 2012; Turner & McClure, 2003; Ulleberg & Rundmo, 2002; Ulleberg & Rundmo, 2003) bu çalışmada genç motosiklet kullanıcılarının riskli davranışlardan kaçındıkları görülmüştür. Bu durumun nedeninin örneklem grupları arasındaki kişilik, kültür, yaş ve eğitim seviyesi gibi farklılıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Örneğin, araştırmaya katılan motosiklet kullanıcılarının genel olarak yüksek eğitimli olmalarının kişilerin motosiklet kullanırken daha az risk almalarında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte geçmiş araştırmalar motosikleti günlük hayatında ulaşım aracı olarak kullanan bireylere odaklanırken (Cheng & Ng, 2012; Turner & McClure, 2003) bu araştırmada motosikleti rekreatif amaçlı kullanan motosiklet kullanıcıları ele alınmıştır. Bu nedenle de bu gruplar arasında risk alma davranışları bakımından farklılıklar söz konusudur. Araştırmaya katılan bireylerin risk alma davranışı sergilememesinin diğer bir nedeni motosiklet kazaları sonucunda ağır yaralanma veya ölüm vakalarının yüksek olması (Chen & Chen, 2011; Cheng & Ng, 2012; Fischhoff vd., 1978; Trimpop, 1994) olarak tahminlenmektedir. Motosiklet kazaları, ağır yaralanmalara veya ölümcül sonuçlara neden olabildiği için (Haworth, 2012; Theofilatos & Yannis, 2014) katılımcıların motosikleti daha kontrollü ve güvenli kullandığı söylenebilir. Risk dengeleşim teorisi (Wilde, 1998) de bireylerin algıladıkları risk düzeyinin tolere edebilecekleri riskten fazla olduğunda riskten kaçınarak daha tedbirli davrandıklarını savunmaktadır.

Bu çalışmada katılımcıların risk alma davranışları kendi beyanlarına dayanmaktadır, dolayısıyla katılımcıların beyanları dışındaki davranışların ölçülmesi mümkün olmamıştır. Bununla birlikte motosiklet kullanımında risk alma davranışları ölçeği rekreatif amaçlı motosiklet kullanan gençler üzerine uygulanmıştır. Son yıllarda rekreatif amaçlı motosiklet kullanan kadın sayısı artmasına rağmen motosikletin halen erkekler tarafından daha fazla tercih edilmesi (Bjørnskau vd., 2012; Chen & Chen, 2011; Cheng & Ng, 2012; Haworth, 2012; KPMG, 2018; Yontar & Aras, 2018) araştırmanın sınırlılıklarından birisini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu araştırmaya katılan motosiklet kullanıcılarının büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışma yalnızca gençler üzerine odaklanmıştır ve motosiklet türlerine veya silindir hacimlerine göre bir ayırım yapılmamıştır. Bu doğrultuda motosiklet tür ve silindir hacmi de risk alma davranışları üzerinde etkili olabildiği için (Bjørnskau vd., 2012) ileride yapılacak

çalışmalarda kadınlar ve erkekler arasında karşılaştırmalar yapılması, motosiklet kullanıcılarının yaş aralığının genişletilmesi ve kullanılan motosiklet türleri ile silindir hacimleri temel alınarak karşılaştırmalar yapılması önerilmektedir. Böylelikle motosiklet kullanımında risk alma ve riskten kaçınma davranışları konusunda daha kapsamlı sonuçlar ortaya konması beklenmektedir.

Motosiklet kullanımında erkek kullanıcılar çoğunlukta olduğu ve bu çalışmada gençler üzerine odaklanıldığı için değişkenler arası ilişkiler incelenmemiş yalnızca ölçek uyarlama çalışması yapılmıştır. İleriki çalışmalarda uygun örneklemeler ile değişkenler arasındaki ilişkilerin de ele alınması önerilmektedir. Gelecek araştırmalarda hem araç hem de motosiklet kullanıcıları arasında farklı örneklem grupları üzerine yapılacak çalışmaların risk alma davranışları bağlamında literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte heyecan arayışı, öfke, saldırganlık, kuralsızlık ve empati kurma gibi kişilik özellikleri ile kültürel inançlar, değerler ve dünya görüşü gibi değişkenler riskli davranış sergilemenin önemli nedenleri arasında sayılmakta ve insanların riskleri nasıl deneyimlediğini ve yorumladığını belirlemektedir (Delhomme vd., 2012; Renn & Rohmann, 2000; Ulleberg & Rundmo, 2003). Bu nedenle gelecek çalışmalarda motosiklet kullanıcılarının risk alma davranışları üzerine etki eden faktörlerin göz önünde bulundurulması ve ülkeler arası karşılaştırmalar yapılarak risk alma tipolojisi oluşturulması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Alavcı, T., Gümüş, G., Tekin, M. E., Tekeş, B. & Üzümcüoğlu, Y. (2021). Kişilik özellikleri ve risk algısının motosiklet kullanım tarzı ile ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 299-320.

Ardahan, F. & Güleç, S. (2020). Bireyleri motosiklet kullanmaya motive eden faktörlerin çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73), 237-253.

Arslan, T. & Sağlam, S. (2017). Antakya'da meydana gelen motosiklet kazalarının incelenmesi. *Uludağ University Journal of The Faculty of Engineering*, 22(3), 263-276.

Bjørnskau, T., Nævestad, T. O. & Akhtar, J. (2012). Traffic safety among motorcyclists in Norway: A study of subgroups and risk factors. *Accident Analysis and Prevention*, 49, 50-57.

Cattell, R. B. (1966). The Scree Test for the number of factors. *Multivariate Behavioral Research*, 1(2), 245-276.

Chang, F., Xu, P., Zhou, H., Lee, J. & Huang, H. (2019). Identifying motorcycle high-risk traffic scenarios through interactive analysis of driver behavior and traffic characteristics. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 62, 844-854.

Chen, C. F. & Chen, C. W. (2011). Speeding for fun? Exploring the speeding behavior of riders of heavy motorcycles using the theory of planned behavior and psychological flow theory. *Accident Analysis and Prevention*, 43, 983-990.

Cheng, A. S. K. & Ng, T. C. K. (2012). Risky driving and the perception of motorcycle accident causes among Chinese motorcyclists in Hong Kong. *Traffic Injury Prevention*, 13, 485-492.

Clarke, D. D., Ward, P., Bartle, C. & Truman, W. (2007). The role of motorcyclist and other driver behaviour in two types of serious accident in the UK. *Accident Analysis & Prevention*, 39(5), 974-981.

Comrey, A. L. & Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis*. New Jersey: Psychology Press.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

Delhomme, P., Chaurand, N. & Paran, F. (2012). Personality predictors of speeding in young drivers: Anger vs. sensation seeking. *Transportation Research*, 15, 654-666.

DeVellis, R. B. (2017). *Ölçek geliştirme kuram ve uygulamalar*. T. Totan (Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Fabrigar, L. R. & Wegener, D. T. (2012). *Exploratory factor analysis understanding statistics*. New York: Oxford University Press.

Fabrigar, L. R., Wegener, D. T., MacCallum, R. C. & Strahan, E. J. (1999). Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. *Psychological Methods*, 4(3), 272-299.

Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A. G. & Buchner, A. (2007). G*Power 3: A flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods*, 39(2), 175-191.

Fischhoff, B, Slovic, P., Lichtenstein, S., Read, S. & Combs, B. (1978). How safe is safe enough? A psychometric study of attitudes towards technological risks and benefits. *Policy Sciences*, 9, 127-152.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis*. Edinburg: Pearson.

Haworth, N. (2012). Powered two wheelers in a changing world—Challenges and opportunities. *Accident Analysis and Prevention*, 44, 12-18.

Horn, J. L. 1965. A rationale and test for the number of factors in factor analysis. *Psychometrika*, 30(2), 179-185.

Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31-36.

KPMG (2018). *Türkiye motosiklet sektörü*.
<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/04/turkiye-motosiklet-sektoru.pdf>, (Erişim tarihi: 04.03.2020).

Malfetti, J. L., Rose, P. R., DeKorp, N. A. & Basch, C. E. (1989). *The young driver attitude scale. The Development and field testing of an instrument to measure young drivers' risk-taking attitudes*. New York: New York Teachers College, Columbia University.

Mannering, F. L. & Grodsky, L. L. (1995). Statistical analysis of motorcyclists' perceived accident risk. *Accident Analysis & Prevention*, 27(1), 21-31.

Mvududu, N. H. & Sink, C. A. (2013). Factor analysis in counseling research and practice. *Counseling Outcome Research and Evaluation*, 4(2), 75-98.

Norman, G. R. & Streiner, D. L. (1998). *Biostatistics - The bare essentials*. Hamilton: B.C. Decker Inc.

Renn, O. & Rohrmann, B. (2000). Cross-cultural risk perception research: State and challenges. O. Renn & B. Rohrmann (Ed.), *Cross-cultural Risk Perception - A Survey of Empirical Studies* içinde (ss. 211-233). Dordrecht: Springer Science+Business Media.

Rohrmann, B. (2000). Cross-cultural studies on the perception and evaluation of hazards. O. Renn & B. Rohrmann (Ed.), *Cross-cultural Risk Perception - A Survey of Empirical Studies* içinde (ss. 103-143). Dordrecht: Springer Science+Business Media.

Simpson, J. C., Wilson, S. & Currey, N. (2015). motorcyclists' perceptions and experiences of riding and risk and their advice for safety. *Traffic Injury Prevention*, 16, 159-167.

Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş temel ilkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.

Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı*. M. Baloğlu (Çe. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Theofilatos, A. & Yannis, G. (2014). Relationship between motorcyclists' attitudes, behavior, and other attributes with declared accident involvement in Europe. *Traffic Injury Prevention*, 15, 156-164.

Tinsley, H. E. & Tinsley, D. J. (1987). Uses of factor analysis in counseling psychology research. *Journal of Counseling Psychology*, 34(4), 414-424.

Trimpop, R. M. (1994). *The psychology of risk taking behavior*. Netherlands: Elsevier Science.

Turner, C. & McClure, R. (2003). Age and gender differences in risk-taking behaviour as an explanation for high incidence of motor vehicle crashes as a driver in young males. *Injury Control and Safety Promotion*, 10(3), 123-130.

TÜİK (2018). *Motorlu kara taşıtları, Mart 2018*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27645>, (Erişim tarihi: 04.03.2020).

Ulleberg, P. & Rundmo, T. (2002). Risk-taking attitudes among young drivers: The psychometric qualities and dimensionality of an instrument to measure young drivers' risk-taking attitudes. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43, 227-237.

Ulleberg, P. & Rundmo, T. (2003). Personality, attitudes and risk perception as predictors of risky driving behaviour among young drivers. *Safety Science*, 41, 427-443.

Velicer, W. F. (1976). Determining the number of components from the matrix of partial correlations. *Psychometrika*, 41(3), 321-327.

Wilde, G. J. S. (1998). Risk homeostasis theory: An overview. *Injury Prevention*, 4, 89-91.

Yates, J. F. & Stone, E. R. (1992). The risk construct. J. F. Yates (Ed.), *Risk-taking Behavior* içinde (ss. 1-25). Chichester, England: Wiley.

Yontar, İ. G. & Aras, B. B. (2018). Motosiklet kullanımının kentsel trafik güvenliği üzerine etkisi: İzmir üzerine bir araştırma. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 611-640.

Yayın Geliş Tarihi: 08.01.2021
Yayına Kabul Tarihi: 19.08.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.856838

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1329-1356
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ANAOKULLARININ FİZİKSEL VE SOSYAL ERİŞİLEBİLİRLİK ÖLÇÜMÜ: KONAK MAHALLELERİ (İZMİR) ÖRNEĞİ

Zeynep Melike SAYIN*
Gamze ALTINDAŞ**
Fatma ŞENOL***

Öz

Okul öncesi eğitim, çocukların gelecekte başarılı ve yaşam kalitesi yüksek bireyler olmalarına katkı sağlarken, özellikle annelerinin ücretli iş gücüne katılımını etkileyen önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerle, okul öncesi eğitim ülkemizde ve dünyada bir sosyal politika aracı olarak ele alınmaktadır. Bu çalışma İzmir İlinin Konak İlçesindeki anaokullarına çevre mahallelerin erişilebilirliğini, iki coğrafi (ilçe ve mahalle) düzeyde fiziksel ve sosyal erişilebilirlik açısından Coğrafi Bilgi Sistemleri araçlarıyla incelemektedir. Birinci aşama olan ilçe ölçeğinde fiziksel erişilebilirlik, anaokullarının coğrafi konumları ve sunduğu olanaklar, mahallelerin yaş grupları, eğitim temelli özellikleri ve satın alma güçleri, alanın genel topoğrafik eğimi ve anaokullarının hizmet alanlarını tespit eden ağ analizi ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında anaokullarının fiziksel ve sosyal erişilebilirlik ölçümü, okulların sunduğu eğitim ve mekânsal olanaklar, aylık ücret, toplu taşıma araçları ile okullara erişimin maliyet ve yolculuk süresi açısından değerlendirilmesini kapsamaktadır. Çalışma, fiziksel ve sosyal erişilebilirlik açısından anaokullarının yer seçimleri için değerlendirmeler ve öneriler ile sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitim, Fiziksel ve Sosyal Erişilebilirlik, Mahalle, Kadınların İş Gücüne Katılımı.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Sayın, Z. M., Altındaş, G., Şenol, F. (2021). Anaokullarının fiziksel ve sosyal erişilebilirlik ölçümü: Konak mahalleleri (İzmir) örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1329-1356.

* Yüksek Şehir Plancısı, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ORCID: 0000-0003-3695-9718, zeymelsay@gmail.com.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ORCID: 0000-0002-0210-3543, gamzealtindas@iyte.edu.tr.

* Doç. Dr., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ORCID: 0000-0001-5338-7294, fatmasenol@iyte.edu.tr.

PHYSICAL AND SOCIAL ACCESSIBILITY MEASUREMENT OF PRESCHOOLS: CASE STUDY OF KONAK'S NEIGHBORHOODS (İZMİR)

Abstract

While preschool education contributes to children being more successful individuals with high quality of life in the continuation of their education life, it also emerges as an important factor in women's (mother's) participation in the labor force. In this respect, preschool education is considered a social policy tool in our country and in the world. This study examines the accessibility of preschools to the neighborhoods in Konak District of İzmir Province in terms of physical and social accessibility at two geographical levels (district and neighborhood) and by using various tools of Geographic Information Systems. In the first stage, the Konak District scale, physical accessibility was evaluated with the geographical location and opportunities of preschools, age groups of the neighborhoods, educational-based features, and purchasing power, the general topographic slope of the area, and service areas of the preschools by network analysis. In the second stage of the study, the social and physical accessibility of preschools is evaluated in terms of educational and spatial opportunities offered by schools, monthly fees, cost of accessing schools by public transportation, and travel time. The study was concluded with evaluations and suggestions for the location of preschools in terms of physical and social accessibility.

Keywords: Pre-school Education, Physical and Social Accessibility, Neighborhood, Woman's Participation in the Labor Force.

GİRİŞ

Çocukların okul öncesi bakım ve eğitimleri, geleceğin sağlıklı birey ve toplumlarını geliştirmek için önemlidir. Ayrıca bu bakım ve eğitimin hane dışında ve kurumlar vasıtasıyla verilmesinin, özellikle kadınların ücretli işgücüne katılımını desteklemesi beklenir. Okul öncesi çocuklara yönelik kurumsallaşmış bakım ve eğitimin önemi ülkemizin sosyal politikalarının bir parçası olarak gelişirken, çocuklar arasında bu kurumlara erişilebilirliğin eşitsizliklere varan düzeyde farklılaşması sadece Türkiye'ye özgü değildir. Bu farklılıkları şekillendiren coğrafi, mekânsal ve sosyo-ekonomik etmenlerin ortaya konması, ilgili sosyal politikaların çözümlere yönelik gelişimini destekleyecektir.

İzmir'in Konak İlçesi mahalleleri örneğinde gelişen bu çalışma, mahallelerin coğrafi ve sosyo-demografik özelliklerine bağlı olarak anaokullarına erişilebilirliğin mahalleler arasında nasıl farklılaştığını analiz ederek sorgulamaktadır. Mahalle düzeyindeki 2018 yılı nüfus özelliklerine (0-2 ve 3-5 yaş grupları ile üniversite mezunu kadın nüfusu oranları ve satın alma gücü) ve anaokullarının konum, fiziksel ve mali özelliklerine dair verileri içeren ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tabanlı uygulamalar ile oluşturulan analizler, fiziksel ve sosyal erişilebilirlik kavramlarına dayanarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeler ile anaokulu yer seçimlerinin özellikle sosyal erişilebilirliği nasıl etkilediğine dair yorumlar yapılmakta ve öneriler geliştirilmektedir. Çalışmanın ilk aşaması, Konak İlçesindeki tüm devlet ve özel

anaokullarının konumları ve yürüme mesafelerini analiz ederek okulların fiziksel erişilebilirliğini hizmet alanı olarak ölçmektedir. Ayrıca ölçülen fiziksel erişilebilirlik sonuçları mahallelerin nüfus özellikleri (anaokulu dönemi yaş grubu nüfusu, satın alma gücü seviyeleri ve üniversite mezunu kadın nüfusu oranı) ve anaokulunun fiziksel ve mali koşullarına bağlı olarak değerlendirilerek, mevcut okulların sosyal erişilebilirliğine dair bulgular ortaya koymaktadır. Burada fiziksel erişilebilirlik (mekânsal erişim veya ulaşılabilirlik) için anaokuluna yürüyerek erişim öncelikli alınmıştır. Anaokullarının fiziksel ve mali koşullarını ölçmek için ise, okulun sunduğu eğitim ve mekânsal olanaklar ile aylık ücretlerini ele alan bir puanlama sistemi geliştirilmiş ve okulların “kalite” seviyelerine göre coğrafi dağılımları değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci aşaması, yürüme mesafesinde anaokulu bulunmayan ve satın alma gücü düşük mahallelerdeki hane halkının Konak İlçesindeki anaokullarına ulaşmak için toplu taşıma araçlarını kullanmaları durumunda, karşılaştıkları asgari zaman ve finansal maliyetleri tespit etmek için seçilen (kadın eğitim seviyesi yüksek) bir mahalle düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

Makale kapsamında okul öncesi kurumsal eğitim ve bakımın önemi, erişilebilirlik tanımları ve uygulamaları, yurtdışı ve Türkiye örneklerinde okul öncesi eğitim kurumlarına erişilebilirliği şekillendiren etmenleri içeren bir literatür incelemesi sunulmaktadır. Çalışma alanı ve araştırma yöntemlerinin tanıtılmasından sonra, anaokullarına fiziksel ve sosyal erişilebilirliği değerlendirmeye yönelik analizler ve edinilen bulgular aktarılmaktadır. Sonuç bölümü, elde edilen bulguları sosyal politikalar açısından değerlendirmeye ve öneriler geliştirmeye yöneliktir.

OKUL ÖNCESİ KURUMSAL EĞİTİM, OLANAKLAR VE ERİŞİLEBİLİRLİK

Okul Öncesi Eğitimin Önemi

Okul öncesi yaş grubundaki çocuklar, yaşlarına bağlı olarak bedensel, bilişsel ve zihinsel gelişimleri açısından kritik bir noktadadır. Okul öncesi eğitim sistemleri, geleceğin bireyleri olarak çocukların potansiyellerini ortaya çıkarmada yardımcıdır. Bu potansiyellerin çocukların kendilerine ve topluma katkı sağlayacak olumlu yönleriyle ortaya çıkarılmasının önemi, bu yaş dönemlerindeki eğitim ve bakımın kurumsal boyutuna vurgu yapmaktadır. Bu noktada okul öncesi eğitim kurumları, çocukların bedensel, bilişsel ve zihinsel özelliklerinin sağlıklı olarak gelişmesini sağlaması açısından önemlidirler. Ayrıca, çocukların sonraki eğitim seviyelerine adaptasyonlarını kolaylaştırmaktadırlar. Dünya Eğitim Raporu (1996), erken dönem eğitimin sonraki eğitim dönemlerini olumlu etkileyerek yaşam kalitesini arttırdığını belirtmektedir (Altıparmak & Eser, 2007, s. 31).

Okul öncesi eğitimi diğer eğitim seviyelerinden farklı değerlendirmek gerekmektedir. Okul öncesi eğitimin amacı, çocuğun bir diplomaya ulaşmasını sağlamak değildir; çocuğun bu kurumlarda sunulan çeşitli hizmetlere ulaşmasını sağlamaktır. Ayrıca bunu değerlendirirken okul öncesi eğitim içerisinde bulunan

çocuğun bağımsız olmadığı ve çocuğun bakımından sorumlu aile veya hane halkının da bu eğitimin bir parçası olduğu göz ardı edilmemelidir (Seliverstova, 2006, s. 29).

Okul öncesi eğitimi hane halkı açısından değerlendirdiğimizde bu eğitim seviyesini önemli kılan sebeplerden bir diğeri aile kurumu ve aile kurumundaki rollerin zaman içerisindeki değişimidir. Ebeveynlerin iş hayatında harcadıkları zamandaki artış nedeni ile çocuklar için gerekli eğitim alanı ve sosyal alan evde yeteri kadar sağlanamamaktadır. Bu yetersizliği giderebilmek için okul öncesi eğitim kurumları devreye girmektedir (Güleş, 2013, s. 12). Çocuğun okul öncesi eğitimi ve aile kurumu arasındaki diğeri bir ilişki, okul öncesi eğitimin kurumsallaşması ile kadınların ücretli işgücüne katılımı ve ekonomik bağımsızlıkları arasında bağlantı bulunmasıdır. Kurumsal eğitim, çocuğun doğumu ve bakımını desteklediği için bu kurumsallaşmanın kadın istihdamını kontrol etmenin bir aracı olarak geliştiği ifade edilmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2013, s. 282). Gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlik rakamlarına bakıldığında işsiz kadın sayısının yüksek olduğu gözlemlenmekte, bu da ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile kadınların iş gücüne katılımları arasında bir bağlantının olduğunu göstermektedir (Altunöz, 2018, s. 209). Bu gözlem dolaylı olarak okul öncesi kurumsal eğitim ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında bir bağlantı olduğunu önermektedir.

Türkiye’de okul öncesi eğitim ve kadın nüfusu istihdamı arasındaki ilişki sosyal politikalar düzeyinde önemsenmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 2014 yılında hazırladığı “Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi” raporuna göre, bekar kadınlar arasında işgücüne katılım oranı evli kadınlara göre daha yüksektir. Kadınlar evlilik ile işgücü piyasasını terk etmektedirler. Küçük çocuk sahibi olan hanelerde yaşayan 25-49 yaş arası kadınlar ile küçük çocuk sahibi olmayan hanelerde yaşayan 25-49 yaş arası kadınlar arasında ücretli işgücüne katılım oranları çok belirgin olarak farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar, hanede bulunan küçük çocuğun bakımının kadınların işgücüne katılımını engelleyici bir unsur olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Raporda, 35-44 yaş aralığındaki kadınlar çocuğunu okul çağına getiren kadınlar olarak ele alınmaktadır. İstatistikler ile bu yaş grubunun işgücüne katılım oranlarının arttığı tespit edilmiştir. Bu artış, çocuk bakımının işgücüne katılımın önündeki engellerden biri olduğuna dair yorumu kuvvetlendirmektedir. Kadınların ücretli işgücünden çekilmesinin önüne geçmek veya işgücüne katılımını arttırmak isteyen sosyal politikalar ile çocuk bakım hizmetlerine ilişkin politikaların entegre edilmesi gerektiği bu raporun vurgularındandır.

Erişilebilirlik ve Kentte Hizmet Alanları Olarak Eğitim Alanları

Çocuklara yönelik okul öncesi kurumsallaşmış bakım ve eğitimi önemli kılan noktalar, eğitim alanlarının hizmet alanları olarak toplumdaki her çocuk ve hane halkı için erişilebilirliğini sorgulatmaktadır. Çünkü bu hizmet alanlarının kentsel alanlardaki yer seçimleri, bu alanlara ulaşım olanakları, bu alanlarda sunulan hizmet çeşitliliği ve düzeyleri ve hizmeti kullanması beklenen hane halklarının sosyo-ekonomik özellikleriyle ilintili olarak, çocuklar ve hane halkları arasında bu

eğitim kurumlarına erişilebilirlik eşitsizliklere varan düzeylerde farklılıklar göstermektedir. Bu durum, sadece Türkiye'ye özgü değildir (Seliverstova, 2006; Andersson vd., 2012; Monroy vd., 2018).

Bu noktada öncelikle erişilebilirlik kavramını incelemek yerinde olacaktır. ‘‘Erişilebilirlik’’ farklı disiplinlerde kullanılan ve anlamı dinamik olan bir kavramdır. Zihinsel erişilebilirlik, anlama ve kavrayabilme düzeyi için kullanılan bir kavram iken; sanal erişilebilirlik, kurumlara ve servislere dijital anlamda erişimi vurgulamak için kullanılmaktadır. Sosyal erişilebilirlik, sosyal hayata katılım ile ilişkilendirilmektedir; bireyin işgücüne katılabilme imkânı ya da diğer insanlar ile ilişki kurabilmesi anlamına gelmektedir. Ekonomik erişilebilirlik bir mal veya hizmeti satın alım gücü ile ilişkilidir (Düzgün & Ertuğay, 2006, s. 2). Fiziksel erişilebilirlik ise bir hizmete, kuruma ya da çevreye fiziksel mek na bağlı çeşitli Şekillerde ulaşmak veya erişmek anlamına gelmektedir. Bu haliyle erişilebilirlik kavramı, insanların kentsel alanda bir yere veya hizmete erişme ihtimalini yansıtan mekânsal bir özellik olarak düşünülebilir (Rosa et al., 2018, s. 347).

Erişilebilirlik kavramı kent yönetim idaresinde önemlidir. Kentsel alanlarda hizmet ve faaliyetlerin eşit dağıtılmasında, plan kararlarının alınmasında ve yetersiz erişim alanlarının belirlenmesinde önemli bir araçtır (Düzgün & Ertuğay, 2006, s. 2). Bu tanıma göre erişilebilirlik, kamu veya özel bir hizmetten faydalanmanın zorluk derecesini ölçmek için kullanılan bir araçtır. Diğer bir deyişe, kullanıcının belirli bir hizmete ulaşmak için ortaya koyduğu çabayı araştırmak için kullanılır. Bu noktada, erişilebilirlik kavramının statik değil; dinamik ve esnek bir kavram olduğu tekrar belirtilmelidir. Yani erişilecek olan hizmetin kalitesi, sadece hizmet sunumu yapılan alanın sayısal özellikleriyle değil, bu hizmetten faydalanan ve faydalanması beklenen kullanıcının bakış açısından da tanımlanmalıdır (Nicholls, 2001, s. 205). Örneğin, kadınların toplu taşıma araçlarında taciz, tehdit ve benzeri toplumsal cinsiyet odaklı güvenlik koşullarına dair rahatsızlıkları, mecbur kalmadıka toplu taşım kullanılmamanın ötesinde araç sahibi olmayan kadınların mahalleleri dışındaki kentsel olanaklara erişilebilirliğini olumsuz etkiler.

Kentlerimizde sunulan eğitim ve bakım hizmetlerinin varlığı ile nitelikleri bireysel davranışları değiştirebilirken; potansiyel kullanıcıların kişisel, sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri de o hizmete erişilebilirlik seviyesini etkiler. Erişilebilirliğin bu özelliği ile alakalı olarak yaşlı ve çocukların bu kavram içerisinde temsili önemli bir konudur. Çünkü bu iki grup olumsuz koşullara diğer sosyal gruplara kıyasla daha hassastır ve fiziksel aktivite iki grubun sağlığı için diğer yaş gruplarına kıyasla daha önemli konumdadır. Erişilebilirlik kavramı içerisinde temsili önemli bir diğer grup ise düşük gelir grubudur. Erişilebilirliğe dair alınacak olan kararların bu grubun diğer gruplar ile aynı deneyimleri yaşamasına olanak vermesi gerekmektedir (Boone vd., 2009; El-Geneidy vd., 2016; Arnberger vd., 2017; Rosa vd., 2018; ağlar, 2020).

Erişilebilirliği okul alanları açısından incelediğimizde, benzer ve ek konular ortaya çıkmaktadır. Eğitim alanları kentsel fonksiyonların en dinamiği olarak

yorumlanır. Normal koşullarda hemen her gün bu alanlar ve haneler arasında yolculuklar yapılır. İdeal koşullarda bu alanlara 5-10 dakikalık yürüme süresinde erişimin önemi kentsel planlamada oldukça vurgulanmaktadır. Okul alanları kolay erişilebilir bir konumda olmalı ve mevcut konumlarına güven duyulmalıdır (Düzce, 2019, s. 13). Okullara özellikle yürüyerek erişim söz konusu olduğunda, okul öncesi eğitim alan yaş grubunun her gün uzun süre yürüyemeyeceği de dikkate alınmalıdır (Seliverstova, 2006, s. 31). Ancak günümüz kentlerinde konutlara yürüme mesafesi içinde eğitim alanlarının varlığı çoğu zaman mümkün değildir; özel araç ve toplu taşıma ile bu alanlara ulaşım kaçınılmazdır. Okul çevrelerinin bu haliyle toplu taşıma duraklarına yürüme mesafesinde yakınlığı önemlidir.

Kent içinde okul öncesi eğitim kurumlarının konumlarının coğrafi dağılımı da farklı sosyo-ekonomik özelliklerdeki hane halklarının bu alanlara erişilebilirliğini etkiler. Farklı türlerdeki okul öncesi eğitim kurumlarının bir şehir veya bölgedeki coğrafi dağılımı ve mahalleler arasındaki niceliksel eşitliği, bu kurumlara ihtiyaç duyan çocukların okul öncesi eğitime katılma şansı olup olmadığına dair önemli bir göstergedir. Dolayısıyla, bölgesel faktör diyebileceğimiz okulların coğrafi dağılımları ile çocukların ikamet yeri ve haneler arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikler çocukların kurumsallaşmış eğitim ve bakım olanaklarına erişilebilirlik düzeyini ciddi boyutta etkiler. Burada mevcut ulaşım ve toplu taşıma sisteminin yetersizliği, ulaşım altyapısının coğrafi olarak adaletsiz gelişimi de erişilebilirlik arasındaki farklılıkları belirgin bir şekilde belirler (Seliverstova, 2006, s. 29).

Türkiye'deki okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanması gereken bazı kurallar vardır. Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğine göre, okul öncesi eğitim ikiye ayrılır: kurumda bakım ve evde bakım. Kurumdaki bakım türleri ana sınıfı, anaokulu, kreş ve gündüz bakım merkezi olarak sınıflandırılır. Anaokulları 36-66 ay arası çocuklar ve ana sınıfı 48-66 ay arası çocukları içindir. Kreşler 0-36 aylık çocuklar içindir ve gündüz bakım merkezleri 37-66 aylık çocuklar içindir. Okul öncesi eğitim kurumlarında, bir gruptaki çocuk sayısı 10'dan az, 20'den fazla olmamalıdır. Ancak talep edilmesi durumunda okuldaki fiziksel koşullar ve öğretmen sayısı yeterli olması halinde, çocuk sayısı artırılabilir. (Ceylan, 2019, s. 498).

Okul ve çevreleri, son yıllarda artan çevresel problemler, düzensiz yapılaşma ve benzeri süreçlerin yarattığı risklerin yanı sıra kamusal yeşil alanların azalması gibi nedenler ile çocukların kullanabildiği potansiyel açık alanlar olarak da önem kazanmaktadır. Bu noktada okulun çocuğa sağladığı oyun, spor ve benzeri faaliyetler için sunduğu açık alan fırsatları önemlidir. Bu fırsatlar, olası eksikliklerin giderilmesine yönelik çalışmalar ile artırılmalıdır (Muhacir & Özalp, 2011, s. 174).

Ayrıca, burada hizmetin kapasitesi yani, okul öncesi eğitim kurumlarından faydalanmak isteyen "herkes" için yeterli yer olup olmadığı ve özel sağlık ihtiyacı olan çocuklar için okul öncesi eğitim sağlama imkânı olup olmadığı da değerlendirilmelidir. Okul ve okulun sağladığı fiziksel şartlar, farklı bedensel ve zihinsel kapasitedeki çocuklar için erişilebilir olmalıdır. Ebeveynlerin kendileri için

kabul edilebilir kalitesi olan okul öncesi eğitim kurumunu seçme şansı olup olmadığı da erişilebilirlik için önemli bir göstergedir. Çocuklar arası farklılıklara cevap veren ortamlar geliştirmek üzere, okul öncesi eğitim kurumlarında sunulan mekânsal olanakların ve hizmetlerin çeşitliliği ve kalitesi ebeveynlerin görüşleri ile test edilebilir (Seliverstova, 2006; Ceylan, 2019; Durmaz vd., 2019).

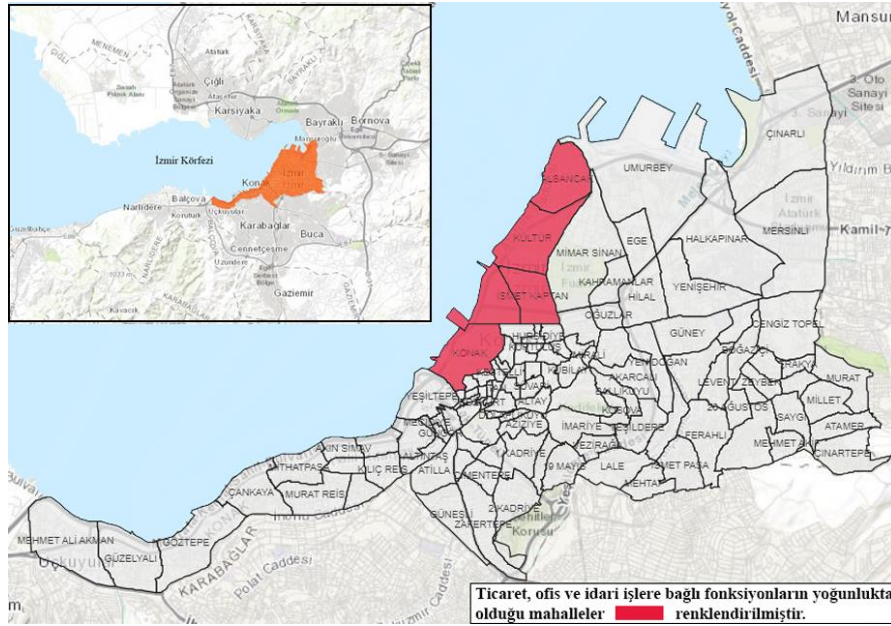
Bu bilgiler ışığında çalışmamız, anaokullarına erişilebilirliği fiziksel ve sosyal boyutlarıyla ele almaktadır. Bu haliyle çalışmamız, anaokullarının coğrafi dağılımını okulun diğer mekânsal ve mali özellikleri ile anaokulu dönemi çocukların hane ve hane halklarının özellikleri arasındaki ilintiler üzerinden inceleyecektir.

ÇALIŞMA ALANI VE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Çalışma Alanı

Çalışma alanımız olan İzmir İlinin Konak İlçesi toplam 234 km² alana yayılmış 112 mahalleden oluşmaktadır. İzmir'in 2018 yılı toplam nüfusu 4.320.519 iken, ilçenin toplam nüfusu 356.560'tır. İlçenin özellikle kent merkezi (merkezi iş alanı) alanındaki mahallelerinde, ticaret, ofis ve idari işlere bağlı arazi kullanımları ve fonksiyonları sebebiyle günlük nüfus yüksektir (bkz. Şekil 1).

Şekil 1: İzmir'de Konak İlçesinin Konumu, Mahalleleri ve İzmir Merkezi İş Alanı

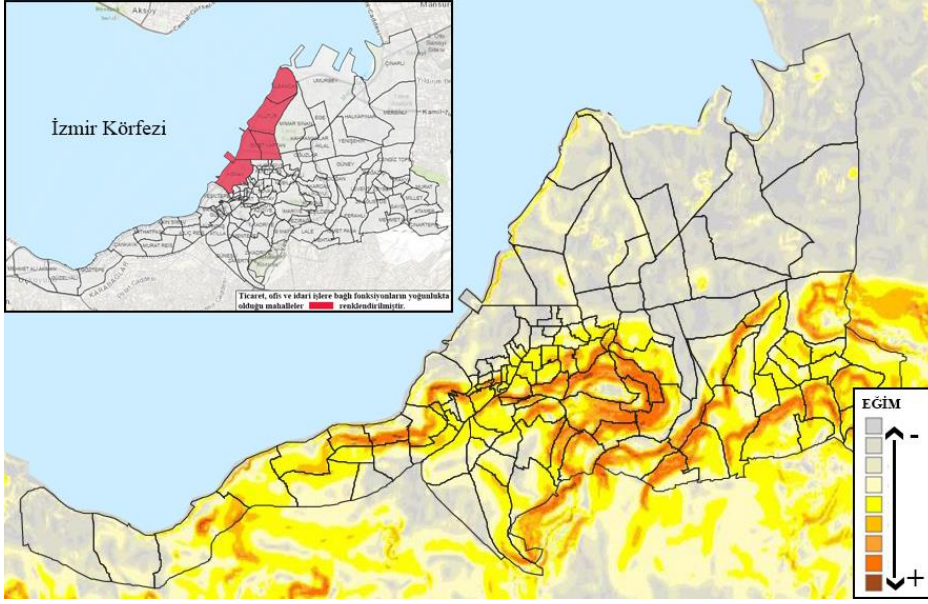

Kaynak: Şekiller yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

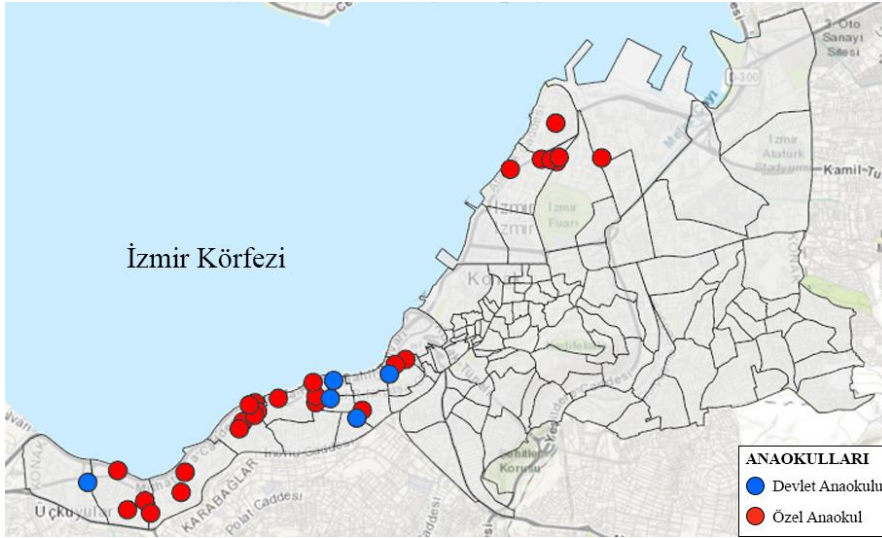
Merkezi iş alanı olarak nitelendirilen alanda yürüme koşullarını etkileyen topoğrafik eğim az iken, ilçenin batı ekseninde eğimin arttığı görülmektedir (bkz.

Şekil 2). İlçede 5 tanesi devlet ve 26 tanesi özel olmak üzere toplam 31 anaokulu bulunmaktadır (bkz. Şekil 3).

Şekil 2: Konak İlçesi Topoğrafik Eğim Analizi

Şekil 3: Konak İlçesindeki Anaokullarının Konumları

Araştırma Yöntemleri

Çalışmamız anaokullarına erişilebilirliğin ölçümünü, iki coğrafi (ilçe ve mahalleler) düzeyde ve çeşitli fiziksel ve sosyal değişkenleri kullanan farklı yöntemler ile yapmaktadır. Birinci aşamada Konak İlçesi ölçeğinde anaokulu eğitimine fiziksel erişilebilirliği (ulaşılabilirliği) ölçmek için anaokullarının coğrafi konumları ile haneler (potansiyel kullanıcı) arasındaki mesafeyi ele almak gerekir. CBS uygulamalarında ağ (network) analizi ile geliştirilen ilk erişim ölçümlerinde, anaokulu konum bilgisi, alanın genel topoğrafik eğimi ve ideal azami yürüme mesafesi (500 m) ele alınarak, anaokullarının yürüme mesafesine dayalı hizmet alanları tespit edilmiştir. Bu hizmet alanlarındaki haneler, anaokullarına erişebilir birimlerdir. Ancak haneler “homojen” yani birbirinin benzeri değil, aralarında sosyo-ekonomik farklılıkları olan birimlerdir. Bu çalışmada anaokulu çağında çocukları olan haneler, ‘potansiyel kullanıcılar’ olarak alınmıştır. Bu sebeple ve fiziksel erişilebilirlik sonuçlarını (burada, hizmet alanları) sosyal erişilebilirlik açısından değerlendirmek için, önce mahallelerin çocuk yaş grupları ve eğitim dereceleri mahalle oranları ve satın alma güçleri ve ardından, anaokullarının sunduğu eğitim ve mekânsal olanaklar ve aylık ücretleri (geliştirdiğimiz bir puanlama sistemine dayalı “kalite” seviyeleri) üzerinden analizler yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci aşaması, anaokullarına fiziksel erişilebilirliği olmayan (“yoksun”) ve satın alma gücü düşük mahallelerdeki hane halkının Konak İlçesindeki anaokullarını kullanmaları durumunda, karşılaşacakları olası asgari zaman ve finansal maliyetleri tespit etmek için seçilen (kadın eğitim seviyesi yüksek) bir mahalle bazında örnek bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Mahallelerin 2018 yılı demografik ve sosyo-ekonomik verileri için, Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) mahalle bazlı nüfus büyüklüğü, yaş ve eğitim verisi ve MBR (ArcGIS GeoEnrichment Service aracılığıyla elde edilen Michael Bauer Research verileri) aracılığı ile posta kodu bölgeleri bazında satın alma gücü verisi kullanılmıştır. Anaokullarının konum ve eğitim (öğrenci ve öğretmen sayısı) ve mekânsal olanaklarına dair veriler için, Konak İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü internet sitesinden (URL-1) faydalanılmıştır. Anaokullarının 2019 yılı bahar dönemindeki aylık ücretlerine dair veriler, bu okullar ile yaptığımız telefon görüşmelerinde belirlenmiştir.

Anaokullarının “kalite” değerlendirmesini yapmak için, bu veriler öğretmen başına öğrenci sayısı, okulun açık alan miktarı ve sunduğu faaliyet alanlarının sayısı olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Her bir başlığın minimum ve maksimum değerleri arasında üç adet eşit aralık belirlenerek, her bir değere puan verilmiştir (bkz. Ek 1). Anaokulundan yoksun bir mahalleden ilçedeki bir anaokuluna erişilebilirliğin maliyetini ölçmek için; çocuk yaş ve eğitim derecesi mahalle oranları ve satın alma gücü kriterleri dahilinde bir mahallenin toplu taşıma durakları “başlangıç noktası” olarak ve “ödenebilir” anaokulları ise varış noktası olarak belirlenmiştir. Başlangıç ve varış noktaları arasında kullanılacak olan toplu taşıma rotaları, olası yolculuk süresi ve fiyatına göre değerlendirilmiştir. Bu amaç

ile ilçedeki toplu taşıma durakları, yolculuk süreleri ve yolculuk ücretleri verileri kullanılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: İkinci Aşamada Oluşturulan Veriler ve Kaynakları

Ulaşım Verileri	Kaynak
İzban duraklarının konumları	URL-3
Otobüs duraklarının konumları	URL-2
Metro duraklarının konumları	URL-3
Tramvay duraklarının konumları	URL-4
Yolculuk Süreleri	Kaynak
İzban	URL-5
Otobüs	URL-5
Metro	URL-5
Tramvay	URL-5

ANAOKULLARININ FİZİKSEL VE SOSYAL ERİŞİLEBİLİRLİĞİ

Konak İlçesindeki anaokullarının konumları incelendiğinde (Şekil 3), anaokulları ilçenin kıyı kesimlerinde yoğunlaşırken güneyinde ve doğusunda hiç anaokulu bulunmamaktadır. Toplam 31 anaokulunun 26 tanesi özel ve beş tanesi devlet okuludur.

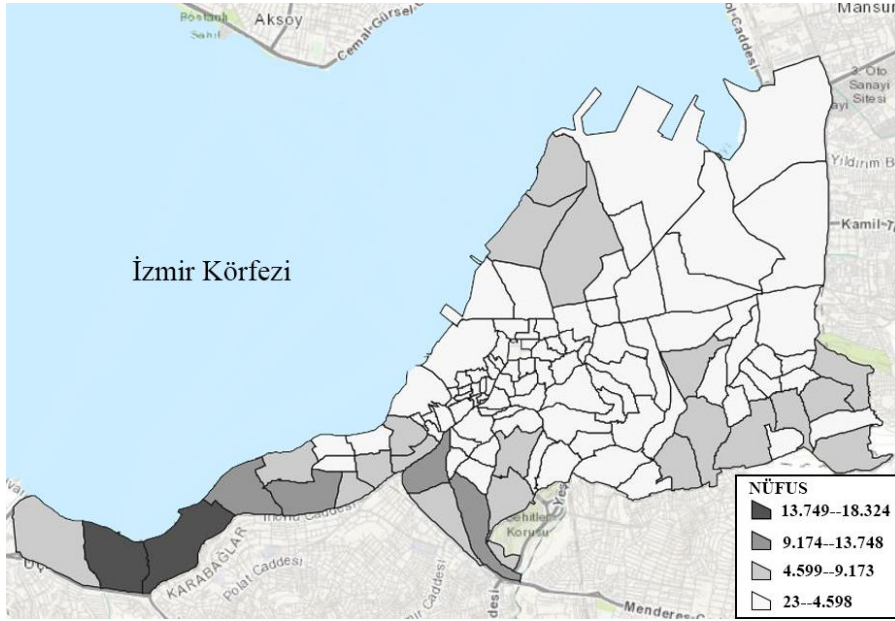
Anaokullarının fiziksel erişilebilirliklerinin değerlendirilmesi, okullara erişim sürecinde kat edilen mesafenin zorluklarını ortaya çıkaracaktır. Bu amaçlı CBS ortamında ağ analizi ile anaokullarının yürüme mesafesine dayalı hizmet alanları hesaplanmış ve haritalandırılmıştır. Bu sonuçların sosyal erişilebilirlik açısından değerlendirilmesi için, önce mahalle nüfus özelliklerinin mekânsal dağılımına ve ardından anaokulunun fiziksel ve mali koşullarına bakılarak sonuçlar elde edilmiştir.

İlçe Düzeyinde Anaokullarının Fiziksel Erişilebilirliği

Konak İlçesi mahalleleri arasında nüfus büyüklük ve özelliklerine dair dağılım büyük farklılıklar göstermektedir. İlçe, kıyı boyu giden mahallelerin yanında Şekil 1’de vurgulanan merkezi iş alanını çevreleyen tepelerdeki mahalleler diye iki gruba ayrılabilir. Şekil 4’te Konak İlçesinin mahalle nüfusları görülmektedir. Nüfus, ilçenin doğusunda kıyı boyundaki Güzelyalı ve Göztepe mahallelerinde

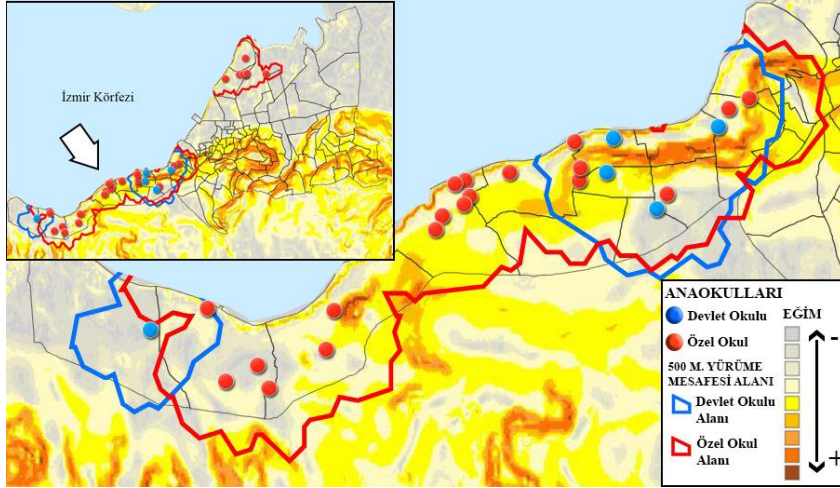
yoğunlaşırken, merkez çevresindeki mahallelerde görece orta ve düşük düzeylerde heterojen bir şekilde dağılmaktadır.

Şekil 4: Konak İlçesi Mahalle Nüfusları Dağılımı

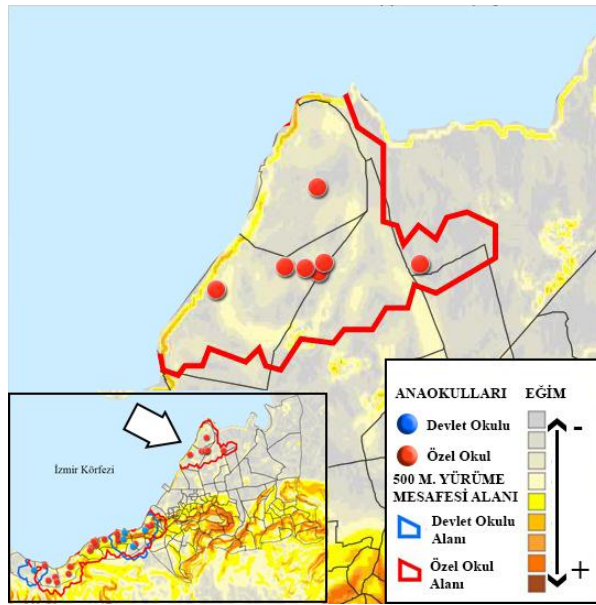

Anaokullarının fiziksel erişilebilirliğini ölçmek için ağ analizinde, anaokullarının konumlarına yürüme mesafeleri ele alınmıştır. Yürüme mesafesinin (5-15 dakika) ana ölçüt olarak ele alınması, okul öncesi çağıdaki çocukların uzun süreli yürüyemeyeceği, çocuklu veya çocuksuz her hane halkının araba sahibi olmadığı veya günlük bütçesinin kısıtlı olabileceği yargısını temel almaktadır. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğine göre, anaokulları için yaya olarak ulaşılması gereken hizmet etki alanı 500 metredir. Bu doğrultuda yapılan ağ analizinde (Şekil 5 ve Şekil 6) anaokulları referans alınarak 500 metre hizmet alanları belirtilmiştir. Yürüme koşullarının kalitesi alanın eğimine göre değiştiğinden dolayı hizmet alanları, eğim ile değerlendirilmiştir.

Şekil 5: Ağ Analizi (Güzelyalı-Küçükalyalı Bölgesi için)

Şekil 6: Ağ Analizi (Alsancak Bölgesi için)

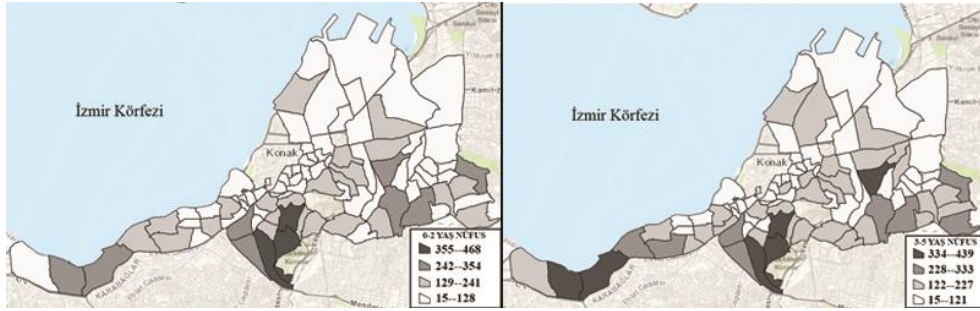
İlçe Düzeyinde Anaokullarının Sosyal Erişilebilirliği

Ağ analizi ile tamamlanan anaokullarının fiziksel erişilebilirliğini gösteren hizmet alanlarının sosyal erişilebilirliğini değerlendirilmesi iki aşamada tamamlanmıştır.

Mahalle nüfus özelliklerine göre anaokullarının sosyal erişilebilirliği

Anaokullarının potansiyel kullanıcılarını belirlemek için 3-5 yaş grubu ve 0-2 yaş grubu nüfuslarının mahalleler arasındaki dağılımı analiz edilmiştir. Şekil 7’de görülen 3-5 yaş grubunun nüfus dağılımına bakıldığında, anaokulu eğitimi çağındaki nüfusun ilçenin batısındaki kıyı mahalleri olan Güzelyalı ve Göztepe mahallelerinde, ilçenin güneyinde tepe noktalarındaki Zafertepe, Kadriye ve 2.Kadriye mahallelerinde ve ilçenin doğusunda Zeytinlik mahallesinde yoğunlaştığı görülmüştür. Gelecekteki anaokulu çağı grubunun (0-2 yaş) coğrafi dağılımı ise bu grubun ağırlıklı ilçenin güneyindeki Zafertepe, Kadriye ve 2. Kadriye mahallelerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Her iki yaş grubunun dağılımına beraber bakıldığında, Zafertepe, Kadriye ve 2. Kadriye mahalleleri için anaokullarına erişim önemli bir konudur (Mahalle isimleri için bkz. Şekil 1).

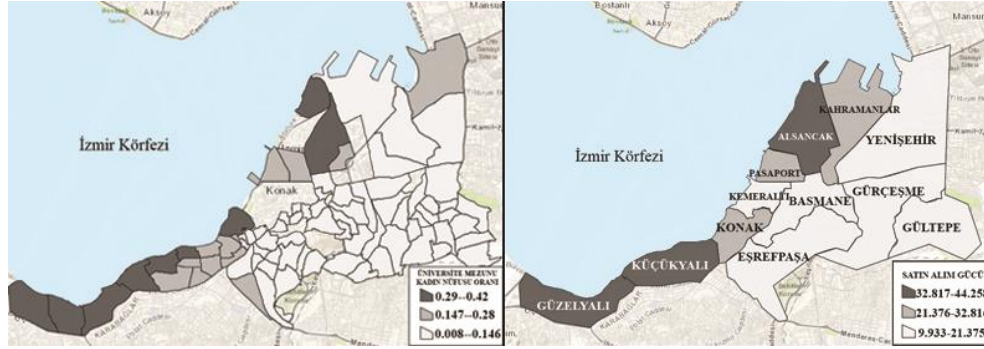
Şekil 7: Konak İlçesi 0-2 Yaş ve 3-5 Yaş Nüfusları Dağılım Analizi

Konak İlçesi mahallelerinin üniversite mezunu kadın nüfusu oranları, her bir mahalledeki üniversite mezunu kadın nüfusunun toplam kadın nüfusuna bölünmesi ile üretilmiştir. Ayrıca yaptığımız analizlerde, posta kodu bölgeleri bazında yapılan satın alma gücünün ve üniversite mezunu kadın nüfusu mahalle oranlarının coğrafi dağılımları benzer sonuçlar vermiştir (bkz. Şekil 8). Diğer taraftan, mahalle bazında gelir verisi mevcudiyeti bulunmadığından bu çalışmada Konak İlçesi mahallelerinin üniversite mezunu kadın nüfusu oranlarının ve satın alma gücü oranlarının mahallelerin gelir düzeyi ile paralellik gösterebileceği kabulü yapılmıştır.

Şekil 8’de gösterildiği gibi, üniversite mezunu kadın nüfusu oranı ve satın alma gücü ilçenin batısında bulunan M. Ali Akman, Güzelyalı, Göztepe, Çankaya, Mithatpaşa, Akın Simav ve Yeşiltepe mahallelerinde ve kuzeyde Alsancak ve Mimar Sinan mahallelerinde görece yüksektir. Diğer taraftan ilçenin güneyinde ve doğusunda Eşrefpaşa, Basmane, Gürçeşme, Gültepe ve Yenişehir bölgelerindeki mahallelerde düşüktür.

Şekil 8: Konak İlçesi Üniversite Mezunu Kadın Nüfusu Oranı ve Satın Alım Gücü Analizi

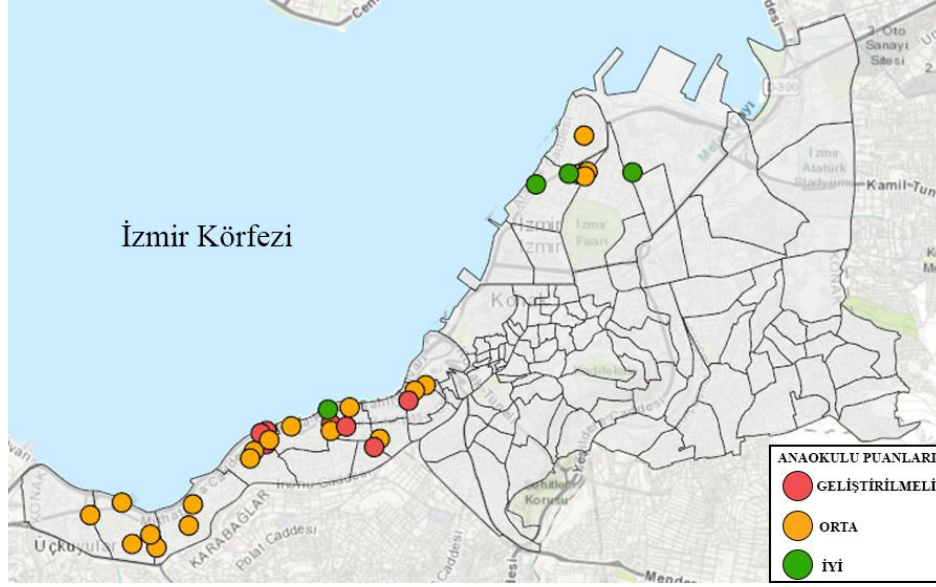
Betimleyici analizlerin sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, 0-2 ve 3-5 yaş grupları nüfuslarının görece yüksek olduğu Eşrefpaşa, Basmane, Gürçeşme ve Gültepe bölgelerindeki mahallelerde üniversite mezunu kadın nüfusu oranı ve satın alma gücü düşük iken, anaokulları ilçenin batısındaki kıyı mahallerinde (Güzelyalı-Küçükalyalı bölgesi) ve kuzeydoğusunda (Alsancak bölgesi) yoğunlaşmıştır.

Bu haliyle, Şekil 5'te Güzelyalı-Küçükalyalı bölgesine, Şekil 6'da ise Alsancak bölgesine odaklanılmış ağ analizine göre 0-2 ve 3-5 yaş grubu nüfusunun fazla olduğu Eşrefpaşa bölgesindeki Zafertepe, Kadriye ve 2. Kadriye mahalleleri mevcut anaokullarının hizmet alanları dışında kalmaktadırlar. Yine 3-5 yaş grubu nüfusunun yüksek olduğu Güzelyalı ve Göztepe mahalleleri hizmet alanı içerisinde kalmakta, ancak bu bölgedeki anaokulları için yürüme koşulları eğitime bağlı olarak zorlayıcı gözükmektedir. Alsancak bölgesindeki anaokullarının hizmet alanları ise yürüme koşulları açısından daha elverişli görünmektedir.

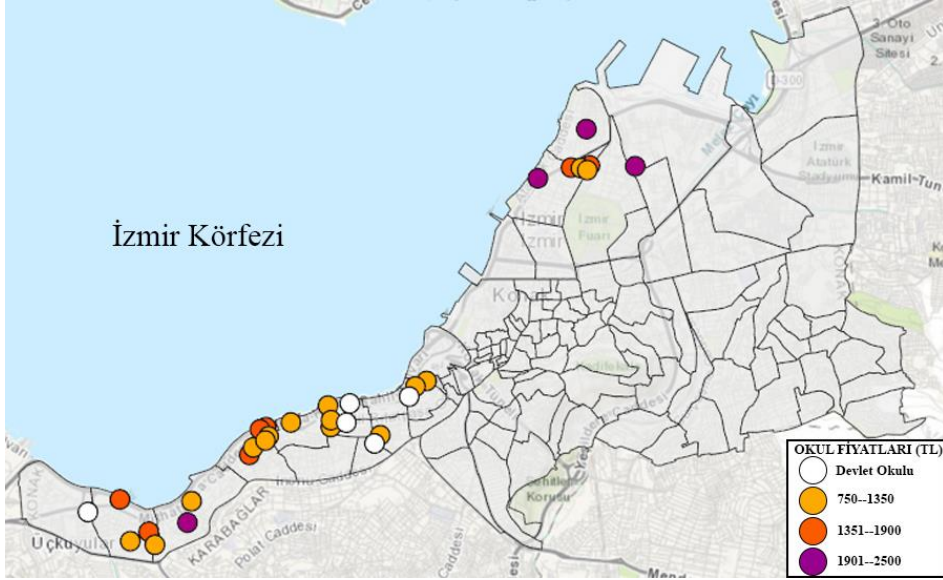
Fiziksel ve mali özelliklerine göre anaokullarının sosyal erişilebilirliği

Anaokullarının sosyal erişilebilirliğinin anaokullarının eğitim ve mekânsal özelliklerine bağlı değerlendirilmesi de yapılmıştır. Bu aşamada anaokullarının "kalite" değerlendirmesi için bir puanlama sistemi uygulanmıştır: Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, okulun açık alan miktarı ve sunduğu faaliyet alanlarının sayısı olmak üzere üç başlık altında veriler toplanmıştır. Her bir başlığın minimum ve maksimum değerleri arasında üç adet eşit aralık belirlenerek, her bir değere "1" ve "3" arasında puan verilmiştir (bkz. Ek 1). Son adımda, her anaokulunun üç başlık altında aldığı puanların toplamı o anaokulunun "kalite" puanı olarak belirlenmiştir. Toplam puanı "3 veya 4" olanlar "geliştirilmeli", "5 veya 6" olanlar "orta", "7" olanlar (7 üstü puan çıkmamıştır) "iyi" olarak haritaya işlenmiştir (Şekil 9). Bu puan sistemi anaokullarının yönetmeliğe uygunluğunu değerlendirmek için değil, Konak İlçesi içindeki anaokullarının kendi aralarında kıyaslanması için geliştirilmiştir.

Şekil 9: Anaokulu Puanları

Konak İlçesindeki anaokullarının ortalama puanı onluk sistem üzerinden “5”tir. Değerlendirme sonucunda “3” puan alan okulların tamamının devlet okulu olduğu görülmüştür. Bu okulların sunduğu olanaklar geliştirilmeli kategorisinde incelenmiştir. Puanı “5” olan 16 okul vardır ve iki tanesi devlet okuludur. Bu seviyedeki özel okulların fiyat aralıkları 750 ve 2000 TL arasındadır. “6” puan alan dört okul vardır ve fiyatları 1200 ve 2000 TL arasındadır. Buna göre Konak İlçesindeki anaokullarının sağladıkları olanaklar bakımından çoğunlukla orta seviyede olduğu söylenebilmektedir. Yine on üzerinden en yüksek puan olan “7”yi alan ve iyi kategorisinde sadece üç adet anaokulu vardır ve fiyatları 1200 ve 2500 TL arasında değişmektedir (bkz. Şekil 10).

Şekil 10: Anaokullarının Aylık Ücretlerine göre Coğrafi Dağılımları

İlçe ölçeği genelinde sosyal erişilebilirlik için değerlendirmesi, anaokullarının yer seçimlerinin gelir düzeyi görece yüksek mahallelerde (Güzelyalı, Küçükalyalı ve Alsancak Bölgesi) yapıldığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, anaokullarının yer seçimlerinin potansiyel anaokulu öğrencisi yoğunluğu yüksek olan her mahallede değil, gelir düzeyinin görece yüksek olduğu alanlardadır. Ayrıca anaokullarını kalite puanları ile değerlendirdiğimizde en yüksek puanlı okulların gelir düzeyi yüksek mahallerde (özellikle Alsancak Bölgesinde) yoğunlaştığı görülmektedir. Sunduğu olanaklar bakımından “orta” olan anaokullarının yoğunlukta bulunmasının yanında, sunduğu olanakların “geliştirilmeli” sonucunu çıkardığımız anaokulları ise Küçükalyalı Bölgesinde bulunmaktadır. Anaokullarının bulunduğu Güzelyalı, Küçükalyalı ve Alsancak bölgeleri karşılaştırıldığında olanaklar bakımından en yüksek puanı alan anaokulları Alsancak Bölgesindedir.

Mahalle Ölçeğinde Anaokullarının Fiziksel ve Sosyal Erişilebilirliği Değerlendirmesi

Anaokullarının sosyal erişilebilirliğinin değerlendirilmesi için mahalle ölçeğinde bir örneklem çalışması yapılmasının amacı, potansiyel ilkököl öncesi çocuk nüfusunun yüksek ve gelir düzeyinin görece düşük olduğu bir mahalleden anaokullarına toplu taşıma araçları ile erişim koşullarını araştırmaktır.

Toplu taşıma araçlarının bu aşamada seçilmesinin nedeni, anaokulundan yoksun ve gelir düzeyi düşük bu mahallelerde araç sahipliği oranının ve ulaşımaya ayrılacak bütçenin de kısıtlı olacağı varsayımdır. Seçilecek böyle bir mahalledeki toplu taşıma duraklarının anaokuluna yönelik günlük seyahatin

“başlangıç noktası” olarak belirlendiği çalışmamızda, üç kategori altında olası “varış noktaları” yani anaokulları belirlenmiştir: Aylık ücreti olmayan anaokulları (devlet anaokulları), “ödenebilir” yani aylık ücreti düşük anaokulları ve “kalite” puanı yüksek anaokulları. Çalışmanın bu aşaması, gelir düzeyi düşük bir mahallede yaşayan bir hane halkının anaokulunun aylık ücretini ve okul kalitesini gözeterek iki farklı bakış açısı ile karar vereceğini varsayarak o hane halkı için anaokuluna erişilebilirlik koşullarını değerlendirecektir. Sahip olduğu toplu taşıma duraklarının “başlangıç noktası” olarak belirleneceği mahalleyi seçmek için takip edilen mekânsal ve demografik ölçütler Tablo 2’de aktarılmıştır.

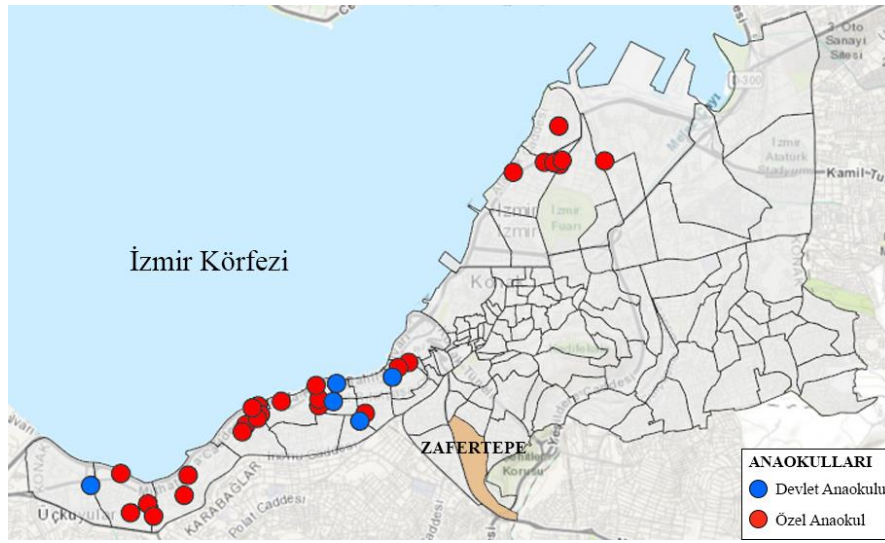
Tablo 2: Mahalle Seçim Kriterleri

Ölçütler	
Mekânsal	Anaokulu hizmet alanı içinde kalmaması
	Toplu taşıma araç türlerinin iki çeşidinin mahalleden geçmesi (Raylı sistem, belediye otobüsü)
Demografik	Mahalle nüfusunun Konak İlçe ortalaması (3.183) üstü olması (bkz. Şekil 4)
	Mahallenin satın alma gücünün “düşük” (9.933-21.375 arası) olması (bkz. Şekil 8)
	3-5 yaş grubu nüfusunun “yüksek” (334-439 arası) olması (bkz. Şekil 7)
	0-2 yaş grubu nüfusunun “yüksek” (355-468 arası) olması (bkz. Şekil 7)
Yukarıdaki ölçütlere uygun mahalleler arasından, kadın üniversite mezunu oranı “en yüksek” mahalle seçilmiştir (bkz. Şekil 8)	

Konak İlçesinde bulunan 112 mahalleye Tablo 2’deki ölçütler uygulanmış ve eleme sonucunda kalan üç adet mahalle arasında, üniversite mezunu kadın nüfusu mahalle oranı en yüksek olan Zafertepe Mahallesi seçilmiştir. Zafertepe Mahallesi konumu Şekil 11’de vurgulanmıştır ve sosyo-ekonomik veriler Tablo 3’te aktarılmıştır.

Tablo 3: Zafertepe Mahallesi Sosyo-Ekonomik Verileri

Mahalle	Toplam Nüfus	Satın Alım Gücü	0-2 Yaş Nüfusu	3-5 Yaş Nüfusu	Üniversite Mezunu Kadın Nüfusu Oranı
Zafertepe	10921	14.398	468	405	0,12022

Şekil 11: Zafertepe Mahallesi Konumu ve Anaokulları

Zafertepe Mahallesinde yaşayan bir hane halkının çocuğunu ya da çocuklarını devlet anaokullarından birine göndermek istediğinde, toplam beş devlet okulu için minimum ulaşım ücret ve zaman maliyeti gerektirecek beş farklı rota, tüm rota olasılıkları içinden seçilmiştir (EK-2). Ayrıca bu okullardan üç tanesi “okul kalitesi” değerlendirmesinde “geliştirilmeli” kategorisinde iken, diğer iki tanesi “orta” kategorisindedir. Bu okullara toplu taşıma ile ulaşmak için gereken gidiş-geliş günlük yolculuk maliyeti kişi başı 6,92 TL ile 7,92 TL arasında değişmektedir. Aylık toplam maliyet, bir ayda ortalama iş günü sayısı 22 kabul edilerek hesaplanmıştır. Günlük yolculuk süresi 24 dakika ile 72 dakika arasında değişirken, dört rota bir aktarma ile tamamlanmaktadır. Devlet anaokullarının minimum bütçe ve zaman maliyetli rotaları Tablo 4’te aktarılmıştır.

Tablo 4: Zafer Mahallesinden Devlet Anaokullarına Gidiş-Geliş için İdeal Rotalar

Hareket Noktası	Variş Noktası	Okul Aylık Ücreti	Okul Kalite Puanı	Günlük Yolculuk Ücreti (Kişi Başı)	Günlük Ulaşım Süresi	Günlük Aktarma Sayısı	Ulaşım Aracı	Aylık Toplam Maliyet (TL)
Zafertepe	Anaokulu-20	0 TL	3	7,92 TL	40 dk.	2	Otobüs	174,24
	Anaokulu-21	0 TL	3	7,92 TL	44 dk.	2	Otobüs	174,24
	Anaokulu-22	0 TL	3	6,92 TL	24 dk.	0	Otobüs	152,24
	Anaokulu-23	0 TL	5	7,92 TL	72 dk.	2	Otobüs	174,24
	Anaokulu-24	0 TL	5	7,92 TL	42 dk.	2	Otobüs	174,24

Bu hane halkı çocuğunu en düşük aylık ücretli bir özel anaokuluna göndermek istediğinde, aylık ücreti 750 TL olan anaokulu için minimum ulaşım ücret ve zaman maliyeti gerektirecek ideal rota tüm olasılıklar içinden seçilmiştir (EK-2). Okul puanları açısından “orta” kategorisinde olan bu anaokuluna toplu taşıma araçları ile ulaşmak için gereken gidiş-geliş kişi başı tek yön günlük yolculuk maliyeti 6,92 TL iken, günlük yolculuk süresi 16 dakikadır ve aktarma yapması gerekmemektedir. Aylık toplam maliyet, bir ayda ortalama iş günü sayısı 22 kabul edilerek hesaplanmıştır. Bu özel okulun ideal rotası Tablo 5’te aktarılmıştır.

Tablo 5: Zafer Mahallesinden “Düşük” Ücretli Özel Okuluna Gidiş-Geliş için İdeal Rota

Hareket Noktası	Variş Noktası	Okul Aylık Ücreti	Okul Kalite Puanı	Günlük Yolculuk Ücreti (Kişi Başı)	Günlük Ulaşım Süresi	Günlük Aktarma Sayısı	Ulaşım Aracı	Aylık Toplam Maliyet (TL)
Zafertepe	Anaokulu-7	750 TL	5	6,92 TL	16 dk.	0	Otobüs	902,24

Diğer taraftan, bu hane çocuğunu sunduğu olanaklar yani “okul kalitesi” açısından en yüksek puanlı anaokuluna göndermek istediğinde, dört adet özel okul için minimum maliyet gerektirecek dört farklı rota olasılığı seçilmiştir (EK-2). Okul puanları açısından “iyi” kategorisinde olan bu anaokuluna toplu taşıma araçları ile ulaşmak için gereken gidiş-geliş kişi başı yolculuk maliyeti 7,92 TL iken günlük yolculuk süresi 42 dakika ile 56 dakika arasında değişmektedir ve rotaların tamamında 2 aktarma yapılması gerekmektedir. Aylık toplam maliyet, bir ayda

ortalama iş günü sayısı 22 kabul edilerek hesaplanmıştır. Bu özel okulların ideal rotaları Tablo 6’da aktarılmıştır.

Tablo 6: Zafer Mahallesinden “İyi” Kategorisindeki Özel Okullara Gidiş-Geliş İçin İdeal Rotalar

Hareket Noktası	Variş Noktası	Okul Aylık Ücreti	Okul Kalite Puanı	Günlük Yolculuk Ücreti (Kişi Başı)	Günlük Ulaşım Süresi	Günlük Aktarma Sayısı	Ulaşım Aracı	Aylık Toplam Maliyet (TL)
Zafertepe	Anaokul u-9	1500 TL	7	7,92 TL	50 dk.	2	Otobüs	1674,24
	Anaokul u-16	2000 TL	7	7,92 TL	56 dk.	2	Otobüs + Tramvay	2174,24
	Anaokul u-30	2500 TL	7	7,92 TL	42 dk.	2	Otobüs	2674,24
	Anaokul u-31	1200 TL	7	7,92 TL	42 dk.	2	Otobüs	1374,24

Bu örnek çalışmadan çıkan sonuca göre, Zafertepe Mahallesinde yaşayan düşük gelirli bir hane halkı, çocuğunu sunduğu olanaklar bakımından “iyi” bir okula göndermek istediğinde toplu taşıma araçlarında günlük minimum 42 dakika geçirecek ve aylık minimum 1374,24 TL olan okul ve yolculuk ücretini karşılamak zorunda kalacaktır. Okul öncesi yaş grubunda olan bir çocuk ile bu yolculuk süresi ebeveyni dezavantajlı bir duruma düşürürken, finansal anlamda günümüz asgari maaş seviyesi göz önüne alındığında tatmin edici bir sonuç ile karşılaşmayacaktır. “En düşük ücretli” özel anaokuluna olan yolculuk süresi, bütün rotalar içinde en uygun olan seçenektir. Gün içerisinde 16 dakikalık bir süre ile “orta” düzeyde olanaklar sunan bir özel anaokuluna erişebilmek için düşük gelirli bir hanenin karşılaması gereken aylık finansal maliyet 902,24 TL olarak ortaya çıkmaktadır. Son olarak, bu hane için devlet anaokullarına olan yolculuk süresi de oldukça zorlayıcı iken finansal anlamda diğer seçenekler ile karşılaştırıldığında düşük gelirli hanenin perspektifinden daha tercih edilebilir olduğu düşünülmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Geleceğin toplumlarını oluşturacak bireylerin eğitim seviyelerinin temelleri okul öncesi eğitim kurumları ile atılmaktadır. Okul öncesi eğitim kurumları sadece eğitim vermekle kalmamakta aynı zamanda çocuklar için sağlıklı ve güvenli bir bakım ortamı oluşturmaktadır. Eğitim içerikleri ile entegre edilen kurumsallaşmış

bakım olanakları kadınların işgücüne katılımını sağlayan en önemli nedenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumlar değerlendirildiğinde okul öncesi eğitim kurumları hem sosyal hem de ekonomik anlamda ülkemiz için çok önemli bir konumda yer almaktadırlar.

Okul öncesi eğitim kurumlarından biri olan anaokulları için, ağırlıklı 0-2 ve 3-5 yaş gruplarının ve mahallelerin üniversite mezunu kadın nüfus oranlarının ve satın alma gücünün birlikte değerlendirildiği Konak İlçesinde yapılan çalışmamızda, anaokullarının yer seçimleri fiziksel ve sosyal erişilebilirlik kavramları açısından değerlendirilmiştir.

Fiziksel erişilebilirlik analizi neticesinde;

- Mevcut zaman periyodunda anaokulu öğrencisi olması gereken 3-5 yaş grubu ile gelecek zaman içerisinde anaokulu öğrencisi olacak 0-2 yaş grubu nüfuslarının görece yüksek olduğu mahalleler arasında satın alma gücü düşük olan mahallelerin, anaokullarının 500 metrelik yürüme mesafesi alanı dışında kaldığı ve “anaokulu yoksunu” mahalleler olduğu tespit edilmiştir.
- Yürüme mesafesi alanı içerisinde kalan (Alsancak Bölgesi dışındaki) mahallelerde bölgenin genel topoğrafik koşullarından kaynaklı olarak yürüme koşullarının zorlaşacağı görülmüştür.
- Konak İlçesinde anaokullarının yer seçimleri herkes için eşit koşullar yaratamamaktadır.

Sosyal erişilebilirlik analizi neticesinde;

- Anaokullarının sağladıkları olanakların entegre edildiği “okul kalitesi” puanlama sisteminden çıkan sonuçlar mekânsal dağılımı, 31 adet okul arasında ağırlıklı Alsancak Bölgesindekileri yüksek puanla ve Güzelyalı-Küçükalyalı Bölgesindekileri ise orta ve düşük puanlarla göstermektedir.
- Devlet okulları, sağladıkları olanaklar açısından “geliştirilmeli” ve “orta” kategorisinde bulunmaktadır.
- “İyi” kategorisinde bulunan anaokullarının aylık ücretlerinin, asgari ücret ile geçimini sağlayan bir hane halkı açısından ödenebilir olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.
- Düşük gelirli bir hanenin çocuğunu ya da çocuklarını sunduğu olanaklar açısından “iyi” bir okula göndermek için gereken maliyeti karşılamayı kabul etmesi halinde bile, bu anaokullarına erişilebilirlik niteliğinin yolculuk süresi sebebi ile düştüğü ortaya çıkmıştır.

Düşük gelirli hane halklarının orta ve yüksek gelir seviyesine sahip haneler ile aynı deneyimleri yaşamalarına fırsat verilmesi gerektiğinden bu sonuçlar sosyal erişilebilirlik kavramı açısından olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma ile ortaya çıkan bu sonuçların, satın alma gücü düşük bir mahallede yaşayan ve eğitim seviyesi doğrultusunda işgücüne katılmayı isteyen çocuklu bir kadın perspektifinden olumsuz olarak değerlendirilmesi muhtemeldir. Bu değerlendirmenin olumsuz olması kadınların işgücüne katılma isteğini azaltacaktır ve dolayısıyla işgücündeki kadın oranını da azaltacaktır. Bu oranın azalmasının yanında okul öncesi eğitim alması gereken çocuklar bu eğitimden mahrum kalacaklardır.

Ülkemizi sosyal ve ekonomik yönden olumsuz etkileyecek bu durumun oluşmasını engellemek için kentlerde eğitim alanlarının yer seçimlerine ilişkin öneriler geliştirilmelidir. Devlet anaokulları için yer seçimleri kararlarının 0-5 yaş çocuk nüfusu ile ücretli işgücünde yer alabilecek kadın nüfusunun mahallerdeki dağılımı göz önünde bulundurularak alınması gerekli görülmektedir. Özel anaokullarına ise bu analizler doğrultusunda yer seçim önerileri verilmesi gerekli görülmektedir. Anaokullarına toplu taşıma araçları ile erişim kalitesini arttırabilmek için ise toplu taşıma duraklarının yer seçimlerinin 0-5 yaş grubunun yürüyebilme kabiliyeti göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme, alanın topoğrafik özelliklerinin erişim kalitesine olan olumsuz etkilerini minimum seviyeye düşürecektir. Anaokullarının, çocukların sonraki eğitim hayatlarının temelini oluşturduğu bilinci ile bu kurumların sunduğu olanaklar açısından bir değerlendirme yapıldığında ise, özellikle devlet anaokullarında sunulan olanakların geliştirilmesi düşük gelir grubundaki hanelerin çocuklarının daha nitelikli eğitim almalarını sağlayacaktır. Bu önerilerin hayata geçirilmesi anaokullarına fiziksel ve sosyal erişilebilirlik koşullarını iyileştirecek; geleceğin kentlerini ise “herkes” için yaşanılabilir hale getirecektir.

KAYNAKÇA

Altıparmak, S., Eser, E. (2007). 15-49 yaş grubu evli kadınlarda yaşam kalitesi. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3, 29-34.

Altunöz, U. (2018). Türkiye’de mikro kredilerin kadınların iş gücüne katılımı ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ölçümü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(41), 207-232.

Andersson, E., Malmberg, B., & Östh, J. (2012). Travel-to-school distances in Sweden 2000–2006: Changing School Geography with Equality Implications. *Journal Of Transport Geography*, 23, 35-43.

Arnberger, A., Allex, B., Eder, R., Ebenberger, M., Wanka, A., Kolland, F., ... & Hutter, H. P. (2017). Elderly resident’s uses of and preferences for urban green spaces during heat periods. *Urban Forestry & Urban Greening*, 21, 102-115.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2013). Sosyal haklar piyasalaşır mı? çocuk hakları ve kadın emeğinin kesişiminde Türkiye’de kreşler. *V. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu*, 31.

Boone, C. G., Buckley, G. L., Grove, J. M., & Sister, C. (2009). Parks and people: An environmental justice inquiry in Baltimore, Maryland. *Annals of the Association of American Geographers*, 99(4), 767-787.

Ceylan, R. (2019). Ebeveynlerin okul öncesi kurumu hakkındaki görüşleri: Tercih sebepleri, beklentileri ve memnuniyetleri. *Electronic Journal of Social Sciences*, 18(70).

Çağlar, B. (2020). Çocuğun kent planlamasındaki yeri nedir?. *Sürdürülebilir Mühendislik Uygulamaları ve Teknolojik Gelişmeler Dergisi*, 3(2), 86-91.

Durmaz, E., Akdoğan, K. K., & Demir, E. (2019). Ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumlarını tercih nedenleri ile sosyoekonomik düzeyleri arasındaki ilişki. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 352-379.

El-Geneidy, A., Levinson, D., Diab, E., Boisjoly, G., Verbich, D., & Loong, C. (2016). The Cost of equity: Assessing transit accessibility and social disparity using total travel cost. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 91, 302-316.

Ertuğay, A. G. K., & Düzgün, Ş. (2006). Eskişehir kenti acil durum donatı erişebilirliğinin CBS'ye dayalı modellenmesi. *1. Uzaktan Algılama-CBS Çalıştay ve Paneli, İTÜ*.

Güleş, F. (2013). *Okul öncesi eğitimde fiziksel çevreye ilişkin kalite standartlarının belirlenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

La Rosa, D., Takatori, C., Shimizu, H., & Privitera, R. (2018). A planning framework to evaluate demands and preferences by different social groups for accessibility to urban greenspaces. *Sustainable Cities and Society*, 36, 346-362.

Moreno-Monroy, A. I., Lovelace, R., & Ramos, F. R. (2018). Public transport and school location impacts on educational inequalities: Insights from São Paulo. *Journal of Transport Geography*, 67, 110-118.

Muhacir, E., Özalp, A. (2011). Artvin Kenti İlköğretim Okul Bahçelerinin Nitelik ve Niceliksel Durumunun Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanılarak Belirlenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 12 (2),173-185.

Nicholls, S. (2001). Measuring the accessibility and equity of public parks: A case study using GIS. *Managing Leisure*, 6(4), 201-219.

Seliverstova, I. V. (2006). The influence of the territorial factor on the accessibility of preschool education. *Russian Education & Society*, 48(6), 27-43.

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği. (2014, 14.06). Resmî Gazete (Sayı: 29030).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19788&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2014). Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi. <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/turkiye-de-kadin-ismgucu-profil-i-ve-istatistiklerinin-analizi-nihai-rapor.pdf>

URL-1: <https://konak.meb.gov.tr/>, Erişim tarihi: Mayıs, 2019.

URL-2: www.eshot.gov.tr, Erişim tarihi: Mayıs, 2019.

URL-3: <https://www.google.com.tr/maps>, Erişim tarihi: Mayıs, 2019.

URL-4: www.tramizmir.com, Erişim tarihi: Mayıs, 2019.

URL-5: <http://asps.unibel.com.tr/>, Erişim tarihi: Mayıs, 2019.

EK-1: Anaokulu Özellikleri ve Puan Hesaplama Sistemi

	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı (A)	(A) Puan	Öğrenci Başına Düşen Açık Alan Miktarı (B)	(B) Puan	Okulun Sunduğu Aktivite (C)	(C) Puan	Okul Kalitesi A+B+C	Okul Ücreti (D)
Anaokulu-1	17	1	10 m ²	1	6	2	4	1600 TL
Anaokulu-2	12	2	1 m ²	1	4	2	5	1200 TL
Anaokulu-3	5	3	5 m ²	1	1	1	5	1300 TL
Anaokulu-4	11	2	6,92 m ²	1	7	3	6	1200 TL
Anaokulu-5	12	2	2,93 m ²	1	5	2	5	1300 TL
Anaokulu-6	14	2	3,83 m ²	1	4	2	5	1000 TL
Anaokulu-7	7	3	-	1	1	1	5	750 TL
Anaokulu-8	12	2	3,47 m ²	1	5	2	5	1000 TL
Anaokulu-9	7	3	6,52 m ²	1	9	3	7	1500 TL
Anaokulu-10	11	2	2,4 m ²	1	3	1	4	900 TL
Anaokulu-11	9	2	10,8 m ²	1	3	1	4	1000 TL
Anaokulu-12	17	1	24,39 m ²	2	5	2	5	2000 TL
Anaokulu-13	7	3	3,57 m ²	1	2	1	5	1300 TL
Anaokulu-14	12	2	2,52 m ²	1	4	2	5	1500 TL
Anaokulu-15	15	2	11,47 m ²	1	8	3	6	1450 TL
Anaokulu-16	8	3	9,49 m ²	1	8	3	7	2000 TL
Anaokulu-17	10	2	46,26 m ²	3	3	1	6	2000 TL

Anaokulu-18	6	3	0,30 m ²	1	2	1	5	1200 TL
Anaokulu-19	7	3	5,35 m ²	1	6	2	6	1600 TL
Anaokulu-20	22	1	1,31 m ²	1	3	1	3	Devlet Okulu
Anaokulu-21	18	1	-	1	3	1	3	Devlet Okulu
Anaokulu-22	17	1	-	1	3	1	3	Devlet Okulu
Anaokulu-23	13	2	27,12 m ²	2	3	1	5	Devlet Okulu
Anaokulu-24	2	3	-	1	3	1	5	Devlet Okulu
Anaokulu-25	6	3	-	1	2	1	5	1000 TL
Anaokulu-26	12	2	2,50 m ²	1	4	2	5	1500 TL
Anaokulu-27	6	3	-	1	3	1	5	1000 TL
Anaokulu-28	5	3	0,50 m ²	1	2	1	5	1200 TL
Anaokulu-29	12	2	6,50 m ²	1	3	1	4	1500 TL
Anaokulu-30	6	3	15,40 m ²	2	6	2	7	2500 TL
Anaokulu-31	6	3	6,50 m ²	1	8	3	7	1200 TL

HESAPLAMA						
	A			B		
Değer aralığı	2-8	9-15	16-22	0-15	16-31	32-47
Puan	3	2	1	1	2	3
	C			D		
Değer aralığı	1-3	4-6	7-9	0-750	751-1500	1501-+
Puan	1	2	3	3	2	1

EK-2: Özel Okullar İçin Minimum Maliyetli Dört Farklı Rota Olasılığı

Hareket Noktası	Variş Noktası	Alternatif Yolculuk Biçimleri	Yolculuk Süresi
Zafertepe	Anaokulu-21	Eshot(27/157)+Eshot (21)	23 dk.
		Eshot (193)+Eshot (21)	22 dk.
		Yürüme (5 dk.)+Eshot (490)+Yürüme(13 dk.)	22 dk.
	Anaokulu-20	Yürüme(5 dk.)+Eshot(490)+Yürüme(10dk.)	19 dk.
		Eshot(27/157)+Eshot (21)	21 dk.
		Eshot(193)+Eshot(21)	20 dk.
	Anaokulu-24	Eshot(27/157)+Eshot (21)	22 dk.
		Eshot(193)+Eshot(21)	21 dk.
		Yürüme(3 dk.)+Eshot(33)+Eshot(21)	22 dk.
	Anaokulu-22	Yürüme(5 dk.)+Eshot(490)+Yürüme(8 dk.)	17 dk.
	Anaokulu-23	Yürüme(5 dk.)+Eshot(490)+Metro+Yürüme(10 dk.)	33 dk.
		Eshot(680/470/691)+Eshot(681)+Yürüme(10 dk.)	36 dk.
		Yürüme(14 dk.)+Eshot(681)+Yürüme(5 dk.)	36 dk.
	Anaokulu-7	Yürüme(9 dk.)+Eshot(108/92)	15 dk.
		Yürüme(5 dk.)+Eshot(490)	13 dk.
	Anaokulu-31	Eshot(27/157)+Eshot (10)	21 dk.
		Eshot(193)+Eshot(10)	30 dk.
		Eshot(224)+Eshot(10)	25 dk.
	Anaokulu-30	Eshot(680)+Yürüme(8 dk.)	22 dk.
		Eshot(27/157)+Eshot(253)	21 dk.
		Eshot(470/691)+Yürüme(9 dk.)	23 dk.
	Anaokulu-9	Eshot(680)+Yürüme(7 dk.)	21 dk.
		Eshot(470/691)+Yürüme(8 dk.)	21 dk.
		Eshot(27/157)+Eshot(253)	25 dk.
Anaokulu-16	Eshot(680)+Tramvay+Yürüme(6 dk.)	28 dk.	
	Eshot(680)+Yürüme(15 dk.)	29 dk.	
	Eshot(470/691)+Eshot(951/811)+Yürüme(6 dk.)	28 dk.	
Hareket Noktası	Variş Noktası	Alternatif Yolculuk Biçimleri	Yolculuk Süresi
Zafertepe	Anaokulu-7	Yürüme(9 dk.)+Eshot(108/92)	15 dk.
		Yürüme(5 dk.)+Eshot(490)	13 dk.
	Anaokulu-9	Eshot(680)+Yürüme(7 dk.)	21 dk.
		Eshot(470/691)+Yürüme(8 dk.)	21 dk.
		Eshot(27/157)+Eshot(253)	25 dk.
	Anaokulu-16	Eshot(680)+Tramvay+Yürüme(6 dk.)	28 dk.
		Eshot(680)+Yürüme(15 dk.)	29 dk.
		Eshot(470/691)+Eshot(951/811)+Yürüme(6 dk.)	28 dk.
	Anaokulu-20	Yürüme(5 dk.)+Eshot(490)+Yürüme(10dk.)	19 dk.
		Eshot(27/157)+Eshot (21)	21 dk.
		Eshot(193)+Eshot(21)	20 dk.
		Eshot(27/157)+Eshot (21)	23 dk.

Anaokulu-21	Eshot (193)+Eshot (21)	22 dk.
	Yürüme (5 dk.)+Eshot (490)+Yürüme(13 dk.)	22 dk.
Anaokulu-22	Yürüme(5 dk.)+Eshot(490)+Yürüme(8 dk.)	17 dk
Anaokulu-23	Yürüme(5 dk.)+Eshot(490)+Metro+Yürüme(10 dk.)	33 dk.
	Eshot(680/470/691)+Eshot(681)+Yürüme(10 dk.)	36 dk.
	Yürüme(14 dk.)+Eshot(681)+Yürüme(5 dk.)	36 dk.
Anaokulu-24	Eshot(27/157)+Eshot (21)	22 dk.
	Eshot(193)+Eshot(21)	21 dk.
	Yürüme(3 dk.)+Eshot(33)+Eshot(21)	22 dk.
Anaokulu-30	Eshot(680)+Yürüme(8 dk.)	22 dk.
	Eshot(27/157)+Eshot(253)	21 dk.
	Eshot(470/691)+Yürüme(9 dk.)	23 dk.
Anaokulu-31	Eshot(27/157)+Eshot (10)	21 dk.
	Eshot(193)+Eshot(10)	30 dk.
	Eshot(224)+Eshot(10)	25 dk.

Yayın Geliş Tarihi: 29.04.2020
Yayına Kabul Tarihi: 10.08.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.728696

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1357-1380
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

AİLE DESTEKLEYİCİSİ İŞ ORTAMININ İŞ TATMİNİ VE İŞTEN AYRILMA EĞİLİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: İŞ-YAŞAM DENGESİNİN ARACI ROLÜ¹

*Fatma ÇAM KAHRAMAN**
*Gönen İlkar DÜNDAR**

Öz

Denge pek çok alanda olduğu gibi, iş yaşamında bulunan bireyler açısından da önemlidir. Bir yandan işteki diğer yandan iş dışındaki sorumluluklarını yerine getirmeye çalışan bireyler zaman zaman bu dengeyi kurmakta zorlanmaktadır. Dengeyi sağlamada işgörenlerin kendi çabalarının dışında örgütün formal ve informal desteği, bireylerin iş-yaşam dengelerini daha iyi sağlamalarını, dengenin sağlanması da örgütsel sonuçları etkileyebilir. Bu doğrultuda mevcut araştırmada formal ve informal aile destekleyicisi iş ortamının iş tatmini ve işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinde iş-yaşam dengesinin aracı rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Ulusal literatürde rastlanmayan aile destekleyicisi iş ortamının farklı boyutlarıyla bütüncül bir şekilde incelenmesi önemlidir.

İstanbul, Kocaeli ve Kırklareli’de farklı sektörlerde çalışan 300 beyaz ve mavi yakalı işgörenden toplanan verilerin incelenmesi için Çoklu Regresyon Analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda aile destekleyicisi iş ortamının (formal ve informal) iş tatmini ve işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinde iş-yaşam dengesinin kısmi aracı rolü olduğu saptanmıştır. İş-yaşam dengesinin kısmi aracı rolünün olması, bu modelde farklı değişkenlerin aracı rolünün olabileceğini göstermektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı değişkenlerin aracı rolünün incelenmesi alana katkı sağlayacaktır.

¹ Bu araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde "Formal ve İnfomal Aile Destekleyicisi İş Ortamının Örgütsel Sonuçlar Üzerindeki Etkisinde İş Yaşam Dengesinin Aracı Rolü" başlığıyla doktora tezi olarak 2018 yılında tamamlanmıştır.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Çam Kahraman, F., Dündar, G. İ. (2021). Aile destekleyicisi iş ortamının iş tatmini ve işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisi: iş-yaşam dengesinin aracı rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1357-1380.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji, ORCID: 0000-0002-8053-1287, fatmacamkahraman@gmail.com.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi, ORCID: 0000-0002-1097-1236, gdundar@istanbul.edu.tr.

Anahtar Kelimeler: Formal Aile Destekleyicisi İş Ortamı, İnfomal Aile Destekleyicisi İş Ortamı, İş- Yaşam Dengesi, İş Tatmini, İşten Ayrılma Eğilimi

THE IMPACT OF FAMILY SUPPORTIVE WORK ENVIRONMENT ON JOB SATISFACTION AND INTENTION TO LEAVE THE WORK: THE MEDIATING ROLE OF WORK-LIFE BALANCE²

Abstract

Balance is an important issue for employees, like in most of fields. Employee sometimes hardly balance the responsibilities between work and non-work. In addition to individual efforts, organizational efforts are also important to establish the balance. Family supportive work environment that is created by organizations can effect the work-life balance perceptions of employees, this fact can also effect organizational outcomes. Accordingly, the aim of this study is to find out the mediating role of work-life balance in the relationship between family supportive work environment and job satisfaction and intention to leave the work. Family supportive work environment has not been encountered in national literature, examining this notion with its different types is important.

The sample of this study consisted of 300 white and blue collar employees working in different sectors and organizations in Istanbul, Kocaeli and Kirklareli. Multiple Regression Analysis was conducted to test the mediation model. The results indicated that work-life balance had partial mediator role on the relationship between family supportive work environment (formal and informal) and job satisfaction, and also intention to leave the work. Partial mediation role of work-life balance demonstrates potential mediation role of different variables in this model. Investigating the mediation role of different variables will contribute to the field in the future.

Keywords: *Formal Family Supportive Work Environment, Informal Family Supportive Work Environment, Work-Life Balance, Job Satisfaction, Intention to Leave the Work*

GİRİŞ

Son yıllarda işletmelerdeki küçülmeler sonucunda işgörenlerin işyükünün artması, örgütler arası rekabetin ve buna bağlı olarak çalışma hızının artması, bireylerin yaşam beklentilerinin ve tek başına yaşayan birey sayısının artması, her iki eşin de iş yaşamında bulunması gibi gelişmeler sonucunda iş yaşamında bulunan pek çok kişi için ‘aile dostu işletme’, ‘iş-yaşam entegrasyonu’ ve ‘zaman yönetimi’ gibi konular önemli hale gelmiştir (McCarragher ve Daniels, 2002:7).

Özellikle teknolojinin sağladığı hızlı haberleşme sayesinde işgörenlerin işteyken iş dışındaki sorumluluklarını, iş dışındayken işteki sorumluluklarını yerine

² This research was completed in 2018 as a PhD thesis with the title "The Impact of Formal and Informal Family Supportive Work Environment on Organizational Outcomes: The Mediating Role of Work-Life Balance" at Istanbul University Institute of Social Sciences.

getirdikleri gözlenmektedir. Bu durum her ne kadar işgörenlerin hayatını kolaylaştırıyor gibi görünse de iş ve iş dışındaki yaşam arasındaki sınırın ortadan kalkması nedeniyle işgörenlerin bu farklı yaşam alanlarındaki rollerine ilişkin sorumluluklarıyla başa çıkmada zorlanmalarına yol açabilmektedir.

İşgörenlerin iş dışındaki -ev, çocuk ve yaşlı bakımı, eğitim gibi- sorumluluklarının yarattığı baskının yanında çalıştıkları örgütlerin verimlilik ve performans odaklı yaklaşımları bireylerin daha uzun sürelerle çalışmalarına mâl olarak, hissettikleri baskının daha da artmasına neden olmaktadır. Farklı alanlardan gelen bu baskılarla baş etmek zorunda kalan işgörenlerin iş dışındaki çeşitli kaynaklardan (eş, anne-baba ve arkadaş gibi..) destek alma şansları daha yüksek olmasına rağmen, bu kaynaklar tek başına yeterli olmamaktadır. Örgütlerin destekleyici politikalarının ve yöneticilerinin varlığı, işgörenlerin iş ve iş dışındaki yaşamları arasında denge kurmalarını kolaylaştırabilir. İş-yaşam dengesinin sağlanması da çalışan tutumları üzerinde olumlu etkiler sağlayabilir. Fakat örgütün aile destekleyicisi bir iş ortamına sahip olmaması hem bireyler, hem de örgütler açısından bir takım olumsuz sonuçlara sebep olabilir. Örgütler yetenekli çalışanlarını kaybetme riski ile karşılaşmakta; işgörenler açısından da yüksek stres düzeyi, devamsızlık, işten ayrılma ve düşük bağlılık ve tatmin düzeyi ortaya çıkabilmektedir.

Bu bağlamda mevcut araştırmada formal ve informal aile destekleyicisi iş ortamının iş tatmini ve işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinde iş-yaşam dengesinin aracı rolü incelenecektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Aile Destekleyicisi İş Ortamı

Çalışanların örgüte yaptıkları katkının yanında, örgütün kendilerinin iyilik hallerine ne kadar değer verdiğine ilişkin inançları örgütsel destek olarak tanımlanmaktadır (Eisenberger vd.,1986). Örgütsel desteğin genel ve spesifik içerikli olmak üzere iki farklı türü bulunmaktadır. Spesifik içerikli örgütsel desteğe dahil olan aile desteği, örgütün çalışanlarının sadece iş rollerini değil iş dışındaki rollerini de başarılı olarak yürütebilmelerini önemsemeleri ve önemsediklerini de farklı yollarla göstermelerini içerir (Kossek vd.,2011: 3).

Literatürde -özellikle 90'lı yıllarda- aile dostu uygulamalar konusundaki çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir (Örn., Ezra & Deckman, 1996; Grover & Crooker, 1995; Schwartz, 1996). Fakat 2000'li yılların başından itibaren aile desteğinin informal boyutu da incelenmeye başlanmıştır (Örn.,Allen, 2001; Foley vd., 2006). Örgütün aile desteğinin bu iki boyutunu birlikte değerlendiren araştırmaların çoğunlukla uluslararası literatürde yer aldığı görülürken (Örn., Behson, 2005; Thompson & Prottas, 2005); ulusal literatürde bu kavramların incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Halen toplulukçu bir kültüre sahip olan ülkemiz açısından -aile kavramına verilen değer göz önüne alındığında- aile desteği kavramının bu araştırma kapsamında incelenmesi önemlidir.

Formal Aile Destekleyicisi İş Ortamı

Örgütün aile desteği kapsamında esnek çalışma biçimleri ve aile dostu uygulamalar gibi formal uygulamalar geçmişte çoğunlukla çalışan anneleri desteklemeye odaklıyken, günümüz uygulamaları artık sadece çalışan anneleri değil babaları, çalışan öğrencileri ve hatta yaşlı bireyleri de destekleme amacıyla kullanılmakta ve ailevi sorumlulukların yanında yaşamdaki farklı sorumlulukları da göz önüne almaktadır (Lockwood, 2003: 2; McCarraher & Daniels, 2002: 32).

Örgütlerin formal aile desteğine yönelik uygulamalardan bazıları aşağıdaki gibidir;

- Sıkıştırılmış iş haftası, vardiya değişimi, dönemsel çalışma (Fleetwood, 2007:389)
- İş paylaşma, tele-çalışma olanağı, çocuk bakım merkezleri (Ruderman, 2005: 496)
- Esnek iş programları, esnek ödeme hesapları ve part time çalışma (Jex, 2002:203)

Yukarıda sıralanan uygulamalardan bazıları doğrudan çalışanları desteklemeye yönelikken (Örn., esnek iş programları, çocuk bakım merkezleri gibi), bazıları ise örgütün müşteri talepleriyle daha kolay başa çıkması ve tam zamanlı istihdamın yol açtığı maliyetten kurtulmak için oluşturulan istihdam biçimlerini (Örn., dönemsel çalışma, part time çalışma) kapsar.

İnformal Aile Destekleyicisi İş Ortamı

Örgütlerde sadece formal(resmi) kurallar değil, informal(resmi olmayan) kurallar da yer almaktadır. Örgütün formal olmayan bu boyutu, yazılı olmayan kuralları ve örgüt kültürünü kapsar (Holt & Taulow, 1996: 85). Örgütlerin informal boyutu kapsamında “aile desteği” de önemli bir kavramdır. Bir yandan örgütün bu konudaki felsefesi, diğer yandan ilk yöneticinin davranış ve tutumları bu hususta belirleyici olabilir.

Aile destekleyicisi örgüt felsefesi, örgütün işgörenlerinin iş ve aile yaşamlarını etkili olarak yönetebilmeleri için verdiği destek konusunda paylaşılan inançlar ve varsayımları kapsarken (Thompson vd.,1999: 392): *Aile destekleyicisi yönetici davranışları* ise astlarının iş-yaşam dengesini sağlama çabalarını destekleyen kişi olarak kısa özel telefon görüşmelerine müsaade etme, esnek çalışma isteğini önemseme gibi konularda yardımda bulunmayı içeren bir kavramdır (Thomas & Ganster, 1995:7). Örgütün aile desteğine yönelik bu çabaları, işgörenlerin iş ve iş dışından gelen taleplerle başa çıkma ve kolaylaştırabilir.

Aycan ve diğerlerinin (2007) geliştirdiği hayat modeline göre bireyler farklı alanlardan (aile, iş, kişisel) gelen taleplerle karşılaşmakta ve bu taleplerin

karşılansında farklı destek tipleri (işteki, ailedeki ve kişinin sahip olduğu destek ve kaynaklar) katkı sağlayabilir. Bu destekler sayesinde taleplerin karşılanması sonucunda iş-yaşam dengesi kurulabilir. İş-yaşam dengesi kurulamaz ise iş, aile ve kişisel alanlarda bir takım sıkıntılar ortaya çıkabilir.

İş ve aile alanları arasındaki sınırların varlığını öne süren Sınır Teorisi kapsamında işgörenler ‘sınırı geçiş izimli bireyler’ ve örgüt ve yöneticiler ise ‘sınır koyucular’ gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Sınırı geçiş izimli bireyler olan işgörelere alandaki sınır koyucular (örgüt, yönetici) tarafından daha fazla otonomi sunulması halinde iş ve aile arasındaki dengenin daha kolay sağlanacağı öne sürülmüştür (Clark, 2000). Yapılan farklı araştırmalarda da aile dostu politika ve uygulamalarla birlikte işgörelerin iş-yaşam dengelerini daha kolay sağladıkları belirtilmiştir (Glynn vd., 2002; Hill vd., 2001; Hoyman & Duer, 2004).

Sosyal Mübadele Teorisi çerçevesinde ele alındığında, örgütsel desteğin algılanması sonucunda işgörelenler örgüte yüksek düzeyde performans ve bağlılıkla karşılık vereceklerdir (Eisenberger vd., 2001: 44). Tosun ve Keskin (2017) tarafından yürütölen bir alan araştırmasında 1990-2017 yılları arasında üç uluslararası dergide yayınlanan makaleler taranmış ve sonuç olarak örgüt tarafından iş-yaşam dengesini desteklemeye yönelik olarak sunulan hizmetlerin çalışanların işten ayrılma ve devamsızlık oranlarının yanında işe ilişkin tutumları üzerinde önemli etkileri olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışan dostu olarak da adlandırılan bu uygulamaların sadece çalışanları değil, aynı zamanda işletmelerin verimliliği ve kurumsal iletişimi ile de ilişkili olduğu görölmüştür.

İş-Yaşam Dengesi

Günümüzde işgörelenler iş ve iş dışındaki yaşamlarında farklı rolleri üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu farklı rollerin sorumlulukları ile başa çıkmaya çalışan işgörelenler için iş-yaşam dengesinin sağlanması önemli bir mesele haline gelmiştir (Vatansever, 2010: 203).

İş-yaşam dengesinde “iş” istihdam edilmeyi, “yaşam” ise iş dışında yer alan pek çok faaliyeti kapsayan bir kavramdır. Bu kavram, iş ve iş dışındaki yaşam için ortaya konmuş pratik bir kısaltmadır (Guest, 2002: 262). İş-yaşam dengesine ilişkin pek çok tanımlamaya rastlanmış olup bu tanımlamalardan bazıları aşağıdaki gibidir;

• “Çalışanın, iş ve aile yaşamlarındaki rol beklentilerini başarılı olarak gerçekleştirmesi” (Grzywacz & Carlson, 2007: 458)

• “İş ve iş dışından gelen taleplerin birbiriyle çatışmaması” (Greenblatt, 2002: 179)

• “İş ve iş dışında yer alan sorumluluklar arasında dengenin sağlanması” (Swarnalatha & Rajalakshmi, 2016: 3)

Son yıllarda iş-yaşam dengesi konusunda önemli teorilerden biri olan Sınır Teorisi, iş ve aile alanları arasında bir sınırın bulunduğunu ve bireylerin bu sınırlar

arasında günlük olarak geçiş yaptıklarını, bu sebeple iş ve ailenin birbirini etkileyen alanlar olduğunu öne sürmektedir (Clark, 2000).

Rol Teorisi'ne göre bireylerin çoklu rollerinin olması rol çatışması veya rol yükü gibi zorlanmalara sebep olabilir. Rol yükü sebebiyle artan işyükü bireylerin kendilerini boğulmuş hissetmelerine; rol çatışması sonucu ise bir rolün yerine getirilmesi diğer rolün yerine getirilmesini engelleyebilir (Arthur ve Cook, 2003: 222). İş-Aile Çatışması teorisine göre de farklı yaşam alanlarından gelen talepler karşısında bireyler seçim yapmak zorunda kalabilirler ve bunun sonucunda bazı çatışmalar yaşayabilirler (Greenhaus & Beutell, 1985; Guest, 2002).

Farklı teorilerde de belirtildiği üzere iş-yaşam dengesini sağlayamayan bireylerin psikolojik ve fizyolojik bir takım sorunlarla karşılaşmaları kaçınılmazdır. Bu sorunlar hem bireylerin fizyolojik ve psikolojik durumları üzerinde, hem de örgüte yönelik tutumları üzerinde etkiler yaratabilir.

Düşük düzeydeki iş-yaşam dengesinin zayıf psikolojik ve fizyolojik sağlık, madde bağımlılığı ve azalan aile işlevselliği gibi bireysel sonuçlarının yanında; düşük düzeyde verimlilik, örgütsel bağlılık, kariyer tatmini ve yüksek düzeyde iş stresi, tükenmişlik, işten ayrılma eğilimi ve devamsızlık gibi örgütsel sonuçları olduğu ortaya konmuştur (Balmforth & Gardner, 2006; Lingard vd., 2007; Prescott vd., 2008; Wang, 2006).

İş Tatmini

İş tatmini, örgütsel davranış alanında önemli kavramlardan biridir. Farklı değişkenlerle olan ilişkileri sebebiyle literatürde hakkında en fazla araştırma yapılan iş tutumlarından biridir (Jex, 2002:116; Spector, 1997:1). En genel tanımıyla işgörenin işiyle ilgili pozitif (veya negatif) bir değerlendirmede bulunmasını (Weiss, 2002: 175) içeren bu kavram, işin farklı yönlerine (örgüt içi iletişim, ücret, kariyer, performans vb) ilişkin tutumları içerir. Bu farklı yönlerin bir veya birden fazlasına ilişkin memnuniyet durumu iş tatminini etkiler (Izgar, 2012: 119).

İş tatmininin ele alındığı pek çok çalışmada iletişim (Adams & Bond, 2000; Pincus, 1986), örgüt kültürü (Lok & Crawford, 2004; Lund, 2003; Tsai, 2011), liderlik (Bogler, 2001; Loke, 2001; Rad & Yarmohammadian, 2006), performans (Bakotić, 2016; Wright vd., 2007) ve örgütsel bağlılık (Carmeli & Freund, 2004; Fu & Deshpande, 2013) gibi farklı değişkenlerle olan ilişkileri olduğu saptanmıştır. Bu değişkenlerin yanında iş tatmininin formal (Allen, 2001; Hill, 2005) ve informal aile destekleyicisi iş ortamının (Behson, 2005; Thompson & Prottas, 2005) yanında iş-yaşam dengesi (Fisher-Mcauley vd.,2003) gibi değişkenlerle de ilişkili olduğu belirlenmiştir.

İşten Ayrılma Eğilimi

Bu çalışmada bağımlı değişken olarak ele alınan bir diğer değişken işten ayrılma eğilimidir. İşten ayrılma eğilimi kavramı genel anlamıyla, bir işgörenin çalıştığı örgütten ayrılma isteğini içerir (Bouckenooghe vd.,2013: 108). İşgörenin

işini değiştirme olasılığını gösteren bu eğilim bireyin gönüllü olarak örgütten ayrılmasına neden olur. Fiili işten ayrılma davranışının bu eğilimle birlikte artacağı beklenmektedir (Bandhanpreet vd., 2013). Genel bir ilke olarak bir davranışa yönelik eğilimin yüksek olması, davranışın gerçekleşmesi olasılığını da artırır (Ajzen, 1991).

Farklı araştırmalarda ele alınan bu değişkenin iş tatmini (Applebaum vd., 2010; Fisher-McAuley vd., 2003), tükenmişlik (Zhang & Feng, 2011), örgütsel vatandaşlık davranışı (Coyne ve Ong, 2007), örgüte bağlılık (Schwepker, 2001; Udo vd., 1997) ve stresle (Applebaum vd., 2010) ilişkisi ortaya konmuştur.

İş tatmini gibi işten ayrılma eğiliminin de iş-yaşam dengesi (Fisher-McAuley vd., 2003; Lee vd., 2013), formal (Arthur & Cook, 2003) ve informal aile destekleyicisi iş ortamı (Thompson vd., 1999; Thompson & Prottas, 2005) ile ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır.

Literatürdeki bu bulgular göz önüne alındığında örgütler işgörenleri için aile destekleyicisi bir iş ortamı oluşturmaları neticesinde onların iş-yaşam dengelerini sağlamalarını kolaylaştıracak, iş-yaşam dengesinin sağlanması da yüksek iş tatmini ve düşük işten ayrılma eğilimini beraberinde getirecektir.

Pek çok işletmede, çalışanların örgüte yönelik tutumları üzerinde etkisi olabilecek işle ilgili faktörlere (örn., örgütsel iklim, liderlik türü, örgüt kültürü, ücret düzeyi, fiziksel koşullar gibi..) ilişkin bir öngörü bulunurken; iş dışındaki faktörler çoğunlukla görmezden gelinmektedir. Fakat örgütler, çalışanlarının sadece iş üreten varlıklar olmadığını, iş dışında da yaşamları olduğunu kabul ederek onlara bütüncül açıdan yaklaşmalıdırlar.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı ve Önemi

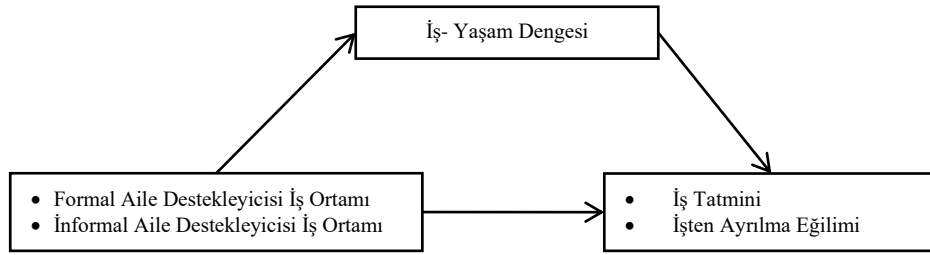
Bu araştırmada çalışanların aile destekleyicisi iş ortamı algılarının iş tatmini ve işten ayrılma eğilimleri üzerindeki etkisinde iş-yaşam dengesinin aracı rolünün olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

Halen toplulukçu kültürün baskın olduğu ülkemiz açısından aileye verilen önemin devam etmesinin yanı sıra yeni kuşakların iş yaşamından beklentilerinin değişmesi de çalışan tutumları üzerinde aile destekleyicisi iş ortamının etkilerinin incelenmesini önemli hale getirmektedir. Ulusal literatürde bu konudaki araştırmaların çoğunlukla aile dostu uygulamalar bağlamında ele alınarak, uygulamalar dışındaki faktörlerin (Örn., yönetici davranışları, örgüt felsefesi) göz ardı edilmesine karşın bu araştırmada örgütün aile desteğinin bütüncül olarak incelenmesinin literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada formal ve informal aile destekleyicisi iş ortamı bağımsız değişkenler: iş tatmini, işten ayrılma eğilimi gibi örgütsel sonuçlar bağımlı değişkenler olarak ele alınacak olup; iş-yaşam dengesi aracı değişken olarak incelenecektir (Bkz., Şekil 1).

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Bu çalışma kapsamında sınanması düşünülen hipotezler aşağıdaki şekildedir;

H1: Formal aile destekleyicisi iş ortamının (a) iş tatmini ve (b) işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinde iş- yaşam dengesinin aracı rolü vardır.

H2: İnformal aile destekleyicisi iş ortamının (a) iş tatmini ve (b) işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinde iş- yaşam dengesinin aracı rolü vardır.

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemini farklı sektörlerde çalışan beyaz ve mavi yakalı toplam 300 işgören oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemiyle araştırmaya dahil edilen katılımcılar İstanbul, Kırklareli ve Kocaeli illerinde çalışan bireylerdir.

Katılımcılara araştırmanın anketi hem online hem de kağıt kalem testi şeklinde ulaştırılmıştır. 202 katılımcı kağıt kalem testi ile, 98 katılımcı da online versiyonu ile anketi yanıtlamıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde %41'inin erkek, %59'unun kadın olduğu; %48,3'ünün 18-30 yaş arası, %41,3'ünün 31-44 yaş arası, %9'unun da 45 yaş ve üzeri bireyler olduğu saptanmıştır. Eğitim düzeyi açısından incelendiğindeyse örneklem grubunun yaklaşık %90.7'sinin önlisans ve üstü düzeyde, %8.7'sinin ise lise ve altı düzeyde eğitime sahip bireylerdir. Çocuk sahibi olan katılımcıların oranı %34 iken; çocuk sahibi olmayan katılımcıların oranı ise %65.7'dir. Medeni durum açısından da katılımcıların %52'sinin evli, %45'inin bekar ve %3'ünün ise dul/boşanmış olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, çocuk sayısı ve işletme kıdemine ilişkin bilgilerin yanında çalıştıkları işletmeye dair bilgilerin yer aldığı bilgi formu anketin giriş kısmında yer almış ve bu bilgilerin öncesinde ise araştırmaya dair genel bilgiler paylaşılmıştır.

İş- Yaşam Dengesi Ölçeği

İşgörenlerin iş-yaşam dengesi algılarını ölçmek üzere geliştirilen, 20 ifadenin bulunduğu ölçek Apaydın (2011) tarafından doktora tezi kapsamında geliştirilmiştir. Ölçekte “Yaşamımı iyi planlayarak her işimi yapabiliyorum”, “Hem iş hem özel yaşamıma zamanımı uygun biçimde dağıttığımı düşünüyorum” gibi ifadeler yer almaktadır.

Dört farklı alt boyutunun olduğu saptanan ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0.91 olarak bulunmuştur. Yapılan keşfedici faktör analizi sonucunda 4 boyutun toplam varyansı açıklama oranının %62 olduğu belirlenmiş ve yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda da uyum indeksi değerleri modelin uyumunun iyi olduğunu göstermiştir (Apaydın, 2011). Ölçekteki ifadeler ‘Hiç katılmıyorum’ ile ‘Tamamen katılıyorum’ seçenekleri arasında değişen 5’li Likert tipi skala ile ölçülmektedir. Bu araştırmada ölçekten alınan toplam puanlar analizlere dahil edilmiş olup, alt boyutlar için ayrı analizler yapılmamıştır.

Formal Aile Destekleyicisi İş Ortamı Ölçeği

Ülkemizde farklı sektörlerde sıklıkla kullanılan uygulamalar göz önüne alınarak 11 ifadenin yer aldığı, “Kesinlikle katılmıyorum” 1, “Kesinlikle katılıyorum” 5 şeklinde kategorize edilmiş 5’li Likert tipi ölçek olarak geliştirilmiştir. Ölçeğin keşfedici faktör analizi sonucunda üç faktörlü yapının toplam varyansın %59,2’sini açıkladığı görülmüştür. Ölçekteki dört ifade Esnek İzin Desteği boyutuna (Örn., “Çalışanlara herhangi bir yakını –çocuk, kardeş, ebeveyn-hastalandığında izin verilir”), dört ifadenin Gelişimsel Destek boyutuna (Örn., “Çalışanların kişisel gelişimlerine yardımcı olacak konferanslar –stres yönetimi, ebeveynlikle ilgili- düzenlenir), üç ifadenin Finansal ve Esnek Çalışma Desteği boyutuna (Örn., “Çalışanların ailevi ve özel nedenlerle kısmi zamanlı çalışmaya geçme taleplerine önem verilir”) yüklenmiştir. Araştırma kapsamında bu farklı boyutlar yerine, ölçeğin geneli üzerinden analizler yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik analizi için hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı 0.77 olarak bulunmuştur.

İnformel Aile Destekleyicisi İş Ortamı Ölçeği

İşgörenlerin örgütün informal aile desteğine yönelik algılarını belirlemek üzere Allen (2001) tarafından geliştirilen “Aile Destekleyicisi Örgüt Felsefesi Ölçeği”nin 10 maddesi ile Hammer ve arkadaşlarının 2009 yılında geliştirdikleri

“Aile Destekleyicisi Yönetici Davranışları Ölçeği”nin 8 maddesi birleştirilerek toplam 18 maddenin yer aldığı bir ölçüm aracı oluşturulmuştur. Her iki ölçek de 5’li Likert tipi ölçeklerdir. Yapılan keşfedici faktör analizi sonucunda özdeğeri 1’in üzerinde olan 3 boyutun (yönetici davranışları, ailevi sorunlara ilişkin felsefe, iş ve iş dışındaki yaşama ilişkin felsefe) toplam varyansın %60’ını açıkladığı belirlenmiştir. Bu araştırmada yapılan analizler esnasında alt boyutlar için ayrı ayrı analizler yapılmamış, ölçekten alınan toplam puanlar göz önüne alınmıştır. Güvenirlilik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0.88 olarak hesaplanmıştır.

İş Tatmini Ölçeği

Çalışanların işlerinden memnuniyet düzeylerini ölçmek üzere Tuncel (2000) tarafından uyarlaması yapılan Minnesota İş Tatmini Ölçeği kullanılmıştır. “Bu işte ilerleme imkanım”, “Amirim elemanlarına karşı davranış tarzı”, “Toplumda bir yer edinme imkanı” gibi işin farklı yönlerini “Hiç tatmin etmiyor” 1, “Çok tatmin ediyorum” 5 şeklindeki yanıt kategorileriyle değerlendirmeye olanak sağlayan 5’li Likert tipi bir ölçektir.

İşten Ayrılma Eğilimi Ölçeği

Erkmen ve Çam Kahraman (değerlendirmede) tarafından, çalışanların işlerinden ayrılma arzularını belirlemek üzere geliştirilen toplam 8 ifadenin bulunduğu ölçekte “Bu işyerinde daha uzun seneler kalmak için herhangi bir neden göremiyorum”, “Çalıştığım kurumda işimi yaparken başka bir kurumdan gelecek iş teklifinin hayalini kuruyorum” gibi ifadeler bulunmaktadır. “Kesinlikle katılıyorum” 1, “Kesinlikle katılmıyorum” 5 şeklinde kategorize edilmiş 5’li Likert tipi bir ölçektir. Yapılan keşfedici faktör analizi sonucunda iki faktörlü yapının açıkladığı toplam varyansın %72 olduğu belirlenmiş ve iki faktör “işten ayrılmanın hissettireceği zorluk ve endişeler” ve “işten ayrılma hevesi” olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa değerinin 0.88 olduğu saptanmıştır. Bu araştırmada verilerin analizinde ölçeğin alt boyutları yerine toplamı dikkate alınmıştır.

Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Araştırmadaki veriler SPSS 21 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmadaki değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon değerleri hesaplanmış, modeldeki aracı değişkenin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisinin belirlenmesi için Basit Regresyon Analizi yapılmıştır.

Aile destekleyicisi iş ortamının iş tatmini ve işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinde iş-yaşam dengesinin aracı rolünün incelenmesi için Çoklu Regresyon Analizi yapılmıştır. Analiz, Baron ve Kenny’nin (1986) aracılık modeli için öne sürdüğü aşağıdaki basamaklara göre yürütülmüştür:

- (a) Bağımsız değişkendeki değişim, aracı değişken üzerinde değişime yol açmaktadır.
- (b) Aracı değişkendeki değişim, bağımlı değişken üzerinde değişime yol açmaktadır.
- (c) Yol (a) ve (b) kontrol edildiğinde, bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki anlamlı ilişki ortadan kalkacaktır, güçlü aracı etki yol (c) ortadan kaybolduğunda ortaya çıkacaktır.

BULGULAR

Araştırmada Yer Alan Değişkenlere İlişkin Bulgular

Araştırmadaki değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri Tablo 1’de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde değişkenler arasında orta düzeyde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. İşten ayrılma eğiliminin diğer tüm değişkenlerle negatif ilişkileri ortaya çıkarken, diğer değişkenler arasında pozitif ilişkilerin olduğu saptanmıştır.

Tablo 1: Araştırmadaki Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayıları

	Orta- lama	SS	1	2	3	4	5
1- Formal Aile Destekleyicisi İş Ortamı	2,9	,63	-	,51**	,31**	,48**	-,37**
2- İnfomal Aile Destekleyicisi İş Ortamı	3,22	,64		-	,43**	,48**	-,51**
3- İş-Yaşam Dengesi	3,44	,71			-	,45**	-,46**
4- İş Tatmini	3,37	,71				-	-,58**
5-İşten Ayrılma Eğilimi	2,74	,84					-

** p<0.01

Araştırma Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Baron ve Kenny’nin (1986) modelindeki ikinci aşama olan aracı değişkenin bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerinin incelenmesi için yürütülen Basit Regresyon Analizi bulguları Tablo 2’de sunulmuştur. Tabloda da görüldüğü üzere iş-yaşam dengesinin iş tatmini ($\beta= 0,45, p<0.001$) üzerinde pozitif, işten ayrılma eğilimi üzerinde negatif ($\beta=-0,46, p<0.001$) anlamlı etkisi bulunmaktadır.

Tablo 2: İş-Yaşam Dengesinin (İYD) İş Tatmini ve İşten Ayrılma Eğilimi Üzerindeki Etkisine İlişkin Basit Regresyon Analizi Sonuçları

	β	
	İş Tatmini	İşten Ayrılma Eğilimi
İYD	,45***	-,46***
R ²	0.202	0.213
Düz. R ²	0.199	0.211
F	75,43	80,76

***p<0.001

Formal Aile Destekleyicisi İş Ortamının İş Tatmini Ve İşten Ayrılma Eğilimi Üzerindeki Etkisinde İş- Yaşam Dengesinin Aracı Rolüne İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Formal aile destekleyicisi iş ortamının iş tatmini ve işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinde iş-yaşam dengesinin aracı rolünün incelendiği (H1a ve H1b) Çoklu Regresyon Analizinin ilk aşamasında formal aile desteğinin iş-yaşam dengesini ($\beta= 0,302, p<0.001$), ikinci aşamasında iş tatmini ($\beta=0,48, p<0.001$) pozitif olarak ve işten ayrılma eğilimini ($\beta=-0,37, p<0.001$) ise negatif olarak anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır. Buna göre formal aile desteği arttıkça iş yaşam dengesi ve iş tatmininin arttığı, işten ayrılma eğiliminin azaldığı ortaya çıkmıştır.

Formal aile desteğinin iş-yaşam dengesi ile birlikte analize dahil edildiği son aşamada ise her iki değişkenin anlamlı etkilerinin devam ettiği görülmektedir. Buna göre formal aile destekleyicisi iş ortamının iş tatmini ve işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinde iş-yaşam dengesinin kısmi aracı rolü olduğunu göstermektedir (H1a ve H1b kısmi destek).

Sobel testinin hesaplanması sonucunda aracı etkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır (Bknz, Tablo 3)

Tablo 3: Formal Aile Destekleyicisi İş Ortamının (ADİ) İş Tatmini ve İşten Ayrılma Eğilimi Üzerindeki Etkisinde İş-Yaşam Dengesinin (İYD) Aracı Rolüne İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	β		
	İYD	İş tatmini	İşten ayrılma eğilimi
Model 1			
Formal ADİ (β)	,302***		
R ²	0.091		
Düz. R ²	0.088		
F	29,92		
Model 2			
Formal ADİ(β)	,486***	-,37***	
R ²	0.236	0.137	
Düz. R ²	0.234	0.134	
F	92,17	47,23	
Model 3			
Formal ADİ(β)	,385***	-,254***	
İYD(β)	,333***	-,385***	
R ²	0.337	0.272	
Düz. R ²	0.333	0.267	
F	75,48	55,38	
Sobel Test	4.77***	-4.77***	
***p<0.001			

İnformal Aile Destekleyicisi İş Ortamının İş Tatmini Ve İşten Ayrılma Eğilimi Üzerindeki Etkisinde İş- Yaşam Dengesinin Aracı Rolüne İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

İnformal aile destekleyicisi iş ortamının iş tatmini ve işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinde iş-yaşam dengesinin aracı rolünün incelenmesi için yürütülen Çoklu Regresyon Analizi bulguları Tablo 4’de sunulmuştur. İnformal aile desteği, iş-yaşam dengesini ($\beta= 0,43$, $p<0.001$) ve iş tatminini ($\beta=0,48$, $p<0.001$) pozitif, işten ayrılma eğilimini ($\beta=-0,514$, $p<0.001$) ise negatif olarak anlamlı düzeyde yordamaktadır. Formal aile destekleyicisi iş ortamında olduğu gibi informal aile desteği arttıkça, iş-yaşam dengesi ve iş tatmini artmakta işten ayrılma eğilimi ise azalmaktadır.

İş-yaşam dengesi, informal aile desteğiyle birlikte analize dahil edildiğinde her ikisinin de bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerinin devam ettiği saptanmıştır. Sonuç olarak informal aile destekleyicisi iş ortamının iş tatmini ve işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinde iş-yaşam dengesinin kısmi aracı rolü olduğu belirlenmiştir (H2a ve H2b kısmi destek).

Sobel testinin hesaplanması sonucunda aracı etkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır (Bknz, Tablo 4).

Tablo 4: İnfomal Aile Destekleyicisi İş Ortamının (ADİ) İş Tatmini ve İşten Ayrılma Eğilimi Üzerindeki Etkisinde İş-Yaşam Dengesinin (İYD) Aracı Rolüne İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	β		
	İYD	İş tatmini	İşten ayrılma eğilimi
Model 1			
İnfomal ADİ(β)	,437***		
R ²	0.191		
Düz. R ²	0.188		
F	70,33		
Model 2			
İnfomal ADİ(β)	,483***	-,514***	
R ²	0.234	0.265	
Düz. R ²	0.231	0.262	
F	90,86	107,25	
Model 3			
İnfomal ADİ(β)	,355***	-,386***	
İYD(β)	,294***	-,293***	
R ²	0.304	0.334	
Düz. R ²	0.299	0.33	
F	64,80	74,49	
Sobel Test	6.62***	-6.63***	
***p<0.001			

TARTIŞMA

Doğanın denge sistemi gibi, insanların da denge sistemleri bulunmaktadır. Özellikle çalışma yaşamında bulunan pek çok kişi için iş ve iş dışındaki yaşamları arasında denge kurmak önemlidir. Bir yandan iş sorumluluklarını sürdüren diğer yandan iş dışındakilere yetişmeye çalışan bireyler, farklı çalışma biçimleriyle bu dengeyi sağlayamaya çalışmaktadırlar. İşyerinde fiziksel olarak bulunmadan da telefon ve internet aracılığıyla işlerini yürütebilen işgörenler bu çalışma modelleri sayesinde iş ve iş dışındaki yaşamları arasında daha iyi denge kurabilmekte; bu da işgörenlerin çalıştıkları örgüte yönelik algılarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu olumlu algıların sürdürülmesi noktasında örgütlere önemli sorumluluklar düşmektedir. İşletmeler bireylere sadece iş üstlenen bireyler olarak değil, iş dışındaki görevlerini de önemseyerek bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmak durumundadır. Aksi takdirde, yetenekli ve deneyimli işgörenlerinin motivasyon, tatmin, verimlilik düzeylerini kaybetmekle kalmayacak; bu işgörenlerin örgütten ayrılmalarına yol açacaktır.

Daha önce yapılan araştırmalar incelendiğinde genel örgütsel desteğe dair araştırmaların yoğunlukta olduğu görülürken (Örn., Chiang & Hsieh, 2012; Kim vd., 2016; Kraimer vd., 2011; Kossek vd., 2011; Kurtessis vd., 2015), örgüt çalışanlarının iş dışındaki yaşamına yönelik verilen destek kapsamında ise aile dostu uygulamaların sıklıkla incelendiği belirlenmiştir (Bae & Goodman, 2014; Baxter &

Chesters, 2011; Bloom vd., 2011; Caillier, 2016; Chou & Cheung, 2013; Ko vd., 2013). Örgütün aile dostu olmasının informal boyutu da aile destekleyicisi yönetici (Aryee vd.,2012; Breugh & Frye, 2008; Greenhaus vd., 2012; Kong, 2013), aile destekleyicisi örgüt kültürü (Allard, Haas ve Hwang, 2011; Rofcanin vd., 2017) gibi farklı perspektiflerden incelendiği saptanmıştır. “Aile destekleyicisi (family supportive)” kavramının formal ve informal boyutlarının her ikisinin de yer aldığı ve bu sayede bu kavramın bütüncül olarak ele alındığı araştırmalara da rastlanmıştır (Behson, 2005; Greenberger vd., 1989; Thompson & Prottas, 2005).

Bu araştırmada da aile destekleyicisi iş ortamı farklı boyutları ile ele alınarak, iş tatmini ve işten ayrılma eğilimini iş-yaşam dengesi vasıtasıyla etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Yapılan Çoklu Regresyon Analizlerinin ilk aşamalarında doğrudan etkiler analiz edilmiş ve bunun sonucunda formal ve informal aile destekleyicisi iş ortamının iş-yaşam dengesi, iş tatmini ve işten ayrılma eğilimini anlamlı olarak yordadığı saptanmıştır.

Farklı araştırmalarda da formal aile desteğini içeren politika ve uygulamalar sayesinde çalışanların iş ve iş dışındaki yaşamları arasında daha iyi denge kurdukları belirtilmiştir (Glynn vd., 2002; Hill vd., 2001). Benzer olarak informal aile destekleyicisi iş ortamının da iş-yaşam dengesi ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Greenhaus vd.,2012; McNamara vd., 2013). Yapılan bir araştırmada iş-yaşam dengesi ile ilgili politikaların uygulanmasını sağlayan kişilerin yöneticiler olmasından dolayı, çalışanların iş-yaşam dengesinin kurulmasında özellikle yöneticilerinin oldukça kritik rolleri bulunduğu öne sürülmüştür (Maxwell & McDougall, 2004).

İnformal aile destekleyicisi iş ortamı (Hill, 2005; Thompson & Prottas, 2005), aile destekleyicisi yönetici davranışları (Karatepe & Kılıç, 2007; Kopp, 2013) ve esnek uygulamalar (Hill, 2005) ile iş tatmini arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koyan çalışmaların yanında, informal aile destekleyicisi iş ortamının (Behson, 2005; Haar & Roche, 2010) ve aile destekleyicisi yönetici tutumlarının (Kong, 2013) iş tatminini yordadığı saptanmıştır. Ayrıca informal iş-aile desteği (Hill vd., 2015; Yamaguchi vd., 2016), aile destekleyicisi diyalog ve kültür ortamının bulunması (Feierabend vd., 2011) ve aile destekleyicisi politika ve uygulamalara erişilebilirliğin olması (Arthur & Cook, 2003; Grover & Crooker, 1995) sayesinde de çalışanların işten ayrılma eğilimlerinin azalacağı ortaya konmuştur.

Araştırma hipotezlerinin test edilmesi için yürütülen analizler sonucunda iş-yaşam dengesinin kısmi aracı rolü olduğu belirlenmiştir. Buna göre aile destekleyicisi iş ortamı, iş-yaşam dengesi aracılığıyla kısmi olarak işgörenlerin tutumlarını etkilediğini söylemek mümkündür. İş-yaşam dengesinin kısmi aracı rolünün ortaya çıkması, bu modeldeki ilişkiye farklı değişkenlerin aracılık ettiğini göstermektedir.

Literatürde bu model kapsamında iş-yaşam dengesinin aracılık etkilerini değerlendiren araştırmalara rastlanmamış olup; algılanan kontrol, iş-aile çatışması,

iş-aile zenginleştirilmesi gibi farklı bazı kavramların aracı rolüne dair araştırma bulgularına rastlanmıştır. Örneğin aile destekleyicisi uygulamalar ile iş tatmini arasındaki ilişkide aile destekleyicisi örgüt algılarının (Allen, 2001), iş-aile zenginleştirmesinin (McNall vd., 2010) ve iş-aile çatışmasının (Anderson vd., 2002; Thomas & Ganster, 1995); informal aile desteği ile iş tatmini arasındaki ilişkide algılanan kontrolün (Thompson & Prottas, 2005) ve yaşam tatmininin (Haar & Roche, 2010); eş/iş arkadaşı desteği ile iş tatmini arasındaki ilişkide iş-yaşam dengesinin (Ferguson vd., 2012) aracılık rolü olduğu bulunmuştur.

Bağımlı değişken olarak işten ayrılma eğiliminin ele alındığı bazı araştırmalarda ise örgütün formal aile desteği ile işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişkiye algılanan kontrol (Thompson & Prottas, 2005) ve iş-aile zenginleştirilmesi (McNall vd.,2010) değişkenlerinin aracılık ettiği belirlenmiştir. Örgütün informal aile desteği ile işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişkide algılanan kontrolün (Thompson & Prottas, 2005) ve yaşam tatmininin (Haar & Roche, 2010) kısmi aracı rolü ortaya çıkmıştır. Bir başka araştırmada ise duygusal bağlılık değişkeninin, algılanan aile destekleyicisi iş kültürü ile işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişkide kısmi aracı rolü olduğu görülmüştür (Ahmad & Omar, 2010).

Bu konuda gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı değişkenlerin (algılanan kontrol, iş-aile çatışması gibi) aracı rolünün incelenmesi ve farklı işgören tutumlarının (Örn., örgüte bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı) bağımlı değişken olarak modele dahil edilmesi önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca iş-yaşam dengesi değişkeninin farklı araştırma modelleri kapsamında yeniden incelenmesi de farklı bulguların ortaya çıkmasına yardım edecektir.

Bu araştırmanın kesitsel olması, katılımcıların algı, tutum ve davranışlarındaki değişiklikleri tespit etmeyi zorlaştırmış olabilir. Alınan veriler, katılımcıların sadece belirli bir yaşam dönemindeki deneyimlerine ilişkindir. Örneğin iş yükü veya iş dışındaki sorumlulukların arttığı bazı dönemler (Örn., çocuğun hastalanması, eğitim dönemleri) katılımcıların iş-yaşam dengesi algılarını olumsuz etkileyebilir. Ayrıca örneklemin büyük bir çoğunluğunun çocuksuz, eğitim düzeyi yüksek ve kadın katılımcılardan oluşması, araştırma sonuçlarını etkilemiş olabilir.

Sosyal Mübadele Teorisi açısından sosyal ilişkiler, tarafların birbirlerine çeşitli iyilikler yapmaları ve ödüller vermeleri sonucunda başlamakta ve devam etmektedir. Örgütün aile destekleyicisi bir iş ortamı sunmasının karşılığı olarak işgörenler iş ve iş dışındaki yaşamları arasında denge kurduklarını algılayarak iş tatmini yaşamalarına ve düşük işten ayrılma eğilimi göstermelerine yol açması sosyal mübadele teorisi açısından anlamlı bir sonuçtur. Ortaya konan bulgular ayrıca örgütlerin aile destekleyicisi iş ortamı oluşturmalarının işgören tutumları üzerinde olumlu etkiler sağlayabileceğini göstermektedir.

Aile destekleyicisi iş ortamının oluşturulmasında önemli sorumluluklar üstlenebilecek departmanların başında insan kaynakları gelmektedir. İnsan

kaynakları departmanları aile dostu uygulamalara önem vererek ve bu uygulamaların sayısını arttırarak, tepe yönetimin desteğiyle uygulamalara tüm çalışanların eşit ulaşma şansı sunarak, işgörenlerin bireysel işyüklerini inceleyerek, devamsızlık analizleri yaparak ve bunların nedenlerini araştırarak katkı sağlayabilirler. Bu konuda kilit bir öneme sahip diğer grubun yöneticiler olduğu söylenebilir. Yaşamının çeşitli dönemlerinde formal veya informal aile destekleyicisi iş ortamına ihtiyaç duyan çalışanların bu ihtiyaçlarını karşılayabilecek veya karşılanması için adımların atılmasını sağlayabilecek kişilerin başında yöneticileri gelmektedir. Örneğin çocuğu hastalanan bir çalışanın belirli bir süre evden çalışmasının desteklenmesi veya evlilik hazırlıkları yapan çalışanlar için maddi desteklerin devreye sokulması gibi bir takım adımlarla aile destekleyicisi bir iş ortamı oluşturabilirler. Hem insan kaynakları birimlerinin hem de her kademedeki yöneticinin olumlu işgören tutumları için aile destekleyicisi iş ortamını yaratmaları önemlidir.

KAYNAKÇA

Adams, A., & Bond, S. (2000). Hospital nurses' job satisfaction, individual and organizational characteristics. *Journal of Advanced Nursing*, 32(3), 536-543.

Ahmad, A., & Omar, Z. (2010). Perceived family-supportive work culture, affective commitment and turnover intention of employees. *Journal of American Science*, 6(12), 839-846.

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50,179-211.

Allard, K., Haas, L., & Hwang, C. P. (2011). Family-supportive organizational culture and fathers' experiences of work-family conflict in Sweden. *Gender, Work & Organization*, 18(2), 141-157.

Allen, T. D. (2001). Family-supportive work environments: The role of organizational perceptions. *Journal of Vocational Behavior*,58(3), 414-435.

Anderson, S. E., Coffey, B. S., & Byerly, R. T. (2002). Formal organizational initiatives and informal workplace practices: Links to work-family conflict and job-related outcomes. *Journal of Management*, 28(6), 787-810.

Apaydın, Ç. (2011). *Öğretim üyelerinin işe bağlılık düzeyi ile iş-yaşam dengesi ve iş-aile yaşam dengesi arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Applebaum, D., Fowler, S., Fiedler, N., Osinubi, O., & Robson, M. (2010). The impact of environmental factors on nursing stress, job satisfaction, and turnover intention. *The Journal of Nursing Administration*, 40, 323-328.

Arthur, M. M. & Cook, A. (2003). The relationship between work-family human resource practices and firm profitability: A multi-theoretical perspective. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 22, 219-252.

Aryee, S., Chu, C. W., Kim, T. Y., & Ryu, S. (2012). Family-supportive work environment and employee work behaviors: An investigation of mediating mechanisms. *Journal of Management*, 39(3), 792-813.

Aycan, Z., Eskin, M., & Yavuz, S. (2007). *Hayat dengesi: İş, aile ve özel hayatı dengeleme sanatı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Bae, K. B., & Goodman, D. (2014). The influence of family-friendly policies on turnover and performance in South Korea. *Public Personnel Management*, 43(4), 520-542.

Bakotić, D. (2016). Relationship between job satisfaction and organisational performance. *Economic Research*, 29(1), 118-130.

Balmforth, K., & Gardner, D. (2006). Conflict and facilitation between work and family: realizing the outcomes for organizations. *New Zealand Journal of Psychology*, 35(2), 69-76.

Bandhanpreet, K., S., Mohindru, P. & Pankaj, T. (2013). Antecedents of turnover intentions: a literature review. *Global Journal of Management and Business Studies*, 3 (10), 1219- 1230.

Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.

Baxter, J., & Chesters, J. (2011). Perceptions of work-family balance: how effective are family-friendly policies?. *Australian Journal of Labour Economics*, 14(2), 139-151.

Behson, S. J. (2005). The relative contribution of formal and informal organizational work–family support. *Journal of Vocational Behavior*, 66(3), 487-500.

Bloom, N., Kretschmer, T., & Van Reenen, J. (2011). Are family-friendly workplace practices a valuable firm resource?. *Strategic Management Journal*, 32(4), 343-367.

Bogler, R. (2001). The influence of leadership style on teacher job satisfaction. *Educational Administration Quarterly*, 37(5), 662-683.

Bouckennooghe, D., Raja, U., & Butt, A. N. (2013). Combined effects of positive and negative affectivity and job satisfaction on job performance and turnover intentions. *The Journal of Psychology*, 147(2), 105-123.

Breaugh, J. A., & Frye, N. K. (2008). Work–family conflict: The importance of family-friendly employment practices and family-supportive supervisors. *Journal of Business and Psychology*, 22(4), 345-353.

Caillier, J. G. (2016). Does satisfaction with family-friendly programs reduce turnover? A panel study conducted in US federal agencies. *Public Personnel Management*, 45(3), 284-307.

Carmeli, A., & Freund, A. (2003). Work commitment, job satisfaction, and job performance: An empirical investigation. *International Journal of Organization Theory & Behavior*, 6(4), 289-309.

Chiang, C. F., & Hsieh, T. S. (2012). The impacts of perceived organizational support and psychological empowerment on job performance: The mediating effects of organizational citizenship behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 31(1), 180-190.

Chou, K. L., & Cheung, K. C. K. (2013). Family-friendly policies in the workplace and their effect on work–life conflicts in Hong Kong. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(20), 3872-3885.

Clark, S.C. (2000). Work/family border theory: a new theory of work/family balance. *Human Relations*, 53 (6), 747-770.

Coyne, I., & Ong, T. (2007). Organizational citizenship behaviour and turnover intention: a cross-cultural study. *The International Journal of Human Resource Management*, 18(6), 1085-1097.

Eisenberger, R., Armeli, S., Rexwinkel, B., Lynch, P. D., & Rhoades, L. (2001). Reciprocation of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 86(1), 42-51.

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-507.

Erkmen, T. & Çam Kahraman, F. (değerlendirmede). İşten Ayrılma Eğilimi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması.

Ezra, M. & Deckman, M. (1996). Balancing work and family responsibilities: Flextime and child care in the federal government. *Public Administration Review*, 174-179.

Feierabend, A., Mahler, P., & Staffelbach, B. (2011). Are there spillover effects of a family supportive work environment on employees without childcare responsibilities?. *Management Revue*, 22(2), 188-209.

Ferguson, M., Carlson, D., Zivnuska, S., & Whitten, D. (2012). Support at work and home: The path to satisfaction through balance. *Journal of Vocational Behavior*, 80(2), 299-307.

Fisher-Mcauley, G., Stanton, J., Jolton, J. & Gavin, J. (2003). Modelling the Relationship Between Work Life Balance and Organisational Outcomes. *In Annual Conference of the Society for Industrial-Organisational Psychology*. Orlando, 1-26, April.

Fleetwood, S. (2007). Why work–life balance now?. *The International Journal of Human Resource Management*, 18(3), 387-400.

Foley, S., Linnehan, F., Greenhaus, J. H., & Weer, C. H. (2006). The impact of gender similarity, racial similarity, and work culture on family-supportive supervision. *Group & Organization Management*, 31(4), 420-441.

Fu, W., & Deshpande, S. P. (2014). The impact of caring climate, job satisfaction, and organizational commitment on job performance of employees in a China's insurance company. *Journal of Business Ethics*, 124(2), 339-349.

Glynn, C., Steinberg, I., & McCartney, C. (2002). *Work-life balance: The role of the manager*. Horsham: Roffey Park Institute.

Greenberger, E., Goldberg, W. A., Hamill, S., O'Neil, R., & Payne, C. K. (1989). Contributions of a supportive work environment to parents' well-being and orientation to work. *American Journal of Community Psychology*, 17(6), 755-783.

Greenblatt, E. (2002). Work/life balance: Wisdom or whining. *Organizational Dynamics*, 31(2), 177-193.

Greenhaus, J.H., & Beutell, N.J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.

Greenhaus, J. H., Ziegert, J. C., & Allen, T. D. (2012). When family-supportive supervision matters: Relations between multiple sources of support and work–family balance. *Journal of Vocational Behavior*, 80(2), 266-275.

Grover, S. L., & Crooker, K. J. (1995). Who appreciates family-responsive human resource policies: The impact of family-friendly policies on the organizational attachment of parents and non-parents. *Personnel Psychology*, 48(2), 271-288.

Grzywacz, J. G., & Carlson, D. S. (2007). Conceptualizing work—family balance: Implications for practice and research. *Advances in Developing Human Resources*, 9(4), 455-471.

Guest, D. E. (2002). Perspectives on the study of work-life balance. *Social Science Information*, 41(2), 255-279.

Haar, J. M.,& Roche, M. A. (2010). Family supportive organization perceptions and employee outcomes: The mediating effects of life satisfaction. *The International Journal of Human Resource Management*, 21(7), 999-1014.

Hammer, L. B., Kossek, E. E., Yragui, N. L., Bodner, T. E., & Hanson, G. C. (2009). Development and validation of a multidimensional measure of family supportive supervisor behaviors (FSSB). *Journal of Management*, 35(4), 837-856.

Hill, E. J. (2005). Work-family facilitation and conflict, working fathers and mothers, work-family stressors and support. *Journal of Family Issues*, 26(6), 793-819.

Hill, E. J., Hawkins, A. J., Ferris, M., & Weitzman, M. (2001). Finding an extra day a week: The positive influence of perceived job flexibility on work and family life balance. *Family Relations*, 50(1), 49-58.

Hill, R. T., Matthews, R. A., & Walsh, B. M. (2015). The emergence of family-specific support constructs: Cross-level effects of family-supportive supervision and family-supportive organization perceptions on individual outcomes. *Stress and Health*, 32(5), 472-484.

Holt, H., & Thaulow, I. (1996). Formal and informal flexibility in the workplace. S. Lewis & J. Lewis (Der.), *Work-family challenge: rethinking employment* içinde (ss. 79-92). London: Sage Publications.

Hoyman, M., & Duer, H. (2004). A typology of workplace policies: worker friendly vs. family friendly?, *Review of Public Personnel Administration*, 24 (2), 113-132.

Izgar, H. (2012). *Endüstri ve örgüt psikolojisi*, 3. Baskı. Konya: Eğitim Yayınevi.

Jex, S.M. (2002). *Organizational psychology: A scientist-practitioner approach*. New York: John Wiley & Sons.

Karatepe, O. M., & Kilic, H. (2007). Relationships of supervisor support and conflicts in the work-family interface with the selected job outcomes of frontline employees. *Tourism Management*, 28(1), 238-252.

Kim, K. Y., Eisenberger, R., & Baik, K. (2016). Perceived organizational support and affective organizational commitment: Moderating influence of perceived organizational competence. *Journal of Organizational Behavior*, 37(4), 558-583.

Ko, J., Hur, S., & Smith-Walter, A. (2013). Family-friendly work practices and job satisfaction and organizational performance: Moderating effects of managerial support and performance-oriented management. *Public Personnel Management*, 42(4), 545-565.

Kong, H. (2013). Relationships among work-family supportive supervisors, career competencies, and job involvement. *International Journal of Hospitality Management*, 33, 304-309.

Kopp, L. R. (2013). *The effects of perceived supervisor work-life support on employee work-life balance, job satisfaction, organizational commitment, and organizational citizenship behavior.* (Doctoral dissertation). University of Wisconsin, Stout.

Kossek, E. E., Pichler, S., Bodner, T., & Hammer, L. B. (2011). Workplace social support and work–family conflict: A meta-analysis clarifying the influence of general and work–family-specific supervisor and organizational support. *Personnel Psychology, 64*(2), 289-313.

Kraimer, M. L., Seibert, S. E., Wayne, S. J., Liden, R. C., & Bravo, J. (2011). Antecedents and outcomes of organizational support for development: The critical role of career opportunities. *Journal of Applied Psychology, 96*(3), 485-500.

Kurtessis, J. N., Eisenberger, R., Ford, M. T., Buffardi, L. C., Stewart, K. A., & Adis, C. S. (2017). Perceived organizational support: A meta-analytic evaluation of organizational support theory. *Journal of Management, 43*(6), 1854-1884.

Lee, Y. W., Dai, Y. T., Park, C. G., & McCreary, L. L. (2013). Predicting quality of work life on nurses' intention to leave. *Journal of Nursing Scholarship, 45*(2), 160-168.

Lingard, H., Brown, K., Bradley, L., Bailey, C., & Townsend, K. (2007). Improving employees' work-life balance in the construction industry: Project alliance case study. *Journal of Construction Engineering and Management, 133*(10), 807-815.

Lockwood, N. R. (2003). *Work/life balance: Challenges and solutions.* USA: SHRM Research.

Lok, P., & Crawford, J. (2004). The effect of organisational culture and leadership style on job satisfaction and organisational commitment. *Journal of Management Development, 23*(4), 321-338.

Loke, J.C.F. (2001). Leadership behaviours: effects on job satisfaction, productivity and organizational commitment. *Journal of Nursing Management, 9*(4), 191-204.

Lund, D. B. (2003). Organizational culture and job satisfaction. *Journal of Business & Industrial Marketing, 18*(3), 219-236.

Maxwell, G. A., & McDougall, M. (2004). Work–life balance: Exploring the connections between levels of influence in the UK public sector. *Public Management Review, 6*(3), 377-393.

McCarragher, L. & Daniels, L. (2002). *Dengeli yaşam* (Ü.Şensoy, Çev.).İstanbul: Optimist.

McNall, L. A., Nicklin, J. M., & Masuda, A. D. (2010). A meta-analytic review of the consequences associated with work–family enrichment. *Journal of Business and Psychology*, 25(3), 381-396.

McNamara, T. K., Pitt-Catsouphes, M., Matz-Costa, C., Brown, M., & Valcour, M. (2013). Across the continuum of satisfaction with work–family balance: Work hours, flexibility-fit, and work–family culture. *Social Science Research*, 42(2), 283-298.

Pincus, J. D. (1986). Communication satisfaction, job satisfaction, and job performance. *Human Communication Research*, 12(3), 395-419.

Prescott, J., Shaw, M., & Allikas, D. (2008). Work-life balance: Making flextime work. *Compensation & Benefits for Law Offices*, 8(10), 2-5.

Rad, A. M. M., & Yarmohammadian, M. H. (2006). A study of relationship between managers' leadership style and employees' job satisfaction. *Leadership in Health Services*, 19 (2), 11-28.

Rofcanin, Y., Las Heras, M., & Bakker, A. B. (2017). Family supportive supervisor behaviors and organizational culture: Effects on work engagement and performance. *Journal of Occupational Health Psychology*, 22(2), 207-217.

Ruderman, M.N.(2005). Connecting theory and practice. E.E. Kossek &S.J. Lambert(Der.), *Work and life interaction: Organizational, cultural, and individual perspectives* içinde (ss.493-512). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Schwartz, D. B. (1996). The impact of work-family policies on women's career development: Boon or bust?. *Women in Management Review*, 11(1), 5-19.

Schweper Jr, C. H. (2001). Ethical climate's relationship to job satisfaction, organizational commitment, and turnover intention in the salesforce. *Journal of Business Research*,54(1), 39-52.

Spector, P.E. (1997). Job satisfaction: application, assessment, cause, and consequences. USA: Sage Publications.

Swarnalatha, C., & Rajalashmi, S. (2016). *Work-life balance: A new approach*. Indian: Laxmi Book Publication.

Thomas, L. T., & Ganster, D. C. (1995). Impact of family-supportive work variables on work-family conflict and strain: A control perspective. *Journal of Applied Psychology*, 80(1), 6-15.

Thompson, C. A., Beauvais, L. L., & Lyness, K. S. (1999). When work–family benefits are not enough: The influence of work–family culture on benefit utilization, organizational attachment, and work–family conflict. *Journal of Vocational Behavior*, 54(3), 392-415.

Thompson, C. A., & Prottas, D. J. (2005). Relationships among organizational family support, job autonomy, perceived control, and employee well-being. *Journal of Occupational Health Psychology, 10*(4), 100-118.

Tosun, C., & Keskin, F. (2017). Çalışan-dostu kurumlarda iş-yaşam dengesi politikaları, kurumsal iletişim ve verimlilik. *Verimlilik Dergisi, (4)*, 7-27.

Tsai, Y. (2011). Relationship between organizational culture, leadership behavior and job satisfaction. *BMC Health Services Research, 11*(98), 1-9.

Tuncel, E. (2000). *Moderating effects of conscientiousness, dispositional affect, and collectivism on the job satisfaction-job performance relationship*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Udo, G. J., Guimaraes, T., & Igbaria, M. (1997). An investigation of the antecedents of turnover intention for manufacturing plant managers. *International Journal of Operations & Production Management, 17*(9), 912-930.

Vatansever, Ç. (2010). İş ve iş dışı yaşam dengesi. G., İslamoğlu (Ed.), *Kurumlarda iyilik de var içinde* (ss.201-224). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Wang, J. L. (2006). Perceived work stress, imbalance between work and family/personal lives, and mental disorders. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology, 41*(7), 541-548.

Weiss, H. M. (2002). Deconstructing job satisfaction: Separating evaluations, beliefs and affective experiences. *Human Resource Management Review, 12*(2), 173-194.

Wright, T. A., Cropanzano, R., & Bonett, D. G. (2007). The moderating role of employee positive well being on the relation between job satisfaction and job performance. *Journal of Occupational Health Psychology, 12*(2), 93-104.

Yamaguchi, Y., Inoue, T., Harada, H., & Oike, M. (2016). Job control, work-family balance and nurses' intention to leave their profession and organization: A comparative cross-sectional survey. *International Journal of Nursing Studies, 64*, 52-62.

Zhang, Y., & Feng, X. (2011). The relationship between job satisfaction, burn out, and turnover intention among physicians from urban state-owned medical institutions in Hubei, China: a cross-sectional study. *BMC Health Services Research, 11*(1), 235-247.

Yayın Geliş Tarihi: 28.07.2020

Yayına Kabul Tarihi: 01.07.2021

Online Yayın Tarihi: 30.09.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.774880

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1381-1404

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

AR-GE / TASARIM MERKEZİ NEDİR? TÜRKİYE’DE AR-GE ve TASARIM MERKEZİ KURULUM SÜRECİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA¹

Güzide KARAKUŞ*

Öz

Araştırma ve Geliştirme faaliyetleri işletmeler için verimliliği ve karlılığı arttırmada önemli bir gereklilik olmak ile birlikte ülke yönetimleri için de ekonomik ve sosyal refahın anahtarıdır. Devletler katma değeri yüksek ürünler üreten işletmeleriyle büyür ve küresel kararlarda etkin rol oynayabilirler. Bu farkındalık ile birlikte kamu otoriteleri uzun yıllardan beri işletmelerin yeni veya önemli ölçüde iyileştirilmiş ürün, hizmet ve süreç geliştirme faaliyetlerine yönelmesi için Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) yatırımlarını arttırmaya yönelik çeşitli teşvikler sunmaktadırlar.

Türkiye’de de 2008 tarihinde yayınlanan 5746 Sayılı “Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun” ile birlikte Ar-Ge ve Tasarım Merkezi kavramları tanımlanmıştır. Kanun doğrultusunda Ar-Ge faaliyetlerine yönelik kamu desteklerinin tek noktada birleştirilmesi, teşviklerin daha sistemli ve izlenebilir bir biçimde sunulması ve çıktuların ölçülebilmesi hedeflenmiştir. Bu çalışmada öncelikle Ar-Ge ve Tasarım merkezinin ne olduğu ve kurulum süreci hakkında bilgi verilmiştir. Uygulama bölümünde ilk olarak bir işletmenin Ar-Ge/Tasarım Merkezi olma süreci içerisinde yer alınarak süreç gereklilikleri ve oluşum aşamaları ortaya konulmuştur. Arkasından konu hakkında danışmanlık faaliyeti yürüten bir işletmenin gözlem ve değerlendirmeleri doğrultusunda Ar-Ge ve Tasarım merkezi kurulum sürecinde karşılaşılan sorunlar belirlenmiş ve Pareto Prensipli doğrultusunda analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarının yasa koyucular, uygulayıcılar ve alanda çalışan akademisyenler için fayda sağlaması hedeflenmiştir.

¹ Makalede yer alan çalışmaların yayınlanması konusunda Necmettin Erbakan Üniversitesi Etik Kurulu 13.11.2020 tarihinde, 2020/85 numarası ile onay kararı almıştır.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Karakuş, G. (2021). Ar-Ge / Tasarım Merkezi nedir? Türkiye’de Ar-Ge ve Tasarım Merkezi kurulum sürecine ilişkin bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1381-1404.

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi Havacılık Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-2897-7222, gkarakus@erbakan.edu.tr.

Anahtar Kelimeler: Araştırma ve Geliştirme, Tasarım, Ar-Ge, Sürdürülebilir Ar-Ge, Kamu Teşviki, Pareto Analizi

WHAT IS THE R&D / DESIGN CENTER? A RESEARCH ON THE R&D AND DESIGN CENTER INSTALLATION PROCESS IN TURKEY

Abstract

Research and Development activities are an important requirement in increasing productivity and profitability for businesses, as well as the key to economic and social welfare for governments. States grow with their businesses that produce high value-added products and can play an active role in global decisions. With this awareness, public authorities have been providing various incentives to increase Research and Development (R&D) investments for many years, so that businesses can move to the new or significantly improved product, service and process development activities.

In Turkey, the concepts of R&D and Design Center have been defined with the Law No. 5746, "Law on Support of Research, Development and Design Activities", published in 2008. In line with the law; to merge public supports for R&D activities at a single point, to provide incentives in a more systematic and traceable way and provide to measure the outputs was aimed. In this study, firstly the information about the R&D and Design Center and the installation process was given. In the application section, the process requirements and the stages of the formation was determined by taking part in the process of becoming an R&D / Design Center of an enterprise. Then, in line with the observations and evaluations of an enterprise carrying out consultancy activities on the subject, the problems encountered during the R&D and Design Center installation/implementation process were determined and analyzed in accordance with the Pareto Principle. With the results of the study, it is aimed to benefit legislators, practitioners and academicians working in the field.

Keywords: Research and Development, Design, R&D, Sustainable R&D, Public Support, Pareto Analysis.

GİRİŞ

Bilim ve teknoloji odaklı yeni ekonomi yaklaşımında Ar-Ge, işletmelerin karlılıklarını koruyarak faaliyetlerini sürdürebilmeleri ve rekabet üstünlüğü elde edebilmeleri için önemli bir gerekliliktir (Ünal & Seçilmiş, 2013, s. 12). İşletmelerin varlıkları için kritik öneme sahip olan bu gereklilik devletler için de aynı önemdedir. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için Ar-Ge çok önemlidir ve önemli ölçüde kaynak aktarılmalıdır (Gülmez & Yardımcıoğlu, 2012, s. 350).

Gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerde Ar-Ge faaliyetlerinin sürdürülebilir kalkınma düzeyi, hem bilimsel-ekonomik hem de sosyal-ekonomik büyüme için önemli bir rekabet avantajı imkanı sunan stratejik bir kaynaktır (İlina vd., 2019, s. 1129). Bilimsel çalışmalardan elde edilecek en önemli ilerlemeler temel araştırmalardan elde edilmek ile birlikte yoğun rekabet şartlarında faaliyetlerini

yürütmeye çalışan özel işletmeler açısından temel araştırmalar karlı değildir. Bu nedenle de genellikle üniversite ve kamu kurumları tarafından yürütülmektedirler. Ancak uygulamalı araştırmalar ve teknolojik gelişmeler için temel araştırmaların uzun dönemde sağlayacağı avantajlar ve sosyal fayda oldukça büyüktür. Bu nedenle temel araştırmalar konusunda özel sektörün çalışmalar yürütmesi için kamu teşvikleri ile desteklenmesi uzun dönemli fayda elde etmek açısından önemlidir (Nelson, 1959, s. 304).

Teşvikler devletlerin arzu ettikleri ekonomik ve sosyal seviyeye ulaşmak için kullandıkları araçlardır. Bu nedenle ülkeler özellikle bilimsel faaliyetleri ve teknolojik kapasiteyi geliştirmek doğrultusunda Ar-Ge faaliyetlerine yönelik teşvik politikaları uygulamaktadırlar (Çelebi & Kahriman, 2011, s. 34). Ancak teşviklerin uygulanma biçimleri, kamusal fayda yaratıp yaratmadığı, işletmeler tarafından suistimal edilip edilmediği, elde edilen çıktılarının doğru biçimde ölçülüp ölçülemediği konuları kapsamında birçok araştırma yapılmış olmak ile birlikte net sonuçlar elde edilememiştir. Bunun yanında Ar-Ge ile elde edilen çıktılarının maddi getirisinin yanında kamusal faydaları göz önünde bulundurulduğunda Ar-Ge yatırımlarındaki artışa destek olmak stratejik bir hedef olarak belirlenmeli ve bu kapsamda çalışmalar sürdürülmelidir.

Neredeyse tüm sanayi ülkelerindeki kamu sektörü, Ar-Ge kredileri ve sübvansiyonları, ulusal Ar-Ge laboratuvarları ve vergi indirimleri gibi çeşitli araçları kullanarak teknolojik değişimi teşvik etmeye çalışmaktadır (Ali-Yrkkö, 2004, s. 1). Bu kapsamda Türkiye’de 2008 yılında yayınlanan 5746 Sayılı “Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun” ile birlikte Ar-Ge ve Tasarım merkezleri kavramları tanımlanmış, Ar-Ge faaliyetlerine yönelik kamu desteklerinin tek noktada birleştirilmesi sağlanmış, böylelikle teşviklerin daha sistemli ve izlenebilir bir biçimde sunulması ve çıktılarının ölçülebilmesi hedeflenmiştir.

Ancak Ar-Ge ve tasarım merkezlerine ilişkin beklentiler yüksek tutulmuş ve oldukça zorlu bir gereklilikler listesi işletmelere sunulmuştur. 2008 yılında 16 Ar-Ge merkezi kurulmuş olmak ile birlikte şartların ağırlığı (50 tam zaman eşdeğer teknik/ Ar-Ge personel istihdam edilmesi, Ar-Ge personeli için yeterli fiziki alanın bulunması gerekliliği vb.) KOBİ’lerin sisteme dahil olmasının önünde büyük bir engel olmuştur. 2014 yılında Ar-Ge merkezi sayısı 24 olabilmüş ve 2016 yılında yapılan revizyon ile şartlar daha uygulanabilir hale getirilmiştir (15 tam zaman eşdeğer teknik/Ar-Ge personel istihdam edilmesi, Ar-Ge personeli için yeterli fiziki alan şartlarının düzenlenmesi gerekliliği). Revizyonun arkasından önemli bir sıçrama elde edilerek Şubat 2020 itibarıyla 1236 Ar-Ge Merkezi ve 373 adet Tasarım Merkezi Sanayi Bakanlığı tarafından onaylanmış olup sistem gerekliliklerini sürdürülebilir kılmaya çalışmaktadır.

Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınması açısından önemli bir yere sahip olan Ar-Ge ve Tasarım Merkezleri uygulayıcılar açısından gerekli ilgiyi görmek ile birlikte akademik anlamda sınırlı olarak incelenmiş bir konudur. Ar-Ge

desteklerinin küresel boyutta önemi ve ülkemizde akademik çalışmalarda Ar-Ge ve Tasarım merkezlerine ilişkin çalışmaların yetersizliği kapsamında bu çalışmanın araştırma sorusu şudur:

“Ar-Ge ve Tasarım Merkezi kurulum sürecinde karşılaşılan sorunlar nelerdir?”

Çalışmada öncelikle Ar-Ge ve Tasarım merkezinin ne hakkında bilgi verilmiştir. Uygulama bölümünde ilk olarak bir işletmede Ar-Ge Merkezi kurulum süreci içerisinde yer alınarak süreç gereklilikleri ve kurulum aşamaları uygulayıcı işletmenin yasal gereklilikleri hayata geçirmesi bağlamında ortaya konulmuştur (Ar-Ge Merkezi kurulum şartları daha zorlu ve Tasarım Merkezlerini kapsayıcı nitelikte olduğundan dolayı örnek Ar-Ge merkezi olarak belirlenmiştir). Süreçte yaşanan sorunlar tanımlanmıştır. Arkasından konu hakkında danışmanlık faaliyeti yürüten bir işletmenin gözlem ve değerlendirmeleri doğrultusunda Ar-Ge ve Tasarım merkezi kurulum sürecinde karşılaşılan sorunlar Pareto Analizi yöntemi kullanılarak ortaya konulmuştur. Son olarak sonuç ve değerlendirme bölümünde işletmelerin Ar-Ge ve Tasarım Merkezi kurulum sürecinde en sık karşılaştıkları sorunlara çözüm geliştirmeye yönelik öneriler sunulmuştur.

Ar-Ge ve Tasarım Nedir? Neden Önemlidir?

Frascati Kılavuzu'na göre Ar-Ge; insan, kültür ve toplum bilgisi ve bu bilgi stokunun yeni uygulamalar tasarlamak üzere kullanılması da dahil olmak üzere bilgi birikimini arttırmak için sistematik bir temelde yürütülen yaratıcı çalışmalardır. Ar-Ge kavramı üç faaliyeti içermektedir; temel araştırma, uygulamalı araştırma ve deneysel geliştirme (Frascati Manual, 2002). Ar-Ge'nin değişimi izleme, değişimi gerçekleştirme ve değişimi işletmeye kazandırma işlevleri vardır (Akdemir, 1990, s. 225). Ancak Ar-Ge faaliyetleri yüksek maliyet ve uzun vadeli yatırım gerekliliği ve yüksek risk barındırması nedenleri ile her işletme için uygulanabilir değildir. Bunun yanında Ar-Ge yapsın ya da yapmasın her işletme tasarım yapar. Tasarım, grafik, ambalaj ve moda gibi teknik çözüm gerektirmeyen etkinlikleri de içerir ve sanayi uygulamalarında buluş veya teknik yenilikten daha sık kullanılır. Yani tasarım Ar-Ge'nin içinde, yanında veya gerisinde yer alabildiği gibi, birçok işletmede zaman içerisinde Ar-Ge'ye ihtiyacı doğuracak, onu yönlendirecek ve teknik problem çözme unsuru olarak kullanacak biçimde önünde de yer alabilir. Tasarım, sistematik bir yaratıcı süreç olarak anlaşıldığında ise yenilikçiliğin tam olarak kalbindedir (Er, 2006, s. 6).

Araştırma ve yenilikçilik, gelişmiş ekonomiler için rekabet edebilirlik, verimlilik ve ekonomik büyümenin temel itici güçleridir (Bellucci vd., 2019, s. 213). Ar-Ge faaliyetlerine gereken önemi göstermeyen işletmeler ve ülkelerin sürdürülebilir bir büyüme eğilimi göstermesi mümkün değildir (Altın & Kaya, 2009, s. 252). Teknolojik değişim ve Ar-Ge yatırımlarının öneminin artması Ar-Ge'nin ekonomik büyümenin ana itici gücü olduğu ve Ar-Ge harcamalarının sosyal getiri oranının önemli olduğunun göstergesidir (Löf & Heshmati, 2005, s. 15).

Benzer şekilde Ar-Ge teşviklerinin istihdam artışı sağlama noktasında da önemli katkısı mevcuttur (Ali-Yrkkö, 2005, s. 14). Dolayısıyla özel ve kamu Ar-Ge'sindeki artışlar sosyal gelişmenin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Ziesemer, 2019, s. 2).

Yani Ar-Ge faaliyetleri işletme bazlı ve ticari amaçlı ürün geliştirilmesinin çok ötesidir. Ar-Ge, hastalıklara karşı yeni tedavi yöntemleri geliştirilmesi, enerji, gıda, su ve çevre gibi küresel öncelikli konularda iyileştirme olanakları sunulması, bilgi yönetimi, iletişim ve güvenlik konularında yeni araçlar hayata geçirilmesi gibi kitlesel fayda sağlanması gibi misyonlar taşımaktadır (Akbulak & Akbulak, 2010, s. 7). Ar-Ge aynı zamanda bir gelişmişlik göstergesidir. Ülkeler sanayi ve bilgi toplumunun teknolojik ihtiyaçlarını karşılama düzeyleri doğrultusunda gelişmişlik seviyelerine ayrılmaktadırlar. Günümüzde ülkelerin gelişmişlik seviyelerini gösteren Ar-Ge göstergeleri aşağıda belirtilmiştir (Ünal & Seçilmiş, 2013, s. 24):

- Ar-Ge yoğunluğu,
- Finans kaynağı (kamu veya özel sektör) bakımından Ar-Ge harcamaları,
- Ar-Ge istihdamı (araştırmacı sayısı),
- İleri teknoloji ürün grubu ihracat oranı,
- Patent ve ticari marka sayısı,
- Bilimsel yayın göstergeleri.

Göstergeler incelendiğinde gelişmişliğin sadece teknolojik ürün veya hizmet çıktısı üzerinden değerlendirilmediği görülmektedir. Gelişmişlik, Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırım tutarları başta olmak üzere patent ve marka sayıları, akademik yayınlar ve Ar-Ge personeli sayısı kapsamında da değerlendirilmektedir. Bu gereklilikler Ar-Ge teşviklerinin sadece proje bazlı sunulmasının yeterli olmayacağını göstermiş olup Ar-Ge'ye yapılan yatırımın daha kapsamlı biçimde yürütülmesi ihtiyacını ortaya koymuştur. Türkiye'de 2008 yılında yayınlanan 5746 Sayılı "Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun" ile birlikte bu gereklilikleri karşılayacak niteliklerde özel sektör kuruluşlarının desteklenmesi yolu ile bu göstergelerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Ar-Ge ve Tasarım Merkezi Nedir?

Ülke düzeyinde Ar-Ge yoğunluğunun geliştirilmesi, işgücü verimliliğinin ve ekonomik sistemlerin rekabet gücünün artırılması için gerekli fakat yeterli olmayan bir koşuldur. Ekonomik ve teknolojik hedeflere ulaşmak için, politika yapıcılar ekonomik sistem için kritik sektörlere Ar-Ge teşvikleri uygulayarak sistematik endüstriyel, inovatif ve bilimsel politikalar tasarlamalıdır (Coccia, 2011, s. 128). Gelişmiş ülkelerin Ar-Ge konusunda sundukları kamu destekleri incelendiğinde farklı sonuçlar elde edilmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, ulusal güvenlik ve uzay araştırmaları alanında Ar-Ge finansmanına özel destekler sunarken, Japonya enerjiyi, İsveç, ulaşım ve telekomünikasyon alanlarındaki araştırma geliştirme faaliyetlerine odaklanmaktadır (İlina vd., 2019, s. 1132). 2000'li yıllar itibariyle Çin yenilikçiliğin önemini tüm alanlarda ana güç

olarak görmüş, hem kamu hem de özel sektörü Ar-Ge çalışmalarına yönlendirmek için Ar-Ge programları hayata geçirmiştir (Boeng, 2014, s. 1). Yani işletmelerin hangi kapsamda araştırma geliştirme faaliyetleri yürütmeleri gerektiği konusunda devlet yönetimleri küresel şartlar ve stratejik hedefler doğrultusunda karar vermeli ve kalkınma programı oluşturmalıdır.

Bilim ve teknoloji gelişimindeki ilerleme, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve refah standardında iyileşme için en önemli itici güçlerden biri olarak kabul edilmektedir (Zhu vd., 2006, s. 56). Ar-Ge harcamalarının işletmelerin ve ülkelerin teknolojik anlamda gelişmişlik seviyelerini iyileştirmesinin ekonomik büyümeye olumlu katkı sağladığı kabul görmüş bir tespittir. Bu nedenle sürdürülebilir ekonomik kalkınması sağlamaya katkı sunan Ar-Ge harcamalarının artırılması noktasında kamu faaliyetlerinin yanında özel sektörü özendirerek teşviklerin sunulması önemli bir gerekliliktir (Erdoğan & Canbay, 2016, s. 41). Bu nedenle kalkınma programları çerçevesinde bilgi üretimi için, elde edilecek çıktının teknolojik özelliklerine ve kullanılacağı pazarın yapısına bağlı olarak optimum kaynak tahsisi planlanmalıdır (Arrow, 1972: 609). Akbey (2014: 14), “Ar-Ge, İnovasyon ve Kalkınma İlişisine Yönelik Bir Literatür Taraması” başlıklı çalışması kapsamında şu değerlendirmede bulunmuştur; “Aksini iddia eden araştırmacılar da olmak ile birlikte bilim, teknoloji, Ar-Ge ve inovasyon arasındaki ilişki ihmal edilmemelidir. Taklit çabaları bile kalkınma ve refah gelişimi açısından önemli katkılar sunmaktadır. Bu nedenle özel sektörün yetersiz kaldığı durumlarda Ar-Ge süreçlerinin desteklenmesi için kamu teşvikleri sunulması sürdürülebilir bir kalkınma için çok önemlidir”.

Ar-Ge ile elde edilen çıktının kamu malı niteliğinde olması ve sosyal geri dönüş oranının yüksekliği, Ar-Ge yatırımı ile ilgili önemli dışsallıklar olduğunu ve bu nedenle özel olarak finanse edilen Ar-Ge'nin yetersiz kalabileceğini ve devletin doğrudan veya dolaylı desteğini gerektirebileceğini düşündürmektedir (Mamuneas & Nadiri, 1996, s. 1). Ar-Ge faaliyetlerinin kamu tarafından desteklenmesi birçok OECD ülkesi tarafından uygulanan inovasyon politikasının temel fonksiyonudur. Ana amaç ilgili ekonominin yenilikçilik potansiyelini ve rekabet gücünü arttırmaktır (Aschhoff vd., 2006, s. 03).

Genel olarak kamu teşvikleri, işletmelerin marjinal maliyetlerini düşürerek, gerçekleştirilecek faaliyetle ilişkili belirsizlikleri azaltmak ve yatırım yapmaya teşvik etmek hedefindedir (Carboni, 2017, s. 283). Ar-Ge desteklerine her yıl önemli miktarda kaynak aktarılacak ile birlikte akademik tartışmalar bu desteklerin analizine ve etkinliklerinin değerlendirilmesine odaklanmıştır. Ancak Ar-Ge konusunda kamu desteğinin ekonomik getirisini değerlendirmek oldukça zordur (Marino vd., 2016, s. 1716). Ar-Ge destekleri ile ilgili yapılan araştırmaların çoğu firmaların girdileri (örneğin tamamlayıcı Ar-Ge yatırımları) ile çıktılarına (örneğin artan patent başvuruları) odaklanmıştır. Ancak Ar-Ge süreci boyunca firmadaki davranışsal değişimler (Ar-Ge organizasyonu, belirlenen Ar-Ge stratejileri, işbirlikleri) göz ardı edilmektedir (Aschhoff vd., 2006, s. 1).

Kamu Ar-Ge teşviklerinin teknolojik ilerlemeyi teşvik edip etmediği ve dolayısıyla verimliliği artırıp artırmadığı, özellikle özel sektör Ar-Ge teşviklerinin işletmelerin Ar-Ge'ye yatırımlarını artırıp artırmadığı ya da özel Ar-Ge çabalarını tamamlayıp tamamlamadığı hala belirsizliğini korumaktadır. Çünkü kamu Ar-Ge teşvikinin özel sektör kamu harcamaları üzerindeki etkilerini analitik olarak öngören ve böylece ampirik analiz için rehberlik sağlayan resmi teorik modeller veya çerçeveler yetersizdir (Lee, 2011, s. 256). Çoğunlukla kamunun Ar-Ge faaliyetlerinin yenilikçiliğe ve üretkenliğe katkıda bulunduğuna inanılmasına rağmen, birçok iktisatçı ve politika yapıcı kamu Ar-Ge'sinde doğrudan bir katkıyı belgeleyen sistematik istatistiksel kanıtların var olmadığını belirtmektedir (David, vd., 2000, s. 498). Kamunun Ar-Ge faaliyetlerine yönelmek yerine özel sektörü bu kapsamda desteklemesi ve teşvikler sunması daha avantajlı görülebilmektedir. Ar-Ge teşviklerine ilişkin birçok farklı uygulama hayata geçirilmiştir. Bazı ülkeler yalnızca Ar-Ge harcamalarındaki artışlar doğrultusunda artırımlı planlar sunarken, bazıları hacme dayalı teşvikler sunmaktadır. Birkaç ülkede her ikisi de uygulanmaktadır. Zamanla daha fazla ülke vergi teşvikleri uygulamaya geçirmiş olsa da, en iyi uygulamanın ne olduğu konusunda fikir birliği oluşmamıştır. Bu nedenle farklı ülkelerde uygulanan farklı politikaların iyi sonuçlar doğurduğunun araştırılması sistemleri iyileştirmek açısından önemli bir gerekliliktir (Cappelen vd., 2012, s. 334).

Ar-Ge'ye ilişkin yatırımlar bilgi ve teknoloji temelli yeni üretim tekniklerinin oluşturulmasıyla beraber verimlilikte artış ve yüksek katma değere sahip ürünler üretilmesine imkan sağlamaktadır. Böylelikle ülkenin uluslararası rekabet gücü artmakta, yabancı yatırım ülkeye çekilmekte ve ülkenin büyüme oranının artmasına katkı sağlanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümü kamu ve özel sektöre ait Ar-Ge yatırımlarına önemli düzeyde kaynak aktarmaktadırlar (Taş vb., 2017, s. 198). Kamu kaynaklarının tahsisi iki şekilde uygulanabilmektedir: 1. Ar-Ge faaliyetlerinin devlet tarafından gerçekleştirilmesi, 2. Özel sektör Ar-Ge faaliyetlerinin çeşitli teşvikler ile desteklenmesi. Türkiye'de özel sektörün Ar-Ge harcamaları AB ortalamasının oldukça altında yer almaktadır. Bunun en önemli nedenleri; Ar-Ge konusunda bilgi yetersizliği, yatırım sonucu elde edilecek faydanın öngörülememesi, milli gelir seviyesinin düşük olması ile birlikte vergisel teşvikler sayılabilmektedir (Güzel, 2009, ss. 34-40).

Ar-Ge ve Tasarım merkezleri Türkiye'de 2008 yılında yürürlüğe girmiş olan 5746 Sayılı "Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun" 2016 yılında revizyona uğrayarak "Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun" olarak düzenlenmiştir. Böylelikle tasarım faaliyetlerinin desteklenmesi de yasal olarak düzenlenmiştir. 5746 Sayılı kanun kapsamında Ar-Ge ve Tasarım Merkezleri kavramları tanımlanmıştır. Bu kapsamda **Ar-Ge / Tasarım merkezi**; Ar-Ge / tasarım ve yenilik projelerini gerçekleştirmek üzere kurulan işletmelerin organizasyon yapısı içinde ayrı bir birim şeklinde örgütlenmiş, yurtiçinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde

bulunan yeterli Ar-Ge / tasarım birikimi ve yeteneği olan birimler olarak tanımlanmaktadır. Sanayi bakanlığının Ar-Ge Tasarım merkezlerine ilişkin hazırladığı sunumda 5746 sayılı kanunun hedefleri şöyle sıralanmıştır (<https://agtm.sanayi.gov.tr/Agm/Sunumlar>, E.T.: 11.06.2020):

- Teknolojik bilgi üretilmesi,
- Ürün ve üretim süreçlerinde yenilik yapılması,
- Ürün kalitesi ve standardının yükseltilmesi,
- Teknolojik bilginin ticarileşmesi,
- Ar-Ge'ye ve yeniliğe yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişinin hızlandırılması,
- Ar-Ge personeli ve nitelikli işgücü istihdamının artırılmasının sağlanması ve teşvik edilmesi.

Belirlenen hedefler doğrultusunda işletmelere; (1) Vergi indirimi (tasarım harcamalarının tamamı), (2) Sigorta prim desteği (işveren hissesinin yarısı 2023 yılına kadar Maliyet Bakanlığı tarafından karşılanır), (3) Gelir vergisi stopajı desteği, (4) Damga vergisi istisnası teşvikleri uygulanmaktadır. Ar-Ge ve Tasarım merkezlerine ilişkin en temel gereklilikler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Ar-Ge/Tasarım Merkezi Gereklilikleri

Gereklilikler	Ar-Ge Merkezi	Tasarım Merkezi
İnsan kaynağı	15 tam zamanlı Ar-Ge personeli	10 tam zamanlı Ar-Ge personeli
Proje	Ar-Ge veya tasarım projeleri	Tasarım projeleri
Kontrol / kayıt mekanizması	Ar-Ge ve destek personelinin Ar-Ge merkezinde çalıştığının kontrolünü yapacak mekanizma	Tasarım ve destek personelinin tasarım merkezinde çalıştığının kontrolünü yapacak mekanizma
Fiziksel mekan	Ayrı bir birim şeklinde örgütlenmiş ve tek bir yerleşke.	Ayrı bir birim şeklinde örgütlenmiş ve tek bir yerleşke.

Kaynak: <https://agtm.sanayi.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 17.07.2020

Tablo 1'de görüldüğü gibi kanunun en ayırt edici yönü Ar-Ge ve Tasarım merkezlerinin işletmelerin mevcut yapıları içerisinde ayrı bir organizasyonel birim şeklinde yapılandırılmasının beklenmesidir. Diğer bir önemli nokta da bu birimin sistematik bir düzen içerisinde hareket etmesi, sadece Ar-Ge projeleri değil, üniversite-sanayi işbirlikleri, toplantı, kongre ve çalıştay katılımları, akademik yayın çalışmaları, sistematik eğitim faaliyetleri, çalışanların yüksek lisans ve doktora eğitimine teşvik edilmesi vb. yönlendirmeler ile araştırmacı potansiyelinin de geliştirilmesidir. Yani sistem kültürel bir değişim ve dönüşümü hedeflemektedir.

Literatür Araştırması

Özel sektör işletmelerinin Ar-Ge faaliyetlerini teşvik etmek amacıyla uygulanan kamu teşviklerine ilişkin literatürde farklı ülkeler üzerinde farklı yöntemler kullanılarak birçok çalışma gerçekleştirilmiş (Huergo vd. 2016, s. 207). Çalışmaların büyük çoğunluğu desteklerin sonuçlarını ve etkilerini ölçmeye yönelik olup ve bu çalışmalara ilişkin genel bir özet Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Ar-Ge Faaliyetlerini Geliştirmeye Yönelik Teşvikler ve Etkileri Kapsamında Yapılmış Çalışmalar

Yazar / Tarih	Amaç	Sonuç – Kamu Ar-Ge teşviklerinin etkileri
Mamuneas & Nadiri, 1996	ABD’de uygulanan Ar-Ge yatırım politikalarının ve vergi teşviklerinin üretim ve verimlilik artışına katkısının araştırılması.	Kamu tarafından finanse edilen Ar-Ge yatırımlarının verimliliği artırmak ve muhtemelen üretim artışını teşvik etmek için uygun bir araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Guellec & Van Pottelsberghe, 2003	1981-1996 dönemi boyunca devlet desteklerinin 17 OECD üyesi ülkedeki ticari Ar-Ge üzerindeki toplam net etkisinin ölçülmesi.	Doğrudan devlet teşviklerinin ve vergi desteklerinin işletmelerin Ar-Ge harcamaları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ali-Yrkkö, 2005	Kamu Ar-Ge teşviklerinin işletmelerin işgücü talebi üzerindeki etkisini araştırılması.	1997-2002 yılları arası 187 Fin işletmesine ait veriler panel veri analizi ile incelenmiştir. Araştırmanın sonunda kamu Ar-Ge finansmanının Ar-Ge istihdamını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Aschhoff, Fier & Löhlein, 2006	Almanya’da Ar-Ge teşviki kullanan özel işletmelerin davranışsal değişimlerinin araştırılması.	Kamu desteğinin yenilikçiliği güçlendirme ve yaygınlaştırma politikası doğrultusunda Ar-Ge ağlarını güçlendirmekte olumlu etki yarattığı ancak destek çerçevesinde başlatılan işbirliklerinin birçoğunun finansman sona erdikten sonra devam etmediği sonucuna ulaşılmıştır.
Lee, 2011	Kamu Ar-Ge teşviki türlerinin işletmelerin Ar-Ge yatırımları üzerindeki etkisinin araştırılması.	6 ülkede (Kanada, Japonya, Kore, Tayvan, Hindistan ve Çin) 9 sektörde 1500 işletme üzerinde inceleme yapılmıştır. Kamu teşvikinin işletmelerin Ar-Ge yatırımları üzerinde tamamlayıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Altıntaş & Mercan, 2015	Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması.	OECD ülkeleri üzerinden panel veri analizi yöntemini kullanılarak yapılan çalışmada sürdürülebilir ekonomik büyüme için Ar-Ge harcamalarının artırılmasının kritik önemde olduğu belirtilmiştir. Yasa yapıcıların Ar-Ge harcamalarının artması ve teknolojik gelişmişlik düzeyinin iyileşmesi için teşvik programları geliştirmesinin önemi vurgulanmıştır.
Rao, 2016	ABD’de Ar-Ge vergi teşviklerinin etkilerinin incelenmesi.	Ar-Ge vergi teşviklerinin Ar-Ge kullanıcı maliyetini düşürdüğü ve böylece firmaları Ar-Ge yoğunluklarını artırmaya teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Liu, Li & Li, 2016	Çin’de ileri teknoloji ürün grubunda faaliyet gösteren imalat işletmelerinde Ar-Ge teşviklerinin Ar-Ge yatırımlarına etkisinin işletmelerin büyüklüğü, finansal kısıtlamaları ve sahiplikleri boyutlarında araştırmak.	Kamu teşviklerinin daha küçük firmalar, finansal olarak daha kısıtlı firmalar ve özel sermayeli firmalar için daha önemli ve güçlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Carboni, 2017	Avrupa imalat şirketlerinin kamu hibe programında yer almasının Ar-Ge harcamalarındaki etkisinin araştırılması.	Kamu hibelerinin hem firmaların yatırımı hem de Ar-Ge çalışmaları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ve faydalanıcı işletmelerin destek aldıklarında destek olmaksızın yapabileceklerinden daha fazla yatırım yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.
Ziesemer, 2019	Kamu Ar-Ge sübvansiyon ve vergi teşviklerinin işletmelerin Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkilerinin araştırılması.	Literatür araştırması yöntemi kullanılan çalışmada Ar-Ge sübvansiyonlarının ve vergi kredilerini özel Ar-Ge harcamalarını tamamlayıcı nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ar-Ge göstergeleri, teşvikleri ve etkileri ile ilgili Türkiye’de de çeşitli araştırmalar hayata geçirilmiştir. Akbulak & Akbulak (2010) Türkiye’de uygulanan Ar-Ge Teşviklerine yer verirken Özeroğlu (2011), Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik teşvikler ve 5746 sayılı kanundan bahsetmiştir. Çelebi & Kahriman (2011), Çetin & Işık (2014), AB ülkeleri ve Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik teşviklerin detaylı bir karşılaştırmasını yapmışlardır. Çalışmalar kapsamında Türkiye’de diğer ülkeler ile kıyaslandığında yeterli seviyede teşvik uygulandığından özellikle 5746 sayılı kanun ile faydaların önemli ölçüde arttırıldığından bahsetmişlerdir. Ancak sadece teşvikler ile yeterli Ar-Ge faaliyetinin sağlanmadığını, yapısal sorunların (teknoloji kültürü eksikliği, yeterli sayıda Ar-Ge personeli olmayışı, firmaların bilgisizliği vb.) köklü çözümler ile giderilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Ünal & Seçilmiş (2013) Türkiye’nin Ar-Ge faaliyetleri açısından dünyadaki gelişmiş ekonomiler ile karşılaştırmasını EUROSTAT verileri üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Ar-Ge istihdamı, bilimsel yayın, ileri teknoloji grubu ürün ihracatı, patent ve ticari marka sayısı, bilgi ve iletişim harcamaları göstergeleri kapsamında yapılan değerlendirmede Türkiye’nin bu göstergeler kapsamında gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmanın sonunda özel işletmelerin etkin bir sistem dahilinde fon ve teşvikler ile desteklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Türkiye’de 2008 yılında yayınlanan 5746 Sayılı Kanun ile birlikte Ar-Ge faaliyetlerine yönelik kamu desteklerinin tek noktada birleştirilmesi sağlanmış, böylelikle teşviklerin daha sistemli ve izlenebilir bir biçimde sunulması ve çıktılarının ölçülebilmesi hedeflenmiştir. Kanunun zaman içerisinde çeşitli revizyonlar geçirmesi ile birlikte Şubat 2020 itibarıyla 1236 Ar-Ge Merkezi ve 373 adet Tasarım Merkezi Sanayi Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Ancak Ar-Ge ve

tasarım merkezlerine ilişkin akademik çalışmalar oldukça sınırlı sayıda olup daha çok elde edilecek avantajların tanımlanması doğrultusundadır (Bkz. Savcı & Yayla, 2015; Özeroğlu, 2011). Bu çalışmalar da ülkemizin geleceği için önemli bir rol üstlenen sistemin bilinirliğinin ve uygulamalarının geliştirilmesi açısından önemli bir yere sahip olmak ile birlikte sistemin işleyişinin takibi de önemli bir gerekliliktir. Literatürde Ar-Ge ve tasarım merkezlerinin kurulum süreci veya yaşanan sorunlara ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu kapsamda öncelikle Ar-Ge ve tasarım merkezi kuruluş aşamaları tanımlanmış ve karşılaşılan sorunlar belirlenmiştir. Arkasından “*Ar-Ge ve Tasarım Merkezi kurulum sürecinde karşılaşılan sorunlar*”ın tespit edilmesine yönelik araştırma gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Araştırma iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada Ar-Ge Merkezi olma kararı alan bir işletmenin Ar-Ge merkezi gerekliliklerini tamamlayarak sanayi bakanlığı tarafından denetlenmesi ve başvurunun onaylanması süreçlerinde yer alınarak gözlem, görüşme ve doküman inceleme yöntemleri ile süreç işlem aşamaları ortaya konulmuştur. Bu aşamada araştırma yapılan işletme yetkilisi araştırma sonuçlarının yayınlanmasına ilişkin “Olur/Onay Formu”nu imzalayarak yazara iletmıştır.

İkinci aşamada süreç işlem aşamaları bir soru formuna dönüştürülerek Ankara merkezli bir danışmanlık firmasının Ar-Ge ve Tasarım merkezi kurma sürecinde danışmanlık hizmeti sundukları 50 işletmeyi değerlendirmeleri istenmiştir. Kişisel verilerin korunması kanunu kapsamında işletme bilgileri araştırmanın hiçbir noktasında paylaşılmayıp danışmanların gözlem ve tecrübeleri doğrultusunda işletmeleri değerlendirmeleri istenmiştir. Araştırmanın bu bölümünde de danışmanlık firması yetkilisi ve değerlendirmeleri yapan danışmanlar araştırma sonuçlarının yayınlanmasına ilişkin “Olur/Onay Formu”nu imzalayarak yazara iletmıştır. Makalede yer alan çalışmaların yayınlanması konusunda Necmettin Erbakan Üniversitesi Etik Kurulu 13.11.2020 tarihinde, 2020/85 Numarası ile onay kararı almıştır.

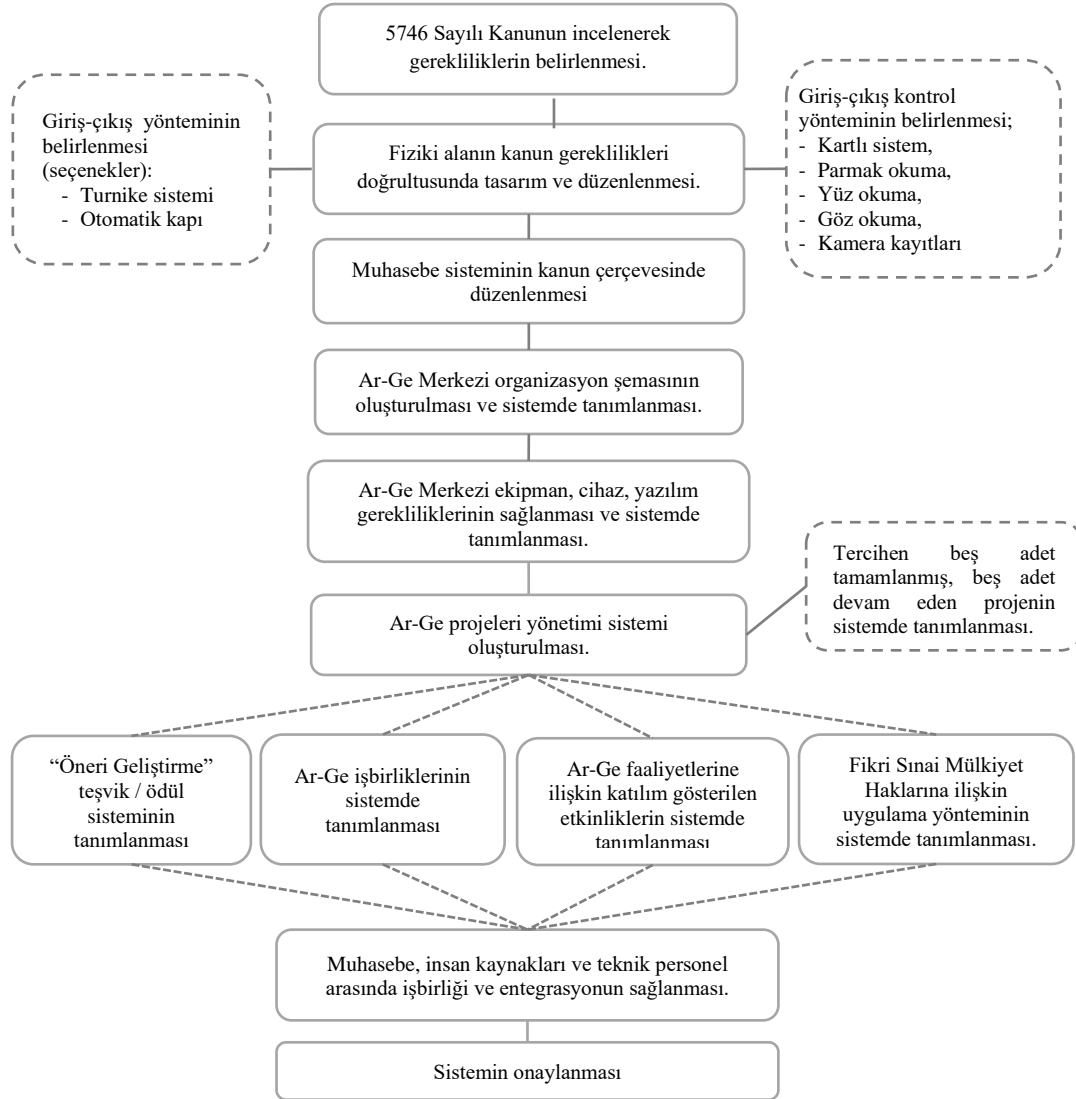
Ar-Ge Merkezi Kurulum Süreci

Araştırmanın ilk aşamasında Ar-Ge ve tasarım merkezi kurulum sürecinin tanımlanması hedeflenmiştir. Bu aşamada Ar-Ge merkezi, tasarım merkezini kapsayıcı nitelikte olduğundan dolayı Ar-Ge merkezi örneği üzerinden hareket edilmiştir. Ar-Ge merkezi olmaya karar veren bir işletmenin kurulum süreci içerisinde yer alınarak gözlem, görüşme, doküman inceleme ve kayıt tutma yöntemleri kullanılarak süreç oluşumuna ilişkin tüm aşamalar öncelikle taslak halinde oluşturulmuştur. Arkasından işletme yetkilileri ve konunun uzmanı danışmanların fikirleri de alınarak süreç akış şeması nihai haline getirilmiştir. Şekil 1’de bir işletmenin Ar-Ge merkezi kurma işlem aşamaları gösterilmiştir.

Şekil 1’de görüldüğü gibi Ar-Ge ve Tasarım merkezi olmak isteyen işletmeler sadece Ar-Ge projeleri kapsamında değerlendirilmemektedir. Sistem aslında işletmede bütünsel bir dönüşüm gerektirmektedir. Projeler özellikle 2000’li

yıllardan bu yana zaten işletmelerin kamu teşviklerinden faydalanmak için uyguladıkları birer araç olarak kullanılmaktaydı. Ve bu gereklilik işletmelerde proje bakış açısının gelişimine önemli katkılar sağlamakta idi. Ancak sadece projeler ile küresel inovatif işletmelerin ortaya çıkamadığı veya proje sonuçlarının etkinliğinin takip edilemediği görülmüştür.

Ar-Ge/Tasarım merkezi olmak isteyen işletmeler öncelikle bunun için fiziksel bir alan oluşturmak ve merkeze ilişkin ayrı bir organizasyonel yapılanmaya gitmek zorundadır. Bu organizasyon yapısı içerisinde görev tanımları yapılmalıdır. Ar-Ge merkezine giriş/çıkışlar kontrol edilmeli ve içeride ve dışarıda geçirilen süreler kayıt altına alınmalıdır. Merkezde kullanılacak ekipman, yazılım ve cihazlar tanımlanmalıdır. Ar-Ge'ye ilişkin işbirlikleri (tedarikçiler, uzmanlar, teknoloji geliştirme merkezleri, üniversiteler vb.) ve fikri sınai mülkiyet haklarının nasıl uygulanacağı tanımlanmalıdır. Bu konuda çalışanlara eğitimler verilmelidir. Ar-Ge çalışanları lisansüstü eğitime devam etmek konusunda teşvik edilmeli ve gerekli destek sağlanmalıdır. İşletmede yenilikçi fikirlerin geliştirilmesi amacıyla bir öneri geliştirme sistemi oluşturulmalı ve çalışanlara duyurulmalıdır. Etkin bir eğitim sistemi ile Ar-Ge faaliyetleri geliştirilmelidir. Yapılan tüm çalışmalar Sanayi Bakanlığı Ar-Ge/Tasarım merkezi sisteminde düzenli olarak kayıt altına alınmalıdır.

Şekil 1: Ar-Ge Merkezi Kurulum Süreci

Görüldüğü gibi artık Ar-Ge ve tasarım çalışmaları işletmelerde belirli bir personel veya departmanın işi olmanın ötesine taşınmak istenmekte ve kayda değer teşvikler sunularak yapısal değişimler sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu durum kısa vadede uygulanması zor faaliyetler gibi görülmek ile birlikte uzun vadede işletmede Ar-Ge hafızası oluşturulmasına, sürdürülebilir yenilik çalışmalarına ve entelektüel sermayenin gelişmesine çok önemli katkılar sunacaktır.

Ar-Ge Merkezi Kurulum Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Uygulamanın birinci aşamasında bir işletmede Ar-Ge merkezi kurulum sürecine dahil olunarak süreç işlem aşamaları ortaya konulmuştur. Araştırma süresince belirli bir Ar-Ge altyapısına sahip, daha önce kamu teşviklerinden proje bazlı faydalanmış ve yeterli teknik personel yapısına sahip işletmelerin fiziksel gereklilikleri sağlamakta zorlanmadığı görülmüştür. Ancak fikri sınai mülkiyet hakları konusunda bilgi yetersizliği, öneri geliştirme sistemi kurulması, açık inovasyon gereklilikleri doğrultusunda Ar-Ge işbirlikleri ve akademik yayın hazırlama konusunda yetersizlikleri de gözlenmiştir. Ar-Ge merkezi çalışanı olmak personelde sisteme karşı istek yaratmış olmak ile birlikte iş yoğunluklarının artacak olması bir direnç oluşmasını da doğurmuştur.

Birinci aşamada elde edilen bulgular doğrultusunda sonuçların geçerliliğini görebilmek amacıyla çalışmanın genişletilmesine karar verilmiştir. Süreç işlem aşamaları bir soru formuna dönüştürülerek Ankara merkezli bir danışmanlık firmasının Ar-Ge ve tasarım merkezi olmak isteyen işletmelere sundukları destek hizmetleri kapsamında değerlendirmelerine başvurulmuştur. Kişisel verilerin korunması kapsamında işletme bilgilerine hiçbir noktada yer verilmeyip danışmanların gözlem ve tecrübeleri doğrultusunda işletmeleri değerlendirmeleri istenmiştir. İşletmelerin demografik bilgileri, Ar-Ge/tasarım merkezi kurma hedefi ve Ar-Ge/tasarım merkezi kurma sürecinde karşılaştıkları sorunlar olarak üç bölümden oluşan anket formu toplamda 50 işletme için uzmanlar tarafından doldurulmuştur.

Haziran 2020 itibarıyla 1238 adet Ar-Ge merkezi ve 373 adet tasarım merkezi olmak üzere 1611 merkez sanayi bakanlığı tarafından ilan edilmiştir (<https://agtm.sanayi.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 17.07.2020). 50 işletme için yapılan değerlendirme ana kitleyi %3 oranında temsil etmekte olup çalışmanın temel kısıtı olarak tespit edilmiştir. Çalışmanın Ar-Ge merkezleri ile ilgili yapılmış ilk çalışma olması, işletmelerin henüz sistemi doğru değerlendiremiyor olması ve kapalı sistemler kurmuş olmaları veri sağlamak konusundaki diğer kısıtlar olmuştur. İleriki çalışmalarda Ar-Ge/tasarım merkezi olmaya hak kazanmış işletmeler ile görüşmeler yapılarak hem kurulum sürecinin hem de uygulama sürecinin değerlendirilmesi yapılmalıdır.

Elde edilen bulgular frekans analizi ve Pareto Analizi yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Pareto prensibi ilk olarak Vilfredo Pareto tarafından 1900'lü yıllarda İtalya'daki çiftlik arazilerinin dağıtımında tanımlanmış olup 1940'larda J.M. Juran tarafından isimlendirilmiştir. "80/20 yasası", "hayati azınlık ve önemsiz çoğunluk yasası" ve ABC analizi isimleriyle de anılmakta olan yöntem üretim yönetiminde bilinirliği yüksek ancak uygulamada hak ettiği yere ulaşamamış bir yöntemdir. Yöntem imalatla kalite hataları, müşteri talep yönetimi, üretimde bileşenlerin tüketimi, depolardaki stok miktarlarının ölçümleri (Baudin, 2012, s. 1), proje yönetimi ve insan kaynakları dahil sebep sonuç ilişkisinin var olduğu bir çok alanda karar vericiler için önemli bir araçtır. Uygulamada Pareto

prensibi genellikle pazarlama ve satış bağlamında (satışların %80'lik bölümü müşterilerin %20'sine yapılmaktadır), müşteri şikayetlerinin değerlendirilmesinde (şikayetlerin %80'lik kısmı ürünlerin %20'si nedeniyle oluşmaktadır), kalite kontrol, imalat hataları ve diğer operasyonel işlemlerde uygulanmaktadır (Craft & Leake, 2002, s. 730).

Pareto analizi bir durumun grafik yardımıyla gösterilmesi ile problemin veya konunun en önemli sebep ya da sebeplerinin belirlenmesine ihtiyaç duyulan her alanda uygulanabilmektedir (Özguvenç, 2011, s. 23). Yöntem uygulama alanına bağlı olarak sebeplerin veya sonuçların büyükten küçüğe doğru sıralanması ve çözüm için öncelik sıralaması yapılması ilkesine dayanır. (Bircan & Gedik, 2003, s. 72). Yöntem sayesinde bir sorunu ortaya çıkaran sebeplerin giderilmesi veya bir sorunu giderecek çözümlerin belirlenmesi noktasında katma değeri zayıf seçeneklerin ortadan kaldırılması ile zaman ve maliyet kayıplarının önüne geçilmesi sağlanmaktadır.

Pareto prensibine göre; normal dağılımda sebeplerin en önemli %20'si sonuçların %80'ini oluşturmaktadır. Literatürde “80-20”, “90-10” veya “70-30” kuralı şeklinde de uygulanabilmektedir. (Özcan, 2001, s. 152). Bu çalışmada Pareto Analizi, Ar-Ge ve tasarım merkezi kurulum sürecinde işletmelerin karşılaştıkları sorunları önceliklendirmek amacıyla kullanılmıştır. Yani hedef hangi sorunların giderilmesi ile Türkiye’de Ar-Ge ve tasarım merkezlerinin daha sistematik biçimde kurulabileceğinin tespit edilmesidir.

Birinci bölümde işletmelerin faaliyetler gösterdikleri sektörler incelenmiş olup veriler Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Değerlendirmeye alınan işletmelerin faaliyet gösterdiği sektörler

İşletmenin Faaliyet Gösterdiği Sektör	Sayısı	%
Makine / Makine Parçaları imalat	10	20
Plastik Ürünleri	5	10
Döküm / Malzeme	5	10
Kimya	4	8
Elektronik ve optik ürünlerin imalatı	4	8
Gıda	3	6
Boya	3	6
Mobilya	3	6
Yazılım	3	6
İlaç	2	4
Matbaacılık	2	4
Tarım Makineleri	2	4
Otomotiv Sanayi	2	4
Kauçuk ürünleri imalatı	1	2
Kağıt	1	2

Tablo 3’de görüldüğü gibi değerlendirmeye alınan işletmelerin %20’si makine/makine parçaları, %10’u plastik ürünleri, diğer %10’luk kısmı da malzeme/döküm alanında faaliyet göstermektedir. Sanayi Bakanlığı’nın paylaştığı

bilgilere göre de Ar-Ge ve tasarım merkezleri içerisinde en büyük yoğunluğu makine sektörü göstermektedir.

Çalışan sayıları incelendiğinde değerlendirmeye alınan işletmelere ilişkin veriler Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Değerlendirmeye alınan işletmelerin çalışan sayısı

Çalışan Sayısı	Sıklık	Yüzde
<50	1	2
50-100	22	44
100-150	15	30
150-200	10	20
>200	2	4

Tablo 4’de görüldüğü gibi değerlendirmeye alınan Ar-Ge ve tasarım merkezi olan işletmelerin neredeyse tamamı çalışan sayısı bazında bakıldığında KOBİ statüsündedir. KOBİ’lerin Ar-Ge potansiyelinin yüksekliği, ancak gerekli mali kaynaklara sahip olmaması bu desteklere taleplerini de önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye’de KOBİ’lerin niceliksel olarak fazla olduğu ancak ekonomiye katkılarının düşük olduğu bilinmektedir. KOBİ’lerin sisteme dahil olma yoğunlukları Ar-Ge ve tasarım merkezi teşviklerinin KOBİ’lerin katma değerli ürünler üretme konusunda geliştirilmesi için önemli katkı sağlayacağına göstergesidir.

Ankette Ar-Ge / tasarım merkezi kurulum sürecine harcanan zaman/süre sorusuna karşılık %22 oranında 3 ay, %34 oranında 4 ay, %34 oranında 5 ay ve %10 oranında 6 ay yanıtı alınmıştır. Değerlendirmeye alınan tüm işletmelerin süreci başarıyla tamamladığı sonucuna göre 3-6 ay arasında bir hazırlık süresi Ar-Ge/tasarım merkezi kurulumu için yeterli bir süredir.

Uzmanlardan danışmanlığını yürüttükleri firmaların neden Ar-Ge / tasarım merkezi olmak istedikleri konusunda değerlendirmeleri istendiğinde Tablo 5’de sunulan verilere ulaşılmıştır.

Tablo 5: Değerlendirmeye alınan işletmelerin Ar-Ge / Tasarım Merkezi Kurmayı İsteme Nedenleri

Sizce işletmenin Ar-Ge / Tasarım Merkezi kurmayı isteme nedenleri nelerdir?	Sıklık
Devlet desteklerinden faydalanmak	50
İmaj geliştirmek	50
Ürün ve hizmet kalitesini iyileştirmek	48
Rakiplerde var olması	46
İşletmede Ar-Ge kültürünü yaygınlaştırmak	43
Rekabet gücü kazandırması	43
Proje yürütme yeteneği kazanmak	34
Yüksek bütçeli Ar-Ge projeleri yürütebilecek potansiyele ulaşmak	28
Popüler olması	26
İnsan kaynaklarının gelişmesi	22

Tablo 5’de görüldüğü firmaların Ar-Ge/tasarım merkezi olmak konusunda en önemli hedefi kamu teşviklerinden faydalanmak ve imajlarını geliştirmektir.

Arkasından ürün/hizmet kalitesini iyileştirmek, Ar-Ge kültürü oluşturmak ve rekabet gücü kazanmak hedefleri gelmektedir. Firmaların en düşük önceliği insan kaynaklarını geliştirmek maddesine vermiş olduğu görülmektedir. Sistemin temel hedeflerinden birinin ülkemizdeki araştırmacı potansiyelini geliştirmek olduğu düşünüldüğünde yönetmelik ve işletmelerin bu konuda ayrıştığı görülmektedir. İşletmeler için öncelik sıralamasında en altlarda yer alsa bile sistem lisansüstü eğitimi teşvik etmesi, akademik işbirliği, yayın ve çalışmaları gereklilik olarak sunması ile Türkiye'deki insan kaynaklarının ve araştırmacı altyapısının geliştirilmesine önemli katkılar sunacaktır.

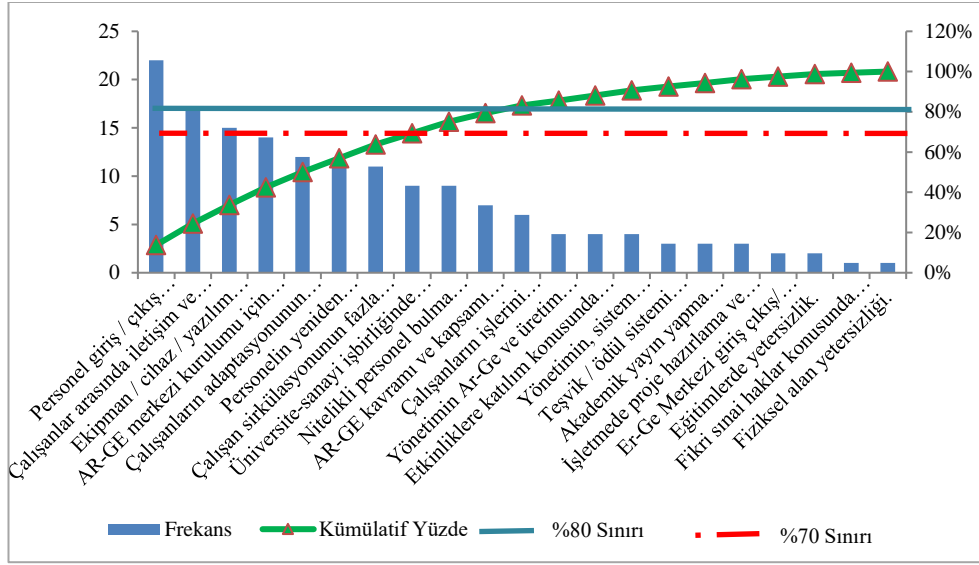
Son bölümde danışmanlardan hizmet sundukları firmaları Ar-Ge/tasarım merkezi olma sürecinde hangi aşamalarda zorluklar yaşadıkları konusunda değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen veriler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Değerlendirmeye alınan işletmelerin Ar-Ge/tasarım merkezi kurulum sürecinde yaşadıkları sorunlara ilişkin Pareto tablosu

S.N.	AR-GE/Tasarım Merkezi Kurulum Sürecinde Yaşanan Sorunlar	Frekans	Kümülatif Frekans	Kümülatif Yüzde
1	Personel giriş / çıkış noktalarına adaptasyonda sorun yaşanması.	22	22	14%
2	Çalışanlar arasında iletişim ve işbirliğinde sorunlar yaşanması.	17	39	24%
3	Ekipman / cihaz / yazılım yetersizliği.	15	54	34%
4	Ar-Ge / Tasarım merkezi kurulumu için yüksek maliyetler ortaya çıkması.	14	68	43%
5	Çalışanların adaptasyonunun sağlanmasında sorunlar yaşanması.	12	80	50%
6	Personelin yeniden yapılandırılmasındaki zorluklar.	11	91	57%
7	Çalışan sirkülasyonunun fazla olması.	11	102	64%
8	Üniversite-sanayi işbirliğinde zorlanma.	9	111	69%
9	Nitelikli personel bulma konusunda sıkıntılar yaşanması.	9	120	75%
10	Ar-Ge kavramı ve kapsamı hakkında bilgi yetersizliği	7	127	79%
11	Çalışanların işlerini bilmedikleri yeni bir yolla yapmaya direnç göstermesi.	6	133	83%
12	Yönetimin Ar-Ge/Tasarım ve üretim gereklilikleri konusunda kararsızlık yaşaması.	4	137	86%
13	Etkinliklere katılım konusunda yetersizlik.	4	141	88%
14	Yönetimin, sistem gerekliliklerini anlamaması.	4	145	91%
15	Teşvik / ödül sistemi uygulanamaması.	3	148	93%
16	Akademik yayın yapma konusunda yetersizlik.	3	151	94%
17	İşletmede proje hazırlama ve yürütme yeterliliğinin gelişmemiş olması.	3	154	96%
18	Ar-Ge/Tasarım Merkezi giriş çıkış/ kontrol sisteminin kurulamaması.	2	156	98%
19	Eğitimlerde yetersizlik.	2	158	99%
20	Fikri sınai haklar konusunda bilgi yetersizliği.	1	159	99%
21	Fiziksel alan yetersizliği.	1	160	100%
22	Yönetimin gerekli desteği sağlamaması.	0	160	100%
23	Yönetimin Ar-Ge için gerekli bütçeyi ayırmaması.	0	160	100%
24	Sanayi Bakanlığı "Ar-Ge / Tasarım Merkezi" sistemine veri girişinde zorluk yaşanması.	0	160	100%
25	Dokümantasyon yetersizliği.	0	160	100%
26	Kanun ve Yönetmeliklerde çatışma (Ar-Ge kanunu ile iş güvenliği kanununun çatışması) (ağır ve tehlikeli işler için).	0	160	100%

Tablo 6’da görüldüğü gibi değerlendirmeyi yapan uzmanlara anketin bu bölümünde 26 maddeden oluşan bir liste sunulmuştur. Her bir işletmenin hangi süreç işlem aşamasında sorun yaşadığını işaretlemesi istenmiştir. Her bir işletme için yapılan değerlendirmeler Excel programına işlenmiştir. Arkasından her madde için alınan cevaplar doğrultusunda frekans değerleri bulunmuştur. Frekans değerleri büyükten küçüğe sıralanırken maddeler de bu doğrultuda tekrar sıralanmıştır. Soru formunda maddelere sıra numarası verilmemiş olup frekans yüksekliğine göre yapılan yeni sıralama doğrultusunda sıra numarası verilmiştir. Arkasından kümülatif frekans değerleri hesaplanmıştır. Son olarak kümülatif frekansın yüzde değerleri hesaplanarak en sağdaki sütün oluşturulmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda Pareto diyagramı oluşturulmuş ve Şekil 2’de sunulmuştur. 22, 23, 24, 25 ve 26 maddeler değerlendirmeye alınan hiçbir işletme için geçerli görülmemiştir. Elde edilen sonuçları değiştirmeyeceğinden Pareto diyagramına dahil edilmemiştir.

Şekil 2: İşletmelerin Ar-Ge/tasarım merkezi kurma sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin Pareto Grafiği

Şekil 2’de görüldüğü gibi kümülatif frekans değerinde %80’lik değer ilk 10. maddeye karşılık gelmektedir. Bu da maddelerin %38’lik bölümüne denk gelmektedir. Yani sorunlarımız 80-20 prensibini karşılamamaktadır. Kümülatif frekans değerinde %70’lik değer incelendiğinde ilk 8 maddeye, oransal olarak %30’luk bölüme denk geldiği görülmektedir. Yani Ar-Ge/tasarım merkezi kurulumunda karşılaşılan sorunların %30’luk bölümünün %70 önem derecesine sahip olduğu (70-30 pareto prensibi) görülmektedir. Sorunların kalan %70’lik bölümü çok daha az rastlanan veya daha az öneme sahip niteliktedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ar-Ge ve tasarım gücünün işletmeler kadar ülkeler için de önemli olduğunun bilindiği günümüzde her ülke bir gelişmişlik göstergesi olan Ar-Ge harcamalarını arttırmaya yönelik teşvik sistemleri hayata geçirmektedirler. Kamu teşvikleri özel sektör Ar-Ge harcamalarını arttırmaya yönelik tamamlayıcı biçimde uygulandığı gibi işletmeler arasında işbirliğini de teşvik edici yönde uygulanabilmektedir. Bazen de ülkenin stratejik hedefleri doğrultusunda belirli sektörleri geliştirmeye yönelik teşvik politikaları uygulanarak teşviklerin kamusal faydaları gözetilmektedir.

Ülkemizde de Ar-Ge faaliyetlerini geliştirmeye yönelik birçok farklı teşvik programı hayata geçirilmiştir. Ancak gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında Ar-Ge istihdamı, bilimsel yayın, ileri teknoloji grubu ürün ihracatı, patent ve ticari marka sayısı, bilgi ve iletişim harcamaları göstergeleri kapsamında yapılan değerlendirmelerde Türkiye'nin gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Türkiye'de bu kapsamda 2008 yılında hayata geçirilen 5746 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun bu eksiklikleri gidermek hedefindedir. Farklı kurumlar tarafından sunulan desteklerin tek pencereden izlenebilirliğini sağlamak ve sonuçları ölçebilmek amacıyla hayata geçirilen sistem sadece proje sayısını arttırmayı değil Ar-Ge'yi işletmelerde bir kültür ögesine dönüştürmeyi hedeflemiştir.

Literatür araştırması bölümünde görüldüğü gibi farklı ülkelerde yapılan araştırmalar da göstermiştir ki Ar-Ge'ye yönelik teşvikler işletmelerde Ar-Ge faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlarken, üretim performansı ve verimlilikte de iyileşme sağlar. İşletmenin istihdam olanaklarını geliştirirken sosyal kalkınmaya da katkı sağlar. Yani kamu teşvikleri sadece çıktı odaklı değerlendirilmemeli dolaylı katkıları da göz önünde bulundurulmalı önemi anlaşılmalıdır. Bu doğrultuda bu çalışmada 5746 sayılı kanun kapsamında tanımlanan Ar-Ge ve tasarım merkezlerinin ne olduğu, nasıl kurulduğu ve kurulum sürecinde karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır. Ar-Ge/tasarım merkezleri hakkında literatürde çok az sayıda çalışma yapılmış olup bu çalışmalar sistemin gereklilikleri ve sağladığı finansal faydalar üzerine gerçekleşmiştir. Çalışma kapsamında ülkemizin geleceği için çok önemli katkılar sunabilecek potansiyele sahip yapılar olan Ar-Ge/tasarım merkezlerinin gelişmesine katkı sunulması hedeflenmiştir.

Çalışma kapsamında öncelikle Ar-Ge merkezi kurma kararı alan KOBİ statüsündeki bir işletmenin kurulum sürecine dahil olunarak süreç işlem aşamaları ve gereklilikler tanımlanmıştır. Arkasından işlem aşamalarında karşılaşılan sorunlar işletme yetkilileri ve uzmanların desteği ile tanımlanmış ve bir anket formu oluşturulmuştur. Arkasından Ar-Ge/tasarım merkezi danışmanlığı yürütmekte olan bir işletmedeki uzmanlardan kurulum süreci içerisinde yer aldıkları işletmeleri anketi doldurarak değerlendirmeleri istenmiştir. Toplam 50 işletme değerlendirmesine ait veriler frekans ve Pareto analizlerine tabii tutulmuştur.

Yapılan incelemede Ar-Ge ve tasarım merkezlerinde sayısal olarak makine sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin fazla olduğu ve kurulum sürecinin 3-6 ay arasında tamamlandığı görülmektedir. İşletme çalışan sayısı bazında yapılan incelemede KOBİ'lerin sayıca oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Sanayide çok önemli bir yere sahip olan KOBİ'lerin ülke ekonomisine katkılarını arttıracak katma değerli ürünler üretebilmesi için bu durum çok umut vericidir. İşletmelerin Ar-Ge/tasarım merkezi olma hedefleri incelendiğinde kamu teşviklerinden faydalanmak ve imajlarını geliştirmek maddelerinin öne çıktığı görülmektedir.

Kurulum sürecinde yaşanan sorunlar; Pareto analizi doğrultusunda elde edilen bulgulara göre işletmeler kurulum sürecinde en fazla aşağıdaki durumlar karşısında sorunlar yaşamaktadırlar:

1. Personel giriş/çıkış noktalarına adaptasyonda sorun yaşanması,
2. Çalışanlar arasında iletişim ve işbirliğinde sorunlar yaşanması,
3. Ekipman/cihaz/yazılım yetersizliği,
4. Ar-Ge/Tasarım merkezi kurulumu için yüksek maliyetler ortaya çıkması,
5. Çalışanların adaptasyonunun sağlanmasında sorunlar yaşanması,
6. Personelin yeniden yapılandırılmasındaki zorluklar,
7. Çalışan sirkülasyonunun fazla olması,
8. Üniversite-sanayi işbirliğinde zorlanma.

İlk sekiz madde incelendiğinde beş tanesinin (1, 2, 5, 6, 7 maddeleri) insan kaynaklı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Nitelikli insan kaynağını istihdam etmek, çalışanlarda aidiyet yaratmak ve eğitim ve iletişim temelli bir örgüt iklimi oluşturmak konusunda yaşanan sorunlar özellikle KOBİ'ler (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler) için yapısal bir problemdir aslında. Sistemin en temel gerekliliği Ar-Ge merkezi için 15, tasarım merkezleri için 10 tam zamanlı personel gerekliliğidir. Büyük işletmeler için çok yüksek olmayan bu rakamlar KOBİ'ler için önemli bir sorundur. Teknik personel bulmak, bu personeli kalıcı kılmak, etkin bir eğitim ve iletişim sistemi hayata geçirmek bu işletmelerin temel problemleridir. Bu kapsamda KOBİ'lere eğitim verilmesi, bir araştırmacı havuzu oluşturulması ve araştırmacı maaşları için bir alt sınır belirlenmesi bu sorunları giderecek niteliktedir. Ar-Ge'ye yönelik nitelikli insan kaynağı ihtiyacını karşılamak amacıyla gerçekleştirilmesi gereken diğer bir önemli çözüm de lisans öğrencilerinin staj programlarının geliştirilmesidir. Öğrencilerin son yıllarını uygulamalı çalışmalar ile sanayi işletmelerinde tamamlamaları hem işletmelerin personel seçme ve çalıştırma yeteneklerini geliştirecek hem de lisans öğrencilerinin sanayi işletmelerine adaptasyonunu sağlayacaktır. Hatta stajyer çalıştırılmasının da teşvik kapsamına alınması uygulamanın sonuçlarını da olumlu etkileyecektir. Bu iyileştirmelerin yapılması sorunların % 40-50 oranında azalmasını sağlayacaktır.

Diğer öne çıkan sorunlar “3. Ekipman/cihaz/yazılım yetersizliği” ve “4.Ar-Ge/Tasarım merkezi kurulumu için yüksek maliyetler ortaya çıkması” olarak belirlenmiştir. Yüksek maliyetler sorununun temel nedeni de aslında ekipman,

cihaz ve yazılım yetersizliğidir. Ar-Ge/Tasarım merkezlerine bir giriş çıkış sistemi kurulması ve izleme mekanizması oluşturulması da maliyetleri önemli ölçüde arttıran bir uygulamadır. Yapılan gözlemlerde bu sistemlerin uygulamada da sorunlar yarattığı (kamera kayıtlarının sağlıklı tutulması ve arşivlenmesi ile ilgili sorunlar, geçiş sistemlerinde ortaya çıkan arızalar vb.) ve önemli zaman ve maddi kayıplara neden olduğudur. Bu durum işletmeler tarafından sistem yöneticilerine bildirilmeli ve takip sisteminde uygulanabilir çözümler geliştirilmelidir.

Son olarak işletmelerin sorun yaşadığı maddelerden biri de üniversite-sanayi işbirliğidir. İşbirlikleri hem üniversitelerin hem de sanayinin gelişmesi için çok önemli bir kriterdir. Ancak sanayinin hızlı ve esnek yapısı maalesef üniversiteler tarafından karşılanamamakta, ortak dil geliştirilememekte ve ortak hedefler tanımlanamamaktadır. Bu kapsamda yürütülen ve başarılı olan programlar da hayata geçirilmiş olmak ile birlikte KOBİ ölçeğindeki birçok işletmede akademisyenler ile ortak çalışmalar yürütmek konusunda önyargılar mevcuttur. Ancak bu önyargılar kırılmalı ve Türkiye'nin geleceği için işbirliği faaliyetleri geliştirilmelidir. Üniversiteler ve Sanayi ve Ticaret odaları bu soruna yapısal çözümler geliştirmek için birlikte çalışmalıdır. Ortak platformlarda taraflar bir araya getirilerek proje geliştirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Akbey, F. (2014). Ar-Ge, inovasyon ve kalkınma ilişkisine yönelik bir literatür taraması: Kuramsal özet. *Maliye Dergisi*, 166 (2014), 1-16.

Akbulak, Y. & Akbulak, S. (2010). Türkiye'nin rekabet gücü bağlamında araştırma & geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinin özendirilmesi. *Finans Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 47 (544), 7-14.

Akdemir, A. (1990). Küçük ve orta ölçekli işletmelerin Ar-Ge olanakları. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 215-227.

Ali-Yrkkö, Jyrki (2004). Impact of public R&D financing on private R&D: Does financial constraint matter?, ETLA Discussion Papers, No. 943, The Research Institute of the Finnish Economy (ETLA), Helsinki.

Ali-Yrkkö, J. (2005). *Impact of public R&D financing on employment*, ETLA Discussion Papers, No. 980. The Research Institute of the Finnish Economy, (ETLA), Helsinki.

Altın, O. & Kaya, A. (2009). Türkiye'de Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkinin analizi. *Ege Akademik Bakış*, 9 (1), 251-259.

Altıntaş, H. & Mercan, M. (2015). Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: OECD ülkeleri üzerine yatay kesit bağımlılığı altında panel eşbütünleşme analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70 (2), 345-376.

Arrow, K. J. (1972). Economic welfare and the allocation of resources for invention. In *Readings in industrial economics* (pp. 219-236). Palgrave, London.

Aschhoff, B., Fier, A. & Löhlein, H. (2006). Detecting behavioural additionality-an empirical study on the impact of public R&D funding on firms' cooperative behaviour in Germany. *ZEW-Centre for European Economic Research Discussion Paper*, (06-037).

Baudin, M. (2012). Revisiting Pareto in manufacturing. *Industrial Engineer*, 44 (1), 28-33.

Bellucci, A., Pennacchio, L. & Zazzaro, A. (2019). Public R&D subsidies: collaborative versus individual place-based programs for SMEs. *Small Business Economics*, 52 (1), 213-240.

Bircan, H. & Gedik, H. (2003). Tekstil sektöründe istatistiksel proses kontrol teknikleri uygulaması üzerine bir deneme. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 69-79.

Boeing, P. (2014). China's R&D subsidies–allocation and effectiveness. *ZEW-Centre for European Economic Research discussion paper*, (14-103).

Cappelen, A., Raknerud, A. & Rybalka, M. (2012). The effects of R&D tax credits on patenting and innovations. *Research Policy*, 41 (2), 334-345.

Carboni, O. A. (2017). The effect of public support on investment and R&D: An empirical evaluation on European manufacturing firms. *Technological Forecasting and Social Change*, 117, 282-295.

Çelebi, A. K. & Kahrıman, H. (2011). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de AR-GE faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri ve bunların karşılaştırmalı analizi. *Maliye Dergisi*, 161 (2011), 33-63.

Coccia, M. (2011). The interaction between public and private R&D expenditure and national productivity. *Prometheus*, 29 (2), 121-130.

Craft, R. C., & Leake, C. (2002). The Pareto principle in organizational decision making. *Management Decision*.

David, P. A., Hall, B. H. & Toole, A. A. (2000). Is public R&D a complement or substitute for private R&D? A review of the econometric evidence. *Research policy*, 29 (4-5), 497-529.

Er, Alper (26 Nisan 2006). Tasarım, Ar-Ge ve inovasyonun neresinde? *Radikal Tasarım Eki*, 6.

Erdoğan, S. & Canbay, Ş. (2016). İktisadi büyüme - araştırma ve Ggeliştirme (Ar-Ge) harcamaları ilişkisi üzerine teorik bir inceleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 29-43.

Guellec, D., & Van Pottelsberghe De La Potterie, B. (2003). The impact of public R&D expenditure on business R&D. *Economics of innovation and new technology*, 12 (3), 225-243.

Gülmez, A. & Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD Ülkelerinde Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi (1990-2010). *Maliye Dergisi*, 163 (1), 335-353.

Güzel, S. (2009). Ar-ge harcamaları ve vergi teşvikleri: belirli ülkeler karşısında Türkiye'nin durumu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (2), 29-48.

Huergo, E., Trenado, M. & Ubierna, A. (2016). The impact of public support on firm propensity to engage in R&D: Spanish experience. *Technological Forecasting and Social Change*, 113, 206-219.

Ilina, I., Streltsova, E., Borodin, A. & Yakovenko, I. (2019). The impact of public investment on the competitiveness of the Russian R&D sector. *Int. J. Mech. Eng. Technol. IJMET*, 10, 1128-1140.

Klimova, V., Zitek, V. & Kralova, M. (2019). How public R&D support affects research activity of enterprises: Evidence from the Czech Republic. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-20.

Lee, C. Y. (2011). The differential effects of public R&D support on firm R&D: Theory and evidence from multi-country data. *Technovation*, 31 (5-6), 256-269.

Liu, X., Li, X. & Li, H. (2016). R&D subsidies and business R&D: Evidence from high-tech manufacturing firms in Jiangsu. *China Economic Review*, 41, 1-22.

Löf, H., & Heshmati, A. (2005). The impact of public funds on private R&D investment: New evidence from a firm level innovation study. *MTT Discussion Papers* 3.

Mamuneas, T. P. & Nadiri, M. I. (1996). Public R&D policies and cost behavior of the US manufacturing industries. *Journal of Public Economics*, 63 (1), 57-81.

Marino, M., Lhuillery, S., Parrotta, P. & Sala, D. (2016). Additionality or crowding-out? An overall evaluation of public R&D subsidy on private R&D expenditure. *Research Policy*, 45 (9), 1715-1730.

Nelson, R. R. (1959). The simple economics of basic scientific research. *Journal of political economy*, 67 (3), 297-306.

Özcan, S. (2001). İstatistiksel proses kontrol tekniklerinden pareto analizi ve çimento sanayinde bir uygulama, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cumhuriyet Üniversitesi*, 2 (2), 151-174.

Özgüvenç, D. (2011). *Kalite problemlerinin sınıflandırılmasında çok kriterli Pareto analizi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Rao, N. (2016). Do tax credits stimulate R&D spending? The effect of the R&D tax credit in its first decade. *Journal of Public Economics*, 140, 1-12.

Sanayi Bakanlığı, <https://agtm.sanayi.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 17.07.2020).

Sanayi Bakanlığı (2020), Ar-Ge ve tasarım merkezleri bilgilendirme ve tanıtım sunumu, <https://agtm.sanayi.gov.tr/Agm/Sunumlar>, (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

Taş, Ş., Taşar, İ. & Yunus, A. Ç. C. I. (2017). Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 178-187.

Ünal, T. & Seçilmiş, N. (2013). Ar-Ge göstergeleri açısından Türkiye ve gelişmiş ülkelerle kıyaslaması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 12-25.

Zhu, Pingfang, Xu, Weimin & Lundin, N. (2006). The impact of government's fundings and tax incentives on industrial R&D investments—Empirical evidences from industrial sectors in Shanghai. *China Economic Review*, 17 (1), 51-69.

Ziesemer, T. (2019). *The effects of R&D subsidies and publicly performed R&D on business R&D: A survey* (No. 036). United Nations University-Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology (MERIT).

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Türkiye’de 1923-1945 Döneminde Uygulanan Ormancılık Politikaları <i>Mehmed Gökhan POLATOĞLU</i>	971
Gazete Köşe Yazısı Söylemi Kapsamında Yeni Baro Düzenlemesi: Söylem-Tarihsel Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çözümleme <i>Pınar DANIŞ</i>	1001
Antik Roma’da Bir Statü Göstergesi Olarak Eğitim <i>Derya ÇİĞİR DİKYOL</i>	1025
Kişilerin Yaşamı Anlamlandırma Biçimleri ve Mutluluğa Bakış Açılımları Arasındaki İlişki <i>Dilek ARLI ÇİL, Muhammed Furkan SOLTEKİN</i>	1053
Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim (eWOM), Web Sitesi İtibarı ve Güvenilirliğinin, Otel Rezervasyon Sitelерinden Rezervasyon Yapma Niyeti Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi <i>Vehbi GÖRGÜLÜ, Merve KOSOVA</i>	1071
Evli Çiftlerin Çatışma Çözüm Stili Tercihlerinde Köken Ailelerinin Rolü <i>Ömer ERDOĞAN</i>	1099
Bringing Mining Rights as Capitals to the Trading Companies from the Perspective of Valuations of Licenses <i>Mustafa TOPALOĞLU, Taşkın Deniz YILDIZ</i>	1123
Economic Impact of Syrian Refugees on Turkish Economy <i>Oya KAYA, Üzeyir AYDIN</i>	1151
İllerin Patent Sayısını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama <i>Zeynep KARACA</i>	1179
Vejetaryen Olmak ya da Olmamak: Netnografik Perspektiften Vegan-Vejetaryen Sanal Toplulukları <i>Gözde YETİM, İrem BURAN, Metin Argan, Alper ÖZER</i>	1193
Eş Seçiminde Aranan Özelliklerden Güven, Fiziksel Çekicilik ve Sosyal Statünün Yordayıcısı Olarak Evlilik İnançları <i>Gökay KELDAL, Cemal KARADAŞ</i>	1219
Beliren ve Orta Yetişkinlik Dönemindeki Bireylerin Minnettarlık İle İlgili Görüşleri <i>Kıvanç UZUN, Zeynep KARATAŞ</i>	1235
Eylem ve Hakikat <i>Adem YILMAZ</i>	1271
Foucault’da İktidar ve İktidar Teknolojilerinin Dönüşümü <i>Şafıye ATEŞ BURÇ</i>	1287
Motosiklet Kullanımında Risk Alma Davranışları Ölçeği: Türkçeye Uyarlama Çalışması <i>Mehmet ERTAŞ, Burçin KIRLAR CAN</i>	1311
Anaokullarının Fiziksel ve Sosyal Erişilebilirlik Ölçümü: Konak Mahalleleri (İzmir) Örneği <i>Zeynep Melike SAYIN, Gamze ALTINDAŞ, Fatma ŞENOL</i>	1329
Aile Destekleyicisi İş Ortamının İş Tatmini ve İşten Ayrılma Eğilimi Üzerindeki Etkisi: İş-Yaşam Dengesinin Aracı Rolü <i>Fatma ÇAM KAHRAMAN, Gönen İlkar Dündar</i>	1357
Ar-Ge / Tasarım Merkezi Nedir? Türkiye’de Ar-Ge ve Tasarım Merkezi Kurulum Sürecine İlişkin Bir Araştırma <i>Güzide KARAKUŞ</i>	1381

ISSN 1302-3284

9 771302 328000 >